Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 77-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини

(м. Дніпро, 10 грудня 2025 р.)

Дніпро
2025

УДК 342.7
П 68

Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 25.11.2025)

П 68 **Права людини в контексті актуальних проблем державотворення, правотворення, правоінтерпретації та правореалізації** : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 77-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 10 груд. 2025 р.) / упоряд : к.ю.н., доц. І. А. Сердюк; к.ю.н., доц. Ю. С. Завгородня. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 788 с.

ISBN 978-617-560-098-6

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 77-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, в якій взяли участь представники національних правозахисних організацій, закладів вищої освіти, наукових установ, органів публічної влади, громадських організацій, докторанти, аспіранти і здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює широке коло питань, що стосуються проблематики прав людини в контексті актуальних проблем державотворення, правотворення, правоінтерпретаційної діяльності та правозастосовної (зокрема правоохоронної) діяльності, а також методологічного, аксіологічного та онтологічного аспектів пізнання прав людини, дотримання прав людини під час міждержавних збройних конфліктів, а також війни в Україні.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі й освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не відповідає за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р юрид. наук, доц. **С. В. Обшалов** *(голова)*; д-р юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** *(заст. голови);* канд. юрид. наук, доц. **А. В. Самотуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; канд. юрид. наук, доц.**Ю. С. Завгородня.**

ISBN 978-617-560-098-6

© ДДУВС, 2025
© Автори, 2025

З М І С Т

Магдаліна І.
Принципи формування державної політики у сфері освіти …….. 28

Юнін О.
Пріоритети ветеранської політики в Україні у воєнний час …….. 31

Моргунов О.
Україна та її Збройні Сили як форпост демократії в Європі ……. 33

Ярмиш О.
Загальна декларація прав людини:
нелегка дорога до України (з історії підготовки
й прийняття документа та його впровадження) …… 36

Зозуля О.
Щодо права на відстрочку від мобілізації
педагогічних працівників і здобувачів освіти …….. 39

Боняк В.
Інституційний компонент механізму охорони прав дитини
в умовах дії правового режиму воєнного стану ……. 43

Волобуєв А., Орлова Т.
Права людини при затриманні підозрюваного
в контексті європейських правових стандартів …….. 47

Шаблистий В., Рукіна Д.
Окремі напрями здійснення індивідуальної
віктимологічної профілактики домашнього насильства …… 51

Дзюба І.
Принципи адміністративного судочинства: тлумачення
та застосування в умовах дії воєнного стану …….. 53

Кулініч О.
Права людини як орієнтир сучасної правоохоронної
діяльності: виклики та шляхи їх подолання …… 56

Сироїд Т.
Внесок Організації Об'єднаних Націй з питань освіти,
науки і культури у забезпечення захисту журналістів ……..…. 59

Помаза-Пономаренко А., Тарадуда Д., Сємілєтов О.
Реалізація потенціалу інституту громадських організацій
у сфері захисту прав людини …… 63

Бейкун А., Крук С.
Окреслення проблематики дієвості нормативів
міжнародного гуманітарного права з питань захисту жертв
збройного конфлікту та інших категорій постраждалих осіб
під час збройної агресії російської федерації …….. 66

Бейкун А., Лобунов Д.
Проблемні аспекти забезпечення гарантій
прав і свобод людини як багаторівневого
механізму забезпечення національної безпеки …….. 71

Булгакова О., Петровська В.
Реалізація прав людини в інклюзії у сфері публічних послуг …….. 74

Гудзь Т., Кудря А.
Міжнародно-правова відповідальність за порушення
прав дітей в умовах збройної агресії рф ……. 76

Кучук А.
Кіберлюдина, трансгуманізм як чинники
зміни теорії людських прав …….. 79

Марченко О.
Ісламська правозахисна система:
еволюція і перспективи розвитку ……..…… 81

Миронюк Р.
Суб'єкти формування та реалізації державної політики
реабілітації та соціалізації військовослужбовців в Україні ……... 84

Обушенко Н.
Принципи міжнародного гуманітарного права:
теоретико-правовий аналіз та сучасні виклики …….. 89

Селіхов Д.
Майбутнє муніципального управління:
правове регулювання у світлі глобальних змін …….. 94

Баранов С.
Адміністративний суд як суб'єкт
провадження в адміністративних справах …….. 97

Білик В.
Custody Records – ефективний механізм захисту
прав поліцейських та затриманих осіб ……. 100

Іващенко В.
Право на свободу пересування в умовах
дії правового режиму воєнного стану …….. 102

Вінцук В., Тюря А.
Історичні форми кримінального процесу України ……. 106

Кадала В.
Деякі питання правового регламентування
захисту прав людини в сучасних реаліях ……. 109

Казначеєв Д.
Дотримання прав людини поліцейськими
під час проведення масових заходів ……. 112

Ковбан А.
Етико-правові стандарти правоохоронної діяльності
щодо забезпечення прав людини …….. 114

Межевська Л.
Заповіт: поняття, правова природа та основні види …….. 117

Кінаш Я.
Роль прокурора в гарантуванні прав постраждалих
від воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту ……. 120

Халаджи О.
Дисциплінарна відповідальність судді
як засіб публічного контролю за дотриманням
принципів ефективного та доброчесного судівництва …….. 123

Когунь А., Кулик В., Ніколаєва І., Тодоріко А.
Ветеранська політика в Україні: реальний стан та шляхи
її покращення (з позиції правоохоронного моніторингу) …….. 127

Глушкова Д.
Захист персональних даних у процесі
цифровізації правоохоронної діяльності ……. 130

Гузенко О.
Роль публічної влади в забезпеченні прав людини
в умовах воєнного конфлікту в Україні ……... 133

Демків Р.
Особисті немайнові права в умовах євроінтеграції:
ключові новели рекодифікації книги другої
Цивільного кодексу України ……..... 135

Дєєв М.
Забезпечення прав людини в установах виконання
покарань України: сучасні виклики та перспективи розвитку ……..….... 138

Довгопол П.
Система принципів надання безоплатної правничої
допомоги в Україні: теоретико-правовий аспект …… 140

Сердюк І.
Відповідальність законодавчої дефініції
поняття адміністративного правопорушення
положенням сучасних теорій …….. 144

Завгородня Ю.
Роль прав людини у подоланні гібридних
загроз державотворенню ……147

Карпенко Р.
The impact of martinal law on the realization of fundamental
rights and freedoms of citizens: legal analysis …… 150

Крамаренко Ю.
Дотримання прав та свобод в умовах поточних
світових соціально-економічних перетворень …… 151

Крижна В.
Права людини як критерій ефективності правоохоронної системи України в умовах сучасних загроз 155

Ковальов І.
Сутність, класифікація та застосування превентивних заходів в умовах дії воєнного стану 157

Лучко О.
Поліцейський і право на захист: виклики сучасності 160

Луцюк Д.
Імплементація стандартів ЄСПЛ у національне законодавство: актуальні проблеми та перспективи 163

Максименко О.
Основні засади формування адміністративних правовідносин щодо забезпечення права дитини на безпеку в навчальних закладах України 166

Марченко О.
Поняття штучного інтелекту та його правове регулювання в Україні та країнах ЄС 169

Миронюк С.
Особливості здійснення контролю поліцією за декларуванням вогнепальної зброї в умовах воєнного стану 172

Радченко О.
Відкликання громадянства в контексті дотримання прав людини й інтересів держави 176

Рашед Ю.
Права людини в контексті актуальних проблем державотворення 179

Саксонов В., Коверзай О.
Поняття і види зобов'язань цивільно-правового характеру: легальне визначення та доктринальна характеристика 181

Самотуга А.
Людська гідність і безпека як ціннісні засади суспільного договору: світова практика та український контекст 184

Сербенюк С.
Ключові особливості міжнародного співробітництва
у сфері вищої освіти в умовах правового режиму воєнного стану …….. 189

Смолярова М.
Європейські стандарти стимулювання праці та їх імплементації
в українську правозастосовну практику ……. 192

Фролов М.
Особливості правого регулювання окремих видів
цінних паперів у аграрному секторі економіки …….. 195

Чалик В.
Цифрова трансформація та захист прав людини:
адміністративно-правові виклики …… 197

Оганісян Ц.
Актуальні напрями застосування практики
Європейського суду з прав людини з питань захисту
прав дитини в умовах воєнного конфлікту ……. 199

Шаповалова К.
Проблеми судового захисту порушених прав
внаслідок розголошення комерційної таємниці ……..204

Шевченко М.
Джерела потенціалу саморегулівних організацій
як регуляторних органів …… 207

Гайдар М.
Практика ЄСПЛ щодо катувань і нелюдського поводження
в контексті розгляду справ проти України ……. 211

Дерев'янко К.
Актуальні проблеми застосування міжнародного
гуманітарного права у порушенні норм використання
безпілотних літальних апаратів …… 214

Лавренко Д.
Юридична техніка та права людини: проблеми узгодження
нормотворчої, інтерпретаційної та правозастосовної діяльності ……. 217

Турчанікова Г.
Стратегії протидії домашньому насильству в Україні:
сучасні виклики та шляхи їх подолання …….. 220

Чернобук В.
Роль військового омбудсмана у захисті
соціальних прав військовослужбовців …… 223

Шиян А.
Щодо гарантій захисту прав особи під час
проведення слідчого експерименту ……. 226

Микуленко М.
Права людини в контексті політики розширення ЄС ……. 229

Навроцька Ю.
Інтерпретаційна діяльність органів виконавчої влади
в Україні: загальнотеоретичний підхід …… 233

Островерх Т.
Роль органів місцевого самоврядування у гарантуванні
прав людини в сучасних умовах державотворення …… 237

Рощин В.
Межі компетенції судового експерта-автотехніка
в аспекті тлумачення Правил дорожнього руху ……..240

Тараненко Ф.
Роль омбудсмана при захисті прав людини
в контексті актуальних проблем державотворення,
правотворення та правореалізації ……. 244

Чайка Я.
Практичні спроби обґрунтування, застосування
принципу окремої адміністративної відповідальності
за кожне правопорушення окремо у сфері забезпечення
безпеки дорожнього руху (аналіз ст. 36 КУпАП) …….. 247

Деркач В.
Основні засади реалізації права людини на медіацію в Україні ……. 250

Дятленко М.
Категорії «правовий засіб» та «техніко-юридичний засіб»
у юридичній науці України …….. 252

Заболотний О.
Антикорупційна політика та права людини: український досвід ……. 255

Захарчук Р.
Акустичний терор як зброя масового ураження:
міжнародно-правовий аспект …… 258

Авраменко М.
Реформування механізмів контролю ЦОВВ …… 262

Авраменко О.
Проблеми якості законодавства та їхній вплив
на реалізацію прав і свобод …….. 265

Акулова А.
Вирішення трудових спорів у судовому порядку ……... 267

Алієва А.
Працевлаштування жінок в умовах воєнного стану ……... 271

Андросюк І.
Проблематика чинності норм національного законодавства
з питань обмеження конституційних прав і свобод громадян
в умовах особливих правових режимів …… 274

Бандурін В.
Вплив Загальної декларації прав людини 1948 року
на формування арабської системи захисту прав людини ……. 279

Безсонов Ю.
Парламентські комітети як елемент внутрішньої
структури Верховної Ради України …….. 281

Берлименко Л.
Правовий режим воєнного стану та його вплив
на права і свободи людини в Україні …….. 285

Білик І.
Дотримання прав людини в діяльності Національної поліції
в умовах правового режиму воєнного стану …….. 288

Білоус А.
Ключові характеристики природи спору
як основа ефективного медіаційного процесу …… 290

Бенза В.
Верховенство права у цивільному судочинстві України ……..…. 293

Бойко А.
Забезпечення права на розгляд справи у розумний строк
як елемент правореалізації в кримінальному процесі України …… 297

Борисова В.
Особливості фінансово-правового регулювання
в умовах воєнного стану ……301

Бусуйок Д.
Деякі аспекти дотримання прав людини в Україні в умовах війни …… 303

Буцикін М.
Вплив воєнного стану на гарантії прав людини
у господарському судочинстві …… 305

Васецька А.
Міжнародний захист прав людини у контексті збройних конфліктів
та окупації: взаємодія міжнародного гуманітарного права
та міжнародного права прав людини ……309

Величко М., Росоха М.
Вплив воєнного стану на реалізацію соціальних прав
внутрішньо переміщених осіб …….. 311

Вілісов А.
ЄСПЛ як елемент правозахисної системи в умовах воєнного стану …… 315

Волошин В.
Базові права людини і громадянина в умовах
особливих правових режимів: декларативний аспект …… 319

Волошин С.
Нормативне розуміння проблематики забезпечення
прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях
у світлі міжнародного гуманітарного та національного права …… 324

Волянюк Д.
Захист прав дітей у зоні воєнного конфлікту:
просвітницька та психологічна підтримка …….. 329

Гайванюк І.
Вплив антикорупційних стандартів Ради Європи
на забезпечення прав людини в державах-учасницях
Конвенції 1950 року ……. 332

Галуза А.
Роль Організації Об'єднаних Націй у захисті
прав людини під час глобальних змін ……. 335

Гаполова Е.
Співвідношення понять «гендер» та «гендерна рівність» ……. 338

Гармадір Д.
Протидія торгівлі людьми …… 341

Гіркало Д.
Захист прав людини в умовах криз:
адаптація механізмів Ради Європи ……... 344

Глазкова В.
Гарантії прав людини при застосуванні негласних слідчих
(розшукових) дій: теоретико-правовий та практичний аспекти …… 346

Головко А.
Кримінально-правова характеристика
колаборційної діяльності ……. 350

Гончар Є.
Правовий статус ветеранів війни
та його реалізація в умовах воєнного часу …….. 353

Горбань Д.
Підстави та процедура звільнення:
проблеми практичного застосування …….. 355

Гребенюк Д.
Правовий механізм запобігання та протидії
мобінгу в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення ……. 358

Грежук Т.
Вплив воєнного стану на реалізацію
основних прав і свобод громадян …….. 361

Гречаний Д.
Медіація як альтернатива судовому розгляду:
ефективність та перспективи розвитку в Україні ……364

Грицик М.
Права споживачів при зміні ціни та умов договору ……..… 366

Громико О.
Концепція «екоциду» в міжнародному праві:
перспективи визнання …….. 368

Губа Н.
Ветеранська політика: питання
термінологічної визначеності ……370

Гук Т.
Використання штучного інтелекту у правничій діяльності:
інновації та морально-етичний аспект …….. 373

Гунько У.
Правова система Ватикану.
Взаємодія сучасних правових систем …….. 376

Гуцол М.
Вогнева підготовка як механізм мінімізації загроз праву на життя ……..379

Данилюк Д.
Законодавче регулювання подвійного громадянства в Україні:
аналіз сучасних ініціатив та міжнародного досвіду …….. 381

Дерканос Ю.
Підстави виникнення, зміни та припинення трудових
правовідносин в умовах воєнного стану ……..383

Джунковський А.
До питання обмеження прав людини
в період воєнних дій в Україні …… 386

Долгопольський М.
Загальна декларація прав людини 1948 року:
історія та структура …… 388

Красільніков В.
Захист прав дитини в контексті законодавчо
визначеної безпекової політики держави …… 391

Макуха В.
Особливості застосування заходів
адміністративного примусу Національною поліцією
в умовах дії правового режиму воєнного стану …….. 394

Мартинюк В.
Деонтологічні дилеми поліцейської діяльності
на деокупованих територіях: деякі аспекти …… 396

Мартинюк О.
Національне законодавство України у світлі
міжнародних стандартів прав людини ……. 398

Пархоменко Д.
Авторитарний державно-політичний режим
в контексті забезпечення прав людини ……... 402

Рукіна Д.
Верховенство права як ключовий принцип
функціонування права Європейського Союзу …….…….. 405

Соколова К.
Прозорість і відкритість адміністративних процедур
як гарантія прав громадян …….. 408

Ткаченко Г.
Внутрішній імператив поліцейського
як складова службової діяльності …… 410

Шепелюк О.
Ліберальний стиль управління в контексті
забезпечення прав людини …… 414

Дорохова Є.
Звільнення працівників у зв'язку
з неможливістю забезпечення роботою…….417

Дружиніна К.
Особливості здійснення правосуддя в цивільних справах
під час воєнного стану ……... 421

Дудник Г.
Забезпечення прав громадян
під час адміністративно-юрисдикційної
діяльності поліції в умовах війни ……..…….. 423

Єдінчук К.
Підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників …… 427

Єднак Д.
Забезпечення прав людини в контексті
внутрішньо переміщених осіб в Україні……..… 430

Єна А., Малишук Ю.
Реалізація принципів інклюзивності в
оперативно-службовій діяльності ДПСУ……..433

Ємченко Д.
Передумови виникнення конституційної
юстиції в системі судової влади……436

Желізко В.
Забезпечення конституційних прав та свобод громадян
у цивільному процесі в умовах воєнного стану:
проблеми та шляхи гарантування……..… 439

Жуган Д.
Реалізація принципу недискримінації в діяльності поліції ……. 442

Засоба О.
Захист права власності суб'єктів господарювання
в господарському судочинстві: практика національних судів …… 446

Захожа К.
Принципи загальнолюдської моралі та поводження
з військовополоненими відповідно
до міжнародного гуманітарного права ……..… 447

Земляков Є.
Права дитини в Україні: проблеми реалізації
та перспективи удосконалення……..… 450

Зінченко Р.
Трудові правовідносини …… 453

Зуб Д.
Вплив практики ЄСПЛ на національне законодавство України …… 454

Ісаєва О.
Підстави та процедура звільнення:
проблеми фактичного застосування……..…… 458

Іордатій І.
Медіація як інструмент запобігання конфліктам
у публічно-правових відносинах ……..… 461

Канишева І.
Вплив штучного інтелекту на підвищення ефективності
правничої діяльності: теоретико-правовий аспект …….. 464

Клекоцюк Ю.
Гарантії прав і свобод людини під час
воєнного стану: баланс безпеки та прав громадян ……..…… 466

Княженцев Б.
Розвиток системи захисту прав людини
в інституціях Ради Європи: сучасні тенденції та реформи …… 468

Крутий В.
Роль Спеціалізованої антикорупційної прокуратури
у забезпеченні верховенства права та захисті прав людини ……470

Кобка Н.
Морально-психологічне забезпечення діяльності працівників
поліції: сучасні виклики та значення ……... 474

Коваль А.
Учасники медіації: права, обов'язки та взаємодія ……477

Коваль Д.
Державна політика забезпечення
рівності людей з інвалідністю в умовах відновлення ……..… 479

Коверзай О.
Поняття і види зобов'язань цивільно-правового характеру:
легальне визначення та доктринальна характеристика …….. 482

Козак В.
Спадкування цифрових активів…….. 485

Коляда А.
Роль та місце тактичної вогневої підготовки у запобіганні
порушенням прав людини під час спеціальних поліцейських операцій ……..... 487

Коноваленко К.
Мирні засоби врегулювання міжнародних конфліктів:
сучасна міжнародно-правова практика …….490

Коновалова М.
До питання політичної і правової думки юдаїзму…….492

Корнієнко А.
Реалізація процесуальних прав сторін
підсистемі ЄСІТС «Електронний суд»…….. 494

Коростильова А.
Етичні засади та моральні вектори адвокатської діяльності……..…. 497

Косяченко Д.
Підстави та порядок розірвання
трудового договору з ініціативи роботодавця……..…… 500

Коц А.
Європейський суд з прав людини як гарант дотримання
прав і свобод: практика щодо України ……. 502

Кравець В.
Перспективи розвитку адміністративно-правових
засад реалізації ветеранської політики в системі МВС …… 505

Кравчута Д.
Особливості забезпечення доказів у господарських справах
та їх вплив на реалізацію права на захист ……..507

Кривенков Д.
Міжнародне співробітництво у кримінальному процесі
України в умовах євроінтеграції ……..…. 509

Кринюк М.
Відповідальність роботодавця за порушення трудового
законодавства в умовах воєнного стану ……... 512

Кругла Х.
Право на інформацію: виклики в умовах воєнного стану …….. 514

Кубарєв А.
Забезпечення прав людини при застосуванні кримінального
закону органами досудового розслідування …….. 517

Кудрицька С.
Антикорупційна культура
як складова правової культури громадянина ……. 521

Кузьмич В.
Соціальна справедливість
у правовій доктрині України……...… 523

Кукліс В.
Інститут конституційної скарги (індивідуальної петиції)
як ключовий інструмент захисту прав людини:
зарубіжний досвід і практика Конституційного Суду України ……. 526

Кучай І.
Особливості збереження прав людини
в період дії воєнного стану в Україні …… 528

Кучук Д.
Людські права у фокусі конституційного контролю:
виклики та межі інтерпретації
Конституційного Суду в умовах воєнного стану…….. 530

Лебідь А.
Методологічні засади пізнання прав людини в діяльності
підрозділів тактико-спеціальної підготовки…… 533

Левицький М.
Системні проблемні чинники захисту прав людини в умовах
дотримання сучасної війни у світлі необхідності дотримання
воюючими сторонами її законів та звичаїв…… 536

Левченко М.
Застосування практики Європейського суду
з прав людини у національному судочинстві України:
проблеми та перспективи гармонізації ……. 541

Лівіцька Н.
Особливості правового статусу штучного інтелекту
в цивільному праві: сучасні тенденції ……..544

Лісогор А.
Захист прав ветеранів в умовах воєнного стану……547

Лілікович М.
Особливості оцінки та визначення
розміру збитків (матеріальних та моральних)…….. 549

Липова Д.
Особливості розгляду спорів про
поділ майна подружжя в умовах війни…… 552

Лисюк А.
Вдосконалення системи безоплатної
правничої допомоги у контексті
реалізації права на захист у кримінальному провадженні……556

Лободюк Є.
Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю в системі
національного державотворення: проблеми імплементації
та забезпечення політичних прав з обмеженими можливостями ……. 559

Логойко Е.
Правові гарантії працевлаштування
молоді в Україні: проблеми та перспективи розвитку …… 562

Мала Т.
Підстави та процедура звільнення:
проблеми фактичного застосування…… 565

Махова А.
Юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту прав
і законних інтересів учасників господарських відносин …… 568

Мацюк Р.
Правовий статус внутрішньо переміщених
осіб та їх майнові права…….. 571

Металоп І.
Проблематичні сегменти діяльності територіальних центрів
комплектування та соціальної підтримки у сфері прав людини …… 573

Мироненко В.
Дотримання прав людини як ключовий елемент
сучасної правоохоронної діяльності …… 576

Мирошниченко М.
Проблеми доступності господарського правосуддя для малих
підприємців: перспективи удосконалення законодавства ……..578

Мільчевський М.
Щодо питання ентропії у праві:
український та міжнародний вимір …….. 581

Назимко В.
Сучасні тенденції розвитку процесуальної правосуб'єктності
учасників цивільного процесу в умовах воєнного стану …… 584

Науменко Д.
Загальна декларація прав людини:
актуальність положень для сучасної України …… 587

Новак О.
Правоінтерпретаційні помилки в офіційному тлумаченні норм права …… 589

Овсієнко Є.
Роль Національної поліції у забезпеченні
прав дитини в умовах воєнного стану…….. 592

Орел Ю.
Проблематика зловживання учасниками їх процесуальними
правами в цивільному судочинстві ……. 596

Осіпова К.
Правовий статус некомбатантів та його обгрунтування
із позиції загальнолюдської моралі …….. 599

Откидач Р.
Правове регулювання робочого часу: проблеми забезпечення
балансу між працею та відпочинком ……602

Павлюк А.
Права людини як об'єкт міжнародного захисту……..… 605

Павлій М.
Гарантії захисту від катувань в Україні:
катування як кримінальний злочин …….. 608

Палій А.
Роль міжнародного права у захисті культурної спадщини
в умовах збройного конфлікту ……..610

Пермяков Д.
Організаційно-правові питання гарантування інформаційної
безпеки особи в умовах повномасштабної збройної агресії …….. 612

Пісклова Ю.
Особистісні якості медіатора як елемент
правової культури врегулювання спорів……..… 618

Приходько А.
Баланс свободи й безпеки як
критерій обмеження прав людини…… 620

Пузиренко К.
Роль державної політики у запобіганні домашньому
насильству в умовах воєнного стану …….. 623

П'янов С.
Гарантії прав інвесторів у процесі цифровізації фондового
ринку України: правотворчий та правозахисний аспекти ……. 625

Ридун А.
Професійна підготовка поліцейських до дій у кризовій кімнаті
та організація взаємодії з психологами у
контексті забезпечення прав дитини…… 628

Різванов В.
Міжнародно-правові гарантії захисту прав біженців
і внутрішньо переміщених осіб у системі ООН ……..…… 631

Різванова К.
Роль Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні
дотримання міжнародного пакту
про громадянські і політичні права ……..… 634

Росяк С.
Забезпечення національної безпеки крізь призму
прав людини: конституційна природа актів РНБО …… 637

Сапун В.
Стандарти захисту прав людини в діяльності
правоохоронних органів під час дії воєнного стану …….. 640

Сергієнко А.
Межа життя і смерті: правовий погляд на евтаназію …… 643

Сивч М.
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права …… 647

Ситнікова О.
Баланс прав і обов'язків сторін трудового договору
як основа трудової дисципліни …… 649

Сливка В.
Правосуб'єктність іноземців і осіб без
громадянства у цивільному процесі України…….. 652

Смаглова Г.
Забезпечення рівності сторін у господарському процесі:
проблеми правотворення та судової практики……..….. 655

Снитко В.
Правове регулювання медіації у господарських спорах:
відповідність міжнародним стандартам прав людини ……657

Сніжко С.
Роль омбудсмена у зміцненні системи
захисту прав людини в Україні …… 660

Собчук Д.
Особливості правового режиму воєнного стану в Україні …… 662

Степаненко Б.
Порушення заборонених міжнародно-правовими актами
засобів ведення війни у сучасному світі: проблеми та перспективи
протидії в контексті міжнародного гуманітарного права …….. 665

Стригун Д.
Аспекти адміністративно-правової проблематики забезпечення
національної і воєнної безпек та оборони держави …… 668

Стукало А.
Роль ООН у підтриманні міжнародного
миру та безпеки в сучасних умовах ……..… 671

Супронюк В.
Роль міжнародних організацій у протидії корупції та захисті
прав людини (на прикладі ООН, Ради Європи, GRECO) …….. 673

Сурков М.
Інституційно-правовий механізм реалізації
трудових прав осіб після відбуття покарання:
сучасний стан та перспективи розвитку …….. 676

Сюсюкало В.
Міжнародний досвід застосування медіації
у кримінальному провадженні та шляхи
його імплементації в правову систему України ..…… 678

Тарнаруцька А.
Особливості судового контролю за рішеннями
військових адміністрацій у період воєнного стану ……..….. 680

Терещенко Д.
Забезпечення права на свободу мирних зібрань …… 682

Терещенко А.
Процесуальні гарантії доступу до правосуддя
в умовах воєнного стану ……... 685

Тищенко С.
Особливості та проблеми реалізації права
на працю в умовах воєнного стану в Україні ……..…… 687

Тімошко В.
Правовий статус та межі регулювання
конвенції про транснаціональні корпорації …… 690

Ткаченко А.
Загальна декларація прав людини та діяльність
міжнародних органів у запобіганні порушенням прав …….. 692

Ткачова В.
Сучасні тенденції розвитку трудових відносин в Україні:
європейські стандарти та національні
особливості правового регулювання …… 695

Тюря А.
Історичні форми кримінального процесу України ……..698

Тяжкун В.
Вплив міжнародних механізмів захисту прав людини
на ефективність антикорупційних реформ в Україні ……. 701

Устенко Д.
Захист прав жінок в умовах російсько-української війни ……..705

Фещенко А.
Право на мирні зібрання та його гарантії …… 708

Форостянова М.
Корупція як порушення прав людини:
міжнародно-правова доктрина та практика ЄСПЛ ……. 710

Хоміч Х.
Роль приватного виконавця у цивільному процесі:
процесуальні відносини з боржником і стягувачем …… 713

Христюк М.
Ринок праці в Україні: тіньовий бізнес та шляхи його подолання …… 716

Чепік А.
Європейський Союз як гарант
прав людини у процесі інтеграції України……..… 720

Черненко З.
Вплив воєнного стану на реалізацію
прав учасників цивільного процесу…….. 723

Черниш М.
Європейський суд з прав людини як гарант права на життя,
свободу та безпеку під час воєнного стану в Україні …… 725

Чернишева С.
Транснаціональні корпорації в міжнародному праві:
поняття та ключові ознаки …… 727

Чечеринда В.
Громадянське суспільство у системі
запобігання та протидії корупції …… 730

Чернецька Є.
Протидія катуванню та нелюдському поводженню
в період дії воєнного стану …… 733

Чижмак У.
Реалізації права на медичну допомогу та його гарантії ……. 736

Чирва В.
Діяльність ООН щодо захисту прав людини
на тимчасово окупованих територіях …….. 738

Чиріна П.
Особливості застосування норм трудового права
щодо звільнення в умовах воєнного стану ……. 741

Чоботенко К.
Забезпечення прав людини
під час застосування поліцейських заходів ……. 744

Чорний А.
Європейський суд з прав людини
як міжнародний механізм захисту прав людини …… 746

Чорнорот С.
Забезпечення прав учасників господарських правовідносин
у контексті розвитку сучасної економічної політики України ……. 750

Чуфещук П.
Зміна змісту та припинення трудового договору
в умовах воєнного стану …… 753

Шабаліна Д.
Забезпечення прав військовослужбовців в умовах воєнного стану …… 756

Шандровська В.
Правове становище третіх осіб у цивільному процесі:
проблеми теорії та практики …… 758

Шаповал С.
Історичний розвиток інституту конституційного контролю ……. 761

Шахпазова А.
Порушення міжнародного гуманітарного права в Україні:
аналіз відповідальності та механізмів захисту …… 763

Шевченко Є.
Роль міжнародного права у забезпеченні глобальної безпеки …….. 767

Шевчук Д.
Презумпція невинуватості та її реалізація в умовах
спрощених процедур досудового розслідування …… 769

Щербина О.
Участь неповнолітніх осіб у збройних конфліктах:
міжнародно-правова регламентація …… 772

Ядлось Я.
Права людини як стратегічний орієнтир
правового розвитку сучасної держави…… 774

Яковенко М.
Рада Європи як гарант європейської правової єдності ……...… 777

Яхно Н.
Правові засади використання носимих відеореєстраторів
поліцією як механізму захисту прав людини …….. 780

Яценко С.
Окремі питання правового регулювання щорічних відпусток
в умовах воєнного стану в Україні …….. 783

Яшина М.
Проблематика конституційних змін і проведення
виборчих процесів в умовах воєнного стану …….. 784

Ігор МАГДАЛІНА
т.в.о. ректора
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Освіта – це процес набуття та передачі знань, умінь, цінностей і навичок, що сприяє розвитку особистості, формуванню світогляду та підготовці до участі в житті суспільства. Її призначення – забезпечити всебічний розвиток людини, передати накопичені поколіннями знання та цінності, а також сприяти соціальному, економічному, культурному та духовному прогресу суспільства. Право громадян України на здобуття освіти є найвищою соціальною гарантією реалізації її прав, закріплених в Конституції України. Зокрема, у статті 53 Основного Закону зазначено, що «кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1]. Реалізація права громадян на освіту має здійснюватись на основних засадничих засадах – принципах формування державної політики у сфері освіти, які є основою для створення ефективної та гуманної системи освіти, що забезпечує доступність, рівність, розвиток особистості, формування національних цінностей та конкурентоспроможного людського потенціалу для побудови сильної держави. Вони визначають напрями розвитку, фінансову підтримку та організаційне забезпечення галузі, гарантуючи її відповідність сучасним викликам та потребам суспільства.

Освіта будь-якої країни відбиває в собі найголовніші її цивілізаційно-культурні ознаки та особливості наявного історичного моменту, забезпечуючи поєднання національних традицій з релевантними інноваціями – як виробленими всередині неї, так і запозичені ззовні, зі скарбниці вселюдського досвіду. На цих підставах національна система освіти має забезпечувати безперервність поступу країни, здійснювати ефективну соціалізацію та професійну підготовку молоді до життєдіяльності в світі, який постійно ускладнюється.

Ключовим нормативним актом у сфері реалізації освітньої функції держави є Закон України «Про освіту» 2017 року (далі – Закон про освіту) [2]. Варто зауважити, що на відміну від Закону про освіту 1991 року [3], новий

закон є більш сучасним та таким, що відповідає концепції адаптації законодавства України до вимог ЄС та здійснює регулювання більш широкого кола суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. У статті 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності» Закону про освіту не виокремлено засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності. Аналіз її змісту дає можливість зроботи висновок, що до основних засад державної політики у сфері освіти можна віднести: забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством; інституційне відокремлення функцій контролю (нагляду) та функцій забезпечення діяльності закладів освіти; інтеграція з ринком праці; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; унеможливлення насильства, жорстокого поводження з дитиною, її дискримінації за будь-якими ознаками, приниження її честі та гідності; формування громадянської культури та культури демократії; формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля; доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; забезпечення та розвиток безпечного і здорового освітнього середовища в закладах освіти.

До принципів, на основі яких будується державна політика у сфері освіти, можна віднести: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і

релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті [2].

Таким чином, принципи становлять закономірні основи в освітянському просторі, відображаючи засади та і напрями політики в сфері освіти, які зумовлені основною метою і завданнями здійснення такої підготовки. Вони сформовані на основі загальноосвітніх принципів з урахуванням галузевих особливостей і потреб, вирішення яких розкривається у її завданнях через функціональні особливості системи.

Проблеми реалізації принципів формування державної політики у сфері освіти в Україні полягають у: недостатньому нормативно-правовому забезпеченні державно-громадського управління, відсутності ефективних механізмів залучення громадянського суспільства та громадських організацій до освітньої політики, а також системній невідповідності між закріпленими принципами та реальними механізмами їх реалізації.

Напрями вдосконалення реалізації принципів формування державної політики у сфері освіти в Україні включають автономію закладів освіти, модернізацію змісту освіти відповідно до потреб ринку праці, системну підтримку вчителів, фінансову диверсифікацію та залучення приватних коштів, реформування системи ЗВО, а також інтеграцію до європейського освітнього простору. В законодавчому полі доцільно в статті 6 Закону України «Про освіту» відмежувати окремо засади державної політики у сфері освіти та принципи, на яких базується як державна політика у сфері освіти, так і освітня діяльність.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

3. Про освіту. Закон України від 23 травня 1991 року. URL : http://zakon1. rada.gov.ua/laws/show/1060-12.

Олександр ЮНІН
проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор юридичних наук, професор

ПРІОРИТЕТИ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Війна, розв'язана російською федерацією проти України, одинадцятий рік поспіль засвідчує гідну відсіч ворогу з боку захисників нашої держави, які ціною свого життя і здоров'я щоденно відстоюють право нашої держави на незалежність та суверенітет. Воєнні дії призвели до появи більш як 1,3 млн ветеранів – тих, які воювали, відстоювали нашу землю і готові у будь-який час знову стати на її захист.

Ветерани потребують належного соціального захисту, повноцінної інтеграції у цивільне життя, особливо шанобливого ставлення до них та залучення їх до відбудови і подальшого розвитку держави. Збільшення такої категорії громадян, створення дієвих законодавчо визначених, а не декларативних механізмів їх комплексної підтримки, є стратегічним пріоритетом для Української держави і суспільства.

Тож питання ветеранської політики не тільки не втрачає своєї актуальності, але й набуває особливої ваги, потребує постійної уваги з боку держави, інститутів громадянського суспільства та наукової спільноти.

Правовою основою ветеранської політики в нашій державі є Конституція України (ст. 17), Закони України «Про національну безпеку України», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Національну поліцію», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист», «Про Збройні Сили України», «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», а також розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках», постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України».

З-поміж згаданих документів на особливу увагу заслуговує Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року (далі – Стратегія). Необхідність

її розробки й прийняття була викликана недостатністю рівня реінтеграції ветеранів у суспільне життя, бо ж наявні у державі заходи і сьогодні залишаються не досить ефективними.

У Стратегії визначено, що державна політика щодо ветеранів та членів їх сімей має враховувати, як мінімум, три найважливіші складові (в залежності від середовища, в якому перебуває вказана категорія населення), а саме:

1) політику у період проходження ними військової служби (служби);
2) політику після їх звільнення з військової служби (служби);
3) політику у цивільному житті [1].

Вищевказаний юридичний документ носить не лише комплексний характер, але й визначає пріоритети державної політики з цього питання. І хоча суб'єкт правотворчої діяльності і не оперує словосполученням «пріоритети державної ветеранської політики», вони все ж визначені у зазначеній Стратегії. До таких Кабінет Міністрів України відносить:

– життя і добробут ветеранів та членів їх сімей;
– відновлення та підтримку фізичного і психічного здоров'я ветеранів;
– відновлення людського капіталу (забезпечення ветеранів працевлаштуванням та можливістю здобуття освіти для професійного розвитку, підтримка ветеранського бізнесу та ін.);
– підтримку членів сімей ветеранів;
– вшанування ветеранів та повагу до них;
– використання досвіду ветеранів для зміцнення національної безпеки та обороноздатності;
– залучення їх до участі у забезпеченні утвердження української національної й громадянської ідентичності та у підготовці до національного спротиву й інше [1].

До формування та реалізації державної політики у цій сфері долучається Міністерство у справах ветеранів України, інші суб'єкти, зокрема й Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС). Підпорядковані МВС військові формування становлять близько 20 % Сил оборони нашої держави.

Міністерство у 2025 р. значно посилило роботу з ветеранам. Серед її аспектів: 1) було започатковано інститут радника Міністра МВС з питань ветеранської політики, яким призначено Героя України Д. Фінашина, ветерана Національної гвардії; 2) у всіх підрозділах системи МВС введено інститут помічників з питань ветеранської політики та ін.; 3) у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання розроблені та діють програми підтримки ветеранів.

Заслуговує на увагу і позитивний досвід Дніпровського державного університету внутрішніх справ, де в поточному році була розроблена та введена в дію Концепція ветеранської політики, яка діє як комплексна програма їх підтримки, що допомагає захисникам у працевлаштуванні й інтеграції в цивільне життя. Сьогодні 58 ветеранів, які пройшли війну та потребують уваги й допомоги, працюють у різних службах університету.

Отже, визначені Стратегією ветеранської політики на період до 2030 року її пріоритетні спрямування в цілому відповідають сучасним викликам, а головне – потребам та інтересам тієї категорії наших співвітчизників, яка заслуговує на повагу та шанобливе ставлення як з боку Української держави, так і Українського народу.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80?find=1&text=%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F+#w1_20.

Олександр МОРГУНОВ
заступник начальника ГУНП
в Дніпропетровській області,
доктор юридичних наук, професор

УКРАЇНА ТА ЇЇ ЗБРОЙНІ СИЛИ ЯК ФОРПОСТ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПІ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про винятково важливу роль України та її Збройних Сил у захисті демократичних цінностей у Європі.

Для досягнення визначеної мети автор скористається пізнавальними можливостями таких структурних елементів методології правничої науки:

1) положень теорії форми держави (зокрема такого її складника, як державно-правовий режим) та прав людини, що визнані науковим загалом на сучасному етапі розвитку правничої науки, та складають парадигму цього дослідження;

2) діалектичного методологічного підходу, пізнавальний потенціал якого складають принципи взаємозв’язку та розвитку явищ державно-правової дійсності;

3) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що забезпечують правильну інтерпретацію приписів правових актів, що носять нормативний і ненормативний характер;

5) логічного методу пізнання, що дозволив сформулювати загальний висновок, що відображає результати проведеного дослідження.

В гносеологічному плані важливо визначитись із змістовним наповненням таких категорій юридичного мислення, як державно-правовий режим і демократія.

Державно-правовий режим являє собою сукупність прийомів і способів здійснення державної влади. Що ж до демократії, то однойменне терміно-

поняття визначається як форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства [3, с. 61].

Принагідно відзначити, що з-поміж доволі широкого спектру демократичних цінностей є й ті, на основі яких власне і сформувалась та розвивається західноєвропейська цивілізація, до якої по праву належить і сучасна Україна. Йдеться передусім про природні, а згодом основоположні права і свободи людини, верховенство права і справедливий суд.

В аспекті теми цього дослідження вбачаємо за необхідно дати відповідь на питання про те, чим так небезпечний путінський режим для вищезгаданих демократичних цінностей та в чому виявляється його загроза для майбутнього не лише України, але й світового правопорядку, що сформувався після Другої світової війни.

Відповідь на це питання міститься в Заяві Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» від 2 травня 2023 року № 3078-IX [2].

Розуміючи рашизм як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації під керівництвом президента в. путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму), український парламент акцентував на таких характерних ознаках і наслідках рашизму: 1) системних порушеннях прав та основоположних свобод людини; 2) культі сили та мілітаризмі; 3) культі особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади, та сакралізації інститутів держави; 4) самозвеличенні росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів; 5) застосуванні з метою реалізації експансіоністської державної політики практики поширення серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «русского мира»; 6) систематичному порушенні загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема поваги до суверенітету інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів, недотриманні принципу незастосування сили чи погрози силою; 7) створенні, фінансуванні та збройній підтримці незаконних збройних формувань та сепаратистських рухів на територіях інших суверенних держав, створенні та підтримці терористичних організацій; 8) використанні заборонених методів ведення війни та системному вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти людяності; 9) систематичній організації та здійсненні масових вбивств, страт, катувань, депортацій, створенні штучних умов для виникнення голоду, інших видів масового фізичного терору, геноциду, переслідуванні з етнічних, національних, релігійних, політичних та інших мотивів; 10) регулярному

застосуванні до інших держав практики економічного й енергетичного шантажу; 11) регулярних погрозах щодо застосування ядерної зброї проти інших держав та створенні техногенних катастроф [2].

Правильність такої оцінки рашистського режиму підтверджена і Європейським парламентом у минулорічній резолюції, що не лише рішуче засуджує неспровоковану, невиправдану та незаконну агресивну війну проти України та спроби росії підірвати колективну пам'ять та ідентичність Європи в цілому, що становить загрозу історичній правді, демократичним цінностям і миру, але й акцентує на вагомій ролі України у захисті європейських цінностей, демократії та верховенства права [4].

Дієвою силою, яка не лише ефективно виконує свій конституційний обов'язок із захисту суверенітету й територіальної цілісності України [1], але й західноєвропейських цінностей, є Збройні Сили України.

Про винятково важливу роль України та її Збройних Сил як форпосту демократії в Європі з усією очевидністю свідчать такі чинники:

1) стримування збройної агресії. Саме Збройні Сили України за всебічної підтримки Українського народу руйнують плани агресора щодо захоплення всієї території України та територій держав, які перебували у зоні впливу СРСР;

2) захист демократичних цінностей. Боротьба Українського народу за свою незалежність і демократичний вибір надихає європейських партнерів і свідчить про важливість відстоювання демократії перед загрозами, що походять від тоталітарних держав;

3) практичний досвід для європейської системи безпеки і оборони. Досвід, здобутий українськими захисниками на полі бою, є надзвичайно цінним у військовому плані;

4) інтеграція з державами-учасницями Північноатлантичного безпекового блоку. Збройні Сили України не лише використовують військове озброєння країн, які входять до НАТО, але й поступово переходять на стандарти цієї міжнародної організації.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Заява Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» : Постанова Верховної Ради України від 02.05.2023 № 3078-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text.

3. Мурашин Г. О. Демократія. *Юридична енциклопедія.* Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. С. 61-62.

4. Резолюція Європейського парламенту від 23 січня 2025 року щодо дезінформації та історичних фальсифікацій росії для виправдання її агресивної війни проти України (2024/2988(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0006_EN.pdf.

Олександр ЯРМИШ
завідувач навчально-наукової
лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НЕЛЕГКА ДОРОГА ДО УКРАЇНИ (з історії підготовки й прийняття документа та його повноваження)

10 грудня 1948 р. у палаці Пале-де-Шайо, який розташований в Парижі, 48 державами-членами ООН була урочисто прийнята та проголошена Загальна Декларація прав людини. Цей документ став фундаментом, на основі якого відбувалася вся міжнародна та внутрішньодержавна нормотворчість у галузі прав людини, створив правову базу для подальшого кодифікаційного процесу в цій галузі, що сприяв еволюції концепції прав людини.

Із Загальної декларації прав людини виросли відповідні спеціальні міжнародно-правові акти: Конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Конвенція про заборону катувань та інших нелюдських, чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (1984 р.); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); – Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (1980 р.); – Конвенція про права дитини (1989 р.).

На сьогодні зміст і припустимі обмеження прав і свобод, які містяться в декларації, перетворилися на загальновизнані норми в конституціях більше ніж 120 країн світу.

Наша держава є стороною практично всіх конвенцій ООН в галузі прав людини. Положення Декларації прав людини були повною мірою закріплені в Конституції України.

Значний досвід у застосуванні Загальної декларації набув Конституційний Суд України, що часто використовує її положення при визначенні відповідності українського законодавства Конституції і міжнародним стандартам в області прав людини. Засадничі положення Декларації відомі в Україні й школярам, і дорослим.

Але не слід забувати, що так сталося далеко не відразу. Хоч від Парижу, де урочисто прийняли Декларацію, до української землі відстань, за глобальними мірками, зовсім невелика, шлях її до нашого народу був дуже непростим.

Прийняттю декларації передувала досить тривала підготовча робота. Проект документа був розроблений Комісією з прав людини, яку очолила відома правозахисниця та делегат ООН від США Елеонора Рузвельт. Комісія складалася з 18 членів різних національностей та політичних поглядів, тому що, як передбачалося, членство в комісії мало представляти все людство. Робота над текстом відбувалася в умовах постійної дипломатичної боротьби представників різних філософських, ідеологічних та релігійних поглядів. Не було єдності думок і в день обговорення і прийняття Загальної декларації прав людини: на історичному засіданні 10 грудня 1948 р. вісім країн (в т.ч. СРСР, Українська РСР, Білоруська РСР, Польща, Чехословаччина, Югославія,) утримались при голосуванні. Це було результатом того, що в СРСР на законодавчому рівні була закріплена ідея пріоритету держави над особою, і саме держава визначала обсяг прав і свобод людини і громадянина. Ще напередодні голова делегації Радянського Союзу Вишинський А. Я. (більше відомий як безжальний сталінський прокурор на процесах «ворогів народу») висловив ставлення «соціалістичних країн « до прав людини» як до «пишної фразеології». Була й спроба зірвати прийняття Декларації.

Отже, зрозуміло, що текст Загальної декларації прав людини був недоступним для радянських громадян аж до 1988 року, до часів «перебудови».

Перші відомі публікації тексту Декларації на російській мові з’явилися в СРСР в 1958 р. в бюлетені «Курьер ЮНЕСКО» (№10) і в брошурі Анатолія Мовчана «Міжнародний захист прав людини» (слід підкреслити, що обидва видання мали гриф «для службового користування».КДБ пильно чатував за тим, щоб текст документа не потрапив до рук пересічних громадян. Участь у розповсюдженні навіть фрагментів текста Декларації у цілій низці судових вироків розглядався як злочин. Коли в 1968 р. громадськими активістами був здійснений збір підписів під зверненням до Верховної Ради СРСР з пропозицією ратифікувати Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, підписанти були піддані репресіям – їх дії були кваліфіковані як «антирадянська пропаганда», «наклеп на радянський устрій» або як «порушення громадського порядку». Висловлюючи протест проти репресій, художник Костянтин Батинков витатуював витяги з Декларації («підшкірні права») на власному тілі. Ці факти на сьогодні є широковідомими, і люди, які сміливо висловлювали свою думку у ті часи, безумовно, заслуговують на увагу. Водночас хотілось би мати більше історичного матеріалу, який всебічно розкриває політику і повсякденну практику влади в сфері «забезпечення» прав людини, зокрема на території Української РСР. Ми маємо тепер такі матеріали, виявивши їх у розсекречених компартійних

архівах.

Перед нами – доповідна записка в ЦК КПУ Прокурора УРСР Глуха Ф. «Про факти перевищення влади та рукоприкладства окремими посадовими особами» від 5 червня 1978 р. (певна річ, з грифом «таємно»). Прокурор доповідав, що попри поліпшення ситуації за останнє десятиліття, «факти грубого порушення конституційних прав громадян, перевищення влади та рукоприкладства з боку окремих посадових осіб до кінця ще не викорінені». Серед засуджених в 1977 р. і за три місяці 1978 р. посадових осіб (46 чол.), «а також покараних в партійному та дисциплінарному порядку», фігурують голови виконкомів сільських рад, голови колгоспів, бригадири і завідувачі фермами колгоспів, директори, керуючі радгоспів, депутати місцевих рад. Географія рукоприкладства була вельми широкою: колгоспи та радгоспи Чернігівської, Житомирської, Одеської, Волинської, Донецької, Івано-Франківської, Запорізької, Рівненської, Сумської та Чернівецької областей. Далі прокурор наводить приклади «з реального життя». Голова колгоспу «Червона зірка» Чернігівського району Мринський «на протязі останніх трьох років систематично перевищував свої службові повноваження, допускав рукоприкладство. В травні 1977 р. він побив в'язанкою ключів в приміщенні правління колгоспника Вороб'я, через місяць – учня школи неповнолітнього Драня». Але, як видно з інших матеріалів, засуджений був Мринський головним чином не за систематичне побиття людей, а за приписки й розкрадання колгоспних коштів. Обурливий приклад наводить прокурор далі: «Голова Визирської сільради Комінтернівського району Одеської області Корнійчук разом із завідуючим тваринницькою фермою колгоспу імені Чкалова, депутатом сільради Ковалем 19 листопада 1977 р., перебуваючи у нетверезому стані, зайшли в будинок доярки Яджиної, побили її кулаками й ногами, а також нанесли побої її матері та скотнику Ковтуну, який перебував у хаті. В результаті Яджина від отриманих пошкоджень померла в лікарні. Того ж дня Корнійчук і Коваль, вживши ще спиртних напоїв, побили громадянина Іванюка і доярку Шмалько, яку з цією метою вивезли на тракторі за село».

Ось такі депутати, такі комуністи… Ці, щоправда, були таки засуджені, але заслуговує на увагу настуне речення з доповіді прокурора: «Часто-густо на місцях до посадових осіб, які допускають рукоприкладство, незаконні обшуки та інші грубі порушення законності, проявляється лібералізм та поблажливість, не завжди дається гостра політична оцінка таким антигромадським поступкам». (Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Фонд 1. Опис 2. Справа 1805. Арк. 50-53).Отже, насправді ситуація була набагато гіршою. Як тут не згадати одне з основних положень Декларації: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність…».

У 90-х роках автору цих рядків довелося взяти активну участь в організації заходів з поширення знань про Загальну декларацію, ознайомлення

громадян з її текстом. При цьому ми зіштовхнулися з проблемою відсутності офіційного перекладу документа українською мовою. Що ж, зробили неофіційний, із залученням колег-філологів. До речі, офіційний переклад був опублікований в 2008 р. в «Голосі України» та «Урядовому кур'єрі» – до 60-річчя Декларації. Ми ж у травні 1997 р., за ініціативою народного депутата України, ректора Університету внутрішніх справ О. М. Бандурки видали збірник документів, присвячених захисту прав людини (в т.ч. з текстом Загальної декларації прав людини) і провели в селищі Кочеток Чугуївського району Харківської області науково-практичну конференцію. Виданий збірник документів ми роздали мешканцям селища, вони його з великим інтересом вивчали і залишили «на пам'ять». Під час роботи конференції, яка відбувалася в місцевому Будинку культури, працівниками Державної служби спеціального зв'язку був доставлений лист від Президента України Л.Д.Кучми з привітанням учасникам конференції. Лист був оголошений з трибуни форуму. Учасники конференції зустріли звернення Глави держави оплесками. Нижче наводиться текст цього документа (публікується вперше). Це частка нашої історії.

Важливо, щоб держава і суспільство завжди тримали в центрі уваги проблему прав людини, спільними зусиллями забезпечували їх реалізацію.

Олександр ЗОЗУЛЯ
завідувач наукового сектору
порівняльного конституційного
та муніципального права
Науково-дослідного інституту
державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПРАВА НА ВІДСТРОЧКУ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ І ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В умовах триваючого четвертий рік повномасштабного вторгнення РФ до України зберігають актуальність питання якісного та своєчасного комплектування Сил оборони України, у тому числі шляхом призову на військову службу за мобілізацією. Серед іншого вказане потребує застосування справедливого, зваженого й обґрунтованого підходу до визначення підстав надання відстрочки від призову на військову службу за мобілізацією. У цьому контексті слід зауважити внесення на розгляд

Верховної Ради України законопроєкту від 15.08.2025 р. реєстр. № 13634 [1], безпосередньо присвяченого правам педагогічних працівників і здобувачів освіти у зв'язку з мобілізацією.

Загалом слід вітати й підтримати прагнення до оптимізації підстав надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації. Зокрема, цілком слушним вбачається передбачене законопроєктом надання відстрочки від мобілізації нещодавно виокремленій категорії педагогічних працівників закладів вищої освіти. Втім окремі положення законопроєкту № 13634 виявляють ознаки дискримінації, є досить фрагментарними й неточними, що може перешкоджати досягненню задекларованих цілей даного законопроєкту. Вказане актуалізує подальший пошук й узгодження оптимальних підходів для врегулювання підстав надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Передусім відмітимо, що законопроєктом № 13634 передбачено таку додаткову умову надання відстрочки від призову за мобілізацією учням закладів професійної (професійно-технічної) освіти і здобувачам фахової передвищої освіти як початок їх навчання не пізніше року досягнення граничного (тобто 25-річного) віку направлення для проходження базової військової служби.

Щодо такого підходу можуть виникати певні сумніви з точки зору дотримання конституційного принципу рівності прав громадян та заборони їх дискримінації (ст. 21, 24 Конституції України [2]). Зокрема, як зауважує Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України, різне врегулювання питання відстрочки від мобілізації для осіб різної вікової категорії «не повною мірою відповідає принципу рівності всіх громадян перед законом, закріпленого як у міжнародних актах у сфері захисту прав і свобод людини, так і в актах національного законодавства» [3].

Втім слід зважати, що згідно з абз.3 пп.3.5 п.3 Рішення Конституційного Суду України від 04.06.2019 р. № 2-р/2019 принцип рівності в правах загалом допускає застосування диференційованого підходу до певних правовідносин, зокрема, залежно від дати набуття відповідного права, але тільки «за умови, що обраний підхід є виправданим у демократичному суспільстві, та за наявності обґрунтованих підстав» [4]. Аналогічний підхід відображено в абз.9 пп.5.1 п.5 Рішення Конституційного Суду України від 18.12.2024 р. № 12-р(II)/2024, а саме, що «принцип рівності не є абсолютним, і законодавець може застосувати диференційований підхід до регулювання прав і обов'язків, якщо такий підхід є об'єктивно виправданим з огляду на мету такого регулювання (наприклад, вагомі суспільні інтереси), пропорційним меті…» [5]. При цьому, як відомо з абз.3 пп.3.4 п.3 Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 р. № 8-рп/2007 [6], встановлення вікових обмежень не може вважатися порушенням принципу правової рівності громадян.

Попри це питання обґрунтованості та об'єктивності поділу здобувачів на тих, хто збереже право на відстрочку, і тих, хто його втратить, виключно

залежно від моменту початку ними свого навчання потребує більшої аргументації та широкої парламентської дискусії. Те саме стосується й відсутності належного обґрунтування використання як критерію – початку навчання особою до чи після досягнення нею саме 25-річного віку («граничного віку направлення для проходження базової військової служби»), а також непоширення цієї додаткової вимоги надання відстрочки, наприклад, на здобувачів вищої освіти.

Вбачається, що для запобігання ухиленню від призову на військову службу більш ефективним і недискримінаційним було б не суперечливе обмеження права на відстрочку від мобілізації залежно від віку здобувачів освіти, а забезпечення якісного конкурсного відбору на навчання, належного контролю за цим МОН України, корегування ліцензійного обсягу підготовки фахівців тощо.

Крім того, звертає увагу відсутність у законопроєкті № 13634 жодних перехідних положень, які би врегульовували статус осіб, які хоча й розпочали своє навчання після досягнення ними 25-річного віку, але ще до набуття чинності законопроєктом № 13634 вже отримали відстрочку від мобілізації на військову службу. Адже згідно з п.60 Постанови Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 р. № 560 [7] таким особам відстрочка надається на семестр, до шести місяців. Зокрема, як зазначено у Пояснювальній записці до законопроєкту № 13634, зараз в Україні вже мають відстрочку від мобілізації 17 тис. 338 здобувачів професійної (професійно-технічної) і 75 тис. 618 здобувачів фахової передвищої освіти з числа військовозобов'язаних чоловіків старше 25 років.

Також у Пояснювальній записці до законопроєкту № 13634 відсутня належна оцінка впливу його реалізації на інтереси заінтересованих сторін. Так, наприклад, стверджується, що реалізація даного акта нібито створить для громадян «мотиваційні механізми для навчання впродовж життя, набуття нових кваліфікацій, особистісного розвитку людини» [8]. Вказане викликає обґрунтований сумнів, адже насправді законопроєкт позбавить понад 90 тис. здобувачів освіти права на відстрочку, а відповідно й можливості продовжувати навчання у разі цілком вірогідної їх подальшої мобілізації на військову службу.

У законопроєкті № 13634 право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації запропоновано надати не лише особам, зарахованим на навчання до інтернатури (як зараз), але й лікарям-резидентам. Відповідно до ч. 7 ст. 18 Закону України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII інтернатура та лікарська резидентура є одними з різновидів післядипломної освіти. Проте проходження особою інших видів післядипломної освіти наразі не віднесено до підстав відстрочки від призову за мобілізацією. З огляду на це актуалізується більше обґрунтування застосування подібного диференційованого підходу до здобувачів різних видів післядипломної освіти.

Зазначимо, що законопроєкт № 13634 поширює право на відстрочу від

призову на військову службу під час мобілізації на педагогічних працівників закладів вищої освіти, якщо вони мають науковий ступінь і працюють за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки. Як вище вже відзначалось, це насамперед зумовлено виділенням окремої категорії педагогічних працівників із числа науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Законом України від 06.06.2024 р. № 3791-IX. Загалом погоджуючись з таким підходом, може бути дещо нелогічним і непослідовним поширення вимоги щодо наявності наукового ступеня на педагогічних працівників закладів вищої освіти, адже дана вимога не стосується педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, загальної середньої освіти.

Крім того, згідно з ч. 2, 6 ст. 56 Закону України від 01.07.2014 № 1556-VII, на відміну від науково-педагогічних працівників на педагогічних працівників закладів вищої освіти покладається виконання тільки навчальної роботи, не вимагаючи від них здійснення жодної наукової роботи. Сама ж по собі наявність наукового ступеня не є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для зайняття посад педагогічних працівників закладів вищої освіти та належного виконання ними навчальної роботи. Оскільки ж відстрочка від мобілізації – не привілей за здобутий науковий ступінь, а засіб забезпечення якісної, безперервної освіти в умовах воєнного стану та фактор збереження кваліфікованих педагогічних кадрів закладів вищої освіти, вимога наявності у них наукових ступенів для отримання такої відстрочки може розглядатись як надмірна.

Таким чином, законопроєкт № 13634, спрямований на врегулювання права педагогічних працівників і здобувачів освіти на відстрочку від мобілізації, загалом має позитивну мету – забезпечення безперервності освітнього процесу та збереження кадрового потенціалу закладів освіти в умовах воєнного стану. Водночас окремі його положення потребують суттєвого доопрацювання, оскільки містять ознаки дискримінації та неузгодженості з принципами рівності, правової визначеності й пропорційності. Зокрема, недостатньо обґрунтоване вікове обмеження у 25 років для здобувачів освіти, відсутність у законопроєкті перехідних положень створює ризики для осіб, які вже отримали відстрочку, а вимога наявності наукового ступеня для педагогічних працівників вищої школи є надмірною. Тому в основу вдосконалення законодавчого регулювання права на відстрочку від мобілізації на військову службу пріоритетно має бути покладено забезпечення справедливості, правової узгодженості та недискримінації.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо прав педагогічних працівників та здобувачів освіти: проєкт Закону України від 15.08.2025 № 13634. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/3044206.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України від 18.04.2025 № 13193. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2935322.

4. Рішення Конституційного Суду України від 04.06.2019 № 2-р/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 53. Ст. 1849.

5. Рішення Конституційного Суду України від 18.12.2024 № 12-р(II)/2024. *Офіційний вісник України*. 2025. № 9. Ст. 791.

6. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 № 8-рп/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 80. Ст. 2979.

7. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п.

8. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо прав педагогічних працівників та здобувачів освіти» від 15.08.2025 № 13634. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/3044204.

Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ІНСТИТУЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Здійснена спроба визначити роль інституційного складника в механізмі охорони прав дитини в умовах діючого в Україні правового режиму воєнного стану.

Питання дієвого досліджуваного механізму в умовах триваючої російсько-української війни набуває неабиякого значення, бо ж за період воєнних дій кожна українська дитина зазнала порушень практично всіх законодавчо закріплених прав. Найтрагічнішим є те, що ворог здійснив замах на майбутнє нашої держави, на її генетичний фонд [1, с. 14].

Так, за офіційними даними ювенальних прокурорів, на початок червня 2025 року в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації загинула 631 дитина, 1975 дітей отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільша кількість постраждалих дітей у Донецькій, Харківській, Херсонській, Дніпропетровській, Київській та Запорізькій областях [2].

Ситуація, що склалась, вимагає окремої уваги науковців до питання визначення місця і ролі інструментального складника у досліджуваному механізмі.

У правничій науці категорія «механізм охорони прав людини» визначається насамперед, як система суспільних і державних інститутів, а також юридичних засобів, які забезпечують організацію та діяльність вказаних інститутів та спрямовані на запобігання порушенню прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушених прав, відшкодування завданої шкоди й притягнення винних до відповідальності [3, с. 90]. Використаємо вказаний підхід і до визначення механізму охорони прав дитини в умовах дії правового режиму *воєнного стану* в Україні, акцентуючи увагу на такому важливому складнику як інституційний (органи і посадові особи).

Інституційний складник механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії охоплює значну кількість органів публічної влади, їхніх службових й посадових осіб. В умовах діючого правового режиму воєнного стану в Україні його складають:

1. Український парламент – Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади.
2. Глава держави – Президент України, Офіс Президента України включно, радниця-уповноважена з прав дитини і дитячої реабілітації, Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.
3. Уряд – Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади (Міністерство національної єдності України, Національна поліція України та інші правоохоронні органи держави, Міністерство соціальної політики, Державна служба з питань дитинства та молоді), а також створені Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, Національне інформаційне бюро й інші.
4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен України), Консультаційні центри Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
5. Судові органи.
6. Офіс Генерального прокурора.
7. Органи місцевого самоврядування.
8. Громадські та благодійні організації (включно з міжнародними), серед яких Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей», Всеукраїнська громадська організація «Магнолія», благодійний фонд «Право на захист», Українська мережа за права дитини, фонд «Голоси дітей», міжнародна благодійна організація «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка», дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй ЮНІСЕФ (UNICEF).
9. Адвокатура як недержавний самоврядний інститут, правозахисні організації (включно з міжнародними).

Тісна взаємодія вищевказаних органів і організацій, посадових і

службових осіб з перших днів дії Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» проявилась у діяльності створеного Кабінетом Міністрів України для захисту прав та інтересів дітей Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Крім цього, Офісом Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України було створено Telegram-бот «Дитина не сама» (https://t.me/dytyna_ne_sama_bot) для допомоги тим дітям, які опинилися у воєнний час у складних ситуаціях. Вказаний координаційний штаб було започатковано за ініціативою народних депутатів та уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. До його складу ввійшли: співголови – Міністр соціальної політики України та Радник – уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, а також члени – Радник – уповноважений Президента України з питань безбар'єрності, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представники різних міністерств, Національної поліції, Державної прикордонної служби, Офісу Генерального прокурора, підкомітету у справах сім'ї та дітей Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, освітній омбудсмен України, представники міжнародних організацій, громадянських об'єднань та незалежні експерти.

Призначенням штабу було визначено координацію роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану [4, с. 11-12].

У травні 2025 р. Президентом України Володимиром Зеленським з метою утвердження охорони дитинства як загальнонаціонального пріоритету, посилення міжнародної співпраці у сфері захисту прав дітей підписано Указ від 30.05.2025 р. № 355/2025 «Про День захисту дітей». Цим актом установлено, що Днем захисту дітей в Україні є 20 листопада – день, коли міжнародна спільнота відзначає Всесвітній день дитини, започаткований Організацією Об'єднаних Націй (день ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 році Конвенції про права дитини) [5].

Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро, Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Офісом Президента в особі радниці-уповноваженої з прав дитини і дитячої реабілітації були об'єднані зусилля задля створення платформи «Діти війни». Інформаційно-аналітичну підтримку команді надано проєктом Уряду Канади «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe).

Це єдина платформа, на якій зібрана інформація про дітей, які постраждали внаслідок війни (загиблі, поранені, зниклі безвісти, епортовані), а також інформація про випадки, коли дітей вдалося розшукати і повернути.

Крім того, платформа слугує каналом повідомлення правоохоронним

органам (зокрема Національній поліції України, Офісу Генерального прокурора), а також Національному інформаційному бюро про випадки зникнення дитини, злочину, скоєного проти дитини, виявлення дитини без супроводу дорослих, депортації, примусової зміни громадянства та документів та інші порушення прав дитини під час війни через реєстрацію звернень на сайті [6].

З вищенаведеного випливає, що інституційний складник не обмежується державними органами, їхніми службовими й посадовими особами, а є правовим тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів.

Отже, інституційну складову механізму охорони прав дитини в умовах збройної агресії складають державні органи (наділені державно-владними повноваженнями), органи місцевого самоврядування, а також недержавні організації – адвокатура, правозахисні та громадські організації (включно з міжнародними).

Список використаних джерел

1. Боняк В. О. Захист прав дитини як пріоритетний напрямок діяльності держави в умовах воєнного стану. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 74-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 14-17.

2. Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33673.pdf.

3. Боняк В.О., Єрмоленко Я.В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с.

4. Боняк В.О. Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах збройної агресії російської федерації: сучасні виклики. *Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 квіт. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 11-13.

5. Про День захисту дітей : Указ Президента України від №355/2025. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3552025-55141

6. Лубінець Д. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. URL: https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei.

Анатолій ВОЛОБУЄВ
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Тетяна ОРЛОВА
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ПІДОЗРЮВАНОГО В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Згідно з пунктом «с» частини 1 статті 5 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) ніхто не може бути позбавлений свободи, окрім випадків: законного арешту (затримання особи), здійсненого з метою допровадження затриманої особи до судового органу і при існуванні обґрунтованої підозри у правопорушенні; необхідності запобігти вчиненню особою правопорушення або її втечу після його скоєння [1]. Це застереження є деталізацією припису статті 9 Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), відповідно до якого ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання [2]. Наведені положення міжнародних правових актів стали правовою основою для удосконалення української правової системи в частині застосування затримання і тримання особи під вартою як тимчасового запобіжного заходу, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (ст. 29 Конституції України).

За чинним кримінальним процесуальним законодавством затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення є виключним заходом забезпечення виконання ним своїх процесуальних обов'язків. Сутність цього заходу полягає в обмеженні на певний строк свободи затриманої особи і гарантування у такий спосіб виконання нею процесуальних обов'язків підозрюваного. В КПКУ вирізняються: 1) затримання на підставі судового дозволу (ухвали) для здійснення приводу з метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (передбачене статтями 187-191 КПКУ); 2) затримання без судового дозволу (передбачене статтями 207-213, 298-2, 298-3 КПКУ). Ці види затримання суттєво відрізняються один від одного низкою приписів з точки зору дотримання прав людини [3]. Найбільш проблемним у цьому аспекті є затримання особи без

судового дозволу.

Порядок затримання особи без судового дозволу є обов'язковою процедурою, дотримання якої є гарантією від свавілля правоохоронних органів. Процесуальна форма затримання забезпечує достовірність і допустимість отриманих доказів під час реалізації цієї дії. Це проявляється у тому, що затримання особи під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або відразу після цього є процесуальною дією, яка фактично проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, проте є елементом кримінального провадження (п. 10 ст. 3 КПКУ). Її метою є перш за все запобігання чи припинення правопорушення, але разом із тим нею закладаються й основи доказування у кримінальному провадженні. Тому належне процесуальне оформлення затримання без судового дозволу є принципово важливим для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Проте практика здійснення затримання підозрюваного свідчить про чисельні порушення прав людини.

Так, у квітні 2025 року у справі Bogay and others v. Ukraine ЄСПЛ ухвалив рішення, що стосувалося законності затримання учасників мирного протесту проти використання тварин у циркових виставах та жорстокого поводження з ними у Львові. Організатори та учасники акції протесту посилалися на те, що вони вчасно повідомили про акцію органи місцевої влади. Однак на місце протесту біля цирку прибуло близько п'ятдесяти працівників поліції для охорони громадського порядку. Близько сорока членів місцевої екологічної організації тримали в руках саморобні плакати та через гучномовець вигукували гасла проти використання тварин у цирках України. При цьому учасники акції не перешкоджали заходити і виходити з приміщення цирку. Через деякий час після початку акції протесту поряд з'явилася інша група людей, яка почала кидати димові шашки в бік протестувальників і поліцейських. Після цього поліцейські стали затримувати не порушників громадського порядку, а протестувальників-екологів. Щодо них були використані кайданки, їх обшукали і доставили до відділу поліції. Під час перебування в поліції затриманих фотографували, у них відбирали відбитки пальців, тобто здійснювалася процедура, характерна для затриманих підозрюваних у вчиненні злочину. Протоколи затримання в порядку, передбаченому ст. 208 КПКУ, не складалися. Заявники до ЄСПЛ посилалися на порушення Європейської конвенції з прав людини: права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5); свободу вираження поглядів (ст. 10); свободу зібрань та об'єднань (ст. 11).

Розглядаючи справу, Суд підкреслив, що він неодноразово у своїх рішеннях зазначав, що затримання особи є позбавленням її волі, незважаючи на короткочасність перебування у поліцейському відділку. Ґрунтуючись на повідомленнях заявників, а також на відеозаписи, на яких було зафіксовано затримання учасників протесту, Суд дійшов висновку, що заявників було незаконно позбавлено волі (ст. 5 Конвенції). Зокрема, він констатував, що

несвоєчасне документування затримання (нескладання протоколу) є порушенням вказаної статті Конвенції. Остаточним рішенням суд визнав відсутність підстав для позбавлення волі заявників шляхом їх затримання [4].

Такі випадки непоодинокі в Україні. У групі справ «Ігнатов проти України» ЄСПЛ було констатовано, що типовими є: відсутність правових підстав тимчасового позбавлення волі без попереднього рішення суду («Строган проти України», «Грубник проти України», «Ритіков проти України»); нескладання або затримка зі складанням протоколу затримання («Грубник проти України»); затримка зі звільненням особи з-під варти («Руслан Яковенко проти України») тощо [5].

У зв'язку з чисельними порушеннями прав затриманих осіб та необхідності адаптації законодавства України до європейських стандартів окремим Законом України була суттєво змінена редакція статті 212 КПКУ [6]. Відповідно до неї в органі, до структури якого входить орган досудового розслідування, передбачається призначення однієї або декількох службових осіб, на яких покладається обов'язок забезпечення дотримання прав затриманих підозрюваних. Підкреслено, що такі службові особи повинні бути незалежними від органів слідства, ними не можуть бути співробітники органу досудового розслідування, а також співробітники оперативних підрозділів. Відповідно до вказаної норми службова особа, на яку покладено обов'язок забезпечення дотримання прав осіб, має: негайно реєструвати затриманих; роз'яснювати затриманим підстави їх затримання, права і обов'язки; здійснювати опитування про обставини затримання і застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу, а також про проведення особистого обшуку, вилучення майна тощо. Затримані за підозрою особи тримаються в спеціально обладнаних для цього кімнатах (КЗ) при чергових частинах та ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) Національної поліції України. Підставою для поміщення в КЗ особи, доставленої до чергової частини, є *протокол її затримання*, здійсненого в порядку ст. 208 КПКУ. Затримана особа поміщується в КЗ на строк до трьох годин із подальшим переміщенням до ІТТ (абзац другий пункту 6 розділу V Інструкції) [7]. При переміщенні затриманого до ІТТ обов'язки, визначені ч. 3 ст. 212 КПКУ, покладаються на старшого інспектора ІТТ (пункти 11, 12 розділу IV Інструкції) [8]. Зокрема, він зобов'язується виявляти ознаки будь-яких незаконних дій щодо затриманих (приниження гідності, жорстокого поводження, катування), забезпечувати реєстрацію таких фактів та інформувати органи прокуратури і Державного бюро розслідувань.

Таким чином, вперше були нормативно визначені службові особи, відповідальні не тільки за умови тримання підозрюваних, але й за здійснення контролю за законністю затримання без судового дозволу. Проте потребують узгодження повноваження вказаних службових осіб і слідчого, якому передаються протокол затримання, та інші матеріали для внесення відомостей до ЄРДР. Зокрема, це стосується контролю за складанням протоколу

затримання в порядку ст. 208 КПКУ, який є єдиною процесуальною підставою для відкриття кримінального провадження і тримання особи в місцях несвободи.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини (1950). Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

2. Загальна декларація прав людини (1948). Ратифікована Законом України №1767-VI від 16 грудня 2009 року. URL: https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf.

3. Волобуєв А. Ф. (2024). Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». Випуск 86. Ч. 5. С. 39-45. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.5.

4. Case of Bogay and others v. Ukraine (2025). Application no. 38283/18. Strasbourg 3 April. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242529

5. Справа «Ігнатов проти України» (2016). Заява № 40583/15. URL: https://nsj.gov.ua/files/1516617378%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих: Закон України від 21 березня 2024 № 3623-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-20#n14.

7. Інструкція з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 23.05.2017 № 440 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 447 від 26.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17?find=1&text.

8. Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 25.09.2023 № 777 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 472 від 11.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034-23#Text.

Володимир ШАБЛИСТИЙ
директор Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Діана РУКІНА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В умовах зростання безпекових ризиків для українського суспільства особливо важливим є формування та впровадження ефективних механізмів запобігання злочинності. Воєнний стан є потужним чинником підвищення криміногенних загроз, зокрема у сімейно-побутовій сфері. Як наслідок, проблема домашнього насильства потребує посиленої уваги з боку держави та суспільства.

Психологічна напруженість, соціальна нестабільність і зниження рівня правової культури в умовах воєнного стану створюють сприятливе підґрунтя для виникнення сімейних конфліктів. Тому вдосконалення системи профілактики домашнього насильства, зокрема через застосування індивідуального віктимологічного підходу, є ключовим елементом запобігання цьому явищу [1, с. 586].

Необхідність посилення такої роботи підтверджується статистичними даними Офісу Генерального прокурора, згідно з якими кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, невпинно зростає: 2022 рік – 1 498, 2023 рік – 2 705, 2024 рік – 2 810, січень-вересень 2025 року – 1 717. Це вимагає негайного впровадження комплексних індивідуальних профілактичних заходів для зниження рівня віктимізації в умовах воєнного стану [2].

Так, на думку Коваленка В. В., індивідуальна профілактична робота у сфері запобігання злочинності передбачає прогнозування поведінки окремих осіб у типових небезпечних ситуаціях, що дає змогу передбачати можливість віктимізації як на індивідуальному, так і на груповому рівні. Автор наголошує на важливості врахування відмінностей у ставленні потенційних потерпілих до власної поведінки в криміногенних обставинах і до її можливих наслідків, оскільки саме така диференціація визначає тактику профілактичного впливу

як на потенційних правопорушників, так і на жертв. Особливого значення це набуває у випадках, коли ролі «злочинець – жертва» можуть змінюватися, що супроводжується поєднанням різних видів необережності з боку обох сторін. У цьому контексті індивідуальна віктимологічна профілактика має бути спрямована на запобігання правопорушенням щодо конкретних осіб шляхом правомірного вирішення конфліктних ситуацій, що передбачає виявлення агресивних потерпілих, здійснення постійного контролю за віктимологічно небезпечними особами та усунення обставин, які можуть спричинити заподіяння шкоди [3, с. 1].

Ідея Коваленка В. В. має особливе значення у контексті запобігання домашньому насильству, оскільки саме в цій сфері найчастіше простежується динамічний характер взаємодії між кривдником і жертвою, пов'язаний із тривалим психологічним контактом, емоційною залежністю та гендерною нерівністю. Тому індивідуальна віктимологічна профілактика має не лише прогнозувати ризики віктимізації, а й формувати в потенційних жертв навички самозахисту, стійкості до психологічного тиску та усвідомлення власної гідності. Ефективність таких заходів значною мірою залежить від комплексного поєднання правових, психологічних і просвітницьких методів, спрямованих на зміну не лише поведінки постраждалої особи, але й середовища, у якому формується насильницька модель сімейних взаємин.

Під час воєнного стану проблема домашнього насильства набуває особливої актуальності, що зумовлює необхідність цілісної індивідуальної віктимологічної профілактики. З огляду на складність цього явища доцільно класифікувати профілактичні заходи за трьома рівнями. Первинний рівень охоплює заходи попереджувального характеру щодо осіб, які ще не стали жертвами домашнього насильства, та передбачає підвищення правової обізнаності, формування толерантного суспільного середовища і психопрофілактичну роботу з військовослужбовцями та їх родинами. Вторинний рівень включає заходи для осіб, що перебувають у групі ризику або вже зазнали насильства, і передбачає психологічну підтримку, індивідуальне консультування, моніторинг конфліктних сімей та оперативне реагування правоохоронних органів на повідомлення про насильство. Третинний рівень спрямований на осіб, які стали жертвами насильства, і охоплює соціальну підтримку та інтеграцію постраждалих, координацію дій між установами різних сфер та профілактику повторної віктимізації. Така трирівнева структура заходів забезпечує комплексний підхід до запобігання та мінімізації негативних наслідків домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Отже, в умовах воєнного стану проблема домашнього насильства набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням стресових ситуацій, соціальної напруженості та сімейних конфліктів. Індивідуальна віктимологічна профілактика дає змогу прогнозувати ризики віктимізації та формувати в потенційних жертв навички самозахисту й стійкості до психологічного тиску. Класифікація заходів за трьома рівнями забезпечує

комплексний підхід до запобігання досліджуваному явищу, підтримки постраждалих та профілактики повторної віктимізації. Такий підхід сприяє мінімізації негативних наслідків домашнього насильства та зміцненню безпеки й соціальної стабільності.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. В., Рукіна Д. О. Запобігання та протидія насильству: сучасні виклики та шляхи їх подолання. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2025. С.586-588.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (дата звернення: 19.11.2025).

3. Коваленко В. В. Індивідуальна віктимологічна профілактика насильницьких кримінальних правопорушень. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol. 3, No. 1, 2024, pp. 1-8 doi: 10.46299/j.isjjp.20240301.01.

Ірина ДЗЮБА
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Принципи адміністративного судочинства є основоположними засадами, які визначають його правову природу, забезпечують належне функціонування процедур та сприяють реалізації цілей публічного адміністрування. В умовах дії воєнного стану вони виступають як орієнтири для діяльності органів влади, посадових осіб та інших учасників процесу, забезпечуючи справедливість, прозорість і законність у вирішенні адміністративних справ. Ці засади формують правову основу, що дозволяє гармонізувати інтереси держави та громадян, а також забезпечити стабільність і передбачуваність у діяльності публічної адміністрації. Принципи адміністративного процесу відображають демократичні цінності та відповідають сучасним стандартам правової держави, що робить їх ключовим елементом правового регулювання.

Законність є одним із центральних принципів адміністративного процесу, який передбачає, що всі дії та рішення органів публічної адміністрації мають

ґрунтуватися виключно на нормах права. Цей принцип вимагає від суб'єктів адміністративного процесу діяти в межах повноважень, визначених законодавством, та дотримуватися встановлених процедур. Наприклад, при розгляді заяв громадян чи прийнятті адміністративних актів органи влади зобов'язані керуватися положеннями Конституції України, Закону України «Про адміністративну процедуру» та іншими нормативними актами. Законність забезпечує захист прав учасників процесу та запобігає зловживанням владою з боку посадових осіб [2, с. 167]. Таким чином, цей принцип є основою для забезпечення правового порядку в адміністративній діяльності.

Принцип прозорості передбачає відкритість процедур адміністративного процесу для учасників та суспільства. Він вимагає, щоб усі етапи розгляду адміністративних справ, від подання заяви до прийняття рішення, були зрозумілими та доступними для зацікавлених осіб. Прозорість сприяє довірі громадян до діяльності органів влади, оскільки дозволяє контролювати законність дій посадових осіб. Наприклад, оприлюднення інформації про порядок надання адміністративних послуг чи публікація рішень на офіційних вебресурсах є практичним проявом цього принципу. Прозорість також передбачає можливість громадян отримувати роз'яснення щодо процедур та мотивів прийнятих рішень, що сприяє демократичному врядуванню.

Принцип рівності сторін є ще однією ключовою засадою, яка забезпечує недискримінаційний підхід до всіх учасників адміністративного процесу. Цей принцип гарантує, що фізичні та юридичні особи, які звертаються до органів влади, мають однакові права та можливості для захисту своїх інтересів. Наприклад, у процесі розгляду скарги чи заяви орган влади не може надавати перевагу одній стороні через її статус, майнове становище чи інші характеристики. Рівність сторін також передбачає забезпечення права на оскарження рішень, що дозволяє учасникам процесу відстоювати свої права у разі їх порушення. Цей принцип є важливим для забезпечення справедливості в адміністративних відносинах [5, с. 104].

Принцип доступності адміністративного процесу полягає в забезпеченні простоти та зрозумілості процедур для громадян. Він передбачає, що адміністративні процедури мають бути максимально зручними, а вимоги до подання заяв чи документів – чіткими та обґрунтованими. Наприклад, впровадження електронних сервісів, таких як портали адміністративних послуг, дозволяє громадянам подавати заяви онлайн, що значно спрощує доступ до адміністративного процесу. Доступність також включає забезпечення права на отримання консультацій та інформації щодо процедур, що особливо важливо для осіб із обмеженими можливостями чи тих, хто проживає у віддалених регіонах. Цей принцип сприяє інклюзивності та залученню громадян до взаємодії з органами влади.

Ще одним важливим принципом є гласність, яка передбачає можливість громадського контролю за діяльністю органів публічної адміністрації. Гласність дозволяє суспільству бути поінформованим про рішення, що

приймаються в рамках адміністративного процесу, та оцінювати їх відповідність суспільним інтересам. Наприклад, публікація звітів про діяльність органів влади чи проведення відкритих слухань у справах, що стосуються інтересів громади, є проявом цього принципу. Гласність сприяє зниженню рівня корупційних ризиків і підвищенню відповідальності посадових осіб перед суспільством.

Принцип оперативності спрямований на забезпечення своєчасного розгляду адміністративних справ та прийняття рішень у межах встановлених строків. Цей принцип є важливим для захисту прав громадян, оскільки затримки в адміністративних процедурах можуть призводити до порушення їхніх законних інтересів. Наприклад, законодавством передбачено чіткі терміни для розгляду заяв чи скарг, що дозволяє учасникам процесу розраховувати на швидке вирішення їхніх питань. Оперативність також передбачає розумну організацію роботи органів влади, щоб уникнути бюрократичних затримок [3, с. 213]. Таким чином, цей принцип сприяє ефективності адміністративного процесу.

Принцип пропорційності вимагає, щоб заходи, застосовані в рамках адміністративного процесу, відповідали меті, заради якої вони здійснюються. Це означає, що органи влади повинні обирати такі рішення, які є найменш обтяжливими для громадян, але водночас досягають необхідного результату. Наприклад, при накладенні адміністративного стягнення орган влади має враховувати тяжкість порушення та обставини справи, щоб уникнути надмірного втручання в права особи. Пропорційність є важливим елементом захисту прав громадян і запобігання зловживанням владою.

Принцип добросовісності передбачає, що всі учасники адміністративного процесу, включаючи органи влади та громадян, мають діяти чесно, сумлінно та з повагою до прав один одного. Цей принцип вимагає від посадових осіб уникати упередженого ставлення до учасників процесу, а від громадян – надавати достовірну інформацію та дотримуватися встановлених процедур. Добросовісність сприяє створенню атмосфери взаємної довіри та співпраці між сторонами адміністративного процесу. Наприклад, орган влади, який розглядає заяву, має забезпечити об’єктивний підхід до оцінки обставин справи.

Важливим аспектом принципів адміністративного процесу є їх взаємозв’язок і взаємодоповнення. Кожен принцип виконує свою функцію, але разом вони створюють цілісну систему, яка забезпечує належне функціонування адміністративного процесу. Наприклад, законність і прозорість доповнюють одна одну, оскільки відкритість процедур дозволяє контролювати їх відповідність правовим нормам. Аналогічно, принципи рівності та доступності взаємодіють, забезпечуючи справедливе ставлення до всіх учасників процесу та можливість їх участі в процедурах [4, с. 189].

Принципи адміністративного процесу також мають адаптуватися до сучасних викликів, таких як цифрова трансформація та європейська

інтеграція. Наприклад, впровадження електронних систем адміністрування сприяє реалізації принципів прозорості, доступності та оперативності, оскільки дозволяє громадянам отримувати послуги швидко та зручно.

Отже, принципи адміністративного процесу є основою для забезпечення його правової та демократичної природи. Вони визначають стандарти діяльності органів публічної адміністрації, сприяють захисту прав громадян і створенню прозорих та справедливих процедур. Законність, прозорість, рівність, доступність, гласність, оперативність, пропорційність і добросовісність формують цілісну систему, яка забезпечує стабільність і передбачуваність адміністративного процесу, що є запорукою ефективного публічного адміністрування.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 26.09.2025).
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
3. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ліра-К, 2021. 432 с.
4. Писаренко Н. Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст): монографія / Харків: Право, 2019. 248 с.
5. Бортник Н. П., Ільчишин Н. В., Скочиляс-Павлів О. В. Суб'єкти у правовідносинах адміністративного судочинства. *Право. UA.* 2020. № 3. С. 102–106.

Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОРІЄНТИР СУЧАСНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У сучасному світі концепція прав людини є не лише основоположним чинником правової системи, а й ключовим орієнтиром у діяльності всіх суб'єктів публічної влади, зокрема й правоохоронних органів. Визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю утворює базис для функціонування демократичної, соціальної та правової держави. В умовах глибоких суспільних трансформацій, збройного конфлікту, цифровізації та реформування сектору безпеки особливої актуальності набуває питання

реалізації прав людини як практичного критерію оцінки ефективності правоохоронної діяльності.

Правоохоронна діяльність − це особлива форма публічно-владної діяльності, спрямована на охорону правопорядку, забезпечення безпеки громадян, захист прав і свобод людини. Проте історично така діяльність нерідко супроводжувалася дисбалансом між інтересами держави та особистості. Саме тому сучасна парадигма функціонування правоохоронних органів потребує переосмислення з позицій людиноцентризму − філософії, що ставить людину, її гідність та права в центр усіх управлінських і правозастосовних процесів.

Основою цього підходу є розуміння того, що забезпечення прав людини – це не лише правова вимога, а й етичний та професійний стандарт для кожного представника системи правопорядку. Конституція України (ст. 3) прямо визначає, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження та забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави [1]. Це положення формує юридичний імператив для правоохоронців − діяти не лише в межах закону, а й у спосіб, який максимально відповідає принципу верховенства права.

Одним із ключових викликів сучасного правозастосування є неузгодженість між формальними правовими приписами та реальними механізмами їх реалізації. Попри існування розвиненої системи правових гарантій, практика свідчить про випадки порушення прав людини під час затримань, слідчих дій, адміністративних проваджень тощо. Причини цього полягають у низькому рівні правової культури, нестачі належної підготовки персоналу, а також у домінуванні каральної моделі мислення над сервісною та профілактичною функціями поліції й інших органів.

Другий суттєвий виклик – вплив збройної агресії російської федерації та воєнного стану, які об'єктивно ускладнюють забезпечення прав людини. В умовах воєнних загроз держава вимушено обмежує окремі права та свободи, що передбачено статтею 64 Конституції України, однак навіть за таких обставин основоположні права −на життя, гідність, свободу від катувань – залишаються непорушними. Правоохоронні органи мають діяти в режимі «правового балансу»: з одного боку – гарантувати національну безпеку, з іншого − не допустити свавільного втручання в приватне життя, незаконного насильства чи дискримінації.

Третій блок проблем – виклики цифрової епохи. Використання технологій у поліцейській та судовій діяльності, збирання й обробка персональних даних, застосування систем відеоспостереження, штучного інтелекту у сфері безпеки породжують нові ризики для приватності, інформаційної безпеки й контролю за владними повноваженнями. Неналежне регулювання таких процесів може призвести до зловживань і порушення базових прав людини, насамперед права на недоторканність приватного життя та захист персональних даних [2].

Важливим орієнтиром для модернізації національної правоохоронної системи є європейські стандарти прав людини. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) формує змістовну основу тлумачення правових принципів, які повинні застосовуватися на національному рівні. Серед них – принцип пропорційності, юридичної визначеності, заборони свавілля, належного врядування. Рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер для України, а їх імплементація у діяльність поліції, прокуратури та судів сприяє формуванню єдиних правових стандартів поведінки держави щодо людини [3].

Особливої ваги набуває принцип належного врядування, який передбачає прозорість, передбачуваність і підзвітність діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Його реалізація у правоохоронній сфері означає створення механізмів зовнішнього контролю за діяльністю поліції, прокуратури, антикорупційних органів, формування незалежних інституцій для розгляду скарг громадян, розширення діалогу між владою та суспільством [4].

Суттєвим напрямом удосконалення є підвищення професійної та етичної культури правоохоронців. Міжнародні документи – такі як Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку (ООН, 1979 р.) та Європейський кодекс поліцейської етики (Рада Європи, 2001 р.) – наголошують на принципах чесності, неупередженості, пропорційності застосування сили та поваги до людської гідності. Ці стандарти мають бути не декларативними, а практично втіленими через систему підготовки кадрів, службові інструкції та процедури оцінки ефективності.

Подолання викликів правозастосування передбачає створення системи моніторингу дотримання прав людини у правоохоронній сфері. Це включає регулярні перевірки місць несвободи, оцінку законності дій посадових осіб, збір статистики про порушення прав, розвиток інституту омбудсмена та громадського контролю. Важливим інструментом також є цифровізація правозастосування – створення відкритих реєстрів, онлайн-доступу до судових рішень, автоматизація процесів фіксації правопорушень, що мінімізує людський фактор і корупційні ризики.

Шляхами подолання проблем у сфері забезпечення прав людини правоохоронними органами мають стати:

1. Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами.
2. Інституційне посилення незалежності правоохоронних структур.
3. Удосконалення механізмів прокурорського та судового контролю.
4. Запровадження ефективної системи службових розслідувань щодо порушень прав людини.
5. Формування в суспільстві культури поваги до прав і свобод як невід'ємної частини громадянської ідентичності.

Таким чином, права людини виступають не лише правовим ідеалом, а й практичним орієнтиром сучасної правоохоронної діяльності. Реалізація цього орієнтиру можлива лише за умови, коли кожен представник влади

усвідомлює: ефективність держави вимірюється не кількістю виявлених правопорушень, а рівнем довіри громадян та відчуттям захищеності їхніх прав. Забезпечення прав людини – це фундамент, на якому тримається демократичний порядок, легітимність влади та стабільність суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.

2. Бортник В. І. Захист прав людини в умовах надзвичайного стану: проблеми теорії та практики. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 312 с

3. Кулініч О. О. Права і свободи людини в сучасних умовах: Правові механізми адаптації до нових викликів. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів *: матеріали Міжнар. науковопракт. конф. (м. Дніпро, 23 трав. 2025 р.).* Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 112-115.

4. Савіцька В. В. Принципи належного врядування в діяльності публічної адміністрації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 11. С. 510-512.

Тетяна СИРОЇД
завідувач кафедри
міжнародного і європейського права
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

ВНЕСОК ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПИТАНЬ ОСВІТИ, НАУКИ І КУЛЬТУРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЖУРНАЛІСТІВ

Міжнародні акти, прийняті на міжнародному універсальному та регіональному рівнях, закріплюють права, свободи, гарантії журналістів і містять напрями співробітництва держав-учасниць в означеній сфері. Безумовно, значний внесок у становлення та розвиток цієї співпраці роблять статутні органи, інституції, посадові особи міжнародних міжурядових організацій, зокрема ООН, Рада Європи, Європейський Союз, ОБСЄ та ін. У їх межах створюються спеціалізовані структури, відомства, посадові особи, які реалізують політику міжнародних міжурядових організацій у сфері захисту журналістів. Суттєву роль у відстоюванні прав журналістів відіграють спеціалізовані ООН, які є невід'ємною складовою загального правозахисного інституційного механізму. Серед таких організацій слід приділити увагу діяльності ЮНЕСКО, яка наділена особливим мандатом на сприяння «вільному обміну ідеями за допомогою слова та зображення». Організація повідомляє, що принаймні 68 журналістів і працівників засобів масової інформації було вбито під час виконання службових обов'язків у 2024 році. Понад 60 % убивств сталися в країнах, які перебувають у конфлікті, що

є найвищим відсотком за понад десять років [1].

ЮНЕСКО докладає суттєвих зусиль щодо відстоювання прав цієї категорії осіб. Ця діяльність ґрунтується на загальноприйнятих міжнародних універсальних актах з прав людини, що містять стандарти захисту всіх категорій осіб, разом із тим Організація також докладає зусиль щодо розробки нормативів з актуальних питань правозахисту журналістів. Так, у межах міжнародних форумів, організованих ЮНЕСКО, було прийнято низку актів, серед яких слід зазначити резолюцію «Засудження насильства проти журналістів» 1997 р. [2], яка містить норми щодо засудження насильства проти журналістів і закликає держави-члени виконувати свої зобов'язання щодо запобігання, розслідування та покарання злочинів проти журналістів, а також просувати законодавство у цій сфері. 2007 рік ознаменовано прийняттям Медельїнської декларації про забезпечення безпеки журналістів та боротьбу з безкарністю [3], в якій висловлюється стурбованість щодо нападів на свободу преси, включаючи вбивства, викрадення, взяття заручників, залякування, незаконні арешти та затримання журналістів, працівників засобів масової інформації (далі – ЗМІ) та пов'язаного з ними персоналу через їхню професійну діяльність. У ній зазначається, що більшість нападів на працівників ЗМІ відбувається поза ситуацією збройного конфлікту. Документом підкреслюється зв'язок між свободою вираження думок і розвитком, міститься заклик до держав-членів ЮНЕСКО зробити повагу до свободи вираження думок та боротьбу з безкарністю умовою надання фінансової допомоги та скасувати строк давності за злочини, вчинені з метою перешкоджання здійсненню свободи інформації та вираження думок.

Декларація закликає асоціації новин сприяти діям, що забезпечують безпеку журналістів, включаючи навчання з техніки безпеки, медичне обслуговування, страхування життя та рівний доступ до соціального захисту для позаштатних і штатних співробітників.

У 2009 році прийнято Декларацію про безпеку журналістів [4], яка закликає до постійних і конкретних міжнародних дій для вирішення проблеми вбивства журналістів і допоміжного персоналу ЗМІ по всьому світу в мирний час і під час війни. Звертає увагу на те, що більшість із них загинули не на війні, а під час виконання службових обов'язків у своїх країнах у мирний час. Вона також нагадує, що першочергову відповідальність за безпеку всіх своїх громадян, у тому числі тих, хто працює у ЗМІ, покладається на уряд.

Крім того, ЮНЕСКО працює над підвищенням безпеки журналістів та боротьбою з безкарністю тих, хто на них нападає. Так, на прохання Міжурядової ради Міжнародної програми розвитку комунікації (МПРК) при ЮНЕСКО у 2010 році було розпочато процес розробки Плану дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності. Він був схвалений Радою керівників системи ООН 12 квітня 2012 року та отримав схвалення у резолюціях Генеральної Асамблеї, Ради з прав людини та ЮНЕСКО. План дій ООН спрямований на створення вільного та безпечного середовища для

журналістів і працівників ЗМІ як у конфліктних, так і неконфліктних ситуаціях, з метою зміцнення миру, демократії та розвитку в усьому світі. План включає такі заходи, як створення міжвідомчого механізму для посилення внеску кожного суб'єкта ООН та підвищення узгодженості дій у рамках усієї ООН; співробітництво з державами у розробці законодавства та інших механізмів для забезпечення свободи вираження поглядів та інформації, а також безпеки журналістів; встановлення партнерських відносин, підвищення обізнаності та сприяння розвитку ініціатив [5]. Задля практичної реалізації положень Плану ЮНЕСКО проводить навчання представників судових структур і сил безпеки міжнародним стандартам у сфері свободи вираження думок, доступу до інформації та безпеки журналістів.

З метою привернення уваги громадськості, а також основних зацікавлених сторін і партнерів до суспільної значущості незалежної та професійної журналістики, яка є однією з основних цілей вищеозначеного Плану дій ООН, ЮНЕСКО спільно з державами-членами та іншими агентствами ООН організовує міжнародні дні, такі як Всесвітній день свободи друку (3 травня) та Міжнародний день припинення безкарності за злочини проти журналістів (2 листопада, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/16). Вони є інструментами для обговорення, аналізу та розробки як міжнародних, так і місцевих ініціатив, пов'язаних зі свободою преси, безпекою журналістів та проблемою безкарності.

ЮНЕСКО надає платформу та рамки для участі всіх зацікавлених сторін у міжнародних дискусіях з питань політики доступу до інформації в цифрову епоху, оскільки вона розширює права та можливості людей, забезпечує можливість прийняття обґрунтованих рішень, стимулює інновації та сприяє інклюзивності і соціальному прогресу [6]. У 2022 році ЮНЕСКО провела багатосторонній консультативний процес у всіх регіонах, приділивши особливу увагу регіональній реалізації Плану дій ООН і способам вирішення проблем з метою підтвердження прихильності та переосмислення Плану на друге десятиліття. Ключовим результатом консультацій став повторний заклик численних зацікавлених сторін до створення та зміцнення національних механізмів безпеки журналістів. Іншим взаємопов'язаним, але окремим результатом консультацій став заклик до того, щоб безпека журналістів стала невід'ємним компонентом національних планів з прав людини та розвитку, особливо в контексті досягнення Цілей сталого розвитку [7].

У десяті роковини Плану дій ООН уряд Австрійської Республіки організував Конференцію високого рівня "Безпека журналістів: захист засобів масової інформації для захисту демократії" (Відень, Австрія, 4 листопада 2022 року) для аналізу досягнень, виявлення нових завдань та підтвердження підтримки державами-членами реалізації Плану дій. У підготовці цієї конференції брали участь Управління Верховного Комісара з прав людини та ЮНЕСКО. ЮНЕСКО, зокрема, організувала регіональні та тематичні консультації, результати яких були узагальнені в доповіді [8].

Підсумовуючи, слід констатувати, що ЮНЕСКО докладає зусиль до розробки та вдосконалення міжнародної правової основи захисту журналістів та її практичної реалізації; просвітницької діяльності з метою поширення міжнародних стандартів у сфері свободи вираження поглядів, доступу до інформації та свободи преси.

Список використаних джерел

1. Journalists killed in 2024: a heavy death toll in conflict zones for the second year running. URL: https://www.unesco.org/en/articles/journalists-killed-2024-heavy-death-toll-conflict-zones-second-year-running?hub=370 (дата звернення 10.11.2025).

2. Resolution 29 «Condemnation of violence against journalists» (General Conference 29th Session, Paris, November 1997). URL : https://www.refworld.org/legal/resolution/unesco/1997/en/112009 (дата звернення 08.11.2025).

3. UNESCO Medellin Declaration Securing the Safety of Journalists and Combating Impunity. URL : https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2014-11/Medellin%20declaration_Security%20of%20journalists.pdf (дата звернення 09.11.2025).

4. The International Declaration On The Protection Of Journalists. URL : https://liberties.aljazeera.com/pdf/decl_english.pdf (дата звернення 09.11.2025).

5. UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the ISSUE of Impunity. URL : https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/journalists/2023-01-31/un-plan-on-safety-journalists_en.pdf (дата звернення 09.11.2025).

6. International Day for Universal Access to Information. URL : https://www.unesco.org/en/days/universal-access-information (дата звернення 02.11.2025).

7. Global Repository of National Safety Mechanisms for Journalists. URL: https://www.unesco.org/en/safety-journalists/un-plan-action/national-safety-mechanisms?hub=72609 (дата звернення 09.11.2025).

8. Safety of Journalists: Protecting media to protect democracyHigh-level Conference, Vienna, 4 November 2022. URL: https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/priorities-of-austrian-human-rights-policy/safety-of-journalists/safety-of-journalists-protecting-media-to-protect-democracy-high-level-conference-vienna-3-4-november-2022/ (дата звернення 09.11.2025).

Аліна ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО
завідувач науково-дослідної
лабораторії з дослідження проблем
управління у сфері цивільного захисту
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор наук з державного
управління, професор

Дмитро ТАРАДУДА
професор кафедри управління
діяльністю цивільного захисту
Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності,
кандидат технічних наук, доцент

Олександр СЄМІЛЄТОВ
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з дослідження проблем управління
у сфері цивільного захисту
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор філософії

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ ІНСТИТУТУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах трансформації українського суспільства та державності питання забезпечення прав людини набуває особливої ваги. Поряд із державними інституціями ключовим суб'єктом захисту прав і свобод громадян виступають інститути громадянського суспільства, серед яких особливе місце займають громадські організації (далі – ГО). Вони виконують як контрольні, так і мобілізаційні функції, сприяють формуванню правової культури, залучають суспільство до процесу правотворення та правореалізації [6; 10]. Реалізація потенціалу громадських організацій у сфері захисту прав людини є одним із базових чинників демократизації, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

Громадські організації визначаються як добровільні об'єднання громадян, створені для задоволення та захисту суспільних, економічних, культурних, екологічних та інших інтересів, що функціонують на основі самоврядування та незалежності від державних структур [1]. У контексті прав людини вони виступають:

– суб'єктами громадського контролю за діяльністю органів державної

влади та місцевого самоврядування;

– захисниками інтересів вразливих груп населення;
– комунікаторами між суспільством і державою;
– провайдерами соціальних і правових послуг.

Методологічно дослідження потенціалу ГО ґрунтується на поєднанні концепцій соціального капіталу (Л. Даймонд, Р. Патнем та ін.), правового плюралізму та інституціональної теорії демократії [6; 8].

Очевидно, що сьогодні в Україні активізувалась реалізація потенціалу громадськими організаціями у сучасному контексті збройної агресії рф. Адже дії держави-агресора зумовлюють значне збільшення кількості випадків порушення прав українських громадян. Розвиток ГО в Україні значно активізувався після подій Євромайдану, анексії Криму та початку повномасштабної агресії рф проти України. Ці процеси сприяли:

– формуванню мереж правозахисних ініціатив (Центру громадянських свобод, Харківської правозахисної групи, Української Гельсінської спілки з прав людини та ін.);
– розширенню практики стратегічного судочинства за участю ГО;
– мобілізації ресурсів для захисту прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, цивільних, що постраждали від збройної агресії [3].

У період режиму воєнного стану в Україні ГО стали важливим партнером нашої держави у документуванні воєнних злочинів, моніторингу дотримання міжнародного гуманітарного права та наданні допомоги жертвам збройного конфлікту [4].

Слід відзначити, що механізми реалізації потенціалу громадських організацій під час захисту прав громадян включають нормативно-правове забезпечення. Діяльність ГО регулюється Законом України «Про громадські об'єднання» (2012 р.) та низкою підзаконних актів, що визначають умови їхньої реєстрації, функціонування та взаємодії з державою [7]. Важливим напрямом є імплементація європейських стандартів участі громадськості у процесах управління, передбачених Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2007)14.

Наступний напрям упровадження механізмів реалізації потенціалу громадських організацій стосується інституційої взаємодії. Вітчизняні громадські організації активно взаємодіють з омбудсманом – через подання скарг, спільні ініціативи у сфері прав людини; парламентськими комітетами – у процесі законотворення та експертизи законопроєктів; органами виконавчої влади та місцевого самоврядування – у рамках громадських рад, дорадчих органів, партнерських проєктів. При цьому актуалізувались питання здійснення громадського (цивільного) контролю й адвокації. Механізми громадського контролю включають публічні кампанії, моніторинги, звіти про дотримання прав людини, адвокаційні ініціативи на міжнародному рівні (звернення до ООН, Ради Європи, ОБСЄ) [5].

Зрозуміло, що процес реалізації потенціалу інститутів громадянського

суспільства супроводжується появою викликів та проблем. Власне, попри значний потенціал, реалізація можливостей ГО у сфері прав людини стикається з низкою проблем, а саме: спостерігається недостатнє фінансування та залежність від міжнародної донорської підтримки; виникають ризики політизації окремих організацій; наявний нерівномірний розвиток ГО в регіонах України; ризики в означеній сфері оперативно трансформуються в загрози безпеці правозахисників у зв'язку з воєнними діями та переслідуваннями [9].

На наш погляд, перспективи розвитку та інтеграції України в європейський простір вимагають вчасності реагування на порушення прав українських громадян. У контексті європейської інтеграції України громадські організації мають потенціал стати провідниками стандартів acquis communautaire у сфері прав людини. Їхня активність сприяє посиленню ролі громадянського суспільства в реалізації Копенгагенських критеріїв, зокрема щодо демократії, верховенства права та прав людини [2].

Щодо перспективних напрямів, то можемо виокремити такі:

– розвиток партнерства з державними інституціями на основі принципів субсидіарності та прозорості;

– посилення ролі ГО у сфері транснаціональної адвокації та участі у міжнародних моніторингових місіях;

– використання цифрових технологій для розширення участі громадян у захисті прав людини.

Отже, громадські організації в Україні є невід'ємним елементом системи захисту прав людини. Їх (громадських організацій) роль полягає у поєднанні функцій моніторингу, адвокації, експертизи, просвіти та надання правової допомоги. В умовах воєнного стану вони стали важливим чинником протидії гуманітарним викликам, а у післявоєнний період можуть стати базовою опорою відновлення суспільства на засадах верховенства права та демократії. Реалізація потенціалу ГО потребує системної підтримки з боку держави, розвитку партнерських відносин та забезпечення сприятливого правового середовища. Це є передумовою формування стійкої демократичної держави, інтегрованої у європейський простір.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text.

2. Європейська Комісія. Оцінка прогресу України щодо виконання Копенгагенських критеріїв. – Брюссель, 2024. URL : https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiya-predstavyla-zvit-shhodo-progresu-ukrayiny-v-mezhah-paketu-rozshyrennya-2024/.

3. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Річні звіти (2015–2023). URL : https://www.helsinki.org.ua/richni-zvity-2/.

4. Центр громадянських свобод. URL : https://ccl.org.ua/posts/.

5. Amnesty International. Annual Reports 2019–2020. URL : https://www.amnesty.org/en/annual-report-archive/.

6. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon

& Schuster, 2000. URL : https : //www.researchgate.net/publication/220879623_Bowling_ Alone_The_Collapse_and_Revival_of_American_Community.

7. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2007)14 on the legal status of NGOs in Europe. URL: https://rm.coe.int/recommendation-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-l/1680a1f502.

8. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999. 362 p.

9. Freedom House. Nations in Transit 2023: Ukraine. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2023.

10. Habermas, J. (2002). Faith and Knowledge. In E. Mendieta (Ed.), Religion and Rationality: Essays on Reason, God, and Modernity. MIT Press. pp. 101–120.

Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Святослав КРУК
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності НГУ Київського інституту Національної гвардії України

ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДІЄВОСТІ НОРМАТИВІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ІНШИХ КАТЕГОРІЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Як можна побачити, проблематика виявлення та законодавчого визначення прогалин і слабких місць сучасного міжнародного гуманітарного права у сфері охорони певних груп населення в умовах збройного протистояння, а також забезпечення прав і свобод людини міжнародними та вітчизняними законодавчими нормами за умов воєнного стану, стала особливо важливою в контексті сучасних воєнних конфліктів, передусім, війни між росією та Україною.

Тому науковці-юристи повинні зосередитися на дослідженні положень міжнародного гуманітарного права стосовно охорони жертв означеного воєнного конфлікту та інших груп потерпілих осіб у період збройної агресії, беручи до уваги гібридну природу масштабного воєнного наступу російської

федерації на Україну.

Безперечно, ця тематика систематично піднімається досить широким спектром українських науковців-міжнародників та експертів у галузі нормативно-правового забезпечення державної безпеки. Варто зазначити, що суттєвий вклад у вивчення сучасної трансформації міжнародного гуманітарного права щодо охорони жертв воєнних дій та інших категорій громадян здійснили: М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Я. Ф. Радиш, О. В. Сенаторова, Б. М. Тична, Т. Ю. Федчук та низка інших науковців. Окремі аспекти правового становища осіб у міжнародному гуманітарному праві вивчали такі дослідники: Н. М. Лазарєва, К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова, А. О. Кориневич, О. М. Царенко та інші. Додатково слід підкреслити праці експертів у сфері військового права, які зробили значний внесок у формування вітчизняних нормативних актів, зокрема керівних документів щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, правоохоронних та розвідувальних органах держави під час проведення бойових операцій, серед яких: Р. В. Алієв, О. В. Кривенко, А. К. Павліковський, В. Й. Пашинський, М. М. Прохоренко, А. А. Рибідайло, Ю. І. Руснак, Б. Й. Семон, В. А. Тимошенко, В. В. Топольніцький та багато інших.

Таким чином, як відомо, значну роль у нормативному регулюванні «гуманітарних відносин» у період збройного протистояння відіграють також і вітчизняні норми, зокрема підзаконні відомчі нормативно-правові документи [1].

Відомча Інструкція ЗСУ «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 також узгоджується з відповідними нормами чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року у сфері законів і звичаїв війни, зокрема, з IV Женевською конвенцією про охорону цивільного населення під час війни та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується охорони жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року [2; 3].

Отже, з метою недопущення зайвих страждань та необґрунтованих втрат серед цивільного населення, завдання великої і тривалої шкоди навколишньому середовищу, пов’язаних із військовими операціями, для воюючих сторін як нормами національного, так і міжнародного гуманітарного права встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і способів проведення воєнних дій.

Водночас виважені у межах міжнародного та відповідного йому вітчизняного правового простору дії однієї сторони збройного конфлікту мають мінімальну цінність, якщо інша сторона конфлікту (у досліджуваному контексті – російська федерація) умисно здійснює численні воєнні злочини, розглядаючи подібні дії виключно як інструменти отримання тактичних переваг у військовому протистоянні.

Як зауважує Микола Сунгуровський, повномасштабна війна росії проти України кардинально змінила картину світу та спричинить тектонічні зміни у сприйнятті безпеки, а також відповідні трансформації механізмів її забезпечення, реагування на кризи різноманітного походження та їх врегулювання. Дедалі більше формується розуміння, що система відносин та «цінностей», до якої військово-політичне керівництво російської федерації намагається адаптувати світову спільноту, не має жодного зв'язку з нормами міжнародного права і, загалом, з реальним станом речей та нормальним, людським сприйняттям усталених цінностей [4].

У ході російсько-української війни як до експертів-міжнародників, так і до суспільства загалом приходить розуміння того, що країни – наші партнери та носії усталених демократичних цінностей, з метою запобігання руйнуванню системи міжнародного права, мають ініціювати масштабні реформи як нормативного масиву міжнародного права збройних конфліктів, так і системи міжнародних інститутів – гарантів колективної безпеки як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Як зазначають експерти Міжнародної групи Global Rights Compliance: «якщо ж структури, відповідальні за реалізацію механізмів забезпечення безпеки, з певних причин не готові або не погоджуються на відповідні реформи чи затягують з їх впровадженням, – необхідно знайти шляхи усунення причин цього: через дипломатичні процедури, вибори до колегіальних державних органів та інші демократичні процедури у рамках «системи стримувань та противаг», масштабну інформаційну кампанію у ЗМІ тощо» [5].

Загалом, як вважає низка аналітиків, зокрема О. Мельник, М. Пашков, Поляков Л. та інші, російсько-українська війна стала наслідком більш глобального процесу, що розпочався практично із закінченням холодної війни: коаліцією демократичних держав на чолі зі США з одного боку та країн на чолі з Китаєм – з іншого, який поступово зайняв у геополітичному просторі місце СРСР, і які прагнуть сформувати коаліції союзників, що захищають спільні (або принаймні несуперечливі) інтереси та цінності. Цей процес іноді називають «цивілізаційним розколом». Країни, які існують поза межами цих коаліцій, змушують зробити певний вибір, що, як правило, супроводжується війнами (Грузія-2008, Україна 2014-2025) або конфліктами (не обов'язково збройними) меншого масштабу (стосується окремих країн Азії, Африки, Латинської Америки, які змушують зробити вибір між умовним нейтралітетом та підтримкою одного з «центрів сили») [6].

Як констатує дослідник Олексій Буряченко та деякі інші науковці, проміжні результати та очікувані наслідки російсько-української війни дають змогу сформулювати важливі висновки:

– війна російської федерації проти України, порушення нею принципів міжнародного права, її ігнорування міжнародної позиції застережень інших держав і міжнародних організацій остаточно продемонстрували агресивну

природу цієї держави, підтвердили той факт, що стосовно росії норми права збройних конфліктів не функціонують;

– продовження низкою країн політики надання пільгового режиму економічного співробітництва з авторитарними державами без урахування питань національної, регіональної та глобальної безпеки, розширення комерційних проєктів з господарюючими суб'єктами цих держав сприяє поширенню останніми експорту політичної корупції, а також економічної та політичної залежності від них;

– неодноразові спроби налагодження конструктивних відносин з російською федерацією з боку, зокрема США, незважаючи на деструктивну та злочинну сутність режимів СРСР і росії періоду новітньої історії, а також успішна інтеграція росії, не без сприяння країн Заходу, у світову економіку сприяли відновленню та зростанню її оборонної галузі, поширенню та посиленню політичного впливу на міжнародній арені та на безпекову ситуацію у світі шляхом, зокрема, штучного створення кризових явищ із одночасним пропонуванням власних послуг з їх вирішення; майже класичним прикладом таких явищ стали: війна з Грузією 2008 року та триваюча майже одинадцять років війна з Україною (рахуючи з 2014 року); аналогічним способом намагалися вирішувати на міжнародній арені свої внутрішньополітичні та інші проблеми низка інших країн: Китай, Ірак, Іран тощо, які демонстративно позиціонували себе ворогами демократичного світу, насамперед США та країн Західної Європи; окрім причин суб'єктивно-політичного характеру важливим поштовхом таких процесів виступала «перевага цін над цінностями»;

– «гібридний» характер сучасних міжнародних конфліктів характеризується появою нетрадиційних типів зброї та різноманітністю суб'єктів її застосування: енергоресурси, політична корупція, агресивна пропаганда тощо; застосування усього можливого арсеналу з цієї зброї державою-агресором – російською федерацією, характеризує її як підступного, жорстокого, без розуміння будь-яких чинних правил суб'єкта міжнародних відносин [7, с. 206-207].

Отже, на думку Царенко О. М., Тичної Б. М. та інших [8, с. 609], російсько-українська війна висвітлила серйозні проблеми як в системах глобальної та регіональної безпеки, так і у питаннях ефективності норм міжнародного гуманітарного права, зокрема:

– практика використання «права вето» в Раді безпеки ООН гальмує та фактично унеможливлює прийняття рішень з урегулювання конфліктів, які прямо чи опосередковано зачіпають інтереси постійних членів Ради безпеки; неприпустимим є те, що у випадку російсько-української війни росія – постійний член РБ є визнаним агресором, який блокує рішення, пов'язані з розв'язанням цього конфлікту, що, природно, вимагає невідкладного реформування ООН на нових, дієвих принципах колективної безпеки;

– надання країнами-гарантами чинного світопорядку пріоритету політичному врегулюванню збройних конфліктів призводить до їх

заморожування з подальшою ескалацією; яскравим прикладом є заморожування конфлікту на Донбасі, який після накопичення росією необхідних сил і засобів переріс у повномасштабну збройну агресію проти України;

– початкова фаза повномасштабної війни російської федерації проти України, висування країною-агресором ультиматумів країнам Альянсу та Сполученим Штатам Америки засвідчили необхідність присутності в арсеналі систем колективної безпеки засобів завчасного виявлення ризиків, запобігання загрозам, адекватного, ефективного реагування не лише безпосередньо на агресію, але й на погрози нею;

– широке застосування росією різноманітних форм гібридної війни: систематичне знищення об'єктів інфраструктури, масовані удари по цивільних об'єктах та скупченнях цивільних осіб, демонстративне знищення військовополонених, різні форми «фільтрації» цивільного населення на окупованих територіях, застосування різноманітних засобів інформаційної та кібервійни фактично повністю нівелюють положення права збройних конфліктів щодо захисту жертв війни та можливу «гуманізацію» ведення воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL : https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 29.11.2025).

2. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ 154#Tex (дата звернення: 29.11.2025).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_199#Text (дата звернення: 29.11.2025).

4. Сунгуровський М. Міжнародне безпекове середовище під час війни в Україні. *Лекція*. Разумков-центр**.** 30 вересня 2022 р. URL : https://razumkov. org.ua/statti/mizhnarodne-bezpekove-seredovyshche-pid-chas-viiny-v-ukraini-lektsiia (дата звернення: 29.11.2025).

5. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні. *Звіт.* Міжнародна група Global Rights Compliance. Вересень 2020 р. https://www.asser.nl/media/794858/2021-the-domes tic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated-українська.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

6. Роль і місце України в перспективних європейській та євро-атлантичній системах безпеки. *Доповідь.* Підг. авт. кол. Центру Разумкова: О. Мельник, М. Пашков, Л. Поляков, М. Сунгуровський, В. Удальцова та інш. Фонд Ганса Зайделя в Україні. Київ-2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/ 2022/11/16/2022_Rolj_i_mistce_Ukr.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

7. Буряченко О. Російсько-українська війна як переломний момент світового порядку: криза ефективності світової системи безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії.* 2023. Випуск 48. С. 202–213. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/48_2023/25.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

8. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порушення норм міжнародного

гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*. Розділ XI. Міжнародне право. 2023. С. 607-611. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/ article/view/287378/281278 (дата звернення: 29.11.2025).

Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Денис ЛОБУНОВ
здобувач вищої освіти факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК БАГАТОРІВНЕВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зважаючи на багатоаспектність сучасних систем права, гарантії забезпечення прав та свобод особи трактуються як комплексний механізм, що охоплює правові, політичні, економічні, соціальні, організаційні та інші інструменти, які в комплексі забезпечують формування належних умов для втілення прав людини, їхнього дотримання державними органами, а також адекватного захисту у випадку будь-яких порушень [1, с. 51].

Загальновідомо, що конституційні гарантії прав та свобод становлять фундамент усього механізму правового захисту особистості, адже саме вони визначають інструменти, завдяки яким людина може фактично користуватися своїми правами та оберігати їх від порушень.

Такі гарантії фіксуються на рівні конституційних положень та володіють найвищою правовою силою, що зумовлює їхню безпосередню дію та обов’язковість для всіх учасників правових відносин. У демократичних країнах конституційні гарантії охоплюють як правові, так і інституційні інструменти, що забезпечують належний захист прав та свобод особистості від зловживань з боку держави, приватних осіб або інших суб’єктів.

Отже, як слушно зазначають Є. В. Білозьоров та В. П. Власенко, правові гарантії належать до найважливіших категорій гарантій прав та свобод особи, адже вони безпосередньо забезпечують втілення та охорону прав на рівні

правових положень. До них відносяться, зокрема, конституційне закріплення прав та свобод, функціонування дієвої судової системи, незалежність судової гілки влади, можливість оскарження незаконних рішень органів державної влади, функціонування інституту омбудсмена та інші механізми, що сприяють захисту особистих, політичних, соціально-економічних та культурних прав людини [2, с. 112-113].

Н. В. Верлос констатує, що правові гарантії включають як матеріально-правові, так і процесуальні положення, які визначають порядок втілення прав, механізми їхнього захисту та відповідальність за їх порушення. Одним з ключових компонентів правових гарантій є судовий захист прав особи, що передбачає можливість звернення до судових органів у разі порушення прав чи свобод. Саме незалежна та дієва судова система виступає гарантом прав особи, забезпечуючи справедливий розгляд справ та реальну можливість відновлення порушених прав [3, с. 84].

Окрім того, до правових гарантій належить функціонування міжнародних правозахисних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, рішення якого є обов'язковими для виконання в країнах-членах Ради Європи. Таким чином, правові гарантії становлять невід'ємну частину механізму захисту прав особи та є запорукою їхнього втілення в умовах демократичного суспільства.

Політичні гарантії також виконують важливу функцію у забезпеченні прав та свобод особи, оскільки вони визначають механізми взаємодії державної влади та суспільства, спрямовані на дотримання правових стандартів у царині прав людини.

Дослідник М. Ф. Головатий зробив певну систематизацію політичних прав громадян і зазначає, що до таких гарантій, зокрема, належить: функціонування політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації, що сприяють формуванню суспільного контролю над діяльністю державних органів та забезпеченню відкритості у царині прав людини. Важливим компонентом політичних гарантій є проведення вільних виборів, що надає можливість громадянам безперешкодно обирати представників влади та впливати на державну політику [4, с. 164].

Крім того, політичні гарантії охоплюють механізми громадського контролю, парламентський нагляд, діяльність правозахисних організацій, які здійснюють моніторинг дотримання прав людини та вимагають від державних органів належного реагування на факти їхніх порушень.

Політична активність громадян, їхня участь у прийнятті важливих суспільно-політичних рішень сприяє ефективному функціонуванню демократичної системи та створює додаткові умови для втілення прав та свобод особи. Водночас, як зазначають Л. Угрин та О. Щурко, політичні гарантії не можуть бути дієвими без належної правової бази, що регулює діяльність політичних інститутів, їхню відповідальність та обов'язки перед суспільством [5, с. 76-77].

Економічні та соціальні гарантії прав та свобод особи спрямовані на створення належних матеріальних умов для втілення конституційних прав та забезпечення гідного рівня життя. До таких гарантій належить державна політика у царині праці, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, а також забезпечення економічної стабільності, що є необхідною передумовою для реалізації багатьох прав людини.

Так, право на працю, соціальне забезпечення, медичне обслуговування та освіту неможливо втілити без відповідних матеріальних ресурсів та державної підтримки. Економічні гарантії включають державне регулювання ринку праці, забезпечення рівних можливостей для працевлаштування, створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, що у свою чергу сприяє втіленню економічних прав громадян.

У свою чергу соціальні гарантії передбачають функціонування системи соціального страхування, пільг для вразливих верств населення, забезпечення доступу до якісних медичних та освітніх послуг.

Отже, дієва система політико-правових гарантій прав та свобод громадян є важливою складовою конституційного механізму забезпечення прав та свобод людини, насамперед в умовах дії особливих правових режимів, оскільки створює реальні можливості для їхнього втілення незалежно від соціального та іншого становища конкретного громадянина. Таким чином, означені гарантії виступають важливою складовою загальної системи конституційних гарантій прав людини та забезпечують реальні умови для їхнього здійснення в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації» / *колективна монографія*. Київ. 2019. 45-66.

2. Теорія держави та права: *навч. посіб.* / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf (дата звернення: 27.11.2025).

3. Верлос Н. В. Конституційне право: *навчальний посібник у схемах і таблицях для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності "Право" освітньо-професійної програми «Право»* : в 2 ч. Ч. 1. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 180 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/12260 (дата звернення: 27.11.2025).

4. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: *навч. посіб. для студ.вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів*. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2021. 230 с.

5. Угрин Л., Щурко О. Громадянська компетентність в умовах сучасної демократії. *Політікус.* 2021. Вип. 6. С. 73-78. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/ bitstream/123456789/14726/1/Uhryn.pdf. (дата звернення: 27.11.2025).

Олена БУЛГАКОВА
завідувач кафедри економіки
та публічного управління
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

Вікторія ПЕТРОВСЬКА
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ В ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Сучасність українського державотворення демонструє успішність запровадженого механізму взаємодії органів державної влади та громадян через публічні послуги. Публічна послуга там, де в задоволенні інтересу приватного є інтерес суспільний. Поєднуючи особисті, громадські та державні інтереси, ця категорія спирається на діалектичну єдність особи, суспільства та держави. Розуміння публічних послуг охоплює всі види діяльності в інтересах суспільства під егідою державної влади. Специфічними ознаками публічних послуг можна вважати сукупність дій або діяльність, спрямована на задоволення потреб особи, що становлять суспільний інтерес, та наявність певного результату, що не має матеріального вираження, але набуває складену споживчу цінність. Надання публічних послуг все більше розглядається як функція сучасної соціальної держави [1].

Публічну послугу, як явище в реалізації функцій держави, в системі правовідносини між державою або іншими структурами і громадянами або юридичними особами, доречно розглядати як певний вид аутсорсингу. На характер аутсорсингової діяльності в наданні публічних послуг вказує низка ознак: широке коло надавачів різних видів публічних послуг, розгалужена мережа взаємодії між надавачами послуг, обмеженість в час надання послуги, плата за виконання обсягу робіт та інше. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, стрімкий розвиток соціально-економічних відносин, об'єктивно породжує необхідність пошуку нових форм взаємодії держави та суспільства [1].

Ефективність реалізації прав людини в публічній сфері державним апаратом значною мірою залежить від своєчасного запровадження відповідних новим реаліям суспільства технологій управління. Оскільки право людини має чітку персоналізацію та визначається всією сукупністю соціо-біологічних характеристик конкретної особистості, то досягнути максимально

можливого обсягу прав людини в багаточисельній громаді майже неможливо без технологій управління. Саме такою технологією можна вважати технологію надання публічних послуг.

Публічна послуга – це виражена в нормах права гарантована державою цілеспрямована діяльність із дотримання прав і законних інтересів, виконання обов'язків фізичної або юридичної особи, які її ініціюють.

Інклюзивність публічних послуг – це створення таких умов, за яких усі громадяни, включно з людьми з інвалідністю, літніми людьми, вагітними жінками та іншими маломобільними групами, мають рівний доступ до послуг та можливість брати в них повноцінну участь. Це означає забезпечення безбар'єрного середовища (як фізичного, так і інформаційного) та створення умов, де кожен відчуває себе цінним і залученим.

Здебільшого в суспільстві існує думка, що поняття «інклюзія» стосується виключно осіб з інвалідністю. Проте така думка є хибною, оскільки перелік категорій, яким необхідна включеність у всі сфери життя, є набагато більшим: це і особи, що належать до національних меншин, маломобільні групи населення (МГН), люди похилого віку, діти різних вікових груп, батьки з дітьми у дитячих візочках, особи низького чи високого зросту, зайвою вагою, вагітні жінки, представники ЛГБТ-спільноти та інші. Кожен громадянин в сучасному і рівноправному суспільстві має право на забезпечення всіх прав та основоположних свобод людини у різних сферах суспільного життя, в тому числі й у взаємодії з органами публічної влади в повному обсязі.

Більшість сфер життя сучасного соціуму з високим рівнем динамізму змін та складних технологій в урбанізованому просторі розрахована винятково на молодих, активних, здорових і сильних людей, при цьому потреби інших категорій залишаються несформованими та неусвідомленими. Така ситуація, навіть не усвідомлена, стає підґрунтям для виникнення соціального конфлікту та сплеску незадоволеністю якістю життя. Сьогодні існують значні соціальні групи, які або не включені у суспільне життя за різних обставин або включені лише частково.

Тепер вже стало зрозумілим, що не варто недооцінювати необхідність і важливість забезпечення інклюзивних характеристик в стандартах надання публічних послуг. В соціальній державі саме механізм надання публічних послуг розширює можливості органів влади більш ефективно реалізовувати запити громадян та формувати динамічне поле громадянського суспільства. Право кожної людини бути почутою, бути реалізованою в професійній та особистісній сфері здатне реалізуватись саме через такий механізм, як інклюзивні та якісні публічні послуги.

Список використаних джерел

1. Луців І. В. Якість і доступність публічних послуг як елемент правової характеристики. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 48-55. https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3238/1/08.pdf

2. Бородіна О. С. Інклюзивність в різних сферах життя людини. In: XXIV Міжнародна

науково-практична конференція «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики», 26-28 листопада 2024 р., Київ. С. 75–78. DOI: 10.36994/978-966-388-713-5-2024-1-776.

Тетяна ГУДЗЬ
завідувач кафедри конституційного
і міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Анна КУДРЯ
слухач магістратури
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Відповідно до Конституції України людина, її життя, честь, гідність та безпека є найвищими соціальними цінностями [1]. Ці положення формують основу зобов'язань держави забезпечувати належний рівень захисту особи як у національній, так і в міжнародній площині, а в умовах воєнного стану актуалізують обов'язок держави сприяти міжнародним механізмам охорони прав дитини. Діти, як одна з найбільш вразливих груп цивільного населення, зазнають системних і масштабних порушень своїх прав внаслідок збройної агресії російської федерації. Масові депортації, незаконні усиновлення, блокування гуманітарного доступу та інші дії російських окупаційних сил створюють підстави для міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та її посадових осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права й міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Одним із найтяжчих злочинів міжнародного права є незаконне переміщення та депортація українських дітей з тимчасово окупованих територій України. За інформацією Уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук, від початку повномасштабного вторгнення понад 234 тисячі дітей були примусово переміщені до російської федерації, на окуповані нею території або до республіки білорусь. Серед них діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також діти, які перебували у закладах цілодобового догляду. Документально зафіксовані випадки вилучення дітей, чиї батьки загинули або

не пройшли примусові «фільтраційні процедури» [2]. Такі дії порушують статтю 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, що забороняє індивідуальне чи масове переміщення цивільних осіб з окупованої території [3], і водночас становлять воєнний злочин відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) [4]. Сукупність наявних фактів засвідчує, що депортація дітей є не випадковим явищем, а елементом скоординованої практики, що створює одну з найочевидніших підстав для міжнародної кримінальної відповідальності рф.

Порушення, пов'язані з незаконним переміщенням дітей, логічно переходять в іншу форму втручання – незаконне усиновлення та зміну їхнього правового статусу. Країна-агресорка активно застосовує незаконне усиновлення українських дітей, передаючи їх під опіку російських сімей. Ідеться не лише про дітей-сиріт або тих, хто був позбавлений батьківського піклування, а й про дітей, які мали живих батьків, але були розлучені з ними під час депортації, у «фільтраційних» пунктах або під виглядом «евакуації». Такі практики грубо порушують статті 8 і 9 Конвенції ООН про права дитини, які гарантують право дитини на збереження її ідентичності, громадянства та сімейних зв'язків і забороняють розлучення з батьками проти їх волі [5]. При цьому міжнародні організації фіксують спрощення процедур надання російського громадянства українським дітям та фінансове стимулювання російських сімей, що свідчить про цілеспрямованість цих дій. Все це вказує на намагання змінити національну належність дітей, що у поєднанні з насильницьким переміщенням може містити ознаки геноциду, оцінка якого належить компетентним міжнародним інституціям. Ордери Міжнародного кримінального суду на арешт президента рф та уповноваженої з прав дитини підтверджують системність цієї політики та її тяжкий міжнародно-правовий характер, надаючи цим діям чітку кримінально-правову кваліфікацію у межах міжнародного правопорядку.

Поряд із порушеннями, що стосуються сімейних зв'язків та ідентичності, окрему групу становлять дії, пов'язані з перешкоджанням доступу дітей до води, їжі, медичної допомоги та інших життєво важливих ресурсів. Російські окупаційні сили блокували гуманітарні коридори, перешкоджали евакуації, обмежували доставляння медикаментів і продуктів, а також ускладнювали діяльність міжнародних гуманітарних організацій. Унаслідок цього зафіксовано випадки смерті дітей через зневоднення, відсутність невідкладної медичної допомоги або неможливість отримати життєво важливі ліки. Такі дії суперечать статтям 54, 70 і 71 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, які прямо забороняють використовувати голод як метод ведення війни та зобов'язують сторони забезпечувати гуманітарний доступ до цивільного населення [3]. Систематичне перешкоджання гуманітарним місіям, яке відповідно до пункту «в» частини 2 статті 8 Римського статуту МКС визнається воєнним злочином [4], формує окремий комплекс порушень, що безпосередньо впливає на

виживання дітей і потребує належної фіксації та верифікації доказів.

Масштаб і характер цих порушень вимагають узгодженої національної та міжнародної реакції, що охоплює як заходи держави щодо повернення депортованих дітей, так і механізми міжнародного кримінального переслідування. Україна відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» здійснює заходи щодо розшуку, ідентифікації та повернення дітей, які були незаконно вивезені або депортовані [6]. Порушення прав дітей розслідуються Офісом прокурора МКС, Офісом Генерального прокурора України, а також правоохоронними органами держав, що застосовують універсальну юрисдикцію, серед яких Німеччина, Литва, Латвія та США. Ордери МКС на арешт Президента РФ та уповноваженої з прав дитини становлять важливий прецедент персональної міжнародно-кримінальної відповідальності за депортацію і незаконне переміщення дітей [7, с. 42–43]. Узгодженість усіх задіяних механізмів є необхідною умовою для повернення дітей та забезпечення невідворотності відповідальності за вчинені злочини.

На основі здійсненого аналізу міжнародно-правових аспектів та механізмів відповідальності за порушення прав дітей під час російської збройної агресії можна дійти висновку, що комплексність і масовість таких порушень свідчать про цілеспрямовану політику, несумісну з нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Такий характер дій обумовлює як державну міжнародно-правову відповідальність росії, так і індивідуальну кримінальну відповідальність її посадових осіб за воєнні злочини та злочини проти людяності. Важливим складником майбутнього механізму відповідальності є питання репарацій, зокрема створення та функціонування міжнародного компенсаційного механізму як інструменту відшкодування шкоди депортованим і незаконно переміщеним дітям. Подальший розвиток міжнародних проваджень, посилення співпраці України з міжнародними організаціями та вдосконалення національних механізмів повернення дітей і фіксації завданої шкоди становлять необхідні умови для забезпечення реального та ефективного захисту прав дітей і притягнення винних до міжнародно-правової відповідальності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Понад 234 тисячі дітей примусово вивезли у росію та ОРДЛО. *Укрінформ* : сайт. 01.06.2022. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-ta-ordlo.html.

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 з Додатковими протоколами // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 (Римський статут ратифіковано із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

5. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 // БД «Законодавство України» /

ВР України. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (зі змін.) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

7. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41–45. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.7.

Андрій КУЧУК
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

КІБЕРЛЮДИНА, ТРАНСГУМАНІЗМ ЯК ЧИННИКИ ЗМІНИ ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Сучасні досягнення у галузі медичних та біотехнологічних наук, зокрема прогрес імплантології, створюють нові виклики для правознавства у контексті інтерпретації та захисту людських прав. Імпланти, що охоплюють як функціональні пристрої (наприклад, кардіостимулятори чи кохлеарні імпланти), так і когнітивні або нейроінтерфейсні системи (наприклад, електронні чипи для керування рухами чи обробки інформації), радикально трансформують традиційні уявлення про фізичну та психічну автономію індивіда.

Водночас в Україні проблематика правового регулювання інтеграції імплантатів у людське тіло залишається недостатньо дослідженою. Серед небагатьох праць, які торкаються цієї сфери, варто виокремити публікації Оксани Миронець, зокрема «Проблеми та перспективи охорони й захисту прав осіб з інтеґрованими імплантатами (імплантами)» [1], де аналізуються виклики захисту гідності та безпеки таких осіб, а також роботу «Право людини на техномодифікацію власного тіла в епоху трансгуманізму» [2], присвячену етичним і правовим аспектам добровільної модифікації тіла. Окрім того, теоретичні ризики визнання права на модернізацію тіла людини розглянуто в статті Т. Міхайліної та Б. Довганя (2021), де акцентовано на «можливості поповнення переліку прав людини правом на модернізацію тіла людини та здійснення теоретико-правового дослідження ризиків реалізації такого права» [3, с. 9], є поодинокими й потребують системного продовження для формування цілісної правової позиції України в глобальному дискурсі трансгуманістичних технологій.

Кіберлюдина постає як концептуальна модель суб’єкта, чия тілесність і когнітивні здібності змінюються за допомогою технологічних втручань, що

виходять за межі традиційних уявлень про людську природу. У цьому контексті трансгуманізм формує нормативні межі осмислення таких змін, пропонуючи бачення еволюції людського стану через інтеграцію біотехнологій, штучного інтелекту, нейроінтерфейсів та різноманітних форм технічного посилення. Поява кіберлюдини та поширення трансгуманістичних практик унеможливлюють збереження класичної антропологічної передумови теорії людських прав – ідеї про незмінну, біологічно визначену людину як носія природних, невідчужуваних прав.

У трансгуманістському вимірі права опиняються перед викликом переосмислення самої категорії «людини». Технологічно модифіковані суб'єкти висвітлюють питання про межі фізичної та когнітивної автономії, природу тілесної цілісності та можливість її програмованої реконфігурації. Водночас постає проблема збереження суб'єктності в умовах, коли технічні імпланти або алгоритмічні модулі здатні суттєво впливати на волевиявлення, пам'ять та мотивацію, що потребує теоретичної корекції існуючих уявлень про автономію, приватність і свободу, зокрема через необхідність розмежування автентичних рішень людини та рішень, зумовлених інтегрованими технологічними елементами.

Трансгуманізм також актуалізує питання рівності, оскільки доступ до технологічних удосконалень може структурувати нові форми соціальної стратифікації. У межах теорії людських прав означене вимагає вироблення модельних підходів до недискримінації в умовах появи різних типів тілесної та когнітивної конституції.

Особливого значення набуває питання тілесного суверенітету. Технологічні модифікації, включно з інвазивними кібернетичними імплантами, створюють напругу між свободою самовизначення та ризиком зовнішнього контролю над тілесними і когнітивними процесами, що зумовлює необхідність розширення концепції недоторканності та розвитку нових норм щодо захисту від технологічного втручання, яке може трансформувати ідентичність або нав'язувати небажані поведінкові моделі.

Не менш істотним стає питання меж відповідальності та правового статусу суб'єктів, що мають гібридну біотехнічну природу. Трансгуманістичні зміни спричиняють появу ситуацій, у яких технічний компонент може стати джерелом дії, за яку традиційно відповідальною вважалася людина, що потребує доктринальної ревізії понять деліктної відповідальності, вини та причинного зв'язку, а також розроблення критеріїв, які дозволяють віднести певний вчинок до волевиявлення суб'єкта, а не до автономної функції імплантованих систем.

Таким чином, кіберлюдина і трансгуманізм виступають не лише як технологічний, але й як концептуальний виклик теорії людських прав. Вони демонструють обмеженість антропоцентричної моделі, в основі якої лежить статичне уявлення про природу людини, і водночас відкривають перспективу формування оновленої теоретичної парадигми, здатної врахувати нові форми

суб'єктності та нові виміри автономії, відповідальності й недоторканності у постбіологічну епоху.

Список використаних джерел

1. Миронець О. М. Проблеми та перспективи охорони й захисту прав осіб з інтеґрованими імплантатами (імплантами). *Права людини в епоху цифрових трансформацій: Матеріали П XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р.* Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 191-193.
2. Миронець О. М. Право людини на техномодифікацію власного тіла в епоху трансгуманізму. *Сучасне право в епоху соціальних змін: матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (26 лютого 2021 р.).* Київ. Т. 1. С. 185–187.
3. Міхайліна, Т., Довгань, Б. Теоретико-правовий аналіз ризиків визнання права на модернізацію тіла людини. *Law. State. Technology*. 2021. № 4. С. 9-15. DOI: 10.32782/LST/2021-4-2.

Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ІСЛАМСЬКА ПРАВОЗАХИСНА СИСТЕМА: ЕВОЛЮЦІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Загальна ісламська декларація прав людини – документ, спрямований на подолання правового нігілізму в ісламських державах і на ефективне, в тому числі науково-методичне, сприяння імплементації ключових громадянських прав у правові системи ісламських держав. Фактично Загальна ісламська декларація прав людини містить вказівку на констатацію прав людини в Священному писанні мусульман, а також перелік і характеристики фундаментальних прав людини в ісламі, до яких входять: право на життя і свободу, на рівність (включаючи заборону дискримінації), на правосуддя, на неупереджений суд, захист від зловживань владою, заборону тортур, право на захист репутації та честі, на притулок, права меншин, права і обов'язки брати участь в управлінні суспільними справами, право на свободу слова, думки і віросповідання, на свободу релігії і об'єднань, економічні, соціальні та трудові права.

З урахуванням специфічного сприйняття прав жінки в ісламі, окремий розділ документа безпосередньо присвячений правам заміжньої жінки. Важливо також зазначити, що Загальна ісламська декларація прав людини містить пояснення термінології та смислів, насамперед уточнення, що під

«законом» розуміється шаріат – релігійний закон мусульман.

Загальна ісламська декларація прав людини була опублікована 19 вересня 1981 року в Парижі, її прийняли на міжнародній конференції, присвяченій пророку Магомету, яка відбулася в Лондоні з 12 по 15 квітня 1980 року, і сьогодні, через 44 роки після цієї події, можна говорити про її епохальний характер: Загальна ісламська декларація прав людини, на наше глибоке переконання, стала фундаментальною основою для розробки та втілення в життя ісламської регіональної правозахисної системи, зокрема:

– привернула увагу світової та регіональної ісламської спільноти до проблеми прав людини в ісламських державах;

– забезпечила теоретико-методологічний фундамент ісламської правозахисної системи, включаючи майбутні конвенції та інші документи регіонального масштабу у сфері прав людини;

– стала приводом для дискусій серед теоретиків і практиків державно-правового будівництва по всьому світу щодо прав людини в ісламі;

– послужила поштовхом для розробки доктрини прав людини саме в ісламському регіоні.

Важливим аспектом розуміння співвідношення норм мусульманського права і концепції прав людини виступає те, що для застосування положень Священного писання мусульман власне одних його норм недостатньо. Говорячи сучасною юридичною мовою, не меншу значущість набуває їх доктринальне тлумачення, викладене в документальній формі, що впливає на правозастосування. Тлумачення релігійно-правових норм в ісламі – багатоступеневий і багаторівневий процес з тривалою історією. Визначальну роль у тлумаченні відіграють не тільки трактування, дані святими учителями, а й актуальні трактування, які дають авторитетні старійшини, в тому числі в порядку правозастосовчої діяльності шаріатського суду. Відповідний порядок правозастосування може видатися дивним і заплутаним, а також несправедливим з позицій західного світогляду, проте завдяки йому забезпечується гнучкість і адаптивність ісламської правової системи, її відповідність потребам сучасного правового життя: нормам Корану вже півтора тисячоліття, і за цей час суспільні відносини кардинально змінилися.

Зазначені аспекти дозволяють модернізувати ісламське право і правову доктрину щодо прав людини. Наприклад, зрівнювати в правах громадян обох статей, дітей – щодо батьків, представників родів – щодо тих, хто одружується, одночасно не порушуючи традиції ісламу і залишаючи незмінним ісламський правовий механізм, що склався століттями і є невід'ємною частиною ісламської державності, суспільного буття і правового життя. Із цілком зрозумілих причин відповідні цінності не можуть поділятися певними категоріями громадян, зокрема тих, які сповідують інші релігії, іноземцями, апатридами з іншими віруваннями або з відсутністю таких. Щодо них паралельно функціонує світська судово-правова система, яка застосовує виключно норми світського законодавства, аж до національного

законодавства країни походження за відсутності релевантної правової норми в країні перебування.

Злиття світських і шаріатських судів теж не слід сприймати ні як загрозу традиційному доктринальному правосуддю, ні як загрозу системі прав людини в їх світському розумінні, прийнятому на Заході.

Суди у звичайному режимі можуть обирати правові норми, що засвідчує успішна практика багаторічного функціонування системи комерційних міжнародних арбітражних судів. А судді, які спеціалізуються у тому числі і на доктринальних трактуваннях, у процесі своєї професійної діяльності набувають унікального досвіду, порівнянного з тим, який мають судді англосаксонської правової системи, що розробляють і трактують прецеденти. При високому професіоналізмі значну роль відіграє моральний авторитет таких суддів – людей з духовною освітою і нерідко – саном.

Мусульманське право подекуди піддається критиці у зв'язку з жорстокістю покарань, яку проте не слід однозначно розглядати як невідповідність міжнародним стандартам у сфері прав людини. Безумовно, деякі прямі норми міжнародних конвенцій можуть у буквальному смислі і не дотримуватися, хоча загальноприйнятий гуманізм системи прав людини, наприклад, не утримує більшість штатів США від призначення і виконання десятків, а часом сотень страт щорічно, які у деяких випадках виконуються досить принизливими способами, що можуть заподіяти додаткові страждання ув'язненим.

Вироки шаріатського суду сприймаються по-іншому в ісламському світі, як справедлива і невідворотна кара, призначена з волі Всевишнього і в суворій відповідності з його побажаннями. Відповідно правовірний мусульманин, чи то один раз, чи то неодноразово порушивши закон, повинен прийняти цю волю з гідністю і смиренністю. Більше того, якщо суворість покарань, призначених шаріатським судом, запобігає скоєнню нових злочинів і служить дороговказом суспільству на бажану правомірну поведінку, то такий механізм відіграє виключно превентивну роль, у буквальному смислі рятуючи життя і здоров'я громадян, захищаючи їхнє майно та суспільні інтереси від нових злочинних посягань. Чи не в цьому і полягає гуманізм ісламської правової системи – забезпечення і захист прав найширшого кола громадян у системі практичного правозастосування?

Тож слід констатувати, що при погляді на ісламське право із зазначених позицій думка про права людини в ісламі кардинально трансформується, а отже, може бути дана однозначно позитивна відповідь на питання про те, чи є життєздатною ідея побудови ісламської регіональної правозахисної системи. Навряд чи можна говорити про те, що ісламська правова доктрина стала непереборною перешкодою на шляху до створення регіональної правозахисної системи в мусульманському світі. Скоріш мова йде про те, що фундаментальних причин для цього не існує, і незабаром світ стане свідком активного розвитку ісламської правозахисної системи.

Члени Ліги арабських держав (ЛАД) вже більше десятиліття тому перейшли до фази розробки постійного механізму та юрисдикційної структури правозахисної системи – Арабського комітету з прав людини та Арабського суду з прав людини. Готуються періодичні огляди про стан прав людини в державах ЛАД, триває переговорний процес щодо якнайшвидшої ратифікації Арабської хартії прав людини (АХПЛ) 2004 р. всіма державами, що беруть участь у ЛАД, а також розширення її дії на увесь ісламський світ.

У 2014 р. був узгоджений Статут арабського суду з прав людини. Документ є ядром юрисдикційного механізму ісламської правозахисної системи, для запуску якого потрібні проходження ратифікації встановленою кількістю держав, обрання і скликання суддів, що дозволить вважати її офіційно діючою. У даному конкретному випадку, крім геополітики, переговорним та іншим організаційним процесам дещо перешкодила пандемія COVID-19, проте немає жодних сумнівів у тому, що через деякий час ситуація кардинально зміниться і у міжнародній практиці з'явиться четверта повноцінна регіональна правозахисна система. Відповідним трансформаціям повинні сприяти і західні держави, знизивши градус політичного тиску на переговорний процес в ісламському світі у таких найважливіших питаннях, як захист прав людини, під приводом якого подекуди виправдовується зовнішнє втручання у внутрішні справи мусульманських держав. Це буде важливим сигналом для ісламських держав активізувати переговори, подолати суперечності політичного та доктринального характеру (останні зумовлені існуючими кардинальними відмінностями доктрин різних відгалужень ісламу, покладених в основу державної релігії) і в найкоротші терміни завершити побудову ісламської правозахисної системи та перейти до її повноцінного функціонування на благо всієї глобальної ісламської спільноти.

Роман МИРОНЮК
професор кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Триваючі воєнні дій на території України призводять до збільшення кількості військових, які зазнають фізичних та психологічних травм, а відновлення стану здоров'я часто після медичного (хірургічного) втручання

потребує значного часу, ресурсів та належного менеджменту у цій сфері нових для нашої країни відносин – відносин, які виникають між різними суб'єктами у сфері реабілітації та подальшої соціалізації військовослужбовців. Тож вищезазначене вказує на необхідність визначення системи суб'єктів забезпечення реабілітації та соціалізації військовослужбовців України, на що і буде спрямований науковий пошук в межах даної публікації.

Система суб'єктів реабілітації та соціалізації військовослужбовців в Україні включає: державні органи (МОЗ, органи місцевого самоврядування), медичні та реабілітаційні заклади (державні та приватні), фахівців (медики, психологи, фізичні терапевти), мультидисциплінарні команди та громадські об'єднання. Додатково задіяні військові підрозділи (для психологічного відновлення) та заклади, що надають послуги соціалізації. Умовно систему цих суб'єктів можна поділити на такі види: 1) державні та місцеві органи влади – Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) та інші органи виконавчої влади, які здійснюють державне управління системою реабілітації, встановлюють стандарти та адмініструють державне замовлення, органи місцевого самоврядування – беруть участь в управлінні та надають підтримку на місцевому рівні; 2) заклади та установи, зокрема, медичні заклади – державні та приватні лікарні, реабілітаційні центри, відділення, де надаються медичні послуги; реабілітаційні установи -центри та підрозділи, що спеціалізуються на реабілітації; військові підрозділи – здійснюють психологічне відновлення військовослужбовців перед відпусткою або після повернення з бойових дій; 3) фахівці та команди, зокрема, мультидисциплінарні команди, які об'єднують спеціалістів різних профілів для комплексного підходу до реабілітації, фахівці з реабілітації – фізичні терапевти, ерготерапевти, медичні сестри, психологи, асистенти; кейс-менеджери – відповідають за координацію реабілітаційного процесу та підтримку військовослужбовця; 4) громадські та соціальні суб'єкти (громадські об'єднання – об'єднують військовослужбовців, ветеранів та їхні родини для взаємопідтримки та відстоювання прав; соціальні служби – надають допомогу у соціальній адаптації та інтеграції військовослужбовців у суспільство); 5) військовослужбовці та члени їх сімей.

Таким чином, система забезпечення реабілітації та соціалізації військовослужбовців України є багаторівневою і складається з таких їх груп: 1) суб'єктів формування державної політики реабілітації та соціалізації військовослужбовців України – нормотворчий рівень (Президент, Верховна Рада, КМУ); 2) суб'єктів реалізації державної політики реабілітації та соціалізації військовослужбовців України – політико-адміністративний рівень (профільні міністерства, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані установи); 3) допоміжних суб'єктів – суспільний рівень (громадські організації, волонтерські центри, міжнародні партнери).

Нижче доцільно з'ясувати повноваження суб'єктів, які формують та реалізують державну політику реабілітації та соціалізації військовослужбовців в Україні.

Верховна Рада України як законодавчий орган, який формує державну політику у сфері реабілітації та соціалізації військовослужбовців України, приймає відповідні закони та ратифікує міжнародні нормативно-правові акти в даній сфері. Зокрема, реалізація повноважень ВРУ в цій сфері має наслідком прийняття таких законів: 1) Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [1], яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у їхньому середовищі. Основною метою цього закону є створення ефективної системи реабілітаційних послуг, яка б забезпечувала рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями. Закон включає положення про правові засади реабілітації, організацію реабілітаційних послуг, фінансування реабілітаційних заходів та вимоги до фахівців у сфері реабілітації; 2) Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в якому визначено, що реабілітація – це комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнавати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я у взаємодії з її середовищем [2]; 3) Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», в якому визначено правові засади надання медичної та реабілітаційної допомоги військовослужбовцям [3]; 4) Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» регулює питання медичного, соціального забезпечення як форми реабілітації військовослужбовців [4].

Наступним суб'єктом забезпечення діяльності сфери реабілітації та соціалізації військовослужбовців України є Президент України, який відповідно до п. 17 ст. 106 Конституції України «є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави». До його повноважень у цій сфері віднесено в тому числі створення у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб» [5]. Так, Указом Президента України №389/2025 «Про Координаційну раду з питань реабілітації та підтримки військовослужбовців, інших осіб, які беруть участь в обороні України» було утворено Координаційну раду з питань реабілітації та підтримки військовослужбовців (далі – Координаційна рада) [6]. Координаційна рада є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, основними її завданнями є: системний аналіз ситуації щодо реабілітації та підтримки військовослужбовців, інших осіб, які беруть участь в обороні України, та ветеранів війни з числа таких осіб, поточних і прогнозованих потреб у наданні реабілітаційних послуг та підтримки зазначених осіб, а також підготовка за результатами такого аналізу пропозицій щодо можливих шляхів вирішення проблемних питань.

Наступним суб'єктом забезпечення діяльності сфери реабілітації та соціалізації військовослужбовців України є Кабінет Міністрів України, який

діє у відповідності до Закону України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України», до основних завдань якого в даній сфері входить також розроблення і виконання загальнодержавних програм реабілітації та соціалізації військовослужбовців; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю у сфері реабілітації та соціалізації військовослужбовців. На виконання своїх завдань у сфері реабілітації та соціалізації військовослужбовців КМУ приймає відповідні виконавчо-розпорядчі документи, ключовими з яких є : 1) Воєнно-медична доктрина України, яка затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 31.10.2018 № 910, положення якої є основою для розроблення нормативно-правових актів та керівних документів з питань медичного забезпечення Збройних Сил та інших військових формувань [7]; 2) Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадаптації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1021 від 05.12.2018 [8]. Серед завдань цієї програми передбачено ефективне інформування та адміністрування потреб громадян у сфері соціального захисту та реабілітації, надання послуг медичної та фізичної реабілітації військовослужбовцям; 3) Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 [9], який визначає загальні питання, процедури та умови надання психологічної допомоги, стандарти надання психологічної допомоги, що включають діагностику, лікування та профілактику психічних розладів.

Особливе місце в системі суб'єктів адміністративно-правового забезпечення у сфері реабілітації та соціалізації військовослужбовців України займають суб'єкти реалізації державної політики реабілітації та соціалізації військовослужбовців України (профільні міністерства, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані установи).

Профільними міністерствами у цій сфері є Міністерство охорони здоров'я (МОЗ України), Міністерство соціальної політики (Мінсоцполітики України) Міністерство оборони України (МО України) та Міністерство у справах ветеранів (Мінветеран України).

МОЗ України видає накази, які визначають загальні стандарти, методи та процедури реабілітації громадян взагалі та військових зокрема. Серед їх рішень у даній сфері можна виділити такі: 1) наказ МОЗ України від 16.03.2022 № 495 «Про організацію надання відновного лікування та реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я військовослужбовцям сил оборони» [10], яким визначено перелік закладів охорони здоров'я для відновного лікування

та надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я військовослужбовцям сил оборони; 2) наказ МОЗ України від 14.06.2024 № 1040 «Деякі питання діяльності Українського державного медико-соціального центру ветеранів війни на період дії воєнного стану» [11], яким визначено рекомендований перелік захворювань та станів, які можуть бути підставою для госпіталізації військовослужбовців до Українського державного медико-соціального центру ветеранів війни на період дії воєнного стану та перелік закладів охорони здоров'я, яким рекомендовано здійснювати направлення на госпіталізацію військовослужбовців до Українського державного медико-соціального центру ветеранів війни.

Міноборони України видає накази, які визначають систему і порядок діяльності закладів реабілітації військових та порядок направлення військових на реабілітацію. Серед їх рішень у даній сфері можна виділити такі накази: «Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України» [12]; «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністерства оборони України» № 402 від 14.08.2008 року [13]; «Про затвердження Положення про організацію роботи санаторно-курортних закладів Збройних Сил України» [14] та інші.

Список використаних джерел

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України.*1993. № 4. Ст. 19.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII (зі змінами від 03.07.2020 № 720-IX). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закони України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

6. Про Координаційну раду з питань реабілітації та підтримки військовослужбовців, інших осіб, які беруть участь в обороні України: Указ Президента України від 04 червня 2025 року №389/2025. URL : https://www.president.gov.ua/documents/3892025-55289.

7. Воєнно-медична доктрина України: постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 № 910. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018%D0%BF#Text.

8. Про затвердження Порядку доступу деяких категорій фахівців до надання допомоги окремим категоріям осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, членам сімей таких категорій осіб в закладах охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2025 р. № 448. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2025-%D0%BF#Text.

9. Про затвердження Порядку та умов надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 (в редакції постанови Кабінету Міністрів

України від 4 грудня 2023 року № 1270). URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022- %D0%BF#Text.

10. Про організацію надання відновного лікування та реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я військовослужбовцям сил оборони: Наказ МОЗ України від 16.03.2022 № 495. URL : https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-16032022--495-pro-organizaciju-nadannja-vidnovnogo-likuvannja-ta-reabilitacijnoi-dopomogi-u-sferi-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja--vijskovosluzhbovcjam-sil-oboroni.

11. Деякі питання діяльності Українського державного медико-соціального центру ветеранів війни на період дії воєнного стану: Наказ МОЗ України від 14.06.2024 № 1040. URL : https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-14-06-2024-1040-deyaki-pitannya-diyalnosti-ukrayinskogo-derzhavnogo-mediko-socialnogo-centru-veteraniv-vijni-na-period-diyi-voyennogo-stanu.

12. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 04.11.2016 № 591. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#n12.

13. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України (2008). Наказ Міністерства оборони України № 402 від 14.08.2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text.

14. Про затвердження Положення про організацію роботи санаторно-курортних закладів Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України № 411 від 23.02.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-14#Text.

Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП), відоме також як право збройних конфліктів, становить один із найважливіших елементів системи міжнародного права, спрямований на обмеження наслідків війни, захист цивільного населення та встановлення правил ведення бойових дій. Його основою є принципи, які відображають фундаментальні засади гуманізації воєнних дій та знаходять своє закріплення у міжнародних договорах і звичаях.

Комплексний аналіз принципів міжнародного гуманітарного права передбачає з'ясування їх змісту, історичної еволюції, нормативного закріплення, практичного значення та сучасних викликів реалізації в умовах збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру.

Отже, міжнародне гуманітарне право – це система норм, спрямованих на

обмеження наслідків збройних конфліктів, захист осіб, які не беруть участі у бойових діях, та обмеження засобів і методів ведення війни. Основу цієї системи становлять загальні принципи, що мають імперативний характер (*jus cogens*) і відображають фундаментальні морально-правові засади цивілізованого ведення воєн.

Принципи МГП сформувались історично – від перших Гаазьких декларацій кінця XIX ст. до Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткових протоколів 1977 р. – і сьогодні становлять ядро правового регулювання гуманітарних аспектів збройних конфліктів.

Принцип гуманності є основоположною засадою міжнародного гуманітарного права, яка вимагає поваги до людської гідності навіть під час війни. Він забороняє катування, жорстоке або принизливе поводження, невиправдані страждання та наказує надавати допомогу пораненим і хворим без будь-якої дискримінації. Нормативне закріплення: спільна стаття 3 до Женевських конвенцій 1949 р., стаття 75 Додаткового протоколу I (1977 р.), а також численні положення Конвенцій про поводження з військовополоненими (III) і захист цивільного населення (IV). Принцип гуманності є відображенням загальнолюдських моральних цінностей і водночас міжнародно-правовим імперативом, що не допускає відступів навіть за надзвичайних обставин [1, с. 77]. Як зазначив Міжнародний Суд ООН у справі *Nicaragua v. United States (1986)*, цей принцип є складовою звичаєвого міжнародного права.

Принцип розрізнення (дистинкції) зобов'язує сторони збройного конфлікту розрізняти між комбатантами і цивільними особами, а також між військовими та цивільними об'єктами. Будь-які воєнні дії можуть бути спрямовані лише проти законних військових цілей. Правова основа: ст. 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977 р.), підтверджений практикою Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (*справа Прокурор проти Тадіча*, 1997 р.). Цей принцип забезпечує мінімізацію втрат серед цивільного населення і становить критерій законності воєнних операцій. Порушення принципу дистинкції розглядається як воєнний злочин.

Принцип пропорційності встановлює заборону застосування сили, наслідки якої можуть бути надмірними порівняно з очікуваною військовою перевагою. Він вимагає від командування оцінювати співвідношення між воєнною необхідністю і потенційними втратами серед цивільного населення чи руйнуванням об'єктів [2, с. 65]. Нормативне закріплення: ст. 51(5)(b) Додаткового протоколу I, роз'яснення Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у *Звичаєвому міжнародному гуманітарному праві* (2005 р.). Цей принцип відображає прагнення до гуманізації війни, поєднуючи реалії воєнної необхідності з вимогою поваги до людського життя. Його порушення призводить до міжнародної кримінальної відповідальності згідно зі Статутом Міжнародного кримінального суду (ст. 8, пункт 2(b)(iv)).

Принцип військової необхідності передбачає, що застосування сили або будь-яких засобів ведення війни допускається лише настільки, наскільки це

необхідно для досягнення законної військової мети – підкорення противника та завершення бойових дій. Цей принцип закріплено у Гаазьких правилах 1907 р. (ст. 23) та неодноразово підтверджувався у міжнародній судовій практиці. Він має звичаєвий характер, оскільки використовується навіть у конфліктах, де сторони не є учасниками відповідних конвенцій. Принцип військової необхідності обмежує довільність у застосуванні сили та забезпечує рівновагу між воєнною доцільністю і гуманністю, що є ключовим для легітимності дій під час конфлікту.

Принцип обмеження засобів і методів ведення війни забороняє використання зброї, засобів і методів, що завдають надмірних страждань або мають неконтрольовані наслідки для людей і довкілля [3, с. 46]. Нормативне закріплення: Гаазька декларація 1899 р., Женевський протокол 1925 р. про заборону застосування хімічної та бактеріологічної зброї, Конвенція 1980 р. про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї, Конвенція 1993 р. про заборону хімічної зброї. Цей принцип базується на концепції воєнної гуманності, розробленій у працях Ф. Мартенса і Ж. Пікте. Він спрямований на технологічне обмеження війни і збереження екологічного балансу навіть у бойових діях.

Принцип захисту цивільних об’єктів. Забороняється нападати або використовувати у військових цілях об’єкти, які мають цивільне, культурне або гуманітарне значення: лікарні, школи, храми, музеї, пам’ятки історії та культури. Міжнародне закріплення: Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, ст. 52 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій, Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. про засоби заборони незаконного вивезення культурних цінностей. Порушення цього принципу, як-от руйнування культурних пам’яток у Пальмірі (Сирія), розглядається міжнародною спільнотою як злочин проти людяності.

Принцип нейтральності. Нейтральність передбачає, що держави, які не беруть участі у збройному конфлікті, зобов’язані утримуватися від надання військової допомоги воюючим сторонам і забезпечувати рівне ставлення до них. Цей принцип також гарантує недоторканність території нейтральних держав. Правова база: Гаазька конвенція V 1907 р. про права та обов’язки нейтральних держав і осіб у разі сухопутної війни, Гаазька конвенція XIII 1907 р. щодо морської війни. Принцип нейтральності забезпечує обмеження просторових меж війни та сприяє міжнародній стабільності, створюючи умови для миротворчої та гуманітарної діяльності (наприклад, Міжнародного комітету Червоного Хреста).

Система принципів міжнародного гуманітарного права становить єдину цілісну основу регламентації збройних конфліктів. Її сутність полягає у поєднанні гуманізму та воєнної доцільності, що забезпечує обмеження насильства, захист людської гідності й збереження культурної спадщини навіть у періоди воєнних дій.

У сучасних умовах, коли збройні конфлікти часто мають гібридний,

асиметричний і неміжнародний характер, ці принципи залишаються нормативним ядром міжнародного права війни, а їх дотримання – індикатором цивілізованості держави та її поваги до міжнародних зобов'язань.

Міжнародне гуманітарне право і міжнародне право прав людини мають спільну ідею – захист людської гідності, однак відрізняються сферою дії та механізмами реалізації. МГП застосовується виключно під час збройних конфліктів, регулюючи поведінку сторін війни, обмежуючи засоби та методи ведення бойових дій. Натомість норми міжнародного права прав людини діють постійно – як у мирний час, так і під час війни, хоча за певних умов можуть бути тимчасово обмежені, зокрема під час надзвичайного або воєнного стану.

Сучасні проблеми та виклики реалізації принципів МГП. Асиметричні конфлікти та тероризм: сучасні війни дедалі частіше мають асиметричний характер, коли одна зі сторін – це не держава, а нерегулярні або терористичні формування. У таких умовах стирається межа між комбатантами та цивільними особами, що суттєво ускладнює застосування принципу розрізнення – одного з базових принципів МГП. Це призводить до зростання кількості жертв серед цивільного населення та підриває довіру до міжнародних механізмів контролю.

Використання новітніх технологій: розвиток технологій – дронів, автономних систем озброєнь, кіберзброї, штучного інтелекту – створює нові морально-правові дилеми. Наявність дистанційного управління бойовими засобами ставить під сумнів можливість дотримання принципів пропорційності, розрізнення та контролю за застосуванням сили. Проблема також полягає у відсутності єдиного міжнародного нормативного механізму, який би регулював використання таких технологій у воєнних цілях.

Збройна агресія російської федерації проти України як виклик системі МГП. Війна, розв'язана росією проти України, стала одним із найяскравіших прикладів масового порушення норм і принципів міжнародного гуманітарного права. Зафіксовані порушення включають: цілеспрямовані обстріли цивільних об'єктів (житлових будинків, лікарень, енергетичної інфраструктури); застосування заборонених засобів і методів ведення війни; насильницьке переміщення цивільного населення, у тому числі депортацію українських дітей; жорстоке поводження з військовополоненими.

Такі дії становлять воєнні злочини та злочини проти людяності, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС). Вони також засвідчують необхідність посилення міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за порушення МГП.

Механізми забезпечення дотримання принципів МГП: Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – здійснює моніторинг дотримання МГП, надає гуманітарну допомогу потерпілим від конфліктів, веде діалог із державами та воюючими сторонами; Міжнародний кримінальний суд (МКС) – розглядає справи про воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, забезпечуючи невідворотність покарання; Рада Безпеки ООН – уповноважена

ухвалювати санкції, резолюції та миротворчі рішення, спрямовані на припинення порушень МГП; національні суди держав – здійснюють універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, навіть якщо вони вчинені за межами території країни; регіональні механізми (Рада Європи, ОБСЄ, ЄСПЛ) – розглядають заяви щодо порушень гуманітарних стандартів і прав людини у збройних конфліктах.

Принципи міжнародного гуманітарного права – гуманність, пропорційність, розрізнення, військова необхідність, захист цивільних осіб та обмеження засобів війни – залишаються фундаментом цивілізованого правопорядку навіть у найтяжчі періоди збройних конфліктів. Вони формують універсальний морально-правовий бар'єр проти свавілля війни та захищають людське життя і гідність. Сучасні виклики – асиметричні війни, терористичні загрози, кібератаки, використання автономної зброї, а також агресивні війни держав проти суверенних народів – вимагають оновлення механізмів реалізації МГП, розширення міжнародного співробітництва й зміцнення системи міжнародної відповідальності.

Попри технологічні та політичні зміни, гуманістична сутність міжнародного гуманітарного права залишається незмінною: воно нагадує людству, що навіть у війні повинні діяти закон, совість і повага до людини.

Список використаних джерел

1. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

2. Обушенко Н. М. Закони та звичаї війни: міжнародно-правове регулювання та сучасні виклики. Modernization of science and its influence on global processes: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, August 22, 2025. Bern, Swiss Confederation: International Center of Scientific Research. С. 64-67.

3. Обушенко Н.М. Феномен війни як глобальна загроза правам людини: міжнародно-правовий та український контекст. Theoretical and practical aspects of modern scientific research : Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Seoul, August, 1, 2025. Seoul-Vinnytsia: Case Co., Ltd. & UKRLOGOS Group LLC, 2025. С. 45-48.

Дмитро СЕЛІХОВ
професор кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

МАЙБУТНЄ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СВІТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Глобальні виклики для муніципального управління, такі як кліматичні зміни, урбанізація, цифрова трансформація, демографічні зрушення та соціально-економічна нерівність, вимагають адаптації правового регулювання. Кліматичні зміни потребують впровадження екологічних стратегій, сталого енергозабезпечення та дотримання міжнародних зобов'язань, таких як Паризька угода. Урбанізація зумовлює необхідність правового регулювання у сфері планування територій, забезпечення доступного житла та розвитку транспортної інфраструктури. Цифровізація відкриває нові можливості, але потребує законодавчого врегулювання прозорості, захисту персональних даних та усунення цифрової нерівності. Демографічні виклики, як-от старіння населення та міграція, вимагають правових стимулів для розвитку депресивних регіонів і підтримки вразливих груп. Соціально-економічна нерівність вимагає механізмів фінансового вирівнювання для забезпечення рівного доступу до послуг. Вирішення цих викликів потребує оновлення національної правової бази та інтеграції міжнародного досвіду, що дозволить місцевому самоврядуванню ефективно адаптуватися до сучасних змін.

Сучасний розвиток муніципального управління характеризується широким використанням цифрових технологій, орієнтацією на прозорість і залучення громадян до прийняття рішень [1, с. 56-78]. Основними тенденціями є електронне врядування, інтеграція інноваційних інструментів управління та розвиток публічно-приватного партнерства.

Електронне врядування стало ключовою інновацією, що змінює підходи до організації муніципального управління. Використання цифрових платформ дозволяє автоматизувати адміністративні процеси, забезпечити громадянам доступ до послуг у режимі онлайн, підвищити прозорість бюджетного процесу та створити можливості для громадської участі. Електронні петиції, онлайн-голосування, інтерактивні платформи для збору пропозицій від громадян є прикладами інструментів, які посилюють участь громадян у місцевому самоврядуванні.

Важливим аспектом є впровадження смарт-громад, які інтегрують

цифрові технології в управління інфраструктурою, транспортом, енергозабезпеченням та екологією. Наприклад, використання «розумних» систем моніторингу витрат енергії чи води дозволяє ефективніше використовувати ресурси, знижуючи навантаження на бюджети громад.

Розвиток публічно-приватного партнерства є ще однією важливою тенденцією [2, с. 106–117]. Правове регулювання цієї сфери дозволяє залучати приватні інвестиції для реалізації проєктів у сферах транспорту, будівництва, енергетики та інших важливих галузях. Це сприяє підвищенню ефективності управління та дозволяє місцевим органам влади реалізовувати проєкти, які раніше були недоступними через брак фінансування.

Для подолання викликів і реалізації потенціалу новітніх тенденцій необхідно вдосконалювати правове регулювання муніципального управління. Передусім важливо модернізувати національну нормативно-правову базу, забезпечивши її відповідність сучасним викликам і тенденціям.

Одним із ключових напрямів є розвиток законодавства у сфері цифровізації. Це включає впровадження нормативних актів, які регламентують використання цифрових платформ, електронного документообігу, електронного голосування та інших інструментів електронного врядування. Важливим аспектом є забезпечення прозорості бюджетного процесу через законодавче закріплення стандартів відкритих даних для громад.

Іншим напрямом є вдосконалення правового регулювання публічно-приватного партнерства. Законодавство має забезпечувати чіткі механізми залучення приватних інвесторів, гарантувати захист їхніх інтересів та встановлювати процедури моніторингу ефективності реалізації спільних проєктів.

Особливу увагу слід приділити адаптації законодавства до кліматичних викликів [3, с. 52-74]. Це передбачає створення правових механізмів для впровадження програм сталого розвитку, екологічного моніторингу та стимулювання використання «зелених» технологій у муніципальному управлінні.

Важливим напрямом є посилення кібербезпеки та захисту персональних даних у процесі цифровізації муніципального управління. Законодавство має передбачати сертифікацію програмного забезпечення, розробку стандартів захисту інформації та створення спеціалізованих органів для моніторингу кіберзагроз.

Крім того, необхідно вдосконалити механізми фінансового вирівнювання між громадами для забезпечення рівномірного розвитку територій. Це дозволить зменшити нерівність між заможними та менш розвиненими громадами, забезпечуючи доступність базових послуг для всіх громадян.

Особливе значення має співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС та OECD. Інтеграція найкращих світових практик у сфері муніципального управління дозволить підвищити ефективність управління на

місцевому рівні.

Таким чином, перспективи вдосконалення правового регулювання муніципального управління зосереджуються на модернізації законодавства, розвитку цифрової інфраструктури, зміцненні кібербезпеки та інтеграції міжнародного досвіду. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності місцевого самоврядування, сталому розвитку громад і забезпеченню якісного життя для громадян.

Муніципальне управління сьогодні перебуває у стані динамічної трансформації, зумовленої глобальними викликами, такими як кліматичні зміни, урбанізація, цифровізація та соціально-економічна нерівність. Ці зміни ставлять перед органами місцевого самоврядування завдання ефективного реагування та адаптації до нових умов. Вирішення цих завдань можливе лише за умов удосконалення правового регулювання, яке має враховувати сучасні тенденції розвитку муніципального управління та забезпечувати інституційну спроможність громад.

Основні тенденції, такі як впровадження електронного врядування, розвиток смарт-громад, інтеграція громадян у прийняття рішень та використання публічно-приватного партнерства, формують нові підходи до управління на місцевому рівні. Проте їх реалізація потребує ефективного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на прозорість, підзвітність і доступність. Особливе значення має створення єдиних стандартів для цифрових платформ, забезпечення кібербезпеки та впровадження відкритих даних для підвищення довіри громадян.

Перспективи вдосконалення правового регулювання муніципального управління передбачають модернізацію законодавчої бази, розвиток цифрової інфраструктури, забезпечення фінансового вирівнювання між громадами та адаптацію до кліматичних викликів. Крім того, інтеграція міжнародного досвіду та використання кращих практик європейських країн дозволять зробити управління громадами більш ефективним, інноваційним та орієнтованим на сталий розвиток.

Отже, майбутнє муніципального управління залежить від здатності місцевих органів влади інтегрувати інноваційні підходи, удосконалювати правові механізми та адаптуватися до сучасних реалій. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню якості життя громадян, зміцненню місцевого самоврядування та забезпеченню сталого розвитку територій в умовах глобальних змін.

Список використаних джерел

1. Батанов О. В. Метод муніципального права як галузі права: дискусійні питання теорії // Конституційно-правові академічні студії. – 2023. – №3. – С. 56–78.

2. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В. Становлення та розвиток органів місцевого самоврядування в Україні (1991–2019 роки). *Право і безпека*. 2020. №2 (77). С. 106–117.

3. Серьогіна С. Г. Пошук оптимальної державно-правової моделі контролю у сфері місцевого самоврядування. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Право*. 2021. №1. С. 52–74.

Сергій БАРАНОВ
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД ЯК СУБ'ЄКТ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

Ефективна робота системи судових органів є необхідною основою правової держави, як інструмент захисту суспільних відносин та загальнолюдських цінностей – свободи людини, її життя, честі та гідності.

В умовах активного реформування судової системи України питання правового статусу адміністративного суду набуває особливого значення, адже дозволяє не лише окреслити його роль у суспільних відносинах зі здійснення правосуддя, але й виявити слабкі та сильні сторони у нормативному врегулюванні його правового статусу та діяльності, що у свою чергу дозволить покращити ефективність судової влади.

За твердженням Джафарової М. В., адміністративне судочинство як правозастосовна діяльність знаходить свою реалізацію у трьох основних формах: процесуальній діяльності, тобто у діях адміністративного суду; у діяльності адміністративного суду процедурного характеру, тобто спосіб, порядок, послідовність здійснення дій, а також форму закріплення результатів цих дій; у діяльності адміністративного суду в процесі розгляду кожної конкретної справи по суті [1, с. 78].

Правове положення суду як суб'єкта процесуальних правовідносин визначається конституційними принципами правосуддя і правовим статусом суддів. Говорячи про правовий статус, насамперед слід визначити, що розуміється під цим поняттям. Слово «статус» в «Словнику іншомовних слів» у перекладі з латинської тлумачиться як «положення, стан кого-небудь чи чого-небудь» [2, с. 634].

Серед науковців теж інснують різні погляди на зміст поняття правовий статус. Так, дослідник Кузьменко О. В. пропонує визначати суб'єкта адміністративного процесу як носія прав і обов'язків з реалізації процесуальної діяльності у сфері публічного управління, здатним надані права щодо процесуальної діяльності реалізувати, а покладені обов'язки виконувати [3, с. 176].

О. В. Бачун виділяє особливості правового статусу суб'єктів приватного та публічного права у адміністративному судочинстві, як складові у диференціації елементів статусу. Щодо особи (фізичної чи юридичної), яка відноситься до суб'єктів приватного права, склад елементів статусу, крім

адміністративної процесуальної правосуб'єктності, на його думку, має включати також і законні інтереси [4, с.12.]

Слід відзначити, що більшість науковців вважає, що зміст правового статусу юридичних осіб відображається у законах, положеннях, статутах та інших нормативно-правових актах про ці органи, підприємства, установи та організації. Від повноти юридичної фіксації повноважень даних юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності.

Адміністративний суд як суб'єкт права загалом, та як суб'єкт адміністративно-процесуального права зокрема, характеризується низкою ознак, сукупність яких дозволяє певним чином охарактеризувати особливості його правового статусу.

Суб'єктами права в юридичній доктрині визнають фізичних або юридичних осіб, поведінка яких регулюється нормами права за наявності ознак правоздатності і дієздатності. Суб'єкт права є необхідним елементом правовідносин.

Бояринцева М. А. стверджує, що адміністративні суди володіють особливою правосуб'єктністю, яка проявляється в тому, що її зміст відрізняється від змісту правосуб'єктності інших учасників адміністративного судового процесу і складається з юрисдикції, процесуальних прав, процесуальних обов'язків, підвідомчості, підсудності, якими володіють судові органи [5, с. 72].

Під предметними повноваженнями розуміються такі повноваження адміністративного суду, які визначають межі компетенції певного судового органу; функціональні повноваження пов'язані з вирішальними діями адміністративного суду щодо керування ходом адміністративного процесу в межах тих чи інших проваджень як структурних компонентів даного виду судочинства [1, с. 79].

Питання правового статусу адміністративних судів врегульовуються загальними у сфері судочинства нормами, а саме Розділом 8 Конституції України [6], присвяченого правосуддю, та у спеціальному законодавстві – Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [7] та у нормах КАСУ [8].

Так, п. 3 ст. 4 КАСУ визначає адміністративний суд, як суд загальної юрисдикції, до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ.

Аналіз діючого адміністративно-процесуального законодавства надає підстави зробити висновок, що юрисдикція адміністративних судів являє собою розмежування компетенції між окремими ланками системи адміністративних судів і між адміністративними судами однієї ланки щодо розгляду адміністративних справ.

Очевидно, що повноваження адміністративних судів здійснювати правосуддя щодо тих чи інших публічно-правових спорів встановлюється за допомогою юрисдикції. У нормах ст.ст. 19-30 КАСУ сформульовані положення, що визначають предметну, територіальну та інстанційну

юрисдикцію адміністративних справ, стосовно публічних конфліктів, які розглядаються судами [8].

Зміст положень ст. ст. 19-21 КАСУ вичерпно окреслює публічно-правові спори, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, визначає особливості розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів, а також правові підстави розгляду кількох пов'язаних між собою вимог.

Предметна юрисдикція встановлює, які справи у публічно-правових спорах розглядають адміністративні суди, та на які справи юрисдикція адміністративних судів не поширюється, розмежовує предметну юрисдикцію адміністративних судів та розгляд кількох пов'язаних між собою вимог.

Ще однією ознакою правового статусу адміністративного суду є наявність його судових інстанцій. У диспозиції ст.ст. 22-24 КАСУ законодавець визначає загальні правила інстанційної юрисдикції судових органів при розгляді позовних заяв та встановлює три види судових інстанцій: 1) місцеві адміністративні суди; 2) апеляційні адміністративні суди; 3) суд касаційної інстанції − Верховний Суд [8].

З огляду на це дослідник Бутенко В. І. стверджує, що компетенція адміністративних судів змінюється, залежно від рівня судової інстанції – першої, апеляційної чи касаційної. Тому межі та обсяг адміністративної процесуальної правосуб'єктності адміністративного суду на кожному окремому етапі судового провадження будуть неоднаковими. Адже кожен із видів проваджень, які здійснюються в межах судового адміністративного процесу (провадження у суді першої інстанції (загального або спрощеного), апеляційного провадження, касаційного провадження, провадження за нововиявленими виключними провадженнями) характеризується власною, чітко визначеною метою та завданнями, які реалізуються заради досягнення загальної мети адміністративного судочинства [9, с. 38].

Ще одним із критеріїв визначення компетенції адміністративних судів одного рівня щодо розгляду адміністративних справ по першій інстанції залежно від території, на яку поширюється їх діяльність, є територіальна юрисдикція (підсудність).

Територіальна (загальна) підсудність встановлюється як загальне правило і застосовується у тому випадку, коли вона не змінена або доповнена іншим видом територіальної підсудності.

Особлива підсудність полягає у специфіці суб'єктного складу сторін у адміністративній справі. Підсудність справи, у якій однією із сторін є суд, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, визначається ухвалою суду вищої інстанції, постановленою без повідомлення сторін. Підсудність справ, у яких однією із сторін є Верховний Суд або суддя цього суду, визначається за загальними правилами підсудності; виключна підсудність полягає у встановленні процесуальним законом тільки одного конкретного суду, який може розглядати ту чи іншу категорію справ.

З наведеного можна зробити певні висновки: компетенція

адміністративної юрисдикції суду розглядається науковцями різноаспектно, виходячи з її основних складових, до яких можна віднести публічно-правовий спір, види суб'єктів владних повноважень, зміст публічно-правових відносин, з яких виник спір, предмет оскарження, судові ланки.

Список використаних джерел

1. Джафарова М. В. Особливості реалізації адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (2). С. 36-41. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.12.

2. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничук. Київ, 1974. – 826 с.

3. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу: монографія. Київ: Атіка, 2005. – 352 с.

4. Бачун О. В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства: автореф. дис...канд. юрид. наук.: спец. 12.00.07. Київ: Ін-т. зак-ва ВРУ, 2010. 22 с.

5. Бояринцева М. А. Адміністративний суд як суб'єкт права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія Право. Випуск 35. Частина ІІ. Том 2. 2015. С. 71–75.

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.

8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

9. Бутенко В. І. Про співвідношення понять «юрисдикція», «компетенція», «повноваження», «підсудність», «підвідомчість» у адміністративному судочинстві. *Наше право*. 2009. № 1. Ч. 1. С. 36-40.

Вадим БІЛИК
професор кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

CUSTODY RECORDS – ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА ЗАТРИМАНИХ ОСІБ

Одним з ключових напрямів розвитку системи захисту прав людини в діяльності органів правопорядку є впровадження інструментів документування дій поліцейських, забезпечення прозорості та підзвітності їх службових повноважень. У цьому контексті система Custody Records, що активно імплементується Національною поліцією України, сьогодні розглядається як один із найбільш ефективних механізмів контролю за діями поліцейських у процесі затримання та перебування особи у місцях несвободи.

Custody Records – це стандартизована система фіксації всіх подій та дій, що відбуваються з моменту фактичного затримання особи і до її звільнення або передачі іншим органам. Вона передбачає ведення єдиного електронного запису щодо кожного затриманого, включно з інформацією про годину і підстави затримання, стан здоров'я, здійснені процесуальні дії, доступ до адвоката, надання медичної допомоги, скарги та заяви особи, а також дії поліцейських щодо забезпечення прав затриманих [1, 2]. Завдяки цьому система унеможливлює приховування неправомірних дій або порушення строків, встановлених законодавством.

Однією з основних переваг Custody Records є створення ефективного превентивного механізму протидії катуванням, жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню. Європейський комітет із запобігання катуванням (CPT) неодноразово наголошував на необхідності повного та своєчасного документування всіх дій щодо затриманих осіб, наголошуючи, що саме відсутність належної фіксації є одним із чинників виникнення випадків катування [3]. Упровадження Custody Records дозволяє мінімізувати такі ризики, оскільки будь-які процесуальні або фізичні впливи на затриманого відображаються у системі.

Важливим аспектом є також захист прав самих поліцейських. Наявність повного аудиту їхніх дій дозволяє уникнути безпідставних звинувачень у перевищенні влади чи неналежному поводженні. Електронна система забезпечує підтвердження правомірності застосованих заходів, своєчасності інформування затриманої особи про її права, надання доступу до захисника або медичної допомоги. Таким чином, Custody Records виступає не лише механізмом контролю, а й засобом професійної безпеки для працівників поліції.

Система формує нову модель взаємодії поліції із затриманими особами, у центрі якої – повага до гідності людини, забезпечення прозорості та фіксація кожного етапу комунікації. Важливою інновацією є введення посади інспектора з дотримання прав людини (Custody Officer), який відповідає за ведення запису, моніторинг стану затриманого та контроль за дотриманням його прав (стаття 212 КПК) [4]. Це дозволяє розмежувати процесуальні повноваження слідчого і функції забезпечення прав людини, що значно підвищує якість правових гарантій.

Практичні результати впровадження Custody Records в Україні демонструють зменшення кількості скарг на неправомірні дії поліцейських, покращення умов перебування затриманих у відділеннях поліції, підвищення рівня внутрішнього контролю та вдосконалення професійної культури працівників. Система також сприяє належному документуванню скарг затриманих та оперативному реагуванню на них.

Разом з тим інтеграція Custody Records потребує подальшого нормативного, технічного та організаційного удосконалення. Важливими залишаються питання уніфікації програмного забезпечення, захисту

персональних даних, забезпечення доступу до системи представникам адвокатури та уповноважених осіб з контролю за правами людини. Потребує розвитку також система підготовки кадрів, зокрема формування компетентностей у сфері комунікації, ненасильницьких методів впливу та забезпечення стандартів поводження із затриманими.

Узагальнюючи, впровадження Custody Records є значним кроком до створення в Україні сучасної, демократичної та прозорої системи поліцейської діяльності. Це не лише інструмент запобігання порушенням прав людини, а й засіб професійної підтримки самих поліцейських, що підвищує ефективність їхньої роботи, зменшує правові ризики та формує культуру правомірної поведінки у складних ситуаціях. Подальший розвиток системи вимагає системного підходу з боку держави, міжнародних партнерів та громадянського суспільства, що сприятиме підвищенню стандартів прав людини та довіри до правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ МВС України від 24.05.2022. № 311. Дата оновлення: 12.07.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/z0629-22 (дата звернення: 28.11.2025).

2. Про організацію діяльності ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України: наказ МВС України від 25.09.2023. № 777. Дата оновлення: 07.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z2034-23 (дата звернення: 28.11.2025).

3. European Committee for the Prevention of Torture (CPT). Standards of the CPT. Strasbourg, 2020. URL: https://www.coe.int/en/web/cpt/standards_UA (дата звернення: 28.11.2025).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 28.11.2025).

Віта ІВАЩЕНКО
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні вкрай актуальними залишаються питання забезпечення дотримання прав та свобод людини і громадянина. Розглянемо правове закріплення права на свободу пересування та можливість його реалізації в окреслений період.

Розпочнемо з положень Основного Закону. Так, відповідно до ст. 33

Конституції України, кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [1]. Тож право на свободу пересування охоплює кілька складових, а саме: можливість вибору місця проживання, вільного пересування територією України, а також в'їзду та виїзду з неї.

Звернемо увагу, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ч. 2 ст. 64 Конституції України). Це стосується і права на свободу пересування. При цьому воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [2].

Згаданий закон містить заходи режиму воєнного стану (ст. 8). Зокрема, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів (п. 6); встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан (п. 10); проводити евакуацію населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони.

На виконання зазначених законодавчих положень прийняті підзаконні нормативно-правові акти. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1455 затверджено Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан [3].

Встановлення особливого режиму здійснюється військовим

командуванням на підставі указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. На територіях, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим, за рішенням військового командування встановлюються блокпости, створюється система пропускного режиму. Патрулям на території, де встановлено особливий режим, надано право перевіряти документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти до органів або підрозділів Національної поліції для встановлення особи; у разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які перевозяться зазначеними особами; тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об’єктів, евакуйовувати транспортні засоби та ін.

Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456 затверджено Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [4].

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [5], визначаючи порядок реалізації свободи пересування та вільного вибору місця проживання, встановлює випадки їх обмеження. Так, свободу пересування може бути обмежено, зокрема у прикордонній смузі; на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан; на тимчасово окупованих територіях. Це стосується окремих категорій осіб. Наприклад, яких призвано на дійсну строкову службу до Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань (ст. 12). Щодо вільного вибору місця проживання, то він обмежується в адміністративно-територіальних одиницях, які знаходяться також на зазначених вище територіях (на яких введено воєнний або надзвичайний стан, тимчасово окупованих).

Зауважимо, що Закон України «Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України» [6] закріпив, що громадянин України має право виїхати з України, крім випадків, передбачених зазначеним Законом, та в'їхати в Україну (ч. 1 ст. 1). У ст. 6 цього Закону зазначені підстави для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України, серед яких: громадянин обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю; стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон; він засуджений за вчинення кримінального правопорушення та ін. Але обмежень на виїзд в умовах дії правового режиму

воєнного стану цим законодавчим актом не передбачено.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що право на свободу пересування є одним із основоположних. Воно тісно пов'язане з іншими правами людини і громадянина та можливістю їх реалізації, наприклад, правом на працю, освіту. У той же час право на свободу пересування не є непорушним, а може обмежуватись у деяких випадках. З цього приводу в Україні діють законодавчі та інші нормативні акти. Але обмеження конституційних прав можливе лише законами, а не підзаконними актами. Про це неодноразово наголошував Конституційний Суд України у своїх рішеннях (наприклад, рішення від 28.08.2020 у справі № 1-14/2020(230/20)). Загалом проблематика забезпечення прав і свобод є складною та багатогранною. Ми розглянули лише окремі аспекти правового регулювання права на свободу пересування в умовах дії правового режиму воєнного стану. Зазначена тема може стати предметом подальших досліджень, у тому числі й щодо вдосконалення діючого законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* URL : http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1455. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text.

4. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1456. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text.

5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1382-15#Text.

6. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон від 21 січ. 1994 р. № 3857-XII. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3857-12#Text.

Вікторія ВІНЦУК
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Анна ТЮРЯ
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Кримінальний процес як соціально-правове явище формувався під впливом історичних, культурних та політичних чинників. Зміна його форм відображає зміну уявлень суспільства про справедливість, законність, роль держави та права особи. Дослідження історичних форм кримінального процесу має особливе значення для сучасного права, дозволяючи зрозуміти коріння сучасної моделі правосуддя, а також проаналізувати ті елементи, які з часом були змінені, виключені або інтегровані в сучасні кримінально-процесуальні системи.

Метою цієї роботи є аналіз основних історичних форм кримінального процесу, їхніх характеристик та впливу на сучасні правові системи.

Форми кримінального процесу історично розвивалися від примітивних способів врегулювання конфліктів до складних процедур із чітким розподілом повноважень між сторонами. Під історичним типом процесу розуміється форма його організації.

Існують такі історичні форми кримінального процесу:

– інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий); його сутність, зокрема, полягає в зосередженні в одному державному органі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, таємності провадження, реалізація прав обвинуваченого повністю залежить від державних органів тощо;

– змагальний процес, який поділяється на два види – обвинувальний процес і позовний змагальний процес. Йому притаманні: наявність сторін з різними за змістом інтересами, розподіл тягаря доказування між сторонами, пасивна роль суду в доказуванні тощо;

– змішаний (континентальний) процес, в якому досудове провадження може будуватися виключно на інквізиційних засадах або в ньому можуть допускатися елементи змагальності. Судові стадії побудовані на змагальних засадах. Кримінальний процес України належить до змішаного типу [1, с.4].

Еволюція кримінального процесу в Україні окреслює перехід від звичаєвих форм до кодифікованого законодавства.

Аналіз Сороки С. О. та Римарчука Г. С. показує, що ранній кримінальний процес на українських землях базувався на звичаєвому праві, а з часом через вплив державних інститутів виникли письмові процесуальні норми, які підготували ґрунт для сучасного КПК [2, с. 556].

Історичні стадії досудового розслідування демонструють закладення інституту попереднього провадження. За Гуртієвою Л. М., початок кримінального провадження в Україні супроводжувався формуванням стадій досудового розслідування, що є важливою частиною сучасного кримінального процесу. Ця трансформація має глибоке коріння в історичних правових практиках [3, с. 157].

Становлення сучасної моделі кримінального процесу в незалежній Україні – результат злиття історичних традицій і сучасних реформ.

Як підкреслює Шибіко В. П., розвиток кримінального процесу за 30 років незалежності України проходив через кілька ключових етапів: формування після проголошення незалежності, реформування після прийняття Конституції 1996 року та прийняття нового КПК у 2012 році. Ці етапи поєднали історичні процесуальні риси з міжнародними стандартами правосуддя [5, с. 24]

Сучасна модель кримінального процесу України сформувалася як результат тривалого розвитку історичних правових практик і глибинних реформ, що відбулися в період незалежності. Після 1991 року відбулася принципова зміна від радянської інквізиційної моделі до демократичної, заснованої на принципах верховенства права та гарантій прав людини.

Прийняття Конституції 1996 року закріпило ключові засади правосуддя, а впровадження КПК 2012 року завершило трансформацію, запровадивши нові інститути – судовий контроль, розширення процесуальних прав учасників, посилення ролі адвокатури, чіткі стандарти доказування та підвищення незалежності суду. Таким чином, сучасний КПК є результатом поєднання історичного досвіду з європейськими стандартами справедливого судового розгляду.

Історичні форми кримінального процесу України демонструють поступовий і закономірний рух від звичаєвих практик до професійного, правового врегульованого судочинства. У різні історичні епохи механізми кримінального провадження відображали соціальну структуру суспільства, рівень розвитку державних інститутів та зовнішні правові впливи.

Формування стадій досудового розслідування, поява письмових процесуальних норм і розвиток інститутів попереднього провадження стали

фундаментом для подальших модернізацій.

З проголошенням незалежності Україна отримала можливість переосмислити кримінальний процес відповідно до демократичних цінностей. Реформи 1990–2010-х років заклали нові підходи, спрямовані на забезпечення прав людини, прозорості судового розгляду. Прийняття КПК 2012 року стало головним етапом, який остаточно відокремив сучасну модель кримінального процесу від радянської, наблизивши її до європейських правових стандартів.

Отже, еволюція кримінального процесу в Україні – це безперервний розвиток, у якому історичні традиції стали підґрунтям для сучасних реформ, а незалежність дала можливість створити правову систему, орієнтовану на захист прав людини, ефективність правосуддя та утвердження верховенства права. Але незважаючи на свою прогресивність у сфері захисту прав і свобод людини, інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування, яке має пряме відношення до кримінального процесу, носить вельми проблемний характер, і потребує вдосконалення як процесуальної форми, так і узгодження організаційно-тактичних аспектів їх практичного застосування [6, с. 69].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес / О. В. Капліна та ін. Видавництво «Право», 2018.

2. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2016. Т. 1, № 850. С. 553–562.

3. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. Право. 2017. Т. 25, № 25. С. 155–159.

4. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика. Харків: НТМТ, Монографія. 2017. 740 с

5. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

6. Вінцук В. В., Черхавський М. В. Окремі питання щодо проблеми закріплення НСРД у Кримінальному процесуальному кодексі. *Право і безпека*. 2016. Вип. № 3. С. 66-70

Віталій КАДАЛА
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

На даний час в Україні гостро стоїть питання правового забезпечення захисту прав людини в надзвичайних умовах. Питання не втрачає своєї актуальності та сучасності, бо українські громадяни потерпають від наявних затяжних воєнних дій та постійно відчувають безпеку від існуючих воєнних викликів. Захист прав людини в умовах безпекового середовища життєдіяльності країни потребує не лише переосмислення рольового змісту, а й дієвої підтримки законодавчої площини. Слід віддати належне законодавцю, котрий постійно вносить правові ініціативи з метою створення більш придатних умов для захисту прав людини в сучасних реаліях. Очевидним є той факт, що існує ряд актуальних проблем, які потребують негайного вирішення на базі правових норм і стандартів у сфері захисту прав людини в країні, яка потерпає від затяжного воєнного конфлікту. Все обумовлене підкреслює актуальність та сучасність обраного напряму дослідження.

Проблематичний аспект правового забезпечення захисту прав людини в Україні в науковій спільноті постійно обирається як предмет дослідження та не втрачає актуальності. Наукові доробки вітчизняних вчених знаходять своє відображення в формі дисертаційних та монографічних досліджень, доволі часто відбувається обговорення питань захисту прав людини на тематичних дискусійних наукових платформах. До складу вітчизняних вчених, які присвятили свої наукові розробки даній проблематиці, варто віднести таких як Давиденко П. О. [1], Стахура Б. І. [2], Кельман М. С., Токарська А. С., Ярмол Л. В., Цебенко С. Б., Дутко А. О. [3], Усманов Ю. І. [4] та інші. Не зменшуючи значущості вже опублікованих праць у цій сфері наукових досліджень, варто звернути увагу на те, що окремі сегменти викладено фрагментарно та потребують більш поглибленого вивчення.

Нагадаємо, що на даний час існує доволі значний пакет міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються захисту прав людини: Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про економічні та культурні права людини 1966 року та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. Очевидним є те, що в них закладено правові норми

і стандарти, котрі торкаються не лише загальних права людини на міжнародному рівні, а й виступають стандартом, відповідно до якого країнами закріплюються та гарантуються права і свободи людини на національному рівні.

З точки зору національного правового поля Основним Законом виступає Конституція України [5], яка дає чітке визначення сфери дотримання та захисту прав людини, а саме:

– ст. 21 Конституції України заявляє про всеосяжну свободу і рівність всіх осіб у гідності та правах, тобто право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу думки і слова, право на освіту, право на працю, право на соціальний захист;

– ст. 22 Конституція України акцентує увагу на тому, що держава гарантує права і свободи людини і громадянина, вони не можуть бути обмежені.

З цього приводу цікавою є думка Давиденка П. О. [1], який підкреслює, що «…конституційні права і свободи людини не є вичерпними». Аргументацією даного твердження науковець вважає «ст. 1 Конституції України [5], в якій зазначено, що Україна є правовою державою, отже права і свободи людини гарантуються не лише Конституцією, а й іншими законами та міжнародними договорами, які є частиною її національного законодавства» [1].

Враховуючи той факт, що Україна вже тривалий час перебуває в зоні воєнного конфлікту, особливої уваги потребує ст. 64 Конституції України [5], де мова йде про питання обмеження прав людини. У даному випадку законодавець чітко підкреслив, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, за винятком ситуацій, передбачених Конституцією України, а саме в умовах воєнного або надзвичайного стану[5]. Окрім цього, не менш важливим є той факт, що законодавець у частині другій ст. 64 Конституції України надав перелік прав і свобод, які не обмежуються, а саме: права на рівність і свободу за ознаками раси, етнічного та соціального походження, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, майнового стану, місця проживання. Зберігається обов'язок України захищати та оберігати своїх громадян, що знаходяться за кордоном; право на життя, на повагу гідності, свободу та особисту недоторканність тощо [5].

Уже тривалий час Україна захищається від збройної агресії російської федерації, що вказало на доцільність, в межах предмету дослідження, звернутися до Постанови ВРУ від 21.05.2015 № 462-VII, якою законодавець затвердив Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [6]. На базі законодавчих положень зазначеної Постанови Україна скористалася своїм правом на 35 відступ від зобов'язань, які було визначено:

– п. 3 ст. 2 (право на правовий захист), ст.ст. 9 (право на свободу та особисту недоторканність), 12 (право на вільне пересування та вільний вибір

місця проживання), 14 (право на справедливий суд) та 17 (право на повагу до приватного і сімейного життя);

– міжнародним пактом про громадянські і політичні права;

– ст.ст. 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які стосуються тих же прав [6].

Натомість законодавець звернув увагу на те, що всі інші права людини таким відступом не охоплені.

Таким чином, переживаючи скрутні часи, наша країни намагається максимально захищати права людини, створювати більш належні умови для життєдіяльності кожної людини і громадянина, незважаючи на існуючі воєнні виклики. Встановлено, що положеннями українського та міжнародного законодавства передбачається існування ситуації, за яких права і свободи людини можуть бути обмежені, а також перелік прав і свобод, що не можуть бути обмежені. Такий підхід надає можливість вирішувати сьогоденні проблематичні аспекти, котрі виникають в сфері захисту прав людини відповідно до правових положень і стандартів.

Список використаних джерел

1. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану: дис. д-ра філософії спец. 081 Право. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого 2023. 226 с.

2. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір. Дис…канд. юрид. наук. Львів: ЛДУВС МВС, 2016. 180 с.

3. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія/ М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Вид-во «Галицька видавнича спілка», 2020. 220 с

4. Усманов Ю. І. Право на життя в умовах збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави: монографія. Київ: Право, 2021. 205 с.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.11.2025).

6. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» : Постанова ВРУ від 21.05.2015 р. № 462-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19/stru2 (дата звернення: 26.11.2025).

Дмитро КАЗНАЧЄВ
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

У контексті суспільних трансформацій, що відбуваються в Україні протягом останнього десятиліття, питання дотримання прав людини під час проведення масових заходів набуває винятково важливого значення. Масові зібрання, протестні акції, мирні демонстрації та інші форми громадянської активності становлять одну з базових ознак демократичного суспільства. Однак саме в умовах великого скупчення людей значно зростає ймовірність конфліктів, що вимагає від поліції високого професіоналізму, гнучкості у прийнятті рішень та безумовного дотримання міжнародних і національних стандартів щодо прав людини.

З огляду на зміни в законодавстві, реформу поліції та підвищені очікування суспільства проблема забезпечення прав і свобод громадян у ситуаціях підвищеної соціальної напруги стає одним із ключових маркерів ефективності державної правоохоронної системи. Масові заходи є своєрідним тестом на відповідність діяльності поліції демократичним засадам, адже саме в таких умовах особливо важко дотримуватися принципів пропорційності, мінімального втручання та невибіркового застосування сили [1].

Зростання ролі громадянського суспільства, активна діяльність правозахисних організацій і збільшення кількості медіафіксацій поліцейських втручань призводять до того, що будь-які порушення швидко стають предметом суспільної уваги [11; 12, С. 10–14].

Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази діяльність поліцейських під час масових заходів усе ще характеризується низкою проблем. Однією з ключових є недостатній рівень практичної підготовки особового складу, а також неповне розуміння меж застосування сили [6].

Проблемним залишається і питання комунікації між поліцією та учасниками заходів. Дослідження доводять, що низький рівень діалогу значно збільшує ризик ескалації конфліктів [11], тоді як якісна комунікаційна стратегія здатна запобігти інцидентам без застосування сили [4].

Ще одним аспектом є невідповідність окремих процедур міжнародним стандартам, серед яких Основні принципи ООН [1], Керівні принципи ОБСЄ [2], стандарти Ради Європи [4].

У науковій літературі домінує позиція, що ефективність забезпечення

публічного порядку можлива лише за умови орієнтації поліції на повагу до людської гідності.

Європейські моделі «поліції діалогу» довели свою ефективність у деескалації конфліктів [4]. Україна, адаптуючи ці підходи, запровадила комунікаційні групи, посилила відеофіксацію та оновила навчальні програми [10].

Однак залишається низка недоліків, серед яких: недостатня координація підрозділів, окремі порушення прав учасників мирних зібрань [12], проблеми зі скаргами та прозорістю [9].

Ключові ризики порушення прав людини під час масових заходів:

1) надмірне застосування сили [1];
2) обмеження свободи мирних зібрань [7];
3) селективне втручання [3];
4) недостатня фіксація поліцейських дій [8];
5) відсутність комунікації [11].

Реалізація комплексних заходів щодо навчання, контролю й прозорості здатна суттєво знизити ризики порушень прав людини [4; 6].

Список використаних джерел

1. Основні принципи ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів. URL : https://www.ohchr.org.

2. Керівні принципи ОБСЄ щодо свободи мирних зібрань. URL : https://www.osce.org

3. Європейська конвенція з прав людини. URL : https://www.echr.coe.int.

4. Рекомендації Ради Європи щодо діяльності поліції під час масових заходів. URL : https://www.coe.int.

5. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

7. Проєкт Закону України «Про свободу мирних зібрань» (проєкт). URL : https://zakon.rada.gov.ua.

8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

9. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-96-вр.

10. Нормативні акти МВС щодо застосування сили та організації роботи поліції під час масових заходів. URL : https://mvs.gov.ua.

11. Amnesty International. Звіти про дії поліції під час протестів. URL : https://www.amnesty.org.

12. Human Rights Watch. Дотримання прав людини під час масових заходів. URL : https://www.hrw.org.

Андрій КОВБАН
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕТИКО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

В Україні безпосереднім захистом прав і свобод людини займається розгалужена система правоохоронних та правозахисних органів. Інституційний підхід до визначення правоохоронної системи дозволяє говорити про неї як про сукупність органів державної влади, конституційним обов'язком яких є охорона прав, свобод та інтересів особи [6, с. 135]. В Україні на сьогодні і досі немає повного чіткого переліку правоохоронних органів, проте зазначається, що найбільш повно їх система закріплена у ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року. Відповідно до цього нормативно-правового акта, правоохоронними органами вважається і Національна поліція.

Ст.ст. 2, 7 Закону України «Про Національну поліцію» [1] встановлюють та наголошують на завданні та принципі Національної поліції щодо дотримання прав і свобод людини: під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації; обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції.

Правове врегулювання професійної етики поліцейських в Україні здійснюється різними нормативно-правовими актами. У цю систему включається Конституція України, закони України, нормативні акти центральних державних органів, а також відомчі нормативно-правові акти (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України тощо). Однак багатьма дослідниками все ж таки робиться зауваження стосовно того, що зважаючи на сучасну тенденцію уніфікації правових джерел та глобалізацію в цілому, доречно вважати саме міжнародні стандарти за серцевину правового регулювання професійної етики поліцейських в Україні [8, с. 50]. В цілому пропонують поділяти вітчизняну правову основу професійної етики поліцейських на дві групи.

Першу групу становлять нормативно-правові акти, якими декламуються права і свободи людини, до яких також належать ті, що можуть порушуватись

неетичною поведінкою правоохоронців. Такими актами є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована Україною у 1997 році), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною у 1973 році), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Україною в повному обсязі в 1984 році) тощо.

Другу групу становлять міжнародно-правові стандарти професійної етики поліцейських, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців (Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку 1979 року, Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку 1990 року, Основні принципи етики поліцейської служби 1979 року, Декларація про поліцію 1979 року, Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року тощо).

Положення обох вищезазначених груп документів знайшли своє відображення також в Конституції України та в окремих законах, наприклад, «Про Національну поліцію України», «Про запобігання корупції», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» [4, с. 50].

Вплив міжнародно-правових стандартів можна побачити також у нормативно-правових актах центральних державних органів. Прикладом може бути постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 № 211. Цим документом поліцейським надано право здійснювати перевірку документів особи. Другим прикладом є постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів у осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану».

Варто зазначити, що положення міжнародних актів виявляються й у відомчих нормативно-правових актах. Більше того, цікавим є те, що саме в них найбільш повно й докладно прописуються правила професійної етики стосовно співробітників конкретного поліцейського органу [8, с. 51].

Одним з таких документів є Правила етичної поведінки поліцейських, затверджені наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179 [2]. Прикладом також можуть послугувати Правила етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління, затверджені наказом МВС України від 16.11.2018, № 932 [3].

Проте варто зазначити, що ці правила не містять прямих чи суто технічних перенесених конкретних формулювань з міжнародного стандарту, яким, наприклад, є Європейський кодекс поліцейської етики [7]. Наприклад, другий відомчий нормативно-правовий акт містить у назві словосполучення «поліцейська етика», проте у ньому закладені не етичні правила, а саме основоположні принципи організації та діяльності всіх національних

державних структур, що об'єднуються в категорії «поліція». Що ж до Європейського кодексу, то у ньому вже відображено весь спектр правових основ, які врегулюють діяльність будь-якого поліцейського органу, який би відповідав актуальним демократичним стандартам.

Цінність цього Кодексу полягає якраз у тому, що кожен з прописаних стандартів також супроводжується детальними коментарями, що розкривають та тлумачать стандарти на підставі зібраного та науково проаналізованого практичного позитивного досвіду діяльності поліцейських структур держав-членів Ради Європи [4, с. 52].

Варто наголосити на тому, як мають взаємодіяти дві групи стандартів стосовно правового регулювання правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури. Щодо першої групи, що сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців, то варто наголосити на необхідності у розумінні того, що майже вся професійна діяльність поліцейського так чи інакше пов'язана із правами та свободами людини. Коли представник поліцейського органу перебуває на службі, то він суворо обмежений у своїх діях і, на відміну від пересічного громадянина, не може робити те, що не заборонено законом. Саме у таких ситуаціях застосовуються міжнародно-правові стандарти другої групи, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями. Норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації [5, с. 883].

Проблематика даного питання постає у тому, що іноді в правилах можуть бути відсутні способи вирішення конкретної ситуації, як і відсутні варіанти правомірної поведінки. На думку багатьох дослідників, подібних прогалин у правилах етичної поведінки поліцейського в цілому не має бути. Таким чином, правила мають бути розроблені так, щоб вони повністю охоплювали усі можливі стандартні ситуації, з якими гіпотетично міг би зіткнутися представник правоохоронного органу.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст. 379. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

2. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1179 від 09.11.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text.

3. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 932 від 16.11.2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1376-18#Text.

4. Гавриленко В. Вплив міжнародно-правових стандартів на компетенцію і специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів. *Слово*

національної школи суддів України. 2024. № 1 (46). С. 46–55.

5. Гавриленко В. В. Система міжнародно-правових норм та принципів – основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 5. С. 879–886.

6. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

7. Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація (2001) 10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. та Пояснювальний меморандум. URL : https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf.

8. Кодекс професійної етики судді: документ № n0004415-02, затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-02#Text.

Лілія МЕЖЕВСЬКА
заступник директора
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОВІТ: ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСНОВНІ ВИДИ

Заповіт – це особисте розпорядження фізичної особи, що набуває чинності після її смерті й визначає порядок переходу належного їй майна до спадкоємців.

Іншими словами, це акт останньої волі, у якому заповідач самостійно вирішує, кому і в яких частках має перейти його майно.

Право скласти заповіт належить кожному повнолітньому громадянинові, який має повну цивільну дієздатність – тобто досяг 18 років, усвідомлює свої дії, здатний ними керувати й нести юридичну відповідальність за їх наслідки.

Таке право є особистим і невідчужуваним, тому не може здійснюватися через представника [1, с. 157].

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, заповідач має право в будь-який момент змінити або скасувати свій заповіт, не пояснюючи причин. Це дозволяє людині враховувати зміни у житті – сімейному становищі, майнових відносинах, особистих переконаннях чи відносинах зі спадкоємцями [2, с. 273]. Кожен новий заповіт повністю або частково скасовує попередній, якщо він стосується тих самих об’єктів спадкування.

Українське законодавство передбачає кілька форм заповітів, які відрізняються процедурою оформлення, умовами дійсності та наслідками для

спадкоємців. До найпоширеніших належать: заповіт з умовою, спільний заповіт подружжя та секретний заповіт.

Заповіт з умовою: це різновид заповіту, у якому право спадкоємця на отримання майна ставиться в залежність від виконання певної умови, визначеної заповідачем.

Згідно зі ст. 1242 Цивільного кодексу України, заповідач може передбачити у заповіті обставину, з настанням або без настання якої спадкоємець набуває або втрачає право на спадкування.

Приклади таких умов:

– отримання освіти або здобуття певного фаху;
– укладення шлюбу;
– здійснення догляду за конкретною особою;
– виконання певної волонтерської, творчої чи професійної діяльності.

Однак така умова не може суперечити закону, моральним засадам суспільства чи інтересам самого спадкоємця. Якщо умова є законною, її виконання є обов'язковою передумовою набуття спадщини.

Спільний заповіт подружжя: українське законодавство передбачає можливість для подружжя скласти єдиний спільний заповіт щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності (ст. 1243 ЦК України).

У такому заповіті подружжя визначає:

– кому і в якому порядку буде передане спільно нажите майно після смерті обох;
– порядок користування цим майном після смерті одного з подружжя;
– осіб, які мають отримати спадщину після смерті другого [1, с. 77].

Особливості спільного заповіту:

– після смерті одного з подружжя його частка переходить до живого чоловіка або дружини;
– інший із подружжя зберігає право користуватися всім майном до своєї смерті;
– нотаріус накладає заборону на відчуження спільного майна до моменту смерті обох подружжя;
– лише після смерті другого з подружжя майно передається зазначеним спадкоємцям.

Ця форма заповіту забезпечує збереження спільного майна сім'ї й гарантує стабільність у його правовому режимі до моменту остаточного переходу спадщини.

Секретний заповіт – це документ, зміст якого відомий лише самому заповідачу. Він оформлюється у письмовій формі, підписується заповідачем і передається нотаріусу у запечатаному конверті з особистим підписом на ньому (ст. 1249 ЦК України).

Порядок оформлення:

– заповідач складає документ самостійно (без участі нотаріуса у

складанні тексту);

– підписує його власноруч і запечатує конверт;

– передає нотаріусу, який складає протокол прийняття секретного заповіту на зберігання;

– нотаріус видає заповідачу свідоцтво про прийняття заповіту на зберігання.

Після смерті заповідача:

– спадкоємці подають нотаріусу свідоцтво про смерть;

– нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту;

– у присутності свідків конверт відкривається, і текст заповіту оголошується.

Якщо текст чітко виражає волю заповідача, він має юридичну силу як звичайний заповіт. У разі неоднозначностей допускається тлумачення змісту для встановлення справжнього наміру заповідача, але не зміна його суті.

Значення заповіту в цивільному обороті: забезпечує реалізацію права приватної власності навіть після смерті особи, дозволяє заповідачу вільно розпорядитися майном відповідно до власних переконань, сприяє уникненню конфліктів між спадкоємцями, оскільки чітко фіксує останню волю, є механізмом спадкового планування, що враховує інтереси сім'ї та захист майна, має соціальне значення, адже дозволяє спрямувати власність на суспільно корисні цілі (благодійні фонди, освітні установи, церкви тощо).

Заповіт – це особистий акт свободи волевиявлення, який поєднує правову і моральну природу. Він виступає важливим інструментом розпорядження приватною власністю після смерті особи, забезпечуючи наступність майнових прав, справедливий розподіл спадщини та стабільність цивільного обороту.

Різновиди заповітів – умовний, спільний і секретний – дають змогу громадянинові найповніше реалізувати свої інтереси, обрати зручну форму оформлення своєї останньої волі й гарантувати дотримання її після смерті.

Таким чином, інститут заповіту є не лише формою спадкування, а й проявом людської автономії, правосвідомості та культури правового мислення.

Список використаних джерел

1. Обушенко Н.М. Правова природа спадкового договору *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. II. С. 157-158.

2. Pryputen D. Manzhula A., Mezhevska L. State competition policy: concept, legal regulation and mechanisms of its implementation. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, № 1. P. 271-275.

Ярослав КІНАШ
прокурор Синельниківської
окружної прокуратури
Дніпропетровської області,
аспірант Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: РОЛЬ ПРОКУРОРА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти завжди призводять до численних порушень міжнародного гуманітарного права та вчиненню воєнних злочинів. Тож в цьому аспекті захист прав людини, гарантованих Конституцією та міжнародними нормативно-правовими актами, набуває вкрай важливого значення. З початку воєнної агресії РФ проти України зафіксовано численні випадки вчинення воєнних злочинів – від масових вбивств, тортур і депортації дітей до руйнування цивільної інфраструктури та атак на мирне населення. Найбільш вразливою стороною за цих умов стає цивільне населення, зокрема, діти та люди похилого віку. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на листопад 2025 року зафіксовано понад 190 000 воєнних злочинів [1], і ця цифра продовжує зростати в умовах продовження воєнних дій. У цьому контексті особливе значення відводиться прокурору, який не лише здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, але й виступає гарантом дотримання прав осіб, що стали жертвами воєнної агресії.

Так, роль органів прокуратури при розслідуванні воєнних злочинів полягає в тому, що Офіс Генерального прокурора здійснює процесуальне керівництво розслідувань воєнних злочинів, а органи прокуратури слідкують за дотриманням законів та норм під час документування та розслідування воєнних злочинів іншими правоохоронними органами, а також представляють сторону обвинувачення у судах. Прокурори збирають докази воєнних злочинів Росії для забезпечення їх належної фіксації відповідно до міжнародних норм та практик. Таким чином, ці докази можуть бути представлені як в українських, так і в міжнародних судах [2].

Забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів основується на комплексі міжнародних та національних нормативно-правових актів, що формують правову основу механізмів захисту та відновлення порушених прав. Основний базис міжнародного гуманітарного права був сформований після закінчення Другої світової війни, а його джерелами є Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них 1977 року, які закладають фундаментальні принципи захисту цивільного населення та осіб, що не беруть участі у бойових діях. Зазначені міжнародні нормативно-правові акти чітко закріплюють обов’язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та

цивільні об'єкти від нападів. При веденні бойових дій комбатанти зобов'язані це враховувати. Україна ратифікувала ці міжнародні договори, тому їх положення є обов'язковими для нашої держави [3].

Після початку повномасштабної війни на території України важливим кроком в дотриманні прав постраждалих від воєнних злочинів стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 03.05.2022 року, яким Кримінальний процесуальний кодекс України доповнено Главою XI[2] «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом», яка, зокрема, визначає особливості взаємодії співробітництва національних правоохоронних та судових органів з Міжнародним кримінальним судом [4, с. 535].

З метою ефективного фіксування воєнних злочинів в системі органів прокуратури України також забезпечено функціонування спеціальних підрозділів, діяльність яких пов'язана із воєнними злочинами, зокрема департаменту нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту Офісу Генерального прокурора, Відділу взаємодії з міжнародними державними та неурядовими організаціями департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту Офісу Генерального прокурора, Atrocity Crime Advisory Group (ACA) for Ukraine (групи радників із зарубіжних країн – США, Великої Британії, ЄС та ін.) [5, с. 565].

Також представники Офісу Генерального прокурора України у співпраці із провідними експертами із міжнародного гуманітарного права, представниками Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, суддями та за участі таких організацій, як Офісу Ради Європи в Україні, Truth Hounds, Проєкту ЄС «ПравоJustice», Міжнародного фонду «Відродження» та Just Group розробили методологічні рекомендації щодо стандартів розслідування воєнних злочинів. Вони є важливим інструментом для прокурорів, слідчих та суддів, адже сприяють трансформації національної практики відповідно до міжнародних стандартів, забезпечуючи тим самим реальну можливість притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості для жертв війни [5, с. 565].

При цьому функціональна діяльність прокурора у справах щодо порушення міжнародного гуманітарного права передбачає не лише процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування, а й гуманістичну складову – захист та відновлення порушених прав потерпілих як учасників кримінального процесу та жертв воєнного насильства.

Проте незважаючи на ґрунтовні кроки в забезпеченні прав постраждалих від воєнних злочинів, прокурори під час виконання своїх повноважень, зокрема, здійснення нагляду за додержанням законності під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення, зіштовхуються з низкою серйозних викликів для ефективного захисту прав потерпілих. До основних викликів

можна віднести, зокрема, складний доступ до місць скоєння злочинів, психологічний стан потерпілих, перевантаженість правоохоронної системи, нестача доказової бази через руйнування об'єктів та знищення документів, перебування потерпілих осіб за кордоном та ін. Всі ці фактори ускладнюють збір доказової бази, затримують процес розслідування та потребують застосування спеціалізованих методів роботи.

У сучасних умовах збройного конфлікту ефективність діяльності органів прокуратури в частині забезпечення прав постраждалих від воєнних злочинів значною мірою залежить від впровадження інноваційних технологій та цифрових інструментів збору та аналізу інформації, а також більш тісної взаємодії з міжнародними організаціями та неурядовими правозахисними організаціями в контексті документування воєнних злочинів.

Одним із ключових напрямів вдосконалення є цифровізація процесів документування та розслідування воєнних злочинів із широким застосуванням OSINT (Open Source Intelligence). Як зазначив Голова Верховного Суду С. І. Кравченко, «у сучасних реаліях OSINT (розвідка на основі відкритих джерел) є одним із ключових джерел інформації, що широко використовується в процесі збору доказів щодо вчинення злочинів, зокрема воєнних. Така практика вимагає від національної правової системи не лише глибшого розуміння специфіки цифрових доказів, але й активного вивчення і впровадження найкращого міжнародного досвіду в цьому питанні» [6].

Також подальша активна взаємодія органів прокуратури з міжнародними організаціями та неурядовими правозахисними організаціями в контексті документування воєнних злочинів дозволить підвищити ефективність документування злочинів, стандартизувати процеси збору доказів та адаптувати національну практику до міжнародних стандартів. Залучення міжнародних експертів, представників організацій, таких як Офіс Ради Європи в Україні, Truth Hounds, Міжнародний кримінальний суд, проєкти ЄС «ПравоJustice», а також неурядових фондів, дозволить отримати методологічну підтримку, консультації щодо кваліфікації дій та забезпечення прав потерпілих. Міжнародна та правозахисна підтримка забезпечує додатковий захист прав потерпілих, надання психологічної підтримки, координацію соціальних і правових програм та інформаційну прозорість розслідувань. Взаємодія з такими організаціями створює умови для системного підходу до прокурорської діяльності та посилює довіру суспільства до кримінальної юстиції в умовах воєнного конфлікту.

Отже, функціональна роль прокурора у забезпеченні прав потерпілих від воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту набуває особливої значущості, адже саме від ефективності дій органів прокуратури залежить встановлення істини, притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості для жертв агресії. Попри численні виклики прокурори активно адаптують свою діяльність до міжнародних стандартів, впроваджують цифрові інструменти та розширюють співпрацю з міжнародними і

правозахисними організаціями. Такий комплексний підхід дозволяє не лише підвищити ефективність розслідувань та захисту прав постраждалих, а й утвердити довіру до правової системи України в умовах воєнного стану та забезпечити дієве втілення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Понад 190 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генпрокурора представив Комісії ООН масштаби злочинів рф проти України. *Офіс Генерального прокурора*. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-190-tisyac-vojennix-zlociniv-ofis-genprokurora-predstaviv-komisiyi-oon-masstabi-zlociniv-rf-proti-ukrayini (дата звернення: 15.11.2025).

2. Головне про воєнні злочини. Офіс Генерального прокурора. URL : https://war.gp.gov.ua/crimes.html (дата звернення: 15.11.2025).

3. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-10 (дата звернення: 15.11.2025).

4. Тимофеєв А. О. Проблемні аспекти імплементації римського статуту міжнародного кримінального суду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 10. С. 534–536. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/124 (дата звернення: 15.11.2025).

5. Боровик А. В. Роль прокуратури у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в ході Російсько-Української війни. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 564–566. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/139 (дата звернення: 15.11.2025).

6. Кравченко С. І. OSINT як доказ у розслідуванні воєнних злочинів : матеріали семінару. 2025.

Ольга ХАЛАДЖИ
суддя Дніпровського апеляційного суду

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІ ЯК ЗАСІБ ПУБЛІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРИНЦИПІВ ЕФЕКТИВНОГО ТА ДОБРОЧЕСНОГО СУДІВНИЦТВА

Нагальним питанням подальшого функціонування та розвитку нашої держави на засадах законності та з дотриманням принципів ефективного та доброчесного судівництва є забезпечення ефективної роботи судді, забезпечення доброчесності його діяльності, належна оплата його праці, постійне підвищення кваліфікації, у тому числі засобом вивчення міжнародної судової практики, забезпечення кар'єрного росту в залежності від професійних навиків та особистого бажання судді. Поряд з цим не менш важливим питанням є контроль за діяльністю суддів, вжиття ефективних заходів юридичної відповідальності за порушення в їх діяльності та встановлення ефективних та справедливих мір такої відповідальності. Дисциплінуючим впливом на суддю за результатами його відходження від служіння закону є дисциплінарна відповідальність, застосування якої має бути

об’єктивним, неупередженим, оперативним та справедливим.

Загалом, згідно з відомостями звіту Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), упродовж 2024 року до Вищої ради правосуддя надійшло 8268 дисциплінарних скарг щодо суддів. За результатами розгляду цих скарг (враховуючи дисциплінарні провадження, відкриті у попередні роки) ухвалено 80 рішень про відмову у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження. Також ВРП ухвалила 134 рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності 145 суддів, до яких застосовано такі дисциплінарні стягнення: попередження – щодо 64 суддів; догана з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця – до 19 суддів; сувора догана з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців – щодо 11 суддів; подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – щодо 3 суддів; подання про звільнення судді з посади – щодо 48 суддів [1]. Водночас ВРП залишила без розгляду 3136 дисциплінарних скарг (35 % від загальної кількості скарг, розгляд яких завершено у 2024 році), про що винесено 575 ухвал про їх повернення скаржнику [2].

Зазначені дані свідчать в цілому про досить ефективну останнім часом діяльність ВРП щодо розгляду дисциплінарних проваджень відносно суддів. Однак правові засади притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та процедури їх здійснення потребують наукового аналізу, виявлення слабких сторін, обґрунтування конкретних шляхів та форм їх удосконалення, що є цілком доречним та своєчасним науковим завданням, яке потребує вирішення на монографічному рівні.

Як правило, дослідники дисциплінарну відповідальність суддів розглядають в двох аспектах: як вид юридичної відповідальності державних службовців (в межах інституту проходження особливого виду державної служби – служби в судах); другої – як вид певної юридичної процедури (провадження). Відповідно дисциплінарна відповідальність суддів здебільшого розглядається як особливий, самостійний вид юридичної відповідальності, який застосовується у специфічній сфері людського життя і пов’язаний з професійною діяльністю спеціальних суб’єктів – суддів [3, с. 75-76].

Діюче законодавство встановлює, що на суддів поширюється лише спеціальна дисциплінарна відповідальність, оскільки підстави для дисциплінарної відповідальності, процедура дисциплінарного провадження, орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді, дисциплінарні стягнення, які можуть застосовуватися до судді, порядок їх накладення, порядок їх зняття та оскарження визначені саме спеціальними законами – «Про судоустрій і статус суддів» [4] та «Про Вищу раду правосуддя» [5]. Даними законами виокремлено дисциплінарну відповідальність суддів як окремий вид дисциплінарної відповідальності на відміну від дисциплінарної відповідальності публічних (державних) службовців, в якому визначено

підстави для дисциплінарної відповідальності суддів (доктринальне тлумачення).

У свою чергу представники науки адміністративного права вважають, що дисциплінарна відповідальність державних службовців (у тому числі суддів) встановлюється та застосовуються в межах інституту адміністративного права – проходження публічної служби, більше того який трансформується в службове право, як галузь публічного (адміністративного) права. Ними обґрунтовується визначення сутності службового права як складової адміністративного права, виокремлюється його предмет правового регулювання, який включає в тому числі відносини з приводу притягнення суб'єктом владних повноважень публічного службовця до дисциплінарної відповідальності [6; 7; 8].

Окремо слід звернути увагу на правову природу процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Слід одразу відмітити, що наукові розробки щодо визначення місця дисциплінарного провадження в системі права значно відрізняються між собою, тому без поглибленого їх аналізу можна визначити такі концепції: 1) включення дисциплінарних проваджень до предмету правового регулювання трудового права (відносин, які виникають між найманим працівником та працедавцем; 2) як вид адміністративно-процедурної діяльності в межах адміністративного процесу; 3) як вид адміністративно-деліктного процесу; 4) як вид провадження із застосування заходів адміністративного примусу. Та найбільш правильним з огляду на правову природу відносин, які виникають в процесі притягнення публічного службовця до дисциплінарної відповідальності, дисциплінарне провадження в цілому і те, яке здійснюється відносно суддів доцільно включити до адміністративних проваджень по застосуванню заходів адміністративного (дисциплінарного) примусу в порядку проходження особливого виду державної служби (служби на посаді судді).

Нижче доцільно виокремити ознаки, які вказують на те, що процедура притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є адміністративною процедурою, тобто урегульована нормами передусім адміністративного права. Тут варто сприйняти позицію Бондарчука С. А., який в результаті дослідження доходить висновку, що «процедура притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є законодавчо врегульованою діяльністю відповідних суб'єктів владних повноважень, спрямованою на притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку; вона має адміністративно-правову природу, про яку вказують її ознаки, а саме: вона здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами владних повноважень – ВРП; здійснюється у порядку та з підстав, визначених в законі; регулюється нормами адміністративно-процедурного права; здійснюється на принципах дотримання адміністративної процедури; завершується прийняттям адміністративного акта [9, с. 175]. В той же час варто уточнити, що не заперечуючи адміністративно-правову природу даної процедури, слід

відмітити, що на неї не поширюється Закон «Про адміністративну процедуру», в якому в ч. 2 ст. 1 зазначено, що «Дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час державної служби, дипломатичної та військової служби, служби в органах місцевого самоврядування, служби в поліції, а також іншої публічної служби» [10].

Таким чином, до ознак, які вказують на те, що процедура притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є адміністративною процедурою, можна віднести: 1) вона здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктом владних повноважень – ВРП та ВККСУ; 2) здійснюється у порядку та з підстав, визначених в законі; 3) регулюється нормами адміністративно-процедурного права; 4) урегульованість стадій та етапів процедури на рівні закону, урегульованість алгоритмів дій суб'єктів владних повноважень у межах стадій та етапів процедури на підзаконному рівні; 5) здійснюється на принципах дотримання адміністративної процедури; 6) завершується прийняттям адміністративного акта; 7) рішення суб'єктів владних повноважень, що приймаються в процесі та за результатом процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, можуть бути оскаржені в позасудовому (досудовому) та судовому порядку.

Список використаних джерел

1. 2024 – рік діяльності Вищої ради правосуддя. *Офіційний сайт ВРП*. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/prezentaciya_zvit_vrp_2024.pdf.

2. Анна Зубар. Як працює система дисциплінарних санкцій у судовій владі. URL : https://pravo.ua/iak-pratsiuie-systema-dystsyplinarnykh-sanktsii-u-sudovii-vladi.

3. Марочкіним І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М. та ін. Статус суддів: навч. посіб. / за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків: Право, 2009. 120 с.

4. Про судоустрій та правовий статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст.545.

5. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року№ 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 7-8. Ст.50.

6. Коломоєць Т. О. Службове право як невід'ємний складник професійного навчання публічних службовців. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and socialsciences : the experience of Ukraine and the Republic of Poland* : Collective monograph. Lublin: Baltija Publishing, 2018. P. 149–166.

7. Миронюк Р. В. Новітні підходи до встановлення дисциплінарної відповідальності в публічній службі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 200–207.

8. Колпаков В. К. Публічна служба в сучасній парадигмі адміністративного права України. *Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку* : колективна монографія / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя: Гельветика, 2017. С. 84–123.

9. Бондарчук Р.А. Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021. 206 с.

10. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 15. Ст.50.

Андрій КОГУНЬ
старший інспектор з особливих доручень
(з дислокацією в Хмельницькій області)

Вадим КУЛИК
старший інспектор з особливих доручень
(з дислокацією у Вінницькій області)

Ірина НІКОЛАЄВА
старший інспектор з особливих доручень
(з дислокацією у Тернопільській області)

Альона ТОДОРІКО
старший інспектор з особливих доручень
(з дислокацією у Чернівецькій області)

*(Департамент головної інспекції
та дотримання прав людини
Національної поліції України)*

ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ (з позиції правохоронного моніторингу)

В умовах сьогодення, незважаючи на продовження загарбницьких дій рф, ветеранська політика є стратегічно важливим елементом національної безпеки та соціальної стабільності. Швидке зростання кількості ветеранів та їхніх потреб (психологічна, медична реабілітація, реінтеграція, працевлаштування) вимагає переосмислення існуючої моделі політики. Підтримка повернення ветеранів до цивільного життя та їх інтеграції в ринок праці – спільне завдання держави та бізнесу. Його успішне вирішення безпосередньо впливатиме на темпи економічного відновлення країни. Про це йшлося під час пресконференції в «Укрінформі» за участі заступниці Міністра економіки України Тетяни Бережної та представників провідних роботодавців країни [1].

На сучасному етапі вдосконалення ветеранської політики вимагає переходу від реагуючої (реактивної) моделі до проактивної, людиноцентричної системи, що передбачає мінімізацію бюрократії та максимальне використання сучасних технологій.

Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття 11 березня 2025 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері» (реєстр. №11007).

Цей Закон створює підґрунтя для формування та реалізації узгодженої

державної політики у ветеранській сфері, а також сприяє всебічній підтримці ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни Захисників та Захисниць України, членів сімей осіб, зниклих безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, членів сімей осіб, які перебувають у полоні, а також постраждалих учасників Революції Гідності [2]. Також необхідно відмітити важливість схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках, відповідно до розпорядження КМУ від 29 листопада 2024 р. № 1209-р [3].

На нашу думку, необхідно виокремити першочергові заходи для покращення стану ветеранської політики. Серед них:

1. Модернізація та удосконалення єдиного цифрового профілю ветерана. Для цього необхідно забезпечити проактивне надання послуг. Це означає, що після отримання статусу ветерана (УБД/ОІВ) в його електронний кабінет автоматично підтягуються всі доступні пільги, програми реабілітації та можливості працевлаштування без необхідності подання додаткових паперових заяв. Відповідно необхідно врахувати провадження через національну систему електронної взаємодії, яка з'єднує державні реєстри та інформаційні системи для безпечного обміну даними між органами влади. Завдяки їй державні органи можуть швидко та безпечно обмінюватися інформацією, що дозволяє створювати цифрові послуги для громадян та бізнесу та значно спрощує їх взаємодію з державою.

2. Посилення ролі ветеранських хабів на рівні громад (ОТГ). Важливо перенесення акценту надання послуг з обласних центрів на первинний рівень. Хаби мають стати «єдиним вікном» для всіх ветеранських питань (психологічна допомога, юридичні консультації, допомога у складанні бізнес-планів). Цікавий досвід таких країн як Данія, Королівство Нідерланди, Канада [3].

3. Фінансове стимулювання регіональних програм. Необхідно впровадження державного співфінансування регіональних програм, які довели свою ефективність (наприклад, програми будівництва доступного житла або іпотеки для ветеранів), з умовою дотримання єдиних національних стандартів якості.

4. Також існує нагальна проблема удосконалення системи моніторингу та правозахисту щодо проходження військово-лікарських та медико-соціальних експертних комісій (ВЛК/МСЕК). Необхідно запровадити чіткі критерії для оцінки роботи комісій, включаючи час очікування та рівень задоволеності ветеранів.

5. Запровадження спеціалізованої підготовки персоналу НПУ, наприклад впровадити обов'язковий навчальний курс для дільничних офіцерів поліції, патрульних, служби освітньої безпеки, ювенальної превенції та слідчих на тему «Особливості взаємодії з особами, які мають досвід участі у бойових діях (ПТСР)». Наголос має бути зроблений на деескалації конфліктів

та превентивній роботі, мінімізуючи використання силових методів, створити в структурі регіональних ГУНП відділи консультантів-ветеранів (з числа ветеранів, що мають психологічну або юридичну освіту), які виступатимуть медіаторами між поліцією, ветеранами та громадськістю.

6. Психологічна реінтеграція та перекваліфікація. Впровадження моделі «рівний-рівному». Систематизувати та фінансувати державним коштом програми ветеранського менторства, де ветерани, які успішно реінтегрувалися, допомагають побратимам. Це має стати офіційно визнаною формою психологічної підтримки та реінтеграції.

Проведений аналіз засвідчив, що ветеранська політика в Україні потребує значної трансформації, викликаної безпрецедентним збільшенням кількості ветеранів внаслідок повномасштабної агресії рф. Попри наявність широкої нормативно-правової бази, її практична реалізація демонструє значні системні прогалини, особливо на регіональному рівні. Основною проблемою є бюрократична інертність та реактивний характер надання послуг. Критичною залишається ситуація із проходженням ветеранами ВЛК та МСЕК, а також із затримками у фінансовому та житловому забезпеченні.

Також встановлено, що якість і доступність послуг (реабілітація, працевлаштування) істотно залежать від фінансової спроможності та політичної волі місцевих громад, що створює нерівні умови для ветеранів у різних регіонах.

Існує гостра необхідність інституційного посилення Національної поліції України, зокрема на регіональних рівнях, як зовнішнього правозахисного монітора та як важливого суб'єкта реінтеграції через програми працевлаштування та спеціалізованої превентивної роботи.

Запропоновані шляхи ґрунтуються на принципах інституційної синергії та адресності допомоги.

Ветеранська політика в Україні має стати національним пріоритетом, перетворившись із системи пільг на систему інвестицій у людський капітал, що є запорукою успішної повоєнної відбудови та національної стійкості.

Список використаних джерел

1. Мінекономіки. Успішна інтеграція ветеранів в цивільне життя – запорука швидкого економічного відновлення країни (2024). URL : https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f7856741-e912-4aef-8ab5-86554b761670&title=UspishnaIntegratsiiaVeteraniv.

2. Верховна Рада України прийняла Закон щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері (11.03.2025). URL : https://www.rada.gov.ua/news/razom/259612.html.

3. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1209-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text.

4. Міністерство у справах ветеранів. Королівство Данія сприятиме проєктам підтримки українських ветеранів (2024). URL : https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/korolivstvo-daniya-spriyatime-proyektam-pidtrimki-ukrayinskih-veteraniv.

Дар'я ГЛУШКОВА
доцент кафедри
правоохоронної діяльності
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПРОЦЕСІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах цифрової трансформації державного управління та правоохоронної системи питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. Використання великих масивів інформації, електронних баз даних, систем відеоспостереження, технологій розпізнавання облич, аналітичних алгоритмів та штучного інтелекту значно підвищує ефективність діяльності органів внутрішніх справ. Однак одночасно це створює реальні ризики для порушення права людини на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також низкою міжнародних актів, зокрема Конвенцією Ради Європи №108 та Загальним регламентом ЄС про захист даних.

Проблематика захисту персональних даних у правоохоронній діяльності є міждисциплінарною, оскільки поєднує правові, організаційні, етичні та технологічні аспекти. Цифровізація сектору безпеки передбачає створення єдиних баз даних, інтегрованих інформаційно-аналітичних платформ, що забезпечують взаємодію між різними відомствами – поліцією, Держприкордонслужбою, СБУ, Національною гвардією, митними органами та іншими. У таких умовах виникає питання забезпечення законності під час збирання, зберігання, використання та передачі персональних даних, а також відповідальності посадових осіб за можливі порушення.

Закон України «Про захист персональних даних» визначає основні принципи обробки інформації, проте його положення потребують оновлення відповідно до європейських стандартів. Наприклад, чинне законодавство не містить чітких вимог щодо захисту даних у правоохоронній сфері, де обробка персональних відомостей має специфічний характер, пов'язаний із забезпеченням національної безпеки, розслідуванням злочинів і підтриманням публічного порядку [1]. Відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські мають право отримувати, зберігати, та використовувати інформацію про громадян, якщо це необхідно для виконання покладених на них завдань. Проте механізми контролю за обсягом, строками зберігання та правом доступу до цих даних залишаються недостатньо врегульованими [2].

Одним із найбільш дискусійних питань є використання технологій

відеоспостереження та систем розпізнавання облич. З одного боку, вони сприяють розкриттю злочинів і забезпеченню громадської безпеки, а з іншого – можуть призвести до масового збору інформації про пересування осіб без їхньої згоди. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть законне втручання держави у сферу приватного життя має бути «необхідним у демократичному суспільстві» і відповідати критерію пропорційності. Українська практика ще не повною мірою інтегрувала ці стандарти, що призводить до колізій між потребами безпеки та дотриманням прав людини.

Проблема збереження та захисту даних набуває особливої ваги в умовах воєнного стану, коли органи сектору безпеки отримують розширені повноваження щодо збору інформації про осіб, транспорт, переміщення тощо. Важливо, щоб навіть у цих умовах держава дотримувалася базових принципів законності, цільового призначення обробки даних, мінімізації обсягів інформації та забезпечення її безпеки. Особливу роль відіграє діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль у сфері захисту персональних даних. Проте ефективність цього контролю знижується через обмежені ресурси та відсутність спеціалізованих технічних інструментів аудиту інформаційних систем [3].

Не менш важливим є питання формування цифрової культури серед працівників правоохоронних органів. Недостатній рівень обізнаності щодо вимог захисту інформації, відсутність належної підготовки фахівців із кіберетики та цифрових прав може призвести до ненавмисного розголошення персональних даних або їх незаконного використання. Тому актуальним є впровадження системи безперервного навчання з питань інформаційної безпеки, у тому числі в межах програм підвищення кваліфікації в закладах системи МВС.

Варто зазначити, що досвід країн Європейського Союзу демонструє ефективність впровадження принципів «privacy by design» (захист приватності за замовчуванням) та «privacy by default» (захист приватності за замовчуванням у процесі проєктування систем). Це означає, що захист персональних даних має бути інтегрований у всі етапи розробки та експлуатації інформаційних систем – від технічного завдання до архітектури програмного забезпечення. Україна могла б перейняти цей підхід при розробці державних реєстрів і відомчих баз даних правоохоронних органів.

Окремої уваги потребує гармонізація українського законодавства із Загальним регламентом ЄС про захист даних (GDPR). Це особливо важливо в контексті євроінтеграційного курсу нашої держави. Відповідність вимогам GDPR не лише підвищить рівень захисту прав громадян, але й сприятиме взаємному визнанню правових механізмів обміну інформацією між Україною та державами-членами ЄС. Важливим кроком може стати створення незалежного наглядового органу, уповноваженого контролювати дотримання

правил обробки персональних даних у правоохоронній сфері, а також забезпечити ефективні засоби юридичного захисту для громадян [4].

Таким чином, цифровізація правоохоронної діяльності має відбуватися з урахуванням принципів верховенства права, пропорційності, законності та підзвітності. Повага до приватного життя та захист персональних даних повинні бути не перешкодою, а передумовою ефективної роботи органів правопорядку в демократичному суспільстві. Тільки дотримання європейських стандартів у цій сфері дозволить забезпечити баланс між безпекою держави та правами людини, зміцнити довіру громадян до поліції та інших інституцій сектору безпеки.

Захист персональних даних у процесі цифровізації правоохоронної діяльності є не лише технічним, а передусім правовим і етичним викликом. Його розв'язання потребує оновлення законодавчої бази, запровадження ефективного контролю, розвитку правосвідомості працівників поліції та інших органів публічної влади, а також активної участі громадянського суспільства, інтеграції європейських стандартів захисту персональних даних у практику українських правової, безпечної та демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI // *Відомості Верховної Ради України.* – 2010. – № 34. – Ст. 481. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 10.11.2025).

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // *Відомості Верховної Ради України.* – 2015. – № 40–41. – Ст. 379. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 10.11.2025).

3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Рада Європи, Страсбург, 1981 р. (Конвенція № 108+). – URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0349874-22#Text (дата звернення: 10.11.2025).

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи від 04 лист. 1950 р. № 984_008 // *Законодавство України.* – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 11.11.2025).

Олена ГУЗЕНКО
доцент кафедри економіки
та публічного управління
ННІ права та соціального менеджменту
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Особливої гостроти набирає питання захисту прав людини в умовах воєнного конфлікту в Україні. Важливим аспектом виступає наявність міжнародної та національної правової площини, котрі здатні розкрити способи захисту прав людини в надзвичайних ситуаціях. Водночас посилюється рольовий сегмент органів публічної влади (далі – ОПВ). Таке твердження випливає з того, що в умовах воєнного конфлікту забезпечення прав людини є пріоритетним завданням для ОПВ. Беззаперечним є той факт, що найбільше навантаження у вирішенні даного питання лягає на військове керівництво, яке уповноважене приймати необхідні рішення та брати на себе керівну роль у таких умовах. Однак такі позиції не впливають на забезпечення захисту прав людини, а навпаки – підкреслюють рольовий аспект держави, яка виступає гарантом дотримання прав громадян незалежно від ситуації чи контексту. Все зазначене підкреслює актуальність обраного напряму дослідження.

Важливо наголосити на тому, що питання проблем та дієвості ОПВ в системі захисту прав людини не є новим, проте в умовах затяжного воєнного конфлікту в Україні набирає особливої актуальності та потребує пильної уваги. Проблематичний аспект діяльності ОПВ звужується до відстеження порушення прав людини в умовах воєнного конфлікту та пошуку напрямів їх усунення. Зазначеній проблематиці присвятили свої праці такі науковці, як Волошанівська Т. В. [1], Джуган В. О. [2], Канєнберг-Сандул О. К. [3], Маркович Х. М. [4] та інші. Українські вчені в своїх наукових доробках доволі змістовно викладають зміст порушень прав людини в умовах воєнного конфлікту в Україні, разом з тим обмежено висвітлюють рольовий сегмент публічної влади.

Доречно наголосити на тому, що ОПВ та їх посадові особи зобов’язані діяти на підставі правових норм і стандартів Конституції та законів України. У даному випадку результативність ОПВ залежить від ступеня дотримання принципу законності, впровадження якого впливає на рівень забезпечення та захищеності прав людини і громадянина. За наявного воєнного конфлікту в Україні відбувається зміна функціонування ОПВ за рахунок розширення їх компетенції.

Так, Президент України, як складова ОПВ, виконує роль гаранта забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту. У відповідності зі ст. 102 Конституції України [5] Президент України відповідає за захист державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення та захисту прав людини і громадянина та здійснення контролю за діяльністю ОПВ.

Значна роль у системі гарантії забезпечення прав людини під час дії воєнного конфлікту належить Верховній Раді України, яка виступає представником ОПВ. Таке твердження ґрунтується на тому, що згідно з ст. 85 Конституції України [5] парламент впливає на правовий статус людини під час надзвичайних режимів через свої повноваження. У цьому контексті провідна роль належить уповноваженому з прав людини, який виступає як важливий елемент парламентського контролю та незалежного моніторингу в сфері захисту прав людини з урахуванням додержання законодавства та міжнародних стандартів на базі зміцнення принципів правової держави, реалізації рівності, справедливості та захисту прав громадян.

Варто усвідомити те, що згідно зі ст. 113 Конституції України [5], найвищим органом у системі ОПВ виступає Кабінет Міністрів України. Особливої уваги заслуговує його роль під час воєнного конфлікту в Україні. Саме Кабінет Міністрів України зобов'язаний приймати всі необхідні заходи для забезпечення прав людини та громадянина.

Одним із ключових завдань ОПВ в умовах воєнного конфлікту в Україні є контроль за дотриманням правових норм і стандартів у контексті процесу введення тимчасових обмежень прав людини і громадянина на підставі розширених повноважень для захисту держави. Так, ст. 64 Конституції України [5] окреслено види основних прав людини, котрі залишаються непорушними. До складу специфічних особливостей ОПВ під час воєнного конфлікту варто віднести:

– розширені повноваження ОПВ з метою захисту суверенітету, національних інтересів, забезпечення захисту прав людини та протидії агресії;

– введення тимчасових обмежень конституційних прав людини і громадянина, що зумовлено наявними воєнними загрозами під наглядом та за допомогою ОПВ;

– обов'язкове збереження правової основи в питаннях обмеження прав людини і громадянина у відповідності зі ст. 64 Конституції України з урахуванням основоположних прав людини і громадянина, котрі не підлягають обмеженню.

У даному випадку доцільно звернути увагу на те, що до складу обмежень прав людини і громадянина, у відповідності із законодавством України, включають: комендантську годину, обмеження свободи пересування, перевірка документів і огляд, заборона масових заходів, обмеження виборчого процесу, а також обмеження діяльності політичних партій.

Таким чином, роль ОПВ в забезпеченні прав людини і громадянина в

умовах воєнного конфлікту в Україні простежується через розширення повноважень їх представників різного рівня. При цьому захист прав людини і громадянина в межах обмежень закріплено ст. 64 Конституції України, яка надає також перелік прав людини і громадянина, які не можуть бути обмежені в країні, що функціонує в зоні воєнного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Волошанівська Т. В. Порушення прав людини в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 58-60. URL : http://lsej.org.ua/4_2025/14.pdf.

2. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2022. С. 63-67. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/12.pdf.

3. Канєнберг-Сандул О.К. Порушення прав людини в умовах військової агресії РФ проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*.2023. № 1 С. 531-533. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/122.pdf.

4. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично – порівняльне правознавство.* 2023. № 9. С. 95-99. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.11.2025).

Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: КЛЮЧОВІ НОВЕЛИ РЕКОДИФІКАЦІЇ КНИГИ ДРУГОЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Масштабні суспільні, політичні та економічні трансформації, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність рекодифікації та оновлення положень Цивільного кодексу України, який містить загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи. У Концепції оновлення Цивільного кодексу України [1], підготовленої робочою групою у 2020 році, передбачено основні напрями системного оновлення Цивільного кодексу України, серед яких, зокрема, інститут особистих немайнових прав фізичної особи – книга друга «Особисті немайнові права фізичної особи».

На даний час у Верховній Раді зареєстровано два ключові законопроєкти щодо оновлення Цивільного кодексу України. Ці проєкти розпочинають рекодифікацію, вносячи зміни до книги першої «Загальні положення» [2] та

книги другої «Особисті немайнові права фізичної особи» [3]. Загалом планується розширення Цивільного кодексу України до восьми книг за рахунок виділення окремих книг для регулювання сімейного права та міжнародного приватного права.

Відповідно до теми тез доповіді, аналіз проєкту змін до книги другої Цивільного кодексу України, що регулює особисті немайнові права фізичної особи, свідчить про глибоку реформу, спрямовану на гармонізацію із європейськими стандартами та адаптацію до викликів цифрової доби. Оскільки кінцевий текст проєкту ще може змінюватися, проаналізуємо ключові концептуальні новели, які становлять суть рекодифікації книги другої Цивільного кодексу України.

Законопроєкт уточнює поняття особистого права, його немайновий характер та невід'ємний зв'язок з особою. Особисті права фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, групуються в чотири види: особисті права, що забезпечують індивідуалізацію фізичної особи; особисті права, що забезпечують інформованість фізичної особи (інформаційні права); особисті права, що забезпечують приватність фізичної особи; особисті права, що забезпечують свободу соціального буття фізичної особи [3].

У зв'язку з цифровізацією суспільних відносин законопроєкт вводить низку нових видів прав для захисту особи в онлайн-середовищі:

1) право на цифровий образ, яке надає захист будь-яким формам представлення особи в інтернеті – акаунтам, профілям, аватарам, що дасть змогу протидіяти створенню фейкових сторінок, крадіжці цифрової ідентичності та іншим маніпуляціям;

2) право на цифрову приватність, яке захищає не лише зміст комунікації, а й так званий «цифровий слід» особи: метадані, історію пошукових запитів, дані геолокації тощо;

3) право на забуття, яке вперше на рівні кодексу закріплює можливості надання особі вимагати вилучення неактуальної, недостовірної або неправомірної інформації про себе із загального доступу та результатів пошукових систем, що є важливим елементом європейських стандартів захисту персональних даних;

4) право на захист від діпфейків, яке прямо забороняє створення та використання штучно згенерованих за допомогою штучного інтелекту зображень, голосу особи без її згоди, надаючи інструменти для боротьби з дезінформацією та маніпуляціями;

5) право на інформаційний спокій, яке закріплює право фізичної особи не брати участь у робочих комунікаціях (дзвінки, листи, повідомлення) у неробочий час, що є відповіддю на розмиття меж між роботою та особистим життям в умовах дистанційної зайнятості та захищає право на відпочинок [4].

Законопроєкт деталізує та модернізує права у сфері охорони здоров'я, в результаті чого пропонується доповнити Цивільний кодекс України новими правами: право на здоров'я, право на медичну та/або реабілітаційну допомогу,

репродуктивні права та право на донорство та трансплантацію, які деталізують права пацієнтів та створюють систему їх правового регулювання.

Значну увагу в законопроєкті приділено запровадженню інституту інформованої згоди як ключового елементу автономії та недоторканності фізичної особи. Законопроєкт детально визначає умови та порядок надання/відкликання такої інформованої згоди, з урахуванням особливостей щодо різних категорій осіб та залежно від їх віку та обсягу дієздатності [4].

Уперше в українському законодавстві на рівні кодифікації запроваджується інститут посттанативних особистих прав. Ця новела надає членам сім'ї та близьким родичам померлої особи чіткий юридичний інструментарій для захисту її доброго імені, спростування недостовірної інформації, а також контролю за використанням її імені, зображення та особистих нотаток після смерті.

Законопроєкт розширює регламентацію особистих благ, які забезпечують індивідуалізацію фізичної особи шляхом деталізації існуючих та введення нових особистих прав на: ім'я, підпис, зображення, голос, біометричні та генетичні дані, особистий і родовий герб.

Окремою новою главою 221 врегульовано особисті права юридичної особи та інших суб'єктів приватних відносин. Законопроєкт регулює право на найменування, право на цифровий образ, право на символіку, право на репутацію, право на інформацію, право на професійну таємницю, право на таємницю кореспонденції, право на цифрову приватність та право на місцезнаходження юридичної особи [4].

Рекодифікація книги другої Цивільного кодексу України є кроком до створення сучасного, людиноцентричного та гнучкого законодавства. Успішна реалізація цих ініціатив забезпечить Україні необхідну правову визначеність у сфері особистих прав та гармонізацію з європейською правовою доктриною, що є ключовим у контексті членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої: Проєкт Закону від 21.09.2025 № 14056. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

4. Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої: Проєкт Закону від 21.09.2025 № 14057. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

5. Щодо проєкту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги другої (реєстр. № 14057 від 21 вересня 2025 року): Висновок Комітет Верховної Ради України з питань правової політики від 04.11.2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

Максим ДЄЄВ
доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

77-річчя проголошення Загальної декларації прав людини актуалізує питання дотримання фундаментальних прав осіб, позбавлених волі, адже саме пенітенціарна система традиційно залишається однією з найбільш уразливих сфер правозастосування. В Україні кримінально-виконавча система перебуває у стані тривалої трансформації, проте проблема забезпечення гідних умов тримання, доступу до медичної допомоги та ефективного механізму оскарження порушень залишається вкрай гострою.

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, питання «безпекового потенціалу» пенітенціарної системи – щодо засуджених, персоналу установ виконання покарань, а також суспільства й держави загалом – набуло особливої актуальності. Перед кримінально-виконавчою системою постали нові виклики, які не лише загострили раніше наявні проблеми, але й породили додаткові ризики у процесі виконання й відбування покарань. Це своєю чергою обумовило покладення на органи та установи виконання покарань нових завдань і функцій, спрямованих на забезпечення належного рівня безпеки, стабільності та безперервності їхньої діяльності.

Серед проблем, що виникають навіть у відносно безпечних регіонах, виокремлюють:

– порушення прав засуджених та ув’язнених;

– випадки катувань, насильства та залякування;

– незабезпечення безпеки засуджених, ув’язнених та персоналу (несвоєчасна, неповна або неналежна евакуація; недостатнє фінансування; відсутність належної інформаційної та управлінської підтримки; залишення персоналу й ув’язнених у небезпечних умовах; незадовільний стан установ, до яких переміщуються евакуйовані особи);

– несвоєчасне або неповне звільнення засуджених та ув’язнених за відповідними правовими підставами, а також обмеження або позбавлення їх можливостей реалізувати відповідні права [1].

Однією з ключових проблем залишається невідповідність умов тримання засуджених міжнародним стандартам, зокрема Мінімальним

стандартним правилам ООН поводження із в'язнями (Правилам Нельсона Мандели) та вимогам Європейського комітету з питань запобігання катуванням. Європейський суд з прав людини у низці рішень проти України неодноразово констатував системний характер порушень статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], що зумовлено переповненістю камер, незадовільною санітарно-побутовою інфраструктурою, відсутністю належного медичного забезпечення та іншими факторами.

Важливим елементом державної політики має стати реальна імплементація принципу гуманізації кримінально-виконавчої системи, включаючи розширення програм ресоціалізації, психологічної підтримки та підготовки засуджених до звільнення. Забезпечення права на освіту, працю, соціальні зв'язки є необхідною умовою запобігання рецидиву та успішної інтеграції особи у суспільство.

Не менш значущим є зміцнення механізмів парламентського, громадського та міжнародного контролю за діяльністю установ виконання покарань. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який виконує функції Національного превентивного механізму, демонструє свою ефективність, однак для забезпечення реального впливу на пенітенціарну систему потребує подальшого розширення повноважень, фінансових можливостей та інституційної спроможності.

Так, у 2024 році працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з представниками громадських організацій здійснили 543 відвідування місць несвободи. За результатами цих візитів виявлено системні порушення прав і свобод людини та громадянина, зокрема прав на захист від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; на достатній життєвий рівень; на свободу та особисту недоторканність; на охорону здоров'я та медичну допомогу; на життя і безпечні умови утримання; на працю та захист від експлуатації; а також прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. За результатами реагування Уповноважений вніс 70 подань до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності з вимогою усунути виявлені порушення та запобігти їх повторенню [3].

Важливим напрямом удосконалення контролю у сфері виконання покарань є забезпечення безперешкодного доступу правозахисних організацій до установ виконання покарань, розширення їх участі в моніторингових візитах, а також інституційна підтримка громадських ініціатив, спрямованих на документування порушень і надання засудженим правової допомоги. Такий комплексний підхід дозволяє підвищити прозорість діяльності установ, сприяє формуванню культури дотримання прав людини та зменшує ризики зловживань.

Перспективи розвитку кримінально-виконавчої системи України пов'язані із поступовим переходом до моделі «пенітенціарної пробації», де

акцент переноситься з ізоляції на ресоціалізацію. Це відповідає європейським тенденціям, сприяє зниженню рецидивності та формуванню безпечного суспільства.

Отже, забезпечення прав людини в установах виконання покарань є важливим індикатором демократичного розвитку держави. Реформа пенітенціарної системи повинна базуватися на принципах гуманізму, верховенства права та поваги до людської гідності, що повністю узгоджується з ідеями Загальної декларації прав людини та європейськими стандартами у сфері поводження з ув'язненими.

Список використаних джерел

1. Михайло Романов. Установи виконання покарань під час війни. URL : https: // khpg.org/1608811011 (дата звернення: 10.11.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, / № 32 від 23.08.2006 /. Ст. 270.

3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2024: Доп. Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини від 11.05.2025. URL : https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_ Уповноваженого_2024_році.pdf (дата звернення: 20.10.2025).

Павло ДОВГОПОЛ
заступник начальника Криворізького відділу з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління з надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги,
аспірант кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Інститут безоплатної правничої допомоги (далі – БПД, система БПД) є новітнім та остаточно несформованим, перебуває у процесі трансформації. Принципи є основоположними ідеями та керівними засадами будь-якого напряму діяльності. Саме на основі принципів базується подальша політика, яка є функціональним елементом їх реалізації в рамках надання безоплатної

правничої допомоги.

Актуальність теми полягає у розкритті принципів надання БПД з точки зору фундаментальних засад, оскільки система БПД є основоположним та ключовим елементом доступу до правосуддя. Крім доступу до правосуддя, система БПД є якісним та кількісним показником державної політики у правотворчій та правозастосовній діяльності. Це обґрунтовується тим, що рівень доступу до правосуддя або юридичних послуг у цілому у державі відображає відкритість та її готовність до контрпозиції, що полягає в оскарженні державних рішень, де система БПД виступає провайдером.

У ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» виокремлено такі принципи: 1) верховенство права; 2) законність; 3) доступність безоплатної правничої допомоги; 4) забезпечення якості безоплатної правничої допомоги; 5) гарантоване державне фінансування [1]. Варто відмітити, що чинне законодавство не передбачає надання окремої дефініції принципам БПД на відміну від Закону України «Про національну поліцію», де кожний принцип є окремою статтею нормативно-правового акта.

Щодо принципу верховенства права. Функціонування цього принципу вже стало складовою державної політики [2; 3], і система БПД не є винятком. Теоретико-правова характеристика у межах предмету розгляду системи БПД свідчить про те, що державна політика, нормативно-правові акти та внутрішні документи, які приймає система, не мають суперечити Конституції, законам України та підзаконним актам. Система БПД не є винятком і має функціонувати виключно на підставі права, тобто найвищого юридичного, фундаментального положення, яке втілює в себе непорушну гарантію людської недоторканності. У практичній складовій система стикається з певними перешкодами. Зокрема, це проявляється там, де теорія закону не має фундаментального врегулювання, натомість практичні та прикладні виклики вже вимагають рішень або суттєвих змін.

Щодо принципу законності. Сучасна наукова думка окреслює принцип законності як принцип чіткої визначеності норм права. Якщо держава накладає ті чи інші обмеження на поведінку людей, то вона як мінімум має чітко і недвозначно окреслити межі цих вимог. Чіткість правових норм, їх формулювань а згодом застосування не мають бути предметом спекуляцій та зловживання, корисного та надмірного використання. Якщо проаналізувати законодавство про безоплатну правничу допомогу, то в цілому не можна сказати, що чинні норми виходять за межі цього принципу. Але сучасна державна політика в розрізі надання державних послуг (якими є і БПД в тому числі) дуже добре відображається у вислові «інструкція вища за закон».

Щодо принципу доступності безоплатної правничої допомоги. Оскільки чинне законодавство не наводить тлумачення принципу доступності на нормативному рівні, ми пропонуємо синтезувати тлумачення цього принципу, базуючись на визначення принципу доступності правосуддя, що сформований у практиці Європейського суду з прав людини.

Однією із правових передумов забезпечення доступу до суду є наявність суб'єктивного права особи на судовий захист, яке прямо випливає з конституційного положення про судовий захист прав і свобод людини (ч. 3 ст. 8, ч. 1 ст. 55 Конституції України). Крім того, право на судовий захист набуває подальшої деталізації у процесуальних кодексах (ст.ст. 3, 4 Цивільного процесуального кодексу, ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства). Це право є універсальним юридичним засобом відстоювання людиною своїх прав у будь-якій життєвій ситуації, зокрема, пов'язаній з незаконними діями (бездіяльністю) органів державної влади, у тому числі адміністрації державних підприємств, установ, органів місцевого самоврядування, посадових осіб і службовців названих структур. Воно виконує роль загальної юридичної гарантії прав і свобод людини й одночасно потребує створення владних механізмів забезпечення.

Другою правовою передумовою реальної доступності суду є нормативне закріплення й реальне утвердження рівності громадян перед законом і судом. Це означає, що не встановлюється жодних обмежень для осіб за будь-якими ознаками у разі звернення до суду. Можливість такого особистого звернення залежить від наявності в особи, що звертається, процесуальної правоздатності й дієздатності. При цьому відмова від права або скасування права на звернення до суду за законом є недійсними. Рівний доступ до суду також означає, що громадяни в суді користуються однаковими процесуальними правами і до них застосовуються існуючі норми матеріального права й однакові правила судочинства. Користуються принципом рівного доступу до суду як громадяни України, так і іноземці й особи без громадянства, за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України.

Щодо принципу забезпечення якості правничої допомоги. Якщо розглядати цей принцип суто термінологічно, то його призначення та завдання стає зрозумілим. БПД має бути якісною, такою, що задовольняє потребу її отримувача. Втім при розгляді цього принципу з якісної та кількісної точки зору це є предметом для дискутування. При аналізі цього принципу варто ставити такі питання: що у розумінні законодавства є «якісною правничою допомогою?» критерії вимірювання «якості»? як виявляти відсутність «якості»? хто є відповідальним за неякісну правничу допомогу? як диференціювати відповідальність за надання неякісної правничої допомоги?

Щодо принципу гарантованого державного фінансування. Сутність цього принципу також розкривається на основі термінологічного тлумачення. Оскільки система БПД як елемент доступу до правосуддя потребує законодавчого закріплення того, що на її функціонування будуть виділятись кошти.

Втім очевидними прогалинами, які де-факто нівелюють цей принцип, є:

1. відсутність нормативного, чіткого та стабільного уточнення розміру відповідного фінансування. Хоча і при аналізі розмірів видатків можна спиратись на загальні принципи, здоровий глузд та раціональність, це все одно

не є гарантією того, що держава буде ставити цю систему пріоритетною, особливо в умовах воєнного стану;

2. гарантоване державне фінансування закріплене законом, тобто змінною складовою. Оскільки цей принцип не закріплений у Конституції України, він підлягає редагуванню по загальній процедурі нормотворчості. Хоча фактично і системи БПД не може перестати існувати як феномен, вона може бути видозмінена до моменту винаходу найбільш корисного та ефективного зразка.

Таким чином, подальший розвиток системи БПД потребує гармонізації адміністративної практики з фундаментальними принципами права, а також конкретизації стандартів якості та фінансових гарантій на рівні закону, а не підзаконних актів. Проведений аналіз функціонування системи БПД в Україні свідчить про її перебування у стані інституційної трансформації та наявністю диспропорції між нормативним закріпленням керівних принципів та їх практичною реалізацією. Безперечно, такий стан речей потребує подальшого фундаментального дослідження принципів надання БПД та особливостей їх реалізації в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

2. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188.

3. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3 (118). С. 121-127.

Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕННЯМ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Важливим показником техніко-юридичної досконалості законодавчих актів, які визнаються в Україні основним джерелом об'єктивного права, є законодавчі дефініції. У межах своєї доповіді я акцентую увагу на тій із них, яка знайшла своє закріплення в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) [1] ще в радянські часи і залишається незмінною протягом 40 років (якщо не брати до уваги «косметичні зміни», зокрема заміну слова «законодавством» словом «законом» та вилучення слів «державний або» та «соціалістичну» у ч. 1 ст. 9).

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету оцінити зміст поняття адміністративне правопорушення, відображений у ч. 1 ст. 9 КУпАП, на предмет його відповідності положенням сучасних теорій правової поведінки, прав людини, а також потребам юридичної практики.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання [3, с. 60-78], що дозволяють розкрити зміст припису ненормативного характеру, закріпленого в ч. 1 ст. 9 вищезгаданого кодифікованого законодавчого акта.

Парадигму цього дослідження складають такі теоретичні положення, що відображають стан розвитку теорій правової поведінки та прав людини в частині їх понятійно-категоріального апарату:

1. Правопорушення є різновидом правової поведінки (юридично значущої поведінки), що являє собою суспільно небезпечне (або суспільно шкідливе), протиправне, винне діяння (дію чи бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, за вчинення якого передбачена юридична відповідальність.

2. Поняттю правопорушення притаманні такі суттєві ознаки: 1) суспільна небезпечність (або суспільна шкідливість) фактів правопорушень, що визначається кількістю суспільних зв'язків, що ними порушуються, та ступенем можливості їх відновлення; 2) протиправність правопорушення означає, що відповідна діяльність або бездіяльність суб'єкта права не відповідає вимогам, сформульованим у конкретній правовій нормі. Конкретним вираженням протиправності діяння можуть слугувати або

порушення заборони, прямо передбаченої в законі чи в будь-якому іншому нормативно-правовому акті, або невиконання зобов'язань, покладених на суб'єктів правовідносин законом чи укладеним на його основі договором, або зловживання правом; 3) винність, що відбиває психічний стан і ставлення суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння (дії чи бездіяльності), а також наслідків цього діяння; 4) діяння, що є зовнішнім вираженням протиправної поведінки суб'єкта. Воно може виражатися як в активних діях, так і бездіяльності; 5) вчиняється деліктоздатною особою, котра згідно із законом визнається суб'єктом учинення правопорушення, а тому здатна нести юридичну відповідальність; 6) негативним наслідок його (правопорушення) вчинення є юридична відповідальність [4, с. 320-322].

3. Термінопоняття «права і свободи людини» та «права і свободи громадянина» хоча й близькі за своїм змістом (вказують на визначені нормами міжнародного права і національного законодавства можливості, що їх мають фізичні особи як індивідуальні суб'єкти права), проте відмінні за своїм обсягом. Відмінною особливістю конституційно-правового статусу громадянина у порівнянні з іншими категоріями індивідуальних суб'єктів права (зокрема, іноземцями й особами без громадянства) є наділення його низкою конституційних політичних прав та покладання додаткових конституційних обов'язків.

Важливе значення в плані здійснення методологічної функції у межах цього дослідження має обґрунтоване та сформульоване Т. Подорожною судження, що розкриває зміст загальнотеоретичної категорії «законодавчі дефініції». Як стверджує дослідниця, «законодавчі дефініції являють собою вихідні (основоположні), самостійні та специфічні державно-владні приписи, що є короткими визначеннями понять, які використовують у законодавстві. Це особливі елементи механізму правового регулювання, за допомогою яких стають зрозумілими, власне, регулювальні й охоронні приписи суб'єкта законотворчості, закріплені в спеціалізованих нормах права. Дефініція посідає центральне місце у структурі всього тексту нормативно-правового акта: вона його смисловий центр» [2, с. 149-150].

У ч. 1 ст. 9 КУпАП суб'єкт законотворчості поняття, що складає предмет дослідження, визначив у такий спосіб: «Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [4].

Аналіз вищенаведеної законодавчої дефініції дозволяє виокремити такі суттєві ознаки категорії адміністративне правопорушення в інтерпретації суб'єкта законотворчості:

1) являє собою дію чи бездіяльність;
2) вирізняється протиправністю;
3) є діянням винним (умисним чи необережним);

4) посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління;

5) за цю протиправну дію чи бездіяльність законом передбачено адміністративну відповідальність.

У зв'язку з вищевикладеним виникає питання про те, чи відповідає і якою мірою легальна дефініція поняття адміністративне правопорушення, сформульована за часів існування Радянського Союзу, вимогам сучасних теорій правової поведінки та прав людини. Переконаний, що така відповідність є неповною і недостатньою. На підтвердження цієї тези наведу кілька переконливих аргументів.

По-перше, суб'єкт законотворчості прямо не визначив адміністративне правопорушення як суспільно шкідливе діяння. Натомість указав на що саме, на які соціальні цінності посягає адміністративний проступок. За задумом законодавця ними є громадський порядок, власність, права і свободи громадян та встановлений порядок управління. Але чи лише ці соціальні цінності захищаються КУпАП? Звісно ж ні, а тому й їх перелік не можна вважати вичерпним.

По-друге, для радянської правової доктрини та радянського законодавства не було властивим використання термінопоняття «права і свободи людини». Натомість широко використовувалось інше словосполучення – «права і свободи громадянина». Саме воно акумульоване в легальній дефініції поняття адміністративне правопорушення. Основну причину цьому вбачаю в радянській ідеології, через яку в 1948 році три засновниці ООН – СРСР, Білоруська РСР та Українська РСР відмовилися голосувати за Загальну декларацію прав людини.

Зважаючи на вищевикладене, результатом буквального тлумачення припису ненормативного характеру, закріпленого в ч. 1 ст. 9 КУпАП України, буде вкрай суперечливе не лише доктрині прав людини, але й положенням Конституції України судження про те, що адміністративним правопорушенням визнається лише дія чи бездіяльність, яка посягає на права і свободи громадян. Що ж до аналогічного посягання на права і свободи іноземців чи осіб без громадянства, то такі дії не визнаються правопорушенням, а тому є допустимими з погляду загальнодозвільного типу правового регулювання. Переконаний, що така ситуація для сучасної Української держави, яка визнала себе правовою, є недопустимою.

По-третє, з-поміж акумульованих у судженні, що розкриває зміст поняття адміністративне правопорушення ознак, відсутня та, яка вказує на деліктоздатного суб'єкта, тобто фізичну чи юридичну особу, здатну нести адміністративну відповідальність за вчинене правопорушення.

Отже, усе вищевикладене свідчить не лише про техніко-юридичну недосконалість законодавчої дефініції поняття адміністративне правопорушення, але й необхідність її приведення у відповідність із вимогами сучасних теорій правової поведінки та прав людини.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення 01.12.2025).
2. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія. Львів : ПАІС, 2009. 196 с.
3. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник тестових завдань : навч.-метод. посібник / І. А. Сердюк, Л. М. Сердюк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.. справ, 2022. 128 с.
4. Сердюк І. А. Правова поведінка. *Теорія держави і права* : підручник / кер. авт. кол. Ю. А. Ведєрніков. Дніпро Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 314-330.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОДОЛАННІ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВОТВОРЕННЮ

У сучасному світі державотворення стикається з комплексними гібридними загрозами, які поєднують військові, інформаційні, кібер-, економічні та соціальні елементи, спрямовані на дестабілізацію суверенітету, територіальної цілісності та демократичних інститутів. Для України, яка з 2014 року протистоїть агресії російської держави, доповненій масованою дезінформацією, кібератаками, економічним тиском та спробами розколу суспільства, окреслена проблематика є особливо гострою.

За даними ООН та ОБСЄ, гібридні операції призвели до понад 14 тис. жертв серед цивільного населення, масових порушень прав на життя, свободу, безпеку та власність, а також до системного підриву довіри до державних інститутів. При цьому «за шість місяців до 31 травня 2025 року кількість підтверджених жертв серед цивільного населення на підконтрольних уряду територіях України була більш як на 50% вищою, ніж за відповідний період 2024 року. Бюро з демократичних інститутів і прав людини заявило щодо нападу на Кривий Ріг 4 квітня, в результаті якого російська балістична ракета влучила в дитячий майданчик і вбила 20 мирних жителів, включаючи дев'ятьох дітей. «Після аналізу фотографій і відео, а також свідчень очевидців та інших загальнодоступних доказів, маємо достатні підстави вважати, що всупереч заявам російської федерації, безпосередньо перед ударом або під час

нього в цьому районі не було військових цілей» [1].

Дослідження ролі прав людини в цьому контексті є актуальним з низки причин.

1. Захист прав людини як протидія дестабілізації. Гібридні загрози часто починаються з порушення базових прав (свободи слова, зборів, доступу до інформації), що створює підґрунтя для маніпуляцій та розколу. Посилення механізмів захисту прав людини (через судову реформу, незалежні медіа, цифрову гігієну) є превентивним інструментом проти гібридизації конфліктів.

2. Інтеграція прав людини в національну безпеку. У Стратегії національної безпеки України (2020, оновленій у 2025 році [2]) та Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя [3] права людини визначено як складову стійкості держави.

3. Міжнародний вимір та євроатлантична інтеграція. У контексті переговорів про вступ до ЄС (кандидатський статус України з 2022 р., активізація «безпекових гарантій» 2024-2025 рр.) дотримання прав людини є не лише етичним, а й політичним критерієм. Аналіз ролі прав людини у подоланні гібридних загроз сприяє формуванню аргументованої позиції України на міжнародних майданчиках (Рада Європи, ОБСЄ, ООН).

4. Практична потреба в постконфліктному відновленні. Після деокупації територій захист прав людини стане основою реінтеграції, примирення та запобігання рецидивам гібридних впливів.

Гібридні загрози державотворенню являють собою комплексний феномен, що поєднує конвенційні та неконвенційні методи впливу на державні інституції, суспільну свідомість та національну безпеку. У контексті сучасного міжнародного права та політології права людини виступають не лише як об'єкт захисту, а й як інструмент забезпечення державної стійкості. Системне дотримання прав людини формує соціальний капітал, який є важливим для протидії дезінформаційним кампаніям, соціальній дестабілізації та іншим формам гібридного впливу.

Теоретичне осмислення цього взаємозв'язку має спиратися на концепцію демократичного миру та теорію легітимності державної влади. Держави з високим рівнем захисту прав людини демонструють більшу стійкість до зовнішніх маніпуляцій, оскільки їхні громадяни мають менше підстав для незадоволення системою управління та більше довіряють державним інституціям, що створює природний імунітет проти спроб розхитування суспільно-політичної стабільності.

Забезпечення фундаментальних прав та свобод формує структурні передумови для попередження гібридних атак. Свобода слова та доступ до інформації створюють середовище медіаплюралізму, де дезінформаційні наративи зустрічають критичний аналіз та альтернативні джерела верифікації. Незалежні медіа, захищені правом на свободу вираження поглядів, виступають природним фільтром пропагандистських меседжів та фейкових новин.

Право на участь у державному управлінні та політичних процесах забезпечує легітимність влади через демократичні механізми. Інклюзивні політичні системи, де різні соціальні групи мають реальні канали впливу на прийняття рішень, менш вразливі до спроб експлуатації міжгрупових протиріч. Гібридні актори часто використовують соціальні розколи, етнічні чи релігійні суперечності для дестабілізації держави; захист прав меншин та забезпечення їхньої політичної репрезентації нівелює цей потенціал.

Економічні та соціальні права відіграють ключову роль у формуванні суспільної згуртованості. Держави, що забезпечують достатній рівень соціального захисту, освіти та охорони здоров'я, створюють умови для соціальної мобільності та зменшення маргіналізації окремих груп населення, що знижує ймовірність успішної мобілізації невдоволених верств через протестні рухи, керовані зовнішніми акторами.

Таким чином, піднята проблематика є актуальною як для теоретичного осмислення взаємозв’язку прав людини та безпеки держави, так і для розробки політик, що забезпечать стале державотворення в умовах перманентних гібридних викликів. Права людини у протидії гібридним загрозам державотворенню функціонують на кількох взаємопов'язаних рівнях: як превентивний механізм через формування стійкого суспільства, як операційний інструмент через забезпечення легітимності контрзаходів та як відновлювальний механізм у постконфліктний період. Системне дотримання міжнародних стандартів прав людини не є перешкодою для ефективної протидії гібридним загрозам, а навпаки, становить її необхідну передумову та гарантію довгострокової ефективності.

Список використаних джерел

1. ODIHR’s latest report adds to the mountain of evidence detailing serious concerns with Russia’s actions in Ukraine: UK statement to the OSCE. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/odihrs-latest-report-adds-to-the-mountain-of-evidence-detailing-serious-concerns-with-russias-actions-in-ukraine-uk-statement-to-the-osce.

2. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

3. Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text.

Roman KARPENKO
associate Professor at the department
of civil law disciplines
Dnipro State University of Internal Affairs,
candidate of legal sciences, docent

THE IMPACT OF MARTIAL LAW ON THE REALIZATION OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS: LEGAL ANALYSIS

The large-scale invasion of Ukraine – a sovereign, independent, democratic, and law-abiding state – by an aggressor nation has triggered profound crises across the country and its society. This aggression has significantly worsened issues surrounding the violation of human rights, civil liberties, and fundamental freedoms. The active hostilities conducted by the occupying force on Ukrainian territory necessitated the adoption of a special legal framework under martial law, which brings forth various challenges related to safeguarding human rights and freedoms. Additionally, it highlights the need to establish strategic priorities for their restoration amidst efforts to address the aftermath of war. Military threats and ongoing conflicts have significantly curtailed these rights, imposing considerable restrictions. In light of these developments, the issue under study gains critical importance and calls for comprehensive examination.

The protection and restoration of human rights and fundamental freedoms represent a key focus of state activity, especially during times of war when their significance becomes increasingly critical. Current scientific research demonstrates that this issue is receiving considerable attention and care.

Scientists contend that the implementation of restrictive measures is largely driven by the urgency to restore territorial integrity, safeguard state sovereignty, and uphold the constitutional order. In such circumstances, there is an imbalance, as these measures disproportionately infringe upon the constitutional rights and freedoms of individuals and citizens. This issue calls for an in-depth examination.

It is essential to recognize that ensuring legal protection and the restoration of human rights and fundamental freedoms in the aftermath of wartime consequences requires safeguarding citizens' right to housing and addressing the needs of vulnerable population groups living in temporarily occupied territories, whose rights have been infringed due to ongoing hostilities. Additionally, particular attention must be dedicated to protecting the rights and freedoms of individuals who have left the country or were forcibly deported to the aggressor state's territory. These actions are vitally important and should be developed with a focus on upholding fundamental legal principles, such as the right to housing, social protection, equality, protection against discrimination, and labor rights for all citizens. Simultaneously, it is imperative to ensure these measures align with international and European legal

standards, particularly considering Ukraine's adherence to the European Convention on Human Rights. A comprehensive approach that integrates administrative, legal, and civil law measures will be instrumental in achieving the desired outcomes: adequate legal protection and the restoration of human rights and fundamental freedoms amid efforts to address the repercussions of war.

References

1. ~~1.~~Constitution of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k/96-VR. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. ~~2.~~Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of July 17, 1997. № 994_535. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 994_535#Text.

Юрій КРАМАРЕНКО
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД В УМОВАХ ПОТОЧНИХ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Сутність державного управління, тобто питання хто і як управляє, ставились, мабуть, з часів перших державних утворень. Сьогодні основним пріоритетом при обговоренні та дослідженні таких питань, принаймні в публічній площині та науково-практичному середовищі, є дотримання основоположних прав і свобод людини, розширення можливостей сучасної людини, а також забезпечення її активної участі у процесі державотворення та інших соціально-економічних процесах, що відбуваються у суспільстві та світі.

Нормативно-правові акти на національному та міжнародному рівнях декларують «людиноцентризм», ідеї рівності людей у своїй гідності та правах, прагненню до відносин, що ґрунтуються на повазі один до одного. Так, Конституція України містить норми, що є визначальними для правотворчості і правозастосування, регулювання суспільних відносин чи визначення державної політики. Серед них можна назвати наступні:

- стаття 3: Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави;

- стаття 21: Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними;

- стаття 22: Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;

- стаття 23: Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості;

- стаття 24: Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1].

Одним із перших основоположних нормативно-правових актів, що започаткував ствердження загальнолюдських цінностей у світовому масштабі, є Загальна декларація прав людини (далі – Загальна декларація), прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. У її преамбулі серед іншого зазначено те, що «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру», а «зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей» [2]. У статті 1 Загальної декларації визначено, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [2].

Наша сімдесятисемирічна історія після проголошення Загальної декларації з одного боку є історією розвитку інститутів правової держави та громадянського суспільства, що начебто повинна створити набагато кращі умови для співіснування людей, проте з іншого – неважко побачити тенденції та чинники, що інколи нівелюють закладені принципи. Так, за даними дослідження світового рівня довіри, сучасні тенденції вимагають переосмислення існуючих підходів до впливу на соціально-економічні процеси. Згідно з дослідженням «шістдесят один відсоток населення світу мають помірне або високе почуття образи, яке визначається переконанням, що уряд і бізнес ускладнюють їхнє життя та служать вузьким інтересам, а багаті люди несправедливо отримують вигоду від системи. Ті, хто має високий рівень невдоволення, не довіряють усім чотирьом інституціям (бізнесу, уряду,

медіа та неурядовим організаціям)», при цьому «щоб досягти змін, 4 з 10 схвалили б одну або декілька з наступних форм «ворожого активізму»: напади на людей в Інтернеті, навмисне поширення дезінформації, погрози або вчинення насильства, пошкодження державного чи приватного майна. Цей настрій найбільш поширений серед респондентів віком 18-34 роки (53 відсотки схвалюють принаймні одну з них)» [3].

Спираючи на такі чи аналогічні дослідження та науково-практичні публікації, предметом яких є сучасні соціально-політичні процеси на національному та міжнародному рівнях, можна виокремити тенденції, що можуть мати як позитивне, так і негативне значення для майбутнього. До них можна віднести наступні.

1. Швидкий, масштабний та іноді некерований обіг товарів, послуг, технологій, культур, традицій та цінностей. При цьому неважко побачити, що такі процеси мають місце також для об'єктів, що використовуються у злочинних цілях або притаманні виключно злочинному середовищу.

2. Зростання обсягів та швидкості створення й поширення інформації, при наявності високої ймовірності та можливості обігу недостовірних відомостей чи некоректного тлумачення або ж сприйняття фактів споживачами.

3. Фрагментація та відокремленість людей (членів суспільства) один від одного або одних соціальних груп чи верств від інших. З одного боку, це дозволяє розвивати власну унікальну особистість та знаходити можливості для індивідуального розвитку, а з іншого – поділ за «цільовою аудиторією», «поколіннями», соціальним статусом, майновим чи інтелектуальним рівнем, а також поширення фанатизму та радикалізму стають сприятливими факторами, що створюють проблемні питання у цій сфері.

4. Превалювання суперництва (конкуренції) та опозиції (протистояння) у соціальних та економічних відносинах на різних рівнях. При цьому слід зазначити, що якщо для певних відносин, наприклад у бізнес-середовищі чи міжнародних відносинах, суперництво у адекватних межах є цілком виправданим та природним, то для більшості інших вони є деструктивними (наприклад, міжособистісні – сімейні, дружні тощо).

5. Зниження довіри суспільства до владних та інших інституцій, що за своєю суттю повинні сприяти становленню загальнолюдських цінностей та дотримання принципу верховенства права.

Отже, якщо ми прагнемо розвиватися в дусі цінностей, закладених Загальною декларацію, то варто зауважити, що стрімкий розвиток технологій та сучасний стан соціально-економічних перетворень ставлять нові завдання перед суспільством та суб'єктами впливу різних рівнів. В цьому контексті варто звернути увагу на рекомендації, що надано у вже розглянутому дослідженні щодо рівня довіри. У висновках вказаного дослідження запропоновано наступні кроки, котрі адресовано переважно до суб'єктів впливу на соціально-політичні процеси, що полягають у наступному:

«1. Скарги необхідно розглядати. Інституційні провали останніх 25 років призвели до невдоволення по всьому світу, що своєю чергою стримує зростання та інновації. Щоб подолати цю кризу, зрозумійте економічні реалії ваших зацікавлених сторін, відстоюйте спільні інтереси та створюйте можливості для оптимізму.

2. Бізнес має ліцензію на діяльність. Ті, хто має вищі почуття невдоволення, частіше вважають, що бізнес робить недостатньо для вирішення суспільних проблем. Щоб зорієнтуватися в цих очікуваннях, зрозумійте, де у вас є зобов'язання, дійте від імені своїх зацікавлених сторін та захищайте свою організацію.

3. Бізнес не може діяти самостійно. Бізнес, уряд, медіа та неурядові організації повинні працювати разом, щоб вирішувати корінні причини невдоволення та сприяти довірі, зростанню та процвітанню. Інвестуйте в місцеві громади якісну інформацію та професійні навички. Досягайте результатів, які справедливо вигідні для всіх.

4. З довірою оптимізм затьмарює образу. Коли інституціям не можна довіряти у їхній чесній поведінці, образи зростають, а світогляд похмурнішає. Щоб розвіяти образи та підвищити оптимізм, визначте пріоритети та відновіть довіру у вашій організації та місцевих громадах» [3].

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4223 (дата звернення: 30.11.2025).

2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 30.11.2025).

3. 2025 Edelman Trust Barometer. Edelman. URL: https://www.edelman.com/trust/2025/trust-barometer (дата звернення: 30.11.2025).

Валентина КРИЖНА
провідний науковий співробітник
Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

Права людини, закріплені в національному та міжнародному законодавстві, становлять основу демократичного суспільства і формують межі повноважень державних інституцій. Правоохоронна діяльність, яка за своєю сутністю передбачає застосування примусу, втручання у приватну сферу особи та використання широкого комплексу оперативно-розшукових і процесуальних засобів, є найбільш чутливою з точки зору можливих порушень прав людини. Особливої актуальності це питання набуває у сучасних умовах, коли Україна переживає масштабні політичні та безпекові трансформації, пов'язані з відсіччю збройної агресії Російської Федерації, реформуванням сектору цивільної безпеки та імплементацією європейських стандартів верховенства права.

У науковому дискурсі права людини розглядаються як універсальні, невідчужувані морально-правові цінності, що мають пріоритет над інтересами держави. Проте у практиці правоохоронної діяльності цей баланс часто порушується, що проявляється у зловживанні повноваженнями, недостатності ефективних механізмів контролю, використанні застарілих методів досудового розслідування та нерозвиненості системи захисту від катувань і жорстокого поводження. Аналіз проблем у цій сфері свідчить, що міжнародні стандарти, зокрема положення Європейської конвенції з прав людини, часто не мають належного практичного застосування [1].

Одним із найскладніших викликів залишається проблема катувань та інших форм неналежного поводження. Європейський суд з прав людини у справах Kaverzin v. Ukraine та Belousov v. Ukraine констатував існування в Україні структурної проблеми, що полягає у поширенні практик надмірного застосування сили під час затримання, вибивання показань, тиску на підозрюваних з метою отримання самообмови. Такі явища часто зумовлені низьким рівнем професійної підготовки, відсутністю належної мотивації працівників правоохоронних органів та тіньовими практиками, що виникли внаслідок багаторічної інституційної деформації.

Поряд із цим ускладнює ситуацію недостатня ефективність внутрішніх механізмів контролю, а також проблеми в діяльності Державного бюро

розслідувань, яке покликане розслідувати злочини працівників правоохоронних органів. Недостатня процесуальна незалежність слідчих, залежність від прокуратури, кадрова некомплектність і надмірне навантаження призводять до тривалих перевірок та низького відсотка притягнення винних до відповідальності. Все це формує атмосферу безкарності, яка є ключовим чинником повторюваності порушень.

Не менш актуальною є проблема забезпечення права на справедливий суд. Незважаючи на реформу судової системи та досудового розслідування, практика залишається далекою від стандартів, встановлених статтею 6 Європейської конвенції [2]. Нерідко фіксуються порушення принципів змагальності та рівності сторін, непоодинокими є випадки затягування кримінальних проваджень, неналежного документування доказів, втручання недозволених методів збору інформації. Система безоплатної правової допомоги, попри загальне вдосконалення, досі не забезпечує однаково високої якості представництва у кримінальних провадженнях.

Особливої уваги потребує вплив сучасних технологій на права людини. Сьогодні правоохоронні органи активно використовують інструменти цифрового стеження: відеоспостереження, перехоплення телекомунікацій, алгоритми аналізу поведінки, розпізнавання облич. У контексті воєнного стану та підвищених загроз національній безпеці такі технології можуть бути виправданими, однак їх застосування має бути суворо врегульоване законом і підзвітне незалежним інституціям. Збирання, зберігання та обробка персональних даних повинні здійснюватися в межах, визначених принципами необхідності, пропорційності та мінімального втручання, що відповідає практиці ЄСПЛ за статтею 8 Конвенції [2].

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації Україна перебуває в умовах воєнного стану, що суттєво розширює повноваження правоохоронних органів. Перевірка документів, запровадження комендантських годин, обмеження свободи пересування, фільтраційні заходи – усе це створює ситуації, коли межа між забезпеченням безпеки та порушенням прав людини стає надзвичайно тонкою. Міжнародне право визнає можливість дерогації окремих прав, однак такі дії мають бути тимчасовими, обґрунтованими та не суперечити принципу недоторканності людської гідності [3].

Серед стратегічних напрямів удосконалення правоохоронної діяльності важливим є розвиток інституційної підзвітності. Необхідно забезпечити реальну незалежність органів внутрішнього контролю, гарантувати публічність дисциплінарних процедур, автоматизувати системи фіксації дій правоохоронців (зокрема через обов’язкове використання боді-камер). Такі інструменти суттєво знижують ризики зловживань і водночас підвищують рівень довіри суспільства.

Ключовим чинником успішної трансформації залишається професійна підготовка персоналу. Співробітники правоохоронних органів повинні мати глибокі знання міжнародних стандартів прав людини, практики ЄСПЛ,

методів деескалації конфліктів, навичок ненасильницької комунікації та протидії дискримінаційним практикам. У світовій практиці доведено, що саме підвищення професійної культури та етичних стандартів зменшує рівень порушень і позитивно впливає на результативність роботи [3].

Отже, забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів правоохоронної діяльності потребує комплексних рішень, які охоплюють законодавче вдосконалення, організаційну реформу, цифрові гарантії та підвищення професійної компетентності кадрів. В умовах європейської інтеграції Україна має дотримуватися найвищих стандартів верховенства права, оскільки саме на їх основі формується довіра суспільства до держави, зміцнюється легітимність влади та забезпечується стабільність правопорядку. Розвиток демократичних інститутів неможливий без ефективної, підзвітної та орієнтованої на потреби громадян правоохоронної системи, яка ґрунтується на повазі до людської гідності та прагне мінімізувати ризики порушень.

Список використаних джерел

1. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/ (дата звернення 17.11.2025).

2. European Convention on Human Rights, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Єрьоменко Я. Нові функції та навички поліції під час війни. *Діяльність органів правопорядку під час та після збройних конфліктів (зарубіжний досвід)* : матеріали XIV Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14 квіт. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 199-200.

Ігор КОВАЛЬОВ
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Превентивні поліцейські заходи є однією з ключових складових правоохоронної діяльності, спрямованої на забезпечення громадського порядку, безпеки та запобігання вчиненню правопорушень. Вони відіграють особливо важливу роль у сучасному суспільстві, де злочинність, правопорушення та інші загрози безпеці громадян є серйозною проблемою, що потребує комплексного підходу. Превентивні заходи дозволяють

правоохоронним органам не лише реагувати на вже вчинені правопорушення, а й попереджати їх, виявляючи потенційні загрози ще до їхньої реалізації. Саме тому їх застосування є важливим інструментом у діяльності поліції та інших органів, що відповідають за підтримання правопорядку.

Поняття превентивних заходів охоплює широкий спектр дій, які можуть бути як організаційними, так і правовими. Вони спрямовані на усунення або мінімізацію загроз, які можуть призвести до вчинення злочинів чи адміністративних правопорушень. Основна їхня мета – запобігти правопорушенню ще до того, як воно відбудеться, а також створити умови, що ускладнюють або роблять неможливим його вчинення. Превентивні заходи можуть бути як загальними, спрямованими на широку аудиторію або певну соціальну групу, так і індивідуальними, коли вони застосовуються щодо конкретної особи, яка потенційно може вчинити правопорушення.

Сутність превентивних заходів полягає в їхній спрямованості на профілактику правопорушень шляхом раннього виявлення загроз та оперативного реагування на них. Такі заходи застосовуються не тільки у випадках, коли є безпосередня підозра щодо особи або ситуації, а й у загальному контексті забезпечення громадської безпеки. Наприклад, патрулювання вулиць, відеоспостереження у громадських місцях, проведення роз'яснювальної роботи серед населення – усе це є формами превентивної діяльності, спрямованої на зниження рівня злочинності.

Для кращого розуміння механізмів превентивної діяльності слід звернути увагу на класифікацію таких заходів. Вона може здійснюватися за різними критеріями, зокрема за метою, способом реалізації, правовими підставами та рівнем впливу.

За своєю метою превентивні заходи поділяються на три основні групи: соціальні, організаційні та правові. Соціальні заходи спрямовані на загальне покращення умов життя громадян, підвищення рівня освіти та культури, формування правосвідомості та дотримання норм суспільної моралі. До них можна віднести проведення інформаційних кампаній, навчальних програм, заходів, спрямованих на соціальну адаптацію груп ризику. Організаційні заходи включають контроль за дотриманням громадського порядку, забезпечення безпеки у публічних місцях, профілактичні рейди, перевірки, а також активну взаємодію з населенням з метою отримання інформації про потенційні загрози. Правові заходи передбачають офіційні попередження, профілактичні бесіди, адміністративний нагляд, винесення приписів щодо уникнення певних ситуацій, які можуть спричинити правопорушення.

За способом реалізації превентивні заходи можуть бути активними та пасивними. Активні заходи включають безпосереднє втручання правоохоронців у ситуації, що мають потенційну загрозу правопорядку. Наприклад, зупинка осіб, що поводяться підозріло, проведення профілактичних розмов із громадянами, які можуть бути схильні до вчинення правопорушень, контроль за поведінкою осіб, що раніше притягувалися до

кримінальної або адміністративної відповідальності. Пасивні заходи своєю чергою передбачають непрямий вплив на ситуацію, наприклад, встановлення камер відеоспостереження, посилене патрулювання певних районів міста, аналіз криміногенної обстановки та відповідне коригування дій поліції.

За рівнем впливу превентивні заходи поділяються на загальні та індивідуальні. Загальні заходи застосовуються до всього населення або окремих соціальних груп і мають на меті створення загальної атмосфери дотримання законності та порядку. Це можуть бути кампанії з підвищення правової обізнаності, публічні заходи, спрямовані на підтримку безпеки, або розширення поліцейської присутності у районах з високим рівнем правопорушень. Індивідуальні заходи, навпаки, застосовуються щодо конкретних осіб, які можуть становити загрозу громадському порядку або вже мали випадки правопорушень у минулому. Сюди можна віднести попередження, адміністративний нагляд, контроль за поведінкою умовно засуджених осіб, обмеження перебування в певних місцях або тимчасову заборону на участь у певних заходах.

Окремо слід розглянути правові підстави застосування превентивних заходів. Усі вони здійснюються на основі чинного законодавства, яке регламентує порядок їх проведення, межі застосування та відповідальність за порушення прав громадян у процесі превентивної діяльності. В Україні правовими основами для застосування таких заходів є Конституція України [1], Кодекс України про адміністративні правопорушення [2], Кримінальний кодекс України [3] та низка інших нормативно-правових актів. Деякі заходи мають чітке законодавче регулювання, наприклад, профілактичний облік осіб, які перебувають у групі ризику, або заборона відвідувати певні місця. Інші заходи є дискреційними, тобто їх застосування залежить від оцінки ситуації правоохоронцем.

Отже, превентивні поліцейські заходи є важливим інструментом забезпечення правопорядку, їхня суть полягає у запобіганні правопорушенням шляхом своєчасного реагування на потенційні загрози. Вони класифікуються за метою, способом реалізації, рівнем впливу та правовими підставами. Важливим завданням є ефективне застосування цих заходів, оскільки їх правильне використання дозволяє значно знизити рівень злочинності, забезпечити громадський порядок та сприяти формуванню безпечного середовища для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к 96-ВР. URL: https:zakon.rada.gov.ua laws show 254 96-вр.

2. Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2008. № 13. Ст. 359.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі

змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 1984. № 51. Ст. 1122.

5. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

6. Шатрава С. О. Теорія і практика запобігання корупції в органах Національної поліції України: адміністративно-правове дослідження : монограф. Харків : Діса плюс, 2016. 440 с.

Оксана ЛУЧКО
викладач Державного закладу
професійної (професійно-технічної)
освіти зі специфічними умовами
навчання «Криворізька академія
патрульної поліції»,
кандидат юридичних наук

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ І ПРАВО НА ЗАХИСТ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Право на захист є одним із ключових елементів демократичної правової держави, гарантованих Конституцією України та міжнародними правовими актами. Його актуальність зростає в умовах розвитку демократичної держави, де важливо забезпечити реальний, а не формальний доступ кожного громадянина до механізмів правової допомоги.

Актуальність права на захист проявляється у деяких аспектах, зокрема: забезпечення справедливого правосуддя, запобігання порушенням прав людини, гарантія презумпції невинуватості, захист честі та гідності, підтримання довіри до правової системи. У період підвищеної соціальної напруги та воєнного стану право на захист стає ще більш значущим. Через розгалуженість аспектів звузимо предмет дослідження до деяких аспектів забезпечення права на захист поліцейськими (а саме патрульними поліцейськими) і проблемних питаннях, які виникають при його практичній реалізації.

Право на захист є одним із основоположних, і при притягненні особи до адміністративної відповідальності чи то її затримання, роз'яснюється патрульними поліцейськими одразу ж, поряд з іншими основоположними конституційними правами. Так, ст. 268 КУпАП закріплено права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, серед яких є право при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [1].

Чимала кількість справ про адміністративні правопорушення відповідно до ст. 222 КУпАП віднесені до компетенції Національної поліції, особливо у

сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. У такому випадку патрульний поліцейський виносить постанову у справі про адміністративне правопорушення за порушення Правил дорожнього руху на місці його вчинення. Однак в практичній діяльності не завжди правоохоронець може реалізувати права особи на захист. Причинами цього можуть бути різні: орієнтація на формальний результат, а не на правову процедуру, брак часу, прагнення уникнути «тягучки». Крім цього, проблемним питанням є відсутність чітких алгоритмів щодо забезпечення права особи на захист у разі заявлення такого клопотання.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 1363 закріплені загальні вимоги та механізм інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги для реалізації права осіб на захист про випадки адміністративного затримання (у тому числі) [2]. Але нині ні в КУпАП, ні в підзаконних нормативно-правових актах не закріплений механізм щодо процедури подання та вирішення клопотання правопорушника про надання правової допомоги під час розгляду справи органами Національної поліції. Так, по-перше, не визначена форма подання самого клопотання – усна чи письмова. Якщо письмова, то слід зауважити, що бланку клопотання про залучення захисника до розгляду справи не існує (зразки подібних клопотань та заяв є на офіційних сайтах судової влади). Закон не зобов'язує патрульного допомагати в складанні подібних заяв або ж складати їх за правопорушника, але через не досить високий рівень правової обізнаності громадян в нашій державі можна стверджувати, що не всі громадяни можуть написати подібну заяву без сторонньої допомоги, маючи при собі лише чистий аркуш паперу. Частіше таке клопотання надається усно, але не визначено, в якому документі воно має бути зафіксоване (у бланку постанови про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване не в автоматичному режимі, як і в бланку протоколу про адміністративне правопорушення, затвердженому Інструкцією № 1395 [3], навіть відсутня графа про заявлені зауваження, клопотання. Окрім цього, патрульні поліцейські майже всі адміністративні матеріали (у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху – всі) оформлюють у електронному вигляді через службові планшети, і в електронній постанові також відсутня графа про заявлені під час розгляду справи заяви та клопотання. Вочевидь, рекомендованим способом фіксації заявленого клопотання правопорушника про залучення захисника є фіксація такої усної заяви на боді-камеру поліцейського чи інший технічний пристрій.

Окрім цього, у практичній діяльності при винесенні постанови про адміністративне правопорушення, правопорушник може написати клопотання про перенiс розгляду справи у зв'язку з необхідністю залучити захисника, але таке клопотання вирішується патрульним на власний розсуд (в законі відсутня вимога про обов'язок патрульного задовольнити таке клопотання правопорушника), що може мати наслідком порушення особи права на захист.

І хоча зазвичай інспектори патрульної поліції задовольняють такі клопотання і призначають розгляд справи на інший час, трапляються непоодинокі випадки відхилень таких заяв за власними суб'єктивними мотивами.

Проаналізувавши судову практику, наведемо приклад того, як суд скасував постанову інспектора патрульної поліції у зв'язку з порушенням останнім прав особи. За результатами розгляду справи встановлено, що «під час розгляду справи про адміністративне правопорушення ОСОБА_1 виявив бажання скористатись правовою допомогою, про що надав відповідачу відповідне письмове клопотання, у якому, крім того, просив перенести розгляд справи на інший день. Однак відповідачем зазначене клопотання було залишено без задоволення. Отже, інспектором при розгляді справи не вжито жодних дій щодо надання водію можливості реалізувати своє право на отримання правової допомоги, а отже не вбачається дотримання відповідачем процедури розгляду адміністративної справи. Такими діями інспектор порушив права особи, яка притягалася до адміністративної відповідальності, оскільки порушив порядок розгляду справи про адміністративне правопорушення, що є підставою для скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення. Аналогічного правового висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 18.02.2020 у справі №524/9827/16-а» [4].

Окреслені вище проблемні питання щодо реалізації права на захист не є вичерпними. Але слід наголосити, що саме поліцейські, як представники держави, що вступають у контакт з правопорушником, відіграють визначальну роль у забезпеченні цього права. Від їхніх дій залежить не лише законність розгляду справи, а й рівень довіри громадян до правоохоронної системи. Роз'яснення прав, надання можливості особі висловлювати свою позицію, користуватися правовою допомогою, реалізовувати всі інші процесуальні гарантії – є невід'ємною складовою професійної діяльності. Дотримання цих вимог забезпечує законність, прозорість процедури, утверджує верховенство права у взаємодії між державою і громадянином.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text.

2. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text.

3. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі : наказ МВС України 07.11.2015 № 1395. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15#Text.

4. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду 23 червня 2021 р : Справа № 953/17324/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97838040.

Дар'я ЛУЦЮК
слідчий відділу розслідування злочинів
у сфері транспорту Слідчого
управління Головного управління
Національної поліції у м. Києві

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що ряд таких фундаментальних прав, як право на життя, право на свободу й особисту недоторканність, право на неупереджений судовий розгляд, повага до особистого життя, свобода думки, совісті та віросповідання, право на мирне зібрання та об'єднання, заборони тортур і нелюдського поводження чи покарання без законної підстави та інші права – усе це врегульовано Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1]. Проте, аби країни-учасниці дотримувалися приписів Конвенції, мусить функціонувати певний механізм контролю. Таким контролюючим органом виступає Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), куди особи можуть звертатися зі скаргами на державу, що посягнула на їхні права, гарантовані Конвенцією.

Зобов'язання держави щодо приведення у виконання рішень ЄСПЛ у справах, де відповідачем є Україна, підпорядковані положенням ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2]. Серед ключових кроків загального спрямування, що мають на меті ліквідацію проблеми, констатованої рішенням ЄСПЛ, та усунення її першоджерел, виступає необхідність оновлення чинних правових норм та імплементація стандартів ЄСПЛ у національне законодавство.

Однією з перешкод на шляху впровадження норм ЄСПЛ є брак знань серед вітчизняних суддів та представників правоохоронних структур щодо прецедентного права Страсбурзького суду. Хоча юридична зобов'язуюча сила рішень ЄСПЛ є незаперечною, їх фактичне використання на місцях часто наштовхується на складнощі, спричинені нестачею послідовного навчання та належної фахової допомоги. До цього додається і мовний бар'єр, адже не всі рішення ЄСПЛ оперативно перекладаються, що істотно ускладнює обізнаність із усталеною практикою. Також виникають проблеми, пов'язані з інтерпретацією та імплементацією європейських критеріїв до особливостей внутрішньої правової системи України як держави, яка має відмінні правові норми від норм багатьох європейських держав.

Ще однією нагальною проблемою, на наше переконання, є невиконання чи запізніле виконання Україною рішень ЄСПЛ. Крім того, постає питання

зіткнення між нормами Конституції та критеріями ЄСПЛ, що зумовлює необхідність знаходження рівноваги між пріоритетністю національної конституції та зобов'язаннями. Зокрема, в даному контексті слід зазначити, що ЄСПЛ утримується від узурпації прерогатив, належних суверенним націям. Це означає збереження певного поля для ухвалення національними судами рішень на свій розсуд. Водночас європейський механізм охорони прав людини досягне своєї ефективності лише за умови його нерозривного зв'язку з діяльністю на внутрішньодержавному рівні. Жоден міжнародний судовий орган сам по собі не зможе гарантувати дотримання прав людини в жодній країні, якщо першочергово цим не займатимуться саме суди цієї країни.

В даному контексті варто зазначити про те, що рішення ЄСПЛ слугують орієнтиром щодо того, яких саме критеріїв слід дотримуватися. Проте відповідальність за ухвалення остаточних рішень лежить на національних судових інстанціях. Тому невирішеним залишається аспект стосовно того, які саме стандарти мають імплементувати у своїй практиці суди на національному рівні. Зокрема, «згідно із обраним Україною вектором євроінтеграції, держава прийняла на себе зобов'язання привести сферу правосуддя у відповідність до критеріїв, визначених ЄС. Таким чином, імплементація практики ЄСПЛ набуває стратегічного імперативу для укріплення віри у судову гілку влади, покращення рівня здійснення правосуддя та закріплення демократичних принципів у системі державного управління» [3].

На нашу думку, незважаючи на те, що національне законодавство має прогресивний характер, його практичне впровадження стикається з серйозними труднощами. Однією з найбільших перепон є надмірне навантаження на судові установи, що спричиняє невиконання вимог щодо прийнятних термінів розгляду судових справ. Забезпечення незалежності суддівського корпусу досі залишається питанням, що потребує уваги. Усе це ставить під загрозу такі фундаментальні засади, як незалежність та безсторонність суду, які є вирішальними для гарантування права на справедливий судовий процес, що зазначені і в рішеннях ЄСПЛ. На думку Л. Наливайко, «впровадження норм європейського права щодо справедливого судочинства передбачає необхідність глибокого вдосконалення чинного законодавства України. Зважаючи на те, що існуючі системні ускладнення блокують застосування цих стандартів, першочерговим завданням постає трансформація нормативно-правового поля з метою досягнення належної дієвості судової системи» [4, с. 722].

На наше переконання, зрушенням та перспективним напрямом у сфері імплементації стандартів ЄСПЛ є те, що протягом кількох років Верховний Суд систематично складає та публікує зведення про практику ЄСПЛ. Ці огляди направляються до судів у всіх областях і публікуються на офіційних вебресурсах Верховного Суду, аби судді мали змогу брати їх до уваги при вирішенні спорів. Це має критичне значення не лише для виконання Україною своїх зобов'язань стосовно дотримання Конвенції, але й для загального курсу євроінтеграції. Варто зазначити, що значна частина положень чинного

законодавства України прямо включає цитати з рішень ЄСПЛ, якими закріплено позиції щодо процесуальних аспектів.

Вважаємо, що це наочно демонструє, що паралельно з еволюцією практики ЄСПЛ та становленням нових методологій застосування Конвенції, відбувається і вдосконалення вітчизняного законодавства та судової діяльності. Для прикладу, «рішення ЄСПЛ можуть слугувати для національних судових інстанцій орієнтиром, подібним до прецеденту, або ж як фундамент для тлумачення вітчизняного правового поля. Подібна практика здатна забезпечити єдність судової практики та гарантувати відповідність національного законодавства міжнародним нормам. Нерідко трапляється, що певні держави засновують уповноважені структури або консультативні групи, чия функція полягає у спрямуванні та контролі процесу інтеграції положень, встановлених ЄСПЛ, у систему національного права» [5, с. 71].

Отже, впровадження стандартів ЄСПЛ у вітчизняне правове поле є надскладним та затяжним завданням, що потребує багатовекторного підходу. Вирішення наявних труднощів можливе лише завдяки послідовній праці над розширенням правової культури, належному вдосконаленню процедур виконання рішень ЄСПЛ та налагодженню активної взаємодії між вітчизняними та європейськими правничими установами.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.11.2025).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 22.11.2025).

3. Андрушко І. П., Поліщук О. А., Коломієць Ю. М. Вплив судової практики Європейського суду з прав людини на реформу правосуддя в Україні. *Академічні візії.* 2025. №49. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2360 (дата звернення: 22.11.2025).

4. Наливайко Л. Р. Імплементація європейських стандартів права на справедливий суд у національне законодавство України. *Національні інтереси України.* 2025. №2(7). С. 715-726.

5. Южека Р. С. Пропозиції імплементації рішень Європейського суду з прав людини до інститутів особливої частини Кримінального кодексу України. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2024. №6(2). С. 70-74.

Олена МАКСИМЕНКО
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертизи
навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Право дитини на безпеку є одним із фундаментальних природних прав людини. Забезпечення безпечних умов життя та розвитку дитини в Україні покладено на родину та державу. При досягненні шкільного віку діти в Україні зобов’язані відвідувати навчальні заклади й навчатися. Так, згідно зі ст. 53 Конституції України – повна загальна середня освіта є обов'язковою [1]. Законами України «Про освіту» [2] та «Про охорону дитинства» [3] визначено порядок реалізації державою права дитини на безпеку та права на освіту. В умовах збройного конфлікту на території України заклади освіти потребують посиленої уваги з боку держави щодо створення умов, безпечних для перебування тривалий час на їх території великої кількості дітей різного віку та різного соціального і психоемоційного стану.

Так, серед основних термінів у статті 1 п. 2-1 Закону України «Про освіту» визначено поняття «безпечне освітнє середовище» як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [2].

Забезпечення умов безпечного освітнього середовища та права дитини на безпеку в навчальних закладах в Україні спирається на систему

встановлених адміністративних правовідносин, які визначені між державними інституціями та дітьми і їх батьками. Зокрема, між представниками МОН, закладів освіти, працівниками Національної поліції, ДСНС, органами місцевого самоврядування.

У теорії адміністративного права адміністративні правовідносини є різновидом правових відносин, тобто таких суспільних відносин, які врегульовані нормами права. Адміністративно-правові відносини – це види та структура суспільних відносин, урегульованих адміністративно-правовими нормами, які складаються у зв'язку із регулюванням і охороною дуже важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від різних загроз, одним із обов'язкових учасників яких є суб'єкт публічної адміністрації [4; с. 195–201]. Їхніми характерними рисами є: суспільні відносини, врегульовані адміністративно-правовими нормами; одна сторона або обидві сторони наділені правами та обов'язками у сфері державного управління; однією із сторін завжди є державний орган; мають субординаційний характер; виражають публічно-правовий інтерес; органи держави наділені державно-владними повноваженнями; можуть виникнути з ініціативи сторони, що має компетенцію; порушення стороною своїх обов'язків тягне за собою юридичну відповідальність, що здійснюється державними органами; можливість застосування державного примусу; особлива процедура вирішення спорів між сторонами [5].

Основні засади адміністративних правовідносин щодо забезпечення права дитини на безпеку в навчальних закладах визначені у нормах вищезгаданих нормативно-правових актів, а також у Концепції безпеки закладів освіти, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. [6], яка розроблена з урахуванням стандартів, визначених у Декларації про безпеку шкіл, прийнятої ООН у 2015 році [7], до якої приєдналася Україна. Вони полягають у реалізації визначених обов'язкових стандартів шляхом: 1) облаштування існуючих та будівництва нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти із застосуванням проєктів повторного використання або за індивідуальними проєктними рішеннями з урахуванням вимог законодавства з питань пожежної безпеки, вимог щодо необхідної кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, Інтернету, засобів надання медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю; 2) забезпечення мінімальних вимог для належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладів освіти; 3) забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладів освіти; 4) забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням поліції охорони, встановлення у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти;

5) удосконалення нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту з метою створення безпечних умов перебування у закладах освіти учасників освітнього процесу; 6) ефективне попередження та протидію негативним безпековим явищам в освітньому середовищі можливо забезпечити шляхом: посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них; 7) запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки; 8) впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти; 9) трансформації психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням впливу військової агресії на учасників освітнього процесу; 10) удосконалення нормативно-правової бази у сфері громадської безпеки в частині підвищення ефективності попередження та недопущення вчинення правопорушень в закладах освіти.

Отже, в умовах воєнного стану, які склалися в Україні, забезпечення права дитини на безпеку є особливо актуальним. На основі проведеного дослідження вважаємо доцільним розділити поняття безпеки дітей у навчальних закладах на такі складові: – фізичне забезпечення безпеки в облаштованих укриттях; – психологічна робота по налагодженню безпечного мікроклімату в шкільних колективах; – правове урегулювання взаємовідносин між учасниками навчального процесу; – якісна управлінська та організаційна робота осіб, на яких покладено обов'язок щодо створення безпечного освітнього середовища. Визначене законодавством поняття безпечного освітнього середовища дає можливість сформувати основні засади розвитку адміністративних правовідносин щодо забезпечення безпеки дітей у закладах освіти в Україні, з урахуванням існуючого законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.

3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

4. Пономаренко Г. Адміністративно-правові відносини, які виникають в управлінні забезпеченням національної безпеки Службою безпеки України. *Форум права.* 2007. № 3. С. 195–201. URL : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/ FP/2007-3/07pgosbu.pdf.

5. Ткаченко І. Поняття, зміст та структура правовідносин у сфері соціального захисту громадян. *Вісник АПСВТ.* 2020. № 3. URL : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-62-69.pdf.

6. Концепція безпеки закладів освіти : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text.

7. Декларація ООН «Про безпеку шкіл». URL : https://mon.gov.ua › diyalnist.

Олеся МАРЧЕНКО
доцент кафедри європейського
та міжнародного права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор філософії в галузі права

ПОНЯТТЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

В останні роки сфера штучного інтелекту, особливо машинне навчання, пройшло неймовірно стрімкий розвиток за короткий проміжок часу. Ці технології знайшли своє місце у різних сферах нашого життя – від сфери бізнесу та медицини до сфери навчання, фінансів та розваг. Одночасно з постійним оновленням технологій ШІ та їх вплив і внески в наше повсякденне та соціальне життя їх використання ставить питання щодо правових статусів актів та дій, які можуть мати місце у найближчому майбутньому.

Метою роботи є аналіз поняття штучного інтелекту та його правове регулювання в Україні та країнах ЄС.

Для початку треба визначити, що таке штучний інтелект та на яких принципах він працює. Зазвичай ШІ описують як комп'ютерну програму або серію комп'ютерних програм, які дозволяють імітувати поведінку людини. Дуже часто забувають і те, що ШІ розроблений, створений та підтримуваний людьми, тобто на базовому рівні це – програмна система. ШІ використовує в своїй роботі дані або вміст, який у свою чергу підживлює алгоритми та статистичні моделі [1], що керують автоматизацією, для узгодженого прогнозування результатів. Ці дані можуть включати в себе текст, зображення, аудіо, відео та інші форми вводу даних, що ставить під загрозу право на приватність та законність використання та опрацювання персональних даних в процесі тренування ШІ.

Одним із основних актів регулювання ШІ в країнах Європейського Союзу є Загальний регламент про захист даних (GDPR). Ціллю цього регламенту є установлення норм щодо захисту фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і норм про вільний рух персональних даних [2]. Цей регламент встановлює правила збору, обробки та зберігання персональних даних осіб, що проживають на території ЄС, та забезпечує високі стандарти захисту їх конфіденційності. Через таку сферу дії цей Регламент також поширюється на велику кількість інших організацій поза межами Європи, особливо на ті, що користуються сервісами онлайн-реклами.

Прикладами застосування цього Регламенту можна навести такі: накладання Ірландською комісією із захисту даних штрафу у розмірі 1,2 мільярда євро на американську компанію Meta (яка є материнською компанією

таких платформ, як Instagram та WhatsApp) за передачу персональних даних європейських користувачів до Сполучених Штатів без відповідних механізмів захисту даних; оштрафування Національною комісією із захисту даних Люксембургу компанії Amazon на суму 746 мільйонів євро за порушення у сфері системи націлювання реклами, що здійснювалось без належної згоди; оштрафування Ірландською комісією із захисту даних компанії Meta щодо законності обробки персональних даних дітей (розслідування комісії було зосереджене на підлітках 13-17 років та роботі бізнес-аккаунтів Instagram, що автоматично відображали контактну інформацію дітей, таку як адреси електронної пошти та/або номери телефонів у відкритому доступі); накладання штрафу Французьким агентством із захисту даних у розмірі 20 мільйонів євро на Clerview Ai через збір і використання персональних даних осіб у Франції без належної правової підстави для їхньої технології розпізнавання облич; та інші.

Акт Європейського Союзу про штучний інтелект є одним з найновіших нормативних актів ЄС щодо регулювання ШІ, що набув чинності 1 серпня 2024 року, з положеннями, які поступово набудуть чинності протягом наступних 6-36 місяців [3]. Цей Акт є спрямованим на захист фундаментальних прав, демократії, верховенства права та стійкості навколишнього середовища від ШІ з високим ризиком та встановлює зобов'язання для ШІ. Також нові правила цього акта забороняють певні додатки ШІ, які можуть загрожувати правам громадян, особливо такі, що направлені на біометричну категоризацію на основі конфіденційних характеристик, нецільове збирання зображень облич з Інтернету або запис камер відеоспостереження для створення баз даних розпізнавання облич, розпізнавання емоцій на робочому місці та в школах, соціальна оцінка, прогнозний контроль, а також заборона ШІ, який маніпулює людською поведінкою або використовує вразливі місця людей. Також цим Актом передбачені чіткі зобов'язання для інших систем ШІ з високим ризиком (через їх значну потенційну шкоду для здоров'я, безпеки, основних прав і свобод, навколишнього середовища, демократії та верховенства права), наприклад, такі, що стосуються критичної інфраструктури, освіти та професійної підготовки, працевлаштування, охорони здоров'я, банків, правосуддя, впливу на вибори та інші.

Задля враховування широкого спектру завдань, які можуть виконувати системи ШІ, і швидке поширення його можливостей, цим Актом погоджено, що системи ШІ загального призначення (GPAI) і моделі GPAI, на яких вони базуються, повинні відповідати вимогам прозорості, таких як складання технічної документації, дотримання законодавства ЄС про авторське право та поширення детальних описів про вміст, який використовується для навчання та тренування систем ШІ. Для високовпливових моделей GPAI із системними ризиками забезпечено суворіші зобов'язання. Недотримання правил може призвести до штрафів у розмірі від 7,5 мільйона євро або 1,5 % світового

обороту до 30 мільйонів євро або 7 % обороту, в залежності від порушення та розміру компанії[3].

В Україні регулювання ШІ частково відображені такими законами, як Закон України «Про захист персональних даних» та Закон України «Про авторське право та суміжні права», але питання регулювання ШІ у цих законодавчих актах не є головним фокусом. І вони лише розглядають питання автоматизованої обробки даних та питання авторського права на згенеровані комп'ютерною програмою твори. Але кроки щодо подальшого регулювання ШІ в Україні вже є. Міністерством цифрової трансформації України було опубліковано «Білу книгу» [4], яка має ознайомити громадян та бізнес з підходом до регулювання ШІ та майбутніми етапами його впровадження та контролю.

Отже, як висновок, можна сказати, що регулювання ШІ в країнах ЄС та в Україні набуває все більш важливого статусу у зв'язку з викликами, спричиненими стрімким розвитком та поширенням технологій. Країни всього світу беруть активну участь у створенні законодавства щодо правового регулювання ШІ та підтримки балансу між захистом прав громадян та підтримкою подальшого інноваційного розвитку країн. Механізми відповідальності та прозорості технологій ШІ є нагальними у гарантуванні блага суспільства – без загрози його правам та свободам.

Список використаних джерел

1. Marshall B. No legal personhood for AI. Patterns, Volume 4, Issue 11. November 10, 2023. P.1-3 https://doi.org/10.1016/j.patter.2023.100861.
2. Загальний регламент про захист даних (GDPR). https://gdpr-text.com/uk/.
3. Artificial Intelligence Act (Regulation (EU) 2024/1689), Official Journal version of 13 June 2024. https://artificialintelligenceact.eu/the-act/.
4. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. Версія для консультацій. Червень 2024 р. https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf.

Станіслава МИРОНЮК
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ПОЛІЦІЄЮ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану зумовило необхідність внесення змін до нормативно-правових актів щодо обігу зброї. Зокрема, 1 березня 2022 року було прийнято наказ МВС №170, який спростив порядок надання дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану [1]. Слід відмітити, що цей порядок стосується лише мисливської зброї, а «травматична зброя» в ньому не підпадає під сферу спрощеного порядку видачі.

Однак більш резонансним є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю, в якому визначено особливий порядок поводження зі знайденою зброєю в умовах воєнного стану, який був прийнятий 20 серпня 2024 року [2]. Даний Закон викликав певне занепокоєння і в суспільства, і в поліції щодо можливого незаконного використання такої зброї. Та все ж цей Закон набув чинності, тому поліція має підвищити рівень готовності щодо контролю за порядком використання знайденої вогнепальної зброї.

Законом визначено, що цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю, її основні частини або боєприпаси до неї, зобов'язана негайно повідомити Національну поліцію України про такий факт за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів Національної поліції України в будь-який зручний спосіб для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення.

Знайдена вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть бути задекларовані цивільною особою, яка знайшла вогнепальну зброю і боєприпаси до неї, у разі, якщо така особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї на період дії воєнного стану.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що були знайдені цивільними особами та задекларовані відповідно до положень цього Закону, можуть застосовуватися цивільними особами для відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав.

Декларуванню згідно із цим Законом не підлягає: 1) нарізна вогнепальна зброя калібру від 12,7 мм та більше і боєприпаси до неї; 2) гладкоствольна вогнепальна зброя калібру більше 23 мм і боєприпаси до неї; 3) кулемети, гранатомети, міномети, вогнемети, переносні зенітно-ракетні комплекси, ствольні артилерійські системи і боєприпаси до них та інша зброя і боєприпаси, що не можуть перебувати у власності цивільних осіб; 4) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що є засобом або знаряддям вчиненого кримінального правопорушення; 5) вогнепальна зброя із видаленим чи незаконно зміненим маркуванням; 6) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, закріплені за військовослужбовцями Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, Державного бюро розслідувань, поліцейськими, співробітниками Служби судової охорони, працівниками інших правоохоронних органів та відомчої воєнізованої охорони; 7) боєприпаси окремо від вогнепальної зброї.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що не підлягають декларуванню, вилучаються в установленому порядку органами Національної поліції України. Задекларована вогнепальна зброя і боєприпаси до неї перебувають у володінні та користуванні цивільних осіб протягом дії воєнного стану.

Декларування цивільними особами отриманої вогнепальної зброї, відомості про яку відсутні в реєстрах і базах (банках) даних Міністерства внутрішніх справ України, і боєприпасів до неї не тягне за собою набуття права власності на них.

Порядок декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї затверджений наказом МВС від 18.11.2024 № 768 [3], який визначає механізм декларування громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі – цивільні особи), отриманої, знайденої ними під час дії воєнного стану вогнепальної зброї.

Також слід додати, що на виконання цього Закону було затверджено ще два накази МВС, які визначають порядок реалізації його норм:

1. Наказ МВС від 18.11.2024 № 770 «Про затвердження Правил носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або інших держав» [4]. Дані правила поширюються на цивільних осіб, які отримали, знайшли та задекларували вогнепальну зброю (далі – вогнепальна зброя) і боєприпаси до неї (далі – боєприпаси) незалежно від дати їх отримання, знаходження або декларування протягом дії воєнного стану.

Цивільні особи повинні знати та дотримуватися вимог, установлених цими Правилами, щодо забезпечення безпеки під час носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів. Цивільна особа, яка отримала, знайшла та задекларувала вогнепальну зброю і боєприпаси, зобов'язана: 1) знати та дотримуватися порядку експлуатації вогнепальної зброї, яка перебуває в її користуванні; 2) мати чинний договір страхування відповідальності осіб, які мають у власності чи іншому законному володінні / користуванні зброю, за шкоду, яку може бути заподіяно третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї, укладений за класом страхування 13, визначеним статтею 4 Закону України «Про страхування»; 3) носити, зберігати, перевозити вогнепальну зброю і боєприпаси відповідно до цих Правил; 4) контролювати наявність вогнепальної зброї і боєприпасів та не допускати їх втрати або заволодіння іншими особами під час носіння, зберігання, перевезення або вдосконалення навичок поводження з вогнепальною зброєю (навчання); 5) здати отриману, знайдену та задекларовану вогнепальну зброю і боєприпаси до неї до територіальних органів Національної поліції України або їх територіальних (відокремлених) підрозділів (далі – органи (підрозділи) поліції) у разі: неможливості забезпечення належного зберігання вогнепальної зброї і боєприпасів; наявності обставин, які перешкоджають володінню ними або внаслідок яких може бути завдана шкода життю та здоров'ю сторонніх осіб; не пізніше 90 днів після припинення або скасування воєнного стану в Україні.

2. Наказ МВС від 18.11.2024 № 769 «Про затвердження Порядку проведення перевірки зданої вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, з числа отриманої, знайденої та задекларованої, їх зберігання, обліку та утилізації, приведення у відповідність (перероблення) знайденої та задекларованої вогнепальної зброї» [5]. Цей Порядок визначає механізм декларування громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі – цивільні особи), отриманої, знайденої ними під час дії воєнного стану вогнепальної зброї з нарізним стволом калібру до 12,7 мм, гладкоствольної зброї калібру до 23 мм (далі – вогнепальна зброя) і боєприпасів до неї (далі – боєприпаси) в територіальних органах Національної поліції України та їх територіальних (відокремлених) підрозділах (далі – органи (підрозділи) поліції), якщо така особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї на період дії воєнного стану. Цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю і боєприпаси, зобов'язана негайно повідомити про такий факт за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів (підрозділів) поліції в будь-який зручний спосіб для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення. Вогнепальна зброя в незарядженому стані і боєприпаси перевозяться для здачі або декларування приховано від інших осіб. Розбирання вогнепальної зброї і боєприпасів та/або

демонстрування її іншим особам, крім посадової особи органу (підрозділу) поліції, забороняється.

Підсумовуючи, слід зазначити, що спрощення порядку отримання дозволу на зберігання та використання знайденої вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з одного боку є формою (способом, засобом) зміцнення обороноздатності країни, з іншого – має підвищити рівень контролю Національною поліцією за обігом такої зброї, покращити взаємодію Національної поліції та Військової служби правопорядку Збройних сил України, а в перспективі, можливо, і з військовою поліцією (у разі її створення) з метою недопущення безконтрольного обігу такої зброї.

Список використаних джерел

1. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: Наказ МВС від 01.03.2022 р. № 170. *Офіційний вісник України.* 02.03.2022. Стор. 5. Ст. 953.
2. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю : Закон України від 20 серпня 2024 року № 3899-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899-20#Text.
3. Про затвердження Порядку декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї : наказ МВС України від 18.11.2024 № 768. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1739-24#Text.
5. Про затвердження Правил носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або інших держав : наказ МВС від 18.11.2024 № 770. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1737-24#Text.
6. Про затвердження Порядку проведення перевірки зданої вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, з числа отриманої, знайденої та задекларованої, їх зберігання, обліку та утилізації, приведення у відповідність (перероблення) знайденої та задекларованої вогнепальної зброї: наказ МВС від 18.11.2024 № 769. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1738-24#Text.

Олександр РАДЧЕНКО
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДКЛИКАННЯ ГРОМАДЯНСТВА В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ПРАВ ЛЮДИНИ Й ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

18 червня 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» (далі – Закон), який викликав неабиякий резонанс думок як серед пересічних громадян, так і в наукових колах. Неоднозначне сприйняття цього нормативно-правового акта викликано низкою обставин як політичного, так і юридичного характеру. В останньому випадку найбільше нарікань викликає його відповідність чи невідповідність положенням Конституції України, зокрема ст. 4, яка закріплює принцип єдиного громадянства в Україні.

У цьому Законі держава по суті юридично легалізувала явище множинного громадянства, яке до того існувало де-факто. Вона протягом багатьох років робила вигляд, що не помічає цієї проблеми (а це дійсно була проблема, оскільки наявна на той час законодавча база була недостатньою для усунення цього явища як неправомірного або його юридичного визнання). У деяких регіонах України кількість громадян України, які мали громадянство іноземної держави, оцінювалася у значній мірі (бо точної статистики ніхто не вів та й не міг вести, оскільки явище біпатризму за відсутності його юридичного визнання з боку держави, відзначалося високим ступенем латентності). Зрештою, така ситуація не в останню чергу зіграла злий жарт в Автономній Республіці Крим під час «повзучої» анексії цієї частини території України російською федерацією у 2014 році.

Періодично актуалізується питання подвійного громадянства і в інших, насамперед прикордонних, регіонах України, наприклад Чернівецькій й особливо Закарпатській областях.

Наразі триває процес імплементації положень вищезгаданого Закону. Так, на виконання його приписів Кабінет Міністрів України постановою від 5 листопада 2025 р. № 1412 «Про затвердження переліку держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку» наразі визначив п’ять країн, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку – це Канада, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща, Сполучені Штати Америки та Чеська

Республіка. Очевидно у майбутньому цей перелік буде розширюватися. Як наслідок, кількість громадян іноземних держав, що набули громадянство України у спрощеному порядку (при цьому не відмовляючись від свого первинного громадянства), а тому юридично визнані Україною біпатридами, суттєво й невпинно збільшуватиметься у найближчому майбутньому.

Залишаючи за дужками даного наукового дослідження саме явище множинності громадянства і його відповідність положенням Конституції України в частині дотримання принципу єдиного громадянства, хотілося б більше увагу зосередити на одному з аспектів процедури набуття іноземними громадянами громадянства України у спрощеному порядку.

За чинним законодавством особа після підписання Президентом України указу про прийняття її до громадянства України і набуття ним чинності де-юре одразу набуває усіх конституційних прав і обов'язків громадянина України без будь-яких обмежень. Жодного перехідного періоду адаптації до нового статусу – громадянина України – при цьому не передбачено. Але не завжди новий громадянин України безпроблемно вливається в українське суспільство і, що ще важливіше, стає усвідомленим і законослухняним громадянином своєї нової держави – України.

Повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації в Україну у лютому 2022 року і подальші події ще раз дали привід замислитися над небезпечними аспектами множинного громадянства для нашої національної безпеки. На жаль, інформація про те, скільки осіб, прийнятих до громадянства України, викрили у співпраці з росією, не є публічною. Але навіть та досить фрагментована інформація, яка періодично з'являється у вітчизняних засобах масової інформації, дає підстави стверджувати, що певна частина натуралізованих громадян України мають схильність до скоєння злочинів проти основ національної безпеки України. Більше того, можна припустити, що готуючись протягом тривалого періоду до повномасштабної війни з Україною, російська федерація здійснювала цілеспрямовані й скоординовані кроки щодо інфільтрації своїх громадян, а також громадян третіх країн, в суспільно-політичний простір України якраз шляхом негласного використання юридично незабороненого в Україні інституту множинного громадянства. Таким чином відбувалося послаблення, а подекуди й підрив деяких фундаментальних засад національної безпеки нашої держави, зокрема стабільності її конституційного ладу, обороноздатності, економічної стійкості тощо.

На наше глибоке переконання, процедура прийняття до громадянства України повинна передбачати наявність перехідного (адаптаційного) періоду. Упродовж нього натуралізовані громадяни (біпатриди, поліпатриди) мали б довести свою відданість новій державі і розуміння політичних, соціальних, культурних, духовних процесів, що в ній відбуваються, і, що найголовніше, сприйняти їх, ставши невід'ємною частиною українського суспільства. Для цього має бути законодавчо визначена чітка система критеріїв оцінки адаптації

натуралізованого громадянина та його відданості новій державі. Крім того, упродовж перехідного періоду має бути забезпечено ефективний моніторинг (без втручання в особисте життя) способу його життя, поведінки, лояльності, дотримання законів, виконання конституційних зобов'язань, що випливають з набутого громадянства України тощо.

Держава, вочевидь, повинна мати юридичні інструменти реагування на неправомірну, нелояльну поведінку до себе натуралізованого громадянина або такі його дії, що становлять загрозу національній безпеці України або іншу недружню поведінку. На нашу думку, таким юридичним інструментом має стати інститут відкликання громадянства України. Відкликання громадянства передбачає можливість держави за наявності визначених у законі підстав в односторонньому порядку визнавати раніше надане громадянство таким, що суперечить національним інтересам України, наслідком чого є відновлення правового становища особи, у якому вона перебувала до моменту набуття громадянства України. Ключовим аспектом цієї процедури має стати те, що її застосування можливе виключно у перехідний період перебування особи у громадянстві України, тобто обмежується певними часовими рамками.

Незважаючи на певну схожість відкликання громадянства з його позбавленням, ми все-таки маємо їх розмежовувати. По-перше, відкликання громадянства може застосовуватися лише упродовж перехідного періоду перебування особи у громадянстві України, тобто воно має виключно тимчасовий характер. Натомість позбавлення громадянства може мати місце у будь-який момент. По-друге, відкликання громадянства варто розглядати як законну реакцію держави на недружні дії натуралізованого громадянина, систематичне й свідоме невиконання ним своїх конституційних обов'язків перед державою (наприклад ухилення від мобілізації під час збройної агресії проти неї).

У будь-якому випадку відкликання громадянства не варто вважати покаранням натуралізованого громадянина, а доцільно розглядати у контексті фрази «не порозумілися». Єдиним юридичним наслідком відкликання громадянства, на який воно, власне кажучи, й спрямоване, є відновлення статусу-кво, який існував у відносинах між особою і державою до надання особі громадянства.

Очевидно, що під час запровадження в нашій державі цього інституту вкрай важливим є законодавче визначення чітких, зрозумілих запобіжників від зловживання державою своїм правом на відкликання свого громадянства у натуралізованого громадянина. Цей інститут не повинен активуватися інакше як для забезпечення національної безпеки країни та в жодному разі не повинен використовуватися як засіб тиску, шантажу чи залякування натуралізованого громадянина з боку держави за його погляди чи висловлювання, якщо вони не становлять безпосередню загрозу національній безпеці держави.

До речі, вищезазначена пропозиція може застосовуватися не лише до біпатридів чи поліпатридів, а й тих осіб, які набули українське громадянство, відмовившись (вийшовши) від свого попереднього громадянства.

Юлія РАШЕД
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Розвиток української державності у XXI столітті відбувається в умовах комплексних трансформаційних процесів, серед яких ключовими є повоєнне відновлення, євроінтеграційна реформа, цифрова модернізація та безпекові виклики, спричинені збройною агресією. Права людини в такій парадигмі постають не лише результатом правозастосування, а передумовою легітимності самого процесу державотворення. Конституція України закріплює людиноцентричну модель держави, визначаючи людину, її життя та гідність найвищою соціальною цінністю (ст.3) [1].

Сучасна юридична доктрина виходить з того, що державність демократичного типу вимірюється не інституційною складністю управління, а реальним станом забезпечення прав людини, балансом між владними повноваженнями та свободою особи [4, с. 45]. Саме тому права людини є структурним елементом складу державотворення, а не його похідним результатом. У цьому контексті П. Рабінович підкреслює, що індекс демократичності держави визначається не кількістю правових норм, а рівнем їх реалізованості та захищеності [4, с. 47].

Міжнародно-правовий компонент становлення державності є визначальним. Загальна декларація прав людини формує універсальну аксіологічну основу прав людини, проголошуючи природність, рівність і невідчужуваність прав (ст. 1) [2]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод встановлює для держав позитивні та негативні зобов'язання, які мають виконуватися не формально, а з утіленням у національні механізми доступного та ефективного захисту (ст. 6, 13) [3].

Вагомим інструментом державотворення у сфері забезпечення прав людини є принцип верховенства права. С. Шевчук наголошує, що дієвість верховенства права має вимірюватися не декларативністю норми, а якістю судового контролю, незалежністю правосуддя та здатністю судової системи ефективно обмежувати свавілля держави [5, с.110-112].

Особливої актуальності проблематика прав людини набуває в умовах дії воєнного стану. Згідно зі ст.15 Конвенції держава може відступати від окремих зобов'язань лише за умов законності, пропорційності, офіційного оголошення

та тимчасовості, при цьому перелік невідступних прав є вичерпним (зокрема: право на життя, заборона катувань, рабства, принцип nullum crimen sine lege) [3]. Українська практика правового регулювання періоду воєнного стану підтверджує, що межі обмежень прав людини мають відповідати міжнародним стандартам, інакше держава ризикує порушити принцип верховенства права, втратити суспільну довіру та міжнародну легітимність [5, с. 115-116].

Значний вплив на трансформацію державності України чинить євроінтеграційний вектор. Виконання критеріїв членства в ЄС передбачає системні зміни в інституційному механізмі, зокрема: зміцнення незалежності суду, посилення антикорупційних інституцій, забезпечення громадського контролю за діяльністю органів влади, цифровізацію публічних послуг та розвиток е-демократії, імплементацію стандартів ЄС у правоохоронний сегмент [5, с. 118-120].

Євроінтеграція змінює парадигму управління: суб'єктом державної політики стає людина, а держава переходить до сервісно-орієнтованої моделі, де головним критерієм ефективності є якість реалізації прав і свобод [4, с. 50-52].

Важливим компонентом сучасного державотворення є громадянське суспільство. В умовах війни саме правозахисні організації взяли на себе функції документування воєнних злочинів, юридичної підтримки постраждалих, фіксації порушень прав людини та адвокації на міжнародному рівні. Такий розподіл функцій між державними і недержавними акторами створює модель партнерського державотворення, де громадянське суспільство виконує роль співрегулятора демократичних процесів [6, с. 30-31].

Аналіз стану забезпечення прав людини в контексті державотворення дозволяє виділити низку проблем. 1. Декларативність окремих юридичних гарантій, відсутність інструментів їх реалізації. 2. Нерівний доступ до правосуддя, що посилюється під час воєнного стану. 3. Незавершеність інституційних реформ сектору безпеки і правоохоронних органів. 4. Недостатній розвиток компенсаторних механізмів для постраждалих від війни. 5. Недостатній рівень правової культури та правової обізнаності населення.

З огляду на викладене, державотворення може вважатися демократично легітимним лише за умов, коли: держава не лише декларує, а практично гарантує права людини, обмеження прав є правомірними, пропорційними та тимчасовими [3], судова система є реальним, а не номінальним гарантом справедливості [5, с.110-112], суспільство має вплив на формування державної політики [6, с. 30-31].

Підсумовуючи, слід зазначити: 1. Права людини – критерій конституційної зрілості держави [4, с. 45-47]. 2. Воєнні обмеження прав допустимі лише за стандартами ЄКПЛ [3]. 3. Євроінтеграція є каталізатором посилення правозахисної функції держави [5, с. 118-120]. 4. Громадянське суспільство виконує співтворчу роль у державотворенні [6, с. 30-31]. 5. Модель держави має еволюціонувати від адміністративно-контролюючої до сервісно-правозахисної.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинна редакція станом на 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Загальна декларація прав людини (1948), чинна редакція. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), чинна редакція. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Рабінович П. Права людини в конституційному праві України. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 178 с.
5. Шевчук С. Права людини та конституційна юриспруденція: практика ЄСПЛ. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 344 с.
6. Оніщенко Н. Трансформація правової системи в умовах сучасних викликів. Харків : Право, 2019. 162 с.

Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Олександра КОВЕРЗАЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: ЛЕГАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття цивільно-правового зобов'язання визначено на законодавчому рівні у ст. 509 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Зокрема, у цій статті на рівні норми-дефініції вказано – «зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1].

Поряд із загальним визначенням поняття цивільно-правового зобов'язання та його ознак, властивих для усіх зобов'язань цивільно-правового характеру, в науковій та навчальній літературі

виокремлюються певні їх види. *Класифікація* цивільно-правових зобов'язань здійснюється *за різними критеріями*, використовуючи які, передбачається їх поділ на групи. В сукупності вони складають єдину систему, але кожна з груп, виокремлена за певними критеріями, має свою специфіку.

Одним із найважливіших *критеріїв*, покладених в основу відповідної класифікації, є *підстави* виникнення цивільно-правових зобов'язань. За цим критерієм зобов'язання цивільно-правового характеру поділяють на *договірні* і *недоговірні (позадоговірні)*.

Відповідно до їх назви *договірні* зобов'язання виникають на підставі договорів – домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Такі підстави виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру зазначені у ст. 626 ЦК України, а також у ст. 179 Господарського кодексу (далі – ГК) України [2]. Щоправда, останній втратив чинність з 28 серпня 2025 року – на підставі Закону України від 09.01.2025 р. № 4196-IX [3].

Недоговірні (позадоговірні) зобов'язання виникають не з договору, а на підставі іншого юридичного факту. Такими фактами можуть виступати односторонній правочин, публічна обіцянка винагороди, заподіяння шкоди і т. ін.

Крім того, слід зауважити, що зобов'язання, як і цивільні правовідносини в цілому, виникають при настанні певних юридичних фактів, що є *підставами* виникнення зобов'язань. Так, цивільно-правові зобов'язання можуть виникнути на підставі *одного юридичного факту* чи *декількох*. З певними юридичними фактами пов'язується не лише виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру, а й їх зміна та припинення.

Згідно з положеннями, викладеними у ч. 2 ст. 509 ЦК України, «зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу». Зазначена стаття має назву «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків». У ній, зокрема, зазначено:

«1. Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

2. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

1) договори та інші правочини;

2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

4) інші юридичні факти.

3. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

4. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування.

5. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

6. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події» [1].

У залежності від визначеності *змісту* цивільно-правові зобов'язання поділяють на *однооб'єктні, альтернативні, факультативні*.

Однооб'єктне цивільно-правове зобов'язання виникає у випадку, коли чітко визначений об'єкт такого зобов'язання. На цій підставі кредитор має право вимагати від боржника виконання конкретно визначеної дії.

Альтернативним є цивільно-правове зобов'язання, в якому боржник має можливість обрати спосіб виконання певного обов'язку, якщо інше не передбачено законом або договором. Виконання обов'язку може передбачати здійснення однієї з кількох дій, право вибору якої належить, як за правило, боржникові. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 684 ЦК України, у разі передання за договором купівлі-продажу некомплектного товару покупець має право вимагати від продавця за своїм вибором пропорційного зменшення ціни або доукомплектування товару в розумний строк [1].

Факультативні зобов'язання виникають у разі, якщо боржник зобов'язаний виконати на користь кредитора конкретну дію, але йому надається можливість замість цієї дії виконати іншу. Наприклад, коли боржник зобов'язується передати кредитору певну річ, але у разі неможливості, за згодою сторін, боржник може надати іншу річ, або сплатити її вартість.

Залежно від спрямованості виділяють *регулятивні* та *охоронні* зобов'язання.

За своїм *значенням* розрізняють також *основні (головні)* та *додаткові (акцесорні) зобов'язання*.

Основні (головні) зобов'язання можуть існувати самостійно без додаткового зобов'язання (наприклад, договір купівлі-продажу, поставки, перевезення тощо).

Додаткові (акцесорні) зобов'язання можуть виникнути лише у разі наявності головного зобов'язання, а також з метою забезпечення належного виконання відповідного обов'язку. Наприклад, угода про заставу, що виступає як додаткове зобов'язання, може виникнути лише для забезпечення обов'язків основного договору й відповідного зобов'язання.

Залежно від персоніфікації суб'єктів вирізняють *неперсоніфіковані* та *фідуціарні (особисті)* зобов'язання.

Загалом цивільно-правові зобов'язання можна поділити за *об'єктами* та *предметами*, за *суб'єктами*, а також *сферами правового регулювання*, в яких виникають ці зобов'язання. За останнім критерієм можна виділити зобов'язання, що виникають, наприклад, з різних видів договорів – передачі майна у власність, виконання робіт, надання послуг і т. ін.

Крім того, зобов’язання цивільно-правового характеру виникають не тільки безпосередньо в цивільних правовідносинах, але й інших. Зокрема, до зобов’язань цивільно-правового характеру можна віднести, наприклад, майново-господарські зобов’язання, якими, відповідно до ч. 1 ст. 176 ГК України, «визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов’язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов’язаної сторони виконання її обов'язку» [2].

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.12.2025).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив чинність 28.08.2025). URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.12.2025).
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 01.12.2025).

Андрій САМОТУГА
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ І БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ: СВІТОВА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Якщо наші попередні публікації з постійної тематики цієї щорічної конференції стосувалися свободи й безпеки як фундаментальних цінностей і засад євроатлантичної інтеграції України [8], то безпека, зі свого боку, має переплітатися ще із такою не менш важливою ціннісною категорією, як людська гідність, що є базовою передумовою для укладання суспільного договору. Гідність, як і свобода, здебільшого визначені як принципи правового статусу особи, тоді як похідними від них суб’єктивними можливостями виступають саме право на свободу та право на повагу до людської гідності.

Про світове унормування права на повагу до людської гідності свідчать такі започатковані Загальною декларацією прав людини міжнародно-правові акти, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з наступними

протоколами до неї (зокрема, у Протоколі № 13 скасування смертної кари за будь-яких обставин визначено суттєвим для захисту права на життя та для повного визнання людської гідності) [3] й Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, від 1984 р., яка, серед іншого, зобов'язує кожну-державу сторону запобігати актам такого покарання [4].

З-поміж решти людських прав лише право на повагу до гідності цілковито належить до абсолютних, тоді як право на свободу обмежується, зокрема як вид покарання за кримінальні правопорушення, хоча ув'язненим гарантується свобода політичного вибору при реалізації їхніх виборчих прав.

З цього приводу деякі автори зауважують, що гідність властива кожній людині, незалежно від визнання цієї гідності оточуючими. Об'єктивною стороною гідності є її існування незалежно від будь-яких факторів, а суб'єктивною – усвідомлення людиною своєї гідності [9, с. 8].

Захист гідності людини пов'язаний із захистом ще одного її важливого блага і цінності – безпеки – як відсутності загроз і посягань на її важливі життєві інтереси. Звідси, захист права на гідність людини забезпечується також нормами кримінального законодавства, в якому міститься навіть цілий розділ ІІІ Особливої частини під назвою «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» [5]. У зв'язку з цим деякі науковці основним безпосереднім об'єктом цих криміналізованих діянь визнають свободу та гідність особи в об'єктивному її значенні (людську гідність) [1, с. 146].

Про проблему таких злочинів для України переконливо свідчить той факт, що під час Революції Гідності 2013-2014 рр. відбувались системні і масштабні арешти, затримання і викрадення людей. Особливо загострилася ця проблема через збройний конфлікт на сході України 2014 р., а в подальшому – під час повномасштабної війни, поставивши на порядок денний ефективність діяльності держави щодо захисту цих базових прав людини, що складно здійснювати без дієвого суспільного договору.

Суспільний договір здавна був предметом дискусій та політико-правових перетворень. Деякі дослідники його першим нормативним прообразом вважають англійську Велику Хартію Вольностей 1215 р. Насправді це був договір еліт, що обмежував владу монарха. Проте спадщина цього акта зберігається як раннє формулювання теорії саме суспільного договору – спроби збалансувати владу і свободу в правових рамках [11].

Дехто, як констатують деякі сучасні автори, може стверджувати, що, приміром, колоніалізм та ієрархічні порядки не пояснюють природу більшості західних суспільств. Втім американський соціолог Ч. Міллс стверджує, що історія про європейську винятковість ґрунтується на економічній експлуатації інших частин світу: колоніалізм лежить в основі Європи. Неідеальна теорія суспільного договору, запропонована Міллсом, закликає нас визнати нерівну основу для згоди, яку необхідно враховувати [12, с. 21, 24].

Інші дослідники зауважують, що суспільний договір у своїх класичних

формулюваннях пропонує нормативну основу для легітимного управління. Демократична легітимність вимагає від громадян: прийняття легітимності політичних результатів, навіть коли вони програ*ють*; довіри до інституцій, що опосередковують конфлікти; розгляд політичних опонентів як членів єдиної політичної спільноти. Без цієї взаємної поваги та інституційної довіри основи демократичної співпраці послаблюються.

В основу суспільного договору покладено взаємну повагу – визнання того, що громадяни, незважаючи на ідеологічні відмінності, пов'язані спільними нормами та цінностями. Демократична стабільність залежить від здатності сприймати політичних суперників як легітимних супротивників, а не екзистенційних ворогів. Афективна (емоційна) поляризація підриває цю основу. Громадяни дедалі більше сприймають своїх опонентів як морально корумпованих та загрозливих. Популістська риторика посилює цю ворожість, популізм конструює суспільство як розділене між «морально чистим народом» та «корумпованою елітою», а популістські лідери заперечують легітимність плюралістичної опозиції, стверджуючи про «виключне моральне представництво народу». Зрештою, демократичний суспільний договір, заснований на громадянській солідарності та взаємній повазі, починає розпадатися (зазнає ерозії).

Афективна поляризація не лише підриває міжособистісну довіру, а й роз'їдає довіру до демократичних інституцій. Суди, виборчі комісії, законодавчі органи та медіа все частіше сприймаються як партійні актори, а не як нейтральні арбітри. Партійні групи не довіряють інституціям, пов'язаним із їхніми опонентами. Зі зниженням довіри до інституцій здатність демократій вирішувати конфлікти мирними та законними засобами серйозно піддається ризику. Відбудова основ демократичного суспільного договору вимагає протидії поляризації й відновлення норм та інституцій, необхідних для демократичного життя [12, с. 91-93].

Для виконання цього складного завдання мають бути встановлені певні правила, що повинні виправдовувати доступ владних структур до основних ресурсів, діяльності та посад (принцип диференціації) та служити спільним інтересам суспільства (принцип спільних інтересів). Принцип диференціації встановлює якості, якими мають володіти владні структури для здійснення влади, розділяючи життя та владу правителів і підвладних. На противагу цьому принцип спільних інтересів пов'язує державу з її громадянами.

З одного боку, про дотримання принципу спільних інтересів може свідчити рівень турботи української влади про її громадян, їхні проблеми та сподівання. Цей показник надає уявлення про відчуття рівності (справедливості), доступності (впевненості в тому, що голос громадянина почуто) та поваги (тобто ставлення, що відповідає людській гідності). З іншого боку, принцип диференціації реалізується за допомогою показника довіри до ключових інституцій держави (президент, парламент, уряд, суди) [13].

Україна в цьому відношенні покращила свої світові позиції щодо

суспільного договору, але, на жаль, через екстремальні обставини упродовж більш як десяти років війни. Оскільки економічна ситуація погіршилася, так само зазнав суперечливого впливу стан суспільного договору, закріпленого в Конституції. З одного боку, ерозія соціального забезпечення в поєднанні зі зміцненням капіталу за рахунок праці та природних ресурсів, а також нездатність держави служити гарантом конституційних прав і свобод значною мірою зумовили Революцію Гідності та, з іншого боку, стимулювали розвиток громадянського суспільства. Останнє, втілене в тисячах неурядових організацій та окремих волонтерів, почало виконувати функції держави й ринку в наданні товарів і послуг, часто «безкоштовно», тобто існуючи за рахунок фінансово-товарних пожертвувань.

Тут важливо зазначити, що держава – це складний інститут політики, апарати якого опосередковують та регулюють відносини між суспільством і капіталом, де природа є джерелом ресурсів, а держава – хранителем доходів від цих відносин. Водночас суспільний договір, який руйнується роками, ризикує повністю розпастися [14].

Саме на тлі повномасштабної війни в Україні активізувалися суспільно-політичні дискусії про новий суспільний договір. Бо у звичайному мирному житті дії громадянина, з одного боку, та держави, з іншого, обмежені не лише законом, а й суспільним договором. Деякі визнані інтелектуали зазначають, що сучасність має багато різних соціальних договорів-консенсусів, які здебільшого історично не є ієрархічними та часто співіснують одночасно. Окрім добробуту та безпеки, у цьому понятті з'являється нова цінність – гідність. Україна є однією з небагатьох країн, де це поняття переважає. Після 24 лютого 2022 р., коли виклики ззовні стали масштабнішими, держава та суспільство по-окремо існувати вже ніяк не зможуть. Абриси нової суспільної угоди вбачаються в довірі населення до держави, звісно, за умови, якщо та ґарантуватиме безпеку (сильна армія й незалежна судова система) [9]. Адже в усі часи, особливо у період війн, для сотень мільйонів людей дуже сильним є відчуття несправедливості: вони ніколи не вірили, що заслужили на небезпеку, злидні, самотність та жах, що викинули їх зі знайомого життя в чуже та смертельно небезпечне середовище [2, с. 547].

Істориків та публіцистів критикують деякі філософи, називаючи їхню позицію некритичним сприйняттям і застосуванням до української ситуації класичних моделей міркування про суспільний договір, які залишила нам у спадок європейська модерна філософська думка. Зрештою вони висновують, що основа нашої незбагненної для західних аналітиків опірності саме в тому, що для критичної маси українців піраміда цінностей виглядає інакше, ніж її змальовують класики західного лібералізму. Для українців гідність є більш засадничою цінністю, ніж безпека – і саме тому ми здатні колективно, сотнями тисяч і навіть мільйонами, ризикувати власною безпекою, обстоюючи власну гідність. І з цієї ж причини саме гідність має бути в центрі уваги українських еліт, коли вони у власному колі шукатимуть контури повоєнних

домовленостей, щоб запропонувати їх суспільству на правах оновленого суспільного договору [7]. Водночас спірним моментом міркувань цих та інших інтелектуалів є теза, що національна ідея має поступитися в Україні ідеї суспільного договору, тим більше що нинішня війна ведеться росією проти України саме як національної держави. Звідси на допомогу історикам і філософам в цьому питанні мають прийти, правники, але вже нового, глобального складу та надвідомчого мислення, попри те що тема суспільного договору має надзвичайно широкий спектр.

Список використаних джерел

1. Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2021. 675 с.

2. Гейстінґс М. І розверзлося пекло…. Світ у війні 1939-1945 років ; пер. з англ. Р. Клочка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2023. 752 с.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

5. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

6. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

7. Панич О. Про гідність і суспільний договір (30.11.2025). *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/30/8009660/.

8. Самотуга А. В. Свобода та безпека як фундаментальні цінності й засади євроатлантичного курсу України. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 74-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 груд. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. 276 с. С. 144-149.

9. Сергєєв А. А. Забезпечення права на честь, гідність та ділову репутацію працівників ОВС України: загально-теоретична характеристика : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / ХНУВС. Харків, 2014. 20 с.

10. Ярослав Грицак розповів про розвиток концепції суспільного договору (01.07.2022). URL: https://aspeninstitutekyiv.org/ideas/iaroslav-hrytsak-rozpoviv-pro-rozvytok-kontseptsii-suspilnoho-dohovoru/.

11. Brian M. The Magna Carta and the New Social Contract: From Sovereignty to Shenzhen's Open-Source Utopia (Jan 31, 2025). URL: https://medium.com/@mariambrian/the-magna-carta-and-the-new-social-contract-from-sovereignty-to-shenzhens-open-source-utopia-a475aa8d0746.

12. The Social Contract: History, Theory, and Contemporary Challenges. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e51ac41ea6&appId=PPGMS.

13. Understanding social contract for citizen-state unity: Based on in reSCORE 2023 and SCORE 2021 Surveys. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_TCAUKR20_Understanding-social-contract-for-citizen-state-unity_FINAL.pdf.

14. Yurchenko Yu. A New Social Contract for Ukraine and for the World? *IWMpost*. No. 133. Spring / summer 2024. URL: https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/a-new-social-contract-for-ukraine-and-for-the-world.

Симон СЕРБЕНЮК
науковий співробітник
Харківського національного
університету внутрішніх справ,

КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглядаючи особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в умовах правового режиму воєнного стану, у першу чергу доцільно акцентувати увагу на ключові зміни щодо правового регулювання та міжнародної співпраці у сфері вищої освіти з моменту введення правового режиму воєнного стану.

З юридичної точки зору основною характеристикою на національному рівні постають швидкі зміни засад інституційно-правового регулювання сфери освіти. По-перше, в контексті дії воєнного стану ключовими актами законодавства, окрім Конституції України, у регулюванні правовідносин виступають Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1] та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] зі змінами і доповненнями, відповідно до якого у сфері вищої освіти центральні органи виконавчої влади продовжують виконувати свої повноваження, а повноваження місцевих органів влади переходять (ст. 15 Закону [2]) до відповідних військових адміністрацій. По-друге, видано ряд підзаконних нормативних актів в сфері правового регулювання освіти та науки, зокрема «наказ МОН «Про утворення Ситуаційного центру МОН» від 24.02.2022 № 229, який уможливив функціонування консультативно-дорадчого органу на період дії воєнного стану. Основним завданням Ситуаційного центру МОН визначено забезпечення діяльності Міністра освіти і науки України на період дії воєнного стану» [3, с. 15].

З початку правового режиму воєнного стану відбувається посилення міжнародного співробітництва, зокрема з країнами ЄС, у сфері освіти і науки.

МОН України звернулося до міжнародних партнерів з відкритим листом щодо підтримки системи освіти України. У той же час «було припинено співпрацю у сфері освіти та науки з рф і профільними державними органами країн, що підтримали збройну агресію проти України» [3, с. 13].

Крім того, з перших тижнів повномасштабного вторгнення, зокрема Секторальна робоча група «Освіта і наука», до якої входять міжнародні організації, дипломатичні представництва інших держав, неурядові організації та проєкти щодо підтримки української освіти й науки, є одним з ключових майданчиків міжнародного діалогу України з найбільш широким колом

зарубіжних партнерів щодо підтримки вітчизняної освіти та науки в умовах воєнного стану та координує отримання й освоєння міжнародної допомоги на реалізацію державної політики щодо стратегічних пріоритетів у сфері освіти і науки [3, с. 21; 4, с. 167].

Доречно окремо звернути увагу на припинення освітньо-наукової співпраці з рб та рф в силу застосування Україною санкцій [5] щодо окремих представників вищої освіти країни-агресора, а також «ініціювання санкцій та інших типів обмежень з боку міжнародних партнерів щодо співпраці з представниками країни-агресора» [4, с. 169]. Так, наприклад, Європейська комісія в рамках 5-го пакета санкцій припинила участь російських учасників у всіх діючих грантових угодах і відповідні виплати по Програмі ЄС Erasmus+. Аналогічна ситуація і з програмами Horizon 2020, Horizon Europe, Euratom. У свою чергу Європейська асоціація університетів виключила 12 російських ЗВО, що підтримали заяву проти України [3, с. 24; 4, с. 170]. Групою супроводу Болонського процесу було прийняте рішення про призупинення права представництва рф та рб в Болонському процесі та усіх структурах і робочій програмі Європейського простору вищої освіти тощо [3, с. 25; 4, с. 171]. Також у Європейському реєстрі забезпечення якості вищої освіти було призупинено діяльність російського агентства із забезпечення якості вищої освіти [3, с. 26].

У той же час Україна стала одним із найактивніших учасників програм ЄС Erasmus+ та eTwinning [4, с. 172]. На початку 2023 року 106 вітчизняних ЗВО було залучено до 48 міжнародних проєктів співпраці щодо обміну інновацій та успішними практиками, а на проєкти щодо розвитку потенціалу вищої освіти України було виділено додатково 2 млн євро. У новому ж циклі програми Erasmus+ відкрито для України напрям «Жан Моне» на всі сфери освіти тощо [4, с. 173].

Важливою тенденцією, що супроводжує посилення міжнародної співпраці у вищій освіті в умовах воєнного стану, є зниження кількості наукових та науково-педагогічних працівників. Наприклад, відповідно до інформаційно-аналітичних даних [6, с. 44] станом на 2023 рік понад 5% молодих вчених ЗВО та 43% молодих вчених академій наук виїхали за кордон. У той же час існує ряд проєктів підтримки наукової діяльності. Справді, у тих же аналітичних даних наголошується [6, с. 44] про телеграм-бот Info Science Bot, що створений з метою швидкого інформування вітчизняних інноваторів і науковців про можливості їх підтримки як в Україні, так і за її межами. Останнє доречно доповнити тезами про існування широкого спектру різноманітних проєктів з боку іноземних ЗВО, установ та організацій, а також українців, які працюють за кордоном, щодо різноманітних форм (інформаційної, матеріальної тощо) підтримки вітчизняних науковців. Причому, як тих, хто залишився в Україні (хоча таких проєктів значно менше), так і тих, хто перебуває за кордоном. Проте специфікація підтримки вчених в Україні часто включає хоча б тимчасовий виїзд за кордон.

У свою чергу КМУ було вжито заходів щодо розблокування усіх напрямів грантової підтримки, а Національний фонд досліджень України отримав можливість проводити спільні із іноземними партнерами дво- та/або багатосторонні конкурси [6, с. 45]. Суттєво покращились можливості вітчизняних науковців щодо доступу до міжнародних наукометричних баз даних. Зокрема, науковим і науково-педагогічним працівникам надано безкоштовний доступ до електронних ресурсів в рамках проєкту «Research4Life», а також до Web of Science і Scopus [6, с. 46].

Загалом вітчизняна наукова спільнота в умовах воєнного стану отримала від Європейської комісії значну фінансову підтримку в межах різних конкурсів програм ЄС, про що свідчать дані, наведені в ряді інформаційно-аналітичних розробок, оглядів тощо (наприклад [3, 4, 6] тощо). Крім того, «30 березня 2022 р. Україна стала 39-м повноправним членом Асоціації COST, яка надає інноваторам і дослідникам можливості для нетворкінгу з метою посилення їхньої здатності долати наукові, технологічні й суспільні виклики». [6, с. 46]

Отже, можна сформулювати такі ключові особливості міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти в умовах воєнного стану:

- посилення міжнародного співробітництва України, зокрема з країнами ЄС, у поєднанні з припиненням співпраці з рф та рб, а також ініціювання з боку міжнародних партнерів України санкцій та інших типів обмежень щодо цих держав та їх представників;
- Україна отримує значне фінансування як один із найактивніших учасників програм ЄС у сфері освіти і науки;
- зниження кількості наукових та науково-педагогічних працівників в силу їх виїзду за кордон;
- практична спрямованість проєктів співпраці і наукових досліджень (сталий розвиток, повоєнна відбудова, а також безпека та оборона);
- створення нових векторів співпраці в контексті запровадження інноваційних технологій в освіті та науковій методології;
- важливим напрямом, який набуває розвитку, виступає гуманітарний напрям співпраці;
- виокремлюється як окремий напрям співпраці розвиток правової освіти та культури цивільного населення, військових, правоохоронців, прикордонників в контексті міжнародного гуманітарного права і права прав людини.

Таким чином, міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти в умовах правового режиму воєнного стану характеризується спрямованістю на сталий розвиток, сприяння науково-технічному прогресу, а також забезпечення прав людини та виховання поваги до них.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 20.11.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 20.11.2025).
3. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / С. Шкарлет (заг. ред.), А. Вітренко, В. Рогова, О. Костюченко, С. Даниленко, О. Шкуратов, С. Захарін та ін. Київ, 2022. 358 с.
4. Захарін С. В. Україна в умовах правового режиму воєнного стану: міжнародна підтримка освітньої системи України. *Суспільство та національні інтереси. Серія «Освіта/Педагогіка».* 2025. № 9(17). С. 165-176. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-165-176
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 червня 2022 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України від 09.06.2022 № 401/2022 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401/2022#Text (дата звернення: 21.11.2025)
6. Освіта і наука України в умовах воєнного стану : виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник / МОН України, ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2023. 64 с.

Марина СМОЛЯРОВА
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКУ ПРАВОЗАСТОСОВНУ ПРАКТИКУ

Стимулювання праці є важливим елементом реалізації трудових прав людини, який забезпечує не лише підвищення продуктивності праці, а й створення умов для гідної праці, професійного розвитку та мотивації працівника. Для України, яка перебуває на етапі глибокого реформування трудового законодавства та адаптації його до європейських стандартів, питання імплементації ефективних правових механізмів стимулювання праці набуває особливої актуальності. Європейський досвід демонструє, що стимулювання праці має здійснюватися комплексно – через правові гарантії, соціальний діалог, локальне регулювання та прозорі підходи до мотивації.

О. Рудницька у своїх працях зазначає, що для країн Європейського

Союзу характерні три моделі стимулювання праці: преміальна (передбачає виплати, розміри яких встановлюються з урахуванням індивідуальних результатів праці); преміальна (включає виплати, розмір яких пов'язаний з прибутком підприємства); безпреміальна (функції стимулювання праці виконує гідна заробітна плата) [1, с. 226]. Вважаємо, що запропонована класифікація чітко відображає сучасні підходи до організації стимулювання праці в країнах ЄС, однак потребує розширення з урахуванням тенденцій розвитку європейського ринку праці. Зокрема, доцільно виділити ще дві моделі, які дедалі активніше застосовуються в державах Європейського Союзу:

– модель нематеріального стимулювання, що охоплює інструменти підвищення мотивації без прямої фінансової винагороди – професійний розвиток, кар'єрне зростання, гнучкі форми зайнятості, участь у прийнятті рішень, корпоративна культура, визнання досягнень працівника;

– змішану модель стимулювання, у межах якої комбінуються матеріальні та нематеріальні стимули, а мотивування ґрунтується на комплексному підході до потреб працівника (контрактні бонуси, соціальний пакет, можливість навчання, компенсаційні програми тощо).

На нашу думку, саме змішана модель найбільше відповідає сучасним європейським стандартам, оскільки дозволяє поєднати принципи гідної праці, соціальної відповідальності роботодавця та ефективного управління персоналом. Подальший розвиток українського законодавства і правозастосовної практики має орієнтуватися на впровадження таких підходів, що сприятиме підвищенню мотивації працівників, зміцненню їх трудових прав та формуванню конкурентоспроможного ринку праці України.

Як слушно зазначають представники економічної науки, модель матеріального стимулювання ґрунтується на законодавчо нормативній базі, оскільки через юридично правові акти на практиці реалізуються основні науково-теоретичні положення організації заробітної плати. Її ефективність залежить від якості законодавчо нормативного регулювання, яке є невід'ємною складовою механізму матеріального стимулювання [2, с. 53].

У цьому контексті постає необхідність проаналізувати, наскільки українське законодавство забезпечує належні умови для реалізації сучасних, зокрема європейських, підходів до стимулювання праці. Саме якість правового регулювання визначає дієвість стимулюючих механізмів та рівень захищеності трудових прав працівників. Важливо звернути увагу на стан правового регулювання стимулювання праці в Україні. В Україні питання стимулювання праці регулюється: Кодексом законів про працю; Законом України «Про оплату праці»; Законом України «Про колективні договори і угоди»; положеннями локальних нормативних актів підприємств. Однак існує низка проблем: недостатня деталізація механізмів стимулювання (відсутні єдині стандарти прозорості та критерії оцінки результатів праці); низький рівень участі профспілок (колективні договори часто містять формальні норми

без реальних стимулюючих механізмів); непрозорість і суб'єктивність механізмів преміювання (премії часто мають «дискреційний» характер, що створює ризики зловживань); недостатня імплементація нематеріальних стимулів (у більшості випадків використовується лише матеріальна форма заохочення).

Для імплементації європейських стандартів у правозастосовну практику України необхідно сформувати комплексний підхід, який охоплює удосконалення нормативної бази, розвиток інститутів соціального діалогу, забезпечення прозорості стимулюючих механізмів та посилення гарантій недискримінаційного ставлення до працівників. Важливо не лише адаптувати директиви ЄС, але й інтегрувати європейські підходи до гідної праці, належного управління персоналом і підвищення мотивації працюючих.

Недаремно Л. Єрофєєнко наголошує, що стандарти та директиви ЄС гарантують фундаментальні права працівників, такі як право на гідні умови праці, справедливу оплату, рівність, недискримінацію, свободу об'єднання у професійні спілки. Науковець підкреслює, що Україна вже має позитивні зрушення у цьому напрямі. Серед них: удосконалення механізмів боротьби з дискримінацією, зміцнення ролі профспілок, впровадження інституту колективних переговорів на рівні підприємств і галузей, зростання обізнаності працівників щодо своїх прав, активізація громадського контролю через моніторингові органи та відповідні інституції [3, с. 1133].

Водночас подальша імплементація європейських стандартів потребує системного реформування правозастосовної практики, зокрема:

– запровадження прозорих критеріїв преміювання та оцінювання результатів праці;

– посилення ролі локальних нормативних актів як інструментів детального врегулювання стимулюючих механізмів;

– забезпечення ефективного функціонування профспілок і колективно-договірного регулювання;

– інтеграції нематеріальних стимулів (професійний розвиток, участь у прийнятті рішень, корпоративна культура);

– належного контролю за дотриманням трудових прав через державні та незалежні моніторингові інституції.

Такий підхід дозволить сформувати в Україні сучасну систему стимулювання праці, що відповідатиме європейським цінностям, зміцнюватиме трудові права і сприятиме створенню продуктивного та соціально відповідального ринку праці.

Список використаних джерел

1. Рудницька О. Моделі матеріального стимулювання праці в країнах європейського союзу. *Літописець*, випуск 16: Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 9 грудня 2020 року). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. С.224-226.

2. Погорєлова О., Ришняк Н. Правові засади організації матеріального стимулювання праці персоналу. *Економіст.* Економіка підприємств. №7, 2010. С. 53-55.

4. Єрофєєнко Л. Адаптація трудового законодавства України до європейських стандартів щодо захисту прав працівників. *Наукові перспективи*. № 5(59) 2025. С. 1127-1140.

Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Цінні папери є стратегічним фінансовим інструментом для агробізнесу, що дозволяє залучати капітал в умовах глобалізації, яка створює як значні можливості, так і виклики. Капіталомісткість аграрного сектору та потреба в інноваціях роблять традиційні джерела фінансування, такі як банківські кредити, недостатніми. У світі агробізнес активно використовує інструменти фондового ринку, зокрема «зелені» облігації та акції, для фінансування сталого розвитку та розширення діяльності, що підтверджується успішними кейсами в Бразилії та США.

В Україні, попри окремі успішні розміщення акцій агрохолдингів на іноземних біржах, використання цінних паперів залишається обмеженим. Основними перешкодами є недосконала ринкова інфраструктура, регуляторні проблеми, низька довіра інвесторів через політичну та економічну нестабільність, а також недостатній рівень фінансової грамотності серед власників бізнесу.

Для реалізації потенціалу цінних паперів необхідно удосконалити нормативно-правову базу, зміцнити ринкову інфраструктуру та запровадити інноваційні цифрові інструменти, такі як токенізовані цінні папери на основі блокчейну. Стратегічні заходи в цьому напрямі сприятимуть не лише зростанню аграрного сектору, а й зміцненню глобальної продовольчої безпеки.

Аграрний бізнес, що охоплює виробництво, перероблення та дистрибуцію сільськогосподарської продукції, є капіталомісткою галуззю, яка потребує значних і довгострокових інвестицій. Специфічні фінансові виклики сектору: високі початкові витрати: значні інвестиції в землю, обладнання та виробничі ресурси; залежність від природних циклів: тривалі цикли росту

культур і продуктивності тваринництва вимагають довгострокового фінансування; уразливість: залежність від погодних умов та інших природних факторів створює додаткові ризики.

Традиційні механізми, такі як банківські кредити та державні субсидії, часто не можуть задовольнити різноманітні потреби сектору. Цінні папери пропонують альтернативні та гнучкі рішення.

Переваги цінних паперів для агробізнесу насамперед пов’язані з доступом до капіталу, а саме: акціонерне фінансування (випуск акцій) дозволяє залучати значні кошти без зобов'язань щодо їх швидкого повернення, що є критичним для розширення діяльності.

Довгострокове фінансування передбачає, що боргові інструменти (облігації) надають доступ до довгострокових позик, які можна структурувати відповідно до потреб бізнесу.

Залучення соціально відповідальних інвесторів дозволяє застосовувати такі інструменти, як «зелені» облігації, фінансування проєктів сталого сільського господарства та відповідають критеріям екологічного та соціального управління (ESG), приваблюючи соціально свідомих інвесторів.

Глобалізація трансформувала агробізнес, інтегрувавши його у світові ринки, що призвело як до нових можливостей, так і до підвищених ризиків. Можливості підприємців значно розширилися за рахунок доступу до нових ринків, технологій, міжнародного капіталу та інтеграції в глобальні ланцюги постачання.

Разом із тим збільшилися й ризики, що полягають у посиленні конкуренції, волатильності цін, коливанні валютних курсів, геополітичної нестабільності та слабкої прогнозованості регуляторних стандартів.

Ці виклики вимагають гнучких фінансових інструментів. Цінні папери дозволяють підприємствам виходити на міжнародні ринки капіталу. Однак це створює складнощі, пов'язані з транскордонними транзакціями, які регулюються міжнародним приватним правом.

Разом із тим наявні правові виклики в Україні, що полягають у конфлікті юрисдикцій, наприклад: правовий режим, що регулює цінні папери, визначається національним законодавством, яке може вступати в конфлікт з міжнародними нормами при транскордонних операціях.

Також наявна неоднозначність тлумачення вищевказаних правових норм, а саме: відмінності у визначенні прав та обов'язків сторін у різних юрисдикціях можуть призводити до спорів. Відповідно гостро постає питання про необхідність гармонізації нормативної бази для сприяння безперешкодним транскордонним інвестиціям та захисту національних інтересів Україні.

Досвід використання цінних паперів для фінансування агробізнесу значно відрізняється у світі та в Україні. Глобальні ринки демонструють ефективність цього інструменту, тоді як в Україні його потенціал залишається нерозкритим.

Необхідне стимулювання інновацій щодо заохочування державно-приватного партнерства та співпраці з міжнародними фінансовими установами для розробки нових механізмів фінансування.

На підставі викладеного вбачається можливим стверджувати, що цінні папери є ключовим інструментом для фінансування агробізнесу, що дозволяє відповідати на виклики глобалізації та залучати капітал для сталого розвитку. Попри значний потенціал, його реалізація в Україні вимагає системних реформ, спрямованих на вдосконалення регуляторної бази, розвиток інфраструктури та зміцнення довіри інвесторів.

Адаптація передового міжнародного досвіду та впровадження цифрових технологій можуть значно підвищити конкурентоспроможність українського аграрного сектору на світовій арені. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на практичних аспектах інтеграції блокчейн-технологій у фінансування агросектору та розробці індивідуалізованих фінансових продуктів, орієнтованих на ESG-принципи.

Вадим ЧАЛИК
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

В сучасних умовах суспільного життя свобода слова є однією з базових демократичних засад здійснення державно-управлінської діяльності в Україні, а також цінностей і фундаментальних прав людини і громадянина, яке набуває особливої актуальності в умовах цифрової трансформації суспільства.

Дослідженням питання захисту прав людини в контексті цифрової трансформації опікувалася велика кількість вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них значного успіху досягли: Н. С. Сидоренко, С. О. Шевченко, Н. Ю. Мельничук, М. Б. Стиранка, В. П. Поліщук та інші, що підкреслює актуальність обраної теми наукового дослідження.

Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій значним чином здійснив трансформацію усталених механізмів обміну інформацією. Незважаючи на те, що означений процес відкрив нові можливості для свободи вираження поглядів та плюралізму, виникли інші досить серйозні проблеми: масове поширення дезінформації шляхом

використання засобів соціальної інженерії, маніпулятивних даних та гібридних загроз, у зв'язку з чим перед науковцями та фахівцями в галузі державного управління постає складне та імерсивне завдання: знайти належний баланс між забезпеченням можливості вільного доступу до інформаційного простору та захистом національної безпеки й демократичних засад здійснення державно-управлінської діяльності.

Свобода слова є фундаментальним правом, визнаним численними міжнародно-правовими та національними актами, зокрема ст. 19 Загальної декларації прав людини [1], ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], ст. 11 Хартії основних прав Європейського союзу [3] та ст. 34 Конституції України [4]. Вищезазначені права забезпечують можливість вільно формувати та висловлювати свої погляди, думки, а також поширювати будь-яку інформацію без необґрунтованого втручання з боку держави.

Зміна глобального цифрового середовища значним чином зумовила концептуальне переосмислення змісту та форми свободи слова. На нашу думку, цифровий простір є не тільки джерелом значних переваг, зокрема розширення свободи самовираження, але й нових небезпек. До такого відносять дезінформації, розпалювання ворожнечі в мережі Інтернет, маніпулятивні техніки та кіберзалякування, які вимагають досить швидкого реагування держави та вдосконалення чинних норм законодавства. Відповідаючи на зазначені виклики, держави запроваджують новітні адміністративно-правові механізми, покликані покращити баланс необхідності інформаційної безпеки з потребою в захисті основоположних громадянських свобод.

У цих умовах виникає необхідність у формуванні цілісної концепції цифрового права, що відображає глобальні тенденції та водночас враховує національні особливості правових систем [5].

На нашу думку, до інструментів адміністративного регулювання цифрової сфери відносять: нормотворче регулювання функціонування онлайн-сервісів, вимоги до відкритості модераційних механізмів, а також здійснення процесу інституціоналізації незалежних органів регулювання цифрової сфери.

Зарубіжна практика демонструє значний кількісний спектр підходів – від мінімального втручання до більш жорсткого контролю. Окремо слід виділити контроль із поміркованими та адаптивними моделями.

Логіко-компаративний аналіз дозволяє виокремити ефективні рішення, але застосування їх в практичну діяльність органів державної влади в контексті українського суспільства потребує подальшого наукового дослідження.

Таким чином, ефективне забезпечення свободи слова в цифровому просторі потребує належного балансу між захистом фундаментальних прав людини та реагуванням на сучасні інформаційні загрози, при цьому дотримуючись основоположних прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Хартія основних прав Європейського союзу. *eur-lex.europa.eu*. URL: https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/ (дата звернення: 10.11.2025).
4. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
5. Styranka M. B. Theoretical foundations of the development of the doctrine of digital law. *Legal novels*. 2025. № 25. С. 336–343. URL: https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.43 (дата звернення: 10.11.2025

Цагік ОГАНІСЯН
старший науковий співробітник
ННЛ дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) має важливе значення для захисту прав дітей, які постраждали від війни та збройних конфліктів. Розвиток українського законодавства у цьому напрямі відбувається з урахуванням не лише норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., але й правових позицій ЄСПЛ у контексті забезпечення найкращих інтересів дитини.

Практика ЄСПЛ може створити основу для заповнення прогалин у правовому забезпеченні захисту дітей в умовах воєнного стану. Її врахування в процесі нормотворчості та правозастосування сприяє посиленню відповідальності держави за забезпечення прав і свобод дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Тож розглянемо деякі ключові напрями її використання з питань, що стосуються захисту дітей в умовах російської воєнної агресії.

Воєнні дії та збройний конфлікт актуалізують та посилюють проблему

примусового розлучення дитини з сім'єю та визначення її місця перебування.

Питання відібрання дитини в умовах збройного конфлікту пояснюється необхідністю захистити її право на життя. Відповідно до ст. 15 ЄКПЛ, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Під час війни держава може відступити від зобов'язань, передбачених ст. 8 Конвенції, але має вживати заходи по забезпеченню безпеки життя осіб, які знаходяться під її юрисдикцією [1]. Однак, само собою перебування дитини під прямим ризиком в умовах воєнних дій та збройного конфлікту не є підставою розлучення її з сім'єю.

У справах «Ельсхольц проти Німеччини» № 25735/94 від 13 липня 2000 р., «Марсалек проти Чехії» № 8153/04 від 4 квітня 2006 р. ЄСПЛ зауважив, що в інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у здоровому середовищі, та батькам не може бути надано право за ст. 8 ЄКПЛ на вжиття таких заходів, що можуть завдати шкоди здоров'ю та розвитку дитини [2-3]. Таку ж позицію Суд підтвердив у справі «Мамчур проти України» № 10383/09 від 16 жовтня 2015 р.

Проведення заходів примусової евакуації дітей завжди пов'язане з ймовірним ризиком порушення прав дитини та її батьків чи осіб, які їх заміняють, тому в цьому контексті важливо дотримуватись принципу пропорційності.

У справі «Гнахоре проти Франції» № 40031/98 Суд зауважив, що інтерес дитини складається з двох аспектів. З одного боку цей інтерес вимагає, що зв'язки дитини з її сім'єю мають бути збережені, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною. Звідси випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише у виняткових випадках, та що необхідно зробити все, щоб зберегти особисті відносини та, якщо і коли це можливо, «відновити» сім'ю [4]. У справі «Хаас проти Німеччини» ЄСПЛ дійшов висновку, що сам собою той факт, що дитина може бути поміщена в більш сприятливе для її виховання середовище, не виправдовує примусові заходи щодо відібрання її у біологічних батьків. Потрібна наявність інших обставин, які свідчать про необхідність такого втручання у право батьків на сімейне життя разом з їхньою дитиною, яке закріплене у ст. 8 Конвенції про захист прав людини [5]. У справі «Савіни проти України» № 39948/06 від 18 грудня 2008 р. Суд вказує, що не може бути виправданим захід, що роз'єднує сімейні зв'язки, самим лише посиланням на ненадійний стан батьків, що може бути вирішено за допомогою менш радикальних засобів, такими, як цільова матеріальна допомога та соціальна підтримка, а не шляхом розлучення сім'ї [6]. Отож, повинні бути наявні вагомі обставини для розлучення дитини з сім'єю, а держава повинна вживати заходів, щоб вирішити проблему, обумовлену воєнними діями, альтернативними засобами. Зокрема, примусова евакуація має бути здійснена таким чином, щоб не розлучати дитину з сім'єю.

Враховуючи, що значна кількість українських дітей були вимушені здійснити внутрішнє переміщення чи емігрувати внаслідок війни, фіксуються численні порушень їх прав і свобод.

Щодо порушення прав дітей-мігрантів ЄСПЛ виніс низку рішень, зокрема: «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р., «Канагаратнам та інші проти Бельгії» № 15297/09 від 13 грудня 2011 р, «Махмунді та інші проти Греції» № 14902/10 від 31 липня 2012 р., «Попов проти Франції» № 39472/07 та 39474/07 від 19 січня 2012 р., « АВ та інші проти Франції» № 11593/12 від 12 липня 2016 р., «СФ та інші проти Болгарії» № 8138/16 від 7 грудня 2017 р., «Хан проти Франції» № 12267/16 від 28 лютого 2019 р., «Ш.Д. та інші проти Греції, Австрії, Хорватії, Угорщини, Північної Македонії, Сербії та Словенії» № 14165/16 від 13 червня 2019 р., «Мустахі проти Франції» № 9347/14 від 25 червня 2020 р., «RR та інші проти Угорщини» № 36037/17 від 2 березня 2021 р., «МН та інші проти Хорватії» № 15670/18 та № 43115/18 від 18 листопада 2021 р., «NB та інші проти Франції» № 49775/20 від 31 березня 2022 р. та ін.

У справі «Попов проти Франції» № 39472/07, № 39474/0 від 12 січня 2012 р. ЄСПЛ зауважив, що діти, незалежно від того, чи вони супроводжуються дорослими або без супроводу, вважаються надзвичайно вразливою групою, що має особливі потреби, пов’язані з їхнім віком, відсутністю незалежності та статусом шукача притулку або мігранта [7]. У справі «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р. Суд зауважив, що особлива вразливість дітей повинна враховуватися понад усе, це важливіше, ніж незаконність перебування іноземця на території держави. Держави повинні вжити необхідних заходів з тим, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця, як тій, що супроводжується, так і не супроводжується її батьками, належний захист і гуманітарну допомогу [8]. Особлива вразливість дітей-мігрантів стала предметом уваги ЄСПЛ ще в низці справ.

Суд зазначає у рішенні по справі «M.SS проти Бельгії та Греції» № 30696/09 від 21 січня 2011 р., що позитивне зобов'язання держав згідно зі ст. 8 ЄКПЛ включає обов'язок компетентних органів оперативно розглядати клопотання особи про надання притулку, щоб забезпечити якомога коротший термін перебування її в ситуації невпевненості та невизначеності [9]. У справі «Мубиланзіла Маєка і Табітха Канікі Мітунга проти Бельгії» № 13178/03 від 26 січня 2006 р. Суд акцентував, що зацікавленість держав у запобіганні спробам обійти імміграційні правила не повинна позбавляти неповнолітніх іноземців, особливо без супроводу дорослих, захисту, якого вимагає їхній статус. Тому захист основних прав та обмеження, що накладаються імміграційною політикою держави, повинні бути узгоджені [10]. Отож, права та інтереси дитини, яка шукає притулку та/чи прибула до держави, мають вищий пріоритет ніж міграційні правила. Фактичне положення дитини має бути гармонізоване якнайшвидше згідно з принципом найкращих інтересів

дитини.

Важливим аспектом є те, що правопорушення, вчинені проти дитини в умовах воєнного стану, мають безпрецедентний вплив як на саму дитину, так і на суспільство. Держава зобов'язана проводити ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти дітей, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

ЄСПЛ неодноразово зауважував, що незалежно від результату провадження, механізми захисту, що передбачені національним законодавством, повинні реалізовуватись в розумних термінах, що дозволяють завершити розгляд конкретної справ по суті. Така правова позиція викладена у рішеннях «М.Н. проти Болгарії» № 3832/06 від 27 листопада 2012 р., «Стоєв та інші проти Болгарії» № 41717/09 від 11 березня 2014 р., «С.З. проти Болгарії» № 29263/12 від 03 березня 2015 р., «M.G.C. проти Румунії» № 61495/11 від 15 березня 2016 р., «Х. та інші проти Болгарії» № 22457/16 від 17 січня 2019 р. та багатьох інших.

У справі «Н.К. проти Туреччини» № 40591/11 від 9 лютого 2021 р**.** ЄСПЛ визнав, що відсутність підтримки заявниці, відсутність захисту її від обвинувачених, необґрунтоване відтворення випадків зґвалтування, повторювані медичні огляди, відсутність спокійної та безпечної обстановки на слуханнях, оцінка згоди потерпілої, надмірна тривалість провадження і, зрештою, факт визнання двох обвинувачень такими, щодо яких сплив строк давності притягнення до відповідальності, становили серйозний випадок вторинної віктимізації заявниці. Поведінка національних органів влади була несумісною з обов'язком захисту дитини, яка стала жертвою сексуальної експлуатації та насильства [11]. У справі «Н.Ц. та інші проти Грузії» № 71776/12 від 02 лютого 2016 р. Суд зауважив, що позиція дітей вимагає ретельного розгляду, оскільки вони, зазвичай, повинні покладатися на інших, щоб подати свої претензії. Тому слід уникати обмежувального або технічного підходу в цій галузі. Ключовим моментом у таких випадках є те, що будь-які серйозні питання, що стосуються дотримання прав дитини, повинні бути вивчені [12]. Отож дитині має бути гарантоване право звернутися за захистом безпосередньо, а доступ до безоплатної правової допомоги має бути безумовно гарантованим.

Крім того, слід відзначити, що ЄСПЛ неодноразово наголошував на позитивних обов'язках держави щодо: запобігання загрозам життю дітей у ситуаціях збройних конфліктів («Тагаєва та інші проти Росії» № 26562/07 від 13 квітня 2017 р.); запобіганні психологічних і фізичних страждань дітей («С.А. та та С.S. проти Румунії» № 26692/05 від 20 березня 2012 р.); обов'язку забезпечити дітям стабільне середовище («Содерман проти Швеції» № 5786/08 від 12 листопада 2013 р.); припинення порушень прав дитини і гарантування ефективних засобів її реабілітації, відновлення та компенсації збитків («V.C. проти Словаччини» №18968/07 від 08 листопада 2011 р.).

Висновки. Правові позиції ЄСПЛ мають бути імплементовані в чинне

національне законодавство щодо захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Зокрема, це є актуальним в частині гармонізації спеціальних процедур документування порушень прав дітей, забезпечення ефективних механізмів компенсації та реабілітації постраждалих дітей тощо.

Список використаних джерел

1. Жданова М. Підстави відібрання дитини в умовах збройного конфлікту в огляді підходів ЄСПЛ. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/pidstavi-vidibrannia-ditini-v-umovax-zbroinogo-konfliktu-v-ogliadi-pidxodiv-jespl-margarita-zdanova.
2. Справа «Ельсхольц проти Німеччини» № 25735/94 від 13 липня 2000 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58763.
3. Справа «Марсалек проти Чехії» № 8153/04 від 4 квітня 2006 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161164.
4. Справа «Гнахоре проти Франції» № 40031/98 від 19 вересня 2000 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58802.
5. Справа «Хаас проти Німеччини» № 73047/01 від 17 листопада 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_225.
6. Справа «Савіни проти України» № 39948/06 від 18 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_454.
7. Справа «Попов проти Франції» № 39472/07, № 39474/0 від 12 січня 2012 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/FRE#{%22itemid%22:[%22001-108710%22]}.
8. Справа «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-96774%22]}.
9. Справа «M. SS проти Бельгії та Греції» № 30696/09 від 21 січня 2011 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117756.
10. Справа «Мубиланзіла Маєка и Табітха Канікі Мітунга проти Бельгії» № 13178/03 від 26 січня 2006 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77447.
11. Справа «Н.К. проти Туреччини» № 40591/11 від 9 лютого 2021 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22a.ppno%22:[%2240591/11%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-207811%22]}.
12. Справа «Н.Ц. та інші проти Грузії» № 71776/12 від 02 лютого 2016 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-160313.

Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права

ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ВНАСЛІДОК РОЗГОЛОШЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

У сучасних умовах відкритості інформаційного простору питання збереження комерційної таємниці набуває особливого значення. Інколи навіть очевидне розголошення не завжди можна довести у суді. Саме тому проблема правового захисту порушених прав внаслідок розголошення комерційної таємниці є досить актуальною в умовах сьогодення.

Відповідно до ч. 1 ст. 505 Цивільного кодексу України комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв`язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Відповідно до ч. 2 ст. 505 Цивільного кодексу України комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці [1]. Тобто, конкретного переліку інформації, яка може бути комерційною таємницею, чинне законодавство України не передбачає. Так, підприємство самостійно визначає обсяг інформації, яка становить комерційну таємницю (інформація про собівартість товару, дані про клієнтів, стратегії розвитку, маркетингові плани, умови договорів тощо). Наприклад, у Рішенні від 21 лютого 2024 року Ізяславський районний суд Хмельницької області у справі № 675/1297/23 зазначив, що позивач правомірно відніс до комерційної таємниці, в тому числі, інформацію про бази даних перевізників, їх контактні дані, дані для доступів до реєстрів, в тому числі бізнес-плани, договори, документацію та листування, комерційні контакти та зв`язки тощо [2].

У Постанові Верховного Суду від 23 листопада 2020 року у справі № 910/1759/19 зазначено, що визначення «комерційна таємниця» включає в себе тільки відомості та інформацію, яка не є легкодоступною для певних категорій осіб. Дані ознаки комерційної таємниці є істотними, необхідними та невіддільними. Конфіденційність комерційної таємниці полягає в тому, що інформація, яка становить комерційну таємницю, в цілому чи в певній формі та

сукупності її складових має бути невідомою та не бути легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить [3].

У Рішенні від 21 березня 2025 року Ленінський районний суд міста Миколаєва у справі № 489/7523/24 зазначив: комерційна цінність інформації, яка становить комерційну таємницю, розуміти таким чином, що її використання надає володільцю інформації певні економічні переваги в силу того, що його конкуренти або інші особи такою інформацією в цілому чи в певній формі та сукупності її складових не володіють. Враховуючи викладене, інформація про споживачів позивача, а саме щодо їх найменування, адрес та номерів засобів зв`язку не є інформацію з обмеженим доступом, яка не може бути отримана третіми особами [4].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» розголошенням комерційної таємниці є ознайомлення іншої особи без дозволу особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв`язку з виконанням відповідних обов`язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб`єкту господарювання [5].

На практиці найбільші ризики розголошення комерційної таємниці існують з боку працівників підприємства, які мають доступ до комерційної таємниці, що може відбутися як умисно, так і з необережності. Законодавство України не містить норми, якою була б передбачена відповідальність саме працівників за порушення комерційної таємниці, яка на даний момент може бути встановлена лише на основі локального нормативно-правового документа, який передбачає згоду працівника на нерозголошення комерційної таємниці підприємства протягом його роботи на даному підприємстві, або в інші терміни, визначені у договорі. Відповідно керівнику підприємства необхідно обов’язково надати працівнику завірений список відомостей, які відносяться до комерційної таємниці. Проте навіть такі заходи на практиці можуть не мати бажаного результату. Так, з матеріалів справи № 675/1297/23 вбачається, що відповідач працював у позивача на посаді менеджера (управителя) з логістики. При прийомі на роботу між позивачем та відповідачем був укладений договір про нерозголошення конфіденційної інформації та неконкуренцію. Проте, після звільнення відповідача дружина відповідача зареєструвалася фізичною особою-підприємцем для здійснення бізнес-діяльності в аналогічній сфері – транспортної логістики, та в подальшом у своїй діяльності разом із відповідачем використовували договори та заявки за формами, які використовуються у своїй діяльності позивачем, з тими ж самими умовами та з тим самим змістом. Так, на підтвердження вказаних вимог позивачем було надано ряд договорів про транспортне експедирування, які укладалися дружиною відповідача з різними юридичними особами (з відповідними скрінами переписки щодо їх укладення), а також заявки на перевезення вантажу до вказаних договорів. Окремо долучено зразок тотожного договору про транспортне експедирування

з відповідною заявкою, яка, за твердженням позивача, за формою та змістом є встановленою саме ним. Однак юридично оформлених договорів між позивачем та його клієнтами, підписаних та скріплених печатками всіма сторонами договору, матеріали справи не містять. Також за результатами аналізу договору про нерозголошення конфіденційної інформації та не конкуренцію, судом встановлено, що дружина відповідача не є стороною даного договору, а будь-яких зобов`язань, які б розповсюджувалися на інших осіб, в даному випадку, членів сім`ї учасників договору, крім зобов`язань між позивачем та відповідачем, умови даного договору не містять. Сам факт діяльності дружини відповідача, як фізичної особи-підприємця, яка є в певних видах ідентичною видам діяльності позивача, з огляду на зміст того, що визнано комерційною таємницею, не означає розповсюдження цієї інформації та порушення умов договору, укладеного між позивачем та відповідачем. Тому Рішенням Ізяславського районного суду Хмельницької області від 21 лютого 2024 року позивачу було відмовлено у задоволенні позову [2].

Ленінський районний суд міста Миколаєва у Рішенні від 21 березня 2025 року у справі № 489/7523/24 зазначив, що сам собою факт направлення саме відповідачем заяв споживачів про зміну постачальника природного газу не свідчить про розголошення персональних даних таких споживачів третім особам [4]. Постановою колегії суддів судової палати у цивільних справах Миколаївського апеляційного суду від 21 липня 2025 року було підтримано таку позицію суду першої інстанції у даній справі [6].

Ще одним прикладом є Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17 жовтня 2025 року про відмову у задоволенні позову у справі № 753/16348/25, де суд доходить висновку про недостатність доказів та мотивів, які давали правові підстави для стягнення штрафу за порушення умов договору про нерозголошення інформації та Угоди про розірвання трудового договору [7].

Дослідження судової практики дає можливість зробити висновок про значну складність доказування факту розголошення комерційної таємниці, наприклад, внаслідок недостатності доказів для задоволення вимог позивача, а відповідно – неефективність укладання угоди про нерозголошення комерційної таємниці між роботодавцем та працівником та відповідного контролю за її виконанням. Тому в разі виявлення факту, що колишній працівник використовує або розголошує комерційну таємницю, необхідно документувати всі випадки можливого неправомірного використання комерційної таємниці та зберігати всі електронні та паперові докази, які можуть підтвердити факт порушення.

Відсутність дієвих механізмів відповідальності за розголошення та складність доведення порушення знижують ефективність судового захисту, а тому існує необхідність у доповненні законодавства України нормою, яка передбачатиме трудову відповідальність за розголошення комерційної таємниці підприємства; встановленні чіткого алгоритму дій роботодавця у

випадку виявлення факту розголошення комерційної таємниці, а також передбачення механізму відшкодування збитків, спричинених внаслідок неправомірного розголошення комерційної таємниці працівником підприємства.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
2. Рішення Ізяславського районного суду Хмельницької області від 21 лютого 2024 року у справі № 675/1297/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117388108.
3. Постанова Верховного суду України від 23 листопада 2020 року у справі № 910/1759/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91905239.
4. Рішення Ленінського районного суду міста Миколаєва від 21 березня 2025 року у справі № 489/7523/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126022075.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07 червня 1996 року № 236/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/236/96-%D0%B2%D1%80.
6. Постанова колегії суддів судової палати у цивільних справах Миколаївського апеляційного суду від 21 липня 2025 року у справі № 489/7523/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129078794.
7. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17 жовтня 2025 року у справі № 753/16348/25. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131145596.

Михайло ШЕВЧЕНКО
старший викладач кафедри
публічного та приватного права
Університету митної справи
та фінансів, доктор філософії
в галузі права

ДЖЕРЕЛА ПОТЕНЦІАЛУ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК РЕГУЛЯТОРНИХ ОРГАНІВ

Сучасна державна економічна політика спрямована на досягнення якомога більш високого ступеня дерегуляції, демократизації та децентралізації державного регулювання ринків товарів, робіт та послуг з одночасним забезпеченням невідворотності відповідальності за недобросовісні підприємницькі практики, які призводять до спотворення конкуренції та завдають шкоди споживачам. Покладення на організації галузевого ринкового самоврядування регуляторних та контрольно-наглядових владних управлінських функцій широко визнається одним з

інструментів досягнення цієї мети, який наближує повноваження щодо прийняття регуляторних рішень до осіб, які є найбільш обізнаними з відповідними ринковими механізмами з точки зору розуміння закономірностей та особливостей їх функціонування. Одночасно з цим відбувається відсторонення від прийняття регуляторних рішень бюрократичного апарату державних органів, який нерідко не знається на ринкових процесах та через це зі значно меншою часткою вірогідності забезпечуватиме своєю діяльністю максимальне сприяння законній підприємницькій діяльності учасників ринку. За державними регуляторними органами при цьому зберігаються повноваження щодо моніторингу та вжиття заходів реагування на невиконання або неналежне виконання організаціями галузевого ринкового самоврядування їх делегованих повноважень.

Наводячи фактори доцільності наділення регуляторними повноваженнями саморегулівних організацій у порівнянні з державними ринковими регуляторами за класичною моделлю публічного адміністрування, урядові експерти та наукова спільнота вказують на такі ключові переваги ринкового та професійного саморегулювання.

По-перше, у цьому контексті у науковій спільноті, зокрема у працях Б. Едвардса, широко визнається те, що саморегулівні організації близькі до їх товарних ринків і споживачів на них та можуть адаптувати правила їх діяльності та методи контролю дотримання цих правил до потреб споживачів та інших конкретних характеристик їх ринків. Структура саморегулювання може створити більш продумане та точне регулювання, залучивши до процесу регулювання галузевих експертів. Учасники галузі завжди знатимуть більше про свою діяльність і бізнес-моделі, ніж більш віддалені від ринку державні регулятори [1, с. 601]. Загальноприйнятою є думка про те, що саморегулівні організації мають досвід, ресурси та готовність відігравати конструктивну роль у допомозі державним регуляторам у вивченні дедалі складніших питань і відшуканні креативних та ефективних рішень, які можуть зміцнити здоров'я ринків і захистити споживачів [2, с. 12]. Таке делегування, за слушним зауваженням Р. Мусіки, є вигідним з точки зору встановлення галузевих стандартів та адміністрування ринків, оскільки воно може зменшити неефективність, пов'язану із залученням до регулювання третіх осіб (державних органів), а також може забезпечити автономію для професіоналів, дозволяючи їм підвищити свою довіру та легітимність в очах громадськості [3, с. 3]. Крім того, з огляду на повне занурення саморегулівних організацій у функціонування відповідних ринків, вважається, що вони мають досвід та ресурси для того, щоб балансувати переваги свого регулювання щодо витрат і уникнути непотрібних регулятивних витрат [2, с. 13].

По-друге, прийнято вважати, що саморегулівним організаціям за їх природою притаманна гнучкість адаптувати їх регулятивні вимоги до мінливого підприємницького середовища. У протилежність до цього, реакція основних державних регуляторів на тенденції розвитку ринку зазвичай

відбувається із запізненням через бюрократичні обмеження, якими супроводжується діяльність державних органів (О. Адесанья) [4, с. 31-32]. Так само М. Пріст звернула увагу на те, що одним із аргументів на користь саморегулювання є те, що воно є гнучким. Правила можна швидко й легко пристосувати до мінливих обставин, на відміну від відносно повільного та важкого урядового правотворчого процесу. Галузь та її саморегулівні організації не підпадають під дію деяких інших обмежень уряду, включаючи контроль за бюджетом та персоналом. Крім того, вчена зазначила, що саморегулівні організації можуть змінювати інституційні та регуляторні рамки для швидкого реагування, зокрема наймаючи персонал за потреби та виплачуючи конкурентоспроможну зарплату, щоб зберегти довгостроковий досвід [5, с. 269-270].

По-третє, ще одне традиційне обґрунтування саморегулювання полягає в тому, що тісна участь учасників ринку у розробці ринкових правил та стандартів посилює правопорядок на відповідному ринку, адже галузь, швидше за все, дотримуватиметься внутрішньо створених правил, ніж нав'язаних ззовні. Принаймні участь суб'єктів господарювання у процесі нормотворчості, швидше за все, підвищує легітимність будь-якого правила, яке нав'язує регулятор [1, с. 602-603]. Інакше кажучи, однією з основних передумов для впровадження концепції саморегулювання є припущення щодо того, що галузь має сильний стимул контролювати себе, щоб підтримувати якість товарів та послуг, що пропонуються споживачам [6, с. 690].

Більше того, звертається увага й на те, що саморегулювання передбачає наділення регуляторними повноваженнями суб'єктів, які займаються певною професійною або підприємницькою діяльністю, зменшуючи тим самим деякі витрати, пов'язані з державним регулюванням діяльності цих суб'єктів. Необхідність несення витрат для одержання інформації обмежує регуляторну ефективність державних регуляторних органів, оскільки державний регулятор зазвичай спрямовує значні суми бюджетних коштів для отримання повного обсягу інформації, документів та матеріалів щодо усіх аспектів діяльності фізичних та юридичних осіб приватного права, які він має упорядкувати. Р. Музіка з цього приводу справедливо стверджує про те, що саморегулювання може бути розумнішим рішенням, коли органам влади бракує бюджетного фінансування або політичної волі для виконання їх регуляторних та контрольних функцій якнайкращим чином з точки зору публічного інтересу, у тому числі з мінімальними можливими витратами публічних коштів [3, с. 1-3]. Інакше кажучи, як зазначила М. Пріст, упровадженням моделі ринкового саморегулювання держава зменшує навантаження на державний бюджет, заощаджуючи на утриманні частини апарату державних регуляторних органів у зв'язку із переданням частини їх функцій саморегулівним організаціям [5, с. 269].

Осмисливши вищевикладене, можемо констатувати, що фактори, які лежать в основі переваг саморегулівних організацій, у порівнянні з державними ринковими регуляторами включають, насамперед, залучення до

його здійснення найбільш компетентних та досвідчених фахівців з внутрішнього середовища ринку чи професії з найбільшим обсягом актуальних знань про їх функціонування та обраних самою підприємницькою чи професійною спільнотою. Додатково до високого рівня якості регулювання це може підвищити показник дотримання відповідних правил та стандартів через їх внутрішнє походження, добровільне підпорядкування регуляторним вимогам та здатність посадових осіб саморегулівних організацій на основі їх обізнаності про усі особливості функціонування ринку швидко та точно виявляти та досліджувати обставини порушення галузевих регуляторних актів. Саморегулівні організації також забезпечують гнучкість саморегулювання, адаптуючи ринкові правила та стандарти до тенденцій розвитку ринків, хоча не є зв'язаними бюрократичними обмеженнями, які накладаються на державних регуляторів, унеможливлюючи їх своєчасну реакцію на мінливе підприємницьке середовище. На доповнення до того саморегулювання закріплює за саморегулівними організаціями повноваження, відповідальність та фінансове навантаження, зменшуючи бюджетні витрати на державне регулювання відповідного ринку, яке пов'язане, зокрема, із необхідністю отримання та обробки величезних обсягів інформації при дослідженні дедалі складніших параметрів ринків.

Список використаних джерел

1. Edwards B. The Dark Side of Self-Regulation. *Scholarly Works*. 2017. No. 85. pp. 573-622. URL: https://scholars.law.unlv.edu/facpub/1117.

2. The World Bank. *India: Role of Self-Regulatory Organizations in Securities Market Regulation*. 2007. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/166951468042018599/india-role-of-self-regulatory-organizations-in-securities-market-regulation.

3. Mysicka, R. Who Watches the Watchmen? The Role of the Self-Regulator (October 8, 2014). C.D. Howe Institute Commentary 416. URL: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2510112.

4. Adesanya O. Regulatory Capture of Self-Regulatory Organizations (SROs) In Canada: Do SROs Serve Public Or Industry Interests? *Master of Laws Research Papers Repository*. 2022. No. 14. URL: https://ir.lib.uwo.ca/llmp/14.

5. Priest M. The privatization of regulation: five models of self-regulation. *Ottawa Law Review.* 1998. No. 29:2. pp. 233-302. URL: https://rdo-olr.org/wp-content/uploads/2018/01/olr_29.2_Priest.pdf.

6. Coffee J., Sale H., Whitehead Ch. Securities Regulation: Cases and Materials. St. Paul, 2021: MN Foundation Press. 1522 p.

Марина ГАЙДАР
викладач кафедри юридичних
дисциплін Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО КАТУВАНЬ І НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія суттєво загострила проблему дотримання стандартів заборони катувань і нелюдського поводження. Україна стикається з безпрецедентною кількістю випадків жорстокого поводження з цивільним населенням, військовополоненими, незаконного утримання осіб, а також фактами катувань на окупованих територіях. Ці обставини зумовлюють необхідність посиленої уваги як з боку міжнародних інституцій, так і з боку самої держави до забезпечення ефективного механізму документування, розслідування та запобігання порушенням статті 3 ЄКПЛ. Саме в цьому контексті практика ЄСПЛ набуває особливого значення як інструмент міжнародно-правового контролю за дотриманням державами своїх зобов'язань. Аналіз рішень Суду дозволяє виявити системні недоліки, що сприяють поширенню катувань та інших форм жорстокого поводження, зокрема недостатню ефективність розслідувань, відсутність незалежних механізмів контролю за місцями несвободи, брак процесуальних гарантій затриманих осіб.

Основними міжнародними документами, що регулюють заборону катування, є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року та Факультативний протокол 2002 року, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року, а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Остання в свою чергу відносить до випадків застосування статті 3 усі питання щодо перебування особи під контролем державних органів (наприклад, очікування покарання, примусові заходи медичного характеру, вислання, депортація, екстрадиція), застосування спецзасобів та зброї, надання медичної допомоги, застосування сили, планування та проведення операцій із застосуванням сили тощо [1, с. 186-187]. Для України важливими є два аспекти стандарту: матеріальний – недопустимість завдання шкоди, яка досягає порогу жорстокості; процесуальний – обов'язок держави провести ефективне розслідування заяв про катування.

У справі «Серіков проти України» (заява № 42164/09) заявник

стверджував, шо зазнав жорстокого поводження працівників міліції, а також, що у зв'язку з цим не було проведено ефективного розслідування. Він зазначав, що йому погрожували зґвалтуванням, завдавали ударів руками й ногами по голові та всьому тілу, а також залякували застосуванням зброї. До нього застосували так зване «палестинське підвішування»: зв'язавши руки наручниками за спиною, його підіймали на висоту приблизно одного-півтора метра, після чого кидали обличчям донизу на підлогу. Кілька разів він втрачав свідомість.

Беручи до уваги всі наявні у справі матеріали, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що всі тілесні ушкодження були завдані заявнику після його контакту з працівниками міліції 16 травня 2008 року та до моменту його виходу з відділу міліції того ж дня. За таких умов Суд вважає доведеним, що заявник зазнав жорстокого поводження, за яке держава несе відповідальність, і яке слід розцінювати як нелюдське та таке, що принижує гідність. У зв'язку з цим Суд констатував, що державні органи не забезпечили ефективного розслідування його скарг на жорстоке поводження. Отже, було допущено порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції [2].

ЄСПЛ розглянув скарги заявника, які стосувалися, зокрема, жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів і, головне, неефективності національного розслідування цих скарг. Суд дійшов висновку, що обставини справи підпадають під застосування статті 3 Конвенції і що національні органи не забезпечили ефективного розслідування, яке відповідає стандартам Конвенції. У рішенні також зазначено процесуальні наслідки для держави – необхідність вжити заходів для виправлення недоліків розслідування і в окремих випадках матеріальна чи процесуальна відповідальність за порушення. Суд, як правило, констатував порушення й відобразив правову позицію щодо обов'язку держави проводити оперативне, незалежне та ефективне розслідування випадків жорстокого поводження [3].

У рішенні по справі «Співак проти України» ЄСПЛ встановив порушення кількох положень Конвенції у зв'язку з примусовим психіатричним лікуванням заявника та умовами його тримання. Суд констатував, що госпіталізація і подальша утримувальна практика не відповідали вимогам статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність) – зокрема про незаконне або неправомірне продовження примусової госпіталізації, а також порушення статті 3 у зв'язку з умовами тримання, які спричинили страждання, що перевищують поріг «нелюдського чи принизливого поводження». Крім того, у рішенні йдеться про відсутність ефективного національного засобу правового захисту (порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3), а також присудження заявникові компенсації за моральну шкоду та судові витрати. Рішення підкреслює вимогу до національних органів забезпечувати оперативні судові процедури при перегляді рішень про примусове лікування та контролювати умови перебування пацієнтів у стаціонарі [4].

У справі «Купінський проти України» йдеться про громадянина України,

якого в Угорщині засудили у 2002 р. до довічного ув'язнення з правом звільнення на умовах умовно-дострокового звільнення. У 2007 році він був переданий Україні для відбування покарання. Проте українські суди визнали вирок та надали йому таке ж довічне ув'язнення – але вже без реальної можливості умовного звільнення, оскільки в національному законодавстві на той час не було процедури звільнення для довічників. ЄСПЛ визнав, що така зміна означає порушення: статті 3 Конвенції – через те, що довічне без жодної перспективи звільнення є надто суворим, та статті 7 Конвенції – оскільки українські суди суттєво погіршили умови покарання, замінивши первісно «скорочуване» довічне ув'язнення на фактично «нескорочуване». Як наслідок – суд постановив, що Україна порушила права заявника, надав йому компенсацію (немайнове відшкодування), а також відкрила важливий прецедент: передача засуджених між державами не дає можливості автоматично «жорсткішого» виконання вироку без врахування права на умовне звільнення [5].

Крім того, серед найбільш показових можна виокремити справи «Каверзін проти України», «Афанасьєв проти України», «Кузнєцов проти України», «Бєляєв та Дегтярьов проти України», у яких Суд визнав порушення статті 3 Конвенції як у матеріальному, так і в процесуальному аспектах. Суд неодноразово наголошував, що для держави-учасниці Конвенції недостатньо просто заборонити катування на законодавчому рівні – вона має забезпечити ефективну превенцію, розслідування та покарання винних. Україна ж, попри наявність відповідних норм у Кримінальному кодексі та Конституції, довгий час не мала дієвих механізмів реалізації цих положень. Лише після низки рішень ЄСПЛ розпочалися кроки щодо створення системи національного превентивного механізму, реформування органів прокуратури та поліції, вдосконалення процесуальних гарантій затриманих осіб.

Разом із тим практика останніх років свідчить, що порушення статті 3 Конвенції залишаються одними з найпоширеніших у справах проти України. ЄСПЛ неодноразово фіксував випадки неналежних умов тримання в СІЗО, переповненості камер, відсутності медичної допомоги, насильства під час затримання або допиту, а також неефективності розслідування заяв про катування. Така ситуація свідчить про потребу у зміцненні національних гарантій проти катувань і формуванні сталої правозастосовної практики, яка відповідатиме стандартам ЄСПЛ.

Отже, можна зробити висновок, що Україна перебуває на етапі поступового, але ще неповного подолання окресленої нами проблеми. Реалізація висновків ЄСПЛ має стати пріоритетом державної політики у сфері захисту прав людини, адже лише за умови повної відмови від практик катувань та створення ефективного механізму реагування держава зможе забезпечити реальне виконання своїх міжнародних зобов'язань і зміцнити довіру громадян до системи правосуддя.

Список використаних джерел

1. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності : наук.-практ. посіб. для суддів / Н. М. Ахтирська та ін.; за заг. ред. проф. В. Т. Маляренка. Київ : «К.І.С», 2011. 320 с. URL: https://nsj.gov.ua/files/1445846131Manual%20judges%20block%20FINAL.pdf.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сєріков проти України» (заява № 42164/09) від 23.10.2015 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192493%22]}.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белей проти України» (заява № 2705/20) від 19.03.2025 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-243968%22]}.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Співак проти України» (заява № 21180/15) від 05.09.2025 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-247418%22]}.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Купінський проти України» (заява № 5084/18) від 10.02.2023 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-223595%22]}.

Крістіна ДЕРЕВ'ЯНКО
старший викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ПОРУШЕННІ НОРМ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

У часи збройних конфліктів по всьому світі безпілотні літальні апарати та системи укріпились як сучасний незамінний технологічний інструмент, а в Україні широкого використання набули саме в часи повномасштабного вторгнення російської федерації на територію держави. БпЛА у військових цілях все частіше знаходять своє використання для здійснення розвідки, проведення спостереження за об'єктами, виконання коригування вогню, активного завдання ударів по військових цілях та широкого кола альтернатив потенційного застосування [1]. На противагу позитивним аспектам дрони стали однією з основних причин нанесення значних руйнувань не лише інфраструктурі мілітарного призначення, а й цивільним спорудам та особам, що систематично спостерігається в діях зі сторони супротивника, який здійснює такого роду атаки всупереч діючим нормам міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до офіційної статистики Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини, в Україні у серпні 2025 року щонайменше

208 мирних жителів було вбито і 827 поранено, більшість втрат (близько 72%) сталася поблизу лінії фронту, де загальний рівень втрат серед цивільного населення залишився на рівні останніх місяців. Причиною найбільшої кількості втрат (58 загиблих і 272 поранених) стали саме безпілотники ближнього радіусу дії, включаючи безпілотники з видом від першої особи (First-person view – дрони), перевершивши за збитками будь-який інший тип зброї в серпні 2025 року [2]. Згідно з вимогами статті 48 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій І, для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів [3]. Доцільним буде згадати положення Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками від 3 травня 1996 року, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію. До «інших видів зброї», яка, як можна передбачити, завдасть непередбачених втрат життя серед цивільного населення, ушкоджень цивільним особам чи збитків цивільним об'єктам, або все це разом, що перевищувало б очікувану конкретну та безпосередню військову перевагу, можна з впевненістю віднести порушення вимог використання безпілотних літальних апаратів, які є носіями вибухового пристрою та діють непередбачувано [4].

Зважаючи на систематичне порушення норм та положень міжнародного гуманітарного права зі сторони країни-агресора, правозастосовча практика щодо притягнення до відповідальності за воєнні злочини залишається незадовільною. Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального Суду (далі – МКС) тлумачить поняття «воєнні злочини» як грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з її положеннями [2, 5]. МКР має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів, що цілеспрямовано стосується збройної агресії росії проти України. Проте основною проблемою є правозастосування міжнародно-правових норм до дій осіб та держав, які не є членами міжнародних правових механізмів, зокрема Римського статуту МКС. Російська федерація в 2016 році сповістила про відмову від ратифікації даного документа та його визнання, отже, відповідно, не є державою-учасницею, що формально обмежує юрисдикцію МКС щодо її громадян та території. Водночас Україна, яка не є членом Статуту, надала МКС обмежене визнання його юрисдикції стосовно злочинів, скоєних на своїй території. Це створює прецедентну ситуацію, коли міжнародний суд застосовує кримінальну юрисдикцію щодо осіб із держави, яка не визнає його повноважень.

Звертаючись до дипломатичних викликів та всебічно аналізуючи міжнародне гуманітарне право, перспективною моделлю вирішення правозастосовчих проблем може стати створення Спеціального трибуналу щодо злочину російської агресії проти України, рушійною силою розвитку якої стала ратифікація Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України від 16.07.2025 року [6]. Спеціальний трибунал матиме засади міжнародної правосуб'єктності, усуватиме юрисдикційні обмеження Міжнародного кримінального суду, здійснюватиме діяльність на засадах незалежності і працюватиме як механізм подолання правових колізій у міжнародному законодавстві. Окремою перевагою стане здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого за принципом «in absentia» [7], що має полегшити процедуру притягнення до відповідальності.

Збройний конфлікт продемонстрував складнощі застосування міжнародного гуманітарного та кримінального права, особливо у конфліктах, які відносяться до категорії політично чутливих. Проте на сьогодні юридичні пошуки призводять до створення нових інституційних структур, які виступатимуть гарантами забезпечення відповідальності та реалізації запобігання безкарності злочинів. В перспективі створення такого органу може стати рушійною силою для прецедентної практики ефективного функціонування міжнародного правосуддя у випадках порушення гуманітарного права, що підсилить внутрішній та зовнішній контроль та сприятиме більшій відповідальності кожної країни-учасниці збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Дерев'янко К. В. Використання безпілотних літальних апаратів у поліцейській діяльності: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1. С. 28-35.

2. Офіційна статистика Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні за серпень 2025 щодо порушення норм гуманітарного права в концепті захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. URL: https://ukraine.ohchr.org/en/Protection-of-Civilians-in-Armed-Conflict-August-2025.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, з поправками від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text.

5. Римський статут Міжнародного кримінального Суду, від 17 липня 1998 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Угода між Україною та Радою Європипро створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України від 16 липня 2025 року, URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/4651-17#Text.

Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ УЗГОДЖЕННЯ НОРМОТВОРЧОЇ, ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна правова держава ґрунтується на визнанні людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю, що передбачає необхідність створення ефективних механізмів їх забезпечення та захисту. Водночас формальна наявність правових гарантій не завжди означає їх реальну дієвість. Вирішальне значення для практичного втілення принципів верховенства права, пропорційності та правової визначеності має рівень розвитку юридичної техніки, яка виступає своєрідним «мостом» між ідеями права та їх конкретним втіленням у норми, процедури й правозастосовні рішення. Саме юридична техніка визначає якість права як такого − його зрозумілість, логічність, узгодженість і здатність ефективно захищати права людини.

Юридична техніка являє собою систему засобів, прийомів і правил підготовки, викладу, тлумачення та реалізації правових норм, спрямованих на досягнення точності й передбачуваності правового регулювання. Вона пронизує всі стадії правового процесу − від створення норм до їх практичного застосування [1]. На етапі нормотворення юридична техніка забезпечує чіткість волевиявлення законодавця, зрозумілість формулювань і відсутність суперечностей у змісті правових актів. Недосконала законодавча техніка – одна з головних причин виникнення колізій, правових прогалин і неоднозначного тлумачення, що часто призводить до обмеження чи порушення прав людини [2]. Тому якість правотворчого процесу безпосередньо впливає на рівень гарантування прав і свобод людини, оскільки від точності юридичної форми залежить ефективність правозастосування.

Проблемою української нормотворчості є відсутність системного підходу до уніфікації стандартів юридичної техніки, що призводить до фрагментарності законодавства, перевантаження правової системи частими змінами та нестабільності правового регулювання. Закони часто містять нечіткі, оціночні поняття, які залишають надмірний простір для дискреції

посадових осіб, що порушує принцип правової визначеності. Відповідно удосконалення юридичної техніки правотворення має базуватись на поєднанні національних традицій правотворчості з європейськими стандартами, сформованими практикою Європейського суду з прав людини, де акцент робиться на передбачуваності, стабільності та прозорості правових норм.

Не менш важливим аспектом є інтерпретаційна діяльність, яка забезпечує єдність розуміння та застосування права. Саме від якості тлумачення залежить, чи зможе норма права виконувати своє призначення– бути ефективним інструментом захисту прав людини. Тлумачення є складним інтелектуальним процесом, що потребує високої культури юридичного мислення та володіння технікою тлумачення, яка включає граматичні, логічні, системні, телеологічні та порівняльно-правові методи. Відсутність узгодженості у підходах до тлумачення норм породжує правову невизначеність, що суперечить принципу верховенства права [3]. Саме тому надзвичайно важливо гармонізувати інтерпретаційні підходи національних судів із практикою ЄСПЛ, забезпечивши однакове розуміння змісту правових норм у контексті захисту основоположних прав і свобод.

Якість юридичної техніки тлумачення також визначає ефективність правозастосовної діяльності. Правозастосування є завершальним етапом реалізації права, де юридичні норми перетворюються на конкретні управлінські, судові чи адміністративні рішення. На цьому етапі юридична техніка проявляється у формі документів, структурі актів застосування права, процедурних стандартах та аргументації рішень. Високий рівень юридичної техніки у правозастосуванні передбачає не лише дотримання формальних вимог закону, а й здатність забезпечити змістовну справедливість і баланс між приватними та публічними інтересами. Порушення техніко-юридичних принципів під час застосування норм може призвести до свавілля, зловживань владою або дискримінаційних рішень, що безпосередньо загрожує реалізації прав людини.

В умовах цифровізації державного управління та впровадження автоматизованих систем правозастосування питання юридичної техніки набуває нових вимірів. Використання інформаційних технологій у судочинстві, адміністративних процедурах і правоохоронній діяльності потребує створення чітких алгоритмів, які враховують принципи пропорційності, недискримінації та захисту персональних даних. Юридична техніка має адаптуватися до цих викликів, забезпечуючи прозорість, підзвітність і передбачуваність у роботі цифрових систем, що впливають на права людини.

Ключовою проблемою залишається відсутність належної узгодженості між трьома рівнями правової діяльності − нормотворенням, інтерпретацією та правозастосуванням. Закони часто приймаються без урахування реальної практики їх застосування, тоді як судова інтерпретація нерідко віддаляється від початкового задуму законодавця. Це призводить до розриву між правовою

теорією та практикою, що негативно впливає на стабільність правового середовища та ефективність захисту прав людини. Для подолання цієї проблеми необхідно впровадити єдиний стандарт юридичної техніки, що застосовуватиметься на всіх етапах правового процесу, а також забезпечити постійну комунікацію між нормотворчими, судовими та виконавчими органами влади. Важливою умовою підвищення якості юридичної техніки є формування професійної культури правників, здатних мислити не лише в межах формальної логіки, а й у контексті цінностей права [4]. Освіта у сфері юридичної техніки має включати поглиблене вивчення методів правотворення, правил законодавчої техніки, стандартів тлумачення та принципів правозастосування, спрямованих на забезпечення гідності, свободи й безпеки людини.

Отже, юридична техніка є системоутворювальним чинником ефективності правового регулювання та реального забезпечення прав людини. Вона визначає не лише якість права, а й рівень довіри суспільства до правової системи в цілому. Узгодження нормотворчої, інтерпретаційної та правозастосовної діяльності має стати стратегічним напрямом розвитку правової держави. Системне підвищення стандартів юридичної техніки, впровадження ризикоорієнтованих і технологічних підходів до правотворення та правозастосування сприятимуть формуванню стабільного, передбачуваного й гуманістичного правового порядку, у центрі якого перебуватиме людина як носій гідності, прав і свобод.

Список використаних джерел

1. Лавренко Д.О. Функціональна панель юридичних конструкцій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 3. С. 64-68. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.10.

2. Лавренко Д.О. Юридична конструкція та її види в комплексі елементів законотворчої техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 6. С. 64-68. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.164 С. 975-978.

3. Кулініч О.О. Методологічні аспекти юридичної техніки у правотворчості та правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 3. С. 142-146. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.19.

4. Сердюк І. А. Зміст поняття правотворчої діяльності в інтерпретації розробників проекту закону України «Про правотворчу діяльність». *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі:* матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 26 травня 2023 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. С. 18-21.

Ганна ТУРЧАНІКОВА
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Домашнє насильство залишається однією з найбільш складних соціальних проблем, з якою стикається сучасна Україна. Воно не залежить від матеріального стану, освіти чи віку людей, тому ця тема актуальна для всієї країни. Протягом останніх років держава зробила багато кроків для покращення системи захисту, проте кількість звернень та прихованих випадків показує, що проблема лишається серйозною. Це пов'язано з економічними труднощами, нестабільністю в суспільстві, психологічним напруженням, стереотипами, які передаються з покоління в покоління, та недостатністю інформації про механізми захисту.

Сучасні реалії, зокрема наслідки військових подій, економічна нестабільність і соціальна напруга, створюють додаткові ризики. Люди, що переживають стрес, втрату роботи, зміну умов життя, частіше стикаються з конфліктами в родині. У таких обставинах важливо вдосконалювати стратегії допомоги, щоб забезпечити швидке реагування та попередження насильства.

Домашнє насильство є не просто конфліктом між людьми. Це цілеспрямована поведінка, під час якої одна людина контролює іншу. Насильство може набувати різних форм. Фізичне насильство проявляється у вигляді ударів, штовхань, обмежень руху чи інших дій, що завдають тілесної шкоди. Психологічне насильство включає образи, приниження, залякування, переслідування та будь-які дії, що руйнують самооцінку та емоційний стан людини. Економічне насильство виражається через контроль над коштами, обмеження доступу до ресурсів або заборону працювати. Сексуальне насильство – це примус до інтимних стосунків або поведінки, яка є небажаною для постраждалої особи [1].

Важливо розуміти, що насильство часто має циклічний характер. Спочатку зростає напруження, потім відбувається акт агресії, після чого настає період примирення, коли кривдник може обіцяти змінитися. Це створює оманливе відчуття, що ситуація покращиться, через що постраждала людина відкладає звернення по допомогу. Саме ця повторюваність робить проблему ще складнішою. Багато людей не усвідомлюють, що перебувають у ситуації домашнього насильства. Через брак знань вони сприймають певні прояви контролю або приниження як норму. Саме тому важливо проводити

інформаційну та просвітницьку роботу серед населення.

За останні роки Україна значно змінила підхід до боротьби з домашнім насильством. Ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] стало важливим кроком у формуванні сучасної системи захисту постраждалих. Закон визначає основні терміни, форми насильства, права постраждалих та обов'язки державних органів. Значний вплив на розвиток цієї сфери має імплементація норм Стамбульської конвенції, яка встановлює європейські стандарти захисту прав людини у випадках насильства [2]. Одним із важливих механізмів є терміновий заборонний припис. Він дозволяє поліції тимчасово обмежити кривдника в доступі до спільного житла та заборонити наближатися до постраждалої особи. Обмежувальний припис накладається судом на більш тривалий термін і містить додаткові обмеження. Україна також створила Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства, що дає змогу вести облік і контролювати ситуацію. Крім того, у законі передбачені корекційні програми, які допомагають кривдникам усвідомити свою поведінку та навчитися контролювати емоції. Це важливо, адже боротьба з насильством – це не лише покарання, а й попередження повторних випадків.

Система протидії домашньому насильству складається з багатьох державних установ, які повинні працювати разом. Ключову роль відіграє поліція, адже саме вона першою реагує на виклики. Від швидкості та професійності дій поліцейських залежить безпека постраждалої особи. Органи соціального захисту відповідають за тимчасовий прихисток, консультації, соціальний супровід та допомогу у вирішенні побутових потреб. Медичні працівники можуть виявити ознаки насильства під час оглядів, зафіксувати травми та надати першу допомогу. Освітні заклади також відіграють важливу роль, адже дитина може бути свідком або жертвою насильства, і саме вчителі інколи першими помічають зміни в поведінці [3].

Головною проблемою у роботі цієї системи є недостатня координація. Нерідко інформація між службами передається із запізненням, через що постраждалі не отримують необхідної допомоги вчасно. Співробітникам іноді бракує спеціальної підготовки, а кількість фахівців не завжди відповідає потребам населення. Покращення взаємодії між установами є важливою умовою для підвищення ефективності всієї системи.

Постраждалі від домашнього насильства часто не звертаються по допомогу одразу. На це впливають різні фактори. Багато людей бояться помсти з боку кривдника, особливо якщо є фінансова або житлова залежність. Інші переживають сором і не хочуть розповідати про проблеми. Часто постраждалі не мають родинної чи дружньої підтримки, що ще більше ускладнює ситуацію. Психологічний тиск, образи та приниження поступово формують у людини відчуття безсилля. Людина перестає вірити, що зможе щось змінити. Для подолання цих бар'єрів потрібні спеціальні установи, де постраждалі можуть отримати тимчасовий прихисток, психологічні консультації, юридичну

підтримку та соціальні послуги. Кризові центри, притулки та гарячі лінії дають можливість людині відчути себе у безпеці. Важливо, щоб допомога була не лише терміновою, а й довгостроковою. Постраждалим необхідно відновити почуття власної гідності, навчитись планувати майбутнє та приймати рішення. Для цього потрібні програми реабілітації, тренінги та консультації з фахівцями [4].

Запобігання домашньому насильству є не менш важливим, ніж реагування на вже наявні випадки. Профілактична робота має починатися з інформаційних кампаній, які доводять до населення знання про права людини, шкідливість стереотипів і наслідки насильства. Важлива роль належить освітній сфері. Діти повинні навчатися розпізнавати небезпечні ситуації, розуміти свої емоції та поважати інших. Освіта з питань ненасильницької поведінки сприяє формуванню покоління, яке краще знає, як будувати здорові відносини в сім'ї та суспільстві. Особливої уваги потребують сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах. Рання підтримка може запобігти розвитку конфліктів, що з часом переходять у насильство. Робота з такими сім'ями включає консультації, соціальний супровід, допомогу у вирішенні побутових питань та навчання ефективному спілкуванню [5].

Висновок. Україна поступово створює комплексну систему протидії домашньому насильству. Ця система включає законодавчий захист, роботу поліції, соціальних служб, медичних закладів, психологічну допомогу та просвітницьку діяльність. Проте для подолання проблеми потрібна не лише робота держави. Важливим є формування суспільної свідомості, де насильство не сприйматиметься як норма. Лише завдяки співпраці державних структур, громадських організацій, освітніх закладів та кожного громадянина можна створити середовище, де кожна людина почуватиметься захищеною. Стратегії протидії мають розвиватися, враховуючи потреби населення, соціальні зміни та нові виклики. Домашнє насильство – це проблема, яку можливо подолати лише за умови активних дій та підтримки на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229–VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення 3.12.2025).

2. Стамбульська конвенція: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Ратифікована Україною 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 3.12.2025).

3. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : постанова Кабінету Міністрів України № 654.

4. Центр «Ла Страда — Україна». Аналітичні звіти та методичні рекомендації з питань протидії домашньому насильству.

5. Савчин М. В. Соціально-психологічні підходи до профілактики домашнього насильства. *Соціальна педагогіка*, 2021.

Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА У ЗАХИСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Триваюча війна в Україні, яка розпочалася у 2022 році, суттєво вплинула не лише на безпеку держави, а й на функціонування її інституцій, зокрема у сферах військового самоврядування та захисту соціальних прав військовослужбовців. Повага до прав військовослужбовців – групи населення, яка має особливі умови служби, підвищений ризик та обмежений доступ до стандартного правового захисту, – стала нагальною проблемою.

Незважаючи на зусилля країни щодо створення правових рамок для військової служби, на практиці часто спостерігаються порушення. На цьому тлі зростає суспільний запит на створення незалежного органу для контролю за дотриманням прав військовослужбовців, в тому числі й соціальних прав, оперативного реагування на порушення та розробки рекомендацій, що враховують їхні інтереси.

Військовослужбовці часто стикаються з різноманітними соціальними проблемами, які безпосередньо впливають на їхнє життя та добробут, такими як соціальне забезпечення, компенсація, житло тощо. Коли їхні права порушуються або не реалізовуються повністю, правовий захист є важливим для відновлення справедливості.

Соціальний захист військовослужбовців слід розуміти як «діяльність (функцію) держави, яка спрямована на створення системи правових та соціальних гарантій, що забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних та духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого характеру їхньої служби та їхнього статусу в суспільстві, підтримку соціальної стабільності у військовому середовищі».

Для кращого захисту соціальних прав військовослужбовців у збройних силах було створено офіси омбудсмана. Зміцнення цих інституцій ґрунтується на посиленні цивільного та демократичного контролю над збройними силами, забезпеченні кращого захисту прав військовослужбовців через ефективніші механізми подання скарг та апеляцій, а також створенні незалежного механізму нагляду для моніторингу процедур, практики та політики у збройних силах [1, с. 35].

В сучасних умовах надзвичайно важливим є захист соціальних прав військовослужбовців. Такий захист включає забезпечення житлом, медичним обслуговуванням, грошовими виплатами, пільгами, а також соціальною

підтримкою у разі втрати працездатності, безробіття або старості. При порушенні прав військовослужбовець може звернутися до військового омбудсмана.

Створення і функціонування інституту омбудсмана відкрило нову главу у відносинах між державою і громадянами, між владою та військовослужбовцями. Поряд з традиційними механізмами захисту прав і законних інтересів громадян інститут омбудсмана добре відомий у світовій практиці.

Сьогодні військовий омбудсман – представник із захисту прав військовослужбовців, який діє незалежно від ланцюга командування та політичного впливу. Численні приклади успішного впровадження таких механізмів існують у всьому світі, зокрема в таких країнах, як Німеччина, Норвегія та Канада, де військовий омбудсман виступає посередником між військовими, суспільством та державою. Швеція була першою країною у світі, яка заснувала цю установу, основною метою якої було обмеження влади монарха.

Ставлення держави та її інституцій до прав людини чітко відображає природу існуючої політичної системи. Тільки тоді, коли права людини поважаються та пріоритетні на практиці, а не лише на словах, таку державу можна назвати демократичною та правовою. Тому необхідно створити нові механізми, засновані на сучасному законодавстві, та вдосконалити існуючу практику, щоб громадяни могли оперативно та ефективно захищати свої права та законні інтереси від порушень.

Удосконалення процедур і механізмів захисту прав і свобод особистості є найважливішим завданням демократичної держави. Незважаючи на існування ряду судових, політичних та громадських можливостей для захисту прав людини в сучасних конституційно-демократичних системах, громадяни в даний час недостатньо захищені від адміністративних зловживань.

Соціальне забезпечення надає військовослужбовцям пільги, компенсації та іншу допомогу, необхідну для їхнього благополуччя. Це включає житло, охорону здоров'я, грошові виплати та соціальні послуги, які безпосередньо впливають на рівень життя та стабільність військовослужбовців. Належне соціальне забезпечення гарантує, що військовослужбовці отримують належну підтримку для задоволення своїх потреб та подолання ризиків, пов'язаних з їхніми обов'язками. Воно також допомагає покращити їхнє моральне та психічне здоров'я, що є важливим для підтримки їхньої боєздатності та мотивації. Гарантії соціальних прав підтримують довіру громадськості до держави та її інституцій і сприяють справедливому ставленню до тих, хто служить нації.

Відносини окремого громадянина з адміністрацією в більшості випадків ускладнюються безліччю правил, які йому практично невідомі, але які в значній мірі впливають на нього. Ця проблема з кожним днем стає все більш очевидною через втручання бюрократичного апарату в державні справи.

Інститут військового омбудсмана в житті військовослужбовців необхідний для усунення всіх недоліків і помилок в управлінні. Але його діяльність не повинна супроводжуватися безліччю порушень закону. Інститут омбудсмана виявився надзвичайно корисним, оскільки він діє на користь громадян та самої адміністрації.

Інститут омбудсмана є допоміжним механізмом захисту прав людини і громадянина в правових системах сучасних держав. Основним завданням діяльності омбудсмена є правозахисна функція. Це дозволяє включити його в список правоохоронних органів поряд з парламентськими, судовими, адміністративними та іншими формами контролю і нагляду.

Військовий омбудсман, здійснюючи свої контрольно-наглядові та правозахисні повноваження, не тільки сприятиме ефективному захисту прав військових, а й пом'якшить суперечності [3].

Конституційно-правова практика дозволяє класифікувати омбудсмана як орган, що здійснює законодавчий контроль, хоча тільки таке розуміння обмежує сферу сучасного сприйняття правозахисної організації, яка легко трансформується в правові реалії конкретної держави.

Інститут омбудсмана відрізняється від інших державних органів тим, що розглядає справу не тільки з точки зору дотримання закону про рішення і дії адміністрації, а й з точки зору доцільності і «належного управління». У процесі діяльності омбудсмана виникає парадоксальна закономірність. З одного боку, він критикує державний апарат управління і методи управління, з іншого – результати його професійної діяльності призводять до узгодженості всієї державної системи. Інститут омбудсмана дуже різноманітний за своїми зовнішніми проявами, але його завдання зводяться до підтримки довіри між громадянами та органами влади.

Інститутові військового омбудсмана належить важлива роль у протидії зловживанням та іншим правопорушенням у збройних силах, а також у створенні умов для того, щоб діяльність збройних сил була підзвітною суспільству з одного боку й прозорою для суспільства – з іншого боку [2].

Отже, інститут військового омбудсмана є ключовим елементом демократичного цивільного контролю над збройними силами. Військовий омбудсмен сприяє повазі до прав людини, забезпечує верховенство права у війську та зміцнює довіру. Невід'ємними передумовами ефективності роботи офісу військового омбудсмана є інституційна та оперативна незалежність, яка має бути гарантована законом. Захист прав військовослужбовців є життєво важливим викликом, який охоплює широкий спектр питань – від соціального забезпечення та належного медичного обслуговування до запобігання та боротьби з неправомірними діями військового командування. Наприклад, системи військових омбудсманів базуються на світовому досвіді та не є новими для Канади чи більшості європейських країн. В Україні після початку повномасштабного вторгнення стало зрозуміло, що існуючі механізми, зокрема військова прокуратура, гаряча лінія Міністерства оборони та судовий

захист, були нефункціональними та неефективними у реальному захисті прав військовослужбовців. Тому виникла нагальна потреба у створенні нової, незалежної та неупередженої інституції, яка не замінила б існуючі системи, а служила б додатковим і, можливо, більш ефективним інструментом для вирішення цих питань.

Список використаних джерел

1. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил. Київ: DCAF, 2015. 162 с.

2. Запровадження інституту Військового омбудсмена. URL: https://notorture.org.ua/article/740.

3. Марцеляк О. В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Т. 1, № 81. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312919

4. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання діяльності Військового омбудсмана. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33630.pdf.

Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Однією із слідчих (розшукових) дій, яка проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, є слідчий експеримент. Згідно з частиною 1 ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), слідчий, дізнавач, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1].

Зазначена слідча (розшукова) дія проводиться зі свідком, потерпілим, підозрюваним. Крім цього, до її проведення можуть бути залучені спеціаліст, адвокат свідка, захисник підозрюваного, представник потерпілого.

Актуальними у цьому взаємозв’язку є питання гарантій захисту прав осіб, з якими може проводитися слідчий експеримент – свідка, потерпілого та підозрюваного, а також інших осіб, які беруть участь у ньому.

Системний аналіз положень КПК України, які стосуються проведення цієї слідчої (розшукової) дії, свідчить про закріплення в законі таких основних гарантій захисту прав згаданих учасників.

1. Неможливість проведення слідчого експерименту в разі, якщо при цьому існує небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, принижується їхні честь і гідність, завдається шкода.

2. Проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи можливе лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє. Якщо така згода відсутня, то слідчий експеримент може проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за результатами розгляду клопотання слідчого, дізнавача, прокурора в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань для проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

3. За своєю суттю слідчий експеримент є продовженням допиту свідка, потерпілого, підозрюваного після того, як вони були допитані у відповідному статусі. Тому потерпілому, підозрюваному, а також свідку, який не підлягає допиту або може відмовитися давати показання, на початку слідчого експерименту повинно бути роз'яснено їх право відмовитися від участі в цій слідчій (розшуковій) дії. В іншому разі отримані під час слідчого експерименту фактичні дані можуть бути визнані недопустимими доказами.

4. Свідок, потерпілий і підозрюваний при проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема і слідчого експерименту, мають право на отримання правничої допомоги від адвоката. Тому слідчий, дізнавач, прокурор перед проведенням слідчого експерименту зобов'язаний роз'яснити згаданим учасникам зазначене право і забезпечити його реалізацію, якщо ними буде виявлено відповідне бажання. В умовах дії воєнного стану, коли явка захисника неможлива, його участь слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний забезпечити дистанційно шляхом застосування технічних засобів (відео-, аудіозв'язку).

5. Надана адвокатом правнича допомога повинна бути ефективною. Відповідно до практики Верховного Суду ефективність правничої допомоги є однією з умов допустимості результатів слідчої (розшукової) дії. Так, відсутність ефективного захисту під час слідчого експерименту, який проводився на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, стало однією з підстав для оскарження в касаційному порядку вироку суду. За результатами оскарження Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду визнав результати проведення слідчого експерименту недопустимими доказами, оскільки при його проведенні участь адвоката була номінальною: підозрюваний не мав можливості конфіденційно порадитися з адвокатом, отримати консультацію та обговорити важливі на той час дії в кримінальному провадженні [2].

6. Слідчий експеримент обов'язково проводиться в присутності не менше двох понятих, які своїм підписом засвідчують відповідність записів у протоколі виконаним в їх присутності діям. Винятками є випадки застосування під час слідчого експерименту безперервного відеозапису. Необхідність належного виконання понятими зазначеного обов'язку

підкреслюється тим, що вони надалі можуть бути допитані в суді першої інстанції як свідки цієї слідчої (розшукової) дії.

7. Про проведення слідчого експерименту слідчий, дізнавач, прокурор складає протокол, в якому докладно викладаються умови і результати цієї слідчої (розшукової) дії. В умовах дії воєнного стану, коли відсутня можливість складання такого протоколу, хід і результати слідчого експерименту спочатку обов'язково фіксуються доступними технічними засобами. Затим відповідний протокол складається не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення цієї слідчої (розшукової) дії. Зазначений процесуальний документ повинен відповідати вимогам КПК України (насамперед, ст. 104).

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що слідчий експеримент як слідча (розшукова) дія проводиться зі свідком, потерпілим, підозрюваним. Крім цього, до її проведення можуть бути залучені спеціаліст, адвокат свідка, захисник підозрюваного, представник потерпілого. Аналіз положень кримінального процесуального законодавства України, які стосуються проведення цієї слідчої (розшукової) дії, свідчить про закріплення в ньому системи гарантій захисту прав згаданих учасників. Порушення цих гарантій є підставою для визнання результатів слідчого експерименту недопустимими доказами.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10.10.2023 у справі № 754/2553/18. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/223630_verkhovniy-sud-rozyasniv-mnmaln-vimogi-efektivnost-zakhistu.

Микола МИКУЛЕНКО
аспірант кафедри
адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС

Європейська Комісія (далі – Комісія) ухвалила свій щорічний Пакет розширення, який представляє комплексну оцінку прогресу, досягнутого партнерами з розширення за останні дванадцять місяців [5]. Цьогорічний пакет підтверджує, що темпи розширення займають високе місце в порядку денному пріоритетів ЄС. Він також підтверджує, що приєднання нових держав-членів стає все більш досяжним.

В оприлюдненому 4 листопада 2025 р. Повідомленні Комісії «Політика розширення ЄС в 2025 р.» [7] (далі – Повідомлення) зазначається, що послідовність та дотримання підходу, що базується на заслугах, є ключем до успішного вступу до ЄС. Чорногорія, Албанія, Україна, Республіка Молдова, Сербія, Північна Македонія, Боснія і Герцеговина, Косово, Туреччина та Грузія (саме в такій послідовності країни аналізуються в тексті Повідомлення) продовжують свій шлях до ЄС. Темпи їх реформ, зокрема у сферах демократії, верховенства права та основних прав, безпосередньо впливають на швидкість вступу. Цей прогрес вигідний як державам-членам, що прагнуть вступу, так і нинішнім державам-членам ЄС, сприяючи процвітанню, демократії, безпеці та стабільності, водночас відкриваючи нові можливості для громадян та бізнесу, такі як стратегічні інвестиції та відкриття єдиного внутрішнього ринку.

У 2020 р. ЄС переглянув свою методологію розширення, поставивши основоположні засади (fundamentals) та цінності ЄС у центр процесу вступу [5, p. 2]. Такий підхід дає результати, коли країни-кандидати прогресують у проведенні реформ, пов'язаних з ЄС, і зосереджуються на основоположних засадах процесу вступу, а також коли держави-члени у відповідь приймають необхідні рішення для просування переговорів. На період після вступу, на додаток до існуючих acquis ЄС, договори про приєднання надають інструмент для забезпечення збереження цієї позитивної динаміки. Комісія зазначає, що майбутні договори про вступ повинні будуть містити сильніші гарантії проти відступу від зобов'язань, взятих країнами-претендентами під час переговорів про вступ, а також вимоги до нових держав-членів продовжувати захищати та робити незворотними свої результати у сфері верховенства права [5, p. 2].

Кластер 1 «Основоположні засади» – це перший із шести кластерів у процесі перемовин про вступ, який охоплює основи процесу вступу,

включаючи верховенство права, основні права, функціонування демократичних інституцій та реформу державного управління. Прогрес у цьому кластері має вирішальне значення, оскільки він відкривається першим і закривається останнім, і його прогрес диктує загальний темп переговорів. Країни-претенденти мають виконати початкові критерії для цього кластера, перш ніж розпочати переговори.

Цей кластер складається з 5 розділів. Одним із них є Розділ 23 «Судоустрій та права людини». Він спрямований на досягнення неупередженої та ефективної судової системи, яка забезпечує верховенство права та його ефективне впровадження, а також на гарантування належної правової процедури, заснованої на конституційних принципах та Європейській конвенції з прав людини. Держави-члени та країни-претенденти повинні ефективно боротися з корупцією, щоб забезпечити стабільність демократичних інституцій та належне функціонування верховенства права [6].

Отже, основоположні цінності ЄС включають верховенство права та повагу до прав людини. Ефективна (незалежна, якісна та ефективна) судова система та ефективна боротьба з корупцією мають першочергове значення, як і дотримання основних прав у законі та на практиці.

У Повідомленні зроблено висновок про те, що незважаючи на невпинну агресію росії, Україна залишається твердо відданою своєму шляху до вступу до ЄС [7, p. 28], успішно завершивши процес скринінгу та просунувшись у ключових реформах. Україна прийняла дорожні карти щодо верховенства права, державного управління та функціонування демократичних інституцій, а також план дій щодо національних меншин, які Комісія оцінила позитивно. Україна виконала умови, необхідні для відкриття кластерів: першого (основоположні засади), шостого (зовнішні відносини) та другого (внутрішній ринок). Комісія очікує, що Україна виконає умови для відкриття решти трьох кластерів, і працює над тим, щоб Рада ЄС мала змогу продовжити відкриття всіх кластерів до кінця року. Уряд України заявив про свою мету попередньо закрити переговори про вступ до кінця 2028 р. [1]. Комісія прагне підтримувати цю амбітну мету, але вважає, що для її досягнення необхідне прискорення темпів реформ, зокрема щодо імплементації Україною основоположних принципів, наприклад, верховенства права [5].

Щодо міжнародних інструментів з прав людини, то у Повідомленні зазначається, що співпраця України з міжнародними органами з прав людини та виконання їх рекомендацій є загалом задовільними [9, p. 40]. Підкреслюється, що Україна ратифікувала більшість ключових міжнародних документів з прав людини. Так, у жовтні 2024 р. Україна ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), який набув чинності 1 січня 2025 р. Однак Україна застосувала перехідні положення статті 124 Статуту, що дозволило їй набути повноправного членства в МКС, але з певним обмеженням – МКС тимчасово не матиме юрисдикції щодо воєнних злочинів проти громадян України протягом семи років після

ратифікації [2]. У зв'язку із цим Комісія вважає, що Україні необхідно внести додаткові зміни до Кримінального кодексу для його подальшого приведення у відповідність із текстом Римського статуту.

Стосовно Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) Комісія зазначає, що Україні необхідно поліпшити співпрацю з цим міжнародним судовим органом, а також наполегливо виконувати його рішення [9, p. 40]. Протягом звітного періоду ЄСПЛ виявив порушення Україною Європейської конвенції з прав людини, що стосуються переважно захисту власності, права на справедливий суд, права на свободу та особисту недоторканність та заборони тортур [9]. Зараз під посиленим наглядом Комітету міністрів перебуває 694 (станом на 31 серпня 2025 р.) справи стосовно позовів громадян України [9, p. 40]. Ці справи переважно стосуються питань, пов'язаних із незаконними арештами, тривалістю попереднього ув'язнення, порушенням права на життя, жорстоким поводженням з боку поліції, поганими умовами тримання під вартою та відсутністю належного медичного лікування, а також надмірною тривалістю кримінального та цивільного провадження та відсутністю ефективних засобів правового захисту. В Повідомленні зазначається, що Україні необхідно вирішити системні чи структурні проблеми, порушені Судом, зокрема у сферах судової системи, правоохоронної діяльності та прав людини, а також забезпечити систематичне та своєчасне виконання рішень ЄСПЛ.

Що стосується заохочення та дотримання прав людини, то в Повідомленні підкреслюється, що в Україні загалом існує законодавча та інституційна база для заохочення, захисту та дотримання прав людини [9, p. 40]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен) – є активним і ефективним, але для належного функціонування йому бракує ресурсів. Комісія вважає, що фінансова та операційна незалежність Уповноваженого має бути забезпечена шляхом адаптації його правової бази відповідно до Паризьких і Венеціанських принципів, а також у повній відповідності до acquis ЄС. Запропонований народними депутатами України, у тому числі Головою Верховної Ради України Русланом Стефанчуком, проєкт закону про Уповноваженого з прав людини [3] має це повністю врахувати. В Повідомленні зазначається, що Україні необхідно продовжити свій позитивний досвід шляхом оновлення національної стратегії з прав людини та розробки відповідного плану дій [9, p. 41]. Слід також завершити та реалізувати стратегію відновлення влади та реінтеграції населення окупованих територій України з метою остаточної реінтеграції територій, які зараз знаходяться поза контролем уряду, одночасно сприяючи соціальній згуртованості та забезпечуючи дотримання основних прав громадян України, які жили під російською окупацією.

Загалом, йдеться у Повідомленні, співпраця України з міжнародними організаціями є міцною та конструктивною, зокрема з ООН, Радою Європи, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі та Організацією

Чорноморського економічного співробітництва. Україна продовжувала приєднуватися до позицій ЄС в ООН, зокрема підтримувала ініціативи ЄС у Раді ООН з прав людини [9, p. 100].

Звіт про розширення ЄС 2025 р. щодо України став рекордно успішним за всі три роки оцінки Європейською Комісію процесу європейської інтеграції нашої держави. Уперше середня оцінка дій України за всіма переговорними главами характеризується як «певний прогрес» [4]. Порівняно з минулорічним звітом оцінка Комісією розділу 23 першого кластеру «Судоустрій та права людини» – «певний прогрес» залишилася незмінною.

Список використаних джерел

1. Допис у Facebook користувача Taras Kachka (Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України) від 5 листопада 2025 р. URL: https://surl.li/owcuoa (дата звернення: 09.11.2025).

2. Застосування статті 124 Римського статуту: що це може означати для України? Аналітична довідка / Синюк О., за редакцією Луньової А. Київ, 2025. 16 с. URL: https://surl.lu/vantml (дата звернення: 09.11.2025).

3. Проект Закону про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. № 13181 від 17.04.2025. URL: https://surl.li/fhwvqy (дата звернення: 09.11.2025).

4. Сидоренко С. Позаду Молдови і не лише: хто обігнав Україну на шляху до ЄС. Рейтинг євроінтеграції. URL: https://surl.lu/voorae (дата звернення: 09.11.2025).

5. 2025 Enlargement Package shows progress towards EU membership for key enlargement partners. European Commission. URL: https://surl.li/iobrkp (Last accessed: 09.11.2025).

6. Cluster 1 – Fundamentals. European movement Albania. URL: https://surl.li/cvrzga (Last accessed: 09.11.2025).

7. Communication on EU enlargement policy 2025. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 4.11.2025 COM(2025) 690 final. URL: https://surl.li/ahyooi (Last accessed: 09.11.2025).

8. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights Report. Parliamentary Assembly of Council of Europe. Committee on Legal Affairs and Human Rights. Doc. 13864. 09 September 2015. URL: https://surl.li/snzxyi

9. Ukraine 2025 Report. Commission staff working document. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels, 4.11.2025 SWD(2025) 759 final. URL: https://surl.li/iirkpd (Last accessed: 09.11.2025).

Юлія НАВРОЦЬКА
аспірант Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Найбільш об'ємною за обсягом ланкою в механізмі правового регулювання, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин, є правозастосування. При цьому застосування права, як слушно зазначається в літературі із загальної теорії держави і права, це, передусім, управлінська за своєю природою діяльність органів держави і посадових осіб, що полягає у винесенні індивідуально-конкретних приписів, які містять не загальні правила поведінки, а мають адресатом конкретних суб'єктів [1, с. 362].

Важливим елементом застосування права є обов'язкове уточнення змісту відповідної норми, тобто її правозастосовче тлумачення. Одні автори розглядають таке тлумачення як складову стадії вибору й аналізу правової норми [1, с. 366], інші – як самостійну стадію правозастосування [2, с. 216]. У будь-якому разі таке тлумачення є необхідною передумовою обґрунтованості, законності та доцільності правозастосування.

Казуальне тлумачення, що здійснюється міністерствами, відомствами, місцевими державними адміністраціями, посадовими особами в процесі правозастосування, називається адміністративним [2, с. 218]. Але найчастіше в цьому випадку роз'яснення норми, що застосовується, є складовою частиною правозастосовчого акта, яким вирішується конкретна справа, і в цьому випадку про інтерпретацію як самостійну правову форму діяльності мова не йтиме.

Однак поряд із казуальним тлумаченням, урядом, міністерствами і відомствами часто використовується офіційне легальне (делеговане) тлумачення, котре є обов'язковим для всіх підпорядкованих (підвідомчих) органів виконавчої влади та їх посадових осіб при здійсненні правозастосовчої діяльності. Таке тлумачення є різновидом інтерпретаційної форми діяльності й посідає значне місце у забезпеченні однакового розуміння відповідних правових норм усіма органами виконавчої влади та їх посадовими особами, а відтак і належного функціонування «виконавчої вертикалі» загалом, створюючи передумови для законності й правової визначеності в процесі державного управління.

Легальне тлумачення з боку уряду як органу загальної компетенції називають міжвідомчим або офіціозним, тоді як легальне тлумачення з боку центральних органів виконавчої влади як органів спеціальної компетенції –

відомчим [3, с. 267]. Відповідно сила відомчого тлумачення обмежується сферою діяльності певного органу виконавчої влади (міністерства чи відомства) й адресована підпорядкованим (підзвітним і відповідальним перед інтерпретуючим) органам нижчого рівня, тоді як міжвідомче поширюється на діяльність усіх органів виконавчої влади (незалежно від їх підпорядкованості), які діють у відповідній предметній сфері.

На жаль, юридичному тлумаченню, котре здійснюється виконавчою владою, в теоретико-правовій літературі приділяється досить мало уваги, що справді вражає, враховуючи надзвичайну широту та значення юридичного тлумачення виконавчою владою. У процесі виконання законів виконавча гілка влади постійно залучена до процесу надання закону певного сенсу. Від таких глибоких питань, як обставини, за яких уряд може направляти війська за кордон або стверджувати про свої виконавчі прерогативи, до таких буденних питань, як тлумачення того, коли нормативний акт вважається «оприлюдненим» відповідно до законодавства про адміністративну процедуру, виконавча гілка влади історично тлумачила – і тим самим допомагала визначати закон. Більше того, у переважній більшості випадків тлумачення виконавчою владою не піддається судовому перегляду: іноді юридичне тлумачення виконавчою владою негативно не впливає на жодну конкретну особу, в інших випадках окремі особи зазнають негативного впливу, але або не хочуть подавати позов, або не можуть це зробити через відсутність підстав для позову, відсутність права на позов, безпідставність, спливання терміну дії чи інші правила непідсудності [4, с. 1304].

Провідну роль у роз'ясненні законодавства традиційно здійснювало Міністерство юстиції України. Так, відповідно до підпункту 14 пункту 4 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 30 грудня 1997 року № 1396/97, Мін'юст України відповідно до покладених на нього завдань давав роз'яснення чинного законодавства державним органам, підприємствам, установам і організаціям [5]. Втім, починаючи з 2011 року, інтерпретаційна форма діяльності Мін'юсту була суттєво звужена: тепер він лише дає роз'яснення з питань, пов'язаних із його діяльністю, діяльністю його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, а також стосовно актів, які ним видаються. Такий підхід збережено й у чинному Положенні про Міністерство юстиції України, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228[6].

Аналогічні норми містяться і в положеннях про інші центральні органи виконавчої влади. Однак законодавча конструкція «дає роз'яснення» є недостатньо конкретною, а тому сама надає доволі широкий простір для інтерпретації. На жаль, у практиці центральних органів виконавчої влади України і навіть у вітчизняній правовій доктрині домінуючою стала позиція, згідно з якою у всіх вищеназваних випадках йдеться про роз'яснення, що не мають ознаки юридичної обов'язковості, тобто ніби це роз'яснення суто

інтелектуального та інформаційного значення.

Справді, в деяких випадках термін «роз'яснення» вживається в законодавстві в аспекті правового всеобучу чи популяризації правових знань. Наприклад, саме про це йдеться в Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення реалізації антидемпінгового законодавства», коли на Кабінет Міністрів покладається обов'язок забезпечити «роз'яснення у засобах масової інформації норм антидемпінгового законодавства та видання масовим тиражем необхідних методичних матеріалів та іншої офіційної інформації» (абзац шостий ст. 3) [7].

Однак у переважній більшості випадків, коли згадується про «тлумачення» чи «роз'яснення» певних актів центральними органами виконавчої влади, йдеться про їхні державно-владні повноваження, про особливу правову форму діяльності, а всі намагання перевести їх у площину інформаційно-пропагандистської активності є спробою уникнути юридичної відповідальності за якість наданих тлумачень.

Загалом протягом останніх років позначилася тривожна тенденція: центральні органи виконавчої влади, надаючи ті чи інші роз'яснення чинного законодавства, роблять застереження про їх необов'язковість. Так, у відповідних документах Міністерства юстиції (як правило, це листи) зазначається, що вони: 1) не є нормативно-правовими актами, не встановлюють правових норм та мають лише інформаційний характер, а їх реальне значення не перевищує авторитету аргументів та суджень, покладених в основу відповідної правової позиції; 2) не є юридичною консультацією щодо конкретної ситуації та не враховує особливостей відповідних фактичних обставин (див., напр.: [8; 9; 10]). В аналогічному листі-роз'ясненні з боку Міністерства інфраструктури України зазначалося, що «цей лист не містить норм права, не створює жодних прав та обов'язків і має виключно рекомендаційний характер» [11].

На наш погляд, невизнання за інтерпретаційними актами органів виконавчої влади ознаки обов'язковості позбавляє ці акти сенсу і дискредитує інтерпретаційну форму діяльності цих органів як таку, ставлячи під сумнів їх компетентність і спроможність адекватно оцінювати зміст нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у підвідомчих їм сферах, істотно знижує ефективність виконавчої вертикалі. Більше того, такий підхід шкодить принципу правової визначеності, змушуючи суб'єктів правовідносин у разі різної інтерпретації ними тих чи інших норм права звертатися до суду, ще більш обтяжуючи судову гілку влади.

Загалом вважаємо за доцільне закріпити в чинному законодавстві (як статутному, так і галузевому) два принципові моменти щодо офіційного тлумачення з боку органів виконавчої влади: 1) центральні органи виконавчої влади як органи спеціальної компетенції уповноважені надавати автентичне тлумачення власних нормативно-правових актів, а також казуальне і нормативне тлумачення законів України, нормативних актів Президента

України і Кабінету Міністрів України у межах своєї предметної підвідомчості; 2) тлумачення норм права, що міститься в акті офіційного тлумачення органу виконавчої влади, є обов'язковим для всіх органів виконавчої влади нижчого рівня, а також для всіх фізичних і юридичних осіб, які є суб'єктами тих відносин, що врегульовані розтлумаченими нормами. Вважаємо, що такий підхід слугуватиме підвищенню авторитету органів виконавчої влади, посиленню їх ефективності й відповідальності, сприятиме зміцненню законності та поліпшенню правової визначеності у всіх сферах публічного управління.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

2. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копєйчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

3. Теорія держави і права: навч. посіб. / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведєрніков. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. 384 с.

4. Moss R.D. Executive branch legal interpretation: a perspective from the Office of Legal Councel. *Administrative Law Review*. 2000. Vol. 52. № 4. P. 1303-1330.

5. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента України від 30.12.1997 р. № 1396/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/97#Text (дата звернення: 28.11.2025).

6. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text (дата звернення: 28.11.2025).

7. Про додаткові заходи щодо забезпечення реалізації антидемпінгового законодавства: Указ Президента України від 30.09.1999 р. № 1241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1241/99#Text (дата звернення: 28.11.2025).

8. Щодо розгляду листа та надання роз'яснення: лист Міністерства юстиції України від 14.05.2023 р. № 59818/63793-9-23/8.4.4. URL: https://document.vobu.ua/doc/19407 (дата звернення: 28.08.2025).

9. Щодо надання роз'яснення: лист Міністерства юстиції України від 15.11.2023 р. № 149648/157351-9-23/8.4.4. URL: https://document.vobu.ua/doc/22737 (дата звернення: 28.08.2025).

10. Щодо роз'яснення законодавства: лист Міністерства юстиції України від 16.04.2024 р. № 58255/Ш-10625/8.4.4. URL: https://document.vobu.ua/doc/24671 (дата звернення: 28.08.2025);

11. Лист Міністерства інфраструктури України від 05.12.2022 р. № 6301/27/14-22. URL: https://mtu.gov.ua/files/лист-розясн.pdf (дата звернення: 28.08.2025).

Тетяна ОСТРОВЕРХ
аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
заступник голови Кам'янської районної
ради з виконавчого апарату

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ГАРАНТУВАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Місцеве самоврядування в Україні посідає центральне місце у формуванні механізмів гарантування прав людини, адже значна частина повсякденних життєвих потреб громадян реалізується саме на рівні громади. Конституція України визначає місцеве самоврядування як самостійну форму народовладдя та гарантує спроможність територіальних громад вирішувати питання місцевого значення безпосередньо або через утворені ними органи [1]. Це забезпечує громадянам не лише доступ до адміністративних, соціальних, освітніх та культурних послуг, але й створює простір для реалізації демократичних прав, участі та контролю за діяльністю влади.

Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює принцип субсидіарності, відповідно до якого повноваження мають виконуватися на найближчому до людини рівні, якщо це забезпечує їх якісну реалізацію [3]. Такий підхід суттєво впливає на стандарти забезпечення прав людини, оскільки громади стають першими суб'єктами, до яких особа звертається за допомогою, послугою чи захистом.

Запровадження воєнного стану докорінно змінило функціонування органів місцевого самоврядування. На громади покладено розширене коло завдань:

- цивільний захист населення;
- забезпечення функціонування укриттів та систем оповіщення;
- гуманітарне забезпечення;
- підтримка внутрішньо переміщених осіб;
- організація роботи критичної інфраструктури;
- забезпечення стабільності громадських послуг.

За оцінками міжнародних організацій, саме стійкість та оперативність місцевої влади стала одним із ключових чинників збереження цілісності держави, доступу населення до базових послуг та захисту вразливих груп [7]. У цих умовах гарантування прав людини набуває специфічного змісту: від забезпечення фізичної безпеки – до збереження доступу до освіти, медицини,

соціальної підтримки та інформації.

Сучасна європейська доктрина трактує місцеве самоврядування як сервісну владу, орієнтовану на потреби людини та громади. Науковці відзначають, що якість адміністративних процедур, передбачуваність рішень, відкритість та цифровізація є ключовими умовами реалізації прав людини у сфері публічного управління [4].

В Україні це проявляється у:

– розширенні мережі центрів надання адміністративних послуг;

– впровадженні електронних сервісів;

– відкритості даних органів місцевого самоврядування;

– участі громадян у стратегуванні та бюджетному процесі.

Ці елементи не лише забезпечують зручний доступ до послуг, а й формують довіру та дозволяють громадянам контролювати діяльність влади, що є необхідним елементом гарантування політичних та громадських прав.

Концепція «місто прав людини» передбачає створення системних механізмів захисту прав людини на локальному рівні. Це комплексний підхід, що охоплює:

- недискримінацію та інклюзію;
- рівний доступ до ресурсів;
- участь громадян у прийнятті рішень;
- гендерну рівність;
- цифрову доступність послуг;
- прозорість та підзвітність влади.

Рада Європи пропонує спеціальні інструменти оцінки локальної політики прав людини, що вже використовуються в багатьох країнах ЄС [8]. Українські громади, особливо великі міста, почали впроваджувати окремі елементи цієї моделі: бюджети участі, е-петиції, консультації з громадськістю, політики недискримінації в освіті та культурі.

Поступова інтеграція цих підходів у діяльність місцевих рад створює новий вимір гарантування прав людини – від декларацій до реальних інструментів впливу громадян.

В умовах війни право на безпеку набуває особливого значення. Органи місцевого самоврядування забезпечують:

– функціонування системи цивільного захисту;

– підтримання захисних споруд;

– організацію систем відеоспостереження;

– розвиток програм запобігання домашньому насильству;

– створення кризових кімнат та центрів підтримки.

Розбудова безпечного середовища стає основою реалізації інших прав, адже без базової безпеки людина не може користуватися правом на освіту, працю, медичну допомогу чи культурний розвиток.

Місцеві громади забезпечують значну частину соціальних та культурних послуг: догляд за дітьми, підтримку осіб з інвалідністю, молодіжну політику,

розвиток культури, спорт, бібліотечні й мистецькі заклади. У воєнний період ці функції стали критичними через збільшення кількості ВПО, ветеранів, сімей, які потребують підтримки.

Освітня сфера – одна з найбільш залежних від ефективності місцевої влади. Саме громади відповідають за стан шкіл, укриття, транспортну доступність, інклюзію, харчування, позашкільну освіту. Доступність цих послуг формує реалізацію не лише права на освіту, а й права на розвиток, участь у культурному житті та збереження національної ідентичності.

Процеси євроінтеграції визначають нову рамку для діяльності українських органів місцевого самоврядування. Стандарти Ради Європи та ЄС включають:

– верховенство права;
– недискримінацію;
– прозорість та доброчесність;
– рівність доступу до послуг;
– участь громадян;
– підзвітність.

Виконання цих стандартів стає умовою не лише для ефективного управління, а й для отримання міжнародної підтримки, фінансування та участі в програмах регіонального розвитку. Саме громади найшвидше адаптують європейські практики, демонструючи, що реформи можуть починатися «знизу».

Органи місцевого самоврядування є ключовими суб'єктами забезпечення прав людини в сучасній Україні. Їх роль значно зросла в умовах війни, коли саме громади взяли на себе функції стабілізації, захисту, гуманітарної підтримки та розвитку.

Ефективність гарантування прав людини залежить від:

– якості законодавчої бази;
– фінансової автономії громад;
– кадрової спроможності;
– цифровізації управління;
– адаптації до стандартів Ради Європи та ЄС;
– активності та участі громадян.

Побудова сучасної демократичної держави неможлива без сильного місцевого самоврядування, яке не лише виконує адміністративні функції, а й формує безпечний, інклюзивний та справедливий простір для кожної людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

3. European Charter of Local Self-Government. Council of Europe, 1985. URL: https://rm.coe.int/168007a088.

4. Barvinenko V., Mishyna N., Qaracayev A. Ukrainian Local Government and Human Rights Protection. *Baltic Journal of Law.* 2023. Vol. 12(2). P. 45–58.

5. Okunovska H., Prymush M. Local Self-Government of Ukraine Amid Full-Scale Invasion. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (EPSBS).* 2024. P. 112–128.

6. Shtefiuk V. Administrative and Public-Service Powers of Local Self-Government Bodies in EU. *Journal of Legal Research.* 2025. Vol. 8(1). P. 73–89.

7. UNDP Ukraine. Local Governance and Recovery Reports, 2022–2024. URL: https://www.undp.org/ukraine.

8. Council of Europe. Human Rights at Local and Regional Levels: Toolkit. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. URL: https://www.coe.int/en/web/human-rights-channel/toolkit.

Володимир РОЩИН
адвокат, аспірант кафедри
конституційного, адміністративного
та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-АВТОТЕХНІКА В АСПЕКТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Сучасна судова практика у справах про дорожньо-транспортні пригоди (далі – ДТП) засвідчує тенденцію, за якої методики експертної оцінки дорожньо-транспортних ситуацій виходять за межі своєї технічної функції та фактично впливають на правозастосування. Вони не лише визначають алгоритм дій експерта, а й формують модель юридично значущої поведінки водія, стаючи інструментом тлумачення приписів Правил дорожнього руху (далі – ПДР). Унаслідок цього висновки експертів, побудовані на таких методиках, можуть призводити до помилкової кваліфікації дій учасників ДТП, оскільки тлумачення положень ПДР здійснюється не з позицій юридичної логіки, а на підставі технічних припущень розробників методики. Постає питання про межі правомірності подібного методичного тлумачення: чи можуть технічні фахівці, не маючи юридичної освіти, самостійно визначати зміст правових приписів і оцінювати дії водіїв на відповідність вимогам ПДР без участі правників. Фактично така практика наділяє експертів функцією, притаманною нормотворчим органам, що породжує ризик зміни нормативного змісту обов’язків водія та порушення балансу між технічною й юридичною компетенцією у сфері дорожнього права.

В одній з досліджених справ [1], яка стала предметом судового розгляду, експерти спиралися на методичні положення, викладені у методиці «Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, у яких водії виконували

маневр на перехресті» [2], а також у науково-практичному звіті В. Полуницького «Цільова спрямованість і застосування вимог окремих пунктів Правил дорожнього руху України, які викликають різне тлумачення при використанні в експертній практиці» [3]. Ці джерела, незважаючи на їхню внутрішню логічну побудову, містять положення, які вочевидь виходять за межі реального змісту ПДР і в частині оцінки дій водіїв підмінюють юридичний аналіз технічною гіпотезою.

Обидва зазначені джерела пропонують оцінювати дії водія, який виконує на перехресті поворот ліворуч, на відповідність вимогам пункту 10.1 ПДР, відповідно до експертних поглядів на основі власного тлумачення технічних фахівців. У межах цього підходу на водія покладається фактично необмежений обов'язок забезпечення безпеки всіх учасників дорожнього руху, що не випливає з тексту Правил і спотворює баланс відповідальності між ними. У результаті експертна реконструкція починає спиратися не на норми ПДР, а на уявлення розробників методики про «оптимальний алгоритм дій» водія. Саме це положення стало ключовим у наведеній справі, коли висновок експертів фактично створив новий зміст припису пункту 10.1, доповнивши його обов'язком утриматись від виконання маневру, який насправді у тексті Правил відсутній.

Такий підхід є типовим прикладом неофіційного тлумачення, що набуває квазі-нормативного характеру без належної юридичної легітимації. Це у свою чергу ставить питання про співвідношення між науково-методичними рекомендаціями та нормативними актами, а також про можливість використання подібних документів як джерела інтерпретації у кримінальному провадженні. Саме тому аналіз був спрямований на критичне осмислення експертних методик та офіційно затвердженої літератури, яка вплинула на їх побудову, що дозволило з'ясувати, наскільки вказані документи відповідають принципам юридичного тлумачення, узгоджуються з нормативним змістом ПДР та чи не виходять вони за межі компетенції експертного знання.

Одним з основних завдань автотехнічної експертизи є встановлення відповідності дій водія ТЗ у певній дорожній ситуації технічним вимогам ПДР. Відповідно до цього завдання методика [4] відносить до компетенції експерта наступні питання:

- Як повинен був діяти водій у даній дорожній обстановці згідно з технічними вимогами ПДР?
- Чи відповідали дії водія технічним вимогам ПДР?

Належність цих питань до площини суто правової оцінки поведінки учасників дорожнього руху є предметом наукових і практичних дискусій. Виникає парадоксальна ситуація, коли працівники патрульної поліції, які не мають юридичної освіти, наділені повноваженнями самостійно визначати на місці ДТП відповідність дій водіїв вимогам ПДР та кваліфікувати виявлені порушення, а більш кваліфіковані суб'єкти правозастосування – слідчі,

прокурори й судді уповноважують на виконання цієї функції судових експертів-автотехніків. Таке делегування викликає питання щодо меж технічної та правової компетенції, адже експерт-автотехнік не покликаний здійснювати оцінку дій учасників дорожнього руху. Його завданням є допомога органам правосуддя у вирішенні суто технічних питань, які потребують спеціальних знань у галузі механіки, кінематики та динаміки транспортних засобів. На нашу думку, до компетенції експерта має належати встановлення суто технічних параметрів ДТП, таких як:

– швидкість транспортного засобу перед зіткненням, виходячи зі слідів гальмування, зафіксованих під час огляду місця події;

–проміжок часу, який минув з моменту застосування водієм гальмування до зіткнення;

– технічних параметрів здійснюваних водіями маневрів;

– визначення часу руху автомобіля з моменту початку гальмування до моменту зіткнення;

– встановлення безпечної дистанції між транспортними засобами при певній швидкості їх руху;

– розрахунок відстані, яка необхідна транспортному засобу для безпечного виконання обгону;

– з'ясування технічної можливості водія зупинити транспортний засіб до лінії руху пішохода.

Вирішення питань експертом має носити виключно допоміжний характер і дозволяти відтворити технічні параметри механізму дорожньо-транспортної події, щоб допомогти суб'єктам правозастосування надати юридичну оцінку діям водіїв і встановити причиновий зв'язок із настанням наслідків.

Дискусія щодо меж компетенції автотехнічних експертів триває ще з 70-х років XX століття. Попри це, самі експерти наполягають, що у своїх висновках вони нібито не здійснюють правової оцінки поведінки водіїв, а лише констатують «невідповідність вимогам ПДР». Задля уникнення закидів у виході за межі компетенції правову кваліфікацію вони підмінюють технічними формулами, замінюючи поняття «порушення ПДР» на «невідповідність вимогам ПДР». Такий лексичний прийом, на їх переконання, дозволяє подати оцінку дій водіїв як суто технічний аналіз. Водночас фактичний зміст цієї оцінки залишається ідентичним юридичному висновку про порушення, оскільки встановлення «невідповідності вимогам ПДР» неможливе без тлумачення правової норми та визначення меж її застосування.

Обґрунтовуючи це, найавторитетніші автотехніки зазначають, що експерт розглядає дії водія лише як дії оператора, які визначають характер руху транспортного засобу в конкретній дорожній обстановці, і не торкається суб'єктивного ставлення водія до своїх дій. Говорячи про відповідність або невідповідність дій учасників події вимогам ПДР, експерт оцінює їх не з правової точки зору, а з точки зору виконання вимог безпеки руху,

сформульованих у відповідних розділах Правил.

Зазначена позиція є показовою для всієї системи автотехнічних експертиз пострадянського зразка, у межах якої відбувається фактичне розширення компетенції експерта за рахунок правового компоненту. Формально експерти заперечують здійснення правової кваліфікації поведінки, проте на практиц вони фактично її здійснюють. Адже будь-яке посилання на вимоги нормативних актів передбачає встановлення їх змісту, сфери застосування та кола суб'єктів – тобто здійснення тлумачення правових норм, що виходить за межі технічних знань. Хоча методологічно експерт і може розглядати дії водія як дії «оператора», його висновки неминуче торкаються сфери права, оскільки формулювання типу «дії водія не відповідали вимогам пункту 10.1 ПДР» є не технічним, а юридичним твердженням про порушення норми права. У цьому й полягає методична вада сучасного експертного підходу – спроба поєднати технічне дослідження обставин з правовим тлумаченням норм ПДР фахівцями технічної сфери.

Коли у звіті В. Полуницького йдеться про «цільову спрямованість норм ПДР», то, на нашу думку, це не що інше, як спроба пояснити зміст правових приписів під виглядом технічного або методичного аналізу. Сам термін «цільова спрямованість» має телеологічний характер і фактично належить до методів тлумачення права, а не до сфери технічного дослідження. Використовуючи його, автори звіту намагаються визначити, для чого саме існує та чи інша норма ПДР, які поведінкові моделі вона передбачає, і як її слід застосовувати на практиці – тобто здійснюють пояснення нормативного змісту, що є виключною прерогативою правників. Підміна юридичного тлумачення поняттям «цільова спрямованість» створює ілюзію технічної нейтральності, проте за своєю суттю означає інтерпретацію норми через призму авторського розуміння її мети. Такий підхід є проблемним, адже експерт, не маючи юридичної освіти і повноважень на здійснення правового тлумачення, фактично формулює власну версію телеологічного сенсу норми. У результаті методики та звіт набувають рис доктринального тлумачення права, але без відповідного правового статусу та без відповідальності за наслідки такої інтерпретації.

Проведений аналіз свідчить, що у сучасній експертній практиці відбувається небезпечне розширення меж компетенції судового експерта-автотехніка. Виконуючи технічне завдання з дослідження механізму ДТП, експерти фактично здійснюють правову оцінку поведінки водіїв, тлумачать норми ПДР і формують власне розуміння їх змісту. Така підміна технічного аналізу правовим тлумаченням суперечить принципу розподілу компетенцій між технічними експертами та суб'єктами правозастосування. Визначення меж компетенції експертного знання та залучення правників до розроблення методик є необхідною умовою забезпечення правової визначеності й дотримання засад верховенства права у справах про ДТП.

Список використаних джерел

1. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 13.06.2025 року. Справа №333/1759/23,URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123542349 (дата звернення 10.10.2025).

2. Експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій, в яких водії виконали маневр на перехресті : метод. рекомендації / Корчан М.С., Ковкін В.М., Малько Ю.М. та ін. Харків : ХНДІСЕ 2012. 32с. Зареєстровано в реєстрі методик проведення судових експертиз №10.1.13.

3. Полуницький В. Цільова спрямованість і застосування вимог окремих пунктів Правил дорожнього руху України, які викликають різне тлумачення при використанні в експертній практиці : звіт наук.-дослід. роботи / В. Полуницький, С. Бордаков, В. Данилов та ін. Донецький НДІСЕ, 2005.

4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17 (дата звернення 13.10.2025).

Федір ТАРАНЕНКО
аспірант кафедри публічного
управління та адміністрування
Державного університету
«Київський авіаційний інститут»

РОЛЬ ОМБУДСМАНА ПРИ ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

Інститут омбудсмана, або Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, є ключовим елементом системи забезпечення прав і свобод людини. Його діяльність поєднує контрольні, захисні та комунікативні функції, що мають особливе значення в умовах демократичної трансформації та реформування української державності. У сучасному контексті, позначеному військовим конфліктом, масштабними реформами та потребою у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, роль омбудсмана виходить далеко за межі класичного контролю за дотриманням прав людини.

Зважаючи на актуальність проблематики захисту прав людини для України (зокрема, зростаючу кількість порушень прав українських громадян [1]), вважаємо за доцільне більш детально окреслити особливості реалізації потенціалу інституту омбудсмана на вітчизняних теренах:

1. Державотворення в Україні відбувається в умовах поєднання кількох тенденцій: інституційної модернізації, децентралізації, інтеграції в європейський правовий простір. Омбудсман виконує у цій системі низку

ключових завдань, а саме:

– інституційне забезпечення довіри до держави через захист від зловживань владою та адміністративної сваволі;

– посередництво між громадянином і державою, зменшення соціальної напруги;

– участь у формуванні державної політики шляхом підготовки щорічних і спеціальних доповідей до парламенту, де окреслюються проблемні зони державотворення;

– адаптація державних механізмів до стандартів ЄС, зокрема через співпрацю з Європейською мережею омбудсманів.

В умовах воєнного стану омбудсман в Україні стає не лише правозахисним органом, а й фактором збереження легітимності держави, яка демонструє прихильність до прав людини навіть у надзвичайних умовах. Омбудсман України Д. Лубінець повідомляє, що у 2024 р. до Офісу Омбудсмана надійшло понад 123 тисячі звернень. У порівнянні з 2023 р. кількість таких звернень зросла на 28,6%, серед отриманих звернень 860 були колективні (18 245 осіб) і 94 936 індивідуальні [1]. Найбільша кількість звернень до омбудсмана надійшла з Дніпропетровської, Київської, Харківської, Львівської, Одеської, Полтавської та Сумської областей. Найчастіше звертаються жінки (63,1%), звернення від чоловіків становлять (35,5%). З огляду на вказане можемо відзначити, що повномасштабна агресія рф значно вплинула на порушення прав і свобод людини й громадянина [там само].

2. Роль омбудсмана в процесі правотворення є визначальною, адже одна з рис дієвого функціонування держави – наявність правової бази. Правотворчість у демократичній державі передбачає відкритість і врахування прав людини на всіх етапах законотворчого процесу [2; 4]. Очевидно, що омбудсман виконує такі функції: експертного аналізу законопроєктів на відповідність Конституції та міжнародним стандартам; ініціювання змін у законодавстві, коли виявлено прогалини чи колізії, що порушують права людини; участі в громадських слуханнях та робочих групах парламенту з правових питань; моніторинг імплементації законів і надання рекомендацій щодо їх корекції. У цьому контексті відзначимо, що важливою є діяльність омбудсмана у сфері гармонізації національного законодавства з Європейською конвенцією з прав людини. Його висновки слугують індикатором демократичності правотворчого процесу.

3. Роль омбудсмана під час правоінтерпретації проявляється в тому, що правоінтерпретаційна діяльність традиційно належить до сфери судової влади, однак омбудсман має вагомий вплив на тлумачення правових норм, зокрема під час такого: реагування на звернення громадян шляхом формування певної правозастосовної доктрини; узагальнення випадків порушень, формуючи єдині підходи у судовій та адміністративній практиці; взаємодії з Конституційним Судом України шляхом оформлення конституційних подань.

Таким чином, омбудсман є своєрідним «містком» між абстрактними правовими нормами та їх практичним втіленням у життя людини.

4. Роль омбудсмана в процесі правореалізації полягає в тому, що вона передбачає ефективне втілення правових норм у суспільних відносинах. Омбудсман у цьому контексті виконує такі завдання: 1) забезпечує доступ до механізмів правового захисту для вразливих груп (дітей, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців); 2) контролює діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з точки зору дотримання прав людини; 3) поширює правову культуру через освітні та інформаційні програми; 4) захищає права людини в умовах війни, зокрема у питаннях поводження з військовополоненими, дотримання гуманітарного права, прав цивільного населення. У післявоєнний період на вітчизняних теренах роль і значення омбудсмана зростатиме (у т.ч. військового, освітнього омбудсмана [3; 5; 6]), адже саме він буде ключовим інститутом відновлення довіри до державних інститутів через реальну, а не декларативну правореалізацію.

Отже, інститут омбудсмана в Україні є не лише інструментом контролю, а й одним із ключових чинників державотворення, що забезпечує баланс між владою та суспільством. Його роль у правотворчості полягає у захисті законодавчого процесу від антидемократичних тенденцій; у сфері правоінтерпретації – у формуванні гуманістичних підходів до тлумачення норм; у сфері правореалізації – у гарантуванні того, що права людини будуть реально дотримані навіть у кризових умовах. Сучасні виклики – війна, необхідність відбудови та інтеграції до ЄС – підвищують значення омбудсмана як гаранта прав людини, верховенства права та демократичних засад державності.

Список використаних джерел

1. Волошанівська Т.В. Порушення прав людини в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. URL: http://lsej.org.ua/4_2025/14.pdf.

2. Глухачов Є.Ф. Народна законодавча ініціатива в контексті вдосконалення механізму здійснення народовладдя в Україні. Теор*ія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 318-325.

3. Науменко О.П. Щодо правового статусу освітнього омбудсмена. *Альманах права.* 2019. Вип. 10. С. 190-197.

4. Пасічна І.О. Законотворчість, нормотворчість та правореалізація»: навч. посіб. для студентів спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 113 с.

5. Озель В.І. Тенденції розвитку інституту омбудсмена. *Dictum factum*. 2020. № 3. С. 98-106.

6. Тарасюк В.М. Інститут військового омбудсмена як інструмент демократичного контролю. *Держава і право. Серія : Політичні науки.* 2016. Вип. 73. С. 128–143.

Ярослав ЧАЙКА
ад'юнкт кафедри поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ

ПРАКТИЧНІ СПРОБИ ОБҐРУНТУВАННЯ, ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОКРЕМОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЖНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ОКРЕМО У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ (аналіз ст. 36 КУпАП)

Згідно з ч. 2 статті 36 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачено, що встановлення загальних принципів накладення стягнень у разі вчинення кількох (двох і більше) адміністративних правопорушень однією особою – стягнення накладається в межах санкції (частини та статті КУпАП), встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених (принцип поглинання всіх порушень, окрім найсерйознішого, або притягнення до адміністративної відповідальності без накладення стягнення за менш серйозніші правопорушення). Навпроти, є випадки, коли законодавець зробив спеціальний виняток для правопорушень, які були вчинені у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, в тому числі ті, що були зафіксовані в автоматичному режимі. Відповідно цей виняток передбачає, що за кожне з таких порушень особа (учасник дорожнього руху) несе відповідальність окремо.

Актуальність. Сьогодні, в умовах воєнного стану, стрімко зростає інтенсивність дорожнього руху, що створює нові виклики для всіх учасників дорожнього руху. Це зумовлює використання нових технологій фіксації порушень, в тому числі Правил дорожнього руху. Спосіб впровадження систем автоматичної фіксації має зменшити кількість ДТП з певними наслідками, і це відповідно потребує від держави максимальної ефективності та невідворотності механізму адміністративно-правового впливу на ці процеси.

Застосування загального принципу поглинання стягнень, окрім порушення, яке більш серйозне, у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху стає неефективним інструментом і призводить до толерування або нехтування учасниками дорожнього руху дотримуватися більшості правил дорожнього руху, оскільки вчинення кількох порушень одночасно (наприклад, водій, керуючи ТЗ, користується засобами зв'язку, тримаючи в руках мобільний телефон; порушує правила маневрування – при повороті ліворуч не використовує покажчик повороту; не використовує засіб пасивної безпеки, пасок безпеки і т.д.), а відповідальність передбачена за одне з трьох правопорушень за більш серйозне, а за всі інші правопорушення особа

притягається до відповідальності, але без стягнення. Таким чином, належне обґрунтування та популяризація принципу окремого стягнення є критично важливим для формування високої правосвідомості та ефективної спеціальної превенції.

Мета. Спроба наукового та юридичного обґрунтування виділення правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в окрему категорію, на яку не будуть поширюватися принцип поглинання адміністративних стягнень або притягнення до адміністративної відповідальності, без накладення стягнення за менш серйозніші правопорушення (частина 2 статті 36 КУпАП) та доведення, що окреме стягнення за кожне порушення Правил дорожнього руху є необхідною умовою для наближення до реалізації принципу невідворотності відповідальності та підвищення рівня забезпечення безпеки дорожнього руху.

Завдання 1. Проаналізувати правову природу кожного окремого порушення Правил дорожнього руху як самостійної суспільної небезпеки.

2. Спроба обґрунтувати, чому загальний принцип поглинання не може бути застосований до кумулятивних правопорушень, що несуть ризик для життя та здоров'я.

3. Довести, що принцип окремого стягнення забезпечує справедливу диференціацію відповідальності та підвищує превентивний ефект адміністративної відповідальності.

Теза. Принцип окремого накладення адміністративних стягнень за кожне порушення Правил дорожнього руху, закріплений у частині 2 статті 36 КУпАП, є необхідним спеціальним винятком із загального правила поглинання порушень при вчиненні однією особою двох і більше порушень, має ґрунтуватись на концепції кумулятивної суспільної небезпеки і мати принципову фундаментальність на двох правових нормах.

А) Кумулятивна небезпека. Кожне порушення Правил дорожнього руху об’єктивно є самостійним деліктом, сукупність яких потенційно збільшує ризик настання ДТП та відповідних наслідків у вигляді каліцтва та загибелі людей. У випадку застосування поглинання менш серйозних правопорушень, перед одним найсерйознішим, є недооцінкою загального рівня створення потенційної загрози та небажаних звичок, нехтуванням Правилами дорожнього руху. Тобто учасник дорожнього руху повинен усвідомлювати, що всі Правила дорожнього руху необхідно виконувати для власної безпеки та інших осіб.

Б) Невідворотність і Превенція. Окреме стягнення за кожне правопорушення забезпечує пропорційну та відносно справедливу адміністративну відповідальність, гарантуючи її невідворотність за кожне порушення окремо. Відповідні дії критично важливі для посилення превентивної функції та підвищення правової дисципліни водіїв та інших учасників дорожнього руху, що відповідає вищій цінності – життю і здоров'ю людини, а також гармонізується з європейською практикою (Німеччина,

Польща, Чехія), яка подібну практику успішно реалізувала з різними особливостями. Є невелика відмінність в європейській практиці, що не впливає, а тільки підкріплює суть цієї тези, наприклад, адміністративне законодавство передбачає наступне:

А) В Німеччині – більшість правопорушень Правил дорожнього руху акумулюється, і цьому надається пріоритет. І стягнення накладається на особу за кожне правопорушення окремо, що чітко відокремлює відповідальність за кожний аспект створеної потенційної небезпеки, яка може спровокувати більш серйозні наслідки.

Б) У Польщі – має схожість з українським законодавством (ч.2 ст.36 КУпАП), але відповідальність настає з урахуванням вчинення правопорушень і на розсуд поліцейського. Тобто в деяких випадках відповідальність поглинається, а в основному особа несе відповідальність за кожне правопорушення окремо.

В) У Чехії – в цій країні, як і в українському законодавстві, правопорушення «менш серйозні» поглинаються більш серйозними, за яке передбачено стягнення, але є момент накопичування штрафних балів, які відображають всі порушення особи, які вона вчинила (не тільки накладення стягнення). В результаті накопичування штрафних балів передбачається позбавлення права керування транспортним засобом на певний термін та додатково, водій зобов’язується пройти повторно теоретичну і практичну складову навчання водіїв.

Пропозиції. Для посилення правової свідомості та уникнення юридичних колізій пропонується: **А) Роз'яснення КСУ/Верховного Суду.** Ініціювати надання офіційного роз’яснення щодо юридичної природи винятку у статті 36 КУпАП, підкреслюючи, що ці порушення можуть бути і є кумулятивними деліктами, що вимагають індивідуального стягнення. **Б) Інформаційна кампанія.** Забезпечити широке інформування громадськості та суб'єктів владних повноважень про необхідність застосування саме принципу окремої відповідальності за кожне порушення ПДР, як одного з елементів «стратегії підвищення безпеки дорожнього руху», як протидію каліцтву та загибелі громадян. **В) Удосконалення законодавчої термінології.** Розглянути можливість внесення доповнень до статті 36 КУпАП або спеціальних статей Кодексу, що прямо визнають принцип кумулятивної відповідальності для всіх порушень ПДР, чітко відокремлюючи їх від інших адміністративних правопорушень і підкреслюючи, що метою є запобігання шкоди життю та здоров'ю, а не лише майну.

Висновки. Принцип окремої адміністративної відповідальності за кожне порушення ПДР об’єктивно не є випадком технічного винятку, а це може бути фундаментальним правовим рішенням, яке буде спрямоване на захист пріоритетних суспільних цінностей – життя, здоров'я людини. Відповідні положення КУпАП в зміненій статті «36» будуть відображати особливі умови, в тому числі у сфері дорожнього руху, з метою досягнення

справедливості у відповідальності учасника дорожнього руху та посилення превентивного впливу. За умов неухильного дотримання відповідного принципу органами Національної поліції та судовою владою є критичним для формування культури безкомпромісного дотримання ПДР, зменшення каліцтва та смертності на дорогах України.

Список використаних джерел

1. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text.

2. Про Національну поліцію : Закону України від 02 липня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

4. Кодекс України про Адміністративні правопорушення від 1984 року (зі змінами в редакції від 01.09.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

5. Про функціонування системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі : постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2017 № 833. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2017-%D0%BF#Text.

Вероніка ДЕРКАЧ
магістр права, аспірант кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права Академії праці,
соціальних відносин і туризму

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА МЕДІАЦІЮ В УКРАЇНІ

Одним із найбільш популярних способів вирішення спорів є медіація. Цей термін походить від грецького «medos» – нейтральний, незалежний від сторони, а також з латині «mediatio» – посередництво та «mediare» – бути посередником у спорі. Відповідно специфіка медіації втілюється за допомогою нейтральної неупередженої третьої особи – медіатора. В юридичній енциклопедії медіація визначена як один із альтернативних (позасудових) способів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягти шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди [1, с. 610]. В юридичній науці України єдиного підходу до визначення поняття медіації немає, а запропоновані науковцями підходи характеризують її за загальними ознаками. Найчастіше теоретики виокремлюють два підходи до визначення поняття медіації: концептуальний та описовий. Зокрема, концептуальний – передбачає визначення поняття через основні принципи, цілі та завдання

примирної процедури за участю посередника. До типових визначень концептуального характеру можна віднести наступне: медіація – це добровільна конфіденційна процедура врегулювання спору, в ході якої нейтральна особа (медіатор) сприяє сторонам у проведенні переговорів з метою укладання взаємовигідної угоди. Концептуальні дефініції медіації носять теоретичний характер і дозволяють отримати уявлення про ідеальну модель розглянутого явища. Описовий підхід наближений до практики [2, с.22]. Цікавою є позиція Н. Мазаракі, що пропонує розглядати медіацію як альтернативний метод вирішення спорів, який з одного боку відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – залучення нейтрального посередника (медіатора) дозволяє сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант вирішення спору на основі фундаментальних принципів права, які відображають цінності людства: добросовісність, розумність, справедливість, що є основою для реалізації принципу верховенства права в Україні [3, с. 3]. У словнику-довіднику «Практика медіації» пропонується розуміти під медіацією «метод розв'язання конфліктів або спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту або спору прагнуть у межах юридичного процесу за участю посередника (медіатора) досягти згоди для його розв'язання; добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя особа (медіатор) допомагає сторонам віднайти взаємоприйнятний варіант вирішення спірної ситуації, що склалася» [4, с. 47].

У сучасній правовій практиці медіація є успішним інструментом вирішення юридичних конфліктів. Теоретично кожна людина в Україні має право на медіацію. Реалізація зазначеного права можлива за допомогою Закону України «Про медіацію», який визначає обов'язки та права учасників медіації. Так, відповідно до статті 18 сторони медіації мають право:

1) за взаємною згодою обрати медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації;

2) визначити умови договору про проведення медіації;

3) за взаємною згодою залучати до медіації інших учасників;

4) відмовитися від послуг медіатора (медіаторів) та обрати іншого медіатора (медіаторів);

5) у будь-який момент відмовитися від участі у медіації;

6) у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу в установленому законом порядку;

7) залучати експерта, перекладача та інших осіб, визначених за домовленістю сторін медіації.

Законом, договором про проведення медіації або правилами проведення медіації можуть визначатися інші права сторін медіації.

Поряд з цим у статті 19 Закону визначено обов'язки сторін медіації, серед яких:

1) дотримуватися вимог цього Закону, договору про проведення медіації та правил проведення медіації;

2) виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою;

3) виконувати інші обов'язки, визначені законом [5].

Отже, право людини на медіацію є невід'ємним правом людини, яке, на наш погляд, повинне бути визначене в Конституції України. За логікою теорії права, потребує доповнення стаття 55 Конституції України [6]. Вважаємо, що визначення медіації поряд із судовим захистом прав людини є актуальним і практично доведеним правовим явищем, яке потребує конституційного закріплення.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 765 с.

2. Минкина Н. И. Медиация как альтернативный способ урегулирования конфликтов : монограф. Берлин : Директ-Медиа, 2017. 158 с.

3. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.

4. Практика медіації : словник-довідник / уклад. С. О. Гарькавець, Л. П. Волченко. Лисичанськ : ТОВ «Фокспринт», 2019. 128 с.

5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text/

6. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Микола ДЯТЛЕНКО
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Дніпровського гуманітарного
університету

КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВИЙ ЗАСІБ» ТА «ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНИЙ ЗАСІБ» У ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ УКРАЇНИ

Категорія «правовий засіб» пройшла певний шлях теоретичного розвитку та розглядалася в юридичній науці у контексті загальнотеоретичних проблем, таких як «механізм правового регулювання», «ефективність права», «юридична техніка».

Актуальність для сучасної української правової науки ця категорія набула у зв'язку з процесами удосконалення законодавства відповідно до європейського вибору України.

Зміст категорії «правові засоби» теоретично почав аналізуватися з

середини XX століття ще в радянській правовій науці. Від узагальнюючого він став модифікуватися до відображення правової дійсності, найважливіших актуальних як теоретичних, так і практичних проблем окремих галузей права.

Дослідження правових засобів в теорії права України увійшло в сферу наукових інтересів М. Сібільова, члена-кореспондента Академії правових наук України [1]. Цей науковець здійснив дослідження історичного аспекту розвитку зазначеної категорії та заклав засади теоретичного підходу до категорії «правові засоби» в приватному праві, який є базовим у праві України і дотепер.

Ще у 80-х роках XX століття, коли аналізувалася логіка досліджень цілої низки загальнотеоретичних проблем, що здійснювалися відносно автономно, певне коло дослідників дійшли до одного вузлового пункту, а саме до категорії правових засобів.

Фактичним засновником досліджень правових засобів був радянський загальновизнаний теоретик права С. Алексєєв. Саме він при визначенні поняття «механізм правового регулювання» в праві СРСР вказав: до вищевказаного поняття слід віднести саме систему правових засобів, які забезпечують результативний вплив на суспільні відносини [2, с. 9]. С. Алексєєв запропонував розглядати правові засоби як вид правових явищ, але не всіх, а лише субстанціональних, які є втіленням регулятивної сили права. Такими, на його думку, були норми права, договори, засоби юридичної техніки. В результаті своїх наукових розробок С. Алексєєв спочатку включив до правових засобів лише явища-регулятори і виключив явища правової діяльності. Але після наукових суперечок та дискусій в теорії права колишнього СРСР він розширив свою наукову позицію та підкреслив, що в правових засобах є явище, що містить перспективу використання, а саме можливість того, що певні суб'єкти «візьмуть їх у руки» і досягнуть з їх допомогою очікуваного результату [2, с. 13].

Таким чином, теорія радянського права визначилась, що правові засоби знаходять своє відображення не тільки в інструментах, але й у діяннях, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права та забезпечується досягнення соціально корисних цілей.

Історичного та діалектичного розвитку зазнало й власне науково-теоретичне визначення категорії «правовий засіб». Визнаючи важливість цієї категорії, окремі науковці лише визначали перелік певних явищ правової дійсності, які ця категорія охоплювала. Як вже вказувалось вище, ще в XX столітті до правових засобів стали відносити певні правові інститути (договір, відповідальність), визначивши їх як юридичні інструменти, що слугують вирішенню економіко-соціальних завдань радянського суспільства.

Найбільш повно наукове поняття «правових засобів» сформулював радянський дослідник Б. Пугінський ще в 80-х роках XX століття. На його думку, правові засоби – це поєднання (комбінації) юридично значущих дій, що здійснюються суб'єктами на свій розсуд у встановлених межах з метою

досягнення цілей (інтересів), що не суперечать законодавству та інтересам суспільства [3]. При цьому вчений вважав, що не слід відносити до правових засобів норми права, правові інститути та окремі правовідносини, оскільки це однопорядкові явища. На думку Б.Пугінського, ключовою ознакою правових засобів є юридично значущі дії. Тому до правових засобів він відносив юридичні факти, акти застосування права, акти реалізації прав та обов'язків. Але вказаний дослідник допускав також ситуацію, коли правовий засіб може збігатися з інститутом права. Наприклад, це договір.

У праві України зазначені вище теоретичні розробки проаналізував та розвинув визнаний вчений М. Сібільов [1]. Він використав найбільш актуальні для сьогодення України концептуальні висновки правової теорії XX століття.

М. Сібільов визначив 4 головні ознаки правових засобів:

всі правові засоби наділені правовою природою;

вони є інструментами. Тобто представляють собою складне поєднання субстанціональних характеристик з певними діяннями, які спрямовані на активне використання відповідних інструментів для досягнення певних цілей. Таким чином, правові засоби поєднують інструментальну та дійову складові;

не слід розглядати правові засоби як особливе явище правової дійсності;

забезпечують зв'язок правової мети і кінцевого результату та перехід першого в друге [1, с. 140].

Вкрай важливим при визначенні правових засобів, на думку М. Сібільова, є зв'язок правових засобів із певними галузями права. У своїх дослідженнях він сконцентрував наукову увагу на правових засобах приватного права і дав також власне визначення зазначеної категорії. На його думку, «правовий засіб сфери приватного права може бути визначено як складне правове явище, що базується на праві та за загальним правилом закріплюється в законодавстві, втілює в собі регулятивну силу права і уособлює відповідний інструмент та певні дії, спрямовані на його активне використання, з метою досягнення приватної мети (інтересу)» [1, с. 142].

Лейтмотивом наукових поглядів М. Сібільова є ідея, що кожній сфері права притаманні відповідні правові засоби [1, с. 143].

Цю думку підтримав видатний український вчений В.Мамутов, який наголошував на дослідженні правових засобів господарського права. Одночасно науковець актуалізував категорію «техніко-юридичні засоби», яку безпосередньо пов'язав з удосконаленням законодавства [4]. В. Мамутов грунтовно не досліджував теоретичні особливості категорії «техніко-юридичні засоби». Але на його думку, ця категорія відноситься до інструментів юридичної техніки. Засоби юридичної техніки викладені достатньо повно в монографії О. Ющика [5, с. 76-81].

В. Мамутов поєднував «техніко-юридичних засоби» з процесами кодифікації українського законодавства. Крім того, він підкреслив, що адаптація національного законодавства передбачає дослідження та

використання конкретних «техніко-юридичних засобів» [4, с. 5].

Це підносить проблему дослідження «техніко-юридичних засобів» на якісно новий науковий рівень.

Теоретичні аспекти співвідношення категорій «правові засоби» та «техніко-юридичні засоби» в праві України ще недостатньо досліджені. Розвиток досліджень в цьому напрямі був би доцільним в процесі модернізації законодавства України та для розвитку нового законодавства України як суверенної держави.

Список використаних джерел

1. Сібільов М. До питання про правові засоби сфери приватного права. *Вісник Академії правових наук України.* 2002. Вип. 3(26). С. 135-146.

2. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация. *Сов. государство и право*. 1987. № 6. С. 9-14.

3. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. *Сов. юстиция*. 1984. № 4.С 4-5.

4. Мамутов В. Повніше використовувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства. *Право України*. 2008. №2. С.3-8.

5. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монограф. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 520 с.

Олександр ЗАБОЛОТНИЙ
здобувач вищої освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник –
Ірина МИЛОСЕРДНА
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Проблема корупції є однією з основних проблем більшості сучасних держав, в тому числі й України. Для сучасної демократичної держави питання щодо співвідношення протидії корупції та реалізації прав людини є ключовим, оскільки це впливає на ефективність прийнятих політичних рішень, політичну стабільність держави та процес державотворення в цілому.

За останні десятиліття в Україні вдалося здійснити значні реформи, які спрямовані на впровадження та реалізацію антикорупційної політики. Однак,

як свідчать дані Transparency International, за останні 5 років значних змін у Індексі не відбувалися: так, Україна в 2020 році займала 117 місце серед 180 країн, в 2021 році – 122 місце, в 2022 році – 116 місце, в 2023 році 104 місце, в 2024 році – 105 місце [5], що демонструє те, що в державі не вдається в повному обсязі реалізувати антикорупційну політику.

Для розуміння особливостей реалізації антикорупційної політики в Україні слід звернути увагу на аналіз умов становлення антикорупційної політики в державі, її еволюцію. Перш за все слід відзначити, що перші антикорупційні лозунги більшою мірою були інструментом політичної боротьби, які в подальшому супроводжувалися розробленням законодавчих актів та антикорупційної стратегії, становленням системи антикорупційних органів.

Вперше в незалежній Україні основні засади боротьби з корупцією були відображені в Законі України «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.), в якому визначались поняття корупції, склад та суб'єкти корупційних діянь, загальні напрями попередження корупції, відповідальність за корупційні діяння та ін. В подальші десятиліття для посилення протидії корупції вносилися зміни в законодавство. І в 2014 р. було ухвалено Закон України «Про запобігання корупції», який представляє собою основу антикорупційної політики сучасної України, де зазначено: визначення корупції, під якою розуміється використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; розширено склад суб'єктів, на які поширюється дія антикорупційного законодавства; розвинуто інституційні засади державного управління антикорупційною діяльністю; прописано порядок формування та реалізації антикорупційної політики, який визначає антикорупційну стратегію як головний інструмент антикорупційної політики держави та ін. [2].

У 2014 р. було ухвалено Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», який відображав основні напрями реалізації державної антикорупційної політики: запобігання корупції, покарання за корупцію, а також формування негативного ставлення до корупції. В 2022 році було ухвалено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки, метою якої визначено «досягнення значного прогресу у запобіганні корупції та боротьбі з нею, а також у забезпеченні узгодженості та систематичної боротьби з корупцією, корупційною діяльністю всіх державних органів та органів місцевого самоврядування У цій Стратегії боротьби з корупцією корупція розглядається як ключова перешкода для стабільного економічного зростання. побудова ефективних та інклюзивних демократичних інститутів» [4].

Для посилення інституційних засад державного управління

антикорупційною діяльністю була сформована низка антикорупційних органів: Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Державне бюро розслідувань (ДБР) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС).

Зазначені тенденції в сфері антикорупційної політики України демонструють реалізацію та дотримання принципів правової держави, але можна почути й певну критику, яка стосується дотримання прав людини у посиленні протидії корупції. Так, під час панелі «Антикорупційна система та права людини: баланс чи конфлікт?» Правозахисних діалогів Центру громадянських свобод, які проходили 31 травня –1 червня 2025 року, учасники говорили про випадки порушення прав людини з боку НАБУ, в загальних та спеціалізованих судах, зокрема ВАКС. А Павло Демчук зазначив, що «боротьба з корупцією не повинна суперечити правам людини… необхідно говорити не про «невідворотність покарання», а про «невідворотність відповідальності». Таку відповідальність має бути визначено з урахуванням презумпції невинуватості, принципу пропорційності та інших засад верховенства права. При цьому медіа та громадянське суспільство мають право висвітлювати потенційні правопорушення, які залишаються поза увагою слідства» [1].

Отже, в Україні сформувалася багаторівнева антикорупційна система, суб'єктами якої виступають держава, органи публічної влади, недержавні організації, учасники громадянського суспільства, фізичні та юридичні особи. В Україні створено спеціалізовані органи боротьби з корупцією, а також можна спостерігати тісну взаємодію держави та громадянського суспільства щодо протидії корупції. Проте необхідно пам'ятати, що дотримання прав людини виступає важливою умовою ефективності антикорупційної політики в правовій демократичній державі, яка функціонує на засадах верховенства права та принципу розділу та балансу гілок влади, дотримання прав людини та верховної влади народу.

Список використаних джерел

1. Лелека О. Антикорупційна система та права людини: баланс чи конфлікт? Головне з панелі Правозахисних діалогів (06.06.2025). *Центр громадянських свобод*.. URL : https://ccl.org.ua/news/antykorupczijna-systema-ta-prava-lyudyny-balans-chy-konflikt-golovne-z-paneli-pravozahysnyh-dialogiv/.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 №. 1700-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text.

4. Про основи державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-ix#Text.

5. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL : https://www.transparency.org/en/cpi/2024.

Роман ЗАХАРЧУК
магістр права, магістр психології,
аспірант Київського університету права
НАН України, керівник юридичного
відділу Громадської організації
«Інформаційний центр
“Майдан Моніторинг”»

Науковий керівник –
Оксана ХОРВАТОВА
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

АКУСТИЧНИЙ ТЕРОР ЯК ЗБРОЯ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасні військові конфлікти демонструють, що традиційні підходи до визначення зброї масового ураження не завжди адекватно охоплюють нові форми тиску на цивільне населення. Однією з таких форм став акустичний терор, який полягає у систематичному застосуванні звукових подразників надвисокої інтенсивності та тривалості, здатних завдавати шкоди психофізіологічному стану людини та соціальній стабільності громад. Він поєднує фізичний та психологічний вплив, порушує звичний ритм життя, викликає хронічний стрес та деморалізацію населення. Під час російсько-української війни прояви акустичного терору включають масові повітряні тривоги, прольоти бойових безпілотників, спеціально сконструйовані звукові сигнали та артилерійські залпи. Вплив таких дій виходить за межі психології і медицини, набуваючи значення у сфері міжнародного кримінального та гуманітарного права.

Традиційно зброя масового ураження розглядається як засіб, здатний спричиняти значні людські втрати, тяжкі фізичні та психологічні наслідки, а також дестабілізацію соціальної та економічної системи. Хоча акустичний терор не завдає миттєвої фізичної шкоди у сенсі летальних втрат, він задовольняє ключові критерії ЗМУ через масовість і глибину свого впливу. Звукові атаки одночасно впливають на великі групи населення, провокують хронічний стрес, порушують сон та гормональний баланс, підвищують ризики серцево-судинних захворювань і формують стани тривоги та депресії. Масштаб психофізіологічних наслідків робить такі дії схожими на використання хімічних або біологічних агентів низької інтенсивності. Тривалий вплив шуму призводить до пригнічення нервової системи, соціальної апатії, зниження мотивації та працездатності, дезорганізації соціальних процесів і обмеження здатності суспільства до ефективного опору.

Дослідження ВООЗ, НАТО та Європейської асоціації аудіології підтверджують, що тривалий та інтенсивний шум порушує когнітивні функції, знижує концентрацію уваги, підвищує ризики серцево-судинних захворювань, викликає гормональний дисбаланс, підвищує рівень кортизолу, погіршує імунний захист та може скорочувати тривалість життя. Особливо вразливими є діти, вагітні жінки, люди похилого віку та особи з хронічними захворюваннями. Сукупність цих наслідків створює масову немедичну інвалідизацію населення, що за своїми наслідками є подібною до впливу зброї масового ураження. Постійний психологічний тиск та фізичний дискомфорт формують хронічні стани тривоги, підвищують соціальну дезінтеграцію та значно знижують здатність суспільства до ефективного опору.

Міжнародне гуманітарне право забороняє терор цивільного населення, тортури та нелюдське поводження, а також невибіркові атаки, що загрожують життю та здоров'ю мирних громадян. Навмисне систематичне застосування акустичного впливу може бути кваліфіковане як жорстоке або нелюдське поводження та напад на цивільних осіб. Римський статут Міжнародного кримінального суду визнає воєнними злочинами дії, що передбачають атаку на цивільне населення, переслідування, психологічний терор, невибіркові атаки та завдання тяжких страждань. Систематичне використання акустичного терору може кваліфікуватися як воєнний злочин або злочин проти людяності. Хоча він не підпадає під міжнародні конвенції щодо хімічної, біологічної чи деяких видів звичайної зброї, акустичний вплив потрапляє під неконвенційні методи ведення війни, заборонені Додатковим протоколом I 1977 року, який забороняє застосування засобів, що завдають надмірних страждань або мають неконтрольовані наслідки.

Для правової кваліфікації необхідно довести наявність наміру впливати на цивільне населення, систематичність та тривалість атак, факт їх здійснення, а також причинно-наслідковий зв'язок між акустичним впливом і масовими стражданнями. Документовані докази можуть включати аудіозаписи сирен і прольотів дронів, дані датчиків шуму, свідчення очевидців, медичні та психологічні висновки. У такому випадку акустичний терор можна розглядати як воєнний злочин, злочин проти людяності, акт тероризму або порушення міжнародного гуманітарного права.

Держава несе міжнародно-правову відповідальність за організацію акустичних атак, забезпечення технічних засобів, підтримку структур, що їх здійснюють, та невжиття заходів для припинення порушень. Це може включати репарації, компенсації, санкції та політико-дипломатичні заходи. Індивідуальна відповідальність лежить на командувачах, політичних керівниках, операторах систем, розробниках та замовниках засобів акустичного впливу. Водночас застосування універсальної юрисдикції дозволяє притягати винних до відповідальності за тортури, жорстоке поводження та злочини проти людяності у будь-якій державі, що є учасницею відповідних конвенцій.

Ефективне переслідування можливе лише при системному документуванні фактів акустичного впливу. Необхідно фіксувати аудіодокази, супутникові та радіолокаційні дані, показники частотності атак, медичні висновки про стрес, кардіологічні та психологічні наслідки, соціологічні опитування та цифрові докази, підготовлені відповідно до міжнародних стандартів, таких як Берклійський протокол. Це створює науково обґрунтовану базу для правових претензій та превентивних заходів захисту цивільного населення.

Під час російсько-української війни було задокументовано численні випадки застосування акустичного терору. Наприклад, у містах Харків та Київ систематичне використання сигналів повітряної тривоги, прольоти дронів типу "Шахед" на низькій висоті та тривалі сирени змушували мешканців переривати роботу, закриватися у приміщеннях і зазнавати тривалого психологічного стресу [3; 6]. Постійний шум від прольотів безпілотників та артилерійських залпів призводить до масового зниження продуктивності підприємств і збільшення звернень до медичних закладів з проблемами серцево-судинної системи та психоемоційними розладами [10; 12]. Тривалі та хаотичні звукові атаки дронів "Гербер" створюють ефект "акустичного виснаження" серед населення та змушують системи ППО працювати на межі можливостей, що підсилює загальну соціальну нестабільність [15].

Міжнародні кейси також демонструють потенційні правові підходи: в Іраку та Сирії зафіксовані випадки, коли бойові дрони і надпотужні сирени застосовувалися для примусу цивільного населення до евакуації та порушення роботи критичної інфраструктури, що привернуло увагу експертів ООН до необхідності класифікувати такі дії як порушення гуманітарного права та потенційні воєнні злочини [15].

Акустичний терор є новим видом гібридного впливу, який поєднує фізичний, психологічний, соціальний та економічний тиск, маючи наслідки, порівнянні зі зброєю масового ураження. Він паралізує життєдіяльність міст, спричиняє масові психофізіологічні страждання та дестабілізує державу. Міжнародне право вже надає інструменти для притягнення до відповідальності за такі дії, але існує потреба у розробці спеціальних стандартів для регулювання застосування акустичних методів у війні та захисту цивільного населення.

Список використаних джерел

1. Russia bombs Ukraine almost every night. This is what it sounds like / by L. Johnson, S. Korolchuk, A. Galouchka et al. (September 8, 2025). *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2025/ukraine-bombing-sounds-war-sirens-russia/.

2. Гуш Ю. «Він був неймовірним котом»: Як домашні улюбленці переносять акустичний терор (14.07.2025). *Ґвара Медіа*. URL: https://gwaramedia.com/vin-buv-nejmovirnim-kotom-yak-domashni-ulyublenczi-perenosyat-akustichnij-teror/.

3. Рущенко І. Військовий акустичний терор як новий різновид міжнародного

тероризму. *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2025/01/ihor-rushchenko-viyskovyy-akustychnyy-teror-iak-novyy-riznovyd-mizhnarodnoho-teroryzmu/.

4. Захарчук Р. Історичний розвиток понять «терор» та «акустичний терор»: аналіз еволюції термінів і понять, що описують звукові засоби терору у війнах. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 6, 7. С. 261-270. DOI: 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.261-270.

5. Зубар Н. Акустичний терор в контексті російсько-української війни: соціологічний вимір (19.04.2024). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2024/04/akustychnyy-teror-v-konteksti-rosiysko-ukrainskoi-viyny-sotsiolohichnyy-vymir/.

6. Як мешканці українських міст сприймають акустичний терор (29.06.2025). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2025/06/yak-meshkantsi-ukrainskykh-mist-spryymaiut-akustychnyy-teror/.

7. Гуш Ю. Залякати та деморалізувати. Як ворог використовує акустичний теорор проти харків'ян (14.11.2024). *Lyuk.media*. URL: https://lyuk.media/city/acoustic-terror/.

8. Акустичний терор як метод катування: нормативно-правові виклики та практика притягнення до відповідальності (30.05.2025). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2025/05/akustychnyy-teror-iak-metod-katuvannia-normatyvno-pravovi-vyklyky-ta-praktyka-prytiahnennia-do-vidpovidalnosti/.

9. Невидимий новий фронт: як звук стає зброєю війни (19.09.2025). *Ukrinform*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/4038000-nevidimij-novij-front-ak-zvuk-stae-zbroeu-vijni.html.

10. Звуковий терор як метод катування (17.06.2025). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2025/06/zvukovyy-teror-iak-metod-katuvannia/.

11. Хут О. Акустичний терор: як Росія намагається зломити дух спротиву українців (30.10.2024). *Фарватер.Схід.* URL: https://farvatermedia.com/articles/akustychnyi-teror-yak-rosiia-namahaietsia-zlomyty-dukh-sprotyvu-ukraintsiv/.

12. Зубар Н. Результати пілотного соціологічного дослідження: звуки війни (вересень-жовтень 2023) (31.10.2023). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2023/10/rezultaty-pilotnoho-sotsiolohichnoho-doslidzhennia-zvuky-viyny-veresen-zhovten-2023/.

13. Акустичний тероризм: побічні наслідки (21.05.2024). *Досить труїти Кривий Ріг*. URL: https://dtkr.com.ua/akustychnyj-teroryzm-pobichni-naslidky-v/.

14. Вікторія Мілютіна. Шум скорочує життя більше, ніж паління (29.01.2025). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2025/01/viktoriia-miliutina-shum-skorochuie-zhyttia-bilshe-nizh-palinnia/.

15. Зубар Н. Міжнародні злочини Російської Федерації на території України: соціально-гуманітарні, кримінологічні та кримінально-правові аспекти (18.05.2023). *Майдан-моніторинг: інформаційний центр*. URL: https://maidan.org.ua/2023/05/mizhnarodni-zlochyny-rosiyskoi-federatsii-na-terytorii-ukrainy-sotsialno-humanitarni-kryminolohichni-ta-kryminalno-pravovi-aspekty/.

Максим АВРАМЕНКО
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти юридичного факультету
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник –
Руслана МАКСАКОВА
доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри
конституційного, адміністративного
та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,.

РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ ЦОВВ

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» визначає систему центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ), що складається з міністерств та інших ЦОВВ (служб, агентств, інспекцій, комісій, бюро тощо). Міністерства забезпечують формування та реалізацію політики, тоді як інші ЦОВВ виконують окремі функції з реалізації державної політики. Діяльність ЦОВВ спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, як правило, через відповідних міністрів. Закон також визначає повноваження міністра щодо спрямування та координації діяльності підпорядкованих ЦОВВ, включаючи погодження планів роботи, структури, кадрових призначень, а також право ініціювати скасування їхніх актів. Самі ЦОВВ у межах своїх повноважень видають накази організаційно-розпорядчого характеру та адміністративні акти. Утворення, реорганізація та ліквідація ЦОВВ здійснюються Кабінетом Міністрів України з метою забезпечення ефективного виконання функцій та недопущення їх дублювання, однак, попри законодавче врегулювання, на практиці зберігаються проблеми, пов’язані з дуалізмом виконавчої влади, недостатньо чітким розмежуванням повноважень та позасистемним втручанням у роботу ЦОВВ [1; 4].

Забезпечення функціонування національної системи ЦОВВ в умовах воєнного стану та процесів євроінтеграції вимагає належної уваги до механізмів контролю за дотриманням ними своєї компетенції. Забезпечення того, щоб ЦОВВ діяли виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, є наріжним каменем принципу верховенства права та ефективного публічного управління. Сучасна система контролю характеризується багатокомпонентністю, однак водночас страждає від фрагментарності, недостатньої координації та обмеженості ресурсів, що знижує її загальну дієвість та потребує системного

реформування. Система контролю включає декілька рівнів та суб'єктів: центральне місце посідають органи виконавчої влади вищого рівня (Кабінет Міністрів України), який здійснює контроль через звітності, погодження стратегій тощо; самі міністерства виступають одночасно суб'єктами та об'єктами контролю; істотну роль відіграють спеціалізовані контрольні органи (Державна аудиторська служба, Державна служба якості освіти, Державна екологічна інспекція та ін.), покликані забезпечувати правомірне функціонування окремих сфер. Проте їхня діяльність часто ускладнюється недостатністю ресурсів та ризиком формального характеру перевірок.

Парламентський контроль здійснюється Верховною Радою України через комітети, спеціальні та тимчасові слідчі комісії, інститути депутатського звернення та запиту. Він є формою нагляду за дотриманням органами виконавчої влади конституційних засад, хоча його ефективність залежить від політичної консолідації та доступу до інформації, що може бути обмеженим, особливо в умовах воєнного стану. Додатковими інструментами парламентського контролю є Рахункова палата та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Водночас судова влада також виконує контрольну функцію, перевіряючи правомірність актів та дій органів управління та їх посадових осіб. Суди, включаючи Конституційний Суд та адміністративні суди, мають повноваження давати правову оцінку рішенням публічної адміністрації, вживати заходів для відновлення прав та притягнення винних до відповідальності на принципах законності та справедливості [2; 4].

У свою чергу контроль з боку громадянського суспільства, хоч і не має чіткої адміністративно-процесуальної регламентації, набуває все більшого значення. Він реалізується через участь громадських організацій у консультаціях, наглядових радах, надання альтернативних звітів, звернення, петиції та використання інструментів доступу до публічної інформації, де особливу роль відіграють електронні платформи та інструменти civic tech. Однак ефективність громадського контролю обмежується низьким рівнем інституційного розвитку та фінансової життєздатності багатьох інститутів громадянського суспільства, недостатнім рівнем довіри населення до них, а також непрозорістю, закритістю та забюрократизованістю у діяльності органів влади, що перешкоджає налагодженню ефективного діалогу.

Водночас теоретичне осмислення адміністративного контролю за ЦОВВ виходить за межі суто технічної перевірки чи нагляду, позиціюючи його як багатовимірний правовий та управлінський інститут. Його сутність полягає в інструментальному забезпеченні відповідності діяльності виконавчої влади чинному законодавству, публічному інтересу та встановленим принципам раціональності. Цей інститут перебуває на перетині правової, організаційної та ціннісної координат: правовий аспект визначає нормативну обумовленість і межі контролю, організаційна компонента виявляється в ієрархії суб'єктів та процедурах, а ціннісний вимір підкреслює роль контролю як гаранта доброчесності, відкритості та ефективності, що важливо для підтримки

публічної довіри. Важливо розмежовувати контроль (переважно внутрішня функція виконавчої вертикалі) і нагляд (стосується дотримання норм незалежними суб'єктами). Таким чином, адміністративний контроль постає як форма самоорганізації державної влади для забезпечення її стабільності та результативності [3; 4].

Ключовим напрямом вдосконалення системи контролю ЦОВВ має стати впровадження механізму ефективної співдії органів ЦОВВ. Цей механізм повинен закріпити чіткі процесуальні рамки взаємної відповідальності та спільного планування. Це означає, що на кожному етапі діяльності ЦОВВ мають бути чітко визначені суб'єкти контролю, їхні повноваження та порядок взаємодії, що унеможливить уникнення відповідальності та забезпечить прозорість управлінських циклів.

Для забезпечення дієвості цього механізму зміни мають торкнутися Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», зокрема шляхом доповнення його окремою статтею, наприклад, «Засади співдії та взаємного контролю ЦОВВ». Нова стаття має: встановити обов'язковість розробки Кабінетом Міністрів України чітких регламентів (порядків) виконання спільних завдань, де визначатимуться відповідальні суб'єкти контролю на кожному етапі; чітко розмежувати політичне спрямування (яке здійснює міністр, згідно зі статтею 18 Закону) та адміністративний контроль за процедурою і результатом співдії; впровадити механізм відповідальності (наприклад, дисциплінарної для керівників) не лише за невиконання завдань, але й за порушення процедур взаємодії, що призвело до неефективності. Такі зміни дозволять створити належну правову основу для нової системи контролю, підвищивши прозорість, підзвітність та загальну ефективність виконавчої влади.

Список використаних джерел

1. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Редакція від 30.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3166-17 (дата звернення: 29.10.2025).

2. Чорний О. О. Формування механізмів публічного контролю в діяльності органів державної влади : дис. ... д-ра філософії : 281 / Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро, 2023. 211 с.

3. Маринушкін А. Г. Механізми забезпечення контролю в системі публічної влади як інструмент реалізації публічного управління : дис. ... д-ра філософії : 281 / Таврійськ. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Київ, 2024. 241 с.

4. Зубашевський Н. П., Гривняк Л. Ю., Балик А. В. [та ін.] Механізми адміністративного контролю за діяльністю органів виконавчої влади. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2025. Вип. 45. С. 212–218. DOI: 10.5281/zenodo.15777171.

Олександра АВРАМЕНКО
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ГУЗЕНКО
кандидат економічних наук, доцент
Донецького державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ І СВОБОД

В умовах повномасштабних воєнних дій в Україні актуалізуються питання дієвості та якості правової площини, котра суттєво впливає на життєдіяльність країни. Проблематичні аспекти використання правових норм і стандартів не обминули питання прав і свобод людини в суспільстві, яке постійно відчуває воєнні виклики. Очевидним є те, шо зустрічаються випадки невідповідності окремим правовим нормам і стандартам законодавчим положенням інших правових актів. Стає проблематичним визначення щодо базового положення конкретного правового акту, котрий суперечить сучасному середовищу існуючих правових положень. У надзвичайних умовах розвитку України таке явище негативно впливає на дієвість правових інструментів.

Як зазначає М.В. Буроменський [1], «…проблеми якості законодавства в Україні є одним із ключових чинників, що визначають рівень реального забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Науковець дійшов висновку, що «…низька якість нормативно-правових актів не лише створює труднощі у правозастосовній практиці, але й формує ситуацію невизначеності, у якій конституційно гарантовані права можуть втрачати свою дієвість або реалізовуватися вибірково» [1].

У даному випадку доцільно звернутися до Конституції України [2], в якій законодавець чітко зазначив: «…держава зобов'язана забезпечувати умови для повного й ефективного здійснення прав і свобод, що передбачає передусім стабільне, чітке та передбачуване законодавство, побудоване на принципах верховенства права та юридичної визначеності».

На погляд М.В. Буроменського [1], «…однією з центральних проблем є фрагментарність і несистемність законодавства, що виявляється в значній кількості неузгоджених один з одним актів, дублюванні норм та відсутності єдиних стандартів законодавчої техніки». Такі недоліки призводять до прогалин, які ускладнюють однакове застосування норм, відкривають можливості для їхнього довільного або навіть маніпулятивного тлумачення,

що безпосередньо загрожує принципу рівності всіх перед законом.

У свою чергу експерти аналітики Ю.Каплан, В.Скворцова та О.Валевський [3] стверджують, що «…суттєвою проблемою є також часті, непослідовні та поспішні зміни законодавства, ухвалені без належного аналітичного обґрунтування чи врахування довгострокових наслідків». Експерти констатують той факт, що «…подібна «законодавча турбулентність» ускладнює правове регулювання, послаблює правову визначеність і знижує рівень довіри громадян до державних інституцій» [3].

Таке явище в правовій площині України негативно впливає на діяльність всієї правової системи. Правозастосовним органам, зокрема судам, доводиться працювати в умовах постійної зміни правових норм, що часто породжує неоднакову практику вирішення справ, у тому числі тих, що стосуються основоположних прав і свобод [3].

Натомість О.О. Кот, А.Б. Гриняк, Н.В. Міловська [4] обґрунтовують наявність проблеми «…недостатньої доказовості та обґрунтованості законопроєктів, тобто частина нормативних актів ухвалюється без проведення якісного аналізу впливу, без прогнозування соціальних, економічних і правових наслідків, без гендерної чи антикорупційної експертизи, попри вимоги відповідних методик та рекомендацій Міністерства юстиції України». Саме таке явище, вважають науковці, «…стає причиною появи норм, які суперечать одна одній, або норм, що не здатні досягти поставлених цілей, створюючи додаткові бар'єри для реалізації прав громадян» [4].

Зокрема, Є.В. Павліченко, О.Ю. Білошенко, Ю.С. Чабаненко [5] дійшли висновку, що «…доволі впливовим чинником погіршення якості законодавства є обмежена участь громадськості, експертного середовища, науковців та правозахисних інституцій у процесі правотворення». Таку позицію науковці обґрунтовують тим, що «…за відсутності широкого обговорення та професійної експертизи нормативні акти часто не враховують реальних потреб суспільства, що призводить до низької ефективності їхнього практичного застосування» [5]. Така ситуація зумовлює розрив між задекларованими правами та фактичними можливостями їх реалізації.

Окрім цього, важливим негативним наслідком неякісного законодавства стає нерівність у доступі до правосуддя, коли права та свободи громадян залежать не від закону, а від особливостей правозастосовної практики, правових колізій або прогалин. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що саме юридична визначеність є необхідною передумовою реалізації верховенства права, оскільки створює прогнозованість законодавства та передбачуваність правових наслідків [1,3,5].

Таким чином, за результатами проведених досліджень стає зрозумілим, що якість законодавства – це не лише технічний або процедурний аспект правотворчості, а фундаментальна складова забезпечення прав людини. Вдосконалення законодавчого процесу має ґрунтуватися на системному аналізі, експертній оцінці, стабільності, відкритості та широкому залученні

суспільства. Лише за таких умов законодавство може гарантувати не декларативне, а реальне й повноцінне здійснення конституційних прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Бурменський М.В. Проблеми якості законодавства в Україні та шляхи їх подолання : монограф. Київ : Юрид. думка, 2018. 274 с.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення:25.11.2025)

3. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. / Каплан Ю., Скворцова В., Валевський О. та ін. ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. Київ: НІСД, 2024. 47 с.

4. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монограф. / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Київ : Алерта, 2023. 268 с.

5. Павліченко Є.В., Білошенко О.Ю., Чабаненко Ю.С. Законодавчі засади механізму участі громадськості у здійсненні державного управління в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Вип. № 64. С. 250-2054.

Анастасія АКУЛОВА
студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Судовий захист трудових прав є фундаментальною гарантією для кожного працівника та роботодавця в демократичній правовій державі. Право на звернення до суду закріплене Конституцією України та є невід'ємною складовою системи захисту трудових прав і свобод громадян. Судовий порядок вирішення трудових спорів залишається найбільш поширеним та дієвим механізмом захисту порушених прав у сфері трудових відносин.

Л.Д. Менів наголошує, що трудові спори становлять поширену категорію правових конфліктів, що виникають у сфері реалізації трудових

правовідносин між працівниками та роботодавцями. Сутність трудового спору полягає в наявності розбіжностей щодо застосування, тлумачення або невиконання норм трудового законодавства чи умов трудового договору, коли одна зі сторін вважає свої права порушеними, а інша – заперечує наявність порушення. Залежно від суб'єктного складу та предмета вимог розрізняють індивідуальні трудові спори, що виникають між окремим працівником і роботодавцем, і колективні трудові спори, які охоплюють інтереси трудового колективу або профспілки в комунікації з роботодавцем [1, с. 182]. Такий поділ дозволяє адекватно визначати процедури врегулювання та механізми захисту, оскільки різні види спорів вимагають різних підходів до доказування, визначення суб'єктної компетенції та вибору оптимального шляху вирішення.

Правове регулювання вирішення трудових спорів в Україні здійснюється на базі основних норм трудового законодавства, а саме Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», який визначає загальні принципи і порядок розгляду індивідуальних спорів, а також встановлює спеціальні механізми для колективних конфліктів [2]. Нормативна база передбачає можливість застосування як позасудових способів врегулювання, так і судового захисту з урахуванням особливостей конкретних категорій працівників. Однак вже на рівні практичного застосування часто постає питання належної юрисдикційної наладки: визначення того, чи підлягає конкретна суперечка обов'язковому досудовому розгляду в примирних або комісійних органах, чи допускається безпосереднє звернення до суду. Відсутність однозначності у розмежуванні порядків має наслідком як процесуальні колізії, так і затримки при захисті прав сторін.

Процедурна частина врегулювання індивідуальних трудових спорів передбачає кілька можливих маршрутів: загальний шлях, коли справа спочатку розглядається у внутрішній комісії по трудових спорах на підприємстві, а у разі незгоди – передається до суду; судовий шлях, який дозволяє звертатися одразу до суду; спеціальний порядок, що застосовується до певних категорій працівників залежно від їх статусу чи галузевих особливостей. Ініціювання процесу розгляду зазвичай відбувається шляхом подання позовної заяви відповідно до процесуальних вимог, після чого суд або уповноважений орган здійснює підготовку справи до розгляду, збір та оцінку доказів, встановлення фактичних обставин і правової кваліфікації спору [3, с. 192-193]. Результатом судового розгляду є винесення рішення, яке може бути оскаржене в апеляційній чи касаційній інстанції, а після набрання законної сили підлягає обов'язковому виконанню.

У сучасній судовій практиці одним із найбільш дискусійних питань залишається розмежування цивільної та господарської юрисдикції у справах, що стосуються майнових трудових спорів, зокрема таких, які пов'язані зі стягненням заборгованості із заробітної плати. Аналіз правозастосування свідчить, що проблематика визначення належної юрисдикції у подібних справах набуває особливої актуальності в умовах реформування судової

системи та уніфікації процесуальних норм. Звертаючись до позиції Верховного Суду, викладеної у Постанові від 13 листопада 2019 року у справі № 761/24489/17, слід зазначити, що суд дійшов важливого висновку щодо предметної компетенції судів загальної юрисдикції. Зокрема, підкреслено, що такі суди не мають чітко окресленої предметної юрисдикції, однак розглядають справи про захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод або інтересів, які виникають із цивільних, трудових, сімейних, земельних, житлових та інших правовідносин, якщо їх розгляд не віднесений до компетенції іншого судочинства. При цьому Верховний Суд визначив основні критерії для розмежування цивільної юрисдикції від інших видів судочинства. Насамперед, вирішальним є наявність спору про право цивільне, тобто такого, що стосується приватних, майнових чи немайнових відносин між рівноправними суб'єктами. Другим визначальним критерієм є суб'єктний склад спору, коли принаймні однією зі сторін виступає фізична особа, що діє як носій приватних прав та обов'язків. Нарешті, третім є наявність прямої законодавчої вказівки щодо розгляду спору в межах певного виду судочинства, що забезпечує чіткість і передбачуваність процесуального регулювання [4].

Таким чином, аналіз вищенаведеної правової позиції дозволяє зробити висновок, що розмежування цивільної та господарської юрисдикції повинно здійснюватися не лише з урахуванням формальних критеріїв, а й з огляду на сутність спірних правовідносин. Трудові спори, пов'язані з оплатою праці, навіть якщо їх ініціатором є суб'єкт господарювання, не втрачають характеру цивільно-правових відносин, оскільки безпосередньо стосуються реалізації конституційного права громадянина на працю та своєчасне отримання винагороди за неї.

Варто також підкреслити, що забезпечення єдності судової практики у таких справах сприяє зміцненню принципу правової визначеності та підвищує довіру до судової системи. Розмежування юрисдикції має не лише технічне, а й сутнісне значення, оскільки помилкове визначення компетентного суду призводить до затягування процесу, порушення права на ефективний захист та збільшення процесуальних витрат сторін. Крім того, з урахуванням соціальної природи трудових правовідносин, особливого значення набуває своєчасність судового захисту, адже затримка у розгляді спорів про оплату праці безпосередньо впливає на матеріальне становище працівників і реалізацію принципу справедливості. Узагальнюючи зазначене, слід акцентувати, що сучасна судова практика потребує подальшого вдосконалення підходів до визначення юрисдикції у трудових спорах. Доцільним є посилення узгодженості між нормами цивільного, господарського та трудового процесів, а також розвиток правових позицій Верховного Суду, спрямованих на уніфікацію практики та забезпечення реального доступу до правосуддя.

Щодо шляхів удосконалення, необхідними є системні кроки в декількох напрямах. Потрібне оновлення трудового законодавства з урахуванням

сучасних моделей праці та чітке визначення юрисдикції у спірних питаннях. Крім того, варто працювати над підвищенням правової обізнаності громадян через освітні програми, консультаційні центри та інформаційні кампанії, що зробить систему захисту більш доступною. Процесуальна оптимізація, спрямована на скорочення строків розгляду, усунення надлишкової бюрократії та запровадження спеціалізованих підрозділів або судових палат, може підвищити оперативність та якість розгляду трудових справ. Розвиток досудових і альтернативних механізмів врегулювання, таких як медіація або примирення, має стати пріоритетом не для заміни суду, а для зменшення його навантаження та підвищення загальної ефективності системи. Систематичний моніторинг практики розгляду трудових спорів і аналітика судових рішень дозволять виявляти типові проблеми і оперативно вносити корективи до нормативної бази.

Тож судовий порядок вирішення трудових спорів залишається центральним елементом системи правового захисту, гарантом відновлення порушених прав і механізмом забезпечення державного примусу. Проте його ефективність залежить від сучасності законодавства, рівня правової культури населення та здатності інститутів швидко реагувати на зміни в суспільно-економічних умовах. Найбільш доцільним є поєднання судового та позасудового підходів, коли суд виступає останньою інстанцією, а першочерговими механізмами стають досудові форми врегулювання, адаптовані до потреб і можливостей сторін.

Система вирішення трудових спорів потребує модернізації на всіх рівнях: законодавчому, інституційному та культурному. Законодавчі зміни мають бути спрямовані не лише на технічну адаптацію норм до нових форм зайнятості, а й на створення зрозумілих, доступних і передбачуваних процедур для пересічного працівника. Паралельно необхідно інвестувати в освіту та просвітництво, бо подолання правової безграмотності значно підвищить ефективність як судового, так і позасудового захисту. Особливе значення мають розробка механізмів оперативного вирішення спорів на рівні підприємств та розвиток професійних практик медіації, що дозволить зберегти трудові відносини і зменшити соціальні витрати. У довгостроковій перспективі бажано сформувати культуру партнерства у трудових відносинах, де суд стане не ареною постійного конфлікту, а механізмом відновлення справедливості у випадках, коли всі інші шляхи вичерпані.

Список використаних джерел

1. Менів Л.Д. Урегулювання трудових спорів шляхом медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. Вип. 71. С. 181–185.

2. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1998, № 34, ст.227.

3. Олійник О.О. До питання вирішення трудових спорів у судовому порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2022. Вип. 70. С. 191-195.

4. Постанова від 13.11.2019 № 761/24489/17 Верховний Суд. Велика Палата. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/86036696 (дата звернення 07.11.2025).

Айтан АЛІЄВА
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті воєнного стану питання зайнятості жінок постає як один із ключових соціально-економічних викликів. Збройна агресія суттєво трансформувала структуру ринку праці: значна частина чоловіків залучена до виконання оборонних завдань, що фактично змістило центр трудової активності на жінок. Вони дедалі частіше беруть на себе відповідальність не лише за економічне утримання сімей, а й за підтримання функціонування галузей, які раніше не асоціювалися з жіночою зайнятістю. Таке розширення трудових ролей посилює їхнє значення як основного трудового ресурсу періоду війни.

Статистичні дані свідчать про суттєве зростання частки жінок серед осіб, які перебувають у пошуку роботи. В умовах, коли мобілізація різко скоротила кількість економічно активних чоловіків, саме жінки формують переважну частину зареєстрованих безробітних. Така диспропорція створює суперечливу ситуацію: з одного боку, жінки стикаються з обмеженими можливостями працевлаштування, а з іншого – саме вони виступають основою для підтримання економічної стабільності країни у критичний період [4, с. 81].

Законодавчі механізми, адаптовані до воєнних умов, суттєво модернізували підходи до залучення жінок у професійну діяльність. Нормативні акти, що регулюють організацію трудових відносин під час війни, допускають їх участь у видах робіт, які раніше були для них заборонені через підвищений рівень небезпеки. Водночас закон зберігає особливі гарантії щодо охорони праці вагітних жінок та матерів немовлят, чітко окреслюючи заборону їхнього залучення до важких або шкідливих робіт. Це підкреслює прагнення

держави забезпечити баланс між залученням жінок до виробничих процесів і захистом їхнього здоров'я [2, с. 76].

Воєнний стан також розширив межі регулювання робочого часу, надаючи роботодавцям можливість підвищувати його тривалість. Допустиме збільшення робочого тижня до шістдесяти годин дозволяє підприємствам стабілізувати виробничі процеси, однак така гнучкість створює додаткове навантаження на жінок, які традиційно поєднують професійну діяльність із сімейними обов'язками. Цей аспект демонструє необхідність посилення соціальної підтримки працюючих жінок, адже перевтома і стрес за умов війни можуть мати довгострокові негативні наслідки [3].

Проблема внутрішньої міграції також посідає важливе місце в контексті жіночої зайнятості. Жінки, які змушені покидати свої домівки через бойові дії, часто стикаються з потребою швидкого пошуку роботи в незнайомому середовищі, без належної інфраструктурної підтримки. Держава, визнаючи масштаб цієї проблеми, спростила процедури реєстрації безробітних та посилила програми компенсацій для роботодавців, які готові працевлаштовувати жінок-ВПО. Це створює додаткові стимули для розширення їхньої присутності на ринку праці.

Незважаючи на труднощі, багато жінок виявляють готовність до професійної адаптації, інвестуючи час у перенавчання та здобуття нових компетенцій. Високий рівень мотивації до перекваліфікації свідчить про прагнення забезпечити стабільний дохід і підвищити конкурентоспроможність на сучасному ринку праці, що стрімко змінюється під впливом цифровізації. Саме в період війни зростає попит на програми навчання, спрямовані на розвиток цифрових, управлінських та підприємницьких навичок, здатних забезпечити жінкам доступ до нових професійних можливостей [1, с. 105].

Поступово зміцнюється і роль жінок у сфері підприємництва. Чимало жінок відкривають власні справи, забезпечуючи роботою себе та інших, особливо у регіонах, що зазнали значних руйнувань. Зростання їхньої присутності серед керівників бізнесу свідчить про зміну економічних моделей і формування нового підходу до економічної активності в умовах воєнного ризику. Жіноче підприємництво стає не лише адаптаційною стратегією, але й важливою складовою відновлення місцевих економік.

Водночас трудові права жінок залишаються вразливими через можливість примусового переведення на іншу роботу або зміну умов праці без повної згоди працівниці. Наявність таких механізмів, хоч і виправдана потребами оборони та функціонування критичної інфраструктури, створює ризики для порушення балансу між професійною діяльністю і приватним життям жінок. Це підсилює потребу у вдосконаленні механізмів правового захисту та контролю за дотриманням гарантій під час війни [5, с. 44].

Попри численні труднощі, потенціал участі жінок у післявоєнному відновленні країни є надзвичайно високим. Уже сьогодні спостерігається

тенденція до розширення їхньої присутності у галузях, які потребують фізичної витривалості та технічних навичок. Поступове входження жінок у традиційно «нежіночі» професії свідчить про руйнування усталених стереотипів і формування нової моделі гендерних ролей на ринку праці. У майбутньому саме жінки можуть стати ключовим драйвером розвитку економіки та відновлення країни після закінчення війни.

Список використаних джерел

1. Гнідаш В. С. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23–24 травня 2024 р.). Суми : Сумський держ. ун-т, 2024. С. 104-108.

2. Дика С. А., Юшко А. М. Трудові права іноземців в Україні: проблеми їх реалізації. Інформаційно-комунікаційна платформа "Розумні правові інновації". 2019. С. 165. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_24.pdf.

3. Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення. *Гендер в деталях*. URL : https://genderindetail.org.ua/ season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html.

4. Краліна А. О., Плохіх В. В. Вплив гендерних особливостей самооцінки на реалізацію можливостей працевлаштування. *Актуальні проблеми сучасної психології :* матеріали II Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Одеса, 5 жовт. 2021 р.). Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. С. 81-94.

5. Лінькова С. М. Особливості регуляції негативних психоемоційних станів жінок в умовах воєнного стану : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. кер. О. В. Пучина. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 95 с.

Ігор АНДРОСЮК
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ЧИННОСТІ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Як відомо, права та свободи людини є важливими досягненнями не тільки окремої держави, а й усього людства. Вони уособлюють потенційні можливості кожного індивіда реалізовувати свої потреби у суспільстві та державі. Безумовно, особливо важливими є конституційні права і свободи, що позиціонуються головним актом законодавства переважної більшості держав.

В Україні на рівні Конституції визначено комплекс прав, свобод і обов’язків, що забезпечують функціонування держави на демократичних і правових засадах. Хоча конституційні права мають найвищу юридичну силу, вони не завжди абсолютні. Їх можна обмежити законом для захисту здоров'я, моралі, національної безпеки, прав інших громадян і громадського порядку. Так, стаття 64 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом з тим не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції нашої держави [1; 2, с. 42-43].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для

забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Конституційні обмеження прав та свобод людини були застосовані задля об'єднання громадян, щоб досягти однієї мети – перемоги над агресором [3].

Відповідно до зазначених вище нормативів, з боку держави допускаються обмеження у правах людини стосовно: гарантованості недоторканності житла (ст. 30 Конституції України); гарантованості таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції); невтручання в особисте і сімейне життя (п. 1 ст. 32 Конституції); недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (п. 2 ст. 32 Конституції); права на ознайомлення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (п. 3 ст. 32 Конституції); гарантованості судового захисту права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (п. 4 ст. 32 Конституції); гарантованості кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України (ст. 33 Конституції); гарантованості права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань і права вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції); права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції); права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції); права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції); права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і фактично на захист конкуренції у підприємницькій діяльності та права споживачів (ст. 42 Конституції); права на працю, як і заборону примусової праці, захист від незаконного звільнення і на своєчасне одержання винагороди за працю (ст. 43); права тих, хто працює, на страйк (ст. 44 Конституції). Певні обмеження передбачаються навіть у сфері освіти і можуть бути застосовані, наприклад, щодо права на навчання рідною мовою або безоплатності певних видів освіти (ст. 53 Конституції). Додатково було запроваджено обмеження щодо свободи пересування іноземців, зокрема обмеження на в'їзд та виїзд з країни іноземців і заборону виїзду з країни чоловікам віком від 18 до 60 років [4, с. 77].

Також норми національного права інших країн та історична практика, що склалася, передбачають обмеження прав та свобод громадян і на міжнародному рівні. Хоч у таких міжнародних документах, як: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН у 1966 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про статус осіб без громадянства 1954 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання від 10 грудня 1984 р., Європейська Конвенція з прав людини 1950 року тощо, – декларується невідчужуваність і непорушність означених прав [5, с. 97-98].

Як відомо з теорії конституційного права, такий відступ від положень європейського законодавства має назву дерогація. Право на дерогацію – можливість держави відступати під час надзвичайних ситуацій, в умовах особливих правових режимів свого існування від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, призупиняти дію частини національного законодавства. Дерогація не може застосовуватись до всього кола гарантованих прав та свобод; як правило, зазвичай резервуються від обмеження: право на життя, майнові права, заборона застосування санкцій поза рамках закону або за спрощеною процедурою тощо [6, с. 12].

Як вважає ряд науковців, загалом у державі запровадження такої політики означає виникнення деяких проблем та ризиків, таких як: відсутність чи недостатність контрольних механізмів або недотримання засад прозорості; довільне тлумачення правових норм, які обмежують права людини, якщо ці норми сформульовані нечітко; надмірне втручання в особисті права людини при порушенні принципів пропорційності; використання обмеження прав людини, навіть легальне, але задля політичних або інших інтересів владних структур чи інших впливових груп; перешкоджання у процесі оскарження необґрунтовано обмежених прав; несправедливе обмеження прав одних осіб на користь інших, що призводить до нерівності та дисбалансу в загальній системі прав тощо [7].

В умовах дії особливих правових режимів, при наявності складної чи навіть кризової політичної ситуації, – активний прояв окремих чи кількох з цих проблем, а також невідповідність обмежень прав міжнародним стандартам і принципам прав людини, можуть серйозно підірвати довіру до державної влади окремої країни, зокрема до найважливіших її інститутів: до правоохоронних органів, органів нагляду і контролю, системи правосуддя, інших суб'єктів та механізмів захисту прав людини.

Деякі дослідники стоять на позиціях максимально можливого збереження громадського контролю над сектором безпеки та Силами оборони держави, навіть в умовах об'єктивного обмеження доступу до інформації. На

їх погляд, при легітимізації дерогаційних процесів важливо зберегти легальність та прозорість громадського контролю, завдяки чому можна досягти певного консенсусу з громадянами, навіть в умовах особливих правових режимів. Отже, для здійснення такої політики обов'язково потрібен дієвий механізм реалізації, який буде контролювати суб'єктів провадження такої політики, сприяти недопущенню виникнення критичних суспільних проблем [8, с. 52-53].

Отже, як зазначалось, основні норми, що формують юридичну основу обмеження прав людини під час воєнного стану, чітко закріплені в Конституції України. Одна час від часу спостерігаються спроби вдосконалити правову базу механізму обмеження цих прав. Такі ініціативи мають різний характер і відрізняються за якістю юридичної техніки та обґрунтованістю, що робить їх предметом ретельного наукового аналізу [9].

Як вбачається, важливим елементом механізму обмеження прав людини в умовах воєнного стану є юридичні гарантії. Звісно, що це гарантії, які забезпечують дотримання основних принципів легального обмеження прав в Україні в умовах воєнного стану і, зрозуміло, що, передусім, йдеться про захист незаконно порушених прав на всіх рівнях, починаючи від первинних ланок національної судової системи чи державних контролюючих органів, й аж до рівня *Європейського суду з прав людини*. Тобто і сама можливість оскарження незаконного обмеження прав (на погляд окремих дослідників) вже може вважатися певною гарантією захисту прав людини [4, с. 78-79].

Слід зазначити, що насправді перелік обмежень прав людини в Україні під час дії правового режиму воєнного стану можна вважати більш-менш стандартним для світової практики. В Україні вже сформований адекватний і відносно дієвий юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану, і він задіяний ще далеко не на максимальну потужність. При цьому важливим є й те, що держава усвідомлює, що порушення чи обмеження прав людини не може сприйматися за норму. Так, в Указі Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 58/2023, у п. 2, йдеться про доручення Міністерству закордонних справ України забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення [10].

Як вбачається, цей факт, навіть у складних обставинах неспровокованої збройної агресії російської федерації проти України, свідчить про максимальну спрямованість України на міжнародні демократичні орієнтири в дотриманні норм міжнародного права стосовно прав та свобод людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Мерник А. М, Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал. 2020*. № 2. С. 42–47.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 23.11.2025).

4. Матвєєв С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023/2. С. 76-80 URL: https://chasprava. com.ua/index.php/journal/article/ download/862/801/ (дата звернення: 23.11.2025).

5. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: *навч.-метод. посібник* / за ред. О. В. Бігняка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.

6. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 2. С. 9-15.

7. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упоряд. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

8. Мерник А. М. Громадський контроль в умовах воєнного стану. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31, № 4, С. 46-62. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(4)_2024-46-62.pdf (дата звернення: 23.11. 2025).

9. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сферах національної безпеки і оборони. URL: http://w1.c1. rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70161(дата звернення: 23.11. 2025).

10. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 6 лютого 2023 року № 58/2023. Указ затверджено Законом України від 07.02.2023 № 2915-IX. URL: https://www.president.gov. ua/documents/582023-45757 (дата звернення: 23.11.2025).

Владислав БАНДУРІН
курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ 1948 РОКУ НА ФОРМУВАННЯ АРАБСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Прийняття Загальної декларації прав людини стало фундаментальною подією у розвитку міжнародного права та систем глобального захисту прав людини. Документ заклав універсальні стандарти гідності, свободи, рівності й недоторканності прав особи. Згідно зі статтею 1 Декларації, всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, а стаття 2 гарантує право кожної людини на всі права і свободи без будь-якої дискримінації. Ці принципи вплинули на формування регіональних механізмів у різних частинах світу, включно з арабським регіоном [1].

У країнах арабського світу інтеграція принципів Декларації відбувалася поступово та нерідко супроводжувалася внутрішніми суперечностями, оскільки місцеві правові системи ґрунтуються на нормах ісламського права (шаріату), що відрізняються від світських підходів, закладених у тексті 1948 року. Водночас в ісламській юриспруденції існують категорії, що корелюють із загальнолюдськими цінностями, – справедливість, гідність, рівність та соціальна відповідальність, що дозволило адаптувати положення Декларації до регіональної правової традиції.

Одним із найважливіших проявів впливу Загальної декларації стало ухвалення Арабської хартії прав людини. Перша редакція документа була прийнята у 1994 році, а оновлена – у 2004 році Радою Ліги арабських держав. Хартія відтворює ключові положення Декларації: стаття 5 закріплює право на життя як невід'ємне право кожної людини, стаття 8 забороняє катування та жорстоке, нелюдське або принижуюче поводження, стаття 12 гарантує право

на справедливий суд, а стаття 3 проголошує рівність усіх перед законом. Водночас текст документа поєднав універсальні міжнародні стандарти з регіональними особливостями та ісламською правовою традицією, що відображає прагнення арабських країн до збереження правової ідентичності у межах глобального правозахисного дискурсу [2].

Вплив Декларації суттєво позначився на конституційних реформах низки арабських держав. Так, Конституція Арабської Республіки Єгипет 2014 року у преамбулі прямо стверджує, що країна готує Конституцію, яка узгоджується із Загальною декларацією прав людини, у розробці якої Єгипет брав участь. Стаття 93 Конституції Єгипту закріплює, що держава зобов'язана дотримуватися міжнародних договорів у сфері прав людини, які Єгипет ратифікував, забезпечуючи пріоритет міжнародних стандартів у національному законодавстві [3].

Конституція Тунісу 2014 року у статті 21 гарантує людську гідність, у статті 46 закріплює принцип гендерної рівності, а стаття 6 забезпечує свободу совісті й переконань, що повністю узгоджується з нормами Декларації. Подібні зміни свідчать про модернізацію правових систем арабських країн на основі універсальних міжнародних стандартів [4].

Не менш значущою є діяльність правозахисних організацій, що сформувалися на основі міжнародних стандартів, у тому числі Арабської організації з прав людини та Арабського інституту з прав людини. Ці організації відіграють ключову роль у документуванні порушень, формуванні аналітичних оглядів, розвитку правової культури та просуванні принципів Декларації у регіоні.

Важливо зазначити, що в ісламських державах наявна і власне правова практика, яка відображає, наскільки дотримуються прав, закріплених в офіційних документах, у реальному житті. І вона свідчить про наявність розриву між проголошеними в ісламських деклараціях та хартіях правами людини, з одного боку, і політикою держави та судових органів – з іншого.

На практиці у багатьох мусульманських державах, як і раніше, реалізуються насамперед закони шаріату, а не проголошені правові документи. Це викликає різку критику з боку міжнародних правових організацій (насамперед Міжнародної Амністії), які вбачають за цими порушеннями відмову від проголошених норм.

Тож подані в ісламських деклараціях норми далеко не завжди відповідають мусульманській концепції прав. Саме тому правова практика є більш традиційною [5, с. 24].

Отже, вплив Загальної декларації прав людини 1948 року на формування арабської системи захисту прав людини є системним та багатовимірним. Декларація стала основою розвитку регіональних документів, стимулювала модернізацію національних правових систем, сприяла конституційним реформам, інституційному становленню правозахисних органів і розвитку громадянського суспільства. Попри культурно-релігійні особливості регіону,

універсальні норми, закладені в Декларації, продовжують визначати стратегічний напрям розвитку арабської правозахисної системи.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : документ № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.11.2025).
2. Arab Charter on Human Rights. URL: https://digitallibrary.un.org/record/551368?v=pdf (дата звернення: 27.11.2025).
3. Constitution of the Arab Republic of Egypt. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
4. Constitution of the Tunisian Republic. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
5. Марченко О. В. Права людини у вимірах західної і східної цивілізацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 4. С. 30–37.

Юрій БЕЗСОНОВ
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти юридичного факультету Національного університету «Запорізька політехніка»

Науковий керівник –
Руслана МАКСАКОВА
в.о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка», доктор юридичних наук, професор

ПАРЛАМЕНТСЬКІ КОМІТЕТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Проблематика організації та ефективності діяльності парламентських комітетів Верховної Ради України набуває особливої ваги в умовах триваючого реформування системи державного управління та становлення демократичних інститутів влади. Комітети є основними робочими органами парламенту, на які покладається значна частина законотворчої, контрольної й аналітичної роботи. Проте на практиці їх функціонування не завжди забезпечує належну якість підготовки законопроєктів, стабільність законодавчого процесу та ефективність парламентського контролю. Такий стан справ зумовлений низкою об’єктивних і суб’єктивних чинників – від

недосконалості нормативно-правового регулювання їх статусу до обмеженої інституційної спроможності та політичної фрагментованості парламенту.

Проблематика парламентських комітетів розглядалася різними науковцями переважно в контексті загального розвитку парламентаризму, організації парламентського контролю та вдосконалення законотворчого процесу, однак питання ефективності їх діяльності залишаються розкритими лише частково [2, с. 18-22].

Парламентський комітет в загальному розумінні можна визначити як спеціалізований, колегіальний орган, створений в межах парламенту, який має визначену тематику (предмет відання), сформований із числа народних депутатів, наділений функцією підготовки (законодавчих, контрольних, організаційних) та діє за регламентом парламенту. Комітет як елемент внутрішньої структури парламенту був досить влучно схарактеризований відомим американським політиком, 28-м президентом США Томасом Вудро Вільсоном: «Конгрес на сесії – це Конгрес на публічній виставці, тоді як Конгрес у своїх комітетських залах – це Конгрес на роботі» [5, с. 398].

Комітети не мають статусу окремих органів державної влади, адже діють у межах парламенту і від його імені. Їх діяльність є продовженням роботи Верховної Ради у спеціалізованих сферах, що відображає внутрішньоорганізаційний характер цих структур. Ця правова природа підтверджується і положеннями Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 № 116/95-ВР (далі – ЗУ «Про комітети ВРУ»), який конкретизує конституційні засади. У статті 1 ЗУ «Про комітети ВРУ» визначено, що комітети Верховної Ради України – це орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямами законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій.

Варто підкреслити, що Регламент Верховної Ради України (далі – Регламент ВРУ), затверджений Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI та ЗУ «Про комітети ВРУ» деталізує процедури діяльності комітетів.

Відповідно до статті 5 ЗУ «Про комітети ВРУ» та ст. 81 Регламенту ВРУ, Верховна Рада України на своїй першій сесії більшістю голосів від конституційного складу затверджує кількість комітетів, їх назви та предмети відання. Саме це рішення є підставою для створення комітетів нового скликання. На сьогодні законодавство України не встановлює фіксованої кількості комітетів, залишаючи це питання на розсуд Верховної Ради. На думку О. І. Зозулі, комплексне затвердження Верховною Радою переліку та предметів відання комітетів забезпечує їх структурованість і функціональну узгодженість, а також надає парламенту можливість уникнути дублювання компетенцій [1, с. 294]. Крім того, комітети мають право самостійно створювати підкомітети, визначаючи їх перелік, кількісний склад та предмети

відання. Це закріплено у статті 37 ЗУ «Про комітети ВРУ».

Відповідно до частини четвертої статті 5 ЗУ «Про комітети ВРУ», парламент має право ліквідувати або реорганізувати (змінити назву, предмет відання) раніше створений комітет. Таке положення дає змогу Верховній Раді вдосконалювати свою внутрішню структуру, оптимізувати роботу комітетів, усувати дублювання повноважень і підвищувати ефективність діяльності парламенту. Верховна Рада приймає рішення про ліквідацію комітету постановою, у якій визначається правонаступник щодо його предметів відання. Наприклад, у 2011 році Постановою Верховної Ради України «Про внесення змін до деяких постанов Верховної Ради України» від 03.03.2011 р. № 3085-VI було ліквідовано Комітет з питань податкової та митної політики із передачею його предметів відання Комітету з питань фінансів і банківської діяльності. Як зазначається у пояснювальній записці до проєкту цієї постанови, формулювання «об'єднання комітетів» не відповідає чинному законодавству, адже в правовій системі України відсутня така форма, натомість фактично йдеться про ліквідацію одного комітету та реорганізацію іншого.

Науковці звертають увагу, що процедура ліквідації комітетів залишається недосконало врегульованою – вона не містить чітко визначених стадій, строків та критеріїв, що створює ризики зловживань і політичної доцільності. Як підкреслює О. І. Зозуля, «на законодавчому рівні має бути закріплений комплексний порядок ліквідації комітетів, який передбачатиме передачу предметів відання, врегулювання статусу персонального складу та порядок завершення справ ліквідованого комітету» [1, с. 322]. У практиці Верховної Ради приклади ліквідації комітетів зустрічаються нечасто. Так, станом на момент написання роботи жодного комітету Верховної Ради України дев'ятого скликання не було ліквідовано.

Структура парламентських комітетів є системною, ієрархічною та гнучкою організаційною побудовою, що забезпечує ефективне функціонування Верховної Ради України як представницького органу влади. Її елементи – керівництво (голова комітету, перший заступник голови комітету, заступники голови комітету), секретаріат, члени комітету та апарат – діють у межах чітко визначених повноважень і процедур, закріплених у законодавстві.

Повноваження парламентських комітетів мають правовий і процедурний характер, що відрізняє їх від політичної діяльності депутатських фракцій. Як наголошує А. В. Шипіка: «комітети є не лише політичними, але насамперед правовими інститутами, які діють на основі процедур, визначених Конституцією, законами України та Регламентом Верховної Ради» [4, с. 26]. Голова комітету організовує роботу комітету, веде його засідання, підписує висновки, рекомендації та листи, представляє комітет у відносинах із керівництвом Верховної Ради, Кабінетом Міністрів України, іншими органами державної влади та громадськістю. Члени комітетів реалізують свої

повноваження через участь у засіданнях, голосування за рішення комітету, роботу в підкомітетах та підготовку звітів. Вони мають право вносити пропозиції, вимагати інформацію, брати участь у перевірках і слуханнях, а також подавати окремі думки щодо прийнятих рішень. При цьому члени комітету зобов'язані брати участь у засіданнях, дотримуватися Регламенту Верховної Ради та виконувати доручення комітету.

Важливою організаційною формою роботи комітетів є комітетські слухання. Якщо парламентські слухання виконують загальнодержавну роль, створюючи платформу для обговорення ключових питань розвитку країни, то комітетські слухання дають змогу оперативно розглядати вузькопрофільні проблеми, напрацьовувати рекомендації й здійснювати поточний парламентський контроль. Як зазначає З. О. Погорєлова, процедура слухань у комітетах є формою реалізації контрольних повноважень парламенту, що поєднує правовий та публічний виміри діяльності Верховної Ради [3, с. 52]. Вона вважає, що слухання дозволяють не лише контролювати діяльність уряду, але й налагоджувати постійний діалог між державою та громадянами. Допоміжними формами роботи комітетів є робочі групи, тематичні семінари, науково-практичні конференції, «круглі столи» – вони забезпечують гнучкість, аналітичну глибину та експертність роботи комітетів, сприяючи вдосконаленню якості законодавчого.

Підготовка проєкту нормативно-правового акту парламентськими комітетами до першого читання характеризується проведенням аналітичної роботи, оцінкою основних положень, принципів та логіки законопроєкту, узгоджуючи його з іншими законодавчими актами. Під час підготовки до другого читання головний комітет розглядає всі подані пропозиції, узагальнює їх і формує порівняльну таблицю. У ній зазначаються: текст законопроєкту, прийнятого за основу; зміст пропозицій і поправок; позиція комітету щодо кожної з них; остаточна редакція статей законопроєкту, що пропонується головним комітетом для прийняття у другому читанні. Підготовка законопроєкту до третього читання полягає у розгляді головним комітетом уточнень, спрямованих на усунення помилок, технічних неточностей і суперечностей у тексті. На відміну від попередніх стадій, третє читання не передбачає принципових змін змісту закону, а має на меті лише його технічне доопрацювання.

Отже, в системі внутрішньої структури ВРУ парламентські комітети займають провідне місце, що обумовлено їх участю в реалізації всіх функцій діяльності парламенту в цілому.

Список використаних джерел

1. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків : Майдан, 2019. 620 с.

2. Максакова Р. М. Верховна Рада України як орган установчої влади. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2011. № 4. С. 18–22.

3. Погорєлова З. О. Процедура проведення слухань у комітетах Верховної Ради України

і міжнародний досвід. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2003. № 3. С. 50–61.

4. Шипіка А.В. Організаційно-правові аспекти діяльності комітетів Верховної Ради України. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 21–28.

5. Lawrence Evans C. Congressional Committees. The Oxford Handbook of the American Congress / Edited by George C. Edwards III, Frances E. Lee, and Eric Schickler. 2011. URL: https://calgara.github.io/Pol1_Fall2017/Evans_committees_2011.pdf (дата звернення: 22.10.2025).

Ліна БЕРЛИМЕНКО
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Права та свободи людини є невід'ємною частиною та фундаментальною ознакою становлення та соціалізації кожного індивіда. Завдяки цим елементам у сучасному цивілізованому світі кожна особа може задовольняти свої потреби та інтереси, реалізовуватись та зосереджуватись у певній сфері діяльності. Права та свободи слугують основою для формування демократичної, правової держави, у якій головною цінністю визнається людина, її життя, честь і гідність. Гарантування та забезпечення прав і свобод громадян є ключовим обов'язком держави, що визначає рівень її цивілізованості та ступінь розвитку суспільства.

У сучасній українській правовій думці питання значення й гарантування прав людини детально досліджуються такими науковцями, як С. Бобровник, М. Козюбра, А. Колодій, О. Петришин, С. Погребняк, І. Процюк, П. Рабінович, М. Савчин, О. Скрипнюк, С. Шевчук та інші. Окремо слід відзначити монографічну працю А. Мерник «Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації» (2024 р.). Вчені наголошують, що у сучасному світі поняття права та свободи є не лише юридичним чинником, але й моральним та соціологічним орієнтиром розвитку суспільства.

У юридичній літературі виділяють багато визначень щодо терміну «воєнний стан». Одним із них є такий: «воєнний стан – це особливий правовий режим, який установлюється в державі або в окремих її місцевостях. Уведення правового режиму надає особливі повноваження органам виконавчої влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування порівняно з повноваженнями, встановленими їм законодавством для мирного часу, і створює необхідні умови для здійснення цих особливих повноважень, а також концентрації всіх необхідних ресурсів для забезпечення оборони держави» [1, с. 10]. Розглядаючи правові засади змісту та особливостей воєнного стану, які зазначені у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р., можемо зауважити, що цей нормативно-правовий акт забезпечує порядок його застосування, коло суб'єктів, особливості функціонування державної влади та місцевого самоврядування, а також тимчасові обмеження прав та свобод громадян у період воєнного стану [2].

Сьогодні перед правовою системою України постає завдання щодо створення і застосування правового інструментарію обмежень прав людини в умовах особливих режимів, спрямованого на недопущення неправомірного втручання у права людини та забезпечення загального інтересу у вигляді підтримання миру та безпеки на території України [4, с. 4].

Розглядаючи особливості прав людини під час воєнного стану в Україні, можемо зауважити, що права людини на сьогодні обмежені. Проаналізувавши статті 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, дізнаємося, що обмеженню підлягають: право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [3]. Всі зазначені права на сьогодні використовуються в обмеженій формі та строк правового режиму воєнного стану неодноразово подовжувався.

Якщо говорити нині про проблеми людства, варто зазначити, що в Україні через воєнний стан діють певні рамки, спрямовані на забезпечення безпеки держави та громадян. До прикладу, існує заборона на виїзд за кордон для більшості осіб чоловічої статі призовного віку, що пов'язано з необхідністю мобілізаційної готовності країни. Також у багатьох регіонах введена комендантська година, яка покликана мінімізувати ризики диверсій,

підвищити контроль за пересуванням населення та забезпечити належний рівень громадської безпеки. Також можемо додати: щодо проведення масових заходів, регулювання роботи комунальних служб, можливість примусового відчуження майна для потреб оборони з подальшою компенсацією тощо. Усі перелічені обмеження мають виключно тимчасовий характер і запроваджуються лише настільки, наскільки це потрібно для гарантування обороноздатності держави, безпеки населення та підтримання громадського порядку. Водночас їх дія істотно позначається на щоденному житті людей, адже змінює звичні форми реалізації прав і змушує суспільство пристосовуватися до нової реальності воєнного часу.

Порушення громадянами цих встановлених державою заходів правового режиму тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність. Наприклад, при порушенні комендантської години, невиконання законних вимог військових чи правоохоронних органів, ухиленні від мобілізації, порушенні правил переміщення, поширенні забороненої інформації або перешкоджанні діяльності сил оборони.

Отже, розглянувши питання порушення прав та свобод людей у період воєнного часу, можемо зазначити, що тимчасові обмеження виступають вимушеним інструментом держави, спрямованим на забезпечення обороноздатності, публічної безпеки та стабільності.

Список використаних джерел

1. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона.* 2019. № 2. С. 9-16.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

4. Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації : монограф. Харків : Право, 2024. 456 с.

Ігор БІЛИК
курсант ННІ поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник –
Сергій БРАТЕЛЬ
завідувач кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Розбудова правової держави та забезпечення верховенства права є ключовими засадами функціонування Національної поліції України. Умови воєнного стану, запровадженого у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, суттєво трансформували підходи до забезпечення прав та свобод громадян, посиливши роль правоохоронних органів у сфері публічної безпеки, оборони та протидії внутрішнім загрозам. Воєнні дії, підвищений рівень небезпеки, обмеження конституційних прав і свобод – усі ці обставини створюють складні умови для реалізації поліцейськими своїх повноважень, водночас зберігаючи пріоритетність прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних правових актах [1-2].

У діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану важливим є дотримання принципу пропорційності – співвідношення між застосовуваними заходами та ступенем загрози. Зокрема, обмеження окремих прав можливе лише у межах, що прямо визначені Указом Президента України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та міжнародними стандартами у сфері прав людини [2-5]. Поліцейські зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах та у спосіб, передбачені законом, забезпечуючи баланс між безпекою держави і захистом прав громадян.

У практичній площині особливої актуальності набуває забезпечення прав затриманих осіб. Навіть в умовах воєнного часу поліцейські не можуть відступати від основоположних гарантій, таких як заборона катувань, право на захист, негайне інформування затриманого про підстави затримання, а також повідомлення родичів про місце перебування особи. Міжнародні стандарти, зокрема практика ЄСПЛ, підкреслюють, що права людини не можуть бути нівельовані посиланнями на воєнний стан, окрім випадків, передбачених статтею 15 Європейської конвенції з прав людини [5].

Важливою складовою діяльності Національної поліції є забезпечення свободи пересування, права на приватність та недоторканність житла

громадян. В умовах воєнного стану запроваджуються комендантська година, спеціальні перепустки, перевірка документів, огляд транспортних засобів, обмеження доступу до окремих районів. Проте навіть у таких умовах поліцейські зобов'язані дотримуватися законності цих заходів, фіксувати їх підстави, забезпечувати мінімальне втручання в особисте життя громадян. Недопустимими є свавільні перевірки чи перевищення службових повноважень під приводом посилених вимог безпеки.

Окремої уваги потребують питання комунікації поліції з населенням. Інформування громадян про їхні права, роз'яснення причин та підстав застосування обмежувальних заходів є частиною реалізації принципу відкритості та довіри до правоохоронної системи [6]. Національна поліція активно застосовує інструменти публічної комунікації, у тому числі через електронні ресурси, що підвищує рівень правової культури населення та зменшує конфліктні ситуації.

Важливою є також діяльність підрозділів поліції, залучених до виконання завдань на лінії зіткнення та в районах проведення бойових дій. У цих умовах поліцейські виконують функції військової служби, здійснюють евакуацію населення, забезпечують правопорядок, проводять фільтраційні заходи, протидіють мародерству. Попри підвищений рівень ризику, працівники поліції повинні дотримуватися міжнародного гуманітарного права, принципів недискримінації, поваги до честі та гідності людини [7].

Значну увагу в умовах воєнного стану приділяють підготовці кадрів. Поліцейські проходять спеціалізовані тренінги, спрямовані на розвиток навичок роботи в умовах стресу, мінімізації порушень прав людини, протидії гендерно зумовленому насильству, ідентифікації вразливих груп населення. Ефективність цих програм значно впливає на рівень законності у повсякденній діяльності поліції та на формування професійної етики правоохоронця.

Таким чином, дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України у період воєнного стану є надзвичайно важливим елементом забезпечення публічної безпеки, підтримання правопорядку та збереження довіри громадян до державних інститутів. Поєднання вимог законності, гуманності, пропорційності та відкритості створює фундамент для ефективного функціонування поліції навіть у найбільш складних кризових умовах. Подальше удосконалення нормативної бази, професійної підготовки кадрів, а також посилення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів сприятимуть забезпеченню належного рівня захисту прав людини та зміцненню демократичних принципів у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 28.11.2025).

2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. *Голос України* від 10.12.2008. № 236.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 28.11.2025).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022 (дата звернення: 28.11.2025).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята Радою Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 27.07.2025).

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19 (дата звернення: 28.11.2025).

7. International Committee of the Red Cross. International Humanitarian Law and Law Enforcement Operations. Geneva, 2020. URL: https://library.icrc.org/library/docs/DOC/icrc-2094-002-2023.pdf (дата звернення: 28.11.2025).

Аріана БІЛОУС
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИРОДИ СПОРУ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО МЕДІАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

У сучасному правовому середовищі, що орієнтоване на пошук гнучких і гуманних способів врегулювання правових конфліктів, медіація набуває зростаючого значення. Її дієвість значною мірою визначається правильним розумінням глибинних характеристик спору, що формують динаміку взаємодії між сторонами та впливають на вибір оптимальної моделі посередництва. Саме від здатності медіатора встановити природу конфлікту залежить успішність комунікації та реалістичність досягнутих домовленостей.

Тип правовідносин, у межах яких виник конфлікт, визначає його структурні та психологічні особливості. Господарські, сімейні, трудові чи цивільно-правові спори мають різний емоційний фон, різний рівень особистісної залученості, а тому потребують різних підходів до їх врегулювання. Матеріальна основа спору дає змогу медіатору відокремити об’єктивні інтереси сторін від їхніх формальних позицій, окреслити сфери можливих компромісів та правильно організувати переговорний процес.

Медіація має змішану – правову, соціальну і психологічну природу. Як зазначає О. Борщевська, медіація є не просто технікою посередництва, а комплексним планом врегулювання конфлікту, що об'єднує юридичні інструменти та психологічні методи взаємодії [1, с. 87]. У цьому сенсі медіатор працює не з правовою конструкцією спору як такою, а з цілою системою взаємин, очікувань, емоцій та інтересів сторін.

Іншу важливу характеристику процедури підкреслює Л. Муцураєва, наголошуючи на добровільності, нейтральності й конфіденційності як ключових умовах створення безпечного простору для діалогу [2, с. 38]. Саме в такому середовищі сторони здатні відкрито висловлювати власні інтереси та брати участь у пошуку взаємоприйнятного рішення.

Медіаційний процес поєднує юридичні дії, етичні принципи та психологічні механізми урегулювання конфліктів. Від медіатора вимагається тонка робота на перетині цих сфер: він повинен одночасно дотримуватися правових норм і розуміти емоційну динаміку сторін, зберігаючи їхню довіру та нейтральність власної позиції.

Водночас на практиці часто виникають ситуації, коли, незважаючи на ретельно організований процес, сторони залишаються емоційно закритими, ворожо налаштованими або неготовими до конструктивної взаємодії. У наукових джерелах зазначено, що навіть за умови повного роз'яснення суті конфлікту та можливостей медіації учасники можуть залишатися незговірливими, що фактично блокує досягнення компромісу [3, с. 37]. Подібні труднощі свідчать про значний вплив психологічних чинників, що часто переважають над правовими аргументами.

Серед першочергових характеристик, що визначають можливість та ефективність застосування медіативних підходів, варто виокремити такі:

1. *Інтенсивність конфлікту* – рівень емоційної напруги, наявність образ, недовіри, фрустрації. Чим вищий рівень загострення, тим більше часу потрібно для відновлення базової комунікації між сторонами. У таких випадках медіатор повинен забезпечити психологічну підтримку, демонструвати емпатію та застосовувати техніки зниження напруження [4, с. 20].

2. *Соціально-психологічний контекст* – відмінності у статусі сторін, їх публічний імідж, а також реальні й уявні ризики компромісу. Конфлікти, що зачіпають репутаційні чи сімейні аспекти, зазвичай потребують тоншої роботи з емоціями та мотивами учасників.

3. *Мотиваційна готовність до діалогу* – рівень усвідомлення сторонами власних інтересів та їхня здатність визнати інтереси іншого учасника спору. Медіація є результативною лише тоді, коли її учасники визнають можливість взаємних поступок.

4. *Структурна складність спору* – кількість питань, що потребують врегулювання, взаємопов'язаність вимог сторін, наявність третіх осіб або прихованих конфліктогенних чинників.

Аналіз природи спору виходить за межі лише емоційно-психологічного

виміру. У правовому контексті медіація виступає важливим інструментом реалізації прав людини, забезпечуючи сторонам можливість ефективного та доступного врегулювання спору без надмірного формалізму. Вона сприяє зміцненню гарантій справедливого процесу, зокрема праву бути вислуханим, праву на участь у прийнятті рішення щодо власного спору та принципам добросовісності й рівності сторін. Саме правильне розуміння сутності конфлікту дозволяє медіатору забезпечити баланс інтересів учасників і створити юридично обґрунтоване, життєздатне й стійке рішення, що не лише узгоджується з вимогами законодавства, а й відповідає концепції доступного та гуманізованого правосуддя.

Підсумовуючи, зазначимо, що ефективність медіаційного процесу визначається не лише дотриманням правових процедур, а й здатністю медіатора працювати з глибинними емоційними, соціальними та мотиваційними чинниками конфлікту. Глибоке розуміння природи спору та його юридичного контексту дозволяє сформувати умови, у яких сторони можуть перейти від позиційної протидії до конструктивного діалогу й досягнення взаємоприйнятного результату. Успішна медіація є результатом поєднання юридичної компетентності, психологічної чутливості та довіри – тих елементів, що забезпечують як ефективне врегулювання спору, так і дотримання фундаментальних прав учасників цивільних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Борщевська О. М. Правова сутність медіації та процесу медіації для безконфліктного вирішення спору. *Правова держава*. 2021. №. 44. С. 85-92.

2. Муцураєва Л. А. Психологічні чинники ефективності медіації під час вирішення сімейних спорів : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. кер. Н. О. Губа. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 66 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/25757/1/%d0%9c%d1%83%d1%86%d1%83%d1%80%d0%b0%d1%94%d0%b2%d0%b0%20%d0%9b.%d0%90..pdf.

3. Кобилецький О. І. Психологічні та правові аспекти реалізація процедури медіації : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. кер. О.М. Яремко. Тернопіль, ЗУНУ, 2023. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/50277/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_original_26042024_092739.pdf.

4. Чорненький Б. О. Психологічні аспекти застосування медіації у вирішенні сімейних конфліктів : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. кер. С. М. Миколюк Тернопіль, ЗУНУ, 2024. https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/53271/1/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%91.%D0%9E._%D0%9F%D0%A1%D0%B7%D0%BC-21.pdf.

Вікторія БЕНЗА
студентка ННІ права та психології
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ірина БОРОВСЬКА
в.о. провідного наукового
співробітника відділу
науково-правових експертиз Інституту
правотворчості та науково-правових
експертиз НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [1].

Принагідно зауважити, що першу спробу розкрити зміст поняття «принцип верховенства права» було здійснено відомим англійським вченим Альбертом Венном Дайсі у праці «Вступ до науки конституційного права». Верховенство права розглядалося у кількох аспектах, а саме, як: відповідність принципу верховенства права змісту Конституції, а також відповідність судових рішень щодо захисту конституційних прав та свобод людини; панування права, коли будь-яка людина, знову-таки незалежно від посади і становища в суспільстві, може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; рівність усіх людей перед законом, тобто усіх без винятку, незалежно від посади і становища в суспільстві [2, с. 87]. Згодом принцип верховенства права був трансформований у національне законодавство країн різних систем права як основоположний принцип права, а також інтегрований в норми галузевого законодавства.

У ст. 29 Загальної декларації прав людини задекларовано, що при

здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [3].

Згідно зі статтею 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймають на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [4].

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості свободи, рівності тощо.

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення [5, с.71].

Варто зазначити, що слідування пріоритетності природних прав людини та визнання принципу верховенства права як надімперативної основної засади, що є фундаментом для побудови усієї системи права та визначальним у судочинстві, простежується у змінах, внесених у Конституцію України згідно із Законом України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», якими по суті започатковано процес реформування системи судоустрою і процесуального законодавства України. Так, нової редакції набула ст. 129 Конституції України, у якій визначено, що «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» на відміну від попередньої редакції, яка містила припис «судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону» [4].

Тож законодавцем розмежовано категорії «законність» і «верховенство права» та посилено значення останньої як основного орієнтира при здійсненні правосуддя. Наведене лягло в основу нового розуміння принципу верховенства права та принципу законності, а також вироблення концептуальних підходів у площині розвитку права взагалі [6, с. 8].

У доктрині права верховенство права розглядається у широкому розумінні як принцип правової організації державної влади в суспільстві, у сенсі «верховенства права над державою», а у вузькому розумінні – як співвідношення однорідних правових категорій – права й закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом» [7, с. 24–25].

Аналіз доктринальних положень дає підстави стверджувати, що існують різні підходи до визначення змісту принципу верховенства права.

На думку М. І. Козюбри, верховенство права передбачає, по-перше, законність, засновану на визнанні та беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її убезпеченні від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб, тобто законність, яка у вітчизняній літературі досить часто іменується правозаконністю [8, с.11].

В.І. Темченко розглядає верховенство права з огляду на реалізацію його складових елементів, які диференційовані на чотири групи – принципи щодо форми права; принципи щодо сутності права; принципи щодо змісту права; верховенство права у правосудді [9, с. 15–20].

Слушну думку щодо розуміння сутності верховенства права і судової практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у контексті тлумачення відповідної основної засади (принципу) цивільного судочинства висловлює Т. А. Цувіна: «аналіз практики ЄСПЛ допомагає виділити принаймні декілька ключових концептів, з яким пов’язується верховенство права, і навколо яких об’єднуються більш конкретні прояви принципу верховенства права. Такими концептами або елементами верховенства права є законність, правова визначеність, справедливість судочинства та дотримання прав людини» [10, с. 376].

Варто погодитися з науковою позицією, що верховенство права як основоположний принцип цивільного судочинства слід розглядати у взаємозв’язку його основних елементів, як-от: законність, справедливість (справедливе судочинство), пропорційність і правова визначеність, які шляхом їх сукупного прояву реалізуються у правозастосовній діяльності суду, а не у площині чіткого розмежування складових елементів досліджуваного принципу (існування їх окремо один від одного) та привалювання одних над іншими [11, с. 165].

Тлумачення сутності та реалізації принципу верховенства права у сфері правосуддя надано у дослідженні № 711/2013 Венеціанської комісії «Мірило правовладдя», ухваленому на 106-му пленарному засіданні 11–12 березня 2016 р., у якому виокремлено стрижневі елементи поняття «the Rule of Law» («верховенство права»). Такими стрижневими елементами є: законність – включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах – включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; поважання

людських прав; недискримінація та рівність перед законом [12].

Що стосується розуміння принципу верховенства права та його значення для формування, функціонування та розвитку права загалом, Конституційним Судом України у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 року (справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання)) зазначено, що «нормативною основою принципу верховенства права є положення ч. 1 ст. 8 Конституції України, яка передбачає панування права у суспільстві. На державу покладається обов'язок імплементувати його до правотворчої та правозастосовної діяльності, насамперед до норм законів, зміст яких повинен бути проникнутий ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Важливим проявом принципу верховенства права є поширення його не тільки на норми законодавства, а й на інші соціальні регулятори – норми моралі, традиції, звичаї, що були легітимовані суспільством. Зазначені елементи права спрямовані на досягнення ідеології справедливості [13].

У підсумку варто зазначити, що принцип верховенства права є основоположним принципом права, який ґрунтується на провідних ідеях юридичної теорії та практики і слугує забезпеченню та реалізації основних прав і свобод людини. Принцип верховенства права у сучасний період його розвитку є гарантією реалізації правових ідей та забезпечення права на справедливий розгляд і вирішення цивільних справ. Реалізація відповідного принципу та його складових елементів, зокрема законності, справедливості (справедливого судочинства), пропорційності і правової визначеності, слугує досягненню мети цивільного судочинства, визначеної у ч. 1 ст. 2 ЦПК України, а саме ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Список використаних джерел

1. Верховенство права. *Конституційний Суд України***.** URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava (дата звернення: 30.11.2025).

2. Куровська І.А. Принцип «Верховенства права» як провідний принцип права Європейського Союзу та Ради Європи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2016. № 3. С. 86–89.

3. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 30.11.2025).

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96 (дата звернення: 30.11.2025).

5. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. Р. Семківа. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 385 с.

6. Боровська І.А., Білянська Н.В. Співвідношення принципів верховенства права та законності у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник.* 2023. № 2. С. 7–14. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/1.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

7. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–35.

8. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України.* 2010. № 3. С. 6–18.

9. Темченко В. І. Верховенство права у практиці Євросуду та Конституційного Суду України. *Наукові записки НаУКМА*. 2007. Т. 64 : Юридичні науки. С. 15–20.

10. Цувіна Т. А. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 373–379.

11. Боровська І. А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 162–167.

12. Дослідження № 711/2013. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Мірило правовладдя, ухвалене на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 року). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev2-ukr (дата звернення: 30.11.2025).

13. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень статті 69 Кримінального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04#Text (дата звернення: 30.11.2025).

Анастасія БОЙКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА РОЗГЛЯД СПРАВИ У РОЗУМНИЙ СТРОК ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Право на розгляд справи у розумний строк є фундаментальною гарантією справедливого судового розгляду, закріпленою у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1]. У контексті кримінального процесу України це право виступає ключовим елементом правореалізації. Варто підкреслити, що вказаний термін означає не просто закріплення права у тексті закону, а наявність дієвих механізмів його реального застосування та, у разі порушення, ефективного захисту. В свою

чергу надмірне затягування провадження зводить нанівець саму мету правосуддя. Вона перетворює процес із інструменту захисту прав на джерело їх порушення. А це неминуче підриває довіру суспільства до судової влади та держави в цілому.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) запровадив цей стандарт, визначивши розумність строків однією із загальних засад кримінального провадження (стаття 28 КПК) [2]. Проте, як підкреслює Ю. Ю. Івчук, незважаючи на законодавче закріплення, проблема забезпечення цього права залишається однією з найбільш гострих та хронічних для вітчизняної правової системи [3, с. 12], оскільки існує суттєвий розрив між нормою та її реалізацією на практиці. Це підтверджується стабільно великою кількістю рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України, де констатується порушення параграфа 1 статті 6 Конвенції саме через надмірну тривалість судового розгляду.

Слід відзначити, що саме поняття «розумний строк» є оціночним. Воно не має чіткого кількісного виміру (наприклад, у днях, місяцях чи роках) для всього провадження і його розумність залежить виключно від конкретних обставин справи. Практика ЄСПЛ, яка, нагадаємо, є джерелом права в Україні, виробила чотири ключові критерії для оцінки розумності тривалості провадження.

До них належить складність справи, що оцінюється з точки зору фактичних обставин (кількість епізодів, обвинувачених, потерпілих, обсяг матеріалів справи) та юридичної кваліфікації (необхідність аналізу складних фінансових схем, проведення аналізу цифрових доказів, залучення міжнародно-правової допомоги). Другий критерій – поведінка заявника (підозрюваного, обвинуваченого чи навіть потерпілого). Тут аналізується, чи не сприяв він сам затягуванню справи через зловживання процесуальними правами, наприклад, шляхом подання численних необґрунтованих клопотань та відводів, або постійною неявкою без поважних причин [4, с. 111].

Ключовим критерієм також є поведінка органів державної влади. Тут оцінюється ефективність і старанність роботи слідчого, прокурора та насамперед суду. Саме на державу покладається обов’язок так організувати процес, щоб він був безперервним та ефективним. Тривалі періоди бездіяльності, необґрунтовані перерви між засіданнями у декілька місяців, неналежна організація процесу (наприклад, невжиття заходів для доставки свідків) є прямим порушенням розумності строків [4, с. 113].

КПК України зі свого боку намагається конкретизувати ці стандарти. Так, законодавцем встановлені чіткі і конкретні строки досудового розслідування, за межі яких виходити заборонено, а також визначена процедура їх продовження. Що стосується стадії судового розгляду, то, на відміну від досудового розслідування, вона не має чітких часових меж – ч. 1 ст. 318 КПК України лише декларує, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку [2]. Саме ця прогалина, цей

своєрідний «правовий вакуум» у регулюванні тривалості судового провадження створює зону високого ризику для штучного чи об'єктивного затягування процесів на невизначений термін.

На практиці реалізація цього права стикається з низкою проблем, які можна поділити на інституційні та процесуальні. До інституційних проблем належить перш за все надмірне навантаження на суддів та прокурорів, що об'єктивно унеможливлює швидкий та водночас ретельний розгляд усіх справ. Це призводить до призначення судових засідань із розривом у декілька місяців, що є неприпустимим з точки зору стандартів ЄСПЛ і руйнує безперервність судового розгляду. Сюди ж відносяться хронічні кадрові проблеми в судовій системі (наприклад, тривалі процедури призначення суддів, що роками лишають суди недієздатними), а також неналежне ресурсне забезпечення, зокрема гострий брак секретарів судових засідань та залів [5, с. 324].

Процесуальні ускладнення виникають, по-перше, через зловживання сторонами своїми правами. Часто це робиться з конкретною метою – затягнути процес до закінчення строків давності притягнення до відповідальності. По-друге, окремої уваги заслуговує тривалість проведення експертиз. Недосконала організація роботи експертних установ та брак фахівців у певних галузях призводять до зупинення проваджень на місяці, а іноді й роки, що також є відповідальністю держави, яка не може перекладати на обвинуваченого наслідки власних організаційних проблем. По-третє, це часті відкладення засідань через неявку учасників (свідків, потерпілих), що свідчить про недостатню ефективність судового контролю та брак дієвих механізмів забезпечення явки [6, с. 149].

Наслідки таких порушень є вкрай негативними. Як зазначає В. К. Білоус, вони призводять до фактичного «відмовлення у правосудді», втілюючи в життя афоризм «justice delayed is justice denied» (затримка правосуддя – це відмова у правосудді) [6, с. 46]. З плином часу докази втрачають свою актуальність, свідки забувають обставини, які вони добре пам'ятали на початку кримінального провадження, а досягнення мети кримінального провадження – встановлення істини та справедливого покарання – стає неможливим. Це підриває авторитет правосуддя та змушує громадян шукати захисту в ЄСПЛ, що тягне за собою репутаційні та фінансові втрати для держави.

Вирішення окресленої проблеми вимагає комплексного підходу, орієнтованого на сучасні виклики. Актуальними станом на 2025 рік видаються два основні напрями. Перший – це впровадження інноваційних рішень. Подальша цифровізація кримінального процесу є пріоритетом. Повноцінне функціонування системи «Електронний суд», включаючи миттєвий обмін документами в електронній формі (що знімає питання про належне повідомлення сторін) та належне використання відеоконференцзв'язку, здатне не лише суттєво прискорити документообіг, але й мінімізувати ризики

відкладення засідань через неявку та забезпечити об’єктивну фіксацію процесу [7, с. 57].

Другий напрям – посилення ролі процесуального контролю та відповідальності. Як ми зазначали вище, прогалини у законодавстві це дозволяють. Необхідно вдосконалити механізми контролю тривалості розгляду з боку слідчого судді на етапі досудового розслідування та суду на етапі судового провадження. Крім того, науковці сходяться на думці, що критично важливим є розробка та впровадження на національному рівні ефективного засобу правового захисту від надмірної тривалості провадження, як того вимагає стаття 13 ЄКПЛ [8]. Такий засіб має носити не лише компенсаторний характер (виплата грошей тощо), але й, що важливіше, превентивний. На наш погляд, таким заходом має бути встановлення у КПК України чітких і конкретних строків судового розгляду, які повинні визначатися конкретними обставинами кримінального провадження. Видається, що таке встановлення стане гарантією реальної можливості заінтересованим учасникам провадження оскаржити затягування судового розгляду та домогтися його прискорення.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Івчук Ю. Ю. Розумний строк кримінального провадження: практика ЄСПЛ та деякі особливості законодавчого врегулювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика,* 2022. № 40. С. 11-20.

4. Крикунов О. В., Саско О. І. Критерії оцінки розумності строків кримінального провадження у законодавстві, судовій практиці, науці. *Історико-правовий часопис.* 2023. № 20. С. 110-118.

5. Челак А. П. Кадровий дефіцит в судах України як наслідок повномасштабного вторгнення : перспективи подолання в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2025 р.). Харків : Право. С. 324-328.

6. Вахліс І. В. Проблемні питання дотримання розумних строків у кримінальному провадженні. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*, 2023. № 19. С. 147-153.

7. Білоус В. К. Порушення суддею обов’язку щодо справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду і вирішення судових справ як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності : кваліфікаційна робота. МОН України : Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2025 р. 145 с.

8. Зверєв М. К. Цифровізація досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні : магістерська робота. МОН України: Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2025 р. 97 с.

Валерія БОРИСОВА
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ФОКША
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін ННІ права та інноваційної
освіти Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан як особливий правовий режим функціонування держави передбачає суттєву трансформацію всіх сфер суспільного життя, включаючи систему фінансово-правового регулювання. Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації поставило перед державою безпрецедентні виклики, що вимагали негайного перегляду традиційних підходів до управління публічними фінансами. Фінансова система держави, яка в мирний час розвивалася за певними усталеними принципами та правилами, змушена була адаптуватися до нових реалій, коли на перше місце вийшли завдання забезпечення обороноздатності країни, підтримки критично важливої інфраструктури та збереження соціальної стабільності.

З початком повномасштабної війни законодавець ухвалив низку нормативних актів, спрямованих на адаптацію чинного правопорядку до надзвичайних умов. Серед них – зміни до Податкового кодексу та окремих законів, які визначили особливий порядок оподаткування і подання звітності, а також нормативні рішення Національного банку України, які встановили новий формат функціонування банківської системи й монетарної політики у кризових умовах. Зокрема, Постанова Правління НБУ № 18 від 24 лютого 2022 року стала ключовим документом, що визначив засади роботи банківського сектору від моменту запровадження воєнного стану [1, с. 237]. Метою фінансово-правового регулювання в умовах війни стає забезпечення стійкості фінансової системи та запобігання руйнуванню її ключових елементів. У центрі уваги перебуває гарантування стабільного функціонування банківської системи, контроль інфляційних процесів і валютного ринку, а також концентрація ресурсів на фінансуванні оборонних, безпекових і

відновлювальних завдань держави.

Л. Будник, О. Ронська та Л. Лісецька наголошують, що у грошово-кредитній сфері Національний банк України визначив, що у надзвичайних умовах звичайні ринкові механізми, такі як інфляційне таргетування чи режим плаваючого валютного курсу, втрачають ефективність. Тому монетарна політика зазнала суттєвих коректив. НБУ був змушений запровадити адміністративний валютний контроль, а також тимчасово дозволив пряме фінансування дефіциту державного бюджету через купівлю державних цінних паперів на первинному ринку – механізм, що є неприйнятним у нормальних умовах, але розглядається як винятковий інструмент кризового управління [2, с. 144]. Посилення вимог щодо валютних операцій стало фактичним бар'єром для неконтрольованого відтоку капіталу, а також засобом стабілізації валютного ринку, що зазнав потужних шоків.

У сфері валютного регулювання встановлено нові правила здійснення міжнародних розрахунків, обмежено низку видів переказів за кордон і визначено скорочені строки для імпортно-експортних операцій. Такі рішення підтримують макроекономічну рівновагу і дозволяють центральному банку контролювати валютну ліквідність, запобігаючи спекулятивному тиску на курс національної валюти. Податкове законодавство також зазнало коректив: у період війни введено певні особливості податкової звітності та окремі пільги для бізнесу, що зазнав втрат. Однак О.В. Солдатенко відзначає, що деякі нововведення приймались у надзвичайно стислий термін та без достатнього економічного аналізу, що може створювати потенційні ризики зниження фіскальної стійкості й відкривати можливості для зловживань [3, с. 580]. Тобто з погляду на швидкість прийняття нових нормативних актів у контексті воєнних дій існує ризик недостатнього врахування довгострокових економічних наслідків таких змін. Впровадження заходів без належної оцінки може знизити ефективність фіскальної політики та посилити можливості для зловживань, що в умовах нестабільності є особливо небезпечним для економічної стабільності країни.

Узагальнюючи, можна констатувати, що фінансово-правове регулювання в умовах воєнного стану зазнало багатоаспектних трансформацій, що охоплюють бюджетну, банківську, валютну та податкову сфери. Його характер визначається пріоритетністю забезпечення обороноздатності, значним посиленням адміністративного впливу, активним використанням надзвичайних інструментів і постійною необхідністю реагувати на ризики фінансової нестабільності. Основним питанням для правової системи стає пошук оптимального співвідношення між надзвичайними повноваженнями держави та гарантіями прав і законних інтересів учасників фінансових правовідносин, що формує важливий напрям сучасних правових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Е. Актуальні питання правового регулювання фінансових відносин в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2023. Том 10. № 1(37). С. 236-244.
2. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 4 (77). С. 138–147.
3. Солдатенко О. В. Фінансування збройних сил України в умовах воєнного стану: євроінтеграційний вектор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право»*. 2023. Вип. 80: частина 1. С. 576-581.

Данило БУСУЙОК
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ГУЗЕНКО
доцент кафедри економіки
та публічного управління
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Права людини були і залишаються одним із ключових важелів розвитку правової, демократичної держави. В Україні наразі йде війна, котра вплинула на всі сфери функціонування нашого суспільства. В умовах постійних воєнних викликів почастішали випадки порушення прав людини, особливо на окупованих територіях, де проблематичним залишається питання використання правових інструментів у сфері захисту та дотримання прав людини.

Наразі Україна перебуває в умовах воєнного стану, який запроваджено на підставі норм Конституції та положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Варто звернути увагу на те, що зазначений особливий правовий режим включає сегменти тимчасового обмеження окремих конституційних прав людини. Мається на увазі такі права людини як свобода слова, права на пересування, участі в мирних зібраннях тощо.

Однак на погляд фахівців у питаннях захисту та дотримання прав людини в країні, котра воює, зазначені обмеження повинні бути юридично обґрунтованими.

Слід зазначити, що з початку воєнного конфлікту в країні Указом Президента України № 64/22 від 24.02.2022 [2] було введено воєнний стан, який закріпив тимчасове обмеження деяких конституційних прав і свобод громадян. Введення даних обмежень з метою дотримання та захисту прав людини, безперечно, є правомірними та не виключають використання різних процедур контролю з боку представників публічної влади.

Ми поділяємо думку Н.Г. Маслової [3], що зазначене явище в сфері дотримання прав людини в країні, що воює, повинно «забезпечуватися системним моніторингом правозастосовної практики, парламентського та судового контролю за діями органів публічної влади». Такий підхід сприяє уникненню зловживань та надає більше гарантій в питаннях відновлення повноцінного правового порядку, коли буде припинено воєнні дії.

Окремим питанням в умовах війни в Україні є встановлення змісту та переліку недоторканних прав людини, котрі залишаються чинними навіть в умовах постійних воєнних загроз. Слід зазначити, що відповіддю на дане питання є ст. 64 Конституція України [4], яка включає перелік прав, що не можуть бути обмежені за жодних обставин, навіть в період активних воєнних дій в країні.

З цього приводу цікавою є думка Н. П. Костюк [5] стосовно того, що «…права, які залишаються незмінними, мають фундаментальне значення для підтримання правової культури й відновлення демократичного ладу після завершення воєнного стану».

На погляд Н.Г. Маслова [3], «…збереження недоторканних прав є ознакою правової держави, що функціонує на принципах гуманізму, верховенства права та демократичних цінностей, тобто баланс між публічним інтересом і індивідуальними правами має зберігатися навіть у критичних умовах, отже ці права не підлягають обмеженню».

Необхідно також згадати той факт, що Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини у 1997 році [6]. Зазначений нормативно-правовий акт ст.15 закріплює право тимчасово відступати від окремих своїх зобов’язань у разі війни, зокрема і з позиції дотримання прав людини. Однак правовими нормами підтверджено: такі заходи мають залишатися у межах міжнародного права та не суперечити іншим зобов’язанням держави. Зазначена Конвенція акцентує увагу на тому, що навіть за надзвичайних умов не допускається обмеження базових прав: права на життя, заборони катувань, рабства та примусової праці [6].

Таким чином, одним із ключових завдань для країни, яка тривалий час охоплена активними воєнними діями, виступає питання дотримання прав людини. Правовий режим в Україні в умовах війни передбачає певні обмеження прав людини, проте законодавець чітко визначив перелік тих прав людини, котрі залишаються недоторканими навіть в період активних воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 26.11.2025).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/22 від 24.02.2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 26.11.2025).
3. Маслова Н. Г. Проблеми дотримання прав людини в умовах воєнного стану на прикладі України. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.15825983.
4. Конституція України: Відомості Верховної Ради України № 30. ст.141 від 28.06.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96- вр#Text (дата звернення: 26.11.2025).
5. Костюк Н. П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. Т. 1. С. 205-210. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.1.28
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Закон України Український політико-правовий дискурс https://ppdnz.com.ua/index.php/home/about ISSN: 3041-2110 Увесь контент ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.11.2025)**.**

Максим БУЦИКІН
студент 4 курсу групи ЮД-245
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Під час дії воєнного стану в Україні система судової влади зберігає свою безперервність, оскільки чинне законодавство прямо забороняє зупинення чи обмеження повноважень органів правосуддя. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема його статті 26, запровадження

воєнного стану не може стати підставою для припинення діяльності судових органів [1]. Правосуддя й надалі залишається виключною компетенцією судів, а створення надзвичайних чи спеціальних судів, так само як і запровадження скорочених або прискорених процедур судового розгляду, прямо заборонено. Це означає, що навіть за умов воєнних дій держава зобов'язана гарантувати кожному конституційне право на судовий захист і забезпечити безперервне функціонування судової влади. Зазначені норми формують системну правову гарантію доступу до правосуддя та підкреслюють, що зміна суспільно-політичних умов не може позбавити людину чи юридичну особу можливості відстояти свої права.

У межах воєнного стану судова система, зокрема господарська юрисдикція, продовжує виконувати свої функції. У цьому контексті ключову роль відіграють положення Господарського процесуального кодексу України, які закладають фундаментальні принципи та гарантії здійснення господарського правосуддя. Стаття 1 визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, створюючи нормативну основу для вирішення конфліктів у господарській сфері. Подальший розвиток цієї основи міститься у статті 2, де сформульовано завдання та принципи процесу, серед яких – справедливість, неупередженість та своєчасність розгляду спорів як гарантія реального захисту прав і законних інтересів сторін.

Важливою характеристикою господарського судочинства є його здатність до адаптації. Так, стаття 5 дозволяє суду застосувати інший спосіб захисту, якщо закон або договір не забезпечують ефективного відновлення права, що особливо актуально в умовах нестандартних чи кризових ситуацій. Принцип відкритості та прозорості судового процесу, закріплений у статті 8, забезпечує публічність розгляду справ і сприяє зміцненню довіри до судової влади.

Процесуальні права учасників судочинства гарантуються статтею 46, яка закріплює рівність сторін, можливість змінювати або уточнювати позовні вимоги, а також право на відмову від позову або його визнання. Дисципліна процесу підтримується правилами обчислення процесуальних строків, визначених статтею 116, а також наслідками їх пропуску, передбаченими статтею 118, відповідно до яких документи, подані з порушенням строків, залишаються без розгляду. Крім того, стаття 176 встановлює обов'язок суду відкрити провадження протягом п'яти днів після надходження позовної заяви, що сприяє оперативності початку розгляду. Завершальним елементом є вимоги до судового рішення, передбачені статтею 236, які зобов'язують суд ухвалювати законні й обґрунтовані рішення, що забезпечує високу якість судових актів і передбачуваність судової практики [2]. Війна не лише змінює усталені моделі правозастосування, але й формує нові підходи до розуміння принципів господарського процесу. Потребує посилення правове регулювання питань відповідальності сторін під час тривалих надзвичайних обставин, а також механізмів компенсації збитків, завданих війною. Господарським судам

необхідно мати більш чіткі процесуальні орієнтири для оцінки воєнних ризиків, а законодавству – створити гнучкі та передбачувані правила, здатні забезпечити баланс між інтересами держави, бізнесу та учасників правовідносин. Водночас збереження доступу до правосуддя в умовах війни стає одним із найважливіших елементів підтримки правової стабільності та економічної витривалості країни.

Разом ці норми формують цілісний механізм, що поєднує передбачуваність процесу, дотримання строків, можливість гнучкого реагування на складні обставини та високі стандарти обґрунтованості судових рішень. Такий механізм дозволяє підтримувати ефективність господарського правосуддя навіть у період воєнних викликів.

Однак одним із найбільш проблемних аспектів залишається виконання судових рішень. Навіть після завершення судового розгляду можуть виникати істотні труднощі з фактичним виконанням рішень через воєнні обмеження, переміщення майна, зміну місцезнаходження боржників або фізичну неможливість забезпечити виконання виконавчих дій. Це означає, що навіть позитивне для сторони рішення не завжди може бути реалізоване, що підриває дієвість гарантій судового захисту. У таких умовах існує ризик, що формальне відновлення порушеного права не приводить до його практичного втілення.

У загальному контексті функціонування судової системи господарські суди продовжують розгляд справ, пов’язаних з виконанням зобов’язань, відшкодуванням збитків, банкрутством, спорів між суб’єктами господарювання та інших питань, характерних для нормального економічного обігу. Однією з перших проблем, яка постала перед господарським судочинством у воєнних умовах, стало різке зниження економічної активності. Багато підприємств були вимушені зупинити виробництво, змінити вид діяльності, евакуюватися або зменшити обсяги роботи. К. Біда наголошує, що це призвело до помітного скорочення кількості спорів, які передаються на розгляд господарських судів, що у свою чергу означає невідстоювання значної частини порушених прав [3, с. 70]. У багатьох випадках підприємці утримуються від звернення до суду, вирішують конфлікти поза процесуальними механізмами або відкладають судовий захист на невизначений час. Господарські правовідносини у воєнний час опиняються в унікальних умовах, коли економічні втрати, нестабільність і ризики фактично переносяться до площини судового захисту. Це свідчить про потребу ширшого перегляду механізмів гарантування прав юридичних осіб, зокрема у сфері виконання рішень та відповідальності за порушення зобов’язань.

Іншою суттєвою проблемою стало масове ускладнення виконання договорів. Воєнні дії спричинили перебої з матеріально-технічним забезпеченням, фінансуванням, логістикою, що зробило виконання зобов’язань неможливим або надмірно ускладненим. У такому середовищі питання визнання обставин непереборної сили набуває ключового значення. Від правильності оцінки цих обставин залежать розміри відповідальності

сторін, законність застосування штрафних санкцій та визначення правомірності невиконання зобов'язань.

Попри всі ці проблеми, судова система намагається адаптуватися до умов війни, щоб максимально забезпечити процесуальні гарантії учасників господарських спорів. Використання дистанційних технологій, зокрема відеоконференцій, електронного документообігу та можливостей електронного суду, дає змогу забезпечувати участь сторін у процесі навіть за умов небезпеки або відсутності можливості фізично прибути до суду. Сфера господарського судочинства в умовах війни демонструє характерну для кризових періодів напругу між формально збереженим правовим механізмом і фактичними можливостями його реалізації. Сучасний стан підтверджує, що навіть найсильніші юридичні гарантії стикаються з реальністю, де фізична безпека, логістика, комунікація та економічні обставини здатні суттєво обмежити їх дієвість.

Отже, хоча формальні гарантії доступу до суду залишаються чинними, їх практична реалізація в умовах війни зазнає значних ускладнень. Використання дистанційних інструментів та адаптивних механізмів дозволяє частково підтримувати функціонування судової системи, проте вони не можуть повністю усунути наслідки воєнного стану для здійснення правосуддя. У широкому масштабі це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та розроблення комплексних механізмів реагування на форс-мажорні обставини, що впливають на можливість реалізації прав і свобод учасників господарського судочинства.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 28, ст.250.

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1992. № 6, ст.56.

9. Біда К. М. Відкриття провадження у цивільному та господарському процесах в умовах воєнного стану та декодифікації господарського законодавства: порівняльно-правовий аналіз. *Соціальне право*, 2025. Вип. 2. С. 65–72.

Аліна ВАСЕЦЬКА
курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ОКУПАЦІЇ: ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Шлях до прав людини починається із усвідомлення індивідом і суспільством в цілому свого вразливого правового становища, зі спроб подолання бідності, відсутності соціальних гарантій, усього того, що породжує диспропорції у якості життя різних верств населення [3, с. 29]. Упродовж останніх десятиліть військові конфлікти стали причиною масштабного руйнування життя мільйонів людей. В умовах численних військових конфліктів, що відбуваються в різних куточках світу, фіксуються серйозні порушення прав людини [1, с. 101]. Забезпечення захисту людської гідності під час збройних конфліктів та воєнної окупації вимагає застосування двох фундаментальних та взаємодоповнюючих галузей міжнародного права: Міжнародного гуманітарного права (МГП) та Міжнародного права прав людини (МППЛ). Хоча МГП історично сформувалося для регулювання засобів і методів ведення війни та захисту тих, хто припинив брати участь у бойових діях, а МППЛ є загальним правом, спрямованим на захист основних свобод від свавілля держави у будь-який час, вони діють паралельно, створюючи єдиний і всебічний режим захисту.

Ця взаємодія будується на принципі загального та спеціального права. МППЛ, як загальне право (lex generalis), застосовується завжди – у мирний час, під час конфлікту та окупації. Воно гарантує непорушне ядро прав, таких як заборона катувань, рабства та свавільного позбавлення життя, які не можуть бути скасовані навіть в умовах надзвичайного стану. Водночас МГП виступає

як спеціальне право (lex specialis), яке встановлює деталізовані норми для унікальних обставин збройного конфлікту. Наприклад, у питанні позбавлення життя МППЛ забороняє його свавільно, тоді як МГП дозволяє легітимне позбавлення життя комбатантів у ході бойових дій за умови дотримання принципів розрізнення та пропорційності. Коли обидва режими регулюють одне й те саме питання, застосовується МГП як більш специфічне для військових умов.

Особливого значення ця взаємодія набуває в умовах воєнної окупації. МГП, насамперед IV Женевська конвенція, чітко покладає на окупаційну державу обов'язок забезпечувати громадський порядок, безпеку та благополуччя цивільного населення, гарантуючи права на життя, гідність та забороняючи примусове переміщення (депортацію). Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко встановлюють обов’язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об’єкти від нападів. Так, згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, стосовно цивільного населення заборонено напади невибіркового характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, які не спрямовані на конкретні військові об’єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об’єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку уражають воєнні об’єкти й цивільних осіб або цивільні об’єкти, не розрізняючи їх [2, с. 184]. Одночасно МППЛ продовжує повноцінно діяти на окупованій території, оскільки юрисдикція держави-окупанта поширюється на всіх осіб, які перебувають під її ефективним контролем. Це означає, що окупаційна влада несе міжнародно-правову відповідальність за будь-які порушення основних прав людини, включно зі свавільними арештами, жорстоким поводженням та порушенням права на справедливий судовий розгляд. Таким чином, МГП встановлює спеціальний захист жертв війни, тоді як МППЛ слугує базовим стандартом мінімального захисту, що має зберігатися навіть у найважчих умовах. Порушення цих норм, особливо тих, що є грубими порушеннями МГП, призводять до індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності на національному та міжнародному рівнях.

Одним із найскладніших аспектів є обмеження прав людини в умовах конфлікту. МППЛ дозволяє державам відступати від деяких зобов'язань у надзвичайних ситуаціях, але тільки в межах, які вимагаються гостротою ситуації, і ніколи не від непорушних прав (заборона катувань, заборона свавільного позбавлення життя).

Водночас МГП не знає поняття відступу від своїх зобов'язань. Його норми застосовуються повною мірою протягом усього конфлікту. Це створює важливий правовий запобіжник: навіть якщо держава, посилаючись на військову необхідність, намагається виправдати обмеження прав відповідно

до МППЛ, вона все одно залишається повністю пов'язаною суворішими та спеціальними нормами МГП.

Взаємодія Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного права прав людини створює потужну, хоча й складну, мережу захисту для цивільного населення та інших категорій осіб, які опинилися в зоні збройного конфлікту та окупації. МГП встановлює спеціальні правила для ведення війни та захисту жертв, тоді як МППЛ гарантує базові, непорушні права в будь-який час, слугуючи стандартом мінімального захисту. Ефективне застосування обох режимів, а також притягнення до відповідальності за їх порушення, є запорукою відновлення справедливості та забезпечення гуманності у найтяжчих обставинах.

Список використаних джерел

1. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Правові новели*. № 17. 2022. С. 101-107.

2. Білозьоров Є. В., Кіндзера Р. І. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економічні науки.* 2015. Випуск 30. С. 181-187.

3. Марченко О. Універсальність прав людини як агрегація закону і моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 3 (130). С. 28-38.

Михайло ВЕЛИЧКО,
Микола РОСОХА
курсанти ННІ № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Тетяна ГУДЗЬ
завідувач кафедри конституційного
і міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану стало реакцією держави на масштабну збройну агресію проти України, яка поставила під загрозу національну безпеку, територіальну цілісність та функціонування публічної влади. За таких умов порядок реалізації

конституційних прав неминуче трансформується, оскільки воєнний стан створює правові підстави для тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Водночас межі таких обмежень визначає стаття 64 Конституції України, яка зобов'язує державу зберігати сутність прав людини та не допускати звуження їх змісту у спосіб, несумісний із людською гідністю [1]. У цих умовах внутрішньо переміщені особи становлять окрему вразливу категорію, адже вимушене переміщення безпосередньо зачіпає саме сферу соціальних прав: втрата житла, звичних соціальних зв'язків і доступу до базових послуг різко ускладнює реалізацію права на соціальний захист і достатній життєвий рівень, гарантованих статтею 46 Конституції України.

У таких умовах соціальні права внутрішньо переміщених осіб набувають підвищеної конституційної значущості, оскільки їхнє фактичне здійснення суттєво залежить від спроможності держави забезпечувати доступ до базових соціальних гарантій у ситуації збройного конфлікту. Конституція України виходить із того, що соціальні права мають бути реальними за змістом та забезпечувати умови життя, сумісні з людською гідністю, а не залишатися формальними деклараціями. Саме такі підходи послідовно простежуються у практиці Конституційного Суду України, який неодноразово наголошував на обов'язку держави підтримувати мінімальні стандарти соціального забезпечення та недопустимості їх звуження у спосіб, що позбавляє права реального змісту [2]. В умовах повномасштабної збройної агресії ці вимоги набувають нового виміру, адже внутрішньо переміщені особи через втрату житла, соціальних зв'язків, стабільного доходу і доступу до послуг опиняються у становищі, яке суттєво обмежує можливість самостійного здійснення соціальних прав. Це обумовлює підвищений обов'язок держави забезпечити для них додаткові механізми соціальної підтримки та створити умови, які компенсують наслідки вимушеного переміщення [3, с. 147-149].

Підходи, сформульовані Конституційним Судом України, узгоджуються з міжнародними стандартами у сфері соціальних прав, які також забороняють їх звуження в умовах надзвичайної ситуації. Ці стандарти відображені у щорічних доповідях Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію в Україні за 2022–2024 роки, де наголошується, що під час збройного конфлікту держава зобов'язана забезпечувати доступ до базових соціальних прав, включаючи житло, охорону здоров'я, освіту, воду та їжу. За умов воєнних дій такі права не можуть бути відкладені, а застосування будь-яких регресивних заходів допускається лише за умови доведеної неминучості, недискримінаційного характеру та використання максимально доступних ресурсів [4]. У доповідях підкреслюється, що особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи, які після переміщення стикаються з багатьма труднощами, серед яких нестача житла, обмежений доступ до медичної допомоги та адміністративних послуг, перевантаженість місцевої інфраструктури та погіршення соціальної мобільності. Узагальнення цих положень дає підстави стверджувати, що міжнародні стандарти розглядають

внутрішньо переміщених осіб як одну з груп, щодо яких держава має підвищені соціальні обов'язки, а тому забезпечення їхніх прав під час війни має залишатися пріоритетним напрямом державної політики.

Реалізація цих гарантій на національному рівні забезпечується насамперед Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає правовий статус ВПО та базові соціальні гарантії. Відповідно до статті 1 цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які законно перебувають на території України й були змушені залишити місце проживання внаслідок збройного конфлікту, окупації чи інших небезпечних обставин [5]. Закон встановлює порядок отримання довідки ВПО та відкриває доступ до адресної допомоги, житлових програм, соціальних, медичних, освітніх й адміністративних послуг. У практичному вимірі найбільшими викликами залишаються забезпечення житлом та доступ до базових послуг, оскільки їхня доступність істотно варіюється залежно від ресурсів громад. Це підтверджує, що Закон про ВПО виконує не лише декларативну, а й системоутворюючу функцію у сфері соціального захисту під час війни.

Окремим аспектом реалізації соціальних прав ВПО є забезпечення їхньої політичної участі на рівні територіальних громад, адже саме участь у місцевому самоврядуванні визначає можливість впливати на формування та реалізацію соціальної політики. Протягом тривалого часу виборчі права внутрішньо переміщених осіб були структурно обмеженими через відсутність механізму голосування за місцем фактичного проживання. Європейський суд з прав людини у справі «Селигененко та інші проти України» визнав таку ситуацію порушенням статті 3 Першого протоколу до Конвенції, звернувши увагу на її дискримінаційний характер. У 2020 році було запроваджено можливість зміни виборчої адреси без зміни реєстрації місця проживання, проте через низьку поінформованість і складність процедури значна частина ВПО не реалізувала це право. В умовах воєнного стану виборчий процес зупинено, однак після його припинення забезпечення участі ВПО у політичному житті громад стане ключовою передумовою їхньої соціальної інтеграції та впливу на розподіл місцевих соціальних ресурсів [6, с. 26-30].

У відповідь на виклики масового переміщення держава послідовно оновлює механізми правового захисту внутрішньо переміщених осіб. Одним із ключових рішень у цьому напрямі стало ухвалення у 2025 році Закону України № 7283, яким внесено зміни до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та низки інших актів і офіційно закріплено статус ВПО як жителів громад за місцем їх фактичного проживання [7]. Таке нормативне уточнення розширює можливості ВПО брати участь у загальних зборах, ініціювати розгляд місцевих ініціатив та впливати на бюджетні процеси громад, що має істотне значення для їхньої соціальної інтеграції та доступу до місцевих соціальних програм. У результаті сформовано більш комплексну та стійку нормативну основу для реалізації соціальних прав ВПО як у період дії

воєнного стану, так і після його завершення.

Підсумовуючи проведений аналіз, слід зазначити, що воєнний стан істотно ускладнює реалізацію соціальних прав внутрішньо переміщених осіб і робить їхнє забезпечення залежним від ефективності управлінських рішень на державному та місцевому рівнях. Останні законодавчі кроки, зокрема офіційне визнання ВПО жителями громад фактичного проживання та розвиток цифрових сервісів доступу до послуг, спрямовані на зменшення адміністративних бар'єрів і підвищення доступності житлових, соціальних та освітніх програм. Водночас практична реалізація соціальних прав ВПО залишається нерівномірною. Вона визначається ресурсними можливостями громад, рівнем інтегрованості переселенців у місцеве середовище та здатністю органів влади адаптувати соціальні інструменти до значно змінених умов воєнного часу. Це зумовлює потребу подальшого вдосконалення механізмів координації між державним і місцевим рівнями та запровадження рішень, які враховують різноманіття потреб внутрішньо переміщених осіб.

Створення передбачуваних і стабільних умов для реалізації соціальних прав ВПО є ключовою передумовою їхнього повернення до повноцінного соціального та громадського життя після завершення війни. Від ефективності таких рішень залежить не лише добробут цієї категорії громадян, а й здатність держави зберігати цілісність соціальної політики в умовах глибоких демографічних і територіальних змін.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. 4.4.6. Право на соціальний захист. *Конституційний Суд України* : офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyy-zahyst.

3. Городовенко В. Соціальний захист людини в умовах воєнного стану: підходи Конституційного Суду України. *Соціальні права. Виклики воєнного часу* : зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.- практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 06 липня 2023 р.) / Верховний Суд [та ін.]. Харків : Право, 2023. С. 147–150.

4. Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України* : сайт. URL: https://vkksu.gov.ua/page/dopovidi-upravlinnya-verhovnogo-komisara-oon-z-prav-lyudyny-shchodo-sytuaciyi-z-pravamy-lyudyny.

5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (зі змін.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

6. Камінська Н. В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). С. 22–34. DOI: 10.33244/2617-4154.3(12).2023.22-34.

7. ВПО офіційно стали жителями громад: що це означає для переселенців. *Вчасно* : сайт. 07.01.2025. URL: https://vchasnoua.com/news/vpo-oficiino-stali-ziteliami-gromad-shho-ce-oznacaje-dlia-pereselenciv.

Артур ВІЛІСОВ
курсант факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЄСПЛ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України стала найбільшим випробуванням для Європейської правозахисної системи з моменту заснування Ради Європи. В умовах воєнного стану перед Україною повстає екзистенціальна дилема: як забезпечити фізичне виживання громадян та ефективну оборону, в той же час не порушуючи принципи демократії та верховенства права. На думку О.В Марченко, визначеність цілей і послідовність у реалізації державної політики, закріплені в нормативно-правових актах, у кризових умовах, зумовлених військовим протистоянням агресору, є важливим аргументом у відповіді нашої держави на суворі виклики сучасності [1]. Воєнний стан, хоч і обмежує права, але не створює правового вакууму. Ключовим елементом в цьому механізмі є ст.15 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція з прав людини), яка дозволяє державі тимчасово відступати від окремих зобов'язань в разі надзвичайної ситуації [2, с. 13]. Проте практика Європейського суду з прав людини (далі – Суд з прав людини) чітко демонструє, що використання ст.15 Конвенції з прав людини не є карт-бланшем на свавілля. Навіть коли говорять гармати, держава залишається зв'язаною принципом пропорційності та обов'язком вживати необхідних заходів для захисту абсолютних прав, такі як право на життя (у процесуальному розумінні), право на свободу від катувань, порушення яких не може бути виправдано жодною військовою необхідністю. Складність ситуації посилюється необхідністю узгодження норм Конвенції з прав людини, що створювалось для мирного часу, з нормами міжнародного гуманітарного права, що регулює ведення воєнних дій.

Перш ніж переходити до оцінки конкретних порушень, необхідно

вирішити питання: чи поширюється юрисдикція Суду з прав людини на «сірі зони» війни – території ведення активних бойових дій та населені пункти, що перебувають під тимчасовою окупацією. Так, розглядаючи практику Суду з прав людини, для відповіді на це питання варто використовувати справу Грузія проти Росії (II) [GC] – 38263/08. У своїй скарзі Уряд Грузії стверджував, що Росія несе повну відповідальність за всі порушення прав людини, що були скоєні як під час активних дій, так і за час подальшої окупації. Уряд російської федерації наполягав на тому, що під час активної фази воєнних дій її війська не мали «ефективного контролю» над територією в розумінні Конвенції з прав людини, а також на тому, що під час воєнних дій війська регулювалися виключно нормами міжнародного гуманітарного права, і тому Суд з прав людини не може розглядати таку скаргу. Розглядаючи рішення, можна побачити компроміс, що полягає у розмежуванні активної фази війни та окупації: суд частково погодився з аргументами Російської Федерації, що в умовах хаосу війни дві сторони змагаються за можливість контролювати територію, з огляду на що жодна з них не має «ефективного контролю». Щодо окупації, то суд підтримав сторону Грузії, оскільки після завершення активної стадії воєнні формування Російської Федерації здобули «ефективний контроль», а отже Росія несе повну відповідальність за всі порушення прав людини на контрольованій ними території, навіть якщо їх вчиняли місцеві сепаратисти, оскільки вони перебували під захистом Росії [3]. Але що означає «ефективний контроль»? Найбільш повна відповідь надана в іншому рішенні Суду з прав людини. Так, «ефективний контроль» – фактична заміна легітимного уряду, за допомогою використання військової сили або підконтрольної місцевої адміністрації. Суд вважає, що ефективний контроль– це формула, що складається з двох компонентів, а саме з військового компоненту, контролю збройними силами території, а також політико-економічного компоненту, що полягає в повному контролі на місцевою адміністрацією [4].

Отже, ми встановили, що скарги, які були подані щодо порушення прав людини під час окупації, підпадають під юрисдикцію Суду з прав людини, та можемо перейти до розгляду конкретних порушень прав людини. Розпочнемо з найбільш важливого та захищеного права на життя. Під час російсько-чеченської війни збройними силами Російської Федерації були нанесені тисячі ударів по мирному населенню: 4 лютого 2000 року вони бомбардували село Катир-Юрт, де хоч і перебували сили Чеченської армії, та було дуже багато цивільного населення. Біженцям був обіцяний гуманітарний коридор, однак по колоні біженців було завдано авіаудару. Серед людей, що намагались вийти, зберегти своє життя, була Зара Ісаєва, яка внаслідок удару втратила сина та трьох племінниць. Ісаєва звернулася до суду, наполягаючи на тому, що Росія порушила ст. 2 Конвенції з прав людини, її збройні формування били невибірково, а сила з якою наносили удари, була надмірною та непропорційною, а також на відсутність ефективного розслідування цих

смертей. Росія ж наполягала на тому, що удари були нанесені з метою боротьби з тероризмом, а бойовики Чечні використовували цивільних громадян як «живий щит». З огляду на це дії пілотів були в межах військових статутів, а жертви є трагічним, але неминучим наслідком бойових дій. Через це кримінальну справу було закрито за відсутності складу кримінального правопорушення. У рішенні суду з прав людини було визнано, що операції з метою боротьби з тероризмом є легітимними, але суд осудив засоби, що використала армія РФ. Армія Росії використовувала важкі авіабомби та реактивну артилерію проти населеного пункту. У рішенні суду наведено, що такі удари є невибірковими, вони вражають велику площу, через що не дозволяють відрізнити бойовиків від цивільного населення. Використання такої зброї є несумісним зі ступенем обережності, якого очікують від правоохоронного органу в демократичному суспільстві [3]. Отже, Суд з прав людини не приймає аргумент «військової необхідності» як абсолютне виправдання. Для України таке рішення можна перенести на діяння рф, чиї удари по житлових масивах можна кваліфікувати як порушення ст.2 Конвенції з прав людини, якщо для нанесення таких ударів використовується неточна зброя, яка унеможливлює уникнення жертв серед цивільного населення [5].

Розглянувши, як Суд з прав людини відноситься до порушення права на життя в умовах воєнних дій, варто також розглянути заборону катувань. Так, однією з найважливіших справ у практиці Європейського суду з прав людини є справа Аксу проти Туреччини. Прийняти вважати, що саме ця справа закріпила абсолютний характер заборони катувань. Так, у 1993 р. на південному сході Туреччини діяв правовий режим надзвичайного стану, заявника було затримано за підозрою у співпраці з Робочою партією Курдистану. Після затримання заявника 14 діб утримували під арештом, за цей час його піддавали тортурам, що призвело до тимчасового паралічу кінцівок і подальших проблем зі здоров'ям. Туреччина наполягала на тому, що на території був введений правовий режим надзвичайного стану, про який вона офіційно повідомила Раду Європи, факт затримання і строк затримання у 14 діб Туреччиною було визнано й названо необхідним в умовах надзвичайного стану, коли свідки боялись давати свідчення. Водночас Туреччина заперечувала застосування катування і стверджувала, що травми Закі могли бути отримані в інших умовах, а дії країни не переступали меж жорстокості. З огляду на обставини, в судовому рішенні діяння Туреччини були визнані катуванням, а також було наголошено на тому, що заборона катування має абсолютний характер і не може бути виправдане навіть за умов війни, загрози державі або навіть нації. Також суд визначив 14-денний строк утримання заявника без відповідного судового рішення та нагляду таким, що не відповідає принципу пропорційності, а отже й таким, що не може бути виправданим умовами надзвичайної ситуації [6].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що навіть в умовах повномасштабної війни та дії воєнного стану Європейський суд з прав людини

залишається важливим елементом правозахисної системи. Практика ЄСПЛ, сформована на основі конфліктів у Грузії, Чечні та Туреччині, чітко встановлює, що концепція «державного інтересу» або «військової необхідності» не є абсолютною. Вона не може виправдовувати невибіркові атаки на цивільне населення, катування чи створення правових «сірих зон» безвідповідальності. Для України ці прецеденти мають подвійне значення. По-перше, вони слугують інструментом для притягнення агресора до відповідальності за порушення прав людини на окупованих територіях через механізм «ефективного контролю». По-друге, вони встановлюють чіткі межі для самої української держави: захист суверенітету має здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності та безумовним забезпеченням абсолютних прав людини. Дотримання цих стандартів є не лише юридичним зобов'язанням, але й моральною перевагою демократичної держави над тоталітарним агресором.

Список використаних джерел

1. Марченко О.В Еволюція концепції безпеки держави у контексті досвіду минулого та викликів сучасності. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.)* ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 129-131.

2. Європейська конвенція з прав людини. № 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

3. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.01.2021 у справі «Грузія проти Росії» № 38263/08. URL: https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450 (дата звернення: 20.11.2025). с. 5

4. Рішення Європейського суду з прав людини від 07.07.2021 у справі «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» № 55721/07. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Al_Sikejnu_v_GB.pdf (дата звернення: 20.11.2025). с. 26.

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.02.2005 у справі «Ісаєва проти Росії» № 57950/00. URL: https://share.google/agS1okrATQp7yBC14 (дата звернення: 20.11.2025). с. 4-5.

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.04.2012 у справі Аксу проти Турції № 4149/04 і 41029/04. URL: https://share.google/ZNMWvsjjLqZxgqZoL (дата звернення: 20.11.2025).

Віктор ВОЛОШИН
здобувач вищої освіти факультету
службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

БАЗОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ДЕКЛАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку із збройною агресією російської федерації, постало питання щодо необхідності тимчасових обмежень окремих конституційних прав і свобод громадян. Законодавством передбачено, що в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та захисту держави можуть обмежуватися такі базові права, як: свобода пересування, недоторканність житла, право на приватність, свобода слова та інші, що визначені Конституцією України. Ряд науковців-дослідників вважає такий стан недоліком правових та етичних питань, у зв'язку з тим, що ці обмеження хоча й тимчасові, проте зачіпають основи демократичного ладу. Противники апології тимчасового обмеження прав громадян вважають, що важливо, принаймні, враховувати правові механізми, реальну потребу та пропорційність таких обмежень та обов'язкову їх відповідність загальним принципам права.

Однак такі обмеження у будь-якому випадку викликають значні питання у правників-дослідників, а також у суспільства в цілому, оскільки вони так чи інакше зачіпають базові права людини і громадянина. Означене дослідження розглядає правову основу, реалії та проблематику обмеження прав і свобод, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44 та 53 Конституції України [1] в умовах дії особливих правових режимів.

Надзвичайна актуальність теми полягає у тому, що ситуації та проблеми, які досліджуються, відбуваються в режимі реального часу. Це певною мірою зумовлює відносно поверхневу та слабку вивченість проблеми. Але при цьому слід зазначити, що певні наукові напрацювання й теоретичне підґрунтя

проблем прав людини та їх обмеження заклали вітчизняні вчені-правознавці і, зокрема, конституціоналісти: І. Алмаші, О. Бориславська, М. Козюбра, О. Лотюк, С. Матвєєв, Л. Наливайко, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Романова, Н. Сергєєва, Л. Ткаченко, Ю. Тодика, Ю. Фігель, Ю. Шемшученко та інші.

Отже, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», під час дії воєнного стану можуть бути обмежені права і свободи громадян, а також законні інтереси юридичних осіб. Такі обмеження є тимчасовими і запроваджуються відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Цей правовий механізм дозволяє державі зменшити обсяг деяких прав або обмежити інші в інтересах національної безпеки та оборони. У період воєнного стану можуть обмежуватися наступні конституційні права громадян: недоторканність житла, таємниця листування і комунікацій, недоторканність особистого життя, свобода пересування, свобода думки і слова, право на участь в управлінні державними справами, право на мирні зібрання, право на володіння власністю, право на підприємницьку діяльність, право на працю та страйк, право на освіту [2].

З одного боку, обмеження конституційних прав і свобод є необхідним заходом в умовах війни. Однак такі заходи створюють правові та етичні дилеми. Найбільша проблема такого правового та морально-етичного конфлікту полягає у дотриманні балансу між захистом держави та збереженням демократичних цінностей. Крім того, тимчасові обмеження викликають соціальне напруження, особливо, коли громадяни стикаються з труднощами в реалізації базових прав, таких як: свобода пересування або право на підприємницьку діяльність. Ще одна проблема: питання компенсації за вилучене майно та дотримання законності у виконанні обмежувальних заходів, що потребує належного контролю з боку органів державної влади.

Крім того, військове командування або військово-цивільні адміністрації можуть встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби: проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України [2].

Треба також пам'ятати, що правовий режим воєнного стану не тільки обмежує ряд конституційних та інших прав громадян, але й покладає на них додаткові обов'язки. Так, зокрема, на території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно корисних робіт (на підставі і в порядку реалізації Постанови Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного

стану»). Трудова повинність полягає у виконанні робіт оборонного характеру, а також у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, а також їх наслідків. При цьому тривалість виконання таких робіт та їхня оплата встановлюються відповідно до трудового законодавства. Крім того, військовому командуванню надається право використовувати потужності, ресурси та майно підприємств і організацій усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, а також окремих громадян. Трудова повинність може запроваджуватися для працездатних осіб, які не залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не забронювані за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер.

Як зазначає Л. Наливайко, важливо акцентувати, що в українській правовій доктрині вживається термін «конституційні засади обмеження прав людини», мета якого полягає у забезпеченні необхідного балансу між особистими та суспільними інтересами. Конституція України та інші нормативно-правові акти, що визначають обмеження конституційних прав і свобод людини, повинні встановлювати збалансований підхід до особистих і суспільних інтересів, оскільки порушення цього балансу може призвести до порушення прав та свобод особи [3, с. 626].

Отже, можемо зробити висновок, що будь-яке обмеження прав людини повинно мати обґрунтовані законодавчі підстави, належним чином закріплені у законодавстві. Додатково, такі обмеження мають бути тимчасовими, пропорційними і не можуть ушкоджувати основні права та свободи особи.

Відповідно до положень міжнародних нормативно-правових актів [4-6] та згідно з міжнародними зобов'язаннями, Україна 28 лютого 2022 року повідомила Генерального секретаря Ради Європи про застосування дерогації, тобто тимчасового відступу від положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], що обумовлений масштабною неспровокованою військовою агресією з боку російської федерації. Це свідчить про те, що всі необхідні формальності для обмеження певних прав людини на період дії воєнного стану у державі були виконані [7, с. 604].

При цьому ряд науковців, зокрема М. Ковалів, С. Матвєєв та О. Романова, наголошують, що обмеження прав людини необхідно чітко розрізняти від порушення прав людини, оскільки обмеження прав відбувається в тих випадках, коли держава чи інші суб'єкти обмежують використання окремих прав людини у конкретних ситуаціях із законними цілями, такими як: забезпечення безпеки, захист громадського порядку, охорона здоров'я, а також захист прав і свобод інших осіб чи інтересів суспільства взагалі. У свою чергу обмеження прав людини пов'язані з конкретними обставинами і повинні бути пропорційними до об'єктивних цілей, які вони мають досягти. В той час, як порушення прав людини завжди перебуває поза межами допустимого. І, відповідно, важливо забезпечувати

баланс між необхідністю обмеження та захистом фундаментальних прав та свобод громадян в суспільстві [8, с. 117; 9, с. 78].

У зв’язку з цим вчені-конституціоналісти (І. Алмаші, Х. Маркович, О. Гавриленко та ряд інших) підкреслюють аксіому, що в умовах воєнного стану визначені Конституцією України права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені. При цьому передбачено винятковий порядок їх застосування, що вимагає соціально відповідальних дій з боку держави. Ці заходи повинні відповідати критеріям виправданості мети їх встановлення; орієнтованості на захист індивідуальних та публічних інтересів; визначеності обмежень виключно на підставі Основного Закону; недопустимості порушення принципу рівності; неможливості внесення змін до Конституції, якщо ці зміни передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина тощо. Отже, з одного боку, Конституція України гарантує обов’язкове відновлення обсягу конституційних прав і свобод людини і громадянина, які були обмежені, у визначений строк. З іншого боку, забезпечує, що можливість застосування обмежень цих прав існує лише в передбачених законодавством випадках і в разі об’єктивної необхідності такого застосування [10, с. 331; 11; 12, с. 56].

Отже, вимушене обмеження конституційних прав і свобод громадян є складним і неоднозначним явищем, яке виникає у випадку, коли держава стикається з серйозними загрозами національній безпеці, громадському порядку чи життю та здоров'ю громадян. На основі аналізу сучасних реалій і правових проблем, пов’язаних із такими обмеженнями, можна зробити висновок, що хоча вони й мають тимчасовий характер і повинні відповідати принципам необхідності та пропорційності, та у практиці можуть виникати значні ризики порушення прав людини. Впровадження подібних обмежень потребує чіткого нормативного регулювання, яке має забезпечити баланс між державними інтересами та основними правами громадян. Недосконаліть правових норм і механізмів контролю за їх реалізацією можуть призвести до зловживання владою, що підриває довіру до державних інститутів і порушує основи демократичної правової держави. Таким чином, для мінімізації негативних наслідків вимушеного обмеження прав необхідне посилення правових гарантій і забезпечення дотримання принципів верховенства права.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради Україн*и. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 29.11. 2025).

3. Наливайко Л. Р. Конституційцні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. № 3(31), 2024. С. 622-635. URL: http://perspectives.pp.ua/index. php/nauka/article/view/9741/9794 (дата звернення: 29.11.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 29.11.2025).

5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 29.11.2025).

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 29.11.2025).

7. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Реалізація Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: прецедентна практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні та вітчизняні реалії в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 603-607.

8. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упоряд. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

9. Матвєєв С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023/2. С. 76-80. URL: 862-Текст статті-1604-1-10-2023 1018-1.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

10. Алмаші І. М. Конституційне право України. Підручник. 11-те видання (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»). Ужгород. Видавництво «РІК-У». 2023. 536 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51772/1/%D0%9 A%D0%9F%D0%A3_2023_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

11. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. URL: http:// journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/ 281124. (дата звернення: 29.11.2025).

12. Гавриленко О. І. Дотримання конституційних прав та свобод людини в умовах воєнного стану / Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану: *матеріали Регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 27 червня 2022 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 55-57.

Станіслав ВОЛОШИН
здобувач вищої освіти факультету
службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНЕ РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Повномасштабна збройна агресія російської федерації спровокувала нову хвилю наукових дискусій вчених-правників з питання співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, пов'язаного із захистом та дотриманням прав людини та її основоположних свобод, насамперед, в умовах особливих правових режимів. Зазначену тематику у різні періоди досліджував ряд вітчизняних та закордонних наковців: Авдошин І.В., Базов В.П., Баймуратов М.О., Бурменський М.В., Гердеген Матіас, Дяченко В.І., Качан І.І., Котова Л.В., Лотюк О.С., Майоров І.О., Поніматченко Ю.А., Розумовський О.С., Сімон Джон, Татаренко Г.В., Федчук Т.Ю., Цюрупа М.В., Шумський П.В. та інші. Та попри значну кількість наукових досліджень у даній сфері, питання, що стосуються захисту прав і свобод людини і основних свобод в умовах збройного конфлікту, набуває особливої актуальності у наш час.

Як відомо, ознакою нашого сьогодення є повномасштабна війна (іншими словами: збройний конфлікт) між Україною та російською федерацією. Тому проблеми ставлення до прав людини та її основоположних свобод стають винятково актуальними саме під час цих дуже страшних та небезпечних явищ. Додатково акцент ставиться ще й на тому, що російсько-українська війна – це боротьба нашої країни за право бути членом Європейського Союзу, країни якого основою свого функціонування декларують та позиціонують державну та нормативну повагу до прав людини та її основоположних свобод. Могутнім поштовхом до такого стану речей виявилася Друга світова війна, яка сприяла створенню у 1949 році Ради Європи для захисту прав людини, демократії та

верховенства права у всій Європі з наступним створенням у 1959 році Європейського Суду з прав людини, що став проявом бажання держав назавжди запобігти тим жахіттям, які є невід'ємним проявом та супутниками будь-якої війни.

Як вбачається, насамперед необхідно з'ясувати зміст такої понятійної категорії, як міжародний збройний конфлікт. Міжнародний збройний конфлікт як юридичне поняття згадується в ст. 2 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року. У ній, зокрема, зазначено, що «на додаток до положень, які втілюються у мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив...» [1].

Відповідно, що найголовніше для нашого розуміння: в незалежності від того, чи визнає російська федерація факт повномасштабного збройного вторгнення, розв'язування збройної агресії, що призвело до повномасштабної війни, – сучасний стан міжнародних взаємовідносин України з цією країною повністю підпадає під правову кваліфікацію як збройний конфлікт.

У цей же час принципово важливим у нашому суспільстві є усвідомлення і розуміння необхідності забезпечення прав людини та її основоположних свобод при будь-яких критичних умовах функціонування держави, у тому числі за обставин правового режиму воєнного стану. Відповідно, як підкреслює О. Розумовський, вкрай важливим акцентом внутрішньої державної політики та напрямом міждержавного співробітництва є забезпечення прав людини, пов'язаного із положеннями ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройних конфліктів міжнародного характеру. Сучасна міжнародна спільнота та Європейський Союз в рамках положень міжнародного права засуджує збройні конфлікти, війни та будь-яку іншу агресію, яка ведеться стосовно будь-яких країн та взагалі не сприймає вирішення міждержавних питань шляхом розв'язування військової агресії. Разом з тим збройні конфлікти міжнародного (і не міжнародного) характеру й досі є об'єктивною реальністю сучасного етапу розвитку нашого суспільства [2, с. 142].

Як відомо, право на життя є одним з основоположних або фундаментальних прав людини. Будь-який каталог прав людини, що міститься у міжнародних нормативах як універсального, так і регіонального характеру, починається саме з цього права. Обов'язок кожної держави охороняти право на життя позиціонується як першочерговий, оскільки найвеличнішою цінністю кожної держави є життя людини і громадянина. Право на життя також визнається як основоположне право людини відповідно до звичаєвого міжнародного права та має природу jus cogens (імперативної норми загального міжнародного права).

Тому не дивно, що у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, право на життя розглядається як одне з найбільш фундаментальних положень означеної Конвенції. У згаданому міжнародному акті, як і у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, право на життя належить до числа тих, відхилення (дерогація) від якого неприпустимі навіть за надзвичайних ситуацій (ст. 15 Конвенції, ст. 4 Міжнародного пакту) [3].

Розглядаючи чинність норм міжнародного гуманітарного та національного права у сфері захисту прав людини і у першу чергу права на життя, неможливо оминути питання про те, як співвідноситься і взаємодіє міжнародне право про права людини та міжнародне гуманітарне право. Деякі дослідники (Г. Татаренко, О. Арсентьєва, Л. Котова, В. Дяченко, М. Цюрупа, П. Шумський та ряд інших) застосовують такі розмежувальні критерії: обидві галузі міжнародного права обов'язково застосовуються під час збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право – з огляду на звичаєвий характер окремих норм та спеціальні положення, а право про права людини – з огляду на те, що воно встановлює правовий режим відносини між державою та її громадянами під час збройних конфліктів. Разом з тим між міжнародним гуманітарним правом та правом про права людини є суттєві відмінності, зокрема:

– гуманітарне право покликане обмежити лиха війни, а право про права людини захистити людину від свавільних дій; ці дві галузі права розвивалися паралельно і тепер лишаються відокремленими, хоча й тісно пов'язаними, галузями міжнародного права;

– гуманітарне право, застосовне під час внутрішніх збройних конфліктів, є обов'язковим для всіх сторін конфлікту (як для урядових військ, так і для організованих збройних формувань), тоді як право про права людини, пов'язане з правом на життя, створює зобов'язання лише для уряду;

– міжнародне гуманітарне право є обов'язковим і немає жодних винятків, тоді як міжнародні договори у сфері захисту прав людини часто містять положення, що передбачають можливість відступу від закріплених прав за певних обставин [4, с. 61-62; 5, с. 57].

З позицій практичної площини російсько-української війни ці теоретичні положення конвертуються у наступне.

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави, державою-агресором було здійснено надзвичайно велику кількість злочинів як проти людства, так і проти прав людини по відношенню до цивільного населення, у тому числі й того, яке перебувало на тимчасово окупованих територіях [6 – 9]. Усі ці діяння суперечать, зокрема, положенням ст.ст. 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини); ст. 3 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (в частині нехтування положеннями стосовно права на життя та заборону катування) [1; 3].

Зокрема, у Постанові Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року

№ 2188-IX «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» було зазначено про:

- вчинення збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України масових звірств (зокрема в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селищах міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, жорстокого позбавлення свободи людей, їх катування, зґвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених;

- систематичні випадки умисного вбивства цивільного населення та умисному створенні збройними силами Російської Федерації таких умов життя, які завдають виняткових страждань Українському народу, спрямовані на його повне або часткове знищення та у підсумку призводять до фізичного знищення українського населення в багатьох населених пунктах на території України, зокрема через блокаду населених пунктів, недопущення гуманітарної допомоги та перешкоджання евакуації цивільного населення, захоплення та цілеспрямоване знищення об'єктів інфраструктури, що забезпечує базові потреби людей… [10].

Заява була сформована у критеріях, притаманних суто міжнародному гуманітарному праву (насамперед Додатковому протоколу I до Женевських конвенцій), і корелювала з такими положеннями останнього, зокрема:

- Російська Федерація була звинувачена у знищенні цивільних об'єктів без військової необхідності та об'єктів, що користуються особливим захистом;

- наявні випадки фізичного та психологічного насильства щодо представників українських державних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій та громадян;

- насильницьке переміщення дітей України на територію Російської Федерації або на тимчасово окуповані Російською Федерацією території України тощо.

Отже, концептуально дослідивши проблему співвідношення національного та міжнародного гуманітарного права з питань дотримання та захисту базових прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів з поправками на реалії російсько-української війни, можемо констатувати, що міжнародні договори у сфері захисту прав людини залишаються надзвичайно важливим інструментом, принаймні у питаннях морального тиску на ворога, що не дотримується правил та звичаїв ведення війни, а також формування суспільної думки у країнах – наших стратегічних партнерах [11, с. 7]. Безумовно, діяння політичного керівництва та збройних сил російської федерації є кричущими порушеннями зазначених прав людини, які вимагають реакції та їх детального розгляду уповноваженими міжнародними судовими інстанціями. Крім того, у наукових колах існує розуміння того, що норми у сфері захисту прав людини і громадянина повинні застосовуватися одночасно із нормами міжнародного гуманітарного права, що

сприятиме наданню більш ширшого режиму захисту відповідних прав та свобод особи, зокрема, у тому випадку, якщо держава вирішить не відступати від взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995 _154#Text (дата звернення: 21.11.2025).

2. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов'язаної з порушенням статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 70. 2022. С. 141-146. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/ 2022/05/22.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_004#Text (дата звернення: 21.11.2025).

4. Татаренко Г., Арсентьєва О., Котова Л. Ґендерно обумовлене насильство як прояв геноциду під час збройних конфліктів: міжнародно-правове регулювання та досвід України. *Business and Law. Special edition*. Geordgia, Tbilisi. 2022. № 2. С. 57-67.

5. Дяченко В. І., Цюрупа М. В., Шумський П. В. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів. Київ: КВГІ, 1998. 103 с.

6. Різанина в Бучі була навмисною, вимагаємо руйнівних санкцій проти росії негайно. URL: https://www. Radio svoboda.org/a/news-bucha-rizanyna/31783652.html (дата звернення: 21.11.2025).

7. Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thema tic-Report-Killings-UK R.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

8. Поліщук Анастасія. Порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях та міжнародні організації: що не так з діяльністю Червоного Хреста та Amnesty International. 30 січня 2023. *Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва».* URL: https://dif.org.ua/article/ porushennya-prav-lyudini-na-timchasovo-okupovanikh-teritoriyakh-ta-mizhnarodni-organizatsii-shcho-ne-tak-z-diyalnistyu-chervonogo-khresta-ta-amnesty-international. (дата звернення: 21.11.2025).

9. Назарчук І. Геноцид українців внаслідок російської збройної агресії: від політичних заяв до юридичного визнання. *Юридична Газета*. 2022. 14 квітня. URL: https://yur-gazeta.com/publications/ practi ce/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichn ih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html (дата звернення: 21.11.2025).

10. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року № 2188-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20 #Text (дата звернення: 21.11.2025).

11. Волошин С. В., Коба М. М. Захист прав людини на тимчасово окупованих територіях України згідно міжнародних конвенцій. *Науково-практична конференція. м. Полтава, 16-17 червня 2023 р.* С. 5-10. URL: https:// 39-Chapter Manuscript-1576-1-10-20230621.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

Денис ВОЛЯНЮК
курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У ЗОНІ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА

Сьогодні, в умовах збройної агресії, питання захисту прав дітей набуває особливої ваги. За даними ООН, понад мільярд дітей у світі живуть у країнах, що зазнають впливу збройних конфліктів, а близько половини всіх жертв серед цивільного населення становлять саме діти. В Україні жертвами російської агресії стали сотні дітей, тисячі отримали поранення та травми. Та крім безпосередніх фізичних загроз, війна жорстоко порушує весь спектр прав дитини: право на життя, безпеку, освіту, здоров'я, розвиток особистості та перебування в родинному середовищі, а за оцінками організації Save the Children, у 2024 році ця цифра становила близько 473 мільйонів дітей, що є приблизно кожною шостою дитиною у світі. В Україні жертвами російської агресії стали сотні дітей, тисячі отримали поранення та травми [1]. Однак, крім безпосередніх фізичних загроз, війна жорстоко порушує весь спектр прав дитини.

Саме тому поєднання міцної правової основи, цілеспрямованої просвітницької роботи та комплексної психологічної підтримки стає не просто пріоритетом, а нагальною необхідністю для збереження цілого покоління.

Права дітей в умовах воєнного конфлікту зазнають масових і систематичних порушень, що призводить до комплексної гуманітарної кризи серед наймолодшого населення; згідно з офіційними даними, в умовах повномасштабної збройної агресії були виявлені численні порушення основних прав дитини. У 2024 році ООН верифікувала 41 370 тяжких порушень прав дітей – найвищий показник за останні 25 років [2]. Основні права, які порушуються під час війни, включають: право на життя та безпеку

– через загибель та каліцтва дітей внаслідок ворожих обстрілів та використання вибухонебезпечних пристроїв; право на освіту – через руйнування шкіл та систематичне переривання навчального процесу; право на здоров'я та розвиток особистості – через отримання фізичних і глибоких психічних травм, а також через знищення критичної інфраструктури, як-от лікарні та системи водопостачання. Крім того, масово порушується право на сімейне життя та збереження ідентичності – майже 70% українських дітей були вимушені покинути домівки, багато з них розлучені з батьками, а на тимчасово окупованих територіях окупаційна влада активно знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей та обмежує доступ до рідної мови та історії. Окремою серйозною проблемою є незаконна депортація, викрадення та вербування дітей, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Як зазначається у звіті ООН, «під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», що робить комплексний захист дитинства в умовах конфлікту найважливішим пріоритетом [3].

Просвітницька підтримка виступає ключовим механізмом захисту прав дітей у зоні воєнного конфлікту, спрямованим на запобігання порушенням шляхом поширення знань та розвитку вмінь серед усіх зацікавлених сторін. В умовах, коли понад 520 мільйонів дітей у всьому світі живуть у зонах конфліктів, системна просвітницька робота спрямована на посилення захисту від шести тяжких порушень, що фіксуються ООН, серед яких убивства та каліцтва, вербування, заперечення гуманітарного доступу та атаки на школи та лікарні [4]. В Україні проєкт Ради Європи із захисту прав дітей реалізує цей механізм через підвищення потенціалу фахівців, які працюють з дітьми, – соціальних працівників, працівників освіти, правоохоронців – навчаючи їх стандартам дружнього до дитини правосуддя та ефективної міжвідомчої взаємодії, що безпосередньо покращує якість допомоги дітям, які постраждали від наслідків війни, зокрема переміщеним особам та дітям, розлученими із сім'ями. Крім того, просвітницькі заходи, такі як зустрічі з експертами ЮНІСЕФ, забезпечують інформування громадськості про поточний стан прав дітей під час війни, надають практичні поради щодо їх захисту та залучають нових прихильників до вирішення проблеми. Глобальні кампанії, наприклад, ініціатива «Stand Up for Children in War», також використовують просвітництво для мобілізації суспільної свідомості, закликаючи релігійних лідерів, педагогів та батьків до проведення спеціальних заходів, використання соціальних мереж та ведення діалогу з дітьми про мирне врегулювання конфліктів. Таким чином, просвітницька підтримка, поєднуючи правове інформування, навчання фахівців та залучення громадськості, створює критично важливий бар'єр для порушень прав дитини в умовах війни [5].

Таким чином, просвітницька та психологічна підтримка є невід'ємними складовими комплексної системи захисту прав дітей у зоні конфлікту,

оскільки вони забезпечують не лише фізичну безпеку, але й психосоціальне відновлення та довготривалу стійкість дитини. Для посилення ефективності цієї системи рекомендовано: активізувати міжнародну співпрацю для притягнення до відповідальності порушників прав дітей через механізми міжнародного правосуддя, такі як Міжнародний кримінальний суд; масштабувати успішні державні та волонтерські програми психологічної реабілітації, зокрема моделі кризових інтервенцій та довготривалої терапії травми, з підготовкою фахівців для роботи в зонах бойових дій; інтегрувати правову та психологічну освіту в шкільні та позашкільні програми, використовуючи адаптовані навчальні модулі щодо прав дитини, безпеки та емоційного інтелекту, що дозволить сформувати стійкість у дітей та підвищити обізнаність громад задля захисту їх інтересів у складних умовах.

Список використаних джерел

1. Stories, Even in times of conflict children’s rights are not optional. Children's rights 29 September 2025. URL: https://www.ohchr.org/en/stories/2025/09/even-times-conflict-childrens-rights-are-not-optional.
2. Zoom, “Stand Up! for Children in War”, Global Online Gathering 24 September 2025 URL: https://ecdpeace.org/event/zoom-stand-children-war-global-online-gathering.
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Права Дітей, Дмитро Лубінець, 2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny.
4. Statistics data, Children in conflict zones, 2025 URL: https://data.stopwaronchildren.org/ University of Wales, Global humanity for peace institute, «Stand up for children in war!» 2025. URL: https://ghfp.institute/2025/09/22/stand-upfor-children-in-war/.

Іветта ГАЙВАНЮК
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ВПЛИВ АНТИКОРУПЦІЙНИХ СТАНДАРТІВ РАДИ ЄВРОПИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДЕРЖАВАХ-УЧАСНИЦЯХ КОНВЕНЦІЇ 1950 РОКУ

Проблема корупції є однією з найсерйозніших загроз для забезпечення прав людини та верховенства права в сучасних демократичних державах. Рада Європи, як провідна європейська міжнародна організація у сфері захисту прав людини, розробила комплексну систему антикорупційних стандартів, спрямовану на посилення інституційної спроможності держав-учасниць у боротьбі з корупцією. Ця система включає як нормативно-правові інструменти, зокрема Кримінальну та Цивільну конвенції про боротьбу з корупцією, так і моніторингові механізми, представлені діяльністю Групи держав проти корупції (GRECO). Особливого значення набуває взаємозв'язок між антикорупційною політикою та забезпеченням основоположних прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. За таких обставин питання впливу антикорупційних стандартів Ради Європи на реалізацію прав людини, механізмів імплементації цих стандартів та оцінки їх ефективності набуває особливої актуальності для правової науки та практики.

Метою дослідження є аналіз системи антикорупційних стандартів Ради Європи, визначення їх взаємозв'язку із забезпеченням прав людини, дослідження механізмів імплементації цих стандартів державами-учасницями Конвенції 1950 року та оцінка ефективності їх застосування на прикладі України.

Правову основу дослідження становлять: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. № ETS173; Цивільна конвенція про

боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р.; Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р.; Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР; Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV.

Інститут антикорупційних стандартів Ради Європи формувався поступово, відповідаючи на виклики, що постали перед європейськими державами наприкінці XX століття. Підхід Ради Європи до боротьби з корупцією має три взаємопов'язаних аспекти: вироблення загальноєвропейських норм та стандартів, контроль за їх дотриманням, а також надання технічної допомоги державам та регіонам. Корупція розглядається не лише як правопорушення, а й як системна загроза правам людини, оскільки вона руйнує основи демократії, верховенства права та соціальної справедливості [1].

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Радою Європи 27 січня 1999 року, стала першим міжнародним документом, який встановив єдині стандарти криміналізації корупційних діянь [2]. У преамбулі Конвенції наголошується, що корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвиткові і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства [8]. Україна ратифікувала Кримінальну конвенцію 18 жовтня 2006 року, яка набула чинності для нашої держави 1 березня 2010 року [2].

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята 4 листопада 1999 року, встановлює механізми цивільно-правової відповідальності за корупційні діяння та забезпечує право осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупції, на ефективний правовий захист. Обидві конвенції формують комплексну систему антикорупційного регулювання, що охоплює як кримінально-правові, так і цивільно-правові аспекти боротьби з корупцією [3].

У рішенні у справі «Ситник проти України» (2025) ЄСПЛ встановив порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд), статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статті 18 (заборона на зловживання обмеженнями прав) у контексті внесення особи до Реєстру корупціонерів. Суд наголосив на необхідності досягнення розумного балансу між прагненням держави до публічності у сфері запобігання корупції і правом людини на повагу до її приватного життя. Це рішення демонструє, що антикорупційні заходи мають відповідати принципу пропорційності та не порушувати основоположні права людини [4].

Антикорупційні стандарти Ради Європи також включають принципи участі громадянського суспільства у протидії корупції. Конвенція ООН проти корупції, яку Україна ратифікувала у 2006 році, передбачає посилення прозорості та залучення громадян у процес прийняття рішень, доступ до інформації, формування атмосфери несприйняття корупції. Рада Європи підтримує ці принципи через свої рекомендації та програми технічної

допомоги [5].

Міжнародне співробітництво є невід'ємною частиною ефективної антикорупційної політики. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією встановлює механізми міжнародної правової допомоги, екстрадиції та конфіскації доходів, отриманих від корупційних злочинів. Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами у розслідуванні транснаціональних корупційних справ.

Встановлення чітких антикорупційних стандартів, їх моніторинг через механізм GRECO, застосування практики ЄСПЛ та міжнародне співробітництво створюють комплексну систему захисту прав людини від корупційних загроз. Подальші дослідження повинні зосередитися на вдосконаленні механізмів імплементації антикорупційних стандартів, зокрема через посилення незалежності антикорупційних органів, впровадження електронних систем контролю та забезпечення ефективного покарання за корупційні злочини. Важливим напрямом є також розвиток превентивних механізмів, включаючи антикорупційну освіту та формування культури доброчесності у публічному та приватному секторах.

Список використаних джерел

1. Участь України в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії корупції. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_35749 (дата звернення: 10.11.2025)

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. № ETS173. Дата ратифікації: 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 10.11.2025)

3. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. Дата ратифікація: 16.03.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (дата звернення: 10.11.2025)

4. Майбутнє реєстру корупціонерів після рішення ЄСПЛ у справі «Ситник проти України». Lexology. 24.06.2025. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=098839a7-fcfb-416b-8de8-07b4c4d55f4a (дата звернення: 10.11.2025)

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. Дата ратифікації: 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 10.11.2025).

Аня ГАЛУЗА
здобувач вищої освіти факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПЕРІОДУ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

У бурхливому та нестабільному світі, де політичні, економічні та моральні цінності постійно змінюються, роль ООН у захисті прав людини є критично важливою. У часи війн, міграційних криз та глобальних трансформацій, ООН залишається інституцією, яка нагадує про те, що права людини – це не просто декларації, а реальна основа для мирного співіснування. Для України, яка активно співпрацює з ООН у цій сфері, це питання має особливе значення, адже захист прав людини є фундаментальним принципом, закріпленим в її Конституції та законодавстві [1, с. 89]. Важливо підкреслити, що саме з прийняттям Загальної декларації прав людини у 1948 році розпочалася нова ера міжнародного права у цій галузі. Її відомий постулат про вільне та рівне народження всіх людей у гідності та правах став символом етичного перелому [4, с. 12].

Діяльність ООН здійснюється через низку своїх підрозділів, серед яких Рада з прав людини, Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) та численні спеціальні місії, що працюють у різних країнах. Особливо важлива роль УВКПЛ в Україні, оскільки саме його представники займаються моніторингом порушень прав людини, пов'язаних із воєнними діями. Вони регулярно готують звіти, формулюють рекомендації для уряду та міжнародних організацій [6, с. 47].

У цих звітах детально висвітлюються численні випадки катувань, незаконних затримань, примусових депортацій та порушень прав цивільних осіб на окупованих територіях. Це документування злочинів, а не просто статистичні дані, що може стати основою для притягнення винних до

міжнародної відповідальності [6, с. 51].

Важливо розуміти, що захист прав людини не обмежується лише міжнародними зусиллями. В Україні функціонує ключовий національний орган – Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Цей омбудсмен регулярно інформує про ситуацію з правами людини в країні, висвітлюючи такі актуальні питання, як дискримінація, гендерна нерівність та проблеми з доступом до правосуддя [5, с. 23]. Закон "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" ілюструє поступове впровадження міжнародних норм у національне законодавство України [3, с. 34].

ООН активно підтримує Україну в досягненні гендерної рівності, захисті вразливих верств населення та протидії дискримінації. Згідно зі статистикою ПРООН, зростання правової культури в Україні відображається у підвищенні обізнаності громадян щодо прав людини [8, с. 15]. Цей прогрес є результатом як державних заходів, так і спільних освітніх та інформаційних проєктів ООН та громадських організацій.

В епоху пандемій, війн, економічних криз, як підкреслюють науковці, міжнародне право у сфері прав людини стає ще більш актуальним, виступаючи універсальним щитом для гуманітарних цінностей [10, с. 98]. Українські фахівці неодноразово наголошували, що лише спільна робота міжнародних та національних механізмів може забезпечити справді ефективний захист прав людини, що є наріжним каменем демократичного розвитку [9, с. 112]..

ООН активно підтримує українські інституції у нарощуванні їхнього потенціалу. Хоча український омбудсмен вже відповідає міжнародним стандартам (Паризьким принципам), він потребує додаткового фінансування та гарантій незалежності [12, с. 6]. Важливо також відзначити, що численні наукові та практичні заходи в Україні допомагають краще зрозуміти міжнародні норми та успішно впроваджувати їх у національну практику [11, с. 78].

Виходячи з цього, в Україні ООН активно працює над захистом прав людини. Це включає спостереження за ситуацією, фіксацію порушень, підтримку державних органів та просвітницьку роботу серед населення. Організація також сприяє реформам правової системи, покращенню правового захисту та зміцненню демократії.

Пріоритетом для ООН є захист прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, дітей, які зазнали негативного впливу війни, а також громадян, що повертаються додому після звільнення територій від окупації або завершення бойових дій. З метою імплементації міжнародних стандартів прав людини ООН проводить спеціалізовані навчальні курси для працівників правоохоронних органів, суддівського корпусу, юристів та представників громадськості [7, с. 11]. В умовах сучасних викликів ООН є ключовим гарантом миру, гідності, рівності та свободи – фундаментальних цінностей для будь-якого суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 14 .10.2025).

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5207-17 (дата звернення: 14.10.2025).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15 (дата звернення: 14.10.2025).

4. Загальна декларація прав людини : прийнята та проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.. *Офіційний переклад українською*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 (дата звернення: 14.10.2025).

5. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2023 рік. Київ, 2024. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/ (дата звернення: 14.10.2025).

6. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Періодичні доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні, 2022-2024 рр. Київ: OHCHR, 2024. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/reports/periodic-reports-on-the-human-rights-situation-in-ukraine (дата звернення: 14.10.2025).

7. Організація Об'єднаних Націй в Україні. Офіційний сайт ООН в Україні: UN Ukraine. 2024. URL: https://ukraine.un.org/uk (дата звернення: 14.10.2025).

8. Програма розвитку ООН в Україні (ПРООН). Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін 2016-2023 років. Київ : ПРООН, 2024. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/shcho-ukrayintsi-znayut-ta-dumayut-pro-prava-lyudyny-otsinka-zmin-2016-2023 (дата звернення: 14.10.2025).

9. Наливайко Л. Р. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2020. 212 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6051 (дата звернення: 14.10.2025).

10. Міжнародне право і захист прав людини під час глобальних конфліктів. *Журнал європейського та порівняльного права*. 2022. № 5. С. 95-108. URL: https://jes.nuoua.od.ua/archive/5_2022/9.pdf (дата звернення: 14.10.2025).

11. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник матеріалів круглого столу (Хмельницький, 2023). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2023. 118 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_prav_lyudyny_v_ukrayini_suchasnyy_stan_ta_perspektyvy_vdoskonalennya_2023.pdf (дата звернення: 14.10.2025).

12. Європейська мережа національних інституцій з прав людини (ENNHRI). Оцінка спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (capacity assessment report). Брюссель, 2023. 56 с. URL: https://ennhri.org/wp-content/uploads/2023/12/Capacity-assessment-of-Ukrainian-Parliament-Commissioner-for-Human-Rights-report-in-UKR.pdf (дата звернення: 14.10.2025).

Еліна ГАПОЛОВА
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ганна ТУРЧАНІКОВА
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ГЕНДЕР» ТА «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»

Поняття «ґендер» і «ґендерна рівність» є ключовими в сучасних наукових, правових і соціальних дискурсах. Вони використовуються для опису соціальних ролей, правового статусу, можливостей і викликів, які виникають у контексті взаємодії чоловіків і жінок у суспільстві. Існує декілька підходів до їх трактування, однак найбільш логічним і універсально прийнятним є використання визначень, закріплених у національному та міжнародному законодавстві. В українському правовому полі термін «ґендерна рівність» визначено у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятому у 2005 році [2]. Згідно з цим документом, ґендерна рівність означає рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Це визначення підкреслює, що ґендерна рівність не обмежується лише юридичними правами, а охоплює й питання доступу до ресурсів, можливостей для самореалізації, а також участі в політичному, економічному та культурному житті.

Варто зазначити, що у цьому Законі відсутнє окреме визначення терміна «ґендер», що створює певний теоретико-правовий вакуум у питаннях, пов’язаних із соціальними аспектами ґендерної ідентичності. Для розуміння поняття «ґендер» доцільно звернутися до міжнародних нормативно-правових актів, зокрема до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, відомої як Стамбульська конвенція [5]. У статті 3 цього документа зазначено, що «ґендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні

ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Це визначення акцентує увагу на тому, що ґендер – це не біологічна, а соціокультурна категорія, яка формується під впливом традицій, норм, стереотипів і очікувань, що існують у певному суспільстві. Таким чином, ґендер відображає соціальні ролі, які приписуються чоловікам і жінкам залежно від культурного контексту [1, 2].

Нерівність між чоловіками та жінками часто виникає не на основі біологічних відмінностей, а через соціальні очікування і стереотипи, що формуються у процесі соціалізації. Ґендерні стереотипи – це усталені уявлення про те, якими мають бути чоловіки і жінки, як вони повинні поводитися, які професії обирати, які емоції демонструвати тощо. Вони тісно пов'язані з так званими ґендерними ролями, тобто наборами соціальних норм і моделей поведінки, які вважаються прийнятними для осіб певної статі.

Ці стереотипи можуть призводити до ґендерної нерівності, оскільки обмежують особистісний розвиток індивідів, звужують спектр їхніх можливостей і впливають на їхню участь у суспільному житті. Наприклад, стереотип, що чоловіки повинні бути «сильними лідерами», а жінки – «дбайливими берегинями домашнього вогнища», може обмежувати жінок у кар'єрних амбіціях і водночас чинити тиск на чоловіків щодо їхньої ролі у сім'ї. Ключовими законодавчими актами України, які регулюють питання ґендерної рівності, є:

- Конституція України (стаття 24), яка гарантує рівність прав і свобод незалежно від статі [6];
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), що створює правову основу для забезпечення ґендерної рівності [1];
- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012), що забороняє дискримінацію за різними ознаками, включно зі статтю [3];
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), який криміналізує домашнє насильство та встановлює механізми захисту постраждалих [1-3].

Україна також взяла на себе міжнародні зобов'язання в рамках Цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН на період до 2030 року [7]. ЦСР № 5 безпосередньо спрямована на досягнення ґендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат. Це включає подолання дискримінації, запобігання насильству за ознакою статі, забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, політичної участі та економічних можливостей. Ґендерна рівність – це не просто юридичний принцип, а комплексне соціальне явище, яке вимагає системного підходу як на національному, так і на міжнародному рівнях. Забезпечення ґендерної рівності потребує ефективної реалізації правових норм, подолання ґендерних стереотипів і зміни суспільних установок. Тільки шляхом інтеграції ґендерного підходу у всі сфери

суспільного життя можна досягти справжньої рівності між чоловіками і жінками [4, с. 55].

Отже, поняття «ґендер» і «ґендерна рівність» мають різні інтерпретації залежно від контексту, в якому вони використовуються, однак найбільш обґрунтованими є визначення, закріплені в національному та міжнародному законодавстві. Відповідно до положень Стамбульської конвенції, ґендер трактується як сукупність соціально закріплених ролей, поведінкових моделей, діяльності та характеристик, які суспільство вважає притаманними для чоловіків і жінок. Натомість ґендерна рівність, згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», означає рівний правовий статус обох статей та рівні можливості для його реалізації в усіх сферах суспільного життя. Дослідження показало, що ґендерні стереотипи – це узагальнені уявлення про соціальні ролі жінок і чоловіків, які формуються і підтримуються культурними, історичними та соціальними чинниками. Ці стереотипи сприяють закріпленню ґендерної нерівності, оскільки впливають на суспільні очікування щодо поведінки, професійного вибору та соціальної ролі особистості. Особливо важливим є те, що ґендерна нерівність має не біологічне, а соціальне походження.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 (дата звернення: 24.11.2025).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 24.11.2025).

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17 (дата звернення: 24.11.2025).

4. Камінська Н. Причини виникнення гендерної нерівності. *Юридична психологія*. 2018. С. 30-47.

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 24.11.2025).

6. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 24.11.2025).

7. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 24.11.2025).

Діана ГАРМАДІР
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Проблематика протидії торгівлі людьми посідає особливе місце серед сучасних глобальних викликів, адже це явище безпосередньо зачіпає фундаментальні права й свободи людини, підриваючи основи гуманізму, правопорядку та суспільної безпеки. Торгівля людьми охоплює комплекс злочинних дій, спрямованих на експлуатацію особи – від сексуальної та трудової експлуатації до використання людини для жебрацтва, примусової діяльності, вилучення органів чи втягнення в злочинні схеми. Феномен сучасного рабства є транснаціональним, динамічним і прихованим, що ускладнює його виявлення та потребує комплексної взаємодії багатьох інституцій: державних, міжнародних, громадських та правоохоронних.

Суттєву роль у формуванні національної політики протидії цьому злочину відіграють міжнародні правові акти. До ключових документів належать Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року, Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами 1949 року, а також Додатковий протокол до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, спрямований на попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми. Вони визначають базові міжнародні стандарти, які держави-учасниці зобов'язані впроваджувати у власне законодавство. Україна, долучившись до цих міжнародних інструментів, розвиває власну нормативну систему захисту осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та удосконалює механізми притягнення винних до відповідальності.

На національному рівні важливими є Закон України «Про протидію торгівлі людьми» 2011 року [3], низка спеціальних підзаконних актів, а також положення Кримінального кодексу України. У статті 149 КК України закріплено детальний опис злочину торгівлі людьми, умови, за яких настає кримінальна відповідальність, і визначено ступені покарання залежно від тяжкості обставин. Законодавство передбачає різні рівні відповідальності – від

тривалих строків ув'язнення до конфіскації майна. Окрему увагу приділено злочинам, учиненим щодо неповнолітніх, малолітніх, осіб у стані залежності або уразливості, а також діям, що вчиняються організованими групами [6]. Саме детальне законодавче регулювання створює необхідну базу для системної боротьби з цим явищем.

Глобальна поширеність торгівлі людьми залишається однією з найскладніших проблем сучасного світу. За оціночними даними міжнародних організацій, кількість потерпілих коливається від 20 до 30 мільйонів осіб. Переважну більшість становлять жінки, які потрапляють у ситуації сексуального рабства, хоча трудова експлуатація, примусове жебрацтво та експлуатація чоловіків у важких галузях промисловості також є масовими. Важливо підкреслити, що для здійснення злочину не обов'язково має місце перетин державного кордону – експлуатація може відбуватися і всередині країни. Торговці людьми зазвичай використовують вразливість жертви: її складне матеріальне становище, соціальну ізоляцію, залежності, відсутність підтримки. Механізми вербування включають як обман і маніпуляції, так і психологічний тиск, погрози чи застосування фізичної сили.

Проблема ускладнюється тим, що сучасний ринок експлуатації дуже різноманітний. Чоловіків частіше примушують до важкої фізичної праці або кримінальної діяльності, жінок – до сексуальної експлуатації та домашнього рабства, а дітей – до жебрацтва або втягнення у правопорушення. Часто потерпілі одночасно зазнають кількох видів експлуатації, що поглиблює фізичні й психологічні наслідки. Стереотипи про «типову жертву» є помилковими: у ситуацію торгівлі людьми може потрапити людина будь-якого віку, професії, рівня освіти чи соціального статусу. Тому заходи протидії мають охоплювати максимально широке коло населення.

Україна створила систему державної підтримки для осіб, які стали жертвами торгівлі людьми. Вона включає надання соціальних, медичних, психологічних, юридичних, освітніх та матеріальних послуг. Особа, яка потребує допомоги, може звернутися до відповідної місцевої державної адміністрації для отримання статусу постраждалої від торгівлі людьми. Крім того, в Україні активно працюють громадські організації, що надають консультації, притулок, соціальний супровід. Значну роль відіграє Національна безкоштовна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів, яка допомагає громадянам отримати актуальну інформацію, а в разі необхідності забезпечити підтримку чи евакуацію.

Окремо варто зазначити, що одним із найдієвіших інструментів протидії торгівлі людьми є превенція, тобто запобігання потраплянню в ситуації експлуатації. Ефективна профілактика включає підвищення рівня поінформованості населення про ризики трудової міграції, небезпеку нелегального працевлаштування, ознаки вербування та способи убезпечення. Значущу роль відіграють інформаційні кампанії, робота з молоддю, співпраця зі ЗМІ, а також включення матеріалів із безпеки в освітні програми. Чим

вищий рівень обізнаності громадян, тим складніше торгівцям використовувати довірливість, незнання чи психологічну вразливість людей.

Для ефективної боротьби з торгівлею людьми необхідна також тісна міжнародна співпраця. Транскордонність цього злочину зумовлює потребу в обміні інформацією, проведенні спільних операцій, узгодженні законодавства та механізмів притягнення винних. Важливою складовою є співпраця правоохоронних органів, міграційних служб, міжнародних організацій, таких як МОМ, ОБСЄ, ООН, а також громадських структур, що працюють із потерпілими.

Однак навіть найкраща законодавча база та широка міжнародна співпраця не будуть ефективними без чіткої взаємодії всередині держави. Необхідно зміцнювати кадровий потенціал правоохоронних органів, удосконалювати процедури ідентифікації постраждалих, забезпечувати належну роботу соціальних служб та психологічних центрів, розвивати систему реабілітації та ресоціалізації жертв. Окремої уваги потребує судова практика, адже без невідворотності покарання знизити рівень злочинності у сфері торгівлі людьми неможливо.

Отже, протидія торгівлі людьми – це комплексне завдання, яке не може бути вирішене лише на рівні держави чи окремої інституції. Потрібна консолідована робота всього суспільства: державних органів, міжнародних партнерів, громадських організацій, освітніх установ і кожного громадянина. Лише поєднання правового, соціального, інформаційного та превентивного підходів дозволить реально зменшити масштаби цього злочину. Торгівля людьми – це не лише кримінальне правопорушення, а насамперед грубе порушення гідності та свободи людини, тому боротьба з нею має бути постійним пріоритетом демократичного суспільства. Спільні зусилля, скоординованість дій і людська небайдужість – це ті фактори, які дозволять ефективно захищати права людини та забезпечувати безпеку кожної особи.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 28. Ст. 532)

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93

3. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text

4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 21 верес. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, зі змінами і доповненнями, внесеними протоколами № 11 і № 14 до Конвенції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25. Ст. 131.

Даніїл ГІРКАЛО
курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КРИЗ: АДАПТАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РАДИ ЄВРОПИ

Проблема захисту прав людини в умовах кризових явищ є однією з найактуальніших у сучасному світі. Економічні потрясіння, міграційні хвилі, епідемії, політичні заворушення та особливо збройні конфлікти створюють безпосередню загрозу для основних прав і свобод людини та вимагають від держав та міжнародних організацій негайної адаптації механізмів реагування. У цьому контексті Рада Європи відіграє ключову роль, забезпечуючи інструменти контролю й захисту прав людини навіть у найскладніших обставинах.

Рада Європи, що діє на основі Європейської конвенції з прав людини, розробила низку підходів, які дозволяють забезпечувати дотримання прав навіть тоді, коли держави стикаються з надзвичайними викликами. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стала основою для формування критеріїв оцінки правомірності обмежень у кризових ситуаціях. Так, під час пандемії COVID-19 Суд отримав понад 7 тисяч заяв щодо карантинних обмежень, обмеження пересування та доступу до медичної допомоги. Хоча більшість із них була визнана неприйнятними, ЄСПЛ у низці рішень підкреслив, що обмеження мають бути пропорційними, обґрунтованими та тимчасовими (наприклад, у справі Communauté genevoise d'action syndicale v. Switzerland, 2022, де оцінювали заборону масових зібрань) [1].

Кризи часто загострюють конфлікт між державним суверенітетом та міжнародними зобов’язаннями. Наприклад, після спроби державного перевороту 2016 року Туреччина оголосила дерогацію від кількох статей Конвенції. ЄСПЛ у справах Mehmet Hasan Altan v. Turkey та Şahin Alpay v.

Turkey визнав, що арешти журналістів і обмеження свободи слова виходили за межі допустимих заходів навіть у надзвичайному стані. Суд наголосив: навіть за умов реальної небезпеки держава не звільняється від обов'язку дотримуватися стандартів прав людини [2].

Особливої уваги заслуговує відповідь Ради Європи на російську агресію проти України. 16 березня 2022 року РФ була виключена з Ради Європи – безпрецедентний крок в історії організації. До моменту виходу з юрисдикції ЄСПЛ Суд уже ухвалив перші проміжні заходи, зобов'язавши Росію утриматися від атак на мирне населення. У міждержавних справах Ukraine v. Russia (re Crimea) та Ukraine and the Netherlands v. Russia ЄСПЛ визнав масові порушення статей 2 та 3 Конвенції, включаючи катування, насильницькі зникнення та позасудові страти. Це демонструє, що механізми Ради Європи здатні діяти навіть під час повномасштабної війни.

Важливим напрямом адаптації є врахування потреб найбільш вразливих груп. У період міграційної кризи 2015–2016 років Рада Європи посилила контроль за захистом біженців та шукачів притулку. У рішенні M.S.S. v. Belgium and Greece (2011) ЄСПЛ визнав відповідальність держави за нелюдські умови утримання мігрантів, що стало основою для реформування системи притулку у кількох країнах ЄС. Під час пандемії Рада Європи видала спеціальні рекомендації щодо недопущення дискримінації літніх людей у доступі до медичних послуг та забезпечення прав осіб з інвалідністю [3].

У кризових умовах Рада Європи також активно застосовує моніторингові інструменти – GRECO, CPT, ECRI, Венеційську комісію. Наприклад, Комітет із запобігання катуванням у 2023 році оприлюднив спеціальний звіт щодо умов утримання військовополонених та цивільних заручників у контексті війни в Україні, наголошуючи на необхідності забезпечення доступу Червоного Хреста. Такі механізми дозволяють оперативно фіксувати порушення і давати рекомендації, які держави повинні враховувати навіть у надзвичайних обставинах.

Важливими для адаптації стали й технологічні нововведення. Під час COVID-19 засідання ЄСПЛ уперше проводилися дистанційно; запроваджено електронне подання документів та гнучкі процесуальні строки. Це дозволило Суду уникнути паралізації роботи та розглянути понад 30 тис. заяв у 2020–2022 роках. Аналогічні зміни впроваджуються і в національних судах держав-членів Ради Європи.

Кризи також актуалізують питання доступу до інформації. Так, у справі Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukraine (2023) ЄСПЛ наголосив, що навіть під час війни обмеження свободи слова та доступу до інформації мають бути обґрунтованими і не можуть використовуватися для уникнення критики державної влади. Це рішення стало важливим орієнтиром для держав, які діють у ситуаціях зростання загроз безпеці [4].

Отже, захист прав людини в умовах криз вимагає поєднання міжнародних і національних інструментів, оперативного моніторингу,

гнучкого застосування правових механізмів і водночас – збереження непорушних мінімальних стандартів. Практика Ради Європи демонструє, що навіть найсерйозніші виклики – пандемія, тероризм, масова міграція, збройні конфлікти – не можуть бути виправданням для повного згортання прав людини. Адаптивні підходи, розширення процесуальних можливостей, ефективна комунікація між державами та постійний моніторинг дозволяють забезпечувати захист людини як найвищої цінності навіть у періоди глибоких потрясінь.

Список використаних джерел

1. Бортник В. І. Захист прав людини в умовах надзвичайного стану: проблеми теорії та практики. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 312 с.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) Відомості Верховної Ради України. 2019. № 38. Ст. 160.

3. Посібник зі статті 13 Європейської конвенції з прав людини. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Guide_Article%2013_ECHR_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 24.11.2025).

4. Кельбя С.Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. № 83. С. 59–63.

Вікторія ГЛАЗКОВА
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ННІ №5 Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Вікторія ВІНЦУК
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології ННІ № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У контексті посилення загроз національній безпеці, зростання рівня організованої злочинності та корупції, правоохоронні органи змушені вдаватися до використання ефективних, але водночас таких інструментів, що надзвичайно втручаються у правове поле особистості. Серед них центральне

місце посідають негласні слідчі (розшукові) дії, які дозволяють отримувати цінну інформацію в умовах, коли відкриті методи слідства неефективні. Однак потужність цього інструменту безпосередньо пропорційна рівню загрози, яку він становить для демократичних засад суспільства, якщо його застосування не обмежене належними правовими рамками.

У сучасному демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права, гостро постає проблема знаходження балансу між двома фундаментальними цінностями: з одного боку, обов'язком держави забезпечувати безпеку та боротися зі злочинністю, а з іншого – недоторканністю приватного життя, свободою висловлювань та правом на справедливий суд. Встановлення та дотримання ефективних гарантій під час застосування НСРД є критично важливим для запобігання свавіллю та зловживанням з боку правоохоронних органів.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій становить комплексне явище у правовій системі, що поєднує функцію ефективного кримінального провадження з потужним втручанням у правовий статус особистості. Згідно з положеннями ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статей 30-32 Конституції України, НСРД безпосередньо обмежують такі фундаментальні права: право на повагу до приватного та сімейного життя, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [1; 2].

Принцип винятковості, закріплений у частині 2 статті 246 КПК України, вимагає дотримання двох ключових умов: по-перше, неможливості отримання необхідних відомостей іншими, які менш втручаються, засобами; по-друге, обмеження сфери застосування виключно кримінальними провадженнями щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [3]. Цей принцип реалізується через механізми субсидіарності та пропорційності, що передбачають обов'язкову перевірку відповідності між ступенем втручання у права громадянина та цілями розслідування.

Слід зазначити, що правова природа НСРД характеризується двома взаємопов'язаними аспектами: з одного боку, це інструмент забезпечення правосуддя, спрямований на розкриття злочинів; з іншого – це виняткова міра державного примусу, що вимагає належних правових обмежень та гарантій [4, с. 7]. Таке двоїсте становище зумовлює необхідність ретельного нормативного регулювання кожного етапу проведення негласних дій – від підстав їх застосування до процедури фіксації та використання отриманих результатів [5, с. 216].

Особливу увагу варто приділити системі обмежень прав людини під час проведення НСРД. Ця система має включати не лише формальні критерії, але й ефективні механізми нагляду, що забезпечують дотримання принципів необхідності, обґрунтованості та пропорційності втручання [5, с. 213-215]. Відповідно до сучасної правової доктрини, будь-яке обмеження прав людини має бути передбачене законом, мати на меті та бути необхідним у

демократичному суспільстві.

Таким чином, НСРД займають особливе місце у системі обмежень прав людини, є одночасно потужним інструментом боротьби зі злочинністю та потенційною загрозою демократичним цінностям, що вимагає ретельного правового регулювання та належних гарантій захисту.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає обов'язкове отримання судового дозволу на проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій, що становить фундаментальну гарантію від свавілля та зловживань з боку правоохоронних органів. Інститут слідчого судді, запроваджений судовою реформою, покликаний забезпечити незалежну перевірку дотримання принципів обґрунтованості, необхідності та пропорційності втручання у права громадян [6, с. 453].

Проте, як зазначають фахівці у галузі кримінального процесу, на практиці судовий контроль часто набуває формального характеру. Дослідження показують, що слідчий суддя, розглядаючи клопотання про проведення НСРД, нерідко стикається з низкою системних проблем. По-перше, обмеженість часу на прийняття рішення часто не дозволяє провести глибокий аналіз наданих матеріалів [7, с. 108]. По-друге, недостатній обсяг інформації, що надається слідчими, у багатьох випадках не дозволяє судді об'єктивно оцінити фактичну обґрунтованість підстав для такого серйозного втручання [8, с.165].

Слід також відзначити, що відсутність спеціалізації суддів у розгляді клопотань про проведення НСРД є додатковим чинником, що знижує ефективність судового контролю. Без глибокого розуміння специфіки окремих видів негласних дій та їхнього потенційного впливу на права громадян, судді не завжди можуть адекватно оцінити пропорційність запропонованих заходів. Наслідком таких системних недоліків є реальний ризик зловживань, коли НСРД застосовуються без достатніх підстав або з порушенням принципу винятковості.

Для подолання цих проблем необхідне вдосконалення процедури судового контролю шляхом запровадження більш детальних вимог до змісту клопотань про проведення НСРД, забезпечення спеціалізації суддів, а також розширення можливостей для наступного судового огляду правомірності проведених негласних дій.

Першочергове значення надається реформі судового контролю. Необхідно запровадити двоетапну процедуру схвалення НСРД, що передбачає первинний дозвіл і подальший регулярний моніторинг доцільності продовження таких дій. Створення спеціалізованих судових палат забезпечить високий професійний рівень розгляду клопотань. Це вимагає розробки єдиного електронного реєстру з детальною фіксацією всіх обставин провадження.

Для повної гармонізації з європейськими стандартами необхідно впровадити механізм інформування осіб про проведені щодо них заходи,

створити систему гарантованого відшкодування шкоди та запровадити технічний нагляд за використанням спеціальних засобів.

Реалізація цих заходів створить сучасну систему гарантій, що поєднує оперативні потреби слідства з неухильною повагою до прав і свобод людини. Такий підхід відповідає ідеї правової держави, здатної ефективно протистояти злочинності, зберігаючи при цьому демократичні цінності.

Отже, інститут негласних слідчих (розшукових) дій потребує змін і доповнень для ефективного розкриття злочинів, оскільки в описі негласних дій, які є майже тотожними з оперативно-розшуковими заходами і які можуть бути застосовані у процесі досудового слідства, дещо насторожує їх негласний характер, тобто розширилися можливості підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених осіб застосовувати різноманітні заходи протидії органам досудового розслідування [9, с. 58].

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р.

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р.

4. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Полюхович ; кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 20 с.

5. Івашко С. В., Шпак Р. В. Нормативно-правове врегулювання та застосування принципу пропорційності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2025. Т. 35, № 2. С. 213–223.

6. Теремецький В. І. Судовий контроль під час досудового розслідування в Україні: правова природа та особливості в умовах воєнного стану. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. Т. 29, № 2. С. 451–468.

7. Pohoretskyi M. M. Guarantees of the rights and freedoms of the person during the conduct of secret investigators (research) actions and operative and investigative measures in the pre-judicial investigation under the conditions of the state of martial, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation (ato). Herald of criminal justice. 2021. № 1-2. С. 99–117.

8. Bilichak O. The value of the ECtHR practice for making procedural decisions when conducting covert investigative (search) actions. slovo of the national school of judges of Ukraine. 2020. № 3(32). С. 158–169.

9. Вінцук В.В., Гаштур В.В. Щодо питання введення оперативно-розшукових заходів у систему кримінального провадження в статусі негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і Безпека*. 2016. № 4(63). Х.: ХНУВС, с. 56-60.

Альона ГОЛОВКО
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ірина ШИЛО
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема колабораціонізму в сучасній Україні набула особливої актуальності після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. У цих умовах питання кваліфікації дій громадян, які співпрацюють із державою-агресором, окупаційними адміністраціями чи їх представниками, стало не лише політичним або моральним, але й суто юридичним. Формування чіткої кримінально-правової характеристики колабораційної діяльності є необхідною умовою забезпечення принципу невідворотності покарання, захисту національної безпеки та зміцнення правопорядку на звільнених територіях.

Колабораціонізм як явище має складну природу, що поєднує у собі елементи зради, колективної та індивідуальної відповідальності, морального вибору та правової оцінки. У широкому розумінні це свідоме співробітництво громадянина держави з ворогом, спрямоване на підрив суверенітету, територіальної цілісності чи обороноздатності своєї держави. В українському законодавстві поняття колабораційної діяльності закріплено у статті 111-1 Кримінального кодексу України, прийнятій у 2022 році як реакція на масові випадки співпраці населення з окупаційними адміністраціями [1].

Законодавець визначив колабораційну діяльність як умисні дії громадян України, спрямовані на допомогу державі-агресору, її збройним чи адміністративним структурам у здійсненні окупаційної політики. Ці дії можуть виражатися в публічному запереченні збройної агресії проти України, схваленні дій ворога, участі в органах влади, створених окупантами, передачі матеріальних ресурсів, зборі розвідувальної інформації або в інший спосіб сприянні окупаційному режиму. Важливо, що об’єктивна сторона таких злочинів характеризується не лише фактичним сприянням ворогу, але й

пропагандистською діяльністю, що формує сприятливе середовище для окупаційної влади.

Об'єктом посягання при вчиненні колабораційної діяльності є основи національної безпеки, державний суверенітет та конституційний лад України. Це злочини проти держави, які мають підвищену суспільну небезпеку, адже навіть одиничні випадки колаборації можуть мати масштабні наслідки для безпеки регіону. Суб'єкт злочину – громадянин України, який досяг віку кримінальної відповідальності, тоді як іноземці або особи без громадянства підпадають під інші правові норми, зокрема щодо пособництва чи шпигунства. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що співпрацює з ворогом, і бажає цього.

Водночас слід відрізняти колабораційні дії від вимушених форм співіснування з окупаційною владою. У багатьох випадках громадяни на тимчасово окупованих територіях змушені були взаємодіяти з представниками ворога з метою збереження життя, забезпечення харчування чи підтримання життєдіяльності громади. Такі дії не мають кримінально караного характеру, якщо відсутній умисел на сприяння окупаційним структурам. Саме тому питання доведення суб'єктивної сторони має ключове значення для уникнення помилкової кваліфікації та дотримання принципу індивідуальної відповідальності.

Кримінально-правова кваліфікація колабораційної діяльності передбачає встановлення чітких меж між нею та суміжними злочинами – державної зради (ст. 111 КК України), пособництва (ст. 27), створення незаконних збройних формувань (ст. 260) чи терористичної діяльності (ст. 258) [1]. На практиці ці склади часто перетинаються, що зумовлює потребу в системному підході. Так, державна зрада передбачає діяльність, спрямовану безпосередньо на шкоду державній безпеці, тоді як колабораціонізм може мати як активну, так і пасивну форму підтримки ворога. Відмінність також полягає у масштабі діяння: колабораційна діяльність може бути локальною, але все одно підриває довіру до державних інститутів.

Правозастосовна практика демонструє складність доведення колабораційних злочинів, особливо в умовах воєнного стану. Брак доказової бази, зруйновані комунікації, втеча свідків ускладнюють слідство. Значну роль відіграють цифрові докази – фото, відео, публікації у соціальних мережах, що можуть свідчити про публічну підтримку окупантів. Судова практика показує, що іноді формальні ознаки колаборації потребують глибшої оцінки мотивів особи, адже не кожне висловлення або дії під тиском є проявом свідомої допомоги ворогу [2].

Особливого значення набуває питання пропорційності покарання. Закон передбачає широкий діапазон санкцій – від штрафів і заборони обіймати певні посади до тривалих строків позбавлення волі. Водночас важливо враховувати ступінь участі, мотиви, наявність примусу, можливість каяття. Надмірна репресивність може призвести до зворотного ефекту – втрати довіри населення деокупованих територій і виникнення відчуття колективної провини. З іншого

боку, безкарність очевидних колаборантів підриває моральний авторитет держави та створює ґрунт для реваншистських настроїв.

Кримінально-правове реагування має поєднувати покарання з механізмами реінтеграції. Важливо створити умови для розмежування активних посібників ворога та громадян, які примусово виконували накази окупантів. Необхідні також правові процедури люстраційного характеру – тимчасові обмеження щодо зайняття посад, участі в політичній діяльності, але без порушення базових прав людини. У цьому контексті варто враховувати міжнародний досвід післявоєнних суспільств, зокрема процеси денацифікації та люстрації в Європі після Другої світової війни.

Колаборaційна діяльність має не лише кримінально-правовий, а й соціально-психологічний вимір. Її поширення свідчить про слабкість національної ідентичності, інформаційну вразливість суспільства, недовіру до інститутів держави. Тому протидія колаборaціонізму повинна включати не лише каральні заходи, а й просвітницькі, культурні та інформаційні ініціативи, спрямовані на формування патріотизму, поваги до державності, правової свідомості.

Окремої уваги потребує забезпечення процесуальних гарантій для осіб, обвинувачених у колаборaційній діяльності. Застосування спрощених процедур судового розгляду чи скороченого доказування в умовах воєнного стану не повинно підривати базові принципи справедливого суду. Відповідальність за колаборaціонізм має бути невідворотною, але законною, обґрунтованою й індивідуально справедливою [3].

Після завершення війни питання правової оцінки колаборaційної діяльності залишиться актуальним ще тривалий час. Необхідно забезпечити баланс між справедливістю і примиренням, покаранням і реінтеграцією. Розробка єдиних підходів до кваліфікації, узагальнення судової практики, створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах дозволять підвищити ефективність розслідувань.

Отже, кримінально-правова характеристика колаборaційної діяльності в Україні є багатовимірною. Це не лише юридичне визначення складу злочину, а й елемент державної політики безпеки, морального відновлення суспільства та правової реінтеграції постраждалих регіонів. Від того, наскільки зважено й справедливо держава реагуватиме на випадки колаборaціонізму, залежить не лише довіра громадян, але й здатність України вистояти у війні за свою незалежність і цінності правової держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Горобець В. Економічний та культурний колаборaціонізм: формула співпраці. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал.* 2020. Вип. 1(27). С. 84–106. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/ pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf.

3. Степико М. Т., Черненко Т. В. Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3(44). С. 178–183.

Євгеній ГОНЧАР
курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник–
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Правовий статус ветеранів війни та його реалізація в умовах воєнного стану є важливим аспектом соціальної політики держави, спрямованої на підтримку осіб, які брали участь у захисті національних інтересів. У контексті воєнного стану ці питання набувають особливої актуальності через зростання кількості ветеранів, економічні обмеження та необхідність оперативного реагування на їхні потреби.

Основою правового статусу ветеранів війни в Україні є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII (зі змінами). Цей закон визначає категорії ветеранів, до яких належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни та інші особи, які брали участь у захисті держави. Закон встановлює широкий спектр прав і пільг, зокрема на соціальний захист, медичне обслуговування, житлове забезпечення, пільговий проїзд, професійну реабілітацію та працевлаштування [3].

Воєнний стан, запроваджений в Україні, суттєво впливає на виконання державних зобов'язань перед ветеранами. Обмеженість бюджетних ресурсів через пріоритетність фінансування оборонних потреб призводить до затримок у виплатах компенсацій, наданні житла чи забезпеченні медичних послуг. Руйнування інфраструктури, зокрема медичних закладів і адміністративних установ, ускладнює доступ ветеранів до пільг, особливо в прифронтових або тимчасово окупованих регіонах.

Психологічна реабілітація ветеранів є одним із пріоритетних напрямів у контексті воєнного стану. Законодавство гарантує право на безоплатну

психологічну допомогу, однак дефіцит фахівців і обмежена кількість реабілітаційних центрів знижують ефективність цих заходів. Посттравматичний стресовий розлад, фізичні травми та соціальна дезадаптація вимагають комплексного підходу, що включає не лише медичну, але й соціальну підтримку [1, с. 72].

Економічна підтримка ветеранів, передбачена Законом України, включає пільги на працевлаштування, доступ до професійної перепідготовки та підтримку підприємницької діяльності. Проте воєнний стан ускладнює реалізацію цих гарантій через скорочення робочих місць і економічну нестабільність. Особливо вразливими є ветерани з інвалідністю, які стикаються з бар'єрами на ринку праці.

Житлове забезпечення, гарантоване законом, залишається однією з найпроблемніших сфер. Незважаючи на передбачені компенсації та програми забезпечення житлом, бюрократичні перепони, корупційні ризики та обмежене фінансування гальмують їхню реалізацію. Воєнний стан посилює цю проблему через масові руйнування житлового фонду.

Міжнародний досвід демонструє, що ефективна підтримка ветеранів вимагає скоординованих зусиль держави, громадських організацій і міжнародних партнерів. У країнах із розвиненими системами соціального захисту, таких як США чи Австралія, діють спеціалізовані агенції, які забезпечують комплексну підтримку ветеранів. В Україні міжнародна допомога, зокрема гранти та технічна підтримка, відіграє важливу роль, але потребує чіткої координації для уникнення неефективного використання ресурсів [2, с. 156].

Вдосконалення правового статусу ветеранів війни в умовах воєнного стану потребує гнучкого законодавства, яке б дозволяло оперативно реагувати на нові виклики. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» потребує оновлення з урахуванням сучасних реалій, зокрема щодо спрощення процедур доступу до пільг і посилення контролю за їхньою реалізацією. Цифрові технології, такі як електронні реєстри ветеранів і онлайн-платформи для подання заяв, можуть значно підвищити ефективність адміністративних процесів. Крім того, залучення ветеранських організацій до розробки політики сприятиме врахуванню реальних потреб цієї категорії громадян.

Отже, правовий статус ветеранів війни, закріплений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», є важливим інструментом соціальної підтримки, але його реалізація в умовах воєнного стану стикається з фінансовими, організаційними та безпековими викликами. Для підвищення ефективності необхідно вдосконалити механізми надання пільг, розширити доступ до психологічної та економічної підтримки, а також забезпечити прозорість і оперативність у реалізації житлових програм. Науковий підхід до аналізу цих процесів дозволяє розробити стратегії, які сприятимуть гідному рівню життя ветеранів у складних умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / Власенко Р. В., Гущук І.В., Жаліло Я. А. та ін. ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 118 с.

2. Малюга Л. Ю. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 150–159.

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 13.11.2025).

Домініка ГОРБАНЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕДУРА ЗВІЛЬНЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Звільнення працівника є завершальним етапом трудових правовідносин, який має важливе юридичне значення як для самого працівника, так і для роботодавця. Цей процес регулюється комплексом нормативно-правових актів, що передбачають як загальні, так і спеціальні підстави для припинення трудового договору. Попри наявність детальної законодавчої бази, у практиці трудових відносин продовжують виникати проблеми, пов’язані з неоднозначним тлумаченням підстав звільнення, дотриманням установлених процедур і захистом трудових прав у разі їх порушення.

Основним нормативним актом, що регламентує припинення трудового договору, є Кодекс законів про працю України, який визначає загальні підстави припинення трудових відносин у статті 36 та спеціальні – у статтях 37–41 [1]. Зокрема, закон передбачає припинення трудового договору за угодою сторін, з ініціативи працівника, з ініціативи роботодавця, у зв’язку із закінченням строку договору, змінами в організації виробництва чи праці, а також за іншими обставинами, передбаченими законом [2].

У науковій літературі пропонується класифікація підстав звільнення за

кількома критеріями: за ініціатором припинення трудового договору (працівник, роботодавець або спільна угода сторін), за змістом підстави (закінчення строку трудового договору, порушення трудових обов'язків, реорганізація підприємства тощо), а також за наявністю спеціальних гарантій для окремих категорій працівників [3]. Такий підхід дозволяє систематизувати підстави звільнення і виявити проблемні аспекти застосування кожної з них.

В останні роки трудове законодавство України зазнає суттєвих змін, що зумовлено як необхідністю його адаптації до європейських стандартів, так і потребами ринку праці. Зокрема, уточнюються окремі положення щодо строкових договорів, розширюються гарантії для окремих категорій працівників, деталізуються норми щодо звільнення у зв'язку з ліквідацією або реорганізацією підприємств [4]. Проте навіть після цих оновлень залишаються проблеми практичного застосування, пов'язані з недотриманням процедури або помилками у документальному оформленні.

Процедура звільнення передбачає дотримання певної послідовності дій. Якщо працівник бажає звільнитися за власним бажанням, він подає письмову заяву за два тижні до бажаної дати припинення трудових відносин. Водночас закон дозволяє розірвання трудового договору без відпрацювання двотижневого строку у випадках, коли існують поважні причини, наприклад, переїзд на нове місце проживання, вступ до навчального закладу чи порушення роботодавцем трудового законодавства [5].

З боку роботодавця процедура звільнення передбачає обов'язкове видання наказу або розпорядження про звільнення з чітким посиланням на відповідну статтю КЗпП України, внесення запису до трудової книжки працівника, здійснення остаточного розрахунку та видачу всіх необхідних документів у день звільнення [6]. Недотримання хоча б одного з цих елементів може стати підставою для визнання звільнення незаконним. Відповідно до судової практики, порушення строків повідомлення або неналежне оформлення документів нерідко призводять до відновлення працівника на посаді та стягнення компенсації з роботодавця [7].

Однією з найпоширеніших проблем практичного застосування є невизначеність поняття «поважної причини» звільнення. У судовій практиці немає єдиного підходу до оцінки таких обставин, що створює простір для суб'єктивного трактування з боку як працівника, так і роботодавця [3]. Також суттєвими залишаються порушення, пов'язані з неправильною кваліфікацією підстав звільнення, особливо у випадках, коли роботодавець прагне припинити трудові відносини через дисциплінарні проступки працівника, не маючи достатніх доказів таких порушень.

Окремої уваги потребує питання звільнення працівників, які мають додаткові трудові гарантії. Відповідно до законодавства, не допускається звільнення вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років, осіб з інвалідністю та інших категорій, визначених законом, за ініціативою роботодавця, за винятком випадків повної ліквідації підприємства [1]. Проте

на практиці фіксуються випадки, коли такі гарантії ігноруються, що призводить до судових спорів та накладення штрафів.

Не менш актуальною проблемою є неузгодженість норм трудового законодавства з новими формами зайнятості. Зокрема, трудові відносини на умовах гнучкого графіка або дистанційної роботи створюють нові виклики у процедурі звільнення. Законодавство не завжди враховує специфіку таких договорів, що ускладнює визначення моменту припинення трудових відносин і порядок розрахунків [4].

Крім того, на практиці виникають проблеми із застосуванням нових підстав звільнення, запроваджених останніми змінами КЗпП України. Наприклад, не завжди чітко визначається, як правильно документально оформити звільнення у зв'язку з відсутністю працівника на роботі понад чотири місяці поспіль без поважних причин або за результатами медичного огляду, що встановлює невідповідність займаній посаді [5].

З метою запобігання конфліктним ситуаціям доцільно посилити контроль за дотриманням норм трудового законодавства, підвищити рівень правової обізнаності працівників і кадрових служб підприємств, а також проводити роз'яснювальну роботу щодо правильного оформлення документів при звільненні. Важливу роль відіграє і належне ведення кадрової документації, адже будь-які неточності у формулюваннях наказів чи заявах можуть бути використані як аргумент у судовому процесі [6].

Отже, питання підстав і процедури звільнення залишається одним із найпроблемніших у сфері трудового права. Недосконаліть законодавчого регулювання, відсутність уніфікованого тлумачення окремих понять і неуважність до формальних вимог створюють значні ризики для сторін трудових відносин. Для забезпечення стабільності та справедливості трудових відносин необхідно вдосконалювати правове регулювання звільнення, узгоджуючи його із сучасними тенденціями розвитку ринку праці та міжнародними стандартами трудового права.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 (дата звернення 24.10.2025).
2. Теліпко В. Е., Дутова О. Г. Трудове право України : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 456 с.
3. Підстави та умови припинення трудового договору з ініціативи працівника. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9463/ (дата звернення 24.10.2025).
4. Звільнення працівника: які підстави та як документально оформити. URL: https://news.dtkt.ua/labor/labor-relations/98256-zvilnennia-pracivnika-iaki-pidstavi-ta-iak-dokumentalno-oformiti (дата звернення 24.10.2025).
5. Процедура звільнення працівника за різних підстав. URL: https://kadroland.com/news/780-procedura-zvilnennya-pracivnika-za-riznix-pidstav (дата звернення 24.10.2025).
6. Трудове право та трудові відносини в Україні. URL: https://ua.accace.com/trudove-pravo-ta-trudovi-vidnosyny-v-ukrayini (дата звернення 24.10.2025).
7. Трудове право України: навчальні матеріали. Дніпро: ДДУВС. 2016. 87 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1121/11.1.pdf (дата звернення 24.10.2025).

Діана ГРЕБЕНЮК
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ МОБІНГУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Правовий механізм запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) в Україні ґрунтується на низці змін, внесених до законодавчих актів, зокрема Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

КЗпП України (ст. 2-2) містить визначення мобінгу як умисних дій або бездіяльності, що призводять до психологічного та/або економічного тиску, приниження честі та гідності, створення напруженої, ворожої, образливої атмосфери для працівника. Ця ж стаття забороняє мобінг (цькування) [1].

Згідно зі ст. 141 та ст. 158 КЗпП України, роботодавець зобов'язаний вживати заходів для забезпечення безпеки і захисту фізичного та психічного здоров'я працівників, а також проводити інформаційні, навчальні та організаційні заходи щодо запобігання та протидії мобінгу. Колективний договір повинен передбачати заходи щодо запобігання, протидії та припинення мобінгу (ст. 13 КЗпП) [2].

Працівник має право на захист від мобінгу та гідне ставлення (ст. 2, ст. 5^1 КЗпП). У разі мобінгу працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням (ст. 38 КЗпП) та отримати вихідну допомогу (ст. 44 КЗпП). Працівникові гарантується відшкодування витрат на лікування та моральної шкоди (ст. 173, ст. 237-1 КЗпП). Звільнення працівника-кривдника може бути ініційоване роботодавцем у разі вчинення мобінгу, встановленого судовим рішенням (п. 12 ч. 1 ст. 40 КЗпП) [3].

КУпАП доповнено статтею 173-5, яка встановлює адміністративну відповідальність (штраф або громадські роботи) за вчинення мобінгу [4].

Особи, що зазнали мобінгу, мають право звернутися зі скаргою до

Державної служби України з питань праці та/або до суду (ст. 2-2 КЗпП). Позапланові перевірки Держпраці щодо фактів мобінгу можливі за заявою працівника чи профспілки [5].

Напрями вдосконалення правового механізму мають бути сфокусовані на посиленні превентивних заходів, підвищенні ефективності застосування чинних норм та забезпеченні належного захисту постраждалих.

Мобінг, або систематичне психологічне переслідування працівника у трудовому колективі, є однією з найбільш небезпечних форм порушення трудових і особистісних прав людини у сфері праці. Він завдає шкоди не лише моральному та психічному здоров'ю працівників, а й підриває ефективність праці, дестабілізує соціально-трудові відносини, формує атмосферу страху й недовіри у колективі. Саме тому створення ефективного правового механізму запобігання та протидії мобінгу стало важливим завданням сучасного українського трудового права.

Прийняття у 2022 році Закону України № 2759-IX, яким до Кодексу законів про працю та Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» було введено визначення поняття «мобінг (цькування)» і встановлено правові наслідки його вчинення, стало суттєвим кроком уперед у наближенні національного законодавства до європейських стандартів. Україна приєдналася до загальноєвропейської тенденції захисту гідності працівника як ключової соціальної цінності, що узгоджується з принципами Європейської соціальної хартії (переглянутої) та Конвенцій МОП № 111, № 155, № 190, які визнають недопустимість будь-яких форм насильства та утисків на роботі.

Разом із тим нинішній стан правового регулювання протидії мобінгу в Україні залишається переважно декларативним. Законодавство встановлює заборону цькування і визначає відповідальність, проте механізми виявлення, доведення та відновлення порушених прав ще недостатньо розвинені. На практиці працівники рідко звертаються до суду через труднощі у доказуванні фактів психологічного тиску, відсутність фахових психологічних експертиз, страх репресій і недовіру до системи правосуддя.

Для формування дієвого механізму протидії мобінгу необхідне комплексне вдосконалення законодавства та управлінських процедур, зокрема:

- установлення обов'язку роботодавців розробляти та впроваджувати внутрішні політики з протидії мобінгу, що визначають порядок запобігання, розгляду скарг і відповідальності за порушення трудової етики;
- розроблення стандартів етичної поведінки та корпоративної культури;
- створення незалежних комісій чи омбудсменів з питань трудової етики;
- удосконалення процесуальних норм щодо доказування моральної шкоди та захисту викривачів;
- підвищення правової культури роботодавців і працівників, зокрема через навчальні програми та соціальні кампанії.

Особливого значення цей процес набуває в умовах воєнного стану, коли працівники переживають підвищений рівень стресу, тривоги й соціальної напруги. Саме тому забезпечення психологічної безпеки на робочому місці є не лише правовим, а й гуманітарним завданням держави, що прямо пов'язане із збереженням людського потенціалу та національної стійкості.

Отже, правовий механізм запобігання та протидії мобінгу в Україні перебуває на етапі становлення. Він потребує системного розвитку, що включає поєднання правових, організаційних, освітніх та культурних інструментів. Мобінг не може бути подоланий лише санкціями – його викорінення можливе лише через зміну корпоративної культури, формування етики поваги, довіри й партнерства у трудових колективах.

Україна має всі правові й інституційні передумови для створення європейської моделі захисту працівників від психологічного насильства, де гідність особи визнається найвищою цінністю, а робоче середовище – простором безпеки, самореалізації та взаємоповаги.

Тільки там, де поважають людину праці, зростає не лише продуктивність, а й справедливість – основа сильної, демократичної та гуманної держави.

Список використаних джерел

1. Протидія мобінгу у трудових відносинах. Безоплатна правнича допомога. *Безоплатна правова допомога*. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/protydiya-mobingu-u-trudovyh-vidnosynah/ (дата звернення: 28.10.2025).

2. Інспекція праці інформує: запобігання та протидія мобінгу (цькуванню) – обов'язок роботодавця. *Державна служба України з питань праці*. URL: https://smu.dsp.gov.ua/news/inspektsiia-pratsi-informuie-zapobihannia-ta-protydiia-mobinhu-tskuvanniu-obov-iazok-robotodavtsia (дата звернення: 28.10.2025).Кодекс законів про працю України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 (дата звернення: 28.10.2025).

3. Протидія мобінгу у трудових відносинах: нагадування. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/archive/1481952/ (дата звернення: 28.10.2025).

4. Ні цькуванню на роботі, або яка відповідальність передбачена за вчинення мобінгу. *Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій та Запорізькій областях*. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/ni-czkuvannyu-na-roboti-abo-yaka-vidpovidalnist-peredbachena-za-vchynennya-mobingu (дата звернення: 28.10.2025).

5. Огляд загальної ситуації правового регулювання та протидії мобінгу: українські реалії та досвід інших країн. *Громадська спілка «Асоціація правників України»*. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/ogliad-zagalnoyi-situaciyi-pravovogo-reguliuvannia-ta-protidiyi-mobingu-ukrayinski-realiyi-ta-dosvid-insix-krayin (дата звернення: 28.10.2025).

Тетяна ГРЕЖУК
студентка Комунального закладу
вищої освіти «Барський гуманітарно-
педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

Науковий керівник –
Ярослава ФЛЯЖНІКОВА
доктор філософії, старший викладач
кафедри соціально-економічних
дисциплін Комунального закладу
вищої освіти «Барський
гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

У період війни питання забезпечення прав людини набуває особливого значення, адже саме в кризових умовах найкраще проявляється реальний рівень демократичної зрілості держави та суспільства. На мою думку, воєнний стан є вимушеним, але необхідним правовим механізмом, який дає можливість зберегти державність і захистити громадян, водночас вимагаючи максимальної відповідальності у застосуванні обмежень. Саме баланс між безпекою та правами людини визначає стійкість країни в період збройної агресії.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, передбачає комплекс організаційних, адміністративних, правових та безпекових заходів, які спрямовані на захист держави в умовах збройної агресії [1]. Запровадження воєнного стану в Україні істотно змінило механізми реалізації прав і свобод громадян, оскільки держава отримала можливість тимчасово обмежувати окремі права з метою забезпечення національної безпеки та ефективного функціонування оборони [2]. Водночас такі обмеження мають ґрунтуватися на принципах законності, пропорційності й тимчасовості, а також відповідати Конституції України та міжнародним стандартам захисту прав людини [3].

Воєнний стан впливає на реалізацію прав у різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері свободи пересування, свободи слова, права власності, трудових прав, соціальних прав, доступу до освіти, роботи органів правосуддя та виборчих прав. При цьому законодавство передбачає, що основоположні права людини, які є невідчужуваними, не можуть бути обмежені за жодних умов [2].

Одним із найпомітніших обмежень є вплив воєнного стану на свободу пересування [1]. Запровадження комендантської години, блокпостів,

перевірка документів, заборона перебування в певних районах є вимушеними заходами, що спрямовані на мінімізацію диверсійних загроз, забезпечення безпеки цивільного населення та надання можливості працювати силам оборони. Також встановлюється спеціальний режим в'їзду й виїзду з окремих територій, що пов'язано з активними бойовими діями, мінною небезпекою, або потребами військового управління [1]. Такі заходи дозволяють ефективно контролювати переміщення осіб та транспорту, що сприяє захисту стратегічних об'єктів та життєво важливої інфраструктури [2].

Свобода мирних зібрань також тимчасово обмежується [3]. Масові заходи можуть нести загрозу для життя людей у разі ракетних ударів або провокацій. Заборона зібрань у період воєнного стану спрямована на забезпечення суспільної безпеки та уникнення хаосу [1]. Після завершення дії воєнного стану це право відновлюється, оскільки воно є важливою складовою демократичної системи [2].

Інформаційна сфера в умовах війни набуває стратегічного значення. Держава посилює контроль за медіапростором, оскільки поширення недостовірної інформації може призвести до паніки, загрози життю людей, зриву військових операцій, або створення переваги для ворога [1]. Тимчасові обмеження стосуються заборони трансляції проросійських ресурсів, публікації даних про переміщення Збройних Сил України, роботи оборонних підприємств чи наслідків ударів без дозволу компетентних органів [2]. Такі заходи відповідають міжнародним нормам щодо забезпечення державної безпеки в умовах надзвичайних ситуацій [3].

Право приватної власності також зазнає змін [1]. Закон передбачає можливість примусового відчуження або вилучення майна приватних осіб чи юридичних осіб для потреб оборони. Це може стосуватися транспортних засобів, техніки, будівель, земельних ділянок [2]. Водночас таке відчуження є тимчасовим або передбачає компенсацію вартості майна після завершення воєнного стану [3]. Процедура відчуження включає складання відповідного акта, оцінку майна та виплату компенсацій, що забезпечує захист прав громадян навіть у складних умовах [1].

У трудовій сфері держава може запроваджувати трудову повинність для окремих громадян [2]. Вона застосовується у випадках, коли необхідно забезпечити виконання робіт для підтримання критичної інфраструктури, ліквідації наслідків бойових дій, роботи оборонних підприємств. Держава при цьому гарантує дотримання норм оплати праці, безпеки працівників і соціальних гарантій, наскільки це дозволяють умови [3].

Суттєвий вплив воєнний стан має на систему освіти [1]. Робота закладів освіти залежить від рівня безпеки в регіоні: школи та університети можуть працювати дистанційно, у змішаному форматі або тимчасово призупиняти роботу. Безпека учасників освітнього процесу є пріоритетом [2]. Одночасно держава забезпечує безперервність отримання освіти через цифрові інструменти, онлайн-платформи, спеціальні навчальні ресурси [3]. Це

дозволяє мінімізувати негативні наслідки воєнних дій для освітнього процесу.

Сфера правосуддя зазнає значних змін: суди можуть бути евакуйовані, змінюється територіальна підсудність справ, частина судових засідань проводиться в дистанційному форматі [2]. Такі заходи спрямовані на те, щоб правосуддя залишалося доступним, а судова система – дієвою [3]. Судові процедури адаптуються до умов війни, але не скасовуються, що є важливою гарантією захисту прав громадян [1].

Одним із найважливіших аспектів є те, що частина конституційних прав не може бути обмежена навіть в умовах воєнного стану [2]. Це право на життя, право на людську гідність, заборона катувань, право на правову допомогу, свобода від рабства [3]. Держава зобов'язана забезпечувати ці права у будь-яких умовах, що відповідає зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою.

Виборчі права громадян також піддаються тимчасовому обмеженню [1]. Під час дії воєнного стану не проводяться загальнодержавні вибори, оскільки неможливо гарантувати їхню безпеку, чесність та доступність для всіх [2]. Це відповідає міжнародній практиці, оскільки в умовах війни проведення виборів може стати інструментом дестабілізації [3]. Після скасування воєнного стану виборчий процес відновлюється в повному обсязі.

Соціальні права громадян зазнають трансформацій, оскільки зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують додаткової державної підтримки [1]. Держава запроваджує програми соціальної допомоги, забезпечує тимчасове житло, надає медичні та психологічні послуги, підтримує людей, які втратили роботу або житло внаслідок бойових дій [2]. Усі ці заходи спрямовані на зменшення негативних наслідків війни для населення та забезпечення базових соціальних гарантій [3].

Підсумовуючи, вважаю, що воєнний стан став серйозним випробуванням для всієї системи захисту прав людини в Україні. Попри вимушені обмеження, держава намагається зберегти фундаментальні свободи та забезпечити правовий порядок, який дозволяє протистояти агресії. Тож важливо підкреслити, що саме здатність підтримувати верховенство права навіть у критичних умовах є показником сили демократичної системи та основою майбутнього відновлення країни.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 21.11.2025).

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (*2148-08*) від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 23.11.2025).

Даніїл ГРЕЧАНИЙ
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Медіація як альтернатива судовому розгляду в Україні поступово переходить від статусу інноваційного до повноцінного інструмента трансформації системи правосуддя. Прийняття Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX сформувало базову нормативну основу для впровадження професійної процедури позасудового врегулювання спорів [1]. Законодавче врегулювання забезпечило узгодження української практики з європейськими стандартами альтернативного вирішення спорів, зокрема з положеннями Директиви 2008/52/ЄС, що закріпила у країнах ЄС концепцію медіації як реальної альтернативи традиційному судочинству [2].

Одним із ключових показників ефективності медіації є її внесок у зменшення навантаження на судову систему. Хронічна перевантаженість українських судів, затягнутість проваджень, багаторівневість судового оскарження та, особливо в умовах воєнного стану, обмежений доступ до судів у прифронтових і тимчасово окупованих територіях створюють потребу в альтернативних інструментах захисту прав. У цьому контексті медіація постає як засіб децентралізації правосуддя: частина спорів може бути ефективно вирішена поза судом або з мінімальним залученням суду (зокрема, через затвердження мирової угоди), що дає змогу спрямувати ресурси судової системи на справи, що потребують державного втручання.

Важливою перевагою медіації є швидкість і економічність процедури. Медіація зазвичай триває від кількох зустрічей до кількох тижнів, тоді як судові провадження, з огляду на можливі відкладення, експертизи, апеляційні та касаційні процедури, можуть тривати роками. Вартість судового спору включає не лише судовий збір, але й значні супутні витрати – правову допомогу, транспортні витрати, втрачений час. Натомість у медіації витрати здебільшого

обмежуються гонораром медіатора, а сторони контролюють організаційні аспекти процесу, що знижує загальну «ціну конфлікту».

Окремої уваги заслуговує потенціал медіації щодо збереження та відновлення взаємовідносин. У сімейних спорах вона мінімізує психологічні наслідки для дітей; у трудових – зменшує ризик відкритої конфронтації; у бізнес-середовищі – дає змогу зберегти ділову репутацію та партнерські зв'язки. Рішення, вироблені самими сторонами, виконуються більш добровільно й стійко, ніж судові рішення, що сприймаються як зовнішнє нав'язування [3]. Високий рівень добровільного виконання медіаційних угод є прямим наслідком того, що сторони беруть участь у формуванні кінцевого результату та ототожнюють його із власною волею.

Водночас ефективність медіації в Україні поки що не досягла свого потенціалу. Попри наявність законодавчого регулювання, процедура потребує належного інституційного наповнення: стандартизації професії, створення системи акредитації та сертифікації медіаторів, розроблення етичних кодексів, формування сталої мережі навчальних програм. Ринок медіаційних послуг перебуває на стадії розвитку: окремі центри та організації мають багаторічний досвід, але їх діяльність поки що не має широкого охоплення суспільства. Крім того, низька правова культура та недовіра громадян до несудових механізмів вирішення спорів стримують їх готовність звертатись до медіаторів. Для багатьох українців «справедливість» і досі асоціюється виключно з судовим розглядом [4, с. 187].

У цьому контексті особливо цінним є досвід європейських країн, де успішне поширення медіації забезпечується впровадженням так званих «м'яких стимулів»: зниження судових витрат для сторін, що скористалися медіацією; переваги при розподілі судових витрат; обов'язок адвокатів повідомляти клієнтів про можливість медіації; запровадження обов'язкових інформаційних сесій у судах. Такі механізми зберігають добровільність, але підвищують імовірність звернення до медіації. Для України вони можуть стати дієвим способом посилення практичного застосування інституту.

Одним із ключових викликів залишається забезпечення реальної виконуваності медіаційних угод. Закон уже передбачає інструменти примусового виконання таких угод через нотаріальне посвідчення або затвердження судом у формі мирової угоди, що забезпечує баланс між гнучкістю медіації та юридичними гарантіями. Проте на практиці необхідною є уніфікація судового підходу щодо критеріїв допустимості таких угод, зокрема у частині захисту прав третіх осіб, публічного порядку та слабших сторін (дітей, працівників, споживачів) [5, с. 88]. Формування стабільної судової практики стане важливим елементом зміцнення довіри до медіаційного механізму.

Тож медіація в Україні має значний потенціал як ефективна, гнучка та гуманна альтернатива судовому розгляду. Законодавчі зміни, орієнтація на європейські стандарти та інтерес громадян і бізнесу до позасудових механізмів уже створили сприятливі передумови для подальшого розвитку. Однак

вирішальними залишаються питання практичної реалізації: інституційне укріплення ринку медіації, професіоналізація медіаторів, ширша інтеграція медіації в судові процедури, підвищення правової культури населення та формування сталої практики виконання медіаційних угод. Від того, наскільки ефективно будуть вирішені ці завдання у найближчі роки, залежатиме, чи стане медіація в Україні повноцінним інструментом модернізації правосуддя, чи залишатиметься переважно декларативною альтернативою традиційному судочинству.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

2. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0052

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

4. Литвиненко В. М. Медіація в Україні: поняття та перспективи розвитку. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Чернігів, 25–26 квіт. 2023 р.* С. 187–190.

5. Наумик А. С., Сидоренко Н. С. Деякі аспекти проєктного управління в органах державної влади. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень : матеріали V міжнар. наук. конф., м. Київ, 24 лют. 2023 р.* С. 88-89.

Микола ГРИЦИК
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Львівського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ПРИ ЗМІНІ ЦІНИ ТА УМОВ ДОГОВОРУ

Тема прав споживачів при зміні ціни та умов договору є надзвичайно важливою сьогодні в умовах економічної нестабільності, змін на ринку послуг і товарів. Чинне законодавство України розвивається, заповнює свої

прогалини, захищає сторони договорів, зокрема споживачів, в умовах змін, щоби уникнути зловживань і забезпечити справедливе ставлення до них.

Договір, відповідно до законодавства України, є домовленістю двох або більше сторін, тому будь-які зміни мають бути погоджені обома сторонами. Тобто жодна зі сторін не може в односторонньому порядку змінювати умови договору без згоди іншої сторони, якщо інше не встановлено в умовах договору.

Можлива зміна або розірвання договору відповідно до ст. 651-654 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Споживач має право бути ознайомлений заздалегідь з будь-якими можливими змінами, які можуть бути ініційовані виробником або надавачем послуг. Для того щоб мінімізувати ризики невиконання умов договорів, краще прописати в договорі причини змін фіксованої ціни, інших умов та яким чином погоджувати та вносити зміни до договорів.

У разі зміни ціни або умов через форс-мажорні обставини (непередбачувані явища), виробник чи надавач послуг обов'язково має надати обґрунтування для взаємного погодження. Якщо договір є на етапі укладання, то виробник або надавач послуг має заздалегідь повідомити про ймовірну зміну ціни.

Таким чином, зберігається право споживача на достовірну та своєчасну інформацію, відповідно до ст. 10 та ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII (зі змінами та доповненнями) [2].

Право споживача на інформацію щодо продукції є одним із найважливіших суб'єктивних прав серед інших прав споживачів, адже саме це право може запобігти загрозі покупки неякісного товару або негативним наслідкам, які стосуються здоров'я та життя людини [3, с. 189].

Право на незмінність ціни після укладення договору дозволяє не змінювати ціну без погодження в односторонньому порядку.

Право на зміну, розірвання або відмову від договору. Споживач може реалізувати дане право шляхом ініціювання змін умов договору, відмовитись від договору, якщо зміни внесені без його згоди або шляхом розірвання договору.

Правова поінформованість є основою ефективного захисту прав споживача. Знання своїх прав при зміні цін або умов договору дозволяє уникати маніпуляцій з боку продавців та виконавців послуг. У разі порушення законодавства споживач має право звернутися до Держпродспоживслужби або до суду для захисту своїх інтересів.

Отже, зміна ціни або умов договору після його укладення без згоди споживача є прямим порушенням чинного законодавства. Споживач повинен знати свої права, вміти їх реалізовувати, а в разі порушення правильно реагувати. Підвищення правової грамотності громадян у сфері споживчих прав – запорука справедливих відносин на ринку товарів та послуг.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua.
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua.
3. Ярова А. С. Зміст права споживача на інформацію. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 8. С. 187-189.

Олександра ГРОМИКО
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНЦЕПЦІЯ «ЕКОЦИДУ» В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИЗНАННЯ

У XXI столітті світ зіткнувся з безпрецедентними екологічними викликами: зміною клімату, знищенням біорізноманіття, хімічним забрудненням океанів і масовими лісовими пожежами. Ці процеси не лише загрожують навколишньому середовищу, а й спричинюють небезпеку для існування людства як біологічного виду. Визнання екоциду як окремого міжнародного злочину поряд із геноцидом, злочинами проти людяності та воєнними злочинами могло б стати важливим кроком до зміцнення глобальної екологічної безпеки та утвердження принципу сталого розвитку. Саме тому у міжнародно-правовій науці та практиці дедалі більшої актуальності набуває концепція «екоциду» – злочину проти довкілля.

У чинному Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р. передбачені випадки кримінальної відповідальності за воєнні злочини, проте прямо не використано поняття екоциду. Натомість містяться згадки про такі ознаки злочину проти навколишнього природного середовища як: умисний напад; можливі наслідки у виді випадкової загибелі або ушкодження цивільних осіб, пошкодження цивільних об’єктів, велика, довготривала і значна шкода навколишньому природному середовищу [1]; наслідок не

відповідає очікуваній військовій перевазі.

Відповідно до наведеного положення, шкода навколишньому природному середовищу може визнаватися у випадку доведення величини, довготривалості та значності шкоди. Випадків такої шкоди навколишньому природному середовищу не вказано, тому шкода потребує оцінки в кожному окремому випадку [2, с. 85]. Доречно зазначити, що сам Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) у своєму консультативному висновку щодо законності загрози або застосування ядерної зброї від 8 липня 1996 р. визнав, що «навколишнє середовище перебуває під щоденною загрозою». Суд підкреслив, що «воно не є абстракцією, а являє собою життєвий простір, якість життя та саме здоров'я людей, у тому числі ненароджених поколінь», а також підтвердив, що «загальне зобов'язання держав» забезпечити його охорону є невід'ємною складовою міжнародного права [3]. Утім, такий підхід обмежує відповідальність лише контекстом збройних конфліктів і не охоплює мирний час, коли відбуваються найбільш масштабні екологічні катастрофи – наприклад, вирубка тропічних лісів Амазонії, розливи нафти чи наслідки аварії на Чорнобильській АЕС.

Згодом великим зрушенням у питанні міжнародного визнання екоциду стала заява МКС у 2016 р. про те, що також прийматимуться до уваги злочини, пов'язані з «руйнуванням довкілля», «експлуатацією природних ресурсів», «незаконним відчуженням» землі тощо – але в контексті злочинів проти людяності. 22 червня 2021 р. було оголошено про нове юридичне визначення терміну «екоцид» як незаконних чи умисних дій, із усвідомленням значної ймовірності того, що ці дії спричинять серйозну або масштабну чи довгострокову шкоду навколишньому середовищу, після того, як група незалежних експертів на замовлення Фонду «Стоп екоцид» розробила його з метою встановлення нового міжнародного кримінального злочину відповідно до Римського статуту [4]. Наведене визначення стало важливим кроком у напрямі формалізації екоциду як окремого міжнародного злочину, створюючи правову основу для притягнення до відповідальності осіб та держав, що руйнують навколишнє середовище.

Попри це, екоцид досі не визнаний окремим злочином ні в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, ні в будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. Згідно зі Статутом, юрисдикція МКС охоплює чотири категорії злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Водночас у наукових і правничих колах уже давно ведуться дискусії щодо необхідності доповнення цього переліку п'ятою категорією – екоцидом [5; с. 156]. Тому нинішні злочини росіян проти довкілля МКС може розслідувати лише в межах кваліфікації воєнних злочинів.

Отже, концепція «екоциду» в міжнародному праві перебуває на стадії активного розвитку та формування, бо вже як статус самостійного злочину екоцид регламентований в кримінальних кодексах окремих держав світу. Щодо України, то це питання має не лише теоретичне, а й практичне значення,

оскільки зумовлене реальними наслідками російської агресії, такими як руйнування Каховської ГЕС, масовими пожежами та забрудненнями довкілля, що створюють підстави для кваліфікації відповідних дій як окремого міжнародного злочину.

Список використаних джерел

1. Римський Статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

2. Яворська В.Г. Визначення поняття «екоцид» у міжнародному праві та кримінальному кодексі України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2023. Вип. 3. С. 83-89. URL: https://doi.org/10.32782/cuj-2023-3-10.

3. Консультативна думка Міжнародного Суду щодо законності загрози або застосування ядерної зброї від 8 липня 1996 р. Міжнародний Суд. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf.

4. Рибачек В.К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду. *Часопис цивілістики*. Вип. 45. URL:https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.471

5. Вереша Р.В., Кучинська О.П., Ковтун О.М. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання. *Науковий вісник Академії адвокатури України.* 2023. Т. 78, № 2. С. 152-159. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.24.

Назарій ГУБА
здобувач вищої освіти бакалаврського рівня Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівний –
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

При підготовці тез цієї доповіді автором визначено за мету з’ясувати лінгвістичне та юридичне значення вживаного у науковому, правовому та публічному дискурсі терміна «ветеранська політика».

Для досягнення поставленої мети використано пізнавальні можливості термінологічного та герменевтичного методів пізнання.

Переходячи до визначення поняття «ветеранська політика», найбільш доцільним вважаємо підхід, який базується на розкритті змісту терміно-поняття через слова, що його складають – «політика» та «ветеран».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «політика» означає: «загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії.// Напрямок діяльності держави або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період. // події та питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя» [1].

Вітчизняний вчений В. Андріяш визначає поняття державної політики, як: «цілеспрямовану діяльність органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загально значущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер» [2].

Законодавець хоча й не надає визначення поняття «політика», однак активно ним послуговується. Так, в Конституції України поняття «політика» вживається у зв'язку з внутрішньою та зовнішньою політикою (п.5 ч.1 ст.85; п.1 ч. 1ст. 116)»; «грошово-кредитна політика (ч.1 ст. 100)»; «фінансова, цінова, інвестиційна та податкова політика; політика у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування (ч.1 ст. 116)»; «єдина податкова і бюджетна політика (ч.1 п.4. ст 138)».

Що стосується актів вищої юридичної сили, то слід звернути увагу, що термінопоняття «політика» також міститься у Законах України: «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [3]; «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [4]; «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [5]; «Про засади державної регіональної політики» [6]; та ін. Однак попри те, що у національному законодавстві цей термін зустрічається часто, в жодному із нормативно-правових актів не міститься його визначення.

У вищезгаданому словнику сучасної української мови слово «ветеран» визначено, як: «досвідчений бувалий воїн, який брав участь у багатьох боях» [1].

Нормативне визначення поняття «ветеран війни» законодавець надає нам у ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» розкриваючи його у такий спосіб: «особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав». До цієї категорії осіб законодавець відносить: учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни[7].

Також до нормативно-правових актів, що містять визначення поняття «ветеран», належить вищезгадане розпорядження КМУ від 29 листопада 2024 р. № 1209-р, в якому зміст цього поняття розкривається у такий спосіб: «ветеран/ветеранка – учасник/учасниця бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни, особа, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною, загиблий (померлий) Захисник чи Захисниця України, які виконували бойові

завдання із захисту України, її незалежності, суверенітету та територіальної цілісності» [5].

Слід звернути увагу на те, що законодавець надає нам визначення «державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» у статі 1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Там визначено, що такою політикою є «цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства» [7].

Змістовним є визначення термінопоняття «державної політики щодо ветеранів/ветеранок та членів їх сімей», що міститься у розпорядженні КМУ «Про схвалення стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024 – 2027 роках» та визначається, як: «задекларований та описаний підхід держави щодо їх підтримки, який визначає мету такої підтримки, її цільову аудиторію, засоби та механізми її реалізації, а також інструменти для оцінки її ефективності» [5].

Дослідницька служба Верховної Ради України в «оглядовому досьє щодо ветеранської політики в Україні» визначає її поняття, як «стабільну, організовану, цілеспрямовану діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування щодо задоволення інтересів і потреб окремої соціальної групи – ветеранів війни, а також членів сімей ветеранів». Також дослідники цієї служби зазначають, що «для реалізації політики використовуються правові, економічні, адміністративні методи впливу на суспільні відносини з державної підтримки зазначеної категорії осіб із застосуванням ресурсів, що є в розпорядженні держави» [8].

Проте слід зазначити, що це тлумачення не є офіційним та не є офіційною позицією Верховної Ради України та її органів або посадових осіб.

Отже, аналізуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне сформувати власне визначення ветеранської політики. На нашу думку, під цим термінопоняттям доцільно розуміти цілеспрямовану, системну та організовану діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства, спрямовану на реалізацію конституційних прав і гарантій ветеранів війни та членів їхніх сімей, забезпечення їх соціального захисту, адаптації, реінтеграції у цивільне життя, підвищення якості життя та формування в суспільстві культури шани до захисників держави.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

2. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне*

управління; удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання: URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20.

4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2411-17.

5. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4579-20.

6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19.

7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355112#Text.

8. Оглядове досьє, щодо ветеранської політики в Україні Дослідницька служба верховної ради України: аналітичний інформаційно довідковий матеріал/ дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/ uploads/documents/33204.pdf.

Тайра ГУК
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІННОВАЦІЇ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, і штучний інтелект (далі – ШІ) стає одним із головних рушіїв цих змін. Юридична сфера, що традиційно вважалася консервативною та залежною від людського досвіду, сьогодні також переживає цифрову трансформацію. Завдяки інструментам ШІ правники можуть швидше аналізувати великі обсяги інформації, прогнозувати судові рішення, автоматизувати рутинні процеси та підвищувати точність правових консультацій.

Проблематику впливу ШІ на правову сферу активно досліджують як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед них, зокрема, можна виокремити Г.

Сурдена, який узагальнив основні підходи до використання ШІ в праві та судочинстві, сформувавши теоретичні засади цього напряму. Питання трансформації юридичних послуг, етики та професійної відповідальності юристів у добу генеративного ШІ розглядають також Я. Берназюк, А. Перлман та інші.

Використання ШІ у юридичній практиці не лише оптимізує роботу фахівців, а й відкриває нові можливості для доступу до правосуддя та розвитку правової системи у цілому. Разом із тим, попри значні переваги ШІ у правничій діяльності, його використання породжує низку викликів та ризиків. Однією з ключових проблем є те, що такі моделі працюють на основі вже наявних даних, використовуючи їх для створення нових текстів чи рішень. Фактично вони комбінують і переосмислюють інформацію, отриману під час навчання, що часто робить результати не повністю оригінальними. Це своєю чергою ставить під сумнів питання авторського права та інтелектуальної власності, адже створений ШІ контент може містити елементи чужих ідей, формулювань або матеріалів. Для юридичної спільноти це відкриває нову сферу дискусій: кому належать права на такий продукт – розробнику, користувачу чи самій системі [1, с. 25].

Щодо етичної сторони використання штучного інтелекту у сфері права: юридичні рішення безпосередньо впливають на долі людей, і тому питання справедливості, неупередженості та відповідальності виходять на перший план. Якщо алгоритм аналізує справи чи пропонує рішення, виникає ризик, що він може несвідомо відтворювати упередження, закладені у вихідних даних. Крім того, залишається відкритим питання: хто відповідає за помилку, допущену системою, – юрист, який її використовує, чи розробник? Саме тому етичне використання ШІ передбачає прозорість його роботи, людський контроль над остаточними рішеннями та дотримання принципів справедливості й конфіденційності. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність юридичної практики, а й зберегти довіру до правової системи.

Судові рішення, у процесі ухвалення яких використовується ШІ, потребують особливо уважного та критичного підходу. Необхідно гарантувати, щоб технології не призводили до порушення основоположних прав і свобод людини. Існує ризик, що помилки в алгоритмах або упередженість у даних можуть спричинити дискримінацію, нерівне ставлення чи навіть несправедливе покарання. Тому використання ШІ у судовій практиці має супроводжуватися чіткими етичними стандартами, обов'язковим людським контролем і прозорими процедурами ухвалення рішень, аби зберегти принципи справедливості та довіру громадян до правосуддя [2, с. 321].

Професійні аспекти впровадження ШІ в юридичну практику охоплюють не лише технічне використання інструментів, а й зміни у структурі самої професії. Сучасний правник повинен не лише знати законодавство, а й орієнтуватися у цифрових технологіях, розуміти принципи роботи алгоритмів і вміти критично оцінювати результати, які вони пропонують. ШІ стає цінним

помічником у підготовці документів, пошуку правових норм, формуванні судової позиції, аналізі доказової бази, що значно скорочує час на рутинні процеси. Однак це водночас вимагає від фахівця високого рівня правової культури, відповідальності та контролю за якістю результатів. Юрист, який уміє грамотно поєднати професійні знання з цифровими навичками, стає конкурентоспроможним спеціалістом нового покоління – таким, що здатен ефективно використовувати можливості ШІ, не втрачаючи людського розуміння справедливості й етичних принципів.

Системи ШІ, створені для надання правових консультацій, мають величезний потенціал у спрощенні доступу громадян до юридичної інформації та підвищенні якості правових послуг. Вони здатні оперативно аналізувати запити, пропонувати варіанти правових рішень і допомагати у підготовці документів, що значно економить час як для клієнтів, так і для юристів. Однак використання таких технологій вимагає особливої уваги до питань етики та права: захисту персональних даних, недопущення викривлення інформації та чіткого визначення відповідальності за дії системи. Саме баланс між інноваціями та правовими гарантіями стане запорукою того, що ШІ буде слугувати не лише інструментом зручності, а й засобом зміцнення довіри до правової системи [3, с. 203; 4].

Використання ШІ у правничій діяльності відкриває нові можливості для вдосконалення роботи юристів, спрощення доступу до правової інформації та підвищення доступності правосуддя. Разом із тим його застосування порушує перед професіоналами важливі морально-етичні та правові питання. Для безпечного та ефективного використання ШІ необхідно поєднувати технологічні інновації з професійними знаннями, людським контролем і дотриманням принципів справедливості. Лише такий баланс дозволяє гарантувати, що ШІ стане надійним помічником юриста, а правова система залишатиметься прозорою, етичною та справедливою.

Список використаних джерел

1. Спесівцева Т. Г., Пивовар А. О. Юридичні аспекти застосування штучного інтелекту в комерційній діяльності : етична сторона, авторське право, судова практика. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 4. с. 25-30.

2. Граб М. І., Томашівський М. О. Штучний інтелект у юриспруденції: ефективність, точність і демократизація правосуддя. *Право та державне управління.* 2024. № 4. С. 318-322.

3. Македон О. А. Етичні та юридичні аспекти використання штучного інтелекту у юридичній практиці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 1. С. 200-204.

4. Берназюк Я. Штучний інтелект та система правосуддя України: результати співпраці у році, що минув. 07 січня 2025 р. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/authors/934/shtuchnyi-intelekt-ta-systema-pravosuddia-ukrainy-rezultaty-spivpratsi-u-rotsi-shho-mynuv.

Уляна ГУНЬКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА СИСТЕМА ВАТИКАНУ. ВЗАЄМОДІЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Правова система Ватикану є унікальним феноменом у світовому праві, оскільки поєднує у собі риси державного, канонічного та міжнародного права. Вона сформувалася на основі давніх церковних норм та сучасних правових інститутів, що забезпечують функціонування найменшої у світі держави – Держави-Міста Ватикан. Вивчення її структури та взаємодії з іншими правовими системами є важливим для розуміння трансформаційних процесів у глобальному правопорядку.

Актуальність дослідження зумовлена унікальністю правової системи Ватикану, яка поєднує риси теократичного управління та сучасної державної правової моделі. В умовах глобалізаційних процесів і посилення взаємодії релігійних та світських правових систем зростає потреба у глибшому аналізі механізмів співіснування канонічного та державного права. Дослідження правової системи Ватикану є важливим для розуміння особливостей формування правового плюралізму, природи суверенітету Святого Престолу та його ролі у міжнародних відносинах.

Етап становлення міжнародно-правового статусу Ватикану бере свій початок із моменту закріплення Латеранських угод у статті 7 Конституції Італійської Республіки, ухваленій парламентом 22 грудня 1947 року. Цим актом було офіційно підтверджено суверенний характер Святого Престолу та його особливі відносини з італійською державою. Надалі, у 1984 році, внаслідок перегляду зазначених положень укладено нову редакцію Конкордату між Святим Престолом та Італією, якою оновлено та знову підтверджено правовий статус Ватикану в міжнародно-правовому вимірі [5].

Подальша кодифікація церковного права відбулась у вигляді Кодексу канонічного права 1983 року, який є фундаментальною систематизацією норм для латинської частини Католицької церкви та визначає канонічні виміри регулювання внутрішніх справ церкви. У 2023 році прийнято нову редакцію Фундаментального закону Держави-Міста Ватикан, що відображає процеси інституційної трансформації та адаптації до сучасних управлінських і

правових викликів [2]. Зазначені історичні акти закладають нормативні основи для співіснування канонічних та світських правил у межах ватиканської юрисдикції.

Правовим джерелом у Ватикані є канонічне право, сформульоване в Кодексі канонічного права і доповнюване відповідними апостольськими документами. Водночас Фундаментальний закон Держави-Міста Ватикан має конституційний характер для внутрішньодержавного порядку і визначає організацію адміністративних органів та судової влади. У практичній інтерпретації застосування законодавчих актів істотну роль відіграє принцип пріоритету канонічних норм при тлумаченні положень державного права Ватикану, що створює специфічний режим правової інтерпретації та колізійного регулювання. Водночас частина нормативних актів, що стосуються матеріального й процесуального цивільного права в межах Держави-Міста, мають секулярний характер та регламентують відносини, що не належать до церковної юрисдикції [1].

Ватиканська судова система комбінує елементи канонічного судочинства та цивільних інстанцій. Апостольська Сигнатура виступає в ролі верховного трибуналу в канонічних питаннях та одночасно носить функції касаційного органу для цивільної системи Держави-Міста, поряд з Римською Ротою та Апостольським Пенітенціарієм вона формує трибунальну архітектуру правосуддя Святого Престолу. Варто зауважити, що реформи останнього десятиліття спрямовані на уточнення процесуальної юрисдикції та підвищення адміністративної прозорості судових процедур.

Ватикан реалізує двовимірну стратегію зовнішньо-правової взаємодії. По-перше, як суб'єкт міжнародного права (Святий Престол) він укладає міжнародні договори, конкордати й двосторонні угоди, що регулюють позицію церкви в межах інших держав та визначають правовий режим місій, власності та особливих привілеїв. По-друге, Держава-Місто Ватикан підтримує адміністративно-правові та митні угоди з Італією й іншими державами для регулювання конкретних територіальних, фінансових та процесуальних питань, закладених ще Латеранськими угодами [3].

Аналіз останніх реформ і практик дозволяє виділити кілька ключових проблемних елементів. Перше – колізійні питання тлумачення між канонічними нормами й міжнародними стандартами прав людини: випадки, коли канонічна регламентація морально-релігійних аспектів суперечить секулярним підходам до правового захисту індивіда, вимагають діалогу та тонкої інтерпретації при укладенні міжнародних угод. Друге – фінансова прозорість і відповідність міжнародним антивідмивним стандартам: після скандалів щодо управління активами Святого Престолу відбулись законодавчі зміни, спрямовані на централізацію та регулювання майна і фінансів, що свідчить про тенденцію інтеграції в глобальні фінансові режими контролю і підзвітності [4].

Отже, ватиканська модель є ілюстрацією правового плюралізму, в якому релігійно-юридична система співіснує з суверенним державним апаратом і

одночасно співпрацює в міжнародному полі. Для порівняльно-правових досліджень це важливий кейс щодо механізмів колізійного регулювання, конституційного дефініювання пріоритетів та процедурної інтеграції норм різного правового походження [1].

З позиції теорії правової трансмісії правова система Ватикану є прикладом того, як міжнародні правові стандарти можуть поступово інтегруватися в нормативне середовище, що має іншу історичну та ціннісну основу. Ватикан демонструє процес адаптації загальновизнаних принципів міжнародного права до власної, унікальної моделі правового регулювання, у якій релігійні норми поєднуються зі світськими механізмами управління. Такий досвід свідчить про можливість гармонійного співіснування різних правових традицій у межах єдиної системи.

Тож правова система Ватикану є прикладом ефективного поєднання традиційної канонічної моделі з елементами сучасного публічного права. Вона демонструє можливість співіснування духовних і державних засад у межах єдиного правового простору, що забезпечує її стабільність і гнучкість у взаємодії з іншими правовими системами. У світовому контексті Ватикан виступає не лише релігійним, а й правовим феноменом, який уособлює концепцію гармонізації різних правових традицій, зберігаючи при цьому власну ідентичність і суверенітет.

У сучасних умовах Ватикан стикається з новими викликами, пов’язаними з необхідністю дотримання міжнародних стандартів фінансової прозорості, захисту прав людини та ефективної співпраці з іншими правовими системами світу. Ці процеси свідчать про прагнення Ватикану до гармонізації власного законодавства з глобальними нормами, зберігаючи при цьому свою духовну ідентичність та автономію. Таким чином, правова система Ватикану демонструє приклад гнучкої адаптації традиційних принципів до вимог сучасного міжнародного правопорядку, забезпечуючи баланс між релігійною доктриною та секулярними потребами глобального суспільства.

Список використаних джерел

1. Code of canon law: table of contents. *Vatican*. URL: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html.

2. Hutiv B. Establishment of canon law as one of the basic sources of the right of vatican city state. *Visnyk of the lviv university. series law.* 2019. No. 68. P. 88–96. URL: https://doi.org/10.30970/vla.2019.68.088.

3. Institutions of justice supreme tribunal of the apostolic signatura profile. *Vatican*. URL: https://www.vatican.va/content/romancuria/en/organismi-di-giustizia/supremo-tribunale-della-segnatura-apostolica/profilo.html.

4. Pope nationalizes Vatican assets, property in new reform. *AP News*. URL: https://apnews.com/article/pope-francis-vatican-city-scandals-business-religion-f755b007a3599fb906e9b6fbdfa54a01#:~:text=ROME%20(AP)%20–%20Pope%20Francis,not%20any%20individual%20or%20office.

5. Williams Paul L. The Vatican Exposed. / L. P. Williams. – New-York: Prometheus Books, 2003. – 440 pp.

Микола ГУЦОЛ
здобувач вищої освіти факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ЛОПАЄВА
старший викладач кафедри вогневої
підготовки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА ЯК МЕХАНІЗМ МІНІМІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ПРАВУ НА ЖИТТЯ

Право на життя є фундаментальним та невід'ємним правом кожної людини, закріпленим у статті 27 Конституції України та статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Діяльність поліцейських, що пов'язана із потенційним застосуванням вогнепальної зброї, безпосередньо торкається цього права. Тому підготовка поліцейських до таких ситуацій повинна ґрунтуватися на суворому дотриманні стандартів прав людини, принципів пропорційності, необхідності та мінімізації шкоди.

Вогнева підготовка виконує не лише технічну функцію формування навичок стрільби, але й виступає ключовим механізмом превенції неправомірного застосування сили, що дозволяє зменшити ризики для життя цивільних осіб і самих працівників поліції. Вогнева підготовка повністю базується на вимогах законодавства. Основним актом, що регулює застосування зброї, є Закон України «Про Національну поліцію», зокрема статті 43–46, які визначають:

- застосування зброї виключно як крайній захід;
- обов'язок поліцейського мінімізувати шкоду;
- заборону застосування зброї у випадках, коли це може створити невиправдану небезпеку для сторонніх осіб;
- необхідність попередження про намір застосувати зброю (за винятком невідкладних випадків).

Додатково застосовуються:

– Базові принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами (ООН, 1990);

– Практика ЄСПЛ (справи «Макканн та інші проти Сполученого Королівства», «Гонгадзе проти України», «Кац проти України»), де

наголошується на обов'язку держави організувати навчання так, щоб мінімізувати ризик випадкових смертей.

Таким чином, на законодавчому рівні чітко закріплено: правильна підготовка поліцейського є прямою гарантією дотримання права на життя. Якісна вогнева підготовка поліцейського виконує кілька ключових функцій, спрямованих на захист життя:

Сучасні методики навчання дозволяють розвивати навички точного ураження цілі, зменшуючи ймовірність стороннього ушкодження. Неконтрольовані постріли є одним з основних факторів летальних наслідків під час поліцейських операцій.

Поліцейський навчається обирати місце стрільби так, щоб уникнути ризику ураження третіх осіб. Цей аспект тісно пов'язаний із вимогами ЄСПЛ щодо планування операцій, які повинні мінімізувати загрозу життю. Реальні ситуації застосування зброї завжди супроводжуються високим стресом. Моделювання стресових сценаріїв під час навчання (стендові рішення, тактичні кімнати, ситуаційні тренажери) дає змогу:

- знизити емоційний вплив;
- приймати зважені рішення;
- уникати імпульсивного застосування зброї.

Це безпосередньо скорочує ймовірність летальних наслідків.

Відповідно до вимог ООН, поліцейський зобов'язаний зводити до мінімуму можливість смерті. Це визначає:

- правильний вибір цілі;
- заборону стрільби навмання;
- знання анатомічних зон для недопущення летальних поранень (у виняткових випадках допустима стрільба у життєво важливі органи – лише для нейтралізації загрози смерті).

У сучасній поліцейській підготовці використовуються такі основні інструменти:

- ситуаційні тренування «загроза — реагування — оцінка правомірності»;
- використання світло-шумових і лазерних тренажерів;
- тренування «не стріляй» (shoot/no shoot);
- аналіз реальних інцидентів, у т.ч. рішень ЄСПЛ щодо неправомірного застосування зброї;
- відпрацювання команд зупинки, попередження та деескалації;
- розвиток навичок командної роботи в оперативних умовах.

Ці елементи не лише підвищують професійність поліцейського, але й зменшують кількість випадків надмірного застосування сили.

Список використаних джерел

1. Конституція України, ст. 27.
2. Закон України «Про Національну поліцію», ст. 43–46.
3. Європейська конвенція з прав людини, ст. 2.

4. Базові принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами (ООН, 1990).

5. Практика ЄСПЛ:

– «McCann and Others v. the United Kingdom» (1995);

– «Gongadze v. Ukraine» (2005);

– «Kats v. Ukraine» (2008).

6. Наказ МВС України № 1030 «Про затвердження Інструкції з організації службової підготовки працівників Національної поліції України».

7. Наказ МВС № 50 «Про затвердження Порядку застосування поліцейськими спеціальних засобів».

Дар'я ДАНИЛЮК
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІНІЦІАТИВ ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Проблематика подвійного громадянства в Україні набула особливої актуальності у зв'язку зі змінами міграційних процесів, зростанням кількості громадян, які проживають за кордоном, та необхідністю оновлення законодавства відповідно до сучасних викликів. Дослідження інституту множинного громадянства ґрунтується на наукових напрацюваннях українських і зарубіжних дослідників, які аналізують еволюцію цього явища під впливом глобалізації та трансформації державної політики.

Традиційно Україна дотримувалася принципу єдиного громадянства, закріпленого в статті 4 Конституції України [1]. Проте з прийняттям Закону України № 4502-IX від 18 червня 2025 року відбулися суттєві зміни у правовому регулюванні: з 16 січня 2026 року громадянам України буде дозволено мати громадянство іншої держави без втрати українського паспорта [2]. Закон містить і обмеження, зокрема заборону подвійного громадянства з державою-агресором та країнами, що не визнають територіальну цілісність

України [2].

У цьому контексті слід зазначити, що міжнародний досвід засвідчує відсутність єдиного підходу до регулювання множинного громадянства. За класифікацією, яку наводить О. Гриценко, у світі існують три основні моделі: повна заборона (Китай, Японія), повне дозволяння (США, Канада) та змішані системи, що передбачають певні обмеження або умови [3]. Європейська практика демонструє подібну різноманітність: більшість країн дозволяють подвійне громадянство, тоді як окремі держави, зокрема Естонія та Латвія, дотримуються більш обмежувального підходу [4].

Прийняття Закону № 4502-IX свідчить про поступовий перехід України до моделі регульованого біпатризму, що поєднує можливість набуття іншого громадянства з гарантуванням національної безпеки. Наявні обмеження відповідно спрямовані на мінімізацію ризиків, пов'язаних із діями держав, що здійснюють агресію проти України або порушують її суверенітет.

Зокрема, уваги потребують практичні наслідки запровадження множинного громадянства для державної політики та правозастосування. По-перше, держава має забезпечити ефективні механізми ідентифікації осіб із кількома громадянствами та створити прозору систему обліку таких громадян. По-друге, важливим є узгодження норм щодо участі в політичному житті, доступу до державної служби та виконання військового обов'язку, адже різні держави можуть висувати різні вимоги до своїх громадян. По-третє, потребує врегулювання питання консульського захисту, що може ускладнюватися у випадках, коли громадянин одночасно належить до кількох держав. Налагодження цих процедур є ключовим для того, щоб інститут множинного громадянства функціонував не лише формально, а й практично ефективно та без надмірних юридичних колізій.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз сучасної законодавчої ініціативи щодо подвійного громадянства показує, що Україна переходить до більш гнучкої моделі регулювання громадянства, враховуючи міжнародні тенденції та власні безпекові потреби. Запровадження можливості множинного громадянства створює додаткові умови для підтримання зв'язків із громадянами, які проживають за межами країни, та сприяє інтеграції української діаспори в політичне, економічне й культурне життя держави.

Водночас подальший розвиток законодавства вимагатиме врегулювання пов'язаних питань, зокрема щодо військового обов'язку, консульського захисту, оподаткування та процедур підтвердження громадянства. Міжнародний досвід свідчить, що ефективна система множинного громадянства можлива лише за умови чітких правових механізмів і збалансованих обмежень.

Список використаної літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України : Закон України від 18.06.2025 № 4502-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#Text.

3. Гриценко, О. О. Подвійне громадянство в Україні і світі. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2024. Вип. 80. С. 138-142. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/40.pdf.

4. Європейська правда. Подвійне громадянство для Європи та України: де у ЄС дозволено, а де ні. 2024. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/05/14/7185929/.

Юнія ДЕРКАНОС
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін ННІ права та інноваційної
освіти Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Трудові правовідносини є однією з найважливіших складових соціально-економічного життя суспільства, адже вони безпосередньо пов'язані з реалізацією права людини на працю, закріпленого в Конституції України. Проте в умовах воєнного стану, який зумовлений повномасштабною збройною агресією проти України, традиційні механізми регулювання трудових відносин зазнали суттєвих трансформацій. Держава змушена адаптувати правові інструменти до нової реальності, забезпечуючи баланс між інтересами працівників, роботодавців та необхідністю збереження економічної стабільності й обороноздатності країни.

В умовах воєнного стану підстави виникнення трудових правовідносин залишаються загалом тими ж, що й у мирний час, проте набувають специфічного змісту через обставини, які супроводжують трудову діяльність. Основною підставою для виникнення трудових відносин, як і раніше, є укладання трудового договору. Однак практика показує, що в умовах війни

дедалі частіше застосовуються спрощені або тимчасові форми трудових угод, дистанційна зайнятість, гнучкі графіки роботи. Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" від 15 березня 2022 року створив правове підґрунтя для адаптації трудового законодавства до надзвичайних обставин, дозволяючи роботодавцям і працівникам більш гнучко визначати умови праці [1].

Поряд із традиційними формами працевлаштування важливого значення набули й нетипові підстави виникнення трудових правовідносин, наприклад, мобілізація працівників до лав Збройних Сил України або їх переведення на інші роботи в інтересах держави. Часто нові трудові відносини виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення функціонування критичної інфраструктури, гуманітарних чи оборонних потреб. Зокрема, працівники можуть бути тимчасово переведені без їхньої згоди на іншу роботу в тій самій місцевості, якщо це необхідно для запобігання або ліквідації наслідків бойових дій.

Зміна трудових правовідносин в умовах воєнного стану також має свої особливості. Найчастіше вона проявляється у зміні істотних умов праці: режиму робочого часу, місця виконання роботи, розміру заробітної плати, форм організації праці. Законодавець визнає право роботодавця змінювати такі умови без обов'язкового двомісячного попередження працівника, якщо це зумовлено воєнними діями чи іншими обставинами непереборної сили [2]. Такі зміни часто стосуються переведення працівників на дистанційну роботу, скорочення робочого часу або тимчасового припинення трудових обов'язків у разі простою підприємства.

Особливу увагу слід приділити питанню переведення працівників на іншу роботу. У мирний час воно потребує згоди працівника, проте в умовах воєнного стану допускається переведення без такої згоди, якщо це обумовлено потребами оборони, життєзабезпечення населення або відновлення об'єктів інфраструктури. У цьому контексті втрачає абсолютний характер принцип свободи праці, поступаючись перед необхідністю забезпечення державної безпеки та публічних інтересів.

Ще однією важливою особливістю є зміни у регулюванні тривалості робочого часу. Під час воєнного стану допускається встановлення 60-годинного робочого тижня для працівників, залучених до виконання робіт, що мають критичне значення. Разом із тим зберігаються гарантії відпочинку, хоча їх тривалість може бути скорочена.

Питання припинення трудових правовідносин в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. Воєнні дії призводять до переміщення населення, руйнування підприємств, відсутності можливості виконувати трудові обов'язки. У зв'язку з цим законодавство передбачає додаткові підстави для припинення трудових договорів. Серед них – ліквідація підприємства через бойові дії, відсутність можливості забезпечити працівника роботою, а також ініціатива працівника у зв'язку з переїздом або небезпекою

для життя. Працівник має право розірвати трудовий договір без двотижневого попередження, якщо його місце роботи знаходиться в зоні бойових дій чи є загроза життю [3].

Окрему групу підстав припинення трудових правовідносин становить мобілізація працівників, їх призов на військову службу або службу у територіальній обороні. У таких випадках трудовий договір не припиняється, а призупиняється на час проходження служби, а за працівником зберігається робоче місце. Це забезпечує реалізацію принципу соціальної справедливості й гарантує повернення громадян до трудової діяльності після завершення служби.

Потрібно наголосити, що у воєнних умовах держава прагне зберегти баланс між інтересами сторін трудового договору. З одного боку, необхідно забезпечити ефективне функціонування економіки та оборонного сектору, а з іншого – гарантувати працівникам базові трудові права. Саме тому правове регулювання трудових відносин у цей період є більш гнучким, але водночас воно спирається на фундаментальні принципи захисту прав людини, визначені Конституцією України та міжнародними актами, зокрема Конвенціями Міжнародної організації праці.

Таким чином, підстави виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин у воєнний час набули нового змісту, який відображає прагнення забезпечити функціонування трудової системи в екстремальних умовах. Головним завданням держави є збереження трудового потенціалу, недопущення масового безробіття, захист соціальних прав працівників і водночас забезпечення потреб оборони та безпеки. Воєнний стан став своєрідним випробуванням для українського трудового законодавства, яке продемонструвало гнучкість, адаптивність і здатність поєднувати інтереси людини, суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. No 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20.

2. Машков К.Є., Горностай О.Б., Товт Т.О. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативно-правове регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. No 1. С. 125-131.

3. Хатнюк Н., Побіянська Н., Обловацька Н. Проблеми трансформації трудового законодавства відповідно до умов воєнного стану в Україні. *ScienceRise: Юридичні науки*, (4(22), 4-10. URL: https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.270675.

Артем ДЖУНКОВСЬКИЙ
здобувач вищої освіти
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ГУЗЕНКО
доцент кафедри економіки
та публічного управління
ННІ права та соціального менеджменту
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Права людини в кожній країні залишаються одним з пріоритетних спрямувань розвитку суспільства. Україна не є винятком. Проте надзвичайний стан, викликаний воєнною агресією російської федерації проти України, призвів до вимушених кроків в сфері прав людини. Таке явище представлено необхідністю введення певних їх обмежень з метою збереження національних інтересів країни Активні воєнні дії в країні призвели до необхідності скористатися ст.64 Конституції України[1], котра надає відповідь на питання, які саме права людини можуть зазнати обмежень у надзвичайних умовах розвитку та функціонування. Разом з тим законодавець в Конституції України[1] окреслив одну з головних правових норм, якою зазначив ті права людини, котрі не можуть бути обмежені незалежно від обставин, які склалися в країні. Затяжні воєнні дії в Україні підкреслюють сучасність обраного напряму дослідження.

Питання дотримання прав людини доволі часто знаходить відображення в наукових доробках вітчизняних вчених. Незважаючи на те, що в Україні вже введено в дію ст. 64 Конституції України[1], проблематичних аспектів у сфері прав людини в умовах воєнних викликів достатньо, що вказує на необхідність пошуку шляхів їх уникнення. Зазначене питання стало предметом вивчення таких вчених як С.О. Кузніченко [2], В.О. Кучер [3], А. Моца та В. Моца [4], І.А. Толкачова [5] та інші. Науковці доволі змістовно викривають існуючі проблеми, однак фрагментарно зупиняються на змісті існуючих обмежень в сфері прав людини під час війни.

На даний час в Україні діють 8 ключових обмежень прав людини, які визначено ст. 64 Конституції України [1], зі встановленням суті обмежень та обґрунтуванням взаємозв’язку з іншими правовими нормами та стандартами. У нашому випадку доцільно їх об’єднати у чотири основні групи:

по-перше, недоторканність житла (ст. 30 Конституції України) та таємниця листування, телефонних розмов тощо (ст. 31 Конституції України) Зазначені обмеження торкаються військових потреб, евакуації, розміщення військових, що підкріплюється також Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. В контексті таємниці листування, телефонних розмов законодавством дозволяється контроль за кореспонденцією в умовах воєнного стану при умові, що існує рішення суду;

по-друге, свобода пересування (ст. 33 Конституції України) та свобода думки й слова, свобода ЗМІ (ст. 34 Конституції України). Зазначені обмеження проявляються через введення комендантської години, заборони виїзду за кордон чоловіків призовного віку. В свою чергу такі обмеження як свобода думки й слова, свобода ЗМІ представлені централізацією медіапростору, закриттям окремих телеканалів, обмеженням доступу до різних інформаційних платформ;

по-третє, політичні права (ст. 38, 39 Конституції України) та право власності (ст. 41 Конституції України). Відбулася тимчасова заборона діяльності 11 партій, відстрочка виборів, введення в дію правових положень Постанови РНБО, якою на законодавчому рівні офіційно обґрунтовано проросійською діяльністю деяких партій. У свою чергу в контексті права власності може бути примусове відчуження, яке можливе лише як виняток за рішенням суду, у випадках, визначених законом, та з обов'язковим відшкодуванням;

по-четверте, право на працю (ст. 43 Конституції України) та право на страйк (ст. 44 Конституції України). У першому випадку існує можливість запровадження трудової повинності у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6], водночас працівникам гарантується збереження робочого місця у разі участі у воєнних діях. **П**раво на страйк торкається захисту соціальних та економічних інтересів, однак порядок реалізації даного права встановлюється законом і може бути обмежений для захисту національної безпеки, здоров'я та прав інших людей.

Враховуючи зазначене, доцільно зробити ряд висновків. По-перше, в умовах війни Україна з метою збереження національних інтересів та у відповідності зі ст. 6 Конституції України ввела ряд обмежень у сфері прав людини. По-друге, дотримання введених обмежень відбувається під пильним контролем уповноважених осіб публічної влади. По-третє, законодавець в ст. 64 надав перелік прав людини, які не підлягають обмеженню в період надзвичайної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96- вр#Text (дата звернення: 26.11.2025).

2. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С.32-36.

3. Кучер В. О. Права людини та інформаційна безпека в умовах військової агресії.

Вісник Ужгородського університету. 2023. № 69. С. 102- 107.

4. Моца А., Моца В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи.* 2022. № 4(22). С. 280-291.

5. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в України в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2-4. С. 79–81.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. (дата звернення: 26.11.2025).

Микита ДОЛГОПОЛЬСЬКИЙ
здобувач вищої освіти 3-го курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ 1948 РОКУ: ІСТОРІЯ ТА СТРУКТУРА

Прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року стало переломним моментом у світовій історії, який визначив новий напрям розвитку людської цивілізації після жахливих наслідків Другої світової війни. Права людини, що раніше вважалися внутрішньою справою окремих держав, були вперше піднесені до рівня міжнародної норми, яку повинні визнавати всі народи та уряди. Цей документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй, став символом гуманізму, гідності та рівності всіх людей незалежно від їхнього походження, мови, релігії чи соціального статусу [1].

Передумови створення Декларації були пов’язані з необхідністю запобігти повторенню трагедій, подібних до злочинів тоталітарних режимів та Голокосту. У 1945 році було створено Організацію Об’єднаних Націй, яка у своєму Статуті проголосила мету сприяти загальній повазі до прав людини, але не визначала їх чітко. Для цього у 1946 році Економічна і соціальна рада ООН створила Комісію

з прав людини, яку очолила Елеонора Рузвельт, вдова президента США Франкліна Рузвельта. Комісія, до складу якої входили представники різних континентів і правових систем, зокрема український юрист Володимир Корецький, мала завдання розробити перший універсальний акт, який закріпив би перелік основних прав і свобод людини [2, с.17].

Після тривалих обговорень, суперечок і компромісів між представниками різних ідеологічних блоків – капіталістичного Заходу, соціалістичного Сходу і країн, що тільки здобували незалежність, – текст Декларації було винесено на голосування. 10 грудня 1948 року в Парижі Генеральна Асамблея ООН ухвалила документ Резолюцією №217 (III). За нього проголосували 48 держав, жодна не висловилася проти, а вісім країн, серед яких були СРСР, Українська РСР, Білоруська РСР, Чехословаччина, Польща, Югославія, Південна Африка та Саудівська Аравія, утрималися. Хоча представники радянського блоку критикували Декларацію за «абстрактність» і «буржуазний індивідуалізм», її ухвалення стало безпрецедентним актом моральної єдності людства у прагненні до миру, справедливості й рівності.

Декларація складається з преамбули та 30 статей, що послідовно формують логічну структуру системи прав людини. У преамбулі підкреслюється, що визнання гідності та рівних і невід'ємних прав усіх членів людської сім'ї є основою свободи, справедливості та миру у світі. У першій статті зазначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Далі, у статтях 3-11, йдеться про основоположні громадянські права – право на життя, свободу, особисту недоторканність, заборону рабства і катувань, право на справедливий суд і презумпцію невинуватості. Статті 12-17 присвячені соціальним правам у суспільстві: захисту приватного життя, праву на власність і громадянство. У статтях 18-21 закріплено політичні та духовні свободи: свободу совісті, думки, релігії, слова, мирних зборів і участі в управлінні державою. Статті 22-27 утверджують соціально-економічні й культурні права – право на працю, справедливу оплату, відпочинок, освіту, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та участь у культурному житті. Останні статті (28-30) визначають моральні обов'язки людини перед суспільством і застерігають від використання власних прав для знищення прав інших [3, с. 39].

Попри те, що Декларація має декларативний, тобто рекомендаційний характер, вона стала підґрунтям для створення цілої системи міжнародного права у сфері прав людини. На основі її положень були розроблені Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [4]. У сукупності вони утворили так званий Міжнародний білль про права людини. Україна ратифікувала ці пакти у 1973 році, чим підтвердила відданість міжнародним стандартам захисту прав людини.

Вплив Загальної декларації на національні правові системи колосальний. Вона стала основою для розроблення понад 140 конституцій

світу, включно з Конституцією України 1996 року. Саме другий розділ нашої Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» відтворює більшість ідей, закладених у Декларації – верховенство права, гідність людини, рівність перед законом, недоторканність особи, свободу слова і віросповідання, право на працю, освіту і соціальний захист [5]. Науковці підкреслюють, що Декларація є джерелом конституційного права України, оскільки її норми фактично імплементовані в наше законодавство відповідно до статті 9 Конституції України, яка передбачає, що чинні міжнародні договори є частиною національного права [6, с. 93].

Декларація також відіграє ключову роль у міжнародному правосудді. Міжнародний Суд ООН неодноразово використовував її положення для тлумачення Статуту ООН, а Європейський суд з прав людини ґрунтує свою практику саме на принципах, закріплених у цьому документі. З плином часу багато її норм перетворилися на звичаєві норми міжнародного права, тобто стали загальноприйнятими і юридично обов'язковими для всіх держав.

На мою думку, значення Загальної декларації прав людини для сучасного світу не можна переоцінити. Вона стала універсальною «конституцією людства», що вчить поважати гідність кожної особистості, незалежно від національності, статі чи переконань. У час, коли світ знову стикається з війнами, агресією та гуманітарними катастрофами, повернення до цінностей Декларації є необхідною умовою збереження миру та розвитку цивілізації. Я вважаю, що саме повага до прав людини, закладена у Декларації, є тим фундаментом, на якому може бути побудоване справді справедливе й мирне суспільство. Її ідеї не втратили актуальності й сьогодні – навпаки, вони стали ще потрібнішими для утвердження правової держави, демократії та гідності людини у глобальному світі.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 29.10.2025).

2. Гнатовський М. М., Поєдинок О. Р. Загальна декларація прав людини як частина загального звичаєвого міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* Випуск 83(Частина ІІ). 2009. № 2(83). С. 17-26.

3. Кузенко У. І. Загальна декларація прав людини як джерело універсальних міжнародно-правових стандартів прав людини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2020. № 9 (21). С. 36-42.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 29.10.2025).

5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 29.10.2025).

6. Алмаші І. М. Загальна декларація прав людини ООН як джерело конституційного права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 92-97.

Валерій КРАСІЛЬНІКОВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Захист прав дітей є важливим пріоритетом державної стратегії, адже саме діти є майбутніми творцями, носіями цінностей і рушійною силою розвитку Українського суспільства. З огляду на триваючий збройний конфлікт, спричинену ним соціально-економічну кризу та фінансові труднощі, забезпечення прав дітей та їх захист від небезпек у сучасних умовах набуває особливої актуальності. Державна політика у сфері захисту прав дітей визначається цілою низкою нормативно-правових актів, а саме: Конституцією України [1] та Законом України «Про охорону дитинства» [2], і має створювати такі умови, за яких кожна дитина може розвиватися в безпечному середовищі, вільному від насильства, експлуатації та ризиків для життя й здоров'я.

Відповідно до статті 52 Конституції України, «усі діти мають рівні права перед законом незалежно від походження, а держава зобов'язана забезпечувати їхній захист» [1].

Преамбула Закону України «Про охорону дитинства» містить такий припис ненормативного характеру: «Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [2].

До принципів охорони дитинства суб'єкт законотворчості відніс такі:

1) рівність визначених Законом України «Про охорону дитинства» та іншими нормативно-правовими актами прав і свобод всіх дітей на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних

або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (ч. 1 ст. 3);

2) гарантування всім дітям рівного доступу до безоплатної правничої допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» (ч. 2 ст. 3) [2].

Відповідно до *статті 10 Закону України «Про охорону дитинства»*, «Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини» [2]. Ці положення закону переконують у тому, що держава розглядає добробут і безпеку дитини як ключовий елемент загальної системи національного захисту.

У сучасній стратегії національної безпеки України, визначеній Законом України «Про основи національної безпеки України», акцент робиться на комплексному підході, що охоплює не лише військово-політичну сферу, а й гуманітарний вимір, спрямований на забезпечення та захист прав, свобод і соціального добробуту громадян, передусім дітей [3]. В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України особливо актуалізуються питання безпечного переміщення дітей із зон бойових дій, гарантування безперервності освітнього процесу в умовах воєнного стану, а також повернення дітей, які були незаконно переміщені чи розлучені з родинами.

Національне законодавство у сфері охорони дитинства покладає на державу обов'язок забезпечувати права дітей навіть у період війни. Цей обов'язок реалізується через застосування норм Сімейного кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що передбачають правові механізми захисту неповнолітніх від будь-яких проявів насильства та порушення їхніх прав [4].

У монографії «Захист прав дітей у воєнний час» обґрунтовано наголошується, що «сучасні виклики потребують комплексного міждисциплінарного підходу до забезпечення прав дітей, який інтегрує юридичні, соціальні та психологічні засоби державного впливу» [5, с. 18]. Ефективна система захисту прав дітей потребує узгодженої діяльності соціальних служб, судових органів, правоохоронних структур і освітніх установ. Вона має ґрунтуватися на принципах оперативності, доступності правосуддя й забезпечення відновлення порушених прав.

Захист дітей необхідно розглядати як невід'ємну складову системи національної безпеки, адже, як слушно зауважує Д. А. Чижов, «ефективність державної політики у сфері безпеки безпосередньо залежить від рівня реалізації механізмів захисту прав і свобод людини» [6, с. 21]. Крім того, наукові дослідження підтверджують важливість формування державної політики безпеки, що враховує гуманітарні потреби населення, особливо дітей

як найбільш уразливої соціальної групи під час воєнних і кризових ситуацій [7, с. 12]. Держава має утверджувати принцип: «Дитина – пріоритетна цінність, навколо якої формується безпечне та справедливе суспільство», створюючи умови для її всебічного розвитку, надаючи підтримку сім'ям і забезпечуючи соціальну стабільність.

Отже, формування й реалізація політики у сфері охорони дитинства є не лише юридичним обов'язком держави, але й моральною відповідальністю всього суспільства. Її ефективність залежить від таких чинників, як вдосконалення національного законодавства, міжвідомчої координації та імплементації міжнародних стандартів захисту прав дітей у юридичну практику. Системне виконання цих завдань створює умови для всебічного розвитку українських дітей, які будуть визначати і творити майбутнє нашої держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 19.11.2025).

2. Про охорону дитинства **:** Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14 (дата звернення: 09.10.2025).

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (дата звернення: 09.10.2025).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 09.10.2025).

5. Захист прав дітей у воєнний час : монографія / за ред. О. М. Коваленко. Київ : Наукова думка, 2023. 245 с.

6. Чижов Д. А. Механізм державного забезпечення прав і свобод людини в умовах національної безпеки. Харків : Право, 2022. 198 с.

7. Іваненко І. П. Гуманітарний вимір державної політики безпеки : монографія. Київ : КНТ, 2021. 220 с.

Владислава МАКУХА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення правового режиму воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року значно вплинуло на функціонування всіх державних інституцій, зокрема Національної поліції. Цей особливий правовий режим, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає істотне розширення повноважень правоохоронних органів та впровадження додаткових заходів адміністративного примусу, спрямованих на забезпечення національної безпеки, оборони та громадського порядку в умовах збройної агресії проти нашої держави.

Основною особливістю застосування заходів адміністративного примусу поліцією в умовах дії правового режиму воєнного стану є розширення підстав та процедур їх застосування, що знаходить своє відображення в низці законодавчих змін. Зокрема, було внесено зміни до Закону України «Про Національну поліцію». Частиною 11 статті 35 передбачена додаткова підстава для зупинення транспортного засобу – наявність інформації, що свідчить про те, що водій або пасажир є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених [1]. Це свідчить про спрямованість заходів на вирішення специфічних завдань, актуальних саме в умовах війни.

Значні зміни торкнулися арсеналу спеціальних засобів, доступних поліцейським. Відповідно до частини 4 статті 42 Закону, до них додалися засоби та пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень правопорядку та правил використання повітряного простору України безпілотними повітряними суднами [2]. Це включає перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення дронів та їх компонентів, що є прямим відгуком на виклики сучасної війни, де безпілотники стали значною загрозою.

Найбільш суттєвими є зміни, що торкаються сфери застосування вогнепальної зброї. Частина 4 статті 46 Закону дозволяє поліцейським застосовувати зброю для примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що воно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю та здоров'ю людей [1]. Крім того, згідно зі статтею 42, внесені зміни дозволяють застосовувати заходи примусу (включаючи фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю) щодо осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без урахування низки законних обмежень та вимог, передбачених у звичайний час [2;3]. Це означає часткову дерегуляцію застосування сили в бойових умовах, коли йдеться про безпосередню протидію агресору.

В умовах правового режиму воєнного стану, визначеного Законом України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження Національної поліції щодо застосування заходів адміністративного примусу значно розширюються та модифікуються для забезпечення національної безпеки, оборони та громадського порядку. Поліція безпосередньо залучається до реалізації заходів воєнного стану, зокрема забезпечуючи дотримання комендантської години, контролюючи обмеження свободи пересування, здійснюючи перевірку документів, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів [4].

Діяльність поліції здійснюється у тісній взаємодії з військовим командуванням та військовими адміністраціями, які координують реалізацію заходів воєнного стану, причому в зонах бойових дій пріоритетними є повноваження саме військового командування. Усі заходи адміністративного примусу застосовуються з урахуванням тимчасових обмежень конституційних прав і свобод, встановлених Указом Президента «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р., що є вимушеним заходом з боку гаранта Конституції України та гаранта дотримання прав і свобод людини.

Таким чином, в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану Національна поліція перетворюється на одного з провідних суб'єктів застосування широкого спектру адміністративно-примусових заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та оборони України. Ці повноваження істотно розширюються з появою нових, адаптованих до умов війни інструментів втручання, а порядок застосування примусу щодо агресора спрощується. Всі ці заходи здійснюються в рамках тимчасових конституційних обмежень і з дотриманням принципів верховенства права та законності (якщо не вважати законність складником верховенства права).

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 80-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 25.11.2025 р.).

2. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності

поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України 15 березня 2022 року № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n79 (дата звернення: 25.11.2025 р.).

3. Клейман М. Ю. Особливості адміністративно-правового регулювання застосування адміністративного примусу в діяльності національної поліції в умовах воєнного стану. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.). Одеса : ОДУВС, 2024. С. 72-74.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 25.11.2025 р.).

Владислав МАРТИНЮК
курсант 1 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Нуковий керівник:
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ДИЛЕМИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Повернення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території супроводжується складним процесом відновлення правопорядку та законності. Діяльність Національної поліції України в цих регіонах відбувається в умовах спеціального правового режиму воєнного стану, що створює безпрецедентні виклики для професійної етики правоохоронців. Поліцейські змушені виконувати стабілізаційні функції, які часто межують із військовими та гуманітарними завданнями, працюючи з населенням, яке зазнало глибоких психологічних травм внаслідок окупації. Це актуалізує питання дотримання тонкого балансу між необхідними безпековими заходами та непорушністю прав людини.

Аналіз сучасної правової доктрини та практики дозволяє виділити декілька ключових аспектів, де виникають найгостріші деонтологічні колізії: розширення адміністративних повноважень та ризик їх зловживання. Специфіка деокупованих територій вимагає швидких та рішучих дій. Як

зазначає дослідниця О. В. Драган (2024), в умовах воєнного стану повноваження поліції суттєво розширено. Зокрема, правоохоронці отримали право здійснювати перевірку документів, поверхневий огляд речей та транспортних засобів у спрощеному порядку, а також застосовувати заходи примусу до осіб, причетних до збройної агресії, без деяких обмежень, що діють у мирний час [1]. На практиці це створює етичну дилему «безпека проти свободи»: як забезпечити жорсткий контроль для виявлення диверсійно-розвідувальних груп, не принижуючи при цьому гідність місцевих мешканців? Деонтологічний обов'язок поліцейського тут полягає у суворому дотриманні принципу пропорційності та уникненні «звинувачувального ухилу».

Співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. Важливим аспектом деонтології є розуміння правової природи дій поліції в зоні конфлікту. У науковій доповіді М. П. Войтюк акцентується увага на взаємодії міжнародного гуманітарного права (МГП) та права прав людини. Дослідниця наголошує, що хоча МГП є спеціальним правом («lex specialis») під час збройного конфлікту, воно захищає ті ж фундаментальні права, що й мирне законодавство. Етичний висновок для поліцейського полягає в тому, що навіть в умовах війни, коли діють норми МГП, пріоритетом залишається захист життя та гідності особи. Поліцейський на деокупованій території повинен розуміти, що затримані особи (навіть комбатанти чи колаборанти) перебувають під захистом гуманітарного права, яке категорично забороняє катування та нелюдське поводження. Це вимагає від правоохоронця високої правової культури та здатності стримувати агресію, діючи як представник закону, а не як учасник бойових дій [2].

Нові стандарти доброчесності. Відповіддю на ці виклики стало оновлення нормативної бази. У 2024 році МВС України затвердило «Практичний порадник до Правил етичної та доброчесної поведінки», який підкреслює, що поліцейський зобов'язаний діяти доброчесно за будь-яких обставин. Документ акцентує увагу на неприпустимості корупційних дій, конфлікту інтересів та необхідності формування культури поваги [3]. Це є критично важливим інструментом «м'якої сили» для відновлення довіри населення на звільнених територіях.

Особливості адміністративної діяльності та стабілізаційні заходи. У навчальному посібнику за редакцією В. В. Сокуренка (2023) вказується, що адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану трансформується у виконання стабілізаційних заходів. Поліцейські залучаються до евакуації населення, забезпечення гуманітарною допомогою та розмінування [4]. Таке різноманіття функцій створює психологічне навантаження, вимагаючи від поліцейського здатності швидко перемикатися між роллю жорсткого стража порядку і емпатичного рятівника.

У підсумку можемо зазначити, що поліцейська діяльність на деокупованих територіях вимагає від правоохоронця не лише бездоганного знання законодавчих новел воєнного часу, а й високої морально-психологічної

стійкості. Етична поведінка поліцейського (емпатія, стриманість, правова визначеність) виступає таким же стратегічно важливим інструментом деокупації, як і силові заходи. Саме через призму гуманного та професійного ставлення поліції відбувається ментальна реінтеграція громадян в український правовий простір.

Список використаних джерел

1. Драган О. В. Щодо повноважень Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 374–378. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/68.pdf.

2. Войтюк М. П. Стан та механізми дотримання прав людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в україні. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 14 бер. 2024 р.). Кропивницький: Донецький держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 10–11. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf.

3. Практичний порадник до Правил етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України: затв. Наказом МВС України від 09.04.2024 № 230. URL: https://mvs.gov.ua/upload/1/9/6/3/0/6/prakticnii-poradnik-mvs.pdf.

4. Адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану: навч. посіб. / заг. ред. В. В. Сокуренка. Харків: ХНУВС, 2023. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ade7c3ca-f959-4b9b-97f6-f88adb1c903f/content.

Олександра МАРТИНЮК
здобувач вищої освіти
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Віталій КАДАЛА
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Імплементація міжнародних стандартів прав людини є важливим напрямом розвитку сучасних правових систем, адже міжнародні документи визначають загальновизнані підходи до захисту прав і свобод. Україна, ратифікувавши ключові міжнародні договори, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, зобов’язалася забезпечувати їх реалізацію у внутрішньому правопорядку. Це зумовлює потребу аналізувати,

як саме міжнародні норми інтегруються в національне законодавство та наскільки ефективно вони адаптуються до української правової системи. Вивчення цієї теми дозволяє зрозуміти, як міжнародні стандарти можуть бути не лише формально закріплені, а й реально застосовані, сприяючи побудові дієвої системи захисту прав людини й утвердженню верховенства права.

Взаємодія держави з іншими суб'єктами міжнародного права відбувається передусім шляхом укладання міжнародних договорів, які після їх ратифікації набувають обов'язкової сили для держави. Згідно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р., кожний чинний міжнародний договір є обов'язковим для держав-учасниць і має виконуватися добросовісно відповідно до принципу *pacta sunt servanda* (ст. 26) [1]. Для належного виконання положень такого договору держава повинна відобразити його норми у своєму внутрішньому законодавстві, тобто здійснити їх імплементацію.

Нагадаємо, як понятійна категорія «…імплементація – це діяльність органів державної влади, яка має і міжнародний, і внутрішньодержавний характер та спрямована на вдосконалення законодавства через виконання країною своїх міжнародних зобов'язань» [2, с. 7].

Сучасну глобальну систему захисту прав людини формують три основні документи: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, які набули чинності у 1976 році. Разом вони становлять Міжнародний білль про права людини (Хартію прав людини), що покладає на держави обов'язок гарантувати повну реалізацію закріплених у них прав [3, с. 46].

Варто наголосити, що міжнародно-правові акти поступово перетворюються на міжнародні стандарти у сфері захисту прав і свобод людини, які визнаються, сприймаються та закріплюються у національних правових системах різних держав.

Наразі ст. 9 Конституції України [4] встановлює, що чинні міжнародні договори, ратифікацію яких схвалила Верховна Рада, є невід'ємною частиною національного законодавства, що сприяє гармонізації українського права з міжнародними стандартами.

Важливу роль у захисті прав людини відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод. Водночас права та свободи, закріплені у Конституції, не є вичерпними – з часом їх перелік може бути розширений і вдосконалений, що сприятиме більш повному та ефективному забезпеченню прав людини в Україні.

Сьогодні в міжнародному праві спостерігається певна обережність світового співтовариства та його інституцій щодо прямого закріплення окремих прав людини, зокрема в політичній сфері, де реалізуються механізми оновлення державної влади. Це обумовлено, насамперед, історичною

складністю забезпечення таких прав у повному обсязі державами, через що на практиці вони іноді перетворюються на формальні декларації [5, с. 16].

За роки незалежності в Україні було створено нормативно-правову базу щодо прав і свобод людини та громадянина, що має велике значення для розвитку громадянського суспільства. Сьогодні ключовими законодавчими актами, які регламентують ці права, є: «Про імміграцію»; «Про біженців»; «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини»; «Про громадянство в Україні»; «Про реабілітацію жертв політичних репресій»; «Про приєднання України до Конвенції ООН про статус біженців і Протоколу про статус біженців» тощо.

Незважаючи на прийняття національного законодавства у цій сфері, в умовах політичної та соціально-економічної кризи та воєнного стану залишаються проблеми з ефективними механізмами захисту прав людини. Як зазначають О. Ю. Битяк, О. В. Петришин, П. М. Любченко, В. П. Колісник [6, с. 43], «…для побудови демократичної правової держави важливо подолати правовий нігілізм, інфантилізм правосвідомості та прояви злочинності, що перешкоджають реалізації прав».

Конституція України [4] закріпила якісно нову систему прав і свобод, що відповідає міжнародним стандартам і має важливе значення для їх реалізації. Доречно зауважити, що на відміну від Конституції УРСР 1978 року, яка містила соціально-економічні, політичні та громадянські права, Конституція України 1996 року передбачає громадянські (особистісні), політичні, соціальні, економічні, культурні, інформаційні та екологічні права і свободи. Це означає, що Основний Закон не лише імплементував міжнародно-правові акти, а й суттєво розширив їх склад, запровадивши нові права, зокрема екологічні та інформаційні.

Сьогодні до громадянських (особистісних) прав людини та громадянина належать: право на життя (ст. 27); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на повагу до гідності (ст. 28); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування та інших комунікацій (ст. 31) та право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32). У зв’язку з цим політичні права та свободи громадян також були значно розширені як за кількісними, так і за якісними показниками.

Варто звернути увагу на той факт, що становлення принципу поваги до прав людини в праві ЄС пройшло тривалий шлях. Спочатку Європейські співтовариства були суто економічними і положення про права людини в їхні засновницькі договори не включалися. Змінив зазначену ситуацію у 1974 році Суд Європейських співтовариств прийнятою постановою, якою закріпив правову норму, а саме «… міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени, повинні враховуватися в праві ЄС, закріпивши пріоритет прав людини» [7, с. 69].

З цього приводу І. А. Шуміло [7, с. 70] констатує: «…практика Суду була схвалена інститутами та державами-членами, а пізніше закріплена в преамбулі

Єдиного європейського акту та Маастрихтському, Амстердамському й Ніццькому договорах». Саме у 1975 році Європейська комісія почала розробку каталогу основних прав і свобод людини, зокрема економічних і соціальних, а в 1977 році. Європейський парламент, Комісія та Рада прийняли Спільну декларацію про основні права, підтвердивши дотримання прав, закріплених у конституціях держав-членів та Європейській конвенції з прав людини. [7, с. 72].

Таким чином, за результатами проведених досліджень доцільно зробити висновки. По-перше, імплементація міжнародних стандартів прав людини в національне законодавство України є ключовим елементом розвитку правової системи та побудови демократичної правової держави. По-друге, Україна, ратифікувавши важливі міжнародні договори, взяла на себе зобов'язання гарантувати права і свободи громадян на внутрішньому рівні. По-третє, Конституція України 1996 року не лише імплементувала міжнародні акти, а й суттєво розширила перелік прав, включивши нові категорії, такі як екологічні та інформаційні права. Водночас реальна ефективність цих гарантій залежить від розвитку правосвідомості, подолання правового нігілізму та створення дієвих механізмів захисту прав людини. По-четверте, досвід Європейського Союзу демонструє поступове формування пріоритету прав людини у правовій системі та інтеграцію міжнародних стандартів у внутрішнє право держав-членів, що може слугувати орієнтиром для вдосконалення українського законодавства та практики його застосування.

Список використаних джерел

1. Про право міжнародних договорів: Віденська конвенція від 23.05.1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (Дата звернення: 28.12.2025).

2. Філатов В.В. Імплементація міжнародних норм до митного законодавства України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2012. 16 с.

3. Прієшкіна О. Імплементація міжнародно-правових стандартів прав та свобод людини у національне законодавство України. *Вісник Одеського національного університету*. 2023. Т. 25, № 1 (36). С. 46-50.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 29.11.2025).

5. Баймуратов М.О. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України : монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 230 с.

6. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / О. Ю. Битяк, О. В. Петришин, П. М. Любченко, В. П. Колісник та ін.; за ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Харків: Вид-во «Право», 2007. 248 с.

7. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП «Голембовська О.О», 2018. 168 с.

Даниїл ПАРХОМЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АВТОРИТАРНИЙ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У класичному розумінні авторитарний політичний режим (поняття походить від латинського autoritas – влада, вплив) являє собою проміжний тип політичного режиму, що має низку спільних ознак із тоталітарним режимом, а саме: концентрація влади в руках однієї особи або невеликої групи людей; суттєві обмеження прав і свобод громадян; доволі поширене застосування методу примусу в управлінні суспільством; відсутність електорального механізму спадкоємності влади). За існування такого політичного режиму наявна лише формальна недієздатна опозиція. Хуан Лінц акцентує увагу на тому, що «авторитаризм ознаменувався відчуженням народу від влади. Практикується звужена або зведена нанівець сфера застосування принципів виборності державних органів і посадових осіб, гласності їхньої діяльності, підзвітності та підконтрольності їх населенню» [2, с. 121].

Авторитарному державно-політичному режиму властиві такі відмінні риси:

1) скасування народовладдя як форми політичної взаємодії. Як зазначалося вище, народ фактично усувається від влади, що нерідко маскується фіктивними демократичними конституційними положеннями. Це призводить до суттєвого зменшення значущості, насамперед, представницьких органів, а інколи – й до їхнього прямого розпуску;

2) державні інституції зосереджують свою увагу переважно на забезпеченні власної безпеки, підтриманні громадського порядку, обороні та зовнішньо-політичній діяльності, хоча вони здатні впливати і на економічну сферу життєдіяльності суспільства, проводити досить інтенсивну соціальну політику, не зачіпаючи при цьому функціонуючих механізмів ринкового саморегулювання;

3) надмірна централізація державного управління, домінування директивних способів управління; фактична відмова від територіального

самоврядування й обмеження автономії регіональних автономних утворень;

4) формування керівних органів (представників «правлячої еліти») зазвичай здійснюється через введення до складу обраних органів нових осіб без додаткового голосування, шляхом призначення «згори», поза конкурентною боротьбою на виборах [2, с. 121].

Позитивною рисою авторитарного режиму є його непересічна спроможність підтримувати політичну стабільність і дисципліну, концентрувати ресурси, необхідні для вирішення нагальних для соціальної спільноти проблем, долати безлад у політичному житті, а також його здатність до досягнення визначених цілей, виведення держави з кризового стану. Авторитарний режим у низці держав після завершення Другої світової війни продемонстрував свою високу результативність в умовах гострих світових економічних та соціальних протиріч, що склалися [2, с. 123].

За авторитарного режиму не настільки жорстко контролюється суспільство, як це відбувається в умовах функціонування тоталітарного режиму. Державні діячі, вдаючись до авторитарних прийомів керування, як правило, утримуються від втручання у приватні справи громадян та погоджуються на певну міру свободи у сфері економіки, хоча й у цій сфері влада здатна довільно змінювати умови функціонування, надавати преференції та запроваджувати «особливі умови». За авторитарного державно-правового режиму формування політичних еліт відбувається через кооптацію вищого рівня; діяльність політичних партій та інших організацій, орієнтованих на політику, є обмеженою; простір для політичної опозиції звужується; народ, по суті, не визнається як джерело державної влади та носій суверенітету; проти опозиційних рухів, що діють активно, вживають політичних репресивних заходів.

Головною опорою авторитаризму є силові структури – армія, служба безпеки, поліція (зокрема політична), які всіляко сприяють пасивності мас, їхній відстороненості від політичних процесів. Пом’якшеним варіантом авторитаризму є олігархічна форма влади, коли формально допускається поділ влади, багатопартійність, існування профспілок, але за умови їхньої підконтрольності виконавчій владі, зрощений із кланово-олігархічними групами [1].

Керівництво в авторитарній манері згубно впливає на психологічний клімат, тягне за собою зменшення прояву ініціативи, самостійності у контролі та прийняття відповідальності підлеглими. Серед проявів цього авторитарного підходу можна виокремити такі види: патріархальний, харизматичний, автократичний та бюрократичний. За патріархального типу керівництва усі мусять коритися «керівникові-батьку»; харизматичний стиль диктує, що лідер вимагає всього від підлеглих, не відчуваючи обов'язку дбати про них; автократичне керівництво реалізується через управлінський апарат, який доносить волю автократа до нижчих ланок, залишаючись під його владою; за бюрократичного ж стилю зникає елемент беззаперечного свавілля вищого

рівня, натомість проявляються ознаки формалізму та низької ефективності; бюрократичному стилю притаманні методи, що не спрямовані на безпосереднє виробництво [3, с. 22].

Авторитарному режиму також властиві і позитивні риси, а саме:

1) оперативність ухвалення рішень. Концентрація влади в руках однієї особи чи невеликої соціальної групи усуває потребу в затяжних узгодженнях чи тривалих парламентських дебатах. Така модель може виявитися вкрай вигідною у критичних обставинах (наприклад, під час війни чи глибокої економічної кризи);

2) політична стійкість. Зведення до мінімуму внутрішніх чвар і політичних протистоянь, адже відсутня активна конкуренція між партіями чи загроза коаліційних розколів. Це дає змогу еліті послідовно впроваджувати обрані нею довгострокові управлінські стратегії;

3) прогнозованість державного курсу. Оскільки зміна керівництва відбувається під суворим контролем, напрям розвитку держави менш схильний до несподіваних різких поворотів. Це створює сприятливі умови для залучення інвестицій та довгострокового економічного планування.

4) оперативність у залученні ресурсів. Централізована система має здатність у доволі стислі строки залучати значні ресурси для масштабних ініціатив (розвиток інфраструктури, військові потреби). Бюрократична тяганина для реалізації грандіозних програм суттєво зменшується.

5) придушення екстремістських рухів. Авторитарні системи часто демонструють високу результативність у стримуванні радикальних чи насильницьких угруповань (хоча, варто наголосити, це часто досягається за допомогою репресивних методів).

Слід особливо наголосити на тому, що влада, здобута шляхом обмеження прав та свобод людини, є нестійкою і майже завжди нерозривно пов'язана з переслідуванням інакомислячих, придушенням будь-якого спротиву, залежністю правлячих кіл виключно від вузького кола осіб та послабленням підзвітності уряду перед суспільством. У подальшій перспективі це гальмує формування активної частини суспільства, зменшує ініціативність і відчуття відповідальності у громадян, сіючи «зерна» підозрілості та безініціативності.

Отже, хоча авторитаризм і здатен виявити свою дієвість у стислі терміни або в екстремальних ситуаціях, він все ж несумісний із постулатами демократичного управління, верховенства права та основоположних прав людини. Найкращий шлях для прогресу нації лежить у збалансуванні дієвого управління з реальними гарантіями прав і свобод людини, забезпеченням прозорості роботи владних інститутів та дієвою участю представників громадянського суспільства у визначенні та реалізації стратегічного курсу на розбудову правової держави.

Список використаних джерел

1. Бекешкіна І. Е. Авторитаризм. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: https://esu.com.ua/article-42475.

2. Поліщук І. О. Авторитаризм як геополітичний феномен. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ». 2025. С. 121-124.

3. Фесенко П. А. Кваліфікаційна робота бакалавра з менеджменту на тему: «Ефективність стилю управління організацією» (на прикладі ТОВ «КК Консалтинг»). за заг. ред. Драган І. О. Вид-во Київського національного лінгвістичного університету. 2021. 80 с.

Діана РУКІНА
здобувач вищої освіти
/Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юрій ГОЛИК
доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Одним із фундаментальних принципів, на яких базується функціонування сучасних правових систем, є принцип верховенства права. Саме він відіграє ключову роль і в діяльності Європейського Союзу (далі – ЄС), оскільки забезпечує однакове застосування правових норм у всіх державах-членах, гарантує захист основоположних прав громадян та створює передумови для стабільного розвитку єдиного європейського простору.

Зокрема, у цьому контексті слід звернути увагу на питання євроінтеграції, яке своєю чергою передбачає не лише дотримання спільних правил країн-учасниць, а й постійне наближення національного законодавства останніх до норм європейських стандартів. Тобто досліджуваний нами принцип є своєрідним гарантом дотримання балансу між суверенітетом держав і необхідністю підтримувати єдність країн ЄС. Це дозволяє попереджати конфлікти між національними інтересами та спільними цілями ЄС, сприяючи збереженню культурної й політичної самобутності держав,

підтримуючи економічну та соціальну гармонізацію. На законодавчому рівні принцип верховенства права закріплений у ст. 3 Статуту Ради Європи, де підкреслюється обов'язок держав-членів визнавати верховенство права та забезпечувати права людини і основоположні свободи [1].

Відповідні положення містяться і у ст. 6 Договору про Європейський Союз 1992 року, яка визначає свободу, демократію, шанування прав людини й верховенство права як основоположні принципи ЄС [2]. З огляду на це О. Юхименко та С. Дмитрук підкреслюють, що принцип верховенства права ЄС поширюється як на норми первинного, так і на акти вторинного законодавства. Право ЄС має пряму дію в державах-членах, охоплює всіх учасників правових відносин і застосовується навіть тоді, коли відповідні положення не було імплементовано до національного законодавства країн. У європейській правовій доктрині визнано, що верховенство права ЄС стосується всіх норм внутрішнього права, включно з конституційними, а час ухвалення національних актів не впливає на його дію [3, с. 40].

Важливо й те, що верховенство права ЄС ґрунтується на необхідності забезпечення єдності та ефективності правопорядку ЄС. За відсутності пріоритету норм ЄС над національними правовими системами правове регулювання втратило б цілісність і здатність до однакового застосування у всіх державах-членах. Цей підхід насамперед сформувався у практиці Суду ЄС, який послідовно наголошує на обов'язковості виконання норм ЄС та недопустимості створення перешкод для їх ефективного застосування. Тож верховенство права ЄС є не лише технічним юридичним інструментом, а й ключовою засадою інтеграційного процесу, що забезпечує узгодженість правового простору та взаємну довіру між державами-членами.

Вбачається, що фундаментальні засади верховенства права набувають особливої актуальності, адже саме вони забезпечують стабільність, передбачуваність та демократичність правового порядку. До цього комплексу взаємопов'язаних принципів належать:

– законність;
– правова визначеність;
– заборона свавільного втручання держави;
– ефективний судовий захист;
– інституційна та функціональна незалежність суддів;
– рівність перед законом;
– додержання та повага до основоположних прав людини.

Яскраво ці принципи висвітлюються у практиці Суду ЄС, зокрема щодо справ, які стосуються системних порушень верховенства права. Для України як держави-кандидата на вступ до ЄС імплементація цих стандартів має важливе значення [4, с. 98]. Вони визначають напрями реформування судової системи, посилення антикорупційних механізмів, зміцнення інституційної спроможності органів публічної влади та слугують основою наближення національної правової системи до критеріїв членства.

Що стосується охорони верховенства права, то І. Забокрицький наголошує, що такий захист в ЄС організований на двох рівнях – держав-членів та інституцій самого ЄС. Це пов'язано із його транснаціональною цінністю, що виходить за межі національних кордонів, та передбачає взаємодію держав-членів, інституцій ЄС, Ради Європи та Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Значущість діяльності ЄСПЛ пояснюється тим, що хоча він і не є інституцією ЄС, його практика впливає на розвиток європейського правопорядку через вимогу відповідності прав ЄС Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Хартії Європейського Союзу про основоположні права [5, с. 25].

Отже, фундаментальною категорією забезпечення функціонування правової системи ЄС є принцип верховенства права. Саме такий принцип є цілісною системою, що забезпечує єдність правозастосування, захист прав людини та ефективне функціонування інтеграційних механізмів. Водночас він є ключовим орієнтиром для України у проведенні реформ щодо наближення функціонування правової системи останньої до стандартів ЄС.

Список використаних джерел

1. Статут Ради Європи : міжнародний документ від 5 травня 1949 рокую. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text.

2. Маастрихтський договір. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastrich

3. Юхимюк О., Дмитрук С. Формування принципу верховенства права Європейського Союзу. *Істори-ко-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 39–43.

4. Рукіна Д. О., Левін О. Л. Окремі питання існування демократії в умовах воєнного стану. Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізаціярозвитку в умовах воєнного стану: *матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 18 жовтня2024 р.)*. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 97-99. URL : https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2025/01/zbirnyk-18-zhovtnya-2024.pdf#page=98.

5. Забокрицький І. І. Принцип верховенства права в Європейському Союзі як ознака транснаціоналізації сучасного конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2019. Вип. 55, т. 1. С. 23-26.

Карина СОКОЛОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЗОРІСТЬ І ВІДКРИТІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ ГРОМАДЯН

Прозорість та відкритість адміністративних процедур є принципами демократичної правової держави, що забезпечують реалізацію та захист прав громадян у взаємодії з органами публічної влади. Вони формують основу для довіри суспільства до державного апарату, підвищують ефективність діяльності органів виконавчої влади та сприяють запобіганню зловживанням владою. Прозорість означає доступність інформації про процедури, правила, рішення та критерії їх ухвалення, тоді як відкритість передбачає залучення громадян до процесів ухвалення рішень, можливість оскарження рішень і контроль за діяльністю адміністрації.

Одним із ключових аспектів цих принципів є їх нормативно-правова закріпленість. Конституція України гарантує право кожного на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 40), а також право на отримання інформації (ст. 34). Закон України «Про адміністративні послуги» встановлює обов'язок органів влади забезпечити доступність інформації про порядок надання послуг, строки, підстави відмови та процедури оскарження. Важливим інструментом реалізації принципу відкритості є Закон України «Про доступ до публічної інформації», який надає громадянам можливість вільно отримувати інформацію про діяльність органів влади та їх посадових осіб. Такі положення узгоджуються з європейськими стандартами, зокрема з Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № R(2007)7 щодо належного адміністрування, де прозорість названа однією з основних засад демократичного врядування [1-3].

Прозорість адміністративних процедур виконує низку важливих функцій. По-перше, вона виступає запорукою реалізації права на справедливе адміністративне рішення, оскільки громадянин може відстежувати процес розгляду своєї справи, розуміти мотиви прийняття рішень та захищати свої

інтереси. По-друге, відкритість сприяє підвищенню підзвітності державних органів і посадових осіб перед суспільством, стимулює їх дотримуватися принципів законності, об'єктивності та неупередженості. По-третє, вона створює умови для громадського контролю, що є важливим механізмом попередження корупції та зловживань владою.

Разом із тим реалізація принципів прозорості та відкритості в Україні стикається з низкою проблем. Серед них – формалізм у наданні інформації, бюрократичні бар'єри, відсутність ефективних механізмів зворотного зв'язку та низька цифровізація адміністративних процесів. Для їх подолання необхідно розширювати електронні сервіси, впроваджувати стандарти відкритих даних, підвищувати правову культуру громадян та посадових осіб, а також удосконалювати адміністративно-процедурне законодавство [4, с. 114].

Проблемою є недостатня поінформованість громадян про їхні права та можливості в адміністративному процесі. Нерідко офіційні вебсайти державних органів не містять актуальної чи повної інформації про порядок надання послуг, строки розгляду звернень або можливості оскарження рішень. Відсутність зрозумілої, доступної та структурованої інформації обмежує здатність громадян ефективно захищати свої права. У багатьох органах влади електронні сервіси або не функціонують належним чином, або мають обмежені можливості. Це призводить до того, що громадяни змушені особисто відвідувати установи, витрачати час і ресурси на виконання процедур, які могли б бути автоматизованими [5, с. 50].

Для вирішення зазначених проблем необхідно здійснити низку системних заходів. Слід спростити та стандартизувати адміністративні процедури, зробивши їх зрозумілими, передбачуваними та уніфікованими. Цього можна досягти шляхом ухвалення та впровадження єдиного Кодексу адміністративних процедур, який встановлюватиме чіткі правила, терміни, права та обов'язки сторін. Необхідно посилити інформаційну відкритість органів влади, забезпечивши обов'язкове оприлюднення всієї релевантної інформації в зручному та доступному форматі. Це включає створення єдиних інформаційних порталів адміністративних послуг, розширення практики надання консультацій та роз'яснень для громадян. Важливо прискорити цифровізацію публічних послуг, упроваджуючи електронні платформи, онлайн-кабінети заявників та інтерактивні системи подання і відстеження звернень. Автоматизація значно знизить корупційні ризики, підвищить швидкість розгляду справ і забезпечить прозорість на всіх етапах процесу.

Отже, прозорість і відкритість адміністративних процедур мають стати не законодавчо визначеними декларативними засадами, а дієвими гарантіями дотримання прав людини і громадянина. В найближчій перспективі вони забезпечать реальну можливість участі громадянського суспільства та його інститутів в управлінні державними справами, підвищать якість і ефективність рішень, які ухвалюються суб'єктами владних повноважень, позитивно

вплинуть на процеси розбудови України як демократичної правової держави. Подальший розвиток цих принципів в національному законодавстві України (включно з адміністративним), їх реальне змістовне наповнення має відбуватися з урахуванням і в контексті європейської правової традиції належного врядування, що є необхідною вимогою входження нашої держави до Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР.Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. Відомості Верховної Ради України.2013.№ 32.Ст. 409.
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
4. Дніпров О. Принципи належного урядування в сучасній системі адміністративного права України. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. С. 114-118.
5. Задніпровська А. О., Принцип відкритості та прозорості в адміністративному праві як умова демократизації державного управління. *Системний підхід до подолання сучасних викликів крізь призму безпеки, прав людини, права*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 трав. 2025 р.). Вінниця : ГО МОПЛ, 2025. С. 50-55.

Гліб ТКАЧЕНКО
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ВНУТРІШНІЙ ІМПЕРАТИВ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК СКЛАДОВА СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується підвищеними вимогами до діяльності органів правопорядку, зокрема Національної поліції України. В умовах воєнного стану, зростання

злочинності, соціальної напруги та загроз національній безпеці особливої ваги набувають не лише професійні навички поліцейських, а й їхні внутрішні моральні орієнтири. Саме внутрішній імператив виступає тим внутрішнім регулятором поведінки, який визначає готовність особи діяти відповідально, законно і справедливо навіть за відсутності зовнішнього контролю. Це зумовлює актуальність дослідження внутрішнього імперативу як складової службової діяльності поліцейського.

Коли йдеться про професійні обов'язки працівника поліції, їх сутність виходить за межі звичайних службових зобов'язань. Професійний обов'язок включає не лише виконання службових функцій, а й прояв професійної відповідальності, гідності та честі. Сучасне суспільство очікує від поліцейського не лише точного і сумлінного виконання службових вимог, а й особистісного, зацікавленого ставлення до них. Усвідомлення обов'язку формується через зіставлення вимог професії з власними інтересами, що призводить до розвитку почуття професійної відповідальності.

Рівень добровільності виконання обов'язків залежить від ступеня усвідомлення необхідності та значущості цього обов'язку. Він може варіюватися від виконання за примусом або з урахуванням суспільної думки до слідування обов'язку з «доброї волі». В останньому випадку йдеться про внутрішній імператив професійного обов'язку, який спонукає працівника поліції сприймати загальні моральні норми як особисті принципи та дотримуватися їх у щоденній діяльності, забезпечуючи добросовісне виконання службових завдань та дотримання законності.

Працівник поліції реалізує свій професійний обов'язок через безумовне дотримання нормативно-правових актів, формування антикорупційної позиції, знання службових обов'язків, особисту зацікавленість у їх виконанні та переконання в суспільній корисності своєї діяльності. Також важливе прагнення підвищувати ефективність роботи, саморозвиток, самоосвіту та високий рівень особистої відповідальності за доручені завдання. Основні моральні принципи поліцейського включають служіння праву, усвідомлення його верховенства, гуманність, визнання гідності людини, порядність, сумлінність, чесність і самовідданість, а також довіру до людей. Ці принципи закріплені в міжнародних і національних деонтологічних кодексах, таких як резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 «Декларація про поліцію» [1], рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» [2] та резолюція ПАРЄ від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції».

В Україні після ухвалення Закону «Про Національну поліцію» наказом Міністра внутрішніх справ від 09.11.2016 р. були затверджені «Правила етичної поведінки поліцейських», метою яких стало врегулювання поведінки поліцейських відповідно до етичних норм та формування почуття відповідальності перед суспільством і законом, а також сприяння підвищенню авторитету та довіри громадян [3].

Внутрішній імператив є сукупністю добровільно прийнятих принципів і правил поведінки, які слугують основою для формування індивідуальних моделей взаємодії у різних ситуаціях. Термін «імператив» означає категоричну вимогу або наказ. Він тісно пов'язаний із правом, оскільки право формує взаємозв'язок між обов'язком і відповідальністю. Внутрішній імператив службового обов'язку відображає ставлення працівника до виконання власних професійних і правових зобов'язань.

Водночас існує і зовнішній імператив службового обов'язку, що формується через правову доктрину, чинне законодавство та правову систему держави. Ці елементи містять конкретні вимоги і заборони, встановлені державою, яка очікує від громадян дотримання принципу законності у правоохоронній діяльності, тобто виконання завдань у межах закону та передбачених повноважень, інакше передбачені юридичні санкції [4]. Таким чином, деонтологія правоохоронної діяльності також має нормативну основу.

Теоретична частина деонтології включає категорію внутрішнього імперативу службового обов'язку, яка була розроблена професором С. Сливкою для визначення бажаної поведінки фахівця в інтересах суспільства та окремої людини, спрямованої на захист її прав і свобод [5]. Одним із ключових завдань навчального курсу є визначення факторів, що впливають на формування цього внутрішнього переконання, яке визначатиме рішення поліцейського у професійній діяльності. Міцність і ефективність держави залежить не лише від роботи інститутів влади, а й від рівня правової культури та ціннісного наповнення політико-правової свідомості суспільства [6].

Конституційний Суд України вказує, що верховенство права проявляється не лише через законодавство, а й через соціальні регулятори, такі як норми моралі, традиції та звичаї, які легітимовані суспільством і відображають культурний рівень. Культура, включаючи правову, визначає знання, цінності та регулятивну функцію, тобто нормування поведінки людей. Правова культура та право взаємопов'язані, адже право є частиною соціальної культури та відображає пріоритети прав і свобод людини [6; 7].

Таким чином, правова культура відіграє ключову роль у формуванні внутрішнього імперативу службового обов'язку поліцейського, слугуючи способом реалізації знань та переконань особи в процесі професійної діяльності та визначаючи її правову поведінку [8].

Службова діяльність поліцейського пов'язана з постійним прийняттям рішень у ситуаціях підвищеного ризику, дефіциту часу та психологічного тиску. У таких умовах правові норми не завжди можуть бути миттєво застосовані у всій їх повноті, що підсилює значення внутрішніх моральних орієнтирів. Внутрішній імператив виконує функцію своєрідного внутрішнього «компаса», який спрямовує дії поліцейського у правомірне та етично допустиме русло. Саме завдяки йому забезпечується узгодженість між формальними вимогами закону та фактичною поведінкою посадової особи.

Особлива роль у формуванні внутрішнього імперативу належить присязі

поліцейського та нормам професійної етики. Присяга має не лише юридичне, а й потужне морально-психологічне значення, оскільки закріплює добровільне прийняття особою підвищених вимог до власної поведінки як у службовий, так і в позаслужбовий час. Професійна етика своєю чергою конкретизує ці вимоги у вигляді стандартів поведінки, що регулюють ставлення до громадян, колег, керівництва та суспільства загалом.

В умовах воєнного стану значення внутрішнього імперативу істотно зростає. Поліцейські залучаються до виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки, підтриманням правопорядку в прифронтових регіонах, евакуацією населення, протидією диверсійній діяльності. У таких умовах зростає ризик професійного вигорання, деформації правосвідомості та морального виснаження. Саме внутрішній імператив виступає тим чинником, який дозволяє поліцейському зберігати стійкість, не втрачати відчуття справедливості та гуманізму, не допускати свавілля і зловживань владою.

Разом із тим формування внутрішнього імперативу не є стихійним процесом, а потребує цілеспрямованої державної політики у сфері професійної підготовки та виховання поліцейських. Це стосується як етапу відбору кадрів, так і системи службової підготовки, підвищення кваліфікації, психологічного супроводу та наставництва. Важливу роль відіграє також приклад керівництва, яке через власну поведінку транслює стандарти професійної честі та відповідальності.

Таким чином, внутрішній імператив поліцейського є складним багатовимірним утворенням, що поєднує в собі моральні, правові та професійні компоненти. Він виступає внутрішнім регулятором службової поведінки, забезпечує свідоме дотримання закону, сприяє реалізації принципів законності, гуманізму та справедливості. Ефективність діяльності Національної поліції України значною мірою залежить не лише від рівня нормативного регулювання та матеріально-технічного забезпечення, а й від того, наскільки глибоко внутрішній імператив укорінений у професійній свідомості кожного поліцейського.

Список використаних джерел

1. Резолюція N 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» : від 08.05.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803.
2. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів). Центр політико-правових реформ: сайт. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf
3. Правила етичної поведінки поліцейських: затв. Наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16
4. Загальна теорія права: підручник. за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 563 с.
5. Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Юридична деонтологія: навч посіб. Вид. 7-е, перероб. і допов. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.

6. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія. Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

7. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наукова доповідь. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 69 с.

8. Методологія сучасного правознавства: посібник. О. М. Балинська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

Олександр ШЕПЕЛЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛІБЕРАЛЬНИЙ СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лібералізм (від лат. liberalis – «вільний», «той, що належить вільній людині») – політико-правова доктрина, яка виходить із пріоритету прав людини, автономії особистості та обмеження влади. У сфері управління лібералізм утворює окремий стиль, заснований на мінімізації примусу, свободі професійного самовираження, партнерських взаєминах між керівником і персоналом та забезпеченні умов, у яких гідність людини стає головною цінністю. У контексті сучасної української держави, де права людини визначені стрижнем конституційного ладу, ліберальний стиль управління стає фундаментом гуманного й ефективного управлінського процесу.

У правовій площині ліберальний стиль управління спирається на ст.ст. 3, 21 та 28 Конституції України, які покладають на державу обов'язок утверджувати та забезпечувати права і свободи людини. Через це управлінські рішення не можуть ґрунтуватися на принципах адміністративного домінування, а повинні відповідати підходам, які узгоджуються з вимогами демократичного суспільства. Дослідження Н. Сидоренко показує, що сучасна українська система публічного управління поступово переходить до моделей, які базуються на відкритості, підзвітності та повазі до людини як суб'єкта

влади, а не об'єкта управління [5, с. 62].

У сфері управління персоналом ліберальний стиль знаходить свій вияв у делегуванні повноважень, заохоченні самостійності працівників, мінімальному втручанні у процес виконання завдань та створенні умов для саморозвитку. М. Іоффе, досліджуючи стилі лідерства в публічному управлінні, зауважує, що саме демократичний і ліберальний стилі найбільш сприяють розкриттю потенціалу працівників, підтримують інноваційність, гнучкість та підвищують якість прийняття рішень [3, с. 3-4]. Такий керівник не домінує, а організовує простір, у якому співробітники можуть діяти відповідно до власної професійної компетентності.

Вплив ліберального стилю управління на права працівників є особливо відчутним у контексті трудових відносин. Ліберальний підхід підсилює реалізацію трудових прав, передбачених КЗпП України, зокрема свободи укладення трудового договору, права на належні умови праці, недоторканності гідності працівника та його професійної самостійності. Сучасне трудове законодавство орієнтується на посилення договірної природи відносин між роботодавцем і працівником, що є характерним для ліберального підходу до регулювання праці.

Важливою складовою ліберального стилю управління є дотримання принципу невтручання у приватне життя та забезпечення психологічної безпеки працівника. Ліберальний стиль створює умови, в яких працівник не розглядається як ресурс, а як самостійний суб'єкт зі своїми правами, інтересами та потребами, що відповідає духу Конвенції про захист прав людини та її основоположних свобод. Саме через ліберальні управлінські практики забезпечується реальне втілення у колективі принципу «гідність людини є недоторканною».

У системі державної служби ліберальний стиль управління знаходить свій прояв у демократизації процедур, зменшенні адміністративного тиску, розвитку механізмів участі та залучення громадян. Дослідження Т. Лозинської підтверджують, що реформа публічного управління в Україні, що зорієнтована на європейські стандарти врядування, невіддільно пов'язана зі зростанням ролі людського потенціалу, прозорості інституцій та пріоритету прав людини [4, с. 16]. Це означає, що лібералізація управлінських підходів є не лише внутрішньою адміністративною реформою, а й вимогою загальнодержавних демократичних перетворень.

У період війни, як зазначають Л. Титаренко та В. Яценко, публічне управління стикається з необхідністю забезпечення безпеки й порядку, однак основні соціальні цінності – гідність, свобода, права людини – залишаються пріоритетом, навіть попри обмеження, які допускаються законом [6, с. 165]. Лібералізм у таких умовах виступає стримуючим чинником, який не дає владі перетворитися на авторитарну та сприяє збереженню довіри суспільства.

На рівні політико-правової думки ліберальний стиль управління є продовженням традиції, описаної Л. Яковлевою, яка визначає ліберальну

концепцію влади як таку, що вимагає обмеження владних повноважень, підзвітності та легітимності через визнання прав людини [7, с. 99]. Саме тому ліберальний стиль управління є не лише технологією організації роботи, а й комплексом ідей, які випливають з європейської традиції поваги до людини.

Отже, ліберальний стиль управління є однією з найбільш ефективних і гуманних моделей сучасного управління, оскільки ґрунтується на ідеях верховенства права, поваги до особистості та мінімізації примусу. У його основі лежать такі соціальні цінності, як свобода, демократія, децентралізація влади, підзвітність органів публічної влади народу, що робить його особливо актуальним у процесах реформування публічного управління в Україні. Він дозволяє забезпечити більш високу якість роботи, створити здоровий психологічний клімат у колективі, посилити гарантії трудових прав у колективі та зміцнити авторитет владних інституцій. З огляду на сучасні виклики саме ліберальний стиль управління демонструє здатність узгоджувати інтереси працівника, організації та суспільства, розвиваючи й удосконалюючи управління, орієнтоване на людину.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025.).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Іоффе М. В. Стилі лідерства в сфері публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій.* 2025. № 17. С. 1-5.

4. Лозинська Т. М. Дослідження публічного управління в Україні: трансформація теорії та методології. *Вісник Полтавського державного аграрного університету.* 2024. № 10. С. 13-24.

5. Сидоренко Н. Сучасні тенденції розвитку публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10 (3). С. 59-63.

6. Титаренко Л., Яценко В. Публічне управління України в умовах викликів війни: компонента соціальних цінностей. *Теоретичні та прикладні питання державотворення.* 2024. № 31. С. 160-170.

7. Яковлева Л. І. Обґрунтування легітимності публічної влади у ліберальній, республіканській та дискурсивній традиціях. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2018. № 3 (39). С. 96-102.

Єлизавета ДОРОХОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕМОЖЛИВІСТЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТОЮ

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, що супроводжуються війною, нестабільністю виробництва та масовими руйнуваннями інфраструктури, особливої актуальності набуває питання припинення трудових відносин з підстав, пов'язаних із неможливістю забезпечити працівника роботою. Ця правова підстава, закріплена у пункті 6 частини першої статті 41 Кодексу законів про працю України, відображає складну реальність, у якій опинилися підприємства, організації та установи в умовах збройної агресії проти України. Йдеться про ситуації, коли роботодавець через об'єктивні обставини – знищення або відсутність виробничих приміщень, технічного обладнання, транспортних засобів чи іншого майна – фізично не має можливості продовжувати трудові відносини з працівником, оскільки не існує матеріальної чи організаційної бази для виконання трудових функцій [1]. Такий вид звільнення не є ініціативою, спрямованою на звуження прав працівників, а радше вимушеним правовим механізмом, який дозволяє сторонам трудових відносин діяти в межах законодавства у випадках форс-мажорного характеру.

Положення статті 41, частини першої, пункту шостого КЗпП регулює ситуацію, коли працівник не може бути забезпечений роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку зі знищенням або відсутністю виробничих, організаційних чи технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця, зокрема внаслідок бойових дій. Іншими словами, якщо внаслідок війни підприємство або його частина зруйновані, робочі місця стали непридатними для експлуатації, а відновлення діяльності в найближчій перспективі є неможливим, роботодавець має законне право розірвати трудовий договір на цій підставі [1]. Проте реалізація цього права повинна відбуватися у суворій

відповідності до норм трудового законодавства, з дотриманням прав працівників та оформленням усіх необхідних документів. Важливо, що факт знищення або відсутності умов для роботи має бути належно підтверджений – актами органів місцевого самоврядування, документами про знищення майна, висновками комісій чи довідками з місць подій. Без такого підтвердження звільнення може бути визнане незаконним [3].

Особливу увагу законодавець приділяє матеріальним гарантіям працівників, звільнених на підставі пункту 6 частини першої статті 41 КЗпП. Так, відповідно до статті 44 Кодексу законів про працю України, при звільненні працівника з підстав, передбачених цим пунктом, йому належить виплата вихідної допомоги [1]. Розмір такої допомоги визначається трудовим договором, колективною угодою або іншими локальними актами підприємства, але в будь-якому разі не може бути меншим за середній місячний заробіток працівника. Виплата цієї допомоги є важливим елементом соціального захисту, адже працівник втрачає роботу не з власної вини, а через форс-мажорні обставини, які не залежать від його волі. Таким чином, держава через трудове законодавство прагне мінімізувати негативні наслідки економічної нестабільності для громадян, забезпечуючи їм хоча б тимчасову фінансову підтримку у період безробіття [4].

Згідно з положеннями статті 47, частини першої КЗпП роботодавець у день звільнення працівника зобов’язаний повністю провести з ним розрахунок, видати копію наказу про звільнення, а також письмове повідомлення про всі виплачені суми [1]. Така норма є логічним продовженням принципів законності і справедливості, що лежать в основі трудового права, і покликана забезпечити прозорість розрахунків та попередити можливі конфлікти між сторонами. Крім того, своєчасне оформлення документів і повна виплата всіх належних коштів підтверджують дотримання роботодавцем законодавчих вимог, що особливо важливо у випадках, коли підприємство припиняє діяльність через об’єктивні причини, пов’язані з війною або економічною кризою [2].

Неможливо обійти увагою і процедуру вивільнення працівників, яка регулюється статтею 49-2 КЗпП. У частині четвертій та шостій цієї статті закріплено порядок дій роботодавця у разі звільнення працівників за пунктом 6 частини першої статті 41 КЗпП. Зокрема, передбачено обов’язкове попередження працівників про майбутнє звільнення, проведення консультацій із профспілковими органами, а також вжиття заходів для працевлаштування звільнених осіб у межах можливостей підприємства або сприяння їх подальшому працевлаштуванню [1]. Ця процедура має не лише юридичний, а й соціальний сенс: вона покликана пом’якшити наслідки втрати роботи, запобігти соціальній напрузі, а також забезпечити певну моральну відповідальність роботодавця перед своїм колективом.

Не менш важливою гарантією є положення статті 42^1, частини першої Кодексу законів про працю України, яке надає працівникам, звільненим за

пунктом 6 частини першої статті 41, переважне право на укладання трудового договору протягом одного року у випадку відновлення діяльності підприємства або відкриття нових робочих місць [1]. Це положення спрямоване на забезпечення принципу справедливості, адже працівник, який був змушений залишити роботу не через власну провину, повинен мати першочергове право повернутися на своє місце, якщо обставини зміняться. Такий підхід демонструє соціальну спрямованість українського трудового законодавства, яке прагне захистити права працівників навіть у найскладніших умовах.

У практичному вимірі застосування цієї підстави звільнення часто викликає труднощі. Роботодавці повинні документально підтверджувати факт неможливості забезпечення роботою, що іноді є непростим завданням, особливо коли підприємство знаходиться у зоні бойових дій або окупації [4]. У таких випадках навіть складання актів чи отримання довідок може бути ускладнене або неможливе. Водночас працівники, втрачаючи роботу, часто опиняються без засобів до існування, тому питання соціального захисту, зокрема через службу зайнятості, набуває особливої ваги. Законодавець, надаючи можливість звільнення на підставі пункту 6 частини першої статті 41 КЗпП, водночас зобов'язує роботодавців діяти добросовісно, не зловживати своїми правами і не використовувати цю норму як спосіб уникнення зобов'язань перед працівниками [1].

Питання звільнення через неможливість забезпечення роботою також має глибоке соціальне і моральне значення. Воно відображає баланс між економічними інтересами підприємства та правами людини на працю і соціальний захист. У ситуаціях, коли війна руйнує не лише будівлі, а й усталені форми соціальної взаємодії, трудове законодавство стає одним із небагатьох інструментів, які дозволяють зберегти правову визначеність та елементи соціальної справедливості. Саме тому важливо, щоб норми КЗпП не лише формально виконувалися, а й тлумачилися у дусі гуманізму, підтримки людини праці, розуміння її вразливості перед обставинами, які вона не здатна контролювати [3].

Отже, звільнення працівників у зв'язку з неможливістю забезпечення їх роботою є складним правовим і соціальним явищем, що поєднує у собі аспекти форс-мажорних обставин, гарантій трудових прав і моральної відповідальності роботодавця. Норми Кодексу законів про працю України, зокрема статті 41, 44, 47, 49-2 і 42[1], формують цілісну систему регулювання цього процесу, спрямовану на захист інтересів обох сторін трудових відносин. Вони забезпечують законність процедури звільнення, гарантують матеріальні виплати працівникові, зобов'язують роботодавця діяти відкрито і справедливо, а також створюють умови для можливого повернення працівника до роботи у майбутньому. У воєнний час ця правова конструкція набуває особливого значення, оскільки дає змогу легально оформлювати припинення трудових відносин без порушення законних прав працівників.

Водночас вона демонструє, що навіть у найважчих економічних і політичних обставинах держава прагне зберегти баланс між економічною необхідністю та людською гідністю, залишаючи за працівником право на захист, справедливість і надію на повернення до праці після відновлення миру і стабільності.

Список використанних джерел

1. Кодекс законів про працю України. URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/kodeksi/kodeks-zakoniv-pro-pracu-ukraini (дата звернення: 10.11.2025)

2. Кітченко М. Ю. Неможливість забезпечення працівника роботою як нова спеціальна підстава розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця: щодо доцільності віднесення до спеціальних підстав звільнення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»,* 2024, 6 с. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/36.pdf (дата звернення: 10.11.2035)

3. Менів Л. Д. Нові підстави розірвання трудового договору в умовах воєнного стану: аналіз норм та практики застосування. *Вісник юридичних наук*. , 2023, 7 с. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/39.pdf . (Дата звернення: 11.11.2025)

4. Сліпачик А. І. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: нормативні зміни та практичні проблеми. Науковий журнал (електронне видання), 2022, 13 с. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/download/268985/266982/62817 (дата звернення: 11.11.2025).

Катерина ДРУЖИНІНА
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Здійснення правосуддя в цивільних справах під час воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки воєнні конфлікти суттєво впливають на функціонування судової системи, права та обов'язки громадян, а також на організацію цивільного судочинства. Цивільне правосуддя, яке зазвичай спрямоване на захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, у період воєнного стану стикається з численними викликами, що пов'язані із зміною умов здійснення прав та процедур, обмеженням ресурсів судової системи, а також необхідністю забезпечення балансу між захистом індивідуальних прав та національною безпекою.

Однією з ключових особливостей здійснення цивільного правосуддя під час воєнного стану є зміна процесуальних строків та порядку розгляду справ. Воєнний стан зазвичай передбачає значні обмеження, пов'язані з мобілізацією ресурсів, евакуацією населення, обмеженням доступу до державних установ та судів. Це обумовлює необхідність внесення змін до цивільного процесуального законодавства, які дозволяють забезпечити швидке та ефективне вирішення справ, зокрема через застосування спеціальних процедур прискореного судового розгляду, дистанційного слухання справ, спрощених правил доказування та скорочених строків подання позовів. Такі зміни спрямовані на збереження правової визначеності та мінімізацію негативних наслідків для учасників цивільних правовідносин [1].

Особливу увагу під час воєнного стану приділяють забезпеченню доступу громадян до правосуддя. Обмеження пересування, тимчасова відсутність судових установ на деяких територіях, а також руйнування інфраструктури створюють серйозні перешкоди для реалізації права на

судовий захист. У зв'язку з цим законодавець та судова практика активно впроваджують механізми електронного судочинства, відеоконференцій та дистанційного подання документів, що дозволяє забезпечити безперервність судового процесу навіть у складних умовах воєнного часу.

Ще однією важливою проблемою є забезпечення належного захисту прав учасників цивільного процесу, зокрема щодо спірних майнових та сімейних відносин. Воєнний стан часто супроводжується порушенням майнових прав, втратами житла, тимчасовою втратою роботи та іншими обставинами, що впливають на цивільні спори. У таких умовах суди повинні враховувати особливості обставин воєнного стану при оцінці доказів, прийнятті рішень та встановленні строків виконання судових рішень. Крім того, зростає потреба у забезпеченні пріоритетного розгляду справ, пов'язаних із житлом, соціальними виплатами та захистом прав найбільш вразливих категорій громадян.

Важливим аспектом є баланс між захистом прав громадян і забезпеченням національної безпеки. Під час воєнного стану законодавство може передбачати обмеження певних цивільних прав, наприклад щодо розпорядження майном або вчинення певних дій без спеціального дозволу державних органів. Судові органи зобов'язані при цьому діяти з урахуванням принципу пропорційності, забезпечуючи, щоб обмеження не були надмірними та не порушували основоположні права громадян, гарантовані Конституцією та міжнародними стандартами [2]. Таке врівноваження є ключовим для підтримання довіри до судової системи у складний період та запобігання соціальним конфліктам.

Крім того, під час воєнного стану змінюється практика виконання судових рішень. Обмеження пересування, евакуація майна та інші форс-мажорні обставини ускладнюють процес примусового виконання рішень, що потребує запровадження гнучких механізмів, включаючи тимчасове відтермінування виконання рішень або заміну способів забезпечення позову. Судова система змушена адаптуватися до нових реалій, що передбачає не лише законодавчі зміни, а й модернізацію організаційних процедур та використання сучасних технологій.

Особливу роль відіграє і підготовка суддів та працівників апарату судів до роботи в умовах воєнного стану. Підвищена психологічна напруга, необхідність швидкого прийняття рішень та обмежені ресурси створюють додаткові виклики для забезпечення належного рівня правосуддя. Важливими є навчання щодо адаптації процесів, управління ризиками, використання електронних систем документообігу та ефективної комунікації з громадянами, що дозволяє забезпечити стабільність судової системи навіть у кризових умовах [3].

Таким чином, здійснення правосуддя в цивільних справах під час воєнного стану є комплексним процесом, який потребує особливої уваги до процесуальних строків, доступу до суду, захисту прав учасників процесу,

балансу між інтересами громадян та держави, а також адаптації процедур виконання судових рішень. Важливо, щоб законодавство передбачало чіткі механізми для ефективного функціонування судової системи у надзвичайних умовах, а суди активно використовували сучасні технології та організаційні інструменти для забезпечення безперервності правосуддя. Тільки комплексний підхід дозволяє забезпечити справедливе та ефективне вирішення цивільних спорів у період воєнного стану, що є невід'ємною складовою стабільності суспільства та правової держави.

Список використаних джерел

1. Мітіна М.М., Резворович К.Р. Особливості захисту прав людини під час воєнного стану. *The 8 th International scientific and practical conference «Modern research in world science»* (October 29-31, 2022) SPC "Sci-conf.com.ua", Lviv, Ukraine, 2022. P. 1632.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

3. Задорожна А.П. Зміна підсудності цивільних справ в умовах воєнного стану. 2023. URL: http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4499/.

Ганна ДУДНИК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Вадим ЧАЛИК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Забезпечення прав і свобод громадян у процесі адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції під час війни є однією з ключових гарантій правової держави, що функціонує навіть у надзвичайних умовах. В основі діяльності КУ лежать конституційні положення, норми Закону України «Про Національну поліцію», Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших нормативно-правових актів, що були прийняті або змінені з початком дії воєнного стану. Виконання цих норм гарантується державою, а безпосередньо гарантом дотримання прав і свобод громадян, закріплених

Конституцією України, є Президент. Конституція України забезпечує кожному громадянину фундаментальні права та свободи, зокрема право на особисту недоторканність, захист, справедливий суд та свободу пересування. У період воєнного стану держава має право тимчасово обмежувати окремі права, проте такі обмеження повинні бути чітко обґрунтовані законом, відповідати вимогам необхідності та пропорційності й не порушувати саму сутність прав людини. Зокрема, можуть бути обмежені право на свободу пересування, право на мирні зібрання, право на недоторканність житла та право на таємницю листування й телефонних розмов.

Закон України «Про Національну поліцію» закріплює особливі повноваження правоохоронців, які діють в умовах збройної агресії та запровадження правового режиму воєнного стану. Законодавчі зміни останніх років спрямовані на підвищення ефективності роботи поліції під час виконання завдань з підтримання громадського порядку, протидії злочинності та захисту життя й майна громадян у складних умовах. Зокрема, статті 23 і 24 Закону України «Про Національну поліцію» були доповнені змінами, внесеними Законом України № 2210-IX від 3 грудня 2021 року, що дозволяють поліції використовувати безпілотні літальні апарати, транспортні засоби цивільних осіб, здійснювати розширений адміністративний нагляд, а також брати участь у реалізації заходів, передбачених правовим режимом воєнного стану [2, с. 201].

Суттєвих змін зазнало також законодавство у сфері адміністративних правопорушень. Нові норми, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, встановлюють обов’язок громадян, які підлягають мобілізації, постійно мати при собі військово-облікові документи та пред’являти їх на вимогу поліцейських. Таке правило спрямоване на підвищення мобілізаційної готовності держави, однак водночас є формою обмеження прав і свобод, що повинна реалізовуватися лише в межах законності. Крім того, Верховна Рада України ухвалила зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення Законом України № 2220-IX від 7 грудня 2021 року, якими збільшено строк адміністративного затримання до дванадцяти годин у випадках насильства в сім’ї, насильства за ознакою статі або порушення термінового заборонного припису [1, с.97].

Процесуальний порядок застосування адміністративного примусу залишається регламентованим Кодексом України про адміністративні правопорушення та іншими нормативними актами. Під час складання протоколів, доставлення осіб чи здійснення затримання поліцейські зобов’язані дотримуватись вимог законності, інформувати особу про її права, забезпечувати можливість отримання безоплатної правничої допомоги та фіксувати всі дії документально. Порушення цих вимог може призвести до визнання дій поліції незаконними, навіть у воєнних умовах [4, с.187].

Застосування спеціальних засобів у діяльності поліції має відбуватися лише за умов суворого дотримання принципів пропорційності, необхідності та

законності. Закон України «Про Національну поліцію» визначає перелік таких засобів, порядок і підстави їх використання (стаття 45). Зокрема, у 2024 році Верховна Рада України розглядала законодавчу ініціативу Проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 45 Закону України «Про Національну поліцію» щодо покращення правових підстав та особливостей застосування спеціальних засобів» (реєстраційний № 11420 від 19 липня 2024 року), якою пропонується розширити повноваження поліцейських у застосуванні електрошокових пристроїв під час затримання осіб, що чинять активний опір або намагаються втекти [2, с.203].

Організаційні зміни у реагуванні поліції на заяви та повідомлення про правопорушення були оновлені у 2024 році прийняттям Наказу Міністерства внутрішніх справ України № 56 від 31 січня 2024 року «Про затвердження Змін до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України». Цим наказом удосконалено порядок взаємодії підрозділів поліції, розширено визначення інформаційно-комунікаційних засобів та спрощено механізми передачі інформації шляхом запровадження єдиних електронних каналів обміну повідомленнями між підрозділами, скороченням кількості проміжних погоджень і автоматизацією обліку отриманих заяв.

Право на захист від неправомірних дій поліції є невід'ємною складовою демократичної правової системи. У мирний і воєнний час громадяни мають право оскаржувати дії, рішення чи бездіяльність поліцейських до суду або прокуратури. Прокурорський нагляд і судовий контроль виступають запобіжниками свавілля та зловживань владою. В умовах війни, коли навантаження на правоохоронну систему зростає, такі механізми набувають особливої ваги [3, с. 24].

Воєнний стан створює об'єктивну необхідність у тимчасових обмеженнях деяких прав, наприклад, введення комендантської години, посилення контролю за пересуванням громадян чи обмеження публічних зібрань. Проте такі заходи повинні мати правову основу, бути офіційно оголошеними, обмеженими в часі й не суперечити міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини. Зокрема, у липні 2025 року, попри чинний правовий режим, сотні громадян зібралися на мітинги проти законопроєкту № 12414, що стосується реформування Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, і держава не перешкоджала проведенню цих акцій. Порушення принципів законності чи пропорційності може призвести до зловживань, що дискредитують державну владу. Тому кожен акт чи наказ, спрямований на забезпечення безпеки, повинен супроводжуватись правовими гарантіями для громадян [5, с. 552].

Отже, забезпечення прав громадян під час адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції в умовах воєнного стану є ключовим

елементом функціонування правової держави та зміцнення довіри до органів внутрішніх справ. В умовах збройної агресії поліція України виконує подвійне завдання: гарантує громадську безпеку та водночас дотримується конституційних прав і свобод людини. Законодавчі зміни, зокрема до Законів України «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану» та Кодексу України про адміністративні правопорушення, спрямовані на вдосконалення механізмів контролю за правомірністю дій правоохоронців, підвищення прозорості процедур притягнення до відповідальності, а також захисту громадян від можливих зловживань владою.

Список використаних джерел

1. Бойко В. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 96–100.

2. Кульчицький М. А., Биков І. О. Реформування адміністративно-правових методів діяльності національної поліції та вдосконалення її адміністративної юрисдикції у контексті європейських інтеграційних процесів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 3. С. 200-204.

3. Кушнір І. П. Джерела інформаційного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 21-27.

4. Поліцейська діяльність : підруч. / за заг. ред. О. С. Юніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 432 с.

5. Шопіна І. М. Адміністративно-правове забезпечення та адміністративно-правове регулювання: співвідношення понять. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 550−554.

Карина ЄДІНЧУК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасних умовах динамічного розвитку економіки, технологій та соціальних процесів питання безперервного професійного розвитку працівників набуває особливого значення. Для забезпечення ефективної зайнятості, підвищення конкурентоспроможності та стабільного розвитку підприємств важливою складовою є створення дієвих механізмів підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників. Трудове законодавство України, зокрема Кодекс законів про працю України, визначає такі механізми як складову частину реалізації права на працю, професійний розвиток і соціальний захист осіб, що перебувають у трудових відносинах [1].

Підвищення кваліфікації працівників визначається як процес удосконалення рівня готовності особи до виконання професійних завдань і обов'язків відповідно до займаної посади або спеціальності. У Законі України «Про освіту» зазначено, що це форма неперервного професійного навчання, спрямована на вдосконалення компетентностей фахівців [2]. Перекваліфікація (професійна перепідготовка) розглядається як отримання нової професії або спеціальності, необхідної у разі зміни виробничих умов, розвитку нових технологій або втрати попередньої професійної придатності. В юридичній доктрині трудового права підвищення кваліфікації та перекваліфікація становлять окремий інститут, який регулює суспільні відносини, пов'язані з розвитком трудового потенціалу працівників [3].

У статті 201 Кодексу законів про працю України передбачено, що власник підприємства або уповноважений ним орган зобов'язаний організовувати підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва [1]. Відповідні питання деталізуються у підзаконних актах, зокрема у Листі Державної податкової

адміністрації України від 12 лютого 2004 р. № 982/6/17-3216, яким визначено можливість організації навчання працівників як на базі підприємства, так і шляхом укладання угод із навчальними закладами [4]. Крім того, локальні нормативні акти підприємства (колективні договори, положення про навчання персоналу тощо) можуть конкретизувати форми, тривалість і фінансування таких заходів [5].

Форми підвищення кваліфікації можуть бути різноманітними: курси, тренінги, стажування, участь у семінарах і конференціях, дистанційне навчання. Перекваліфікація має глибший характер, адже передбачає здобуття нової професії або спеціальності, зокрема у разі реорганізації виробництва чи зміни профілю діяльності підприємства [5]. У більшості випадків підвищення кваліфікації здійснюється за рахунок коштів роботодавця або у межах державних програм. При цьому працівникові гарантується збереження місця роботи і середнього заробітку на період навчання, якщо воно організовано за направленням роботодавця [6].

Особливістю правового регулювання є поєднання трудових і освітніх норм, адже професійне навчання працівників охоплює як освітній процес, так і трудові гарантії. Питання професійного навчання регулюються також Законом України «Про професійно-технічну освіту», де передбачено, що підвищення кваліфікації може здійснюватися на виробництві або у спеціалізованих закладах освіти [2]. Таким чином, правові механізми створюють можливість як для роботодавців – удосконалювати кадровий потенціал, так і для працівників – розвивати свої професійні компетентності та залишатися конкурентоспроможними на ринку праці.

Водночас існує низка проблем, які стримують ефективність реалізації права на підвищення кваліфікації. Зокрема, це недостатнє фінансування програм професійного навчання, обмежена мотивація роботодавців до інвестування у людський капітал, а також невідповідність навчальних програм реальним потребам виробництва [7]. Відзначається також низький рівень зацікавленості самих працівників у підвищенні кваліфікації через відсутність чітких перспектив професійного зростання. Ситуацію ускладнюють наслідки воєнного стану, коли підприємства часто скорочують витрати на розвиток персоналу через нестабільність економічного середовища [8].

Серед можливих напрямів удосконалення системи професійного навчання науковці та практики виокремлюють запровадження податкових стимулів для підприємств, розвиток державно-приватного партнерства у сфері освіти, поширення дистанційних і дуальних форм навчання, а також активніше залучення центрів зайнятості до організації перекваліфікації громадян [9]. Важливим є й формування корпоративної культури, що визнає навчання і професійний розвиток невід'ємною частиною трудового процесу.

З погляду теорії трудового права підвищення кваліфікації та перекваліфікація є проявом соціальної функції права праці, адже забезпечують реалізацію права людини на працю та на розвиток професійних здібностей. Як

зазначає К. С. Балог, система професійного навчання працівників повинна розглядатися не лише як правовий обов'язок роботодавця, а як інвестиція у людський капітал, що сприяє стабільності трудових відносин і підвищує продуктивність праці [3]. У цьому контексті важливим завданням держави є створення умов для сталого розвитку освіти дорослих, підвищення якості програм і забезпечення доступності перекваліфікації для всіх верств населення.

Отже, підвищення кваліфікації та перекваліфікація працівників є ключовими інструментами адаптації до сучасних умов ринку праці та основою формування висококваліфікованого кадрового потенціалу. Вони мають бути не епізодичними заходами, а системним процесом, інтегрованим у політику розвитку трудових ресурсів як на рівні держави, так і на рівні підприємств. Ефективна реалізація цього процесу забезпечує реалізацію права на працю, сприяє підвищенню продуктивності праці, конкурентоспроможності підприємств та розвитку людського капіталу, що в підсумку сприяє соціально-економічному прогресу держави.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 (дата звернення 11.11.2025).

2. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення 11.11.2025).

3. Балог К. С. Трудове право : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 248 с.

4. Про підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації працівників підприємства : Лист Державної податкової адміністрації України від 12 лют. 2004 р. № 982/6/17-3216. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0982225-04 (дата звернення 11.11.2025).

5. Професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників. Кадровик. 2020. URL: https://www.kadrovik.ua/content/profesiyna-pidgotovka-perepidgotovka-ta-pidvishchennya-kvalifikaciyi-pracivnikiv (дата звернення 11.11.2025).

6. Професійна підготовка та підвищення кваліфікації працівників. Консультаційно-інформаційне видання ДТКТ. URL: https://consulting.dtkt.ua/labor/labor-relations/2075-profesiina-pidgotovka-ta-pidvishhennia-kvalifikaciyi-riznicia-je (дата звернення 11.11.2025).

7. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Морехідний фаховий коледж ім. О. І. Маринеска (нац. ун-т «Одеська морська академія») / відповід. ред. … Одеса : Морехідний ф-к, 1898. URL: https://marinesko.org.ua/osvitnia-diialnist/pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv.html (дата звернення 11.11.2025).

8. Навчання працівників: правила організації на підприємстві та гарантії. ІСУ, 2023. URL: https://zakon.isu.net.ua/news/557748-navchannya-pratsivnykiv-pravyla-orhanizatsiyi-na-pidpryyemstvi-ta-harantiyi (дата звернення 11.11.2025).

9. Робоча програма навчальної дисципліни «Трудове право». Чернігів, 2021. URL: https://inst-hist.chnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/robocha-program-trudove-pravo-081.pdf (дата звернення 11.11.2025).

Дар'я ЄДНАК
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Віталій КАДАЛА
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Актуальність даного дослідження обумовлена масштабною гуманітарною кризою, яка охопила Україну внаслідок збройної агресії з боку росії. Ця криза призвела до того, що мільйони громадян нашої держави були змушені покинути свої домівки, створивши одну з наймасштабніших хвиль внутрішнього та зовнішнього переміщення у світі. Станом на сьогодні Україна входить до числа країн із найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що визначає актуальність розробки ефективних державних механізмів для захисту їхніх прав та задоволення законних інтересів [1]. Це ставить перед державою низку складних завдань. Побудова дієвої державної політики у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб має особливе значення не тільки з огляду на виконання міжнародних зобов'язань, але й як стратегічний елемент забезпечення внутрішньої стабільності, соціального згуртування населення та ефективного відновлення країни в майбутньому. Адже значна кількість ВПО в перспективі можуть обрати міграцію до інших країн, що є значним ударом по демографічних, економічних показниках для держави.

Правова основа захисту прав ВПО в Україні базується на багатьох міжнародних стандартах, зокрема на «Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення» ООН [2] та національному законодавстві України. Фундаментальним актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3]. Цей закон визначає статус ВПО, їх основні права, повноваження органів влади та механізми надання допомоги. Отже з ключових законодавчих норм можна виокремити основне: право на захист, безпеку та гідне поводження, право на реєстрацію та отримання відповідних посвідчень, право на доступ до інформації, право на житло, освіту, охорону здоров'я та соціальні послуги, право на працю та ведення підприємницької діяльності.

Проте на практиці реалізація цих норм супроводжується значними труднощами, які обумовлені різними характерними причинами, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства, зокрема щодо спрощення та адаптування адміністративних процедур та подолання бюрократичних бар'єрів для ВПО.

Відповідальність за реалізацію державної політики щодо ВПО покладено на низку центральних та місцевих органів влади, зокрема на Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Державну міграційну службу, органи місцевого самоврядування тощо. Важливу координаційну роль відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, оскільки різні департаменти офісу уповноваженого можуть допомогти ВПО з різних питань та надати як первинну консультацію щодо подальших дій, так і практично вирішувати проблемні ситуації, що виникли у громадян у зв’язку з вимушеним переміщенням внаслідок воєнної агресії в інші регіони України.

Аналіз ситуації щодо ВПО дозволяє виокремити низку системних викликів, що утруднюють їхню довгострокову інтеграцію в нових громадах. Дані виклики мають комплексний характер і взаємопов'язані, формуючи циклічну залежність соціальної вразливості [5]:

по-перше, головним структурним обмеженням є дефіцит доступного житла, що проявляється у високій вартості орендних послуг на ринку нерухомості та обмеженості державних програм тимчасового розміщення, термін дії яких з часом припиняється. Це створює загрозу вторинного переміщення або міграції в інші країни та соціальної маргіналізації;

по-друге, обмежений доступ до ринку праці. Інтеграція ВПО в трудові відносини ускладнена низкою факторів: зростанням випадків відсутності документів, що підтверджують освіту, кваліфікації, навички тощо у ВПО, а також розповсюдження випадків дискримінації з боку роботодавців за ознакою статусу ВПО;

по-третє, підвищене навантаження на соціальну та транспортну інфраструктуру. Масштабне внутрішнє переміщення населення призвело не лише до дефіциту житла, але й до значного тиску на транспортні системи регіонів-реципієнтів. Це проявляється в перенасиченості дорожньої мережі, зростанні заторів та дефіциті паркувальних просторів;

по-четверте, соціальна напруженість як наслідок кризи інтеграції. Між постійним населенням та ВПО спостерігається вибіркова напруженість, що виникає на ґрунті культурних, мовних та поведінкових розбіжностей. Це знаходить вияв як у прямій міжгруповій взаємодії, так і в дискурсі соціальних медіа, де поширені наративи про нібито деструктивну поведінку ВПО (недбалість до громадського майна, ухиляння від волонтерської діяльності або військового обліку) [5].

Доцільно зауважити, що неефективне управління наслідками масового внутрішнього переміщення на всіх рівнях влади (від центрального до

місцевого) може спровокувати низку дестабілізуючих явищ, що створюють системні загрози для соціальної та економічної стабільності держави. До ключових ризиків належать: зниження суспільної довіри та соціального капіталу, деградація соціально-економічного середовища, дисфункція ринку нерухомості, криза систем соціальних послуг, соціальна фрагментація та поляризованість, загальне зростання соціальної невизначеності [5].

Таким чином, проведене дослідження доводить, що масштабне внутрішнє переміщення населення внаслідок збройної агресії створило в Україні системну соціально-економічну кризу. Незважаючи на сформовану правову базу, неефективність державного управління та інституційні бар'єри перешкоджають успішній інтеграції ВПО. Ключовими викликами залишаються суттєвий дефіцит житла, обмежений доступ до ринку праці, перевантаження інфраструктури та міжгрупова соціальна напруженість, що разом створюють серйозні ризики подальшої дестабілізації. Подолання цих проблем вимагає переходу від політики виживання до комплексної стратегії, що поєднує економічну активізацію, інвестиції в інфраструктуру та соціальну консолідацію для забезпечення сталого розвитку та запобігання довгостроковій міграційній кризі.

Список використаних джерел

1. Україна: Операційна ситуація щодо внутрішнього переміщення : офіц. сайт УВКБ ООН. URL: https://reporting.unhcr.org/uk/ukraine-situation-internal-displacement (дата звернення: 26.11.2025).

2. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення : документ ООН E/CN.4/1998/53/Add.2. 1998. 23 с. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf (дата звернення: 26.11.2025).

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 26.11.2025).

4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Права цивільних осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України : офіц. сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/prava-civilnih-osib-yaki-postrazhdali-vid-zbrojnogo-konfliktu (дата звернення: 26.11.2025).

5. Біль М. М. Внутрішньо переміщені особи: виклики і загрози, вплив на соціальну інфраструктуру та політика підтримки : наук.-аналіт. записка ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2022. С. 6–7.

Анастасія ЄНА,
Юлія МАЛИЩУК
здобувачі вищої освіти
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник –
Михайло КОРОЛЬ
доцент кафедри адміністративної
діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДПСУ

Реалізація принципів інклюзивності в оперативно-службовій діяльності Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) формується як складне багатовимірне явище, що охоплює організаційні, нормативні, соціальні та комунікативні процеси. У контексті сучасних безпекових викликів розширення інклюзивного підходу стає умовою побудови ефективної взаємодії між персоналом підрозділів та людьми, які перетинають державний кордон, включаючи окремі категорії населення з підвищеними потребами. Питання доступності, недискримінації та рівноправності набувають практичної ваги не лише у соціальній сфері, але й у інших сферах суспільного життя (у тому числі у секторі забезпечення національної безпеки), де комунікація, оперативність прийняття рішень, точність дій та нормативна коректність процедур визначають результативність служби.

Здійснення оперативно-службової діяльності ДПСУ передбачає широкий спектр контактів із громадянами різних країн, вікових груп, соціального статусу та стану здоров’я. Функціонування пунктів пропуску, реагування на нестандартні ситуації, супровід осіб, організація фільтраційних або адміністративних процедур – усі ці процеси потребують адаптованих алгоритмів, здатних враховувати людську різноманітність. Серед осіб, які звертаються по допомогу чи проходять контрольні процедури, зустрічаються люди з інвалідністю, літнього віку, діти, вагітні жінки, біженці, особи із тимчасовими чи постійними когнітивними обмеженнями тощо. У такому середовищі дотримання принципів інклюзивності набуває структуроутворюючого значення, оскільки їх реалізація забезпечує можливість формування однакових умов доступу до сервісів та гарантій

безпеки.

Формування інклюзивного середовища вимагає систематичного перепроєктування процедур, інструкцій і стандартів поведінки персоналу ДПСУ. Розроблення інклюзивних протоколів включає створення алгоритмів комунікації з людьми, які використовують засоби альтернативної або додаткової комунікації, мають порушення слуху чи зору, пересуваються за допомогою технічних засобів або не можуть тривалий час перебувати у чергах. Механізми супроводу та пріоритетного обслуговування окремих категорій населення під час перетину кордону забезпечують дотримання міжнародних стандартів і водночас не суперечать вимогам безпеки. Персонал ДПСУ за таких умов діє у два взаємопов'язані способи: гарантує виконання процедур контролю та підтримує гуманність і доступність середовища для всіх, хто його потребує.

Використання інклюзивних підходів формує нову модель професійної компетентності прикордонника. Комунікативна взаємодія з особами, чиї потреби відрізняються від звичних, вимагає розвиненої чутливості до соціального контексту, здатності коригувати власні дії відповідно до індивідуальних особливостей, а також знання нормативних вимог щодо поводження з різними категоріями громадян. Процеси підготовки військовослужбовців включають тренінги з недискримінаційних практик, відпрацювання моделей поведінки у складних комунікативних ситуаціях, знайомство з міжнародними правилами захисту прав людини [1, с. 216]. Така підготовка перетворюється на невід'ємний елемент професійної діяльності, оскільки підвищує якість реагування на нетипові або кризові обставини.

Підрозділи ДПСУ в умовах збройної агресії та переміщення великих потоків людей отримують додатковий практичний імпульс до інклюзивності. Ситуації масового переміщення осіб ставлять перед прикордонниками завдання адаптації процедур під умови стислого часу, психологічної напруги та високого ступеня ризику. У таких ситуаціях інклюзивний підхід спрямований на уникнення бар'єрів, які можуть завадити людині швидко пройти контроль, отримати консультацію або знайти безпечний маршрут. Наприклад, люди з інвалідністю потребують можливості безпечного переміщення у зонах підвищеної динаміки, де стандартні правила руху можуть ускладнювати проходження. Діти, які перетинають кордон без супроводу або втратили контакт із батьками, потребують процедур соціального супроводу та психологічного захисту.

Особлива увага приділяється формуванню середовища без бар'єрів у пунктах пропуску. Інфраструктурне пристосування об'єктів включає облаштування зон для людей, які пересуваються на кріслах колісних, доступність санітарних приміщень, чітку візуальну навігацію, що допомагає людям з когнітивними порушеннями. Технологічні рішення, зокрема електронні черги, мобільні додатки для отримання інформації про порядок перетину кордону, чат-боти для швидкого консультування, створюють

додаткові можливості орієнтування у процедурних процесах. Використання адаптованих інформаційних матеріалів дозволяє уникнути непорозумінь, які можуть виникати через складну термінологію або бюрократичні вимоги.

Забезпечення інклюзивності потребує міжвідомчої взаємодії. Психологічні служби, соціальні інституції, екстрена медична допомога, органи місцевого самоврядування, міжнародні гуманітарні організації співпрацюють із прикордонниками для створення узгоджених механізмів реагування. Напрацювання спільних протоколів сприяє тому, що людина отримує необхідну підтримку не лише під час проходження прикордонного контролю, а й на наступних етапах – розміщення, супроводу, прийому документів, медичного обстеження. Інклюзивний підхід водночас знижує рівень комунікаційних непорозумінь, які можуть ускладнювати оперативно-службову діяльність і впливати на безпекову ситуацію.

Правовий аспект інклюзивності включає відповідність діяльності ДПСУ вимогам національного законодавства та міжнародним стандартам захисту прав людини. Міжнародні конвенції, угоди, двосторонні протоколи встановлюють норми поводження з людьми, які перебувають у вразливому становищі, зокрема щодо недопущення дискримінації, забезпечення рівного доступу до процедур та створення умов для поваги до людської гідності. Українське законодавство доповнює міжнародні норми положеннями про забезпечення прав осіб з інвалідністю, захист прав дитини, гарантування свободи пересування та гуманного поводження. Практичне впровадження цих норм залежить від якості інструкцій, що регламентують алгоритми дій прикордонників у конкретних ситуаціях.

Тренінги з інклюзивності формують здатність персоналу аналізувати поведінкові та психологічні особливості людей, які перебувають у стресі або кризовому стані. Ситуації перетину кордону нерідко пов’язані з високою емоційною напругою, втратою документів, фізичними травмами, мовними бар’єрами. З огляду на це важливо дотримуватись загального підходу, що формується у нашій державі, стосовно забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності [2].

Удосконалення інклюзивності підсилює спроможність ДПСУ ефективно реагувати на ризики. Люди з інвалідністю або особи, які перебувають у дезорієнтованому стані, можуть несвідомо порушувати процедурні вимоги, що створює помилкове уявлення про потенційну загрозу. Чіткі алгоритми роботи у таких ситуаціях мінімізують ризик неправильного трактування поведінки й водночас дають персоналу прикордонного відомства змогу діяти впевнено. Відсутність інклюзивних практик, навпаки, може призводити до уповільнення процедур, накопичення черг, підвищення соціальної напруги та збільшення кількості конфліктних ситуацій між персоналом ДПСУ та особами, які перетинають державний кордон.

Отже, комплексний підхід до інклюзивності в оперативно-службовій діяльності ДПСУ демонструє, що безпека та доступність не є

взаємовиключними поняттями. Розширення застосування інклюзивних принципів формує умови, за яких державний кордон стає простором рівного доступу до процедур для всіх категорій населення, водночас зберігаючи високий рівень контролю і готовності персоналу до реагування на загрози. Подальше удосконалення інклюзивної політики сприятиме формуванню системи, здатної забезпечувати баланс між безпекою, гуманністю та повагою до людської гідності у складних умовах сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Зьолка В.Л., Король М.О. Характеристика змісту та рівень забезпечення прав людини в діяльності Державної прикордонної служби України. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2024. Випуск 83: частина 2. С. 211-217.

2. Довідник безбар'єрності, розроблений за ініціативи Олени Зеленської "Без бар'єрів". URL: https://bf.in.ua/.

Дарина ЄМЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБОРОНЕНІ ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ЗБРОЙНИХ ДІЙ: СУХОПУТНА ВІЙНА

Міжнародне гуманітарне право, або право збройних конфліктів, – це система правил і принципів, котру визнає більшість держав світу. Ці норми регулюють поведінку сторін під час війни чи збройних конфліктів: визначають права учасників бойових дій, окреслюють заборонені методи ведення війни та зобов'язують забезпечувати захист осіб, які не беруть або більше не можуть брати участі у бойових діях. Україна ратифікувала значну кількість міжнародних угод у цій сфері, зокрема Женевські конвенції та Додаткові протоколи. Норми гуманітарного права набувають чинності з моменту початку бойових дій або миротворчої операції та діють до завершення війни чи окупації. Для полонених і цивільних вони зберігають силу доти, доки цих осіб не звільнять або не повернуть додому. Основною метою гуманітарного права є захист тих, хто не бере участі у війні або не може цього робити через

травму, хворобу чи інші обставини. Таким чином, воно не лише обмежує способи ведення війни, але й гарантує гуманний підхід навіть у найскладніших ситуаціях [1].

Варто підкреслити, що відповідно до гуманітарного права атаки можуть спрямовуватися виключно проти військових цілей. Комбатантами вважаються особи, які мають відповідні ознаки військової приналежності: носять форму або інші розпізнавальні знаки, відкрито володіють зброєю, підпорядковуються командиру та дотримуються законів війни. Усі інші особи є цивільними, і застосування зброї проти них заборонене. Проте існують винятки: навіть одягнені у форму та озброєні особи можуть підлягати особливому захисту – зокрема медичний персонал і капелани, якщо вони виконують службові обов'язки [2].

Гуманітарне право також визначає, що до військових об'єктів належать бази, аеродроми, пункти управління, озброєння та техніка. Натомість цивільні об'єкти – житлові будинки, школи, лікарні, храми – перебувають під захистом і не можуть бути мішенню. Однак цей статус втрачається, якщо цивільні або цивільні об'єкти безпосередньо беруть участь у бойових діях або використовуються у військових цілях [2].

Українські війська демонструють дотримання міжнародних норм ведення війни: використовують виключно військові трофеї, уникають мародерства та не завдають шкоди цивільному населенню. Розуміння необхідності післявоєнної відбудови країни підсилює прагнення зводити руйнування до мінімуму. Таке дотримання правил захищає цивільних, зберігає інфраструктуру та засвідчує високий професіоналізм української армії [2].

Водночас повномасштабне вторгнення Російської Федерації супроводжується систематичними порушеннями міжнародного гуманітарного права, зокрема застосуванням заборонених засобів і методів ведення війни. Міжнародні правозахисні організації документують ці порушення. Наприклад, у звіті Human Rights Watch «Інтенсивна та тривала шкода: напади з використанням касетних боєприпасів в Україні» зафіксовано сотні випадків застосування касетних боєприпасів у Чернігівській, Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Одеській та Сумській областях. Значна частина атак була здійснена по населених пунктах, що призвело до загибелі тисяч цивільних осіб. Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, Додаткові протоколи, Конвенція про конкретні види звичайної зброї, Конвенція про хімічну зброю та Конвенція про касетні боєприпаси, прямо забороняють використання таких засобів [3].

Таким чином, дії Російської Федерації є порушенням міжнародного права й можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Відповідальність за них несе як держава, так і її військово-політичне керівництво. До заборонених засобів ведення війни належать запальні та розривні кулі, кулі, що сплющуються або перевертаються в тілі, снаряди масою до 400 г, хімічна, біологічна й токсична зброя, зброя з уламками, які важко виявити, лазерна

зброя, що спричиняє постійну сліпоту, а також запалювальні засоби, спрямовані проти цивільних. Міжнародні договори забороняють не лише використання, але й виробництво та зберігання таких видів озброєнь. Наявні запаси хімічної та біологічної зброї підлягають знищенню у встановлені терміни [4].

Женевська конвенція зобов'язує всі держави, що її ратифікували, дотримуватися її положень за будь-яких обставин. Вона застосовується як у разі оголошеної війни, так і під час будь-якого іншого міжнародного збройного конфлікту, навіть якщо одна зі сторін формально не визнає стану війни. Конвенція також поширюється на ситуації повної чи часткової окупації, незалежно від того, чи здійснюється опір. Держави-учасниці мають дотримуватися її положень навіть у відносинах із країною, що не є стороною конвенції, якщо ця країна фактично виконує гуманітарні норми [5].

Особливо важливою є стаття 3, що встановлює мінімальні гуманітарні стандарти для випадків неміжнародних збройних конфліктів. Усі сторони зобов'язані поводитися гуманно з особами, які не беруть участі у бойових діях, зокрема з тими, хто склав зброю, поранений, хворий або потрапив у полон. Забороняються вбивства, катування, жорстоке поводження, приниження людської гідності, захоплення заручників і покарання без суду. Також наголошується на обов'язку надавати допомогу пораненим [5].

Гуманітарні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста, мають право допомагати сторонам конфлікту. Стаття 4 визначає коло осіб, які перебувають під захистом конвенції: це цивільні, що під час війни або окупації опиняються під владою сторони конфлікту чи окупаційної сили й не є її громадянами. При цьому захист не поширюється на громадян нейтральних або союзних держав, що мають дипломатичний захист, а також на громадян держав, що не ратифікували конвенцію [5].

Отже, норми міжнародного гуманітарного права становлять універсальну систему правил, котра покликана обмежити жорстокість війни, захистити цивільне населення та забезпечити гуманне ставлення до всіх осіб, що опиняються у зоні збройного конфлікту. Україна, ратифікувавши ключові міжнародні договори, не лише формально взяла на себе відповідні зобов'язання, а й на практиці демонструє прихильність до цих принципів, дотримуючись стандартів ведення бойових дій, поважаючи права цивільних і не допускаючи використання заборонених засобів війни. Така поведінка свідчить про високий рівень організованості та професіоналізму українського війська, а також про прагнення держави діяти в межах міжнародних правових норм.

Список використаних джерел

1. Заборонені методи і засоби ведення воєнних дій (правила ведення війни) Правила ведення війни. Адвокати ЗСУ – правова допомога. URL: https://pravo-ua.com/mobilizayion/zaboroneni-metody-i-zasoby-vedennya-voyennyh-dij/.

2. Міжнародне Гуманітарне Право. Сили Територіальної Оборони Збройних Сил

України. URL: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/mizhnarodne-gumanitarne-pravo.

3. Засоби ведення воєнних дій, що заборонені нормами МГП: види звичайної зброї невибіркової дії і зброї, що спричиняє надмірні ушкодження. Захист Вітчизни. Основи медичних знань. URL: https://uahistory.co/pidruchniki/gydima-national-defense-bases-medical-knowledge-11-class-2019/3.php.

4. Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України. ZMINA. URL: https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/.

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

Владислав ЖЕЛІЗКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Марина ЛОГІНОВА,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін ФПФПКП НПУ
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ГАРАНТУВАННЯ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, поставила перед національною судовою системою безпрецедентні виклики щодо збереження балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та гарантуванням конституційних прав і свобод громадян. В умовах воєнного стану гостро постало питання забезпечення права на судовий захист як одного з основоположних прав людини, яке не може бути обмежене навіть у найскладніших умовах.

Конституційно-правові засади здійснення правосуддя в умовах воєнного стану визначаються статтею 64 Конституції України, яка встановлює вичерпний перелік прав і свобод, що не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. До них належать право на життя, заборона катування, право на справедливий суд, право на правову допомогу, презумпція невинуватості та інші фундаментальні права. Верховний Суд зазначає, що навіть в умовах воєнного стану верховенство Конституції України та її принципів, зокрема верховенства права, поділу влади, поваги до прав і свобод людини, є основами демократичного

конституційного ладу України [1].

Правове регулювання функціонування судової системи в умовах воєнного стану здійснюється на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Принципово важливою є норма частини 2 статті 26 цього Закону, яка встановлює, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [2]. Це положення є важливою гарантією дотримання процесуальних прав учасників судового процесу.

Конституційний Суд України у Рішенні від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 констатував, що людські права і свободи, гарантовані статтями 29, 55, 62, 63 Конституції України, не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Це означає, що право на свободу та особисту недоторканність, право на судовий захист, презумпція невинуватості і право на захист залишаються непорушними навіть під час війни [3].

Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV встановлює процесуальні механізми реалізації права на судовий захист. Особливого значення набуває стаття 212 ЦПК України, яка передбачає можливість участі учасників справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, що стало критично важливим інструментом забезпечення доступу до правосуддя в умовах війни [4].

Дослідниця О. Привиденцева у науковій статті «Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану» наголошує на непорушності основних засад здійснення правосуддя та недопустимості обмеження конституційного права людини на судовий захист та її доступ до правосуддя в умовах воєнного стану [5, с. 2]. Автор підкреслює, що тенденції законотворчих ініціатив в Україні прагнуть до спрощення процедури судочинства за допомогою максимально ефективного застосування досвіду, набутого під час пандемії COVID-19.

Зміна територіальної підсудності як механізм забезпечення доступності правосуддя набула критичного значення з початком повномасштабної війни. Законом України від 3 березня 2022 року «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів"» доповнено частину сьому статті 147, що передбачає можливість зміни територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного стану [6]. За даними Верховного Суду, станом на початок 2023 року було змінено підсудність понад 100 судів України внаслідок їх перебування під окупацією або в зоні активних бойових дій.

Відеоконференцзв'язок як альтернативний канал комунікації набув виняткового значення для забезпечення конституційного права на судовий захист. Відповідно до статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом [6]. Обов'язок забезпечити

проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав ухвалу про проведення відеоконференції.

Важливе значення для розуміння особливостей здійснення правосуддя в умовах воєнного стану має правова позиція суддів Верховного Суду. Дмитро Луспеник, секретар Пленуму Верховного Суду, наголошував, що незважаючи на відсутність спеціальних змін до ЦПК України, які б відповідали умовам воєнного стану, суди повинні вміти пристосовувати чинні процесуальні норми для дієвого здійснення правосуддя, але при цьому не порушувати вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого суду [7].

Дослідник Т. Федоренко у статті «Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану» акцентує увагу на необхідності внесення змін до чинного законодавства та узагальнення судової практики здійснення правосуддя в умовах воєнного стану задля врегулювання існуючих проблем, що виникають під час реалізації права кожного на доступ до правосуддя [8, с. 450].

На жаль, зараз, коли в країні діє воєнний стан, судовий розгляд справ може тимчасово призупинитись, окрім винятків невідкладних судових рішень. Це пов'язано з тим, що частина судів знаходиться на територіях, де ведуться активні бойові дії. Також проблемою зупинки судового розгляду є те, що деякі учасники не можуть прибути до суду через виконання функціональних обов'язків, наприклад, вступ до лав ЗСУ або ТРО. Більшість судів, де це можливо, працюють у штатному режимі та рекомендують учасникам судового процесу брати участь у розгляді справи в режимі відеоконференції [9, с. 87].

Досвід України 2022-2025 років свідчить, що навіть в умовах повномасштабної війни можливе збереження конституційних гарантій права на судовий захист за умови оперативного реагування на виклики та ефективного використання цифрових технологій. Альтернативні канали комунікації стали не просто додатковою можливістю, а необхідним інструментом забезпечення конституційних прав громадян.

Подальший розвиток цивільного судочинства в умовах воєнного стану та в постконфліктний період має враховувати набутий досвід та передбачати законодавче закріплення механізмів швидкого реагування судової системи на надзвичайні обставини. Це дозволить забезпити безперервність здійснення правосуддя та захист конституційних прав і свобод громадян навіть в найскладніших умовах.

Список використаних джерел

1. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимними. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1354823/ (дата звернення: 20.11.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 20.11.2025).

3. Не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану право на свободу та особисту недоторканність, право на судовий захист, презумпція невинуватості і право на захист Конституційний Суд України. Судово-юридична газета. 23.07.2024. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/306422 (дата звернення: 20.11.2025).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 20.11.2025).

5. Привиденцев О. Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 3 (42). С. 1–6. URL: http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/992 (дата звернення: 20.11.2025).

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (дата звернення: 20.11.2025).

7. Судді Верховного Суду розповіли про цивільний процес і діджиталізацію судочинства в умовах воєнного стану. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1331039/ (дата звернення: 20.11.2025).

8. Федоренко Т. В. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право.* 2023. № 14. С. 450–456. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/380 (дата звернення: 20.11.2025).

9. Резворович К., Щербіна Д. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану. *Молодий вчений.* 2023. № 2 (114). С. 86–89. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-17.

Дар'я ЖУГАН
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

У сучасному правовому суспільстві забезпечення прав людини виступає базовим чинником легітимації правоохоронних органів. Принцип недискримінації, як складова цього процесу, набуває особливого значення у діяльності поліції, оскільки вона безпосередньо взаємодіє з громадянами та функціонує як «обличчя» держави у сфері безпеки. Під час збройного конфлікту, внутрішніх переселень та інших кризових ситуацій ризики порушень прав людини з боку правоохоронних органів зростають. Наприклад, у щорічній доповіді Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначив, що діяльність державних органів із захисту прав людини потребує значного підсилення для всіх груп населення.

Метою цієї роботи є аналіз того як саме реалізується принцип недискримінації у діяльності поліції, які нормативно-правові та організаційні

засади цьому сприяють, які практичні проблеми виникають, а також формулювання рекомендацій щодо ефективного впровадження цього принципу. Розкривається питання принципу недискримінації та його правове підґрунтя. Дослідити та розглянути нормативно-організаційні засади діяльності поліції у цьому напрямі. Зрозуміти, в чому саме практичні труднощі та які причини їх появи. Запропонувати шляхи покращення реалізації і впровадження [1, с. 7-10].

Принцип недискримінації означає заборону будь-якої несприятливої диференціації чи переваги на підставі таких ознак, як раса, національність, стать, релігія, інвалідність та інше. У законодавстві України цей принцип закріплений у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (06.09.2012 №5207-VI), який визначає, що метою акта є забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина. Стаття 2 Закону містить пряме визнання принципу недискримінації як частини національного права [2]. У свою чергу діяльність поліції має відбуватися з дотриманням цих норм, оскільки вона впливає на реалізацію прав осіб, що звертаються до правоохоронних органів. Теоретично це означає, що поліція повинна забезпечувати рівність у зверненні, не використовувати упереджень за ознаками, що охоплені законом, і встановлювати процедури контролю та відповідальності за дискримінаційні дії.

Діяльність Національної поліції України регламентується нормативною базою, що містить положення про дотримання прав людини, прозорість роботи та підзвітність. Зокрема, на офіційному сайті поліції в розділі «Створення безбар'єрного простору» наведено нормативну базу та звіти, що охоплюють питання реалізації прав людини, включно з доступом до правосуддя і реагуванням на скарги [3].

Організаційно важливими елементами є створення підрозділів чи секторів з прав людини у структурі поліції, проведення навчань, формування внутрішніх етичних стандартів та протоколів реагування на випадки можливої дискримінації. Це дозволяє впровадити превентивні заходи і підсилити відповідальність за порушення.

На практиці реалізація принципу недискримінації у діяльності поліції має як позитивні приклади, так і саме виклики. В аналітичному огляді з діяльності поліції зазначено, що хоча законодавча база існує, та наявні системні порушення прав людини, зокрема у відділеннях поліції, що підконтрольні моніторингу [4].

Прикладом є дослідження, яке вказує на недоліки у процедурі розгляду скарг на дії поліції, недостатню підготовку офіцерів щодо взаємодії з маргіналізованими групами, а також слабку статистику щодо випадків дискримінації. Реалізація політики доступу до публічної інформації у поліції також показала недостатню відкритість, що ускладнює громадський моніторинг та контроль. Ці практичні дані свідчать про те, що, попри наявність норм та механізмів, реалізація принципу недискримінації частіше залишається

формальною або має значні прогалини [5].

Серед головних проблем можна виділити недостатню підготовку працівників поліції стосовно прав людини та специфіки роботи з уразливими групами, відсутність чітких протоколів реагування на випадки дискримінації, слабке впровадження моніторингу і звітності, стереотипне ставлення серед окремих працівників, недостатню поправку законодавства до сучасних викликів (до прикладу, походження, статус ВПО, сексуальна орієнтація). У посібнику «Дорожня карта антидискримінаційного законодавства України» зазначено щодо захищених ознак, що ускладнює практичну реалізацію принципу [6, с. 4-12]. Будь-які прогалини в нормативній або організаційній базі дають можливість дискримінаційним практикам залишитися непоміченими або нерозслідуваними.

Для ефективної реалізації принципу недискримінації у діяльності поліції необхідно системно вдосконалювати професійну підготовку особового складу. Проведення регулярних навчань із питань прав людини, недискримінації та особливостей взаємодії з уразливими групами сприятиме формуванню у працівників поліції правової культури, емпатії та розуміння стандартів етичної поведінки. Також важливо розробити і впровадити чіткі протоколи реагування на випадки можливих проявів дискримінації. Такі документи повинні передбачати алгоритм дій поліцейських, визначення відповідальності за порушення принципу рівності та встановлення термінів для розгляду скарг. Це дозволить забезпечити своєчасне реагування та уникнути упередженого ставлення під час виконання службових обов'язків. Не менш значущим є забезпечення відкритості і прозорості діяльності поліції. Публікація статистики щодо скарг на дискримінацію, звітів про їх розгляд і результатів моніторингів сприятиме підвищенню довіри громадян і зміцненню громадського контролю. Відкриті дані дадуть змогу оцінювати ефективність реалізації політико-правових заходів у цій сфері.

Окрім того, необхідно розширити законодавчий захист, доповнивши Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» новими ознаками захисту, такими як статус внутрішньо переміщених осіб чи гендерна ідентичність. І ключовим є посилення зовнішнього моніторингу діяльності поліції з боку інституцій, уповноважених у сфері прав людини, а також громадських організацій. Гласність результатів таких перевірок стимулюватиме поліцію до більшої відповідальності й сприятиме утвердженню в суспільстві реального, а не декларативного принципу недискримінації. Проведення зазначених заходів є необхідним для створення правового середовища, у якому дотримання прав людини стане не формальністю, а щоденною практикою правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Київ, 2024. 542 с.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 1263-VII від 13.05.2014. *Відомості Верховної Ради України*. 2014, № 27, ст.915.

3. Федорович І. «Антидискримінаційне законодавство в Україні. Дорожня карта». Київ. 2023. 19 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-roadmap-anti-descrimination.pdf.

Олександра ЗАСОБА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

Захист права власності у господарському судочинстві є одним із ключових напрямів судової діяльності, оскільки від нього залежить стабільність цивільного обороту, передбачуваність господарських відносин та гарантія економічної автономії суб'єктів господарювання. Право власності, будучи фундаментальною цивільно-правовою категорією, визначає можливості кожного учасника ринку вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном.

Господарський процесуальний кодекс України виступає центральним нормативним актом, який визначає порядок розгляду спорів, що виникають у сфері господарських правовідносин. Його положення формують комплексну процесуальну базу, що охоплює питання юрисдикції та підсудності, процедуру подання позовів, строки їх розгляду, правила застосування забезпечувальних заходів, особливості доказування, способи захисту тощо. Більше того, кодекс встановлює широку палітру способів судового захисту, які можуть бути застосовані залежно від характеру порушення та фактичних обставин справи, а також визначає вимоги до забезпечувальних заходів, які покликані запобігти ускладненню чи унеможливленню виконання майбутнього судового рішення [1]. Особливого значення набувають

забезпечувальні заходи, які покликані гарантувати можливість виконання майбутнього рішення суду. Їх застосування є необхідним у спорах із підвищеним ризиком незаконного відчуження майна або здійснення неправомірних реєстраційних дій, що нерідко спостерігається при виявленні схем рейдерського характеру. Судова практика підкреслює важливість пропорційності таких заходів та обґрунтованості їх необхідності, оскільки надмірне обмеження може порушити баланс інтересів сторін. Водночас відсутність своєчасної реакції позивача може зробити захист права фактично неможливим.

Однією з найактуальніших проблем залишається протидія неправомірним реєстраційним діям. Практика показує: коли вдається довести підробку документів, шахрайський характер правочину або порушення процедур реєстрації – суди (у т.ч. касаційні інстанції) повертають позивачам їхні права через визнання договорів недійсними або через скасування реєстраційних дій. Прикладом є постанова Касаційного господарського суду у складі ВС (справа № 910/9948/23 від 19.06.2024), де йшлося про скасування державної реєстрації та оцінку правильності способу захисту [2]. Суди останніх років розглядають кейси скасування неправомірних реєстрацій: від контрафактних записів до одночасної реєстрації права за двома особами. ВС неодноразово наголошував, що спосіб захисту повинен відповідати характеру спірних відносин; помилкове застосування способу захисту може стати підставою для відмови.

Окремого значення набуває питання правильного оформлення правових підстав для користування водними об’єктами. Типовою помилкою суб’єктів господарювання є переконання, що наявність режиму рибогосподарської експлуатації чи дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів достатня для здійснення аквакультури. Насправді такі документи не підтверджують права користування земельною ділянкою водного фонду та не створюють правового титулу, необхідного для законної діяльності. Нерозмежування аквакультури та рибальства, відсутність договору спеціального використання біоресурсів і неврахування статусу водосховищ комплексного призначення часто призводять до порушення законодавства та виникнення судових спорів.

Формування сталої правозастосовної практики у сфері використання водних об’єктів є важливою умовою забезпечення законності у господарській діяльності. У справі № 922/1168/23 від 10 квітня 2025 року Верховний Суд, розглядаючи такі спори, послідовно підкреслює необхідність наявності оформленого права на земельну ділянку, адже без нього використання водного об’єкта визнається незаконним. Узгоджені правові підходи щодо оренди, спеціального використання водних біоресурсів та особливостей правового режиму водосховищ сприяють підвищенню правової визначеності та запобігають поширеним помилкам учасників ринку аквакультури [3].

Розглянуті справи дозволяють побачити, що життєздатність системи

захисту майнових прав у господарському процесі значною мірою залежить не лише від якісного нормативного регулювання, але й від узгодженості дій між сторонами спору, судом та реєстраційними органами. Важливість оперативного реагування на незаконні реєстраційні дії зумовлена тим, що саме своєчасні заяви про забезпечення позову здатні запобігти переходу права власності до третіх осіб, що у подальшому значно ускладнює відновлення порушеного права.

Отже, розвиток практики захисту права власності демонструє посилення ролі суду як гаранта стабільності економічного середовища. З урахуванням постійних змін у нормативному регулюванні державної реєстрації прав на майно виникає потреба у подальшому вдосконаленні процедур, пов'язаних із перевіркою достовірності реєстраційних даних.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 6, ст.56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 22.11.2025).

2. Справа № 910/9948/23, Верховний Суд (Касаційний господарський суд), 19 червня 2024 року, Постанова, (Україна). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119928966&red=10000390925182213216b4e0d733c14f2f192b&d=5 (дата звернення 22.11.2025).

3. Справа № 922/1168/23, Верховний Суд (Касаційний господарський суд), 10 квітня 2025 року, Постанова, (Україна). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127743264 (дата звернення 22.11.2025).

Кіра ЗАХОЖА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ МОРАЛІ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) базується на принципах загальнолюдської моралі, що передбачають повагу до людської гідності, справедливість і гуманність не тільки у мирний час, а й в період збройних

конфліктів. Важливим відображенням цих принципів є ставлення до військовополонених, яке має спиратися на повазі до їхніх прав, честі та життя. Такі норми покликані обмежити страждання, що були зумовлені війною, і націлити на те, що навіть у найважчих умовах людина не має втрачати свою людяність.

Війна робить великий виклик гуманітарним цінностям. Закони, що регулюють права людини, залишаються актуальними навіть у найважчі часи. Вони підтримують ідею гідності та поваги до кожної особи навіть у контексті воєнних дій. З одного боку, це може виявитися складним завданням, коли доведеться балансувати між безпекою держави та основними правами людини. З іншого – нагадує про важливість збереження гуманізму та етичних норм навіть у найбільш складних обставинах. Питання справедливості також набуває особливої ваги під час війни. Закони повинні забезпечити справедливий розподіл ресурсів, захист прав населення та врегулювання конфліктів [1, с. 28].

Отже, важливим є розуміння того, що навіть у час війни в основі лежать принципи загальнолюдської моралі – гуманізм, справедливість, чесність, доброта, правда та повага до гідності кожної людини.

Моральна свідомість є важливою складовою суспільного й індивідуального буття людини. Вона є одним із компонентів свідомості людини взагалі, що відображає ступінь асиміляції особистістю суспільної моралі, засвоєння, інтерпретації, а іноді й розвитку людиною моральних принципів. Саме осягнення людиною моральних принципів надає можливість розвитку та трансформації правової свідомості, що забезпечує раціональне ставлення до правових явищ [2, с. 25].

Відповідно розуміння моральних принципів і формування моральної свідомості є основою для розуміння норм гуманітарного права, зокрема до осіб, що беруть участь у збройних конфліктах. Це прямо пов’язано з поняттям військовополоненого, адже міжнародне право вимагає гуманності по відношенню до них, поваги до його гідності і честі, забезпечення правового захисту незалежно від сторони конфлікту.

Особливості у визначенні статусу військовополонених є загальним підходом до їх формулювання в МГП: військовополонені підпорядковуються командирам, мають дисциплінарну систему, відрізняються від цивільних осіб і дотримуються норм МГП; жителі, які беруть участь в обороні від нападів і не сформовані в офіційні підрозділи (регулярне військове формування), на яких також поширюється обов’язок дотримуватися норм МГП; учасники рухів опору (які не входять до складу збройних сил, але належать до сторони конфлікту на підставі ознак, що вказують на те, що вони є такими, об’єднуючи в собі діяльність, контроль і джерела підтримки, які приносять користь сторонам конфлікту) [3, с. 651].

Тож визначення статусу військовополонених неподільно пов’язане з дотриманням норм міжнародного гуманітарного права. Порушення цих норм,

наприклад, жорстоке поводження, позбавлення правового захисту чи приниження гідності військовополонених, тягне міжнародно-правову відповідальність. Такі дії кваліфікуються як воєнні злочини, за які несуть відповідальність як окремі особи, так і держави. Гуманітарне право вимагає обов'язкового покарання винних, а також забезпечення захисту загальних прав людини навіть під час війни.

МГП містить положення про те, які є види відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також за вчинення яких злочинів така відповідальність може настати. Так, до злочинів відноситься, наприклад, використання заборонених боєприпасів відповідно до міжнародних конвенцій (Женевська, Гаазька та інші), заборонено використовувати хімічну зброю або іншу отруту як проти військових комбатантів (особи, які перебувають у складі збройних сил та беруть активну участь у бойових діях), так і проти цивільного населення, завдавати ударів по незахищених містах, селах і будівлях, також заборонено вчиняти мародерство або грабіж, геноцид населення певної країни тощо [5, с. 207].

МГП має чітке визначення, які дії вважаються порушенням норм та які злочини несуть за собою відповідальність. Серед них – застосування заборонених видів зброї, нанесення ударів по цивільному населенню, геноцид або мародерство. У сучасності практика нерідко показує, що дотримання загальних принципів моралі не раз порушується, що призводить до тяжких наслідків для військовополонених. Водночас наявність міжнародних норм і механізмів контролю демонструє спроби зберегти гуманність, справедливість та повагу до гідності навіть у найскладніших умовах війни, демонструючи напружений баланс між моральними принципами та реаліями бойових дій.

Список використаних джерел

1. Кальмук І. П. Філософський аспект законодавства України під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2023 № 2. С. 27-31.

2. Карпець Л. А. Моральні настанови та нормативне регулювання. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2020 р. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 506 с., С. 21-26.

3. Ткаченко А. В. Міжнародно-правовий статус військовополонених як окремий аспект масштабної проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 650–652.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. – Набрання чинності в Україні: 25 липня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Цевух А. І., Якимчук М. Ю., Градиська Ю. В. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право».* 2023. Вип. 75: частина 3. С. 204-209.

Єгор ЗЕМЛЯКОВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ганна ТУРЧАНІКОВА
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України є забезпечення належного рівня захисту прав і законних інтересів дітей. Україна, ратифікувавши низку міжнародно-правових актів, взяла на себе зобов'язання гарантувати дітям умови для повноцінного розвитку, освіти, соціального захисту та захисту від насильства. У практиці реалізації прав дитини існує низка проблем, що вимагають ефективного правового, інституційного та суспільного реагування.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) [1], яку Україна ратифікувала 27.09.1991 р., до ключових проблем, пов'язаних із реалізацією прав дитини в Україні, належать:

1. Недостатня ефективність правового механізму захисту прав дитини. Незважаючи на наявність таких органів, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Національна соціальна сервісна служба, служби у справах дітей, їхня діяльність часто характеризується недостатньою координацією та формальним підходом до вирішення проблем.

2. Високий рівень порушень прав дітей на освіту, медичну допомогу, соціальне забезпечення. Особливо вразливими є діти з інвалідністю, діти-сироти, діти внутрішньо переміщених осіб та ті, що постраждали від збройного конфлікту. Згідно з доповідями ЮНІСЕФ, «близько 1,5 млн дітей в Україні потребують гуманітарної допомоги» [3].

3. Насильство над дітьми – серйозна соціально-правова проблема, що набуває системного характеру. Відповідно до статистики Національної поліції, щорічно фіксуються тисячі випадків домашнього насильства, жертвами якого стають неповнолітні [4].

4. Недосконаліть законодавства. Попри численні зміни, чинне законодавство України часто не узгоджується із міжнародними стандартами. [5].

З метою удосконалення системи захисту прав дитини в Україні фахівці у галузі захисту прав дітей пропонують низку заходів:

– удосконалення нормативно-правової бази, зокрема прийняття окремого Кодексу про права дитини [6];

– посилення ролі інституцій, зокрема створення спеціалізованих підрозділів з питань захисту прав дітей в кожному регіоні;

– розширення правових механізмів участі дитини у прийнятті рішень, що стосуються її життя, як того вимагає ст. 12 Конвенції ООН про права дитини [1];

– запровадження обов'язкових навчальних програм для батьків, вчителів та службовців щодо прав дитини [7].

Таким чином, забезпечення належного рівня реалізації прав дитини є важливим індикатором демократичного та гуманного розвитку держави. Ефективна реалізація прав дітей можлива лише за умови комплексного підходу: удосконалення законодавства, активної участі громадськості та міжнародної співпраці.

Отже, забезпечення реального дотримання прав дитини в Україні потребує не лише оновлення законодавства, але й розвитку інституційної спроможності, впровадження принципів соціальної справедливості, активної участі громадянського суспільства та міжнародної допомоги. Лише за умови такого цілісного підходу можливо гарантувати дітям гідне, безпечне та перспективне майбутнє.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. Ратифікована Україною 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 27.11.2025)

2. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 27.11.2025)

3. UNICEF Ukraine. Доповідь про гуманітарну ситуацію в Україні (2024). [unicef.org/Ukraine]

4. Національна поліція України. Статистика правопорушень щодо дітей (2024).

5. Савчин М.В. Проблеми реалізації прав дитини в Україні в контексті євроінтеграції. *Право України*. 2023. № 7. С. 92–99.

6. Козуб І.Ю. Доцільність кодифікації законодавства про права дитини в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 2(39). С. 45–49.

7. Клімова Н.П. Правопросвітницька діяльність у сфері захисту прав дітей. *Держава і право*. 2023. № 5. С. 66-70.

Родіон ЗІНЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Трудові правовідносини становлять основу правового регулювання сфери праці, визначаючи взаємозв'язок між працівником і роботодавцем щодо виконання трудової функції, умов праці та соціального забезпечення. Вони виникають на перетині економічних, соціальних та правових інтересів, будучи інструментом реалізації державної політики у сфері зайнятості, охорони праці, соціального захисту та забезпечення гідних умов життя. Наукова доктрина розглядає трудові правовідносини не як статичну категорію, а як динамічний елемент суспільної системи, що відображає трансформації ринку праці, розвиток цифрових технологій, нові форми employment-структур (гіг-робота, віддалена зайнятість) і зміни у правосвідомості суспільства.

Законодавче визначення трудових правовідносин у більшості правових систем, включаючи Україну, ґрунтується на ознаках, що відрізняють трудові правовідносини від цивільно-правових. Відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України [2], трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець – забезпечувати умови праці та виплачувати заробітну плату. Ключові характеристики – особисте виконання, оплатність, підпорядкованість правилам внутрішнього трудового розпорядку, гарантії соціального захисту. Саме ці ознаки формують природу трудових правовідносин, відмежовуючи їх від договорів підряду, надання послуг чи фрилансу, де підпорядкування відсутнє, а результат важливіший за процес [1, с. 412].

Структура трудових правовідносин охоплює суб'єктів, об'єкт, зміст та юридичні факти, на підставі яких вони виникають. Основними суб'єктами є працівник і роботодавець, однак у широкому значенні до системи трудових відносин включаються профспілки, органи державної влади, територіальні

громади та органи контролю – Державна служба України з питань праці, органи місцевого самоврядування тощо. Об'єктом трудових правовідносин виступає сама праця як процес, що відбувається у часовому вимірі, а не разовий результат. Зміст становлять взаємні права та обов'язки сторін, у тому числі щодо забезпечення безпечних умов праці, дотримання трудової дисципліни, порядку оплати праці, норм тривалості робочого часу, відпочинку, гарантій та компенсацій.

У сучасних умовах особливого значення набуває аналіз трансформації трудових правовідносин під впливом цифровізації, дистанційної роботи та нестандартних форм зайнятості. Прийняття у 2021 році Закону України «Про внесення змін щодо дистанційної роботи» закріпило нові форми гнучкої зайнятості, водночас піднявши питання юридичної визначеності прав працівника, який працює поза офісом. Відсутність фізичного контролю з боку роботодавця створює нові виклики щодо дотримання трудової дисципліни, гарантій від перевантаження, часу відпочинку та фіксації позаурочної роботи [3].

Окремої уваги потребує проблема поєднання гнучкості ринку праці та захисту трудових прав. В Україні часто відбувається підміна трудових договорів цивільно-правовими, що дозволяє роботодавцям уникати соціальних гарантій, обов'язку виплачувати відпустки, забезпечувати охорону праці та сплачувати внески до соціальних фондів. Це явище особливо загострилося під час воєнного стану, коли роботодавці прагнули максимально оптимізувати витрати. На рівні державної політики це порушує принципи соціальної справедливості та суперечить міжнародним стандартам МОП, які наполягають на забороні фіктивної самозайнятості.

Важливою характеристикою трудових правовідносин є високий рівень державного впливу та регулювання. Держава визначає мінімальні стандарти оплати праці, умови охорони праці, гарантії для соціально вразливих категорій працівників (осіб з інвалідністю, жінок, молоді), встановлює правила колективних переговорів і контролює дотримання прав працівників через органи інспекції праці. Європейський вектор розвитку України вимагає гармонізації трудового законодавства з правом ЄС, зокрема Директивами Європарламенту щодо прозорих умов праці (2019/1152), балансу між роботою та сім'єю (2019/1158), безпеки праці та рівності можливостей [4].

Проблематика трудових правовідносин охоплює також питання колективних трудових прав, свободи об'єднання, діяльності профспілок і організації колективних переговорів. В Україні рівень профспілкової активності залишається низьким, що послаблює механізм соціального діалогу та створює нерівність у становищі працівника та роботодавця. Закон України «Про соціальний діалог» та Закон «Про професійні спілки» формально закріплюють гарантії діяльності профспілкових організацій, однак механізм їх реалізації вимагає суттєвого вдосконалення.

Тож трудові правовідносини є складною багаторівневою системою, що

відображає соціально-економічну модель держави, рівень захисту прав людини, ефективність правової системи та економічні реалії ринку праці. Їх розвиток в Україні визначається необхідністю поєднання інтересів працівника й роботодавця, імплементацією міжнародних стандартів, адаптацією законодавства до цифрової економіки та забезпеченням гідних умов праці у період воєнних викликів. Вдосконалення трудових правовідносин можливе через правову модернізацію, підвищення ролі соціального діалогу, формування культури дотримання трудових прав та ефективну діяльність інспекційних органів.

Список використаних джерел

1. Папуч Ю. В. Вплив сучасних тенденцій на трудові правовідносини в органах місцевого самоврядування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2.90. 2025. С. 412-417.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. Ст. 375.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дистанційної роботи : Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. Голос України. 2021. № 28.
4. Директива (ЄС) 2019/1158 Європейського Парламенту та Ради про баланс між роботою та приватним життям батьків і опікунів. Офіційний журнал ЄС. 2019. L 188.

Димитрий ЗУБ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄСПЛ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

У сучасних умовах європейської інтеграції України, коли країна активно просувається до повноправного членства в Європейському Союзі, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграє вирішальну роль у процесі гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту

прав і основоположних свобод людини. Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод затверджена Законом від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, що автоматично інтегрувало її норми в систему національного права відповідно до статті 9 Конституції України [1]. Це положення стало фундаментом для обов'язкового виконання рішень Страсбурзького суду, адже стаття 46 Конвенції прямо зобов'язує держави-учасниці виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у справах, де вони є стороною [2]. Актуальність теми зумовлена не лише політичними амбіціями України, але й практичними наслідками: практика ЄСПЛ допомагає виявляти та усувати системні порушення, сприяючи підвищенню рівня демократії, верховенства права та захисту прав громадян.

Правова основа впливу практики ЄСПЛ на українське законодавство детально врегульована національними актами, які забезпечують не лише виконання індивідуальних рішень, але й застосування прецедентів Суду як джерела права. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV встановлює, що рішення ЄСПЛ є обов'язковими для всіх органів державної влади, а суди України зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику Суду безпосередньо при розгляді справ [3]. Цей закон передбачає механізми загальних заходів, такі як внесення змін до законодавства, професійна підготовка суддів, прокурорів та інших правозастосовців з питань вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ. Принцип субсидіарності, закладений у Конвенції, означає, що ЄСПЛ втручається лише за вичерпання національних засобів захисту, фіксуючи системні проблеми, які вимагають законодавчих реформ [2]. Наприклад, пілотні рішення Суду зобов'язують державу усунути причини масових порушень, що стимулює превентивні зміни в правовій системі.

Статистичні дані свідчать про значний обсяг справ проти України, що підкреслює інтенсивність впливу. Станом на 2025 рік Суд виніс тисячі рішень, де фіксувалися порушення різних статей Конвенції, зокрема права на справедливий суд (стаття 6), свободу та особисту недоторканність (стаття 5), ефективний засіб правового захисту (стаття 13) [6, с. 47]. Ці рішення призвели до виплат компенсацій на мільйони євро та стали імпульсом для реформ. Такий вплив є непрямим, але системним: Верховний Суд України та Конституційний Суд неодноразово посилаються на прецеденти ЄСПЛ при тлумаченні норм, роблячи їх частиною судової практики. Закон № 3477-IV зобов'язує поширювати огляди рішень Суду серед правозастосовців, що сприяє еволюції національного права щодо європейських стандартів [3].

Одним з яскравих прикладів впливу є сфера судової реформи та забезпечення незалежності суддів. У рішенні у справі «Волков проти України» від 9 січня 2013 року ЄСПЛ констатував порушення статті 6 Конвенції через політичний тиск на суддів, відсутність незалежності Вищої ради юстиції та процедурні недоліки при звільненні суддів [4]. Суд наголосив на системному характері проблеми, рекомендувавши реформувати механізми дисциплінарної

відповідальності та призначення суддів. Як наслідок, у 2016 році були внесені зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», створено Вищу раду правосуддя та Громадську раду доброчесності, що посилило гарантії незалежності судової влади та наблизило українське законодавство до вимог Конвенції [6, с. 50]. Інший важливий аспект – захист свободи вираження поглядів та прав журналістів. Практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних з розслідуванням злочинів проти медіа, стимулювала зміни в Кримінальному кодексі України, зокрема посилення відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності (стаття 171) та вдосконалення норм Кримінального процесуального кодексу щодо розслідування таких злочинів. Це відображає ширший вплив прецедентів Суду на забезпечення ефективного розслідування та запобігання безкарності.

У своїй роботі О. Марченко розглядає міжнародний досвід захисту прав дітей в історичній ретроспективі, акцентуючи на впливі практики ЄСПЛ на запровадження європейських стандартів у національне законодавство України. Вона підкреслює еволюцію від ранніх декларацій (як Женевська 1924 року) до сучасних інструментів, таких як Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1992 року Ради Європи та Ланцаротська конвенція 2011 року проти сексуальної експлуатації. Авторка наголошує, що прецеденти ЄСПЛ, інтерпретуючи Європейську конвенцію про права людини 1950 року, стимулюють реформи в Україні, зокрема через гармонізацію Закону «Про охорону дитинства» 2001 року з Конвенцією ООН про права дитини 1989 року, посилення захисту в умовах війни (реформи 2022–2025 років), ювенальну юстицію та реабілітаційні центри. Це сприяє превентивному підходу до цифрових загроз, конфліктів і дискримінації, роблячи практику Суду каталізатором для усунення системних порушень прав дітей на національному рівні [7, с. 39].

У контексті боротьби з корупцією та ефективності правосуддя пілотне рішення у справі «Меріт проти України» від 30 березня 2004 року висвітлило системні проблеми надмірної тривалості судових проваджень та невиконання національних судових рішень, порушуючи статті 6 та 13 Конвенції [5]. ЄСПЛ зобов'язав Україну вжити загальних заходів для усунення цих недоліків, що призвело до створення Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) у 2015 році та Вищого антикорупційного суду у 2019 році відповідно до Закону України № 140-IX. Ці інституції безпосередньо імплементують рекомендації Суду щодо прискорення проваджень у корупційних справах та забезпечення ефективного захисту прав.

Наукові дослідження підкреслюють, що вплив практики ЄСПЛ не обмежується реактивними змінами, а формує превентивний підхід до законотворення. Аналіз прецедентів Суду сприяє гармонізації українського права з європейським, особливо в умовах Угоди про асоціацію з ЄС, де захист прав людини є ключовим критерієм [8, с. 28]. Дослідники зазначають, що систематичне застосування рішень ЄСПЛ підвищує довіру до національної судової системи та запобігає новим скаргами до Страсбурга [6, с. 52].

Перспективи подальшого впливу практики ЄСПЛ на українське

законодавство є обнадійливими, особливо з урахуванням статусу кандидата України в ЄС. Зростання кількості справ вимагає посилення імплементації, зокрема через обов'язкову освіту суддів та моніторинг виконання рішень. Рекомендаціями може бути розширення ролі Уповноваженого у справах ЄСПЛ та інтеграція прецедентів у навчальні програми правників. Таким чином, практика Суду не лише виправляє існуючі порушення, але й слугує каталізатором для побудови правової держави, де права людини захищені на найвищому рівні [3].

Підсумовуючи, зазначимо: вплив практики ЄСПЛ на національне законодавство України є багатогранним і трансформаційним, охоплюючи теоретичні основи, практичні реформи та перспективи європейської інтеграції. Від ратифікації Конвенції до сучасних пілотних рішень Страсбурзький суд стимулює усунення системних прогалин, підвищуючи стандарти демократії та верховенства права. Це сприяє не тільки виконанню індивідуальних зобов'язань, але й загальній еволюції правової системи України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про ратифікацію Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 33. Ст. 189.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 24. Ст. 177.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волков проти України»: Рішення від 9 січня 2013 р. (заява № 21722/11).

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Меріт проти України»: Рішення від 30 березня 2004 р. (заява № 66561/01).

6. Куйбіда Р. Ю. Вплив практики ЄСПЛ на реформування судової системи України. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 45–52.

7. Марченко О. Міжнародний досвід захисту прав дітей в історичній ретроспективі. *Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри* : матер. ІІ Всеукр. наук. - практ. конф. (м. Дніпро, 06 черв. 2025 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун - т внутр. справ, 2025. С. 38–41.

Олександра ІСАЄВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОПЛАТА ПРАЦІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРЕМІЮВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАТРИМКУ ВИПЛАТИ

Право на оплату праці є однією з основоположних соціально-правових гарантій, закріплених у статті 43 Конституції України. Винагорода за працю, її своєчасність та повнота є не лише показниками ефективності трудових відносин, а й елементом соціальної стабільності держави. Законодавче регулювання питань оплати праці, преміювання та відповідальності за затримку виплат посідає головне місце у трудовому праві України, оскільки від належного виконання роботодавцем своїх обов'язків залежить реалізація конституційного права працівника на гідне життя.

Основоположні норми щодо оплати праці містяться у Кодексі законів про працю України та Законі України «Про оплату праці» [1; 2]. Відповідно до статті 94 КЗпП, заробітна плата – це винагорода, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану роботу відповідно до трудового договору. Стаття 95 цього ж Кодексу встановлює державну гарантію у вигляді мінімальної заробітної плати, нижче якої не може проводитися оплата праці. Закон України «Про оплату праці» визначає правові засади організації, державного та договірного регулювання оплати праці, її структуру, а також гарантії забезпечення своєчасної та справедливої винагороди [1].

Суттєвим елементом системи оплати праці є преміювання, що виступає формою матеріального стимулювання ефективності трудової діяльності. Премія – це грошова виплата, яка надається працівникові понад основну заробітну плату з метою заохочення за досягнення конкретних результатів праці. Законодавство України прямо не визначає поняття «премія», однак у статті 97 КЗпП закріплено, що умови застосування премій, винагород та інших заохочувальних виплат визначаються у системах оплати праці, які встановлюються колективним договором або внутрішніми нормативними актами підприємства [2]. Відповідно

преміювання не може здійснюватися довільно чи вибірково – воно повинно мати правове підґрунтя, закріплене у положенні про оплату праці чи окремому документі про преміювання.

Науковці наголошують, що преміювання є інструментом не лише матеріального стимулювання, а й забезпечення дисципліни праці та підвищення продуктивності [3]. Практика свідчить, що ефективна система преміювання повинна базуватися на об'єктивних критеріях оцінки праці, чітких показниках та прозорих умовах. Премії можуть виплачуватися щомісячно, щоквартально чи щорічно – залежно від фінансових результатів підприємства або досягнень конкретного працівника. Разом з тим підставою для позбавлення премії може бути невиконання трудових обов'язків, порушення трудової дисципліни або заподіяння шкоди роботодавцю [7].

Важливою гарантією трудового права є своєчасна виплата заробітної плати та премій. Згідно зі статтею 115 КЗпП заробітна плата повинна виплачуватися не рідше двох разів на місяць, у строки, визначені колективним договором або іншим локальним актом [3]. Порушення цих строків, навіть на один день, вважається затримкою, що є порушенням трудового законодавства. Премії, як складова системи оплати праці, підпадають під ті самі принципи своєчасності. Тому у внутрішніх документах підприємства мають бути чітко передбачені умови, строки та порядок виплати премій, щоб уникнути спорів між сторонами трудових відносин.

Відповідальність за несвоєчасну виплату заробітної плати встановлена на кількох рівнях: фінансовому, адміністративному та кримінальному. Відповідно до статті 265 КЗпП, за порушення мінімальних державних гарантій в оплаті праці, у тому числі несвоєчасну її виплату, накладається штраф у розмірі десяти мінімальних заробітних плат [4]. Крім того, стаття 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу за порушення строків виплати заробітної плати або її неповну виплату [4]. У разі ж умисної невиплати заробітної плати більш ніж за один місяць настає кримінальна відповідальність за статтею 175 Кримінального кодексу України [5].

У випадку затримки заробітної плати працівник має право на компенсацію втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати, передбачену Законом України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» [8]. Сума компенсації визначається залежно від рівня інфляції за відповідний період, що покликано забезпечити реальне збереження купівельної спроможності заробітку. Практика застосування цього Закону демонструє його значення як інструменту захисту економічних прав працівників у разі порушення строків виплат.

Окремої уваги заслуговує питання відповідальності за затримку виплат під час воєнного стану. Попри наявність об'єктивних труднощів, пов'язаних із веденням бойових дій або окупацією територій, держава наголошує, що обов'язок роботодавця виплачувати заробітну плату не скасовується. Роботодавець може

бути звільнений лише від відповідальності, якщо доведе, що затримка була спричинена непереборними обставинами, але не від самого обов'язку здійснити виплату [5; 8]. Таким чином, навіть за умов війни працівник зберігає право на отримання заробітної плати та премій, якщо вони передбачені системою оплати праці підприємства.

На практичному рівні важливо, щоб кожне підприємство розробило власне «Положення про преміювання» або включило відповідний розділ у Положення про оплату праці. У документі мають бути визначені мета преміювання, критерії оцінки, форми премій, порядок нарахування, підстави для позбавлення, строки виплати та відповідальність сторін [7]. Такий підхід забезпечує правову визначеність, запобігає зловживанням з боку роботодавця і підвищує довіру працівників до системи оплати праці.

Варто також враховувати сучасні тенденції у сфері захисту прав працівників. Законодавчі ініціативи, зокрема проєкт № 13664, спрямовані на посилення гарантій працівників, передбачають відмову від обмеження строку звернення до суду у справах про стягнення заборгованості із заробітної плати [6]. Це означає, що працівник зможе вимагати належні йому кошти незалежно від часу, який минув з моменту порушення його права.

Отже, система правового регулювання оплати праці, преміювання та відповідальності за затримку виплат в Україні є комплексною і спрямованою на забезпечення балансу інтересів працівника та роботодавця. Преміювання виступає важливим механізмом стимулювання трудової активності, проте його реалізація потребує чіткого нормативного закріплення та прозорих критеріїв. Своєчасна виплата заробітної плати і премій є не лише економічним, а й правовим обов'язком роботодавця, а її затримка тягне за собою багаторівневу відповідальність. Водночас розвиток трудового законодавства спрямований на посилення гарантій працівників та вдосконалення механізмів правового захисту у сфері оплати праці, що відповідає європейським стандартам гідної праці та соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/108/95-ВР (дата звернення: 13.11.2025).

2. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 (дата звернення 13.11.2025).

3. Щодо своєчасної виплати заробітної плати працівникам. Служба з питань праці. URL: https://smu.dsp.gov.ua/shchodo-svoiechasnoi-vyplaty-zarobitnoi-platy-pratsivnykam/ (дата звернення 13.11.2025).

4. Порушення в оплаті праці: фінансова відповідальність. Міністерство соціальної політики України. URL: https://soc.sl.gov.ua/?p=1494 (дата звернення 13.11.2025).

5. Міщенко К. Терміни та відповідальність за затримку виплати заробітної плати. URL: https://factor.academy/blog/termini-ta-vidpovidalnist-za-zatrimku-viplati-zarobitnoyi-plati/ (дата звернення 13.11.2025).

6. Павленко Н. Нові гарантії для працівників у разі затримки виплати зарплати. URL: https://oblikbudget.com.ua/news/100912-novi-garantii-dlia-pratsivnykiv-u-razi-zatrymky-vyplaty-zarplaty (дата звернення 13.11.2025).

7. Положення про оплату праці: розробити та затвердити. URL: https://kadroland.com/news/4387-polozennya-pro-oplatu-praci-rozrobiti-ta-zatverditi (дата звернення 13.11.2025).

8. Яка відповідальність роботодавців за затримку виплати заробітної плати під час воєнного стану. URL: https://profpressa.com/news/iaka-vidpovidalnist-robotodavtsiv-za-zatrimku-viplati-zarobitnoyi-plati-pid-chas-voiennogo-stanu/print (дата звернення 13.11.2025).

Інна ІОРДАТІЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Публічно-правові відносини становлять важливу основу функціонування держави, оскільки регулюють взаємодію громадян, юридичних осіб із суб'єктами владних повноважень, що здійснюють свої дії на підставі закону та в межах визначеної компетенції. Традиційним механізмом вирішення спорів у цій сфері були адміністративні процедури та судовий контроль, однак такі способи часто характеризуються високою конфліктністю, тривалістю та недостатнім рівнем комунікації між сторонами. За цих умов медіація постає як сучасний і демократичний інструмент, здатний забезпечити конструктивний діалог, мінімізувати ескалацію конфлікту та сприяти ефективному врегулюванню спорів без необхідності судового втручання.

Нормативно-правове підґрунтя медіації у публічно-правовій сфері формується як міжнародними, так і національними актами. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи Rec(2001)9 закликає держави розвивати альтернативні механізми вирішення спорів між приватними особами та органами влади, підкреслюючи важливість рівності сторін, прозорості та справедливості процедури. На рівні національного законодавства ключову роль відіграє Закон України «Про медіацію» 2021 року, що поширює можливість застосування медіації на адміністративні спори та визначає основні принципи процедури – добровільність, конфіденційність, нейтральність посередника [1]. Кодекс адміністративного судочинства України також містить механізми мирного

врегулювання спорів, зокрема інститут врегулювання за участю судді (ст. 184) та примирення сторін (ст. 190). Важливе значення має і Закон України «Про адміністративну процедуру», що закріплює принципи належного урядування, відкритості комунікації та обґрунтованості адміністративних рішень. Баланс між прозорістю публічної влади та конфіденційністю інформації в межах медіаційної процедури забезпечується, зокрема, нормами Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2, 3].

Одним із ключових напрямів застосування медіації в публічно-правових відносинах є її превентивний потенціал. Медіація може бути ефективно залучена ще до виникнення спору, на стадії формування та обговорення політичних або адміністративних рішень. Політикотворча медіація передбачає використання структурованих консультацій, обговорень проєктів нормативних актів та створення медіаційних платформ для досягнення узгоджених рішень. Організаційна медіація сприяє уникненню конфліктів при ухваленні індивідуальних адміністративних актів, а омбудсманська медіація, здійснювана через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, дозволяє відновити порушені права громадян без звернення до суду [4, с. 70].

У разі виникнення конфлікту медіація зберігає свою ефективність як інструмент деескалації спору. Водночас її застосування у публічно-правовій сфері має певні обмеження. Компетенційні межі діяльності органів влади не дозволяють їм виходити за рамки законодавчо визначених повноважень, а укладені домовленості не можуть порушувати права третіх осіб чи суперечити публічним інтересам. У цьому контексті важливим є механізм врегулювання спору за участю судді – проміжний інструмент між судовим розглядом і медіацією, що дозволяє досягти компромісу до розгляду справи по суті.

Особливої уваги потребує питання конфіденційності. Закон «Про медіацію» передбачає нерозголошення інформації, отриманої у процесі процедури, та заборону допиту медіатора як свідка. Водночас публічна влада зобов’язана дотримуватися принципу відкритості та забезпечувати доступ до інформації, що становить суспільний інтерес. Ця колізія вирішується шляхом укладання угод про конфіденційність, у яких чітко визначаються межі розголошення інформації та порядок її використання [1].

Міжнародний досвід демонструє високий потенціал медіації у сферах, де конфлікти є типовими, повторюваними та мають значним адміністративний характер. Наприклад, у податкових органах Австралії програми ADR активно застосовуються для швидкого й ефективного врегулювання спорів, що підвищує довіру до податкової служби та істотно зменшує навантаження на суди. Подібна практика може бути успішно інтегрована й в Україні, особливо у сферах, де кількість адміністративних скарг є значною.

Серед основних переваг медіації у публічно-правових відносинах варто виокремити: скорочення строків вирішення спорів; зменшення навантаження на судову систему; підвищення довіри громадян до органів влади; поліпшення якості адміністративних рішень; формування культури комунікації між державою та

громадянами.

Однак існують і ризики: можливе домінування публічного органу внаслідок нерівності сторін, імовірність виходу за межі компетенції, небезпека зловживання конфіденційністю та наявність колізій між принципами прозорості й таємності [5, с. 61].

Так, медіація не замінює принцип законності та адміністративний контроль у публічно-правових відносинах, проте істотно підсилює їх завдяки діалоговому, превентивному та гнучкому підходам до врегулювання спорів. Вона сприяє перетворенню потенційно конфліктних ситуацій на конструктивні переговори, що запобігає ескалації та зменшує потребу у судовому втручанні. Українське законодавство вже створює належні умови для подальшого розвитку медіації, однак для її повноцінної реалізації необхідно удосконалювати внутрішні адміністративні процедури, підвищувати кваліфікацію публічних службовців та впроваджувати сучасні цифрові інструменти. За умови комплексного розвитку інститут медіації може стати дієвим засобом запобігання конфліктам і підвищення ефективності публічного управління.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20.

4. Басова І. Медіація в умовах воєнного стану. *Наукові праці МАУП. Серія: Юридичні науки.* 2024. С. 70.

5. Киришко О. В. Медіація як альтернатива судовому розгляду: перспективи для адвокатів. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XXI Міжнар. наук.-практ. конф.(Луцьк, 13-14 вересня 2024 р.), Луцьк. 2024. С. 61- 63.

Ірина КАНИШЕВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З появою штучного інтелекту (далі – ШІ) у житті людини розпочалися суттєві зміни, що відкрили нові можливості та трансформували звичні сфери діяльності. Цей процес вплинув на різні аспекти суспільного життя, включаючи професійну сферу. Винятком не стала і юридична діяльність, у якій нові технології ШІ повільно змінюють звичні нам підходи до здійснення правової роботи та аналізу інформації.

Ця тема важлива тому, що суттєвий розвиток цифрових технологій потребує адаптації до нових умов правової системи. Використання ШІ відкриває нові можливості, дає потенціал для підвищення ефективності та автоматизує буденні процеси. Одночасно це спричиняє ряд теоретичних та практичних питань, таких як питання відповідальності за помилки системи, законності дій ШІ та забезпечення достовірності отриманих результатів.

На сьогодні ШІ значно полегшує роботу юристів. З’явилася можливість обробки величезної кількості інформації та здатність використання машинного навчання для аналізу даних за допомогою нових технологій [1]. Це дає змогу зосередитися на більш складних правових завданнях та звільнитися від рутинних процедур. ШІ також допомагає визначати способи досягнення поставлених цілей та використовувати моделі прийняття рішень [2], але все-таки остаточне рішення залишається за людиною, адже ШІ не зважає на моральні та етичні засади.

Разом з цим ШІ робить правову допомогу більш ефективнішою та доступною для суспільства, адже вона скорочує витрачання часу та коштів на консультації з фахівцями [3]. В. Цьомра, С. Корильчук та Д. Оленюк, досліджуючи це питання, зазначили, що «автоматизоване складання документів та впровадження онлайн-правосуддя здатні знизити вартість

юридичних послуг. Це відкриває доступ для більш широкого кола громадян та підвищує економічну ефективність у правовій системі» [4]. І. Варава передбачає, що в майбутньому юридичні та фізичні особи зможуть самостійно знаходити шляхи вирішення особистих правових проблем, звертаючись до послуг юридичного аутсорсингу лише в окремих випадках [5, с. 52]. За таких обставин від юриста вимагатимуть не лише високих професійних знань, а й аналітичних навичок та вміння використовувати великий обсяг інформації, обробленою ШІ, для вирішення складних правничих завдань.

Незважаючи на нові можливості, також з'явилися багато нових викликів. Використання ШІ породжує питання відповідальності тому, що у разі помилок незрозуміло хто несе відповідальність – розробник, користувач чи організація [6]. Також сучасні моделі можуть надавати відповіді, які не базуються на фактах, але виглядають переконливо, тому необхідно забезпечувати їхню надійність, правдивість та точність [7]. Крім того, важливо враховувати етичні аспекти, такі як захист даних клієнтів, конфіденційність інформації та запобігання можливим ризикам [8].

Ще одним важливим аспектом є зміна ролі юриста у майбутньому, адже для ефективної роботи з новими технологіями необхідно поєднувати класичні правові знання з аналітичними навичками та цифровою грамотністю. Важливим буде вміння працювати з даними, оцінювати прогнози ШІ та навчитися приймати рішення з врахуванням етики та відповідальності. Таким чином, ШІ не замінює професію юриста, а допомагає розвивати ефективність правової роботи та дає нові можливості для професійного зростання.

Отже, інтеграція ШІ у юридичну діяльність є перспективним напрямом та відкриває нові можливості, що підвищить ефективність роботи та доступність юридичної допомоги. Одночасно використання ШІ ставить перед людством нові виклики, пов'язані із законністю, відповідальністю та етикою. Правники повинні вміти безпечно та ефективно використовувати технології, а технологія має доповнювати правника, а не замінювати його.

Список використаних джерел

1. Войнов М. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? Українська гельсінська спілка з прав людини. 2024. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyy-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnolohii-zaminyty-suddiv/ (дата звернення: 12.11.2025)

2. Юридична практика. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. Національна асоціація адвокатів України. 2023. URL: https://unba.org.ua/publications/8263-shtuchnij-intelekt-problemi-ta-perspektivi-pravovogo-regulyuvannya-v-ukraini-ta-es.html (дата звернення: 12.11.2025)

3. Морозова К. Штучний інтелект в юриспруденції. Виклики, загрози, перспективи. European Business Association. 2024. URL: https://eba.com.ua/shtuchnyj-intelekt-v-yurysprudentsiyi-vyklyky-zagrozy-perspektyvy-2/ (дата звернення: 12.11.2025)

4. Цьомра В. Ю., Корильчук С. Т., Оленюк Д. О. Розвиток штучного інтелекту в сучасній юриспруденції. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. №38. С. 100-108. (дата звернення: 12.11.2025).

5. Варава І. Інновації у професійній діяльності юристів: використання потужностей штучного інтелекту. Інформація і право. 2020. № 1 (32). С. 47-54. (дата звернення: 12.11.2025)

6. Харебава Т. Авторські права на об’єкт, створений штучним інтелектом. Liga Zakon. 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/225383_avtorsk-prava-na-obkt-stvoreniy-shtuchnim-ntelektom (дата звернення: 12.11.2025)

7. Гришко В. І., Вознюк С. С. Проблемні аспекти впровадження штучного інтелекту у сфері юриспруденції. Аналітичне-порівняльне правознавство. 2024. №2. С. 29-34. (дата звернення: 12.11.2025)

8. Штучний інтелект: практичні та етичні питання у роботі юриста. Higher school of advocacy. 2025. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/stucnii-intelekt-prakticni-ta-eticni-pitannia-u-roboti-iurista (дата звернення: 12.11.2025).

Юрій КЛЕКОЦЮК
здобувач вищої освіти
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник –
Надія ДЕМЧИК
доцент кафедри адміністративної
діяльності факультету правоохоронної
діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ГРОМАДЯН

Запроваджуючи воєнний стан в Україні, органи державної влади зобов'язані забезпечувати охорону та гарантування прав і свобод усім громадянам. Кожне звуження обсягу прав людей має відповідати критеріям справедливості та може здійснюватися виключно для потреб забезпечення суверенітету країни і завдань національної безпеки.

Згідно з нормативно-правовою базою, зокрема ст. 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України [1], в умовах воєнного стану допускаються обмеження у здійсненні прав та охоронюваних інтересів людей, однак лише у межах, які виявляються доречними для реалізації правового механізму воєнного стану, що визначаються першою частиною ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

На думку дослідника Д. Гриньо, механізми звуження прав і свобод як при звичайних обставинах, так і у період запровадження воєнного стану, являють собою невід'ємний складник державного правопорядку кожної демократичної держави. Характерною рисою таких заходів є те, що вони повинні здійснюватися виключно на законодавчій основі та запроваджуватися за умови узгодження з суспільним благом та безпекою держави, громадським миром, гарантуванням і захищенням людських здобутків, з одночасним врахуванням індивідуальних потреб шляхом формування справедливого компромісу [3].

Значущу роль при цьому відіграє питання забезпечення досконалості нормативно-правових актів: вони повинні мати прозору структуру, а також давати чіткі рекомендації тим суб'єктам, хто покликаний їх дотримуватися, і тим, хто забезпечує їх реалізацію на практиці.

Науковець С. О. Кузніченко значну увагу приділяв необхідності дотримання стандартів досконалості закону в процесі встановлення обмежень на здійснення прав і свобод громадян, підкреслюючи, що закон, який характеризується високим рівнем якості, має бути доступний кожній людині, та такий акт повинен обов'язково відповідати фундаментальним засадам верховенства права [4].

Важливе значення має й налагодження конструктивного діалогу між владними структурами та населенням. Під час періоду воєнного стану надзвичайно важливо, щоб суспільство було поінформоване про підстави та сутність введених обмежень; в іншому випадку навіть обґрунтовані та необхідні дії влади зустрічатимуть спротив і зростаючу недовіру громадян. Брак уточнень чи наявність суперечливої інформації найчастіше стають першопричиною розповсюдження занепокоєння або цілеспрямованих спотворень інформації, що утруднює реалізацію державних програм та стратегій.

Збереження рівноваги між потребою зберегти державу й забезпечити збереження прав людини, залежить передусім від того, наскільки державні органи здатні діяти у межах встановлених законодавством рамок, гарантувати видимість та обґрунтованість своїх розпоряджень і оперативно реагувати на факти незаконного порушення прав громадян. У подальшому варто удосконалювати систему гарантій правової захищеності, впроваджувати сучасні технічні можливості для подання клопотань про порушення та фіксації таких порушень, а також послідовно наближати законодавчу базу країни до вимог і норм європейської спільноти.

Таким чином, пошук оптимального співвідношення між нинішньою захищеністю держави та свободою громадян є безперервним процесом адаптації, і саме характер та якість державних рішень у цей складний період як для держави, так і для кожної людини, визначатиме не тільки дієвість військового захисту країни, але й характеристики тієї держави, яку отримаємо після закінчення війни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45–48. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/853/793 (дата звернення 21.11.2025).
4. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 32–36.

Богдан КНЯЖЕНЦЕВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНСТИТУЦІЯХ РАДИ ЄВРОПИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕФОРМИ

Рада Європи є однією з найвпливовіших міжнародних організацій у сфері забезпечення та захисту прав людини. Створення Європейської системи захисту прав людини, зокрема ухвалення Європейської конвенції з прав людини 1950 року та діяльність Європейського суду з прав людини, стали основою формування ефективного механізму контролю за дотриманням прав і свобод особи на континенті. Проте сучасні виклики – політичні, соціальні, технологічні та безпекові вимагають оновлення підходів і проведення реформ у цій системі. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз сучасних тенденцій розвитку механізмів Ради Європи, спрямованих на підвищення ефективності захисту прав людини в умовах глобальних трансформацій.

Найбільш вагому роль в об'єднанні всіх європейських держав на принципах демократії, верховенства права і поваги до прав людини взяла на

себе Рада Європи. Цю організацію створили 5 травня 1949 року десять країн засновниць (Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція і Швеція). Стаття 1 Статуту Ради Європи проголошує, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу [1]. Протягом своєї діяльності Рада Європи постійно розширювала спектр інструментів і механізмів, спрямованих на захист прав людини. Серед них ключовими стали ухвалення різноманітних конвенцій і протоколів, створення спеціалізованих органів моніторингу та надання рекомендацій державам-членам щодо дотримання стандартів прав людини. Особливе значення має Європейська конвенція з прав людини та діяльність Європейського суду з прав людини, які дозволяють громадянам безпосередньо звертатися за захистом своїх прав, гарантуючи незалежний та об'єктивний розгляд справ.

У своєму прагненні до євроінтеграції Україна не могла проігнорувати участь в цій найавторитетнішій загальноєвропейській міждержавній інституції у галузі правового та гуманітарного співробітництва. 14 липня 1992 року Україна подала офіційну заявку на вступ до Ради Європи, а 16 вересня 1992 року Верховній Раді України було надано статус «спеціально запрошеного гостя» у Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) [2]. З моменту набуття статусу спостерігача та подальшого приєднання до Ради Європи Україна активно впроваджує європейські стандарти у сфері захисту прав людини, адаптуючи національне законодавство до вимог Європейської конвенції та рекомендацій органів Ради Європи. Взаємодія з ПАРЄ, участь у конвенціях та програмах Ради Європи сприяють підвищенню ефективності механізмів правового захисту на національному рівні, а також зміцненню демократичних інститутів та верховенства права. Таким чином, розвиток системи захисту прав людини Ради Європи демонструє поєднання традиційних принципів міжнародного права з сучасними тенденціями реформування, що забезпечують оперативну відповідь на нові виклики та загрози. Аналіз цих процесів є важливим для розуміння сучасних механізмів забезпечення прав людини, оцінки ефективності їхньої реалізації в європейських країнах та перспектив подальшого вдосконалення системи захисту прав людини. Надзвичайно важливе значення для подальшого демократичного розвитку нашої держави має вступ у Раду Європи. У вересні 1995 р. Україна приєдналась до шести Конвенцій Ради Європи, а вже 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про приєднання до Статуту Ради Європи» [3].

Отже, розвиток системи захисту прав людини Ради Європи демонструє поєднання багаторічних традицій міжнародного права з сучасними тенденціями реформування та адаптації до нових викликів. Діяльність органів Ради Європи, зокрема Європейського суду з прав людини, впровадження

конвенцій, протоколів та механізмів моніторингу, створює ефективну платформу для забезпечення прав і свобод особи. Приєднання України до Ради Європи та активна імплементація її стандартів у національне законодавство сприяють зміцненню демократичних інститутів, верховенства права та підвищенню ефективності захисту прав людини на національному рівні. У перспективі подальші реформи та модернізація механізмів Ради Європи дозволять оперативніше реагувати на сучасні політичні, соціальні та технологічні виклики, забезпечуючи стійкий розвиток системи прав людини у Європі.

Список використаних джерел

1. Самохвалов, В. П., & Шпарик, Ю. М. Рада Європи і Україна: співробітництво в сфері захисту прав людини. 364 с..

2. У 1989 році ПАРЕ вводить статус «спеціально запрошеного гостя» для парламентських делегацій з нових демократичних країн Центральної та Східної Європи.

3. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України № 398/95-ВР від 31.10.1995. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80.

Віталій КРУТИЙ
здобувач вищої освіти
Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник –
Володимир ТЕРТИШНИК
професор кафедри
правоохоронної діяльності
Університету митної справи та
фінансів,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Спеціалізована антикорупційна прокуратура є одним із ключових інститутів у системі правосуддя України, що забезпечує боротьбу з корупцією серед високопосадовців та державних службовців. Вона була створена з метою підвищення ефективності розслідувань та притягнення до відповідальності осіб, які займаються корупційною діяльністю. В умовах, коли корупція залишається однією з найбільших загроз для демократії та правопорядку в Україні, роль Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є незамінною для забезпечення правопорядку та верховенства права. Адже корупційні

правопорушення не лише порушують закон, але й підривають довіру громадян до інститутів влади, знижують ефективність державних інституцій та порушують основні права людини, включаючи право на справедливий суд і рівність перед законом.

Актуальність дослідження ролі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в контексті захисту прав людини та забезпечення верховенства права полягає в необхідності підвищення ефективності боротьби з корупцією в Україні, яка впливає на соціально-економічний розвиток держави та її міжнародну репутацію. Порушення антикорупційних норм не тільки загрожує правам громадян, а й ставить під сумнів стабільність державних інститутів. Оскільки корупція є одним із основних факторів, які заважають ефективному функціонуванню правової системи та реалізації прав людини, дослідження ролі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є важливим для розуміння того, як цей орган сприяє зміцненню верховенства права та боротьбі за справедливість в Україні.

Передумови створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури нерозривно пов’язані із високим рівнем корупції в Україні. Одним із найбільш обговорюваних шляхів покращення ефективності протидії корупції правоохоронними засобами була інституційна реформа органів, що здійснюють досудове розслідування та кримінальне переслідування у справах про корупційні злочини. Важливість дієвої спеціалізації правоохоронних органів з боротьби проти корупції та стандарти функціонування таких спеціалізованих інституцій передбачені міжнародними договорами (ст. 36 Конвенції ООН проти корупції та ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією) та наданими Україні рекомендаціями з боку міжнародних організацій (Стамбульський план дій ОЕСР та GRECO) [1, с. 17].

Аналіз статусу та гарантій діяльності САП показує як на наявність конкуренції та недосконалості правових норм, неузгодженість повноважень САП з компетенціями Генерального прокурора, надлишкову бюрократизацію процедур та недостатню гармонізацію правових актів.

Перш за все варто визначити, що на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру покладаються такі функції: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов’язаних із корупційними або пов’язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави [2].

На нашу думку, Спеціалізована антикорупційна прокуратура відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права в Україні як процесуальний та координаційний майданчик для кримінального переслідування

високопосадової та складної корупції. Її функція – не лише доведення окремих кримінальних справ до суду, а й гарантування того, щоб злочини, пов'язані з розкраданням публічних ресурсів чи зловживанням владою, розслідувались незалежно від політичного статусу фігурантів. Таким чином, Спеціалізована антикорупційна прокуратура має прямий вплив на довіру суспільства до правосуддя і на практичну реалізацію принципу рівності перед законом.

Думається, що в законі має бути визначана функція САП – нагляд за забезпеченням верховенства права в діяльності НАБУ. Про необхідність такої функції стосовно прокуратури в цілому відносно правовідносин в країні слушно веде мову В. М. Тертишник [6, с. 162-165].

На думку С. М. Кізя, компетенція Спеціалізованої антикорупційної прокуратури не може тлумачитися вузько – як перелік прав, що випливають із закону [3, с. 111]. Науковець стверджує, що зміст компетенції повинен включати й чітко окреслене коло правопорушень, які належать виключно до юрисдикції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що дозволить уникнути дублювання повноважень і конфліктів між Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, Національним антикорупційним бюро України та іншими органами. На думку науковця, чітке визначення предмета відання Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є гарантією стабільності правозастосування і підсилює передбачуваність антикорупційної політики.

Ми підтримуємо цю думку. Сьогодні існують реальні проблеми з дублюванням функцій між антикорупційними інституціями, що призводить до затягування справ. Чітке й однозначне законодавче визначення компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури дозволить уникнути маніпуляцій щодо підслідності та сприятиме більшій ефективності розслідувань.

У своїх працях Є. В. Зозуля підкреслює, що ефективність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури значною мірою залежить від синхронної роботи з Національним антикорупційним бюро України, Вищим антикорупційним судом, Національним агентством з питань запобігання корупції [4, с. 28]. Науковець наголошує, що саме Спеціалізована антикорупційна прокуратура виступає процесуальним «центром» антикорупційної системи, який забезпечує юридичну чистоту розслідувань. Він підкреслює, що відсутність чітких механізмів координації може призвести до конфліктів між органами, затягування процесів і порушення процесуальних прав учасників.

На нашу думку, багато гучних антикорупційних справ «падають» у суді саме через недоліки комунікації між Національним антикорупційним бюро України та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою. На нашу думку, слід надати Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі більше інструментів процесуального керівництва та забезпечити чіткі регламенти взаємодії між інституціями.

У своїй роботі І. В. Глиняний підкреслює, що антикорупційні органи, у тому числі Спеціалізована антикорупційна прокуратура, є гарантом реалізації державної антикорупційної політики, а також важливою ланкою у забезпеченні прав людини [5, с. 65]. Він наголошує, що розкрадання державних ресурсів і корупційні схеми в органах влади прямо порушують соціальні та економічні права громадян. Тому діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виступає не тільки як каральний механізм, але й як спосіб захисту суспільних інтересів.

Корупція – це завжди порушення прав людини, а тому діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури має оцінюватися не лише через призму кримінального права, а й через призму захисту публічних інтересів.

Таким чином, з точки зору захисту прав людини, робота Спеціалізованої антикорупційної прокуратури має подвійний характер: з одного боку, ефективне розслідування корупції захищає фундаментальні права громадян – право на справедливе розпорядження публічними ресурсами, на доступ до якісних послуг та на політичну рівність; з іншого – право підозрюваних на справедливий судовий розгляд і належні процесуальні гарантії має бути неухильно дотримано в кожній справі.

Наразі одним із найсерйозніших викликів для здатності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури забезпечувати верховенство права є політичний тиск та законодавчі зміни, які можуть послаблювати її автономію. Міжнародні організації та правозахисні групи застерігали, що окремі законодавчі ініціативи, ухвалені або запропоновані останнім часом, підривають гарантії незалежності антикорупційних органів і створюють ризики для ефективного розслідування корупції на високому рівні.

Для збереження і підсилення ролі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури у захисті верховенства права і прав людини науковці та експерти рекомендують комплексний підхід: законодавчі гарантії незалежності та прозорих процедур призначення/звільнення посадових осіб, належне фінансування і кадрове забезпечення, механізми підзвітності без політичного втручання, а також тісна співпраця з громадянським суспільством і міжнародними партнерами для впровадження кращих практик. Отже, Спеціалізована антикорупційна прокуратура може бути потужним інструментом утвердження правової держави, але лише за умов реальної незалежності, дотримання процесуальних гарантій і системного підходу до реформ.

Список використаних джерел

1. Бєлоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Яворська В. Роль процесуального керівника – прокурора спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовій стадії процесу: звіт за результатами дослідження. Київ: Експертний центр з прав людини, 2018. 145 с.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top.

3. Кізь С. М. Уточнення сутності та змісту компетенції Спеціалізованої антикорупційної

прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 111-115.

4. Зозуля Є. В. Система спеціалізованих антикорупційних органів на сучасному етапі державотворення України (правові, організаційні та функціональні аспекти взаємодії). *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2024. № 1. С. 27-36.

5. Глиняний І. В. Роль правоохоронних органів у реалізації антикорупційної стратегії держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. № 90. С. 64-75.

6. Тертишник В. М. Функції та гарантії діяльності прокурора і слідчого в умовах правничої демократії та в змагальному кримінальному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2025. №1. С. 159-165. DOI https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-1-25.

Наталія КОБКА
здобувач вищої освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Науковий керівник –
Марина СМОЛЯРОВА
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗНАЧЕННЯ

Морально-психологічне забезпечення працівників поліції є важливим складником системи управління персоналом органів внутрішніх справ та одним із ключових чинників ефективності правоохоронної діяльності. Служба в поліції пов'язана з постійними стресогенними факторами, ризиком для життя, необхідністю приймати швидкі рішення в умовах невизначеності та взаємодіяти з різними категоріями населення. У таких умовах психологічна стабільність та високий рівень моральної культури працівників набувають особливого значення. Вони забезпечують не лише професійну витривалість поліцейського, а й формують довіру громадян до правоохоронної системи.

Професійна діяльність поліцейського належить до категорії високоризикових і соціально відповідальних професій. В умовах воєнного стану зростання рівня злочинності, соціальної напруги та непередбачуваності оперативної обстановки, потреба у надійній системі психологічної підтримки працівників поліції є досить актуальною. Наразі це є одним із ключових

проблемних питань у наукових дослідженнях, присвячених формуванню у поліцейських психологічної готовності до професійної діяльності, збереженню їх емоційного здоров'я та профілактиці професійного вигорання. Як зазначає Т. Мітенко, працівники правоохоронних органів регулярно стикаються з високим рівнем стресу, ризиком отримання психологічних травм, перебувають у потенційно небезпечних та емоційно напружених ситуаціях. У таких умовах системне надання психологічної підтримки є необхідною передумовою зміцнення їхньої стійкості, підвищення ефективності службової діяльності та запобігання негативним професійним наслідкам [1, с. 115].

Морально-психологічне забезпечення розглядається як комплекс заходів організаційного, виховного, освітнього та психологічного характеру. Воно охоплює формування професійної свідомості, розвиток моральної культури, підтримання позитивної мотивації до служби, профілактику психологічних ризиків та забезпечення емоційної стабільності працівників. Його основні компоненти включають:

– моральне забезпечення, що сприяє формуванню таких цінностей, як патріотизм, відповідальність, чесність, гуманізм та дотримання етичних норм;

– психологічне забезпечення, яке охоплює психодіагностику, психологічну підготовку, консультування, профілактику та корекцію психологічних станів;

– психологічний супровід службової діяльності, спрямований на моніторинг психоемоційного стану працівників, виявлення осіб із ризиком емоційного виснаження чи девіантної поведінки;

– соціально-психологічну адаптацію, що є важливою як для новопризначених працівників, так і для тих, хто повернувся із зон бойових дій чи пережив надзвичайні ситуації.

Для ефективного виконання професійних обов'язків поліцейський має володіти такими морально-психологічними якостями, як: почуття обов'язку, справедливості, витримка, рішучість, гуманність, комунікативність, емоційна стійкість, толерантність. Особливу роль відіграє розвиток стресостійкості, адже поліцейський постійно стикається із конфліктними, агресивними чи травматичними ситуаціями [2, с.7].

Однією з найбільш поширених проблем у роботі поліцейських є професійне вигорання, що проявляється через емоційне виснаження, зниження емпатії, втрату мотивації, байдужість до виконання службових обов'язків та зниження ефективності роботи. Основними причинами формування емоційного вигорання є хронічний стрес, надмірні службові навантаження, конфлікти з керівництвом або громадянами, дефіцит часу для відновлення, недостатнє суспільне визнання. Своєчасна профілактика професійного вигорання повинна стати одним із пріоритетів психологічних служб поліції.

Важливим чинником ефективної роботи підрозділу є морально-психологічний клімат. Згуртованість, довіра, взаємоповага, готовність до

взаємодопомоги значною мірою визначають успішність оперативних дій та психологічну стійкість кожного поліцейського. Конфлікти, несправедливість, неефективна комунікація чи надмірна конкуренція, навпаки, можуть негативно впливати на моральний стан особового складу та знижувати ефективність діяльності.

Важливу роль у формуванні та підтриманні позитивного психологічного клімату відіграє керівник поліцейського підрозділу. Його компетентність, комунікативні навички, особистий приклад, стиль управління та готовність підтримувати підлеглих визначають рівень довіри, професійної мотивації та психологічного комфорту в колективі. Керівник має володіти основами психологічної діагностики, вміти вчасно розпізнавати ознаки професійної дезадаптації та створювати умови для розвитку колективної згуртованості.

Отже, морально-психологічне забезпечення діяльності поліцейських є системним процесом, що інтегрує психологічні, організаційні та виховні заходи і спрямований на збереження психічного здоров'я, формування стійкої професійної мотивації та моральної зрілості працівників. У сучасних умовах реформування Національної поліції України цей напрям має бути пріоритетним та включати постійну підготовку особового складу, удосконалення психологічних служб, впровадження інноваційних методів роботи з персоналом і підвищення уваги до емоційного добробуту правоохоронців. Забезпечення морально-психологічної стабільності працівників поліції сприяє зміцненню правопорядку, підвищенню авторитету правоохоронних органів та гарантуванню безпеки громадян.

Список використаних джерел

1. Мітенко Т. Особливості реалізації системи психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 112–120.

2. Шинкаренко І. О. Психологічні рекомендації працівнику Національної поліції під час дій в екстремальних умовах : наук.-метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2020. 56 с.

Аліна КОВАЛЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

УЧАСНИКИ МЕДІАЦІЇ: ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Медіація як інструмент альтернативного врегулювання спорів посідає важливе місце у сучасних правових системах, оскільки дозволяє ефективно та гнучко вирішувати конфлікти у цивільній, господарській, корпоративній, сімейній та інших сферах суспільних відносин. Результативність цієї процедури значною мірою залежить від її учасників, їхнього правового статусу, визначених законом прав та обов'язків, а також від якості комунікації між ними. Традиційно до учасників медіації належать сторони конфлікту (фізичні чи юридичні особи), медіатор, а також – за потреби – представники або консультанти, які надають експертну чи правову допомогу.

Відповідно до Закону України «Про медіацію» 2021 року, медіація визначається як позасудова, добровільна, конфіденційна та структурована процедура, у межах якої сторони за сприяння медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати вже існуючий конфлікт шляхом переговорів [1]. Хоча медіація є неформальною, вона має чітко структуровані етапи, що забезпечують логічну послідовність комунікації, прогностичність результатів та можливість контролювати динаміку процесу.

Сторони медіації мають широкий спектр прав, що гарантують їхню автономію та реальну можливість впливати на зміст процедури. До ключових прав належать: добровільна участь у процесі та свобода припинити його у будь-який момент; право на конфіденційність, що охоплює нерозголошення інформації, отриманої під час переговорів; право пропонувати варіанти вирішення спору, порушувати питання, отримувати роз'яснення щодо процедурних аспектів медіації; право залучати експертів, консультантів або представників.

Водночас реалізація цих прав нерозривно пов'язана із виконанням обов'язків: добросовісно представляти факти, поважно ставитися до позиції іншої сторони, дотримуватися правил процесу та утримуватися від дій, що

можуть підірвати атмосферу конструктивного діалогу. Як зазначається в юридичній літературі, саме недобросовісність сторін або маніпуляції інформацією є чинниками, які істотно знижують ефективність медіації та можуть створити підстави для правових наслідків [2, с. 35].

Медіатор є центральною фігурою процедури – нейтральним посередником, який забезпечує дотримання принципів медіації та сприяє продуктивному діалогу. Він має право визначати процесуальні рамки, обирати методики комунікації, ставити уточнювальні питання та формувати безпечне середовище для висловлення сторін. При цьому медіатор не ухвалює рішення щодо суті спору та не має повноважень примушувати сторони до будь-яких домовленостей.

До основних обов'язків медіатора належать: забезпечення процесуальної рівності та доступності для всіх учасників; суворе дотримання конфіденційності; неупередженість і незалежність від сторін; дотримання професійних та етичних стандартів; володіння спеціальними знаннями щодо психології конфлікту, технік комунікації, правового регулювання спорів [3, с. 352].

Компетентність медіатора є визначальною для якості медіаційного процесу. Наявність спеціальної підготовки дозволяє йому не лише керувати процедурою, але й розпізнавати приховані інтереси, емоційні бар'єри та динаміку розвитку конфлікту.

Слід акцентувати увагу, що ефективна взаємодія учасників медіації ґрунтується на поєднанні кількох принципів: добровільності, рівності, взаємоповаги та активного слухання. Комунікація між сторонами має відбуватися на основі відкритості до діалогу та готовності розглядати альтернативні варіанти вирішення спору. Дослідження свідчать, що саме якість взаємодії і рівень довіри між сторонами є визначальними чинниками досягнення довготривалих і стабільних домовленостей [4, с. 89].

Залучення представників або експертів може підвищити якість технічних чи юридичних аспектів переговорів, однак не зменшує відповідальності сторін за зміст і виконання досягнутого рішення. Кожен учасник має зберігати активну позицію, брати участь у формуванні рішень і не перекладати відповідальність на медіатора чи консультантів.

Таким чином, права, обов'язки та характер взаємодії учасників медіації формують структурну основу всієї процедури та визначають її результативність. Вони забезпечують баланс між автономією сторін і процесуальною упорядкованістю, що є критично важливим для успішного врегулювання конфліктів у досудовій формі. Розуміння психологічної та правової природи участі сторін дозволяє підвищити якість медіації, зменшити конфліктогенність суспільних відносин та створити передумови для розвитку професійних стандартів у сфері медіаторської діяльності. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення культурних, соціальних і психологічних факторів впливу на поведінку учасників медіації та удосконалення етичних норм роботи медіаторів у різних галузях права.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.
2. Бляхарський Я.С., О.С. Філюк, А.О., Лазарева. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн. *Академічні візії*. 2024. С. 35
3. Ковальська Н. М., В. М. Демченко. Управлінський конфлікт і медіація як засіб його вирішення. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. С. 352-358.
4. Слома В. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. С. 89-93.

Дар'я КОВАЛЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ.

Науковий керівник –
Юлія РАШЕД
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ

У сучасних умовах національного відновлення після збройної агресії питання забезпечення рівності людей з інвалідністю набуває особливої ваги. Війна спричинила стрімке збільшення кількості громадян, які отримали фізичні або психологічні ушкодження, що потребують довготривалої реабілітації, соціальної підтримки та адаптації до нових умов життя. У державному управлінні це сформувало новий вимір соціальної політики, який полягає не лише у виконанні стандартних зобов'язань, а у створенні комплексної стратегії рівних можливостей у всіх сферах життя. У цьому контексті рівність означає не лише недискримінацію, а насамперед — доступність послуг, участь у суспільному житті, економічні можливості та повну інтеграцію у процеси відбудови країни.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» підкреслює, що держава зобов'язана забезпечити умови для

реалізації прав, участі у житті суспільства та створення безбар'єрного середовища [1]. Проте реалії повоєнного часу показують, що формальні гарантії мають трансформуватися у конкретні механізми. Зруйнована інфраструктура, нестача доступного транспорту, недостатня кількість реабілітаційних центрів — усе це суттєво ускладнює надання якісних послуг людям з інвалідністю. Тому політика держави повинна орієнтуватися на практичні інструменти відновлення, інтегруючи принципи доступності у всі проєкти реконструкції.

Доступність інфраструктури — один із ключових викликів. Державні будівельні норми ДБН В.2.2-40:2018 передбачають обов'язкові вимоги до інклюзивності будівель, але їх виконання потребує реального контролю на етапі реконструкції [2]. Під час відбудови шкіл, лікарень, житлових будинків, адміністративних споруд важливо закладати інклюзивність як базовий принцип. У багатьох громадах уже почали створювати універсальні громадські простори, адаптовані з урахуванням потреб маломобільних груп. Це свідчить, що інклюзивність може стати частиною державної політики нового покоління — політики, у якій враховуються потреби кожної людини.

Особливо актуальним стає питання реабілітації. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» визначає основні принципи надання реабілітаційних послуг, але у практиці їх доступність є недостатньою через зростання кількості поранених та обмежені ресурси системи охорони здоров'я [3]. Важливо створювати реабілітаційні центри в регіонах, підвищувати кваліфікацію спеціалістів, запроваджувати сучасні методи фізичної, психологічної та соціальної реабілітації. Крім того, люди з інвалідністю потребують комплексного супроводу: психологічної допомоги, професійної орієнтації, юридичної підтримки, доступу до інформаційних ресурсів.

Ринок праці також потребує глибоких змін. Квоти на працевлаштування, передбачені Законом України «Про зайнятість населення», формально діють, але суттєвого впливу на економічну активність людей з інвалідністю не мають [4]. Успішна модель має включати інклюзивні робочі місця, фінансові стимули роботодавцям, розвиток дистанційних форм праці та підтримку самозайнятості. В умовах цифровізації важливо створювати онлайн-платформи для навчання та професійної перепідготовки. Це відкриває можливості для працевлаштування людей з різними формами інвалідності, включаючи тих, хто втратив можливість працювати фізично.

Ще одним суттєвим напрямом є цифрова інклюзія. Закон України «Про електронні комунікації» передбачає доступність електронних сервісів, але повна адаптація державних систем, включаючи платформу «Дія», потребує додаткових інструментів — озвучення, субтитрування, адаптованих інтерфейсів [5]. У період відновлення цифрові платформи стають критично важливими, адже дозволяють людям отримувати послуги дистанційно навіть за умов обмеженої мобільності.

Особливо важливо підкреслити роль людей з інвалідністю як активних

учасників відновлення. Принцип активної участі («нічого для нас без нас») повинен стати базовим у формуванні державних рішень. Це означає врахування досвіду та поглядів людей з інвалідністю у плануванні громадського простору, соціальних програм, освітніх ініціатив і політик зайнятості. Реалізація подібного підходу сприятиме створенню цілісної, ефективної та справедливої моделі інклюзивної держави.

Таким чином, державна політика забезпечення рівності людей з інвалідністю в умовах відновлення має бути системною, комплексною та орієнтованою на майбутнє. Йдеться не лише про компенсацію втрат, а про створення інклюзивного суспільства, де кожна людина, незалежно від стану здоров'я, має доступ до можливостей, гідні умови життя та перспективу розвитку. Це стратегічне завдання, що визначає рівень демократії та соціальної відповідальності держави, а також формує нову філософію повоєнної відбудови — філософію безбар'єрності, рівності та людяності.

Це означає врахування досвіду та поглядів людей з інвалідністю у плануванні громадського простору, соціальних програм, освітніх ініціатив і політик зайнятості. Реалізація такого підходу сприятиме створенню цілісної, ефективної та справедливої моделі інклюзивної держави.

Список використаних джерел

1. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12 (Дата звернення: 12.11.2025).
2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення : ДБН В.2.2-40:2018. URL: https://dreamdim.ua/files/dbn-v2240-2018.pdf (Дата звернення: 12.11.2025).
3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20 (Дата звернення: 12.11.2025).
4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17 (Дата звернення: 12.11.2025).
5. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20 (Дата звернення: 12.11.2025).

Олександра КОВЕРЗАЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: ЛЕГАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття цивільно-правового зобов'язання визначено на законодавчому рівні у ст. 509 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Зокрема, у цій статті на рівні норми-дефініції вказано: «зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1].

Поряд із загальним визначенням поняття цивільно-правового зобов'язання та його ознак, властивих для усіх зобов'язань цивільно-правового характеру, в науковій та навчальній літературі виокремлюються певні їх види. Класифікація цивільно-правових зобов'язань здійснюється за різними критеріями, використовуючи які, передбачається їх поділ на групи. В сукупності вони складають єдину систему, але кожна з груп, виокремлена за певними критеріями, визначає свою специфіку.

Одним із найважливіших критеріїв, покладених в основу відповідної класифікації, є підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань. За цим критерієм зобов'язання цивільно-правового характеру поділяють на договірні і недоговірні (позадоговірні).

Відповідно до їх назви договірні зобов'язання виникають на підставі договорів – домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Такі підстави виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру зазначені у ст. 626 ЦК України, а також у ст. 179 Господарського кодексу (далі – ГК) України

[2]. Щоправда, останній втратив чинність з 28 серпня 2025 року на підставі Закону України від 09.01.2025 р. № 4196-IX [3].

Недоговірні (позадоговірні) зобов'язання виникають не з договору, а на підставі іншого юридичного факту. Такими фактами можуть виступати односторонній правочин, публічна обіцянка винагороди, заподіяння шкоди і т. ін.

Крім того, слід зауважити, що зобов'язання, як і цивільні правовідносини в цілому, виникають при настанні певних юридичних фактів, що є підставами виникнення зобов'язань. Так, цивільно-правові зобов'язання можуть виникнути на підставі одного юридичного факту чи декількох. З певними юридичними фактами пов'язується не лише виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру, а й їх зміна та припинення.

Згідно з положеннями, викладеними у ч. 2 ст. 509 ЦК України, «зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу». Зазначена стаття має назву «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків». У ній зазначено:

«1. Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

2. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

1) договори та інші правочини;

2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

4) інші юридичні факти.

3. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

4. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування.

5. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

6. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події» [1].

У залежності від визначеності змісту цивільно-правові зобов'язання поділяють на однооб'єктні, альтернативні, факультативні.

Однооб'єктне цивільно-правове зобов'язання виникає у випадку, коли чітко визначений об'єкт такого зобов'язання. На цій підставі кредитор має право вимагати від боржника виконання конкретно визначеної дії.

Альтернативним є цивільно-правове зобов'язання, в якому боржник має можливість обрати спосіб виконання певного обов'язку, якщо інше не передбачено законом або договором. Виконання обов'язку може передбачати

здійснення однієї з кількох дій, право вибору якої належить, як за правило, боржникові. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 684 ЦК України, у разі передання за договором купівлі-продажу некомплектного товару покупець має право вимагати від продавця за своїм вибором пропорційного зменшення ціни або доукомплектування товару в розумний строк [1].

Факультативні зобов'язання виникають у разі, якщо боржник зобов'язаний виконати на користь кредитора конкретну дію, але йому надається можливість замість цієї дії виконати іншу. Наприклад, коли боржник зобов'язується передати кредитору певну річ, але у разі неможливості, за згодою сторін, боржник може надати іншу річ або сплатити її вартість.

Залежно від спрямованості виділяють егулятивні та охоронні зобов'язання.

За своїм значенням розрізняють також основні (головні) та додаткові (акцесорні) зобов'язання.

Основні (головні) зобов'язання можуть існувати самостійно без додаткового зобов'язання (наприклад, договір купівлі-продажу, поставки, перевезення тощо).

Додаткові (акцесорні) зобов'язання можуть виникнути лише у разі наявності головного зобов'язання, а також з метою забезпечення належного виконання відповідного обов'язку. Наприклад, угода про заставу, що виступає як додаткове зобов'язання, може виникнути лише для забезпечення обов'язків основного договору й відповідного зобов'язання.

Залежно від персоніфікації суб'єктів вирізняють неперсоніфіковані та фідуціарні (особисті) зобов'язання.

Загалом цивільно-правові зобов'язання можна поділити за об'єктами та предметами, за суб'єктами, а також сферами правового регулювання, в яких виникають ці зобов'язання. За останнім критерієм можна виділити зобов'язання, що виникають, наприклад, з різних видів договорів – передачі майна у власність, виконання робіт, надання послуг і т. ін.

Крім того, зобов'язання цивільно-правового характеру виникають не тільки безпосередньо в цивільних правовідносинах, але й інших. Зокрема, до зобов'язань цивільно-правового характеру можна віднести, наприклад, майново-господарські зобов'язання, якими, відповідно до ч. 1 ст. 176 ГК України, «визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку» [2].

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.12.2025).

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив

чинність 28.08.2025 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.12.2025).

3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 01.12.2025).

Вікторія КОЗАК
здобувач вищої освіти
Львівського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ

У сучасному світі цифрові технології постійно проникають в усі аспекти нашого життя, зокрема у майнові відносини, що висуває на передній план питання спадкування цифрових активів. Під терміном «цифрові активи» розуміються різноманітні об’єкти, такі як електронна пошта, хмарні сховища, акаунти в соціальних мережах, криптовалюти, NFT, доменні імена, цифрові фотографії, відеоархіви, електронні гаманці тощо. Це зумовлює необхідність адаптації цивільного законодавства до умов цифрового середовища, оскільки нинішнє законодавство України ще не містить чітких положень щодо спадкування таких активів.

Згідно зі ст. 1216 Цивільного кодексу України, спадкуванню підлягають усі права та обов’язки, які не припинились через смерть і можуть бути передані іншій особі [1]. Проте часто цифрові активи не мають чітко визначеного правового статусу, що ускладнює їх включення до спадкової маси. Наприклад, цифрові файли чи акаунти можуть водночас вважатися як об’єкти інтелектуальної власності та особистих немайнових прав, які не підлягають передачі. Особливо проблематичною є ситуація з акаунтами в соціальних мережах або на платформах, де згідно з умовами користування вони належать не особі, а компанії-постачальнику послуг.

Такі платформи як Facebook, Instagram, Google мають власну політику щодо «цифрової спадщини», яка часто передбачає видалення акаунтів або їх архівацію, а не передачу третім особам. Це обмежує можливості спадкоємців у реалізації їхніх спадкових прав. Спадкування криптовалют також пов’язане

з певними труднощами. Вони функціонують на основі блокчейн-технологій і не мають централізованого управління.

Відсутність приватного ключа чи пароля може позбавити доступу до активу навіть самого спадкодавця, не кажучи вже про його спадкоємців. У таких випадках актив фактично зникає, що суперечить принципу універсальності спадкування та праву на власність. Українське законодавство ще не надає чіткої правової кваліфікації криптовалют, хоча у 2022 році був прийнятий Закон України «Про віртуальні активи» [2]. Разом із тим питання спадкування у цьому законі не визначено детально, що створює нормативний вакуум. Через це адвокатам і нотаріусам необхідно використовувати аналогію права, опираючись на загальні положення про спадкування та захист майнових прав.

На сьогодні в Україні бракує рекомендацій або методичних вказівок щодо створення заповітів, які включають цифрові активи, що збільшує ризик втрати значної частини спадкового майна. В юридичному середовищі пропонують впровадження «цифрових заповітів», які містять інструкції для доступу до цифрових активів та їх управління після смерті [3]. Також слід враховувати конфіденційний характер багатьох цифрових активів, які регулюються законом про захист персональних даних. У таких ситуаціях права спадкоємців можуть суперечити праву на приватність спадкодавця, особливо якщо цифрова інформація містить особисті, професійні чи службові таємниці.

В умовах відсутності спеціального правового регулювання, центральну роль у забезпеченні захисту цифрових активів після смерті особи має відігравати правова практика, яка все ще формується. Юристи радять за життя подбати про цифрову спадщину: створювати цифрові інвентаризаційні списки, оформляти цифрові довіреності, шифрувати ключі від гаманців та передавати їх довіреним особам. Міжнародний досвід показує, що регулювання спадкування цифрових активів вимагає міждисциплінарного підходу – інтеграції цивільного, інформаційного, спадкового та міжнародного приватного права.

Деякі країни вже встановили законодавчі норми, що дозволять спадкоємцям звертатися до суду для доступу до цифрових облікових записів, за умови дотримання етичних та технічних критеріїв. При реформуванні цивільного законодавства України важливо встановити юридичне визначення цифрового активу як об’єкта цивільних прав, визначити його можливість успадкування і закріпити правила цифрової ідентифікації спадкоємців. Це сприятиме реалізації прав на спадщину в цифрову епоху і допоможе узгодити правові норми з міжнародною практикою.

Отже, питання спадкування цифрових активів є одним із сучасних викликів цивільного права, що потребує термінового правового врегулювання. В результаті цифрової трансформації суспільства втрата доступу до таких активів без можливості їх успадкування не лише зменшує обсяг спадкового

майна, але й порушує принцип рівності у спадкових правовідносинах. Правова доктрина та законодавство мають швидко адаптуватися до змін і забезпечити спадкоємцям реальні інструменти захисту цифрової власності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.

3. Ларченко М., Ткач О. Юридичне оформлення процесу спадкування цифрових активів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. № 13. URL: DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-08.

Андрій КОЛЯДА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ЛОПАЄВА
старший викладач
кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ТАКТИЧНОЇ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАПОБІГАННІ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Тактична вогнева підготовка посідає провідне місце у системі професійного становлення співробітників поліції, адже вона є базовою складовою ширшої тактико-спеціальної підготовки, спрямованої на формування компетентностей, необхідних для роботи як у стандартних умовах, так і в ситуаціях підвищеної небезпеки. Саме результативне оволодіння цією ділянкою службової підготовки забезпечує здатність правоохоронців своєчасно реагувати на загрози, діяти впевнено й раціонально, а також ухвалювати рішення, які відповідають як нормам права, так і вимогам безпеки.

Провідну роль у вогневій підготовці відіграє практична стрільба, що покликана формувати в працівників поліції не просто техніку володіння зброєю, а здатність діяти у сценаріях, наближених до реальних оперативних умов. Під час таких тренувань поліцїянти моделюють різні види загроз: неочікувану атаку, спроби нападу, небезпечну поведінку злочинця, від якої

слід захистити цивільних осіб. Відпрацювання типових і комбінованих ситуацій дозволяє сформувати усталені, автоматизовані реакції, які під час спецоперацій дають змогу уникнути хаотичності або помилкового застосування зброї [2, с.321].

Важливим елементом є також формування психологічної готовності до екстремальних умов. Психологічний компонент тактико-вогневої підготовки передбачає здатність контролювати емоції, діяти у стресі та швидко адаптуватися до динамічної зміни подій. Недостатня увага до цього напряму здатна призвести до серйозних помилок, зокрема до необґрунтованого застосування сили або неправильного оцінювання загрози. Тренування із застосуванням стрес-факторів, гучних звуків, агресивних рухів умовного противника сприяють формуванню внутрішньої стійкості, що надалі забезпечує виваженість і контрольованість дій поліцейського під час реальних операцій.

Коли вогнева підготовка здійснюється системно, модель поведінки працівника поліції набуває чіткості, а його рішення передбачуваності та професійної обґрунтованості. Це прямо впливає на дотримання прав людини, адже добре підготовлений співробітник здатен застосовувати зброю виключно в тих випадках, коли цього дійсно вимагає ситуація. Глибоке розуміння критеріїв необхідності, пропорційності та законності дозволяє уникати надмірного або необережного використання сили [1, с. 109].

Варто наголосити, що тактична вогнева підготовка не є ізольованим напрямом. Вона інтегрована у більший комплекс службової підготовки, що включає фізичне тренування, тактичну підготовку, спеціальну підготовку з питань вибухотехніки, тактики затримання, дій в умовах масових заворушень, операцій у закритих приміщеннях або місцевостях зі складним рельєфом. Така інтеграція забезпечує поліціянту здатність комплексно оцінювати ситуацію, передбачати варіанти розвитку подій, обирати безпечнішу та ефективнішу тактику, а головне – зберігати життя людей та знижувати ризики для цивільних.

Особлива роль тактико-вогневої підготовки проявляється під час спеціальних операцій, у яких існує висока ймовірність збройного спротиву чи непередбачуваної поведінки правопорушників. На етапі затримання озброєних злочинців, проведення антитерористичних заходів або зачистки територій найменша помилка може обернутися значним ризиком як для поліцейських, так і для сторонніх осіб. Професійно підготовлений працівник у таких умовах зберігає самоконтроль, здатність оцінювати обстановку за секунди та здійснювати лише ті дії, які є необхідними й виправданими [4, с. 262].

Разом із тим ефективність вогневої підготовки неможлива без чіткого правового регулювання та високого рівня обізнаності поліцейських у нормативних актах, що визначають ліміти застосування сили. Підготовка має охоплювати не лише технічні навички, а й правові аспекти використання зброї.

Працівник поліції повинен орієнтуватися у законодавстві, яке визначає випадки та межі застосування вогнепальної сили, а також розуміти персональну відповідальність за кожен постріл [5, с.166].

Розглядаючи значення тактичної вогневої підготовки у контексті недопущення порушень прав людини, слід підкреслити, що вона виконує не лише функцію навчання професійним навичкам, а й функцію запобігання. Високий рівень підготовленості перешкоджає виникненню ситуацій, у яких працівник поліції через стрес, брак досвіду чи неправильне сприйняття загрози може перевищити повноваження або завдати зайвої шкоди. Таким чином, належна підготовка стає запобіжником, який зменшує ймовірність неправомірних дій [3, с. 373].

Отже, можна стверджувати, що тактична вогнева підготовка є ключовою умовою формування професійних, етичних і правових стандартів діяльності поліції під час спеціальних операцій. Вона визначає рівень здатності правоохоронця ефективно діяти у ситуаціях небезпеки, не порушуючи при цьому прав людини, та створює підґрунтя для довіри суспільства до інституції поліції. Її відсутність або формальний характер несуть у собі значні ризики, тоді як якісна, регулярна та комплексна підготовка гарантує законність, безпечність та професійність оперативних дій.

Список використаних джерел

1. Бодирєв Д. А. Удосконалення методики проведення практичних занять з дисципліни вогнева підготовка. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності:* матеріали І Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 22.12.2023). Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2023. Р. 234-236.

2. Наточій А. Д., Смаль П. В. Вогнева піготовка – складова професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 321–333.

3. Тимофєєв В. Вогнева підготовка курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 372-376.

4. Толкачов С., Пустовий Ю., Хара С. Вогнева підготовка – складова професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану :* зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 261-262.

5. Цуркан О. П., Голик В. А. Особливості та роль вогневої підготовки під час опанування тактико-спеціальної підготовки підрозділів Національної поліції України. *Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (в авт. ред.), (м. Кривий Ріг, 25 листоп. 2022 р.). Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 165–167.

Карина КОНОВАЛЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МИРНІ ЗАСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ: СУЧАСНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА

Мирне вирішення міжнародних конфліктів становить фундамент сучасного міжнародного права та світового порядку. Відповідно до Статуту ООН та інших міжнародних актів, держави зобов'язані шукати шляхи врегулювання спорів шляхом мирних засобів – переговорів, посередництва, арбітражу, консультацій та інших інструментів, що не передбачають застосування сили. У сучасних умовах ці механізми залишаються ключовими для підтримання глобальної стабільності, запобігання ескалації та мінімізації гуманітарних наслідків конфліктів.

Основоположні документи, що визначають принципи та процедури мирного врегулювання, включають Статут ООН (1945 р.), Першу Гаазьку конвенцію про мирне вирішення міжнародних спорів (1907 р.), Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів (1928 р.) із подальшими поправками Генеральної Асамблеї ООН, Декларацію ООН 1988 р. щодо запобігання та усунення спорів, а також Манільську декларацію 1982 р. Ці акти формують цілісну нормативну базу, що встановлює обов'язок держав вирішувати суперечки виключно мирними шляхами, забезпечуючи тим самим міжнародний мир і безпеку [1, с. 364]. Дотримання цих норм є передумовою стабільного функціонування системи міжнародних відносин.

Під міжнародним конфліктом зазвичай розуміють зіткнення двох або більше сторін міжнародних відносин у процесі реалізації несумісних інтересів або стратегічних цілей. Однак конфлікти не завжди виникають через об'єктивні національні інтереси: історичний досвід демонструє чимало війн, ініційованих через особисті амбіції лідерів або політичних режимів, що не мали справжнього зв'язку з потребами суспільства [2, с. 82]. Тому міжнародний конфлікт нерідко є наслідком суб'єктивних рішень та політичних маніпуляцій.

Відповідно до Манільської декларації, до основних способів мирного

врегулювання міжнародних спорів належать переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, а також залучення регіональних організацій чи інших погоджених сторонами механізмів [3, с. 143].

Переговори традиційно вважаються найбільш гнучким і широко застосовуваним способом вирішення міжнародних спорів. Вони можуть бути двосторонніми або багатосторонніми та здатні адаптуватися під специфіку конкретного конфлікту. Водночас переговорний процес має і певні недоліки – зокрема, ризик домінування більш потужної сторони або відсутність гарантій досягнення результату.

Добрі послуги та посередництво передбачають залучення третьої сторони для полегшення комунікації між учасниками конфлікту. Хоча ці підходи тісно пов'язані, вони відрізняються за цілями та ступенем активності посередника [4, с. 219–220]. Як приклад можна навести врегулювання конфлікту на Донбасі у 2014 році, коли переговори були проведені в Мінську. Водночас це не свідчило про повну нейтральність чи справжню посередницьку роль Білорусі, що згодом проявила політичну підтримку держави-агресора. Незважаючи на тимчасове зниження інтенсивності бойових дій, досягнуті домовленості виявилися обмежено ефективними у довгостроковій перспективі і фактично призвели до замороження конфлікту, а не до його остаточного врегулювання [5, с. 1].

Міжнародна медіація є розширеною формою посередництва та включає чіткі процедурні домовленості, визначення складу делегацій, регламенту переговорів, ролі посередника та правил взаємодії сторін. У міжнародній практиці одним із ключових принципів медіації є формула «Нічого про нас без нас», що гарантує залучення всіх сторін, інтереси яких зачіпаються. Важливим фактором успіху є участь громадянського суспільства, що здатна підвищити легітимність мирного процесу та сприяти його стійкості [3, с. 144].

Загалом мирні механізми врегулювання конфліктів залишаються пріоритетним інструментарієм сучасного міжнародного права. Вони охоплюють широкий спектр процедур – від класичних переговорів до складних багаторівневих медіаційних процесів. Однак їх ефективність визначається насамперед політичною волею учасників, відповідальністю держав за дотримання міжнародних зобов'язань і здатністю міжнародних інституцій забезпечувати контроль, моніторинг та підтримку мирних ініціатив. Приклад Мінського процесу демонструє, що навіть добре структуровані переговорні формати можуть виявитися недостатніми без реального прагнення сторін до припинення агресії та створення тривалого миру.

Список використаних джерел

1. Пайда Ю. Актуальні питання щодо мирного врегулювання міжнародних спорів. *Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин* : збір. матер. Всеукр. наук. студ. конф. (м. Одеса, 25 жовт. 2024 р.) / за ред. М. Р. Аракеляна ; уклад.: Х. Н. Бехруз,

А. С. Бугаєць, А. М. Гриб та ін. Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 364-369.

2. Чухрай Н. Специфіка міжнародних конфліктів у контексті їх правового регулювання. *Міжнародні відносини. Серія: Регіональні студії*. 2023. № 3. С. 102–107.

3. Галіахметов І. А. Міжнародна медіація як форма переговорного процесу. *Збірник наукових праць ЦДПУ ім. В. Винниченка*. 2021. Вип. 33. С. 89–93.

4. Даник Ю. М. Добрі послуги та посередництво як форми мирного вирішення міжнародних спорів. *Право і безпека*. 2021. № 3. С. 45–50.

5. Жибак А. А. Використання засобів мирного розв'язання міжнародних спорів для врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. *75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права* : зб. матер. Всеукр. наук. студ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2020 р.) / відп. вед. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. С. 256-258.

Марія КОНОВАЛОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ.

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ І ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЮДАЇЗМУ

Юдаїзм як джерело правового регулювання є унікальним явищем з точки зору історії та теорії права. Дослідження становлення юдейського права має важливе значення для розуміння розвитку правових систем загалом, адже ця традиція суттєво відрізняється від інших релігійно-правових інститутів. Юдейське право можна визначити як релігійно-правову систему, що регулює суспільні відносини в межах єврейської громади, яка сповідує юдаїзм. Воно ґрунтується на переважному застосуванні зобов’язань і заборон та історично існувало за умов відсутності власної держави як політико-територіальної організації [1, с. 50–51].

Характерною рисою юдейського права є те, що його норми поширюються насамперед на осіб єврейського походження. Це зумовлено історичними обставинами: перебуваючи в діаспорі, єврейське населення часто становило меншість і потребувало власних інструментів правового та соціального захисту. Практичне застосування норм юдаїзму найбільш яскраво проявлялося у врегулюванні сімейних, трудових та господарських спорів. Подібно до державних судів, рабинські суди, що складались із знавців юдейського закону, здійснювали розгляд таких справ через тлумачення та

застосування релігійних норм. Саме ця практика забезпечила збереження та розвиток юдейського права після втрати єврейської державності [1, с. 50–51].

Поняття єврейського етносу є складним і включає не лише осіб, народжених від матері-єврейки, але й тих, хто пройшов процедуру «ґіюру» та інтегрувався до єврейської громади. Сучасне розуміння приналежності до юдаїзму розширюється й завдяки різним течіям юдаїзму. Так, дослідник Серджіо Делла Пергола зазначає, що єврейська ідентичність може визначатися за матрилінійним або патрилінійним походженням, шлюбними зв'язками, а також за суб'єктивним відчуттям приналежності до єврейського народу [2, с. 204–210].

Джерелами юдейського права є Тора – Божественний Закон, переданий пророку Мойсею, та Талмуд – збірник тлумачень і коментарів, що пояснюють норми Тори. Через божественне походження Тори юдейське право вважається безумовним та обов'язковим для віруючих. Талмуд містить як правові норми (Галаха), так і етичні настанови та перекази (Агада), що формують моральні засади юдаїзму.

Норми юдейського права значною мірою мають характер обов'язків і заборон, що регулюють поведінку євреїв у ставленні до Бога, релігійних традицій, членів власної громади та представників інших народів. Юдаїзм підкреслює важливість гуманного ставлення до будь-якої людини, незалежно від її релігії чи етнічного походження [1, с. 51–52; 3, с. 81; 6, с. 323–325].

Попри акцент на обов'язках, юдейське право визнає низку основоположних прав, зокрема право на життя. З релігійних джерел випливає, що життя має найвищу цінність, а умисне його позбавлення карається смертною карою без можливості помилування [5, с. 273].

Важливе місце у юдейській правовій думці займає принцип справедливого суду. Справедливість у юдаїзмі включає рівність перед Богом і прагнення до мирного компромісу між сторонами. Цей принцип ілюструється в трактаті «Шевуот», де суддя має забезпечити рівні умови для обох сторін спору, навіть якщо для цього необхідно вирівняти їхній зовнішній вигляд [6, с. 324].

Через історичні обставини питання державності тривалий час не розглядалося нормами юдаїзму. Ідея створення єврейської держави набуває розвитку лише у XX столітті завдяки сіонізму – релігійно-політичному руху, спрямованому на відновлення єврейської присутності на історичній батьківщині.

Правова система сучасного Ізраїлю зберігає певні елементи юдейської правової традиції, однак не є тотожною юдейському праву. Це пояснюється демократичним характером ізраїльської держави, де закони поширюються на всіх громадян – як євреїв, так і мусульман та представників інших спільнот [7, с. 66–67; 4, с. 384].

Отже, юдаїзм являє собою релігійно-правову традицію, що має власну структуру, унікальні принципи та багатовікову історію. Юдейське право

регулювало внутрішнє життя громади, забезпечувало захист її прав і свобод, а також формувало морально-етичні засади поведінки. Відсутність державності довгий час компенсувалася функціонуванням рабинських судів та авторитетом релігійних джерел. Таким чином, юдаїзм – це не лише релігія, але й розвинена система правових та суспільних норм, що вплинула на формування політичної й правової думки єврейського народу.

Список використаних джерел

1. Лук'янов Д. Загальна характеристика іудейського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2013. Т. 1, ч.1, № 22. С. 50–52.

2. DellaPergola S. Becoming Jewish: New Jews and Emerging Jewish Communities in a Globalized World. 13th ed. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2016. Vol. 13.

3. Науменко О. Особливості релігійних правових систем: Індія, Ізраїль, Іран. V *Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум до дня науки* : матеріали V Міжнар. молодіж. наук. юрид. форуму (м. Київ, 19–20 трав. 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 80–82.

4. Тарановська А. Проблеми розуміння поняття «іудейське право» та його основні ознаки. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 382–384.

5. Тарановська А. Етичні засади захисту прав та свобод людини в іудейському праві. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро, 29 лют. 2024 р. Дніпро, 2024. С. 272–274.

6. Дудченко В. Інтерпретація права: порівняльно-правовий аспект. *Науковий юридичний журнал «Правові новели».* 2023. № 19. С. 323–330.

7. Туров І. Вплив хасидів на вчення р. Авраама Кука. *Східний світ*. 2021. Т. 1. С. 65–84.

Аліна КОРНІЄНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ.

Науковий керівник –
Владислав САКСОНОВ
доцент цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ СТОРІН У ПІДСИСТЕМІ ЄСІТС «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

Впровадження підсистеми «Електронний суд» в рамках єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи знаменує собою стратегічний перехід вітчизняного правосуддя до цифрової парадигми. Цей процес не

обмежується лише технічною модернізацією, а торкається фундаментальних засад судочинства, зокрема реалізації процесуальних прав сторін. Електронне правосуддя створює нове середовище для здійснення таких ключових прав, як право на подачу документів, доступ до справи, отримання повідомлень та участь у судових засіданнях у новій, віртуальній формі. Однак трансформація цих прав з теоретично можливих у реально здійсненні супроводжується комплексом викликів, що пов'язані з адаптацією процесуальних гарантій до цифрового формату, забезпеченням рівного доступу для всіх категорій громадян та подоланням цифрового розриву.

Підсистема «Електронний суд» є ключовим модулем Єдиної судової інформаційно телекомунікаційної системи (ЄСІТС), призначеним для забезпечення електронного документообігу та контролю за станом судових справ. Вона дозволяє учасникам судового процесу подавати позовні заяви, клопотання та інші процесуальні документи в електронній формі, отримувати судові рішення та повідомлення, а також відстежувати рух справи без необхідності фізичної присутності в суді [1]. Через підсистему «Електронний суд» реалізуються процесуальні права сторін, що включають як подання документів, так і отримання інформації про стан розгляду справ, а також можливість здійснення оплати судового збору та інших платежів онлайн. Функціонування системи забезпечує оперативність процесу та підвищує прозорість судового розгляду, сприяючи процесуальній автономії учасників судочинства.

Нормативне регулювання роботи підсистеми визначено Положенням про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, затвердженим рішенням Вищої ради правосуддя № 1845/0/15 21 від 17 серпня 2021 року [2]. Офіційне впровадження модулів «Електронний кабінет», «Електронний суд» та «Відеоконференцзв’язку» розпочалося з 5 жовтня 2021 року, що дозволило сторонам судового процесу отримувати документи у свої електронні кабінети та відзначати початок перебігу процесуальних строків з моменту їх надходження. Відповідна електронна інфраструктура забезпечує легкість подання та отримання документів, але вимагає наявності електронного цифрового підпису та реєстрації електронного кабінету, що для деяких учасників може бути технічним бар’єром.

М. М. Ясинок та Ю. О. Котвяковський зазначають, що переваги використання підсистеми «Електронний суд» полягають у покращенні доступності правосуддя та скороченні часу на подачу й отримання документів [3, с. 40]. Онлайн-подача дозволяє звертатися до суду з будь-якого місця, а електронна передача документації є значно швидшою за традиційні поштові чи особисті способи. Можливість відстежувати рух справи сприяє підвищенню прозорості та процесуальної автономії сторін, а використання електронного цифрового підпису зменшує процедурні перепони та забезпечує юридичну значимість документів.

Водночас реалізація підсистеми супроводжується низкою проблемних аспектів. Технічні та організаційні бар’єри включають обмежений функціонал

системи, що не завжди дозволяє здійснювати повноцінні процесуальні дії без фізичної присутності, а також різну практику застосування суддями електронних сервісів [1]. Вимога наявності ЕЦП та електронного кабінету може стати перешкодою для частини учасників процесу. Законодавчі прогалини та питання автентичності електронних документів створюють додаткові ризики, пов'язані з недостовірністю обігу документів у разі недостатнього правового регулювання. Соціальні аспекти включають обмеження доступу для осіб, які не мають відповідного технічного забезпечення або навичок користування системою, що може перетворити цифрові інструменти на додатковий бар'єр для малозабезпечених або некваліфікованих користувачів.

Отже, підсистема «Електронний суд» відкриває нові можливості для електронної реалізації процесуальних прав в Україні, скорочуючи часові та фінансові витрати та підвищуючи прозорість судових процедур. Водночас для досягнення її повної ефективності необхідно законодавчо закріпити ключові положення, забезпечити відповідну технічну інфраструктуру та підвищити обізнаність користувачів. Особливе значення має акцент на тому, як через систему реалізуються конкретні права, зокрема право на своєчасне звернення до суду, право ознайомлення з матеріалами справи, право бути повідомленим, право подати документ та право контролювати хід розгляду справи. Гарантії цих прав мають бути чітко визначені та забезпечені на всіх етапах функціонування підсистеми, щоб «Електронний суд» став дійсно доступним і ефективним інструментом цифрового правосуддя.

Список використаних джерел

1. Діджиталізація правосуддя. Використання ЄСІТС під час розгляду справ: огляд окремих правових позицій ВС. Офіційний веб-портал Судової влади України, 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_ESITS.pdf (дата звернення 09.11.2025).

2. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення 09.11.2025).

3. Ясинок М.М., Котвяковський Ю.О. Електронний суд в цивільному судочинстві. *Приватне та публічне право*. № 1, 2023. С. 36-42.

Анна КОРОСТИЛЬОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дмитро ЛЕЩЕНКО
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МОРАЛЬНІ ВЕКТОРИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному правовому полі етичне регулювання діяльності юристів, зокрема адвокатів, набуває провідного значення. Професійна етика адвоката є системою морально-етичних норм та установок, які визначають його поведінку та критично впливають на якість надання ним правової допомоги. Правила адвокатської етики виступають у ролі етичного кодексу професії, деталізуючи деонтологічні основи та пропонуючи чіткі орієнтири для вирішення етичних дилем у щоденній практиці. У процесі роботи адвокат постійно зустрічається зі складними моральними викликами, що робить обов'язковим суворе дотримання як чинного законодавства, так і положень Правил адвокатської етики 2017 року.

Тематика етичних стандартів адвокатської діяльності була предметом досліджень багатьох науковців, серед яких: Ю. Грошевий, М. Барщевський, О. Бойков, Т. Варфоломеєва, Я. Зейкан, З. Зінатуллін, М. Молло, В. Лупу, О. Святоцький, С. Фурса, Н. Бакаянова, І. Алексютін, Є. Грінішина, Д. Фіолевський, О. Яновська та інші. Їхні роботи вказують на необхідність доктринальної ревізії та конкретизації регулювання професійної етики адвокатів відповідно до сучасних тенденцій розвитку права. У світлі актуальних подій украй важливо проводити систематичний аналіз теоретичних та практичних аспектів ролі професійної етики в адвокатській діяльності.

Виконуючи свої функції, адвокат зобов'язаний реалізовувати всі надані йому права та обов'язки відповідно до свого статусу, основних завдань адвокатури та принципів, визначених Конституцією України, Законом України ‘‘Про адвокатуру та адвокатську діяльність’’ та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року прямо вказує, що дотримання Правил адвокатської етики є одним із ключових професійних обов'язків адвоката [1].

Правила адвокатської етики 2017 року систематизують вітчизняні традиції тлумачення етичних норм та інкорпорують загальновизнані деонтологічні стандарти, прийняті у міжнародній адвокатській спільноті [2].

Дотримання етичних норм є критично важливим через низку фундаментальних чинників:

1) захист прав: адвокатура є основним інститутом, що гарантує захист конституційних прав і свобод людини та громадянина;

2) інституційна незалежність: адвокатура виконує цю важливу державну функцію, зберігаючи при цьому незалежність від державних структур;

3) моральний капітал: авторитет правника формується не лише професійним рівнем, але й морально-етичними якостями служителя Феміди;

4) сфера дії етики: моральні стандарти супроводжують адвоката в усіх сферах його діяльності та взаємодії з оточенням, оскільки не всі норми позаслужбової поведінки можуть бути закріплені в законі [3].

Стаття 21 Закону України ‘‘Про адвокатуру та адвокатську діяльність’’ закріплює, що статус адвоката зобов'язує його дотримуватися присяги та правил етики [1]. Прийняття присяги є актом добровільного підтвердження відданості основним цінностям адвокатури: верховенству права, законності, незалежності, конфіденційності, етичності, чесності, сумлінності та високій відповідальності [4].

Правила адвокатської етики поширюються на всі аспекти діяльності адвоката: взаємини з клієнтами, поведінку в суді, спілкування з іншими учасниками процесу, співпрацю з державними органами, взаємовідносини в адвокатському середовищі та підтримку поваги до професії у суспільстві [2].

Першочерговим етичним принципом є незалежність і свобода адвоката при виконанні обов'язків, що виключає вплив з боку політичних партій, державних органів, колег або особистих інтересів. Додаткові принципи включають: дотримання законності, пріоритет клієнтських інтересів, уникнення конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність, сумлінність, повага до професії, чесність і добропорядна репутація [2].

Ознайомлення з етичними правилами починається вже на етапі підготовки до кваліфікаційного іспиту, а їхнє неухильне дотримання є обов'язковим для подальшого отримання свідоцтва про право на діяльність та проходження стажування. Порушення етики може стати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності – аж до позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю згідно із Законом України ‘‘Про адвокатуру та адвокатську діяльність’’ [1].

Верховний Суд неодноразово підтверджував, що порушення правил адвокатської етики, вчинене як при виконанні обов'язків, так і в приватному житті, є законною підставою для дисциплінарного стягнення, а саме:

1) у постанові від 04.09.2019 (справа № 826/1520/15) Верховний Суд зазначив, що присяга адвоката встановлює обов'язок неухильно дотримуватися етичних правил, які передбачають високі вимоги до поведінки [5];

2) у постанові від 26.11.2020 (справа № 818/1718/17) Верховний Суд підкреслив, що порушенням є не тільки дії, які спричинили негативні наслідки, а й сама ймовірність їхнього настання, виходячи з обставин справи [6];

3) у постанові від 14.12.2020 (справа № 821/1030/17) Верховний Суд встановив, що кваліфікаційно-дисциплінарна комісія має дискреційне право (право вибору) оцінювати обставини та приймати рішення щодо виду дисциплінарного стягнення [7].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що дотримання етичних норм є невід'ємною передумовою ефективної роботи адвокатури та успішного виконання нею соціально важливої місії у демократичному суспільстві. Адвокат повинен діяти не тільки в інтересах клієнта, але й в інтересах справедливості, права та суспільного блага, поєднуючи моральні та юридичні зобов'язання.

Професійна етика слугує основою адвокатської діяльності, оскільки вона формує довіру до правничої професії, встановлює моральні межі та створює позитивну репутацію адвокатури як інституту, здатного захищати права людини на засадах чесності та гуманізму. Дотримання цих морально-етичних орієнтирів підвищує якість правових послуг, забезпечує незалежність адвоката та гарантує дотримання верховенства права.

Таким чином, морально-етичні засади є не просто елементом професійної культури, а критичним чинником для розбудови правової держави, заснованої на довірі, повазі до гідності та відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 19.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 08.05.2023).

2. Правила адвокатської етики / З'їзд адвокатів України від 09.06.2017 р. Дата оновлення: 15.02.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17 (дата звернення: 08.05.2023).

3. Діденко О. Професійна етика в діяльності адвоката. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*. 2019. С. 448–451. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20556/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%202019%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

4. Бакаянова Н. М. Питання загальної та професійної етики в адвокатській діяльності (пам'яті видатної людини-адвоката Йосипа Бронза). *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листоп. 2022 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 38-43.

5. Постанова Верховного Суду від 04.09.2019 р. у справі №826/1520/15. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84040824.

6. Постанова Верховного Суду від 26.11.2020 р. у справі №818/1718/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119334.

7. Постанова Верховного Суду від 14.12.2020 р. у справі №821/1030/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93541504.

Дарина КОСЯЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ

Однією з підстав припинення трудового договору з ініціативи роботодавця є встановлена невідповідність працівника займаній посаді або виконуваній роботі у зв'язку з недостатньою кваліфікацією чи станом здоров'я, що об'єктивно унеможливлюють належне виконання трудових обов'язків. Ця підстава закріплена у п. 2 ч. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю України [2] і належить до підстав, які пов'язані не з винною поведінкою працівника, а з його об'єктивною нездатністю здійснювати трудову функцію. Метою такого звільнення є забезпечення належного рівня організації праці та недопущення порушення технологічних процесів, стандартів безпеки чи вимог законодавства, що можливі у разі зайняття посади працівником, який фактично не відповідає вимогам професії.

Невідповідність кваліфікаційним вимогам має бути підтверджена об'єктивними доказами, такими як результати атестації, висновки кваліфікаційних комісій, систематичні недоліки у роботі, які підтверджуються документально, або інші формалізовані результати оцінювання професійної діяльності. Судова практика наголошує, що сама по собі суб'єктивна оцінка роботодавця не може вважатися достатньою для звільнення: роботодавець повинен надати переконливі докази, що недостатня кваліфікація безпосередньо впливає на якість роботи та створює перешкоди для належного виконання трудових обов'язків [1, с. 261].

Щодо невідповідності за станом здоров'я, законодавство вимагає наявності медичного висновку, який підтверджує стійку нездатність продовжувати роботу на певній посаді або виконувати окремі виробничі функції. Важливо, що йдеться не про тимчасову непрацездатність, а про медичні протипоказання, які мають тривалий характер і несумісні з

виконуваними трудовими функціями. Такий висновок оформлюється у порядку, затвердженому МОЗ, і є обов'язковим для врахування роботодавцем. Закон встановлює гарантію для працівника – звільнення за п. 2 ч. 1 ст. 40 КЗпП можливе лише за умови, якщо роботодавець не має можливості перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу, що відповідає рівню його кваліфікації або стану здоров'я. Норми КЗпП підкреслюють пріоритет збереження трудових відносин, а тому роботодавець зобов'язаний документально підтвердити пропозицію альтернативної роботи та відсутність інших вакансій. Судова практика вимагає доведення факту такого пропонування, адже невиконання обов'язку щодо працевлаштування є підставою для поновлення працівника на роботі.

Відмова у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску як підстава розірвання трудового договору. Специфічною підставою припинення трудових відносин, визначеною у п. 2 ч. 1 ст. 40 КЗпП, є відмова у наданні працівнику допуску до державної таємниці або скасування такого допуску, якщо виконання покладених на нього трудових функцій неможливе без доступу до секретної інформації. У сфері оборони, національної безпеки, енергетики, авіації, космічної галузі та ряду державних органів та підприємств працівники можуть виконувати обов'язки, що безпосередньо передбачають роботу з відомостями, які становлять державну таємницю. Відсутність допуску унеможливлює виконання таких повноважень, що і становить юридичну підставу для звільнення.

Правовий режим доступу до державної таємниці визначається Законом України «Про державну таємницю» [3], де встановлено підстави для відмови у наданні допуску або для його скасування: наявність судимості за тяжкі злочини, відмова від перевірочних заходів, встановлення обставин, які становлять загрозу національній безпеці, або виявлення недостовірних даних під час спеціальної перевірки. Роботодавець не має повноважень впливати на рішення уповноважених органів щодо надання допуску, тому трудові наслідки таких рішень є похідними. Як і у випадку невідповідності кваліфікації, закон вимагає, щоб роботодавець спочатку запропонував працівникові іншу посаду, яка не потребує доступу до державної таємниці [4, с. 24].

Звільнення у зв'язку з невідповідністю посаді або скасуванням допуску до державної таємниці є проявом балансу між приватними інтересами працівника та публічними чи виробничими інтересами роботодавця. Воно забезпечує якісний рівень кадрового потенціалу, необхідний для функціонування органів влади та підприємств, де професійна придатність та безпекові критерії є критично важливими. У науковій літературі наголошується, що ця підстава повинна застосовуватися виключно на основі об'єктивних, належних і допустимих доказів, а не як інструмент тиску або прихованого дисциплінарного впливу. Ретельне дотримання процедури, включаючи пропозицію переведення, є ключовою умовою легітимності звільнення.

Список використаних джерел

1. Бек У. П., Т. О. Кметь. Основні аспекти підстав для припинення трудового договору. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law.* 2024. Iss. 40. С. 261-266.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50.
3. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16.
4. Пукальчук К. В. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за проектом трудового кодексу України. Оргкомітет: Блащук Тетяна Володимирівна. 2021. С. 24.

Альона КОЦ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД: ПРАКТИКА ЩОДО УКРАЇНИ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є ключовим елементом механізму захисту прав людини, створеного під егідою Ради Європи. Його основна місія полягає в контролі за дотриманням державами-учасницями норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ухваленої у 1950 році [1]. Україна, ратифікувавши цю Конвенцію у 1997 році, визнала обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ і таким чином долучилася до загальноєвропейського правового простору у сфері прав людини.

Від моменту вступу до Ради Європи Україна опинилася в числі держав, щодо яких ЄСПЛ розглядає чимало справ. Ця ситуація свідчить, з одного боку, про активну роль українських громадян у захисті своїх прав, а з іншого – виявляє низку системних недоліків у національній правовій системі. ЄСПЛ не лише ухвалює рішення за конкретними справами, але й встановлює стандарти, які є обов'язковими для всіх країн-учасниць Конвенції.

Особливу вагу мають ті рішення ЄСПЛ, які стають основою для тлумачення національних правових норм, включно з положеннями Конституції України та законів, що повинні відповідати принципам Конвенції. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що судова практика ЄСПЛ є невід'ємною складовою національної правової системи і повинна враховуватися при реалізації норм Конституції. Це означає, що висновки ЄСПЛ фактично інтегровані у правову систему держави.

На початковому етапі співпраці України з ЄСПЛ найбільшу кількість справ становили ті, що стосувалися недотримання принципу справедливого розгляду, передбаченого статтею 6 Конвенції [2]. Найчастіше скарги громадян були пов'язані з надмірною тривалістю судових процесів, невиконанням судових рішень державними органами та порушенням принципу рівності сторін у судовому розгляді. Одне з перших важливих рішень було ухвалене у справі "Світлана Науменко проти України" (2004 рік), де ЄСПЛ констатував порушення через надмірну затримку розгляду справи.

Згодом спектр типових порушень розширився: значна кількість скарг стосувалася катувань, жорстокого поводження та недієвого розслідування таких випадків з боку представників правоохоронних органів. У справі «Афанасьєв проти України» (2005 рік) [3] Суд визнав порушення статті 3 Конвенції і акцентував увагу на неприпустимості застосування тортур у ході досудових слідчих дій. Це рішення стало важливою віхою у процесі реформування правоохоронної системи України та перегляду підходів до проведення слідчих заходів.

Питання ігнорування судових рішень в Україні привернула увагу ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2009 р.) [4], де Суд констатував систематичне порушення гарантій справедливого судового розгляду та права власності через системний характер невиконання рішень національних судів. У відповідь ЄСПЛ застосував механізм «пілотного рішення», визначивши необхідність усунення структурних дефектів, які спричиняють такі порушення. Одним із ключових напрямів діяльності ЄСПЛ також є захист права на особисту свободу і недоторканність людини. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (2011 р.) [5]. Суд встановив порушення статей 3 та 5 Конвенції, звертаючи увагу на незаконне утримання під вартою та застосування насильства під час допитів. Ці висновки стали важливим каталізатором для перегляду кримінального процесуального законодавства України, особливо щодо застосування запобіжних заходів.

У справі «Українська Прес-Група проти України» (2005 р.) [6] ЄСПЛ розглянув питання свободи вираження думок, визнавши порушення статті 10 Конвенції через штрафування журналістів за їхні критичні публікації щодо представників влади. Це рішення стало поворотним моментом для українських медіа, підтвердивши, що критика державних посадовців є природною частиною демократії та свободи слова.

Особливе значення мали справи щодо дотримання права власності,

закріпленого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Наприклад, у справі «Кечко проти України» (2006 р.) [7] Суд визнав порушення цього права через неспроможність держави забезпечити виплату заявникові належних соціальних виплат. Такі рішення підкреслили необхідність глибоких змін у системі виконання судових постанов та соціальній політиці країни.

Діяльність Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стосовно України має комплексний і системний характер, охоплюючи майже всі аспекти суспільного життя. Вона включає питання судового захисту, свободи слова, права власності, умов тримання під вартою та захисту життя. Рішення Суду відіграють важливу роль у започаткуванні реформ, особливо в сферах правосуддя, роботи правоохоронних органів та забезпечення прав затриманих осіб. Приємно відзначити, що українські суди все частіше враховують практику ЄСПЛ у своїй діяльності.

Зокрема, Верховний Суд та Конституційний Суд України активно впроваджують підходи, сформульовані в Страсбурзі, в національну практику. Це свідчить про поступову інтеграцію європейських стандартів у систему українського права. Втім проблема належного виконання рішень ЄСПЛ залишається однією з найгостріших для України. Європейський комітет міністрів неодноразово звертав увагу на необхідність створення ефективного механізму реалізації судових рішень та компенсації постраждалим. Невиконання таких рішень часто стає причиною повторних звернень громадян до ЄСПЛ, що свідчить про наявність системних недоліків у національній правовій системі.

Європейський суд з прав людини виконує не лише індивідуальну захисну функцію, але й відіграє ключову системоутворюючу роль у реформуванні правового порядку України. Його практика сприяє зміцненню принципу верховенства права, утвердженню справедливості та формуванню демократичної правової культури.

Підсумовуючи, можна констатувати, що роль ЄСПЛ як гаранта захисту прав і свобод людини в Україні є надзвичайно важливою. Окрім того, що Суд компенсує недоліки національної правової системи, його практика встановлює орієнтири для розбудови справжньої демократії. Зважаючи на складну суспільно-політичну ситуацію, звернення до стандартів і рішень ЄСПЛ залишається основою сталого розвитку прав людини та гарантією їхнього ефективного забезпечення в Україні.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Європейський суд з прав людини. Справа «Світлана Науменко проти України» (Svitlana Naumenko v. Ukraine, заява №41984/98, рішення від 9 листопада 2004 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67624.

3. Європейський суд з прав людини. Справа «Афанасьєв проти України» (Afanasyev v. Ukraine, заява №38722/02, рішення від 5 квітня 2005 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68601.

4. Європейський суд з прав людини. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, заява №40450/04, рішення від 15 жовтня 2009 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94960.

5. Європейський суд з прав людини. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine, заява №42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104740.

6. Європейський суд з прав людини. Справа «Українська Прес-Група проти України» (Ukrainian Media Group v. Ukraine, заява №72713/01, рішення від 29 березня 2005 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68612.

7. Європейський суд з прав людини. Справа «Кечко проти України» (Kechko v. Ukraine, заява №63134/00, рішення від 8 листопада 2005 року). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70807.

Вероніка КРАВЕЦЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ірина ДЗЮБА
завідувач кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ МВС

У 2025 році ветеранська політика України набула нових рис та напрямів розвитку, адже в умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією російської федерації, питання підтримки, реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів набуває особливого значення. Міністерство внутрішніх справ України, у складі якого служать тисячі військовослужбовців і правоохоронців, є одним із ключових органів, відповідальних за реалізацію державної ветеранської політики. Крім того, у 2025 році уряд оголосив про підготовку Кодексу законів про захисників і захисниць України, який має систематизувати всі норми, що стосуються правового статусу ветеранів, їхніх гарантій і механізмів реалізації цих прав. У проєкті Державного бюджету на 2026 рік передбачено близько 17,9 млрд грн на програми для ветеранів – це свідчить про підвищення ролі ветеранської політики у державному пріоритеті.

Головна перспектива розвитку адміністративно-правових засад реалізації ветеранської політики в системі МВС полягає у створенні єдиного

комплексного підходу, який поєднає нормативно-правові, організаційні та цифрові інструменти. Важливо не лише закріпити права ветеранів на папері, а й забезпечити механізми їхнього реального втілення. Адже саме від ефективності адміністративного апарату МВС залежить, чи зможуть ветерани безперешкодно отримати статус, допомогу, психологічну підтримку та можливість повернутися до повноцінного життя. Одним із ключових напрямів розвитку є цифровізація процедур. Створення єдиного реєстру ветеранів, електронного кабінету для подачі документів, автоматизація виплат і пільг дозволять мінімізувати бюрократію, виключити людський фактор і підвищити прозорість. Україна вже має позитивний досвід у сфері електронного урядування, тож адаптація цих рішень у системі МВС є цілком реальною та необхідною.

Не менш важливою є інституційна інтеграція ветеранів. У 2025 році активно розвиваються державні й міжнародні програми підтримки ветеранського підприємництва, перепідготовки та соціальної адаптації. Проте в системі МВС це питання має особливу специфіку: ветерани внутрішніх справ володіють унікальними навичками, які можуть бути використані у сфері безпеки, аналітики, навчання молодих працівників поліції чи Нацгвардії. Тому доцільно створювати внутрішні програми повторного залучення ветеранів, наприклад, у форматі консультативних рад, навчальних центрів чи громадських рад при МВС. Окремим викликом залишається психологічна реабілітація ветеранів. За даними громадських організацій, лише близько 20 % ветеранів отримують кваліфіковану психологічну допомогу. МВС у співпраці з міжнародними партнерами розпочало створення центрів ментального здоров'я для захисників і їхніх родин. Проте, на моє переконання, ці ініціативи мають бути закріплені на нормативному рівні – через внесення змін до відомчих інструкцій і стандартів надання психологічної допомоги.

Важливо також удосконалити механізми взаємодії з громадськими ветеранськими організаціями. Вони виконують роль неформального контролю за виконанням державної політики, а також є джерелом зворотного зв'язку. Тому адміністративно-правові засади МВС мають передбачати обов'язкове залучення представників громадських об'єднань до дорадчих органів, робочих груп і комісій. Ветеранська політика не повинна сприйматися лише як соціальна допомога. Це інвестиція в людський капітал, адже ветерани є носіями унікального досвіду, дисципліни, стійкості та громадянської відповідальності. Саме вони можуть стати рушійною силою реформування МВС і загалом системи державного управління. Розвиток адміністративно-правових засад реалізації ветеранської політики в системі МВС є важливим елементом побудови сильної, справедливої та соціально відповідальної держави. Ветерани – це не лише минуле війни, а й майбутнє України, її людський потенціал та моральний фундамент. Саме тому створення ефективної ветеранської політики – це не просто державне завдання, а справа честі для всієї нації.

У 2025 році Україна має всі передумови, щоб перетворити підтримку ветеранів на один із найуспішніших прикладів публічного управління. Важливо, щоб у центрі цієї політики стояла людина – захисник, який віддав частину свого життя державі. Від того, як держава подбає про своїх ветеранів, залежить не лише соціальна стабільність, а й моральна сила нації. Таким чином, перспективи розвитку адміністративно-правових засад у системі МВС полягають у переході від формальних процедур до реальних дій, у зміцненні партнерства між державою та суспільством, а також у формуванні нового бачення України, де кожен ветеран відчуває не лише вдячність, а й реальну підтримку держави, за яку він воював.

Список використаних джерел

1. Кабінет Міністрів України. Підтримка ветеранів: Кабмін виділив 446,15 млн грн на розвиток «ветеранських просторів». УНН, 7 липня 2025.
2. Міністерство у справах ветеранів України. «Уряд схвалив проєкт Державного бюджету на 2026 рік: майже 18 млрд грн на ветеранську політику». Київ, 15 вересня 2025.
3. Міністерство внутрішніх справ України. «Ветеранська політика. Реабілітація захисників». Київ, 29 липня 2025. URL: https://mvs.gov.ua/news/veteranska-politika-reabilitaciia-zaxisnikiv (дата звернення: 12.11.2025)
4. Вишнівська територіальна громада. «Ветеранська політика. Нормативно-правова база». Вишневе, 2025. Дослідницька служба Верховної Ради України. «Оглядове досьє щодо правового врегулювання зайнятості ветеранів війни». Київ, 28 березня 2025.

Дарина КРАВЧУТА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА НА ЗАХИСТ

У господарському процесі докази становлять основу встановлення всіх обставин, що мають значення для розгляду спору, адже саме за їх допомогою з'ясовуються фактичні дані, підтверджуються або спростовуються твердження

про існування певних правовідносин, виконання договірних зобов'язань, наявність чи відсутність прав і обов'язків сторін. Належне забезпечення, подання та оцінювання доказів є структурним фундаментом справедливого судового розгляду та реалізації права кожної сторони на ефективний захист. За відсутності таких механізмів гарантії доступу до справедливого суду втрачають практичний сенс і перетворюються на суто декларативні положення.

Згідно з положеннями статті 73 Господарського процесуального кодексу, доказами визнаються будь-які дані, на основі яких суд може з'ясувати наявність або відсутність обставин (фактів), що підтверджують вимоги або заперечення учасників справи, а також інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Це визначає сутність процесуальних доказів у господарському процесі.

Нормативне регулювання забезпечення доказів у господарському судочинстві визначене нормами Господарського процесуального кодексу України, зокрема ст. 110 ГПК України, яка встановлює підстави та порядок забезпечення доказів. Вона передбачає можливість допиту свідків, призначення експертизи, витребування або огляду доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, а також накладення судом заборони або встановлення обов'язку вчинити певні дії щодо доказів. Подання заяви про забезпечення доказів допускається як до звернення з позовом, так і після порушення провадження у справі.

Практичні інструменти забезпечення доказів, передбачені ст. 110 ГПК України, дозволяють здійснювати витребування чи огляд документів і майна, а також забезпечують можливість отримання доказів, що знаходяться у володінні третіх осіб [1]. Це має важливе значення у випадках, коли необхідна інформація міститься у банках, державних реєстрах чи у контрагентів. Проте такі механізми можуть супроводжуватися труднощами, оскільки сторона має точно визначити, які саме докази їй необхідні, а це потребує правової та професійної підготовки [2, с. 8]. Підкреслюється, що для суб'єктів малого бізнесу таке завдання є істотно складнішим, а витрати, пов'язані з експертизами або іншими процесуальними діями, можуть перевищувати їх фінансові можливості.

Процесуальний принцип диспозитивності, закріплений у ст. 14 ГПК України, визначає, що суд не зобов'язаний самостійно збирати докази. Це покладає весь тягар доказування на сторони, а отже, у разі відсутності в однієї зі сторін можливості зібрати матеріали або ініціювати їх забезпечення, вона фактично втрачає шанси довести свою позицію. Така модель нерідко створює нерівність, оскільки сильніша сторона, яка володіє необхідними документами або ресурсами, може уникати співпраці чи затягувати процес.

Перелічене має прямий вплив на реалізацію права на захист. Якщо сторона не може зібрати або забезпечити докази, вона позбавляється можливості належно обґрунтувати свою позицію, а судове провадження

перетворюється на формальність. Висока вартість експертиз, складність процедур витребування, недоступність професійної допомоги та ризики суб'єктивної оцінки доказів істотно обмежують реальну можливість отримання справедливого рішення. Значною мірою це стосується суб'єктів малого підприємництва, які нерідко опиняються у ситуації, коли доступ до правосуддя стає економічно недоцільним або фактично неможливим.

Отже, забезпечення доказів є одним із ключових елементів гарантування справедливості у господарському судочинстві. Норми ГПК України формують необхідний правовий інструментарій, однак їх практична реалізація потребує вдосконалення та адаптації до сучасних економічних умов. Ефективність господарського судочинства може бути досягнута лише за умови забезпечення реального доступу до доказів, усунення ресурсних бар'єрів, підвищення активної ролі суду у складних ситуаціях доказування та створення умов, за яких навіть найменший учасник економічних відносин матиме можливість отримати повноцінний і справедливий захист своїх прав.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 26.11.2025).

2. Докази і доказування в господарському судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в господарському процесі, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, актуальна судова практика / Під заг. ред. В. П. Пєткова. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 550 с.

Данило КРИВЕНКОВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир ФЕДЧЕНКО
професор кафедри
кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах глобалізації міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу України набуває ключового значення. Поглиблення євроінтеграційного курсу держави вимагає створення ефективної системи

взаємодії з іноземними юрисдикціями, що забезпечує швидкий і результативний обмін правовою інформацією, доказами та досвідом у сфері кримінального правосуддя. Співробітництво охоплює широкий спектр питань – від взаємодії компетентних органів до практичної реалізації принципів справедливості й законності у міжнародному вимірі. Для України воно є не лише інструментом ефективного розслідування злочинів, а й показником наближення до європейських правових стандартів, що формують підґрунтя для правової інтеграції.

Правове регулювання міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях в Україні ґрунтується на поєднанні норм міжнародного права та положень національного законодавства. Основу становлять міжнародні конвенції Ради Європи, зокрема ті, що стосуються взаємної правової допомоги та екстрадиції правопорушників, які вже тривалий час діють у межах української юрисдикції. Водночас національне законодавство визначає процедурний порядок реалізації таких форм співробітництва, регламентує повноваження органів, відповідальних за виконання запитів, і встановлює гарантії дотримання прав учасників процесу [1, с. 56].

Особливого значення у процесі євроінтеграції набуває взаємодія України з інституціями Європейського Союзу, такими як Європол і Євроюст, які здійснюють координацію діяльності правоохоронних органів різних держав. Співпраця з цими структурами сприяє більшій ефективності розслідування злочинів, що мають міжнародний або транснаціональний характер, зокрема фінансових, корупційних, кіберзлочинів і торгівлі людьми. Інтеграція дозволяє українським органам досудового розслідування отримувати доступ до оперативної інформації, обмінюватися матеріалами кримінальних справ і брати участь у спільних слідчих діях, що значно підвищує результативність боротьби зі злочинністю [2, с. 208].

Водночас міжнародне співробітництво у кримінальному процесі України має особливе значення в умовах воєнного стану, коли фіксація та розслідування воєнних злочинів набувають глобального масштабу. Участь міжнародних організацій у документуванні таких злочинів забезпечує не лише збереження доказової бази, а й об’єктивність судового розгляду в майбутньому. Це сприяє зміцненню довіри до українського правосуддя на міжнародному рівні та демонструє готовність держави діяти відповідно до принципів верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Попри позитивні зрушення, система міжнародного співробітництва у кримінальному процесі України стикається з низкою перешкод. Серед основних труднощів варто відзначити затримки у виконанні запитів про правову допомогу, недосконаліть процедурних механізмів та проблеми, пов’язані з перекладом документів і збереженням їхньої юридичної сили. Також залишається складним питання визнання доказів, отриманих у межах іноземних юрисдикцій. Для подолання цих проблем необхідна системна робота щодо вдосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації

працівників правоохоронних органів і розширення технічних можливостей для обміну інформацією з іншими державами [3, с. 242].

Євроінтеграційна стратегія України передбачає поступову гармонізацію кримінального процесуального законодавства з нормативною базою Європейського Союзу. Це охоплює не лише технічну уніфікацію процедур, а й дотримання принципів захисту прав людини, справедливого судового розгляду та забезпечення прозорості діяльності органів правосуддя. Європейські партнери очікують від України стабільної, прогнозованої та законодавчо врегульованої системи міжнародного співробітництва, яка гарантує належний рівень правових гарантій кожного учасника процесу. Розвиток співпраці у цій сфері має не лише правовий, а й репутаційний вимір, адже відображає рівень правової культури та демократичної зрілості держави [4, с. 57].

Поступове розширення міжнародної взаємодії вже демонструє реальні результати. Україна бере участь у розслідуванні спільних справ із державами-партнерами, здійснює передачу засуджених осіб, обмінюється доказами, інформацією та експертними висновками. Це сприяє оперативному реагуванню на нові виклики, пов’язані з транснаціональною злочинністю, та забезпечує невідворотність покарання. Міжнародна співпраця також відкриває нові можливості для підвищення професійної підготовки українських юристів і слідчих, які отримують доступ до сучасних методик та європейських практик у сфері кримінального процесу [2, с. 208].

Попри досягнуті успіхи, розвиток міжнародного співробітництва супроводжується низкою ризиків і викликів. Недостатня уніфікація процесуальних процедур між державами, складність координації дій різних юрисдикцій, а також вплив політичних чинників іноді ускладнюють практичну реалізацію домовленостей. У контексті воєнного часу особливо гостро постають питання безпеки учасників процесу, збереження доказів і забезпечення конфіденційності інформації. Держава має зміцнювати інституційні механізми контролю, забезпечувати прозорість взаємодії з міжнародними партнерами та послідовно впроваджувати високі стандарти правової відповідальності [4, с. 58].

Отже, можна зазначити, що міжнародне співробітництво у кримінальному процесі України в умовах євроінтеграції є важливою складовою національної політики у сфері правосуддя. Воно спрямоване на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, зміцнення довіри до української системи правосуддя та інтеграцію в європейський правовий простір. Реалізація цього курсу потребує системності оновлення законодавства, удосконалення практики, підготовки кадрів та розвитку міжінституційних зв’язків.

Список використаних джерел

1. Основи кримінальної політики Європейського Союзу : навч. посіб. / авт.-

упоряд.: Житний О.О., Рибалко Г.С., Слінько Д.С. Харків, 2022. 147 с. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/8b815635-47c1-4af0-9502-07df38b45cd9/.pdf.

2. Воронятніков О.О. Міжнародно-правові основи співробітництва між правоохоронними органами України та Європолом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87: частина 4. С. 206–210.

3. Юрчишин В. Д. Судова експертиза в діяльності Європейського суду з прав людини: питання теорії та практики. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 240–245.

4. Тимощук О. Г. Здобутки та виклики України у питаннях прав людини на шляху до європейської інтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 56-59.

Марія КРИНЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання дотримання трудових прав набуває особливої актуальності, оскільки загострюється баланс між економічною доцільністю діяльності підприємств і необхідністю забезпечення соціальних гарантій працівників. Відповідальність роботодавця за порушення трудового законодавства в цей період регулюється загальними нормами Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, а також спеціальними актами уряду, які адаптують механізми правового регулювання до надзвичайних умов.

Основними нормативними актами, що визначають підстави та види відповідальності роботодавця, є КЗпП України, Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), Кримінальний кодекс України (ККУ), а також Закон № 2136-IX. Згідно зі статтями 265 і 172 КЗпП, роботодавець несе відповідальність за порушення трудового законодавства,

включно з невиплатою заробітної плати, недодержанням вимог охорони праці, незаконними звільненнями та дискримінацією працівників. Воєнний стан не скасовує дію трудових правових норм, але допускає певні відступи, спрямовані на забезпечення обороноздатності, безпеки працівників та стабільність економічних процесів. Наприклад, стаття 13 Закону № 2136-IX дозволяє призупинення дії трудового договору у зв'язку з воєнними діями, проте така призупинка не означає припинення трудових відносин і не звільняє роботодавця від обов'язку компенсувати працівнику втрачені доходи після відновлення діяльності підприємства [1, 2].

У період воєнного стану зберігаються всі види юридичної відповідальності роботодавця – дисциплінарна, адміністративна, матеріальна та кримінальна. Адміністративна відповідальність передбачена статтями 41 та 188-6 КУпАП. Зокрема, за порушення вимог законодавства про працю та зайнятість населення роботодавцю може бути накладено штраф у розмірі від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за повторне порушення – до 200 таких мінімумів.

Матеріальна відповідальність виникає у разі завдання шкоди працівнику незаконними діями роботодавця. Це може бути невиплата або затримка заробітної плати, компенсаційних виплат, або звільнення без законних підстав. У такому випадку працівник має право звернутися до суду відповідно до статей 232–235 КЗпП для відновлення на роботі та отримання середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Кримінальна відповідальність передбачена статтею 172 КК України – «Грубе порушення законодавства про працю». Підставою для притягнення є систематичне або умисне порушення трудових прав, наприклад, відмова у прийомі на роботу мобілізованих або осіб, що повернулися з військової служби. Санкції статті включають штраф до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років.

На практиці, у 2022-2025 роках Державна служба України з питань праці (Держпраці) фіксує зростання кількості звернень працівників щодо незаконного звільнення, невиплати зарплати та примусу до відпусток без збереження заробітної плати. Згідно з офіційними даними Держпраці, у 2024 році було проведено понад 18 тис. перевірок і накладено штрафів на суму понад 450 млн грн. У 2025 році цей показник продовжує зростати, що свідчить про посилення контролю держави у сфері захисту прав працівників [3].

Під час воєнного стану особливу увагу приділяють гарантіям мобілізованих осіб. Законодавство (зокрема, стаття 119 КЗпП) зобов'язує роботодавця зберігати за ними місце роботи, посаду та середній заробіток на період служби. Порушення цієї норми тягне адміністративну або кримінальну відповідальність.

Судова практика свідчить про послідовну позицію судів у захисті прав працівників навіть у період воєнного стану. Верховний Суд у постанові від 15.03.2023 р. у справі № 200/1142/22 зазначив, що «воєнний стан не може бути

підставою для повного усунення гарантій трудових прав громадян». Аналогічна позиція висловлена й у рішеннях судів нижчих інстанцій, які визнають незаконним звільнення працівників без належного попередження або під виглядом скорочення, якщо відсутні об'єктивні підстави для цього [4, с. 302].

Таким чином, відповідальність роботодавця за порушення трудового законодавства в умовах воєнного стану має комплексний характер і охоплює адміністративні, матеріальні та кримінальні санкції. Воєнні дії не скасовують трудові права, а лише модифікують механізм їх реалізації. Законодавство України прагне зберегти баланс між захистом працівників і можливістю підприємств адаптуватися до кризових умов. Ефективна реалізація відповідальності роботодавців сприяє стабільності трудових відносин, підвищенню правової культури у сфері праці та соціальному захисту населення навіть у найскладніших обставинах.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення 06.11.2025).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022, №2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20 (дата звернення 06.11.2025).

3. Державна служба України з питань праці. Офіційна статистика порушень трудового законодавства за 2024–2025 рр. Пресслужба Державної податкової служби України. URL: https://dsp.gov.ua (дата звернення 06.11.2025).

4. Маньгора Т. В., Мелешин А. В. Особливості відповідальності за порушення законодавства про оплату праці в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 302-316.

Христина КРУГЛА
здобувач вищої освіти

Науковий керівник –
Наталія КАПІТАНЕНКО
доцент кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному інформаційному суспільстві право на інформацію посідає ключове місце у системі прав людини, оскільки забезпечує можливість особи брати участь у політичному, соціальному, культурному й економічному житті

держави. Стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення електронних комунікацій та формування глобального інформаційного середовища створюють нові умови для реалізації цього права, водночас породжуючи низку проблем, пов'язаних із обмеженням доступу, дезінформацією, цифровою нерівністю та загрозами приватності. В умовах воєнного стану ці виклики набувають особливої гостроти, оскільки держава змушена балансувати між потребою захисту національної безпеки та забезпеченням фундаментальних прав громадян.

Для України аналіз реалізації права на інформацію є надзвичайно актуальним, адже країна одночасно проходить процес глибокої цифрової трансформації, активно впроваджує електронне врядування та протистоїть масштабній інформаційній війні. Метою цієї роботи є комплексний аналіз сучасного стану реалізації права на інформацію в умовах воєнного стану, виявлення ключових проблем та визначення шляхів удосконалення законодавчих і практичних механізмів забезпечення інформаційних прав громадян.

Вивченню питання права на інформацію присвячені праці багатьох дослідників, серед яких можна виділити таких: В.І. Лазарев, О.В. Мороз, С.П. Савчук, Т.М. Мельник, М.О. Ковальчук, Н.В. Петрова, Ю.М. Шевченко.

Загалом право на інформацію є фундаментальним складником системи прав людини, адже визначає можливість особи вільно шукати, отримувати, використовувати та поширювати інформацію в будь-якій законній формі. Дане право закріплене в ст. 34 Конституції України, де визначено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом на власний вибір [1].

Разом з тим Конституція допускає можливість обмеження інформаційних прав у випадках, прямо передбачених законом, зокрема для захисту національної безпеки, що набуває особливо важливого значення в умовах воєнного стану.

Згідно з щорічною доповіддю Уповноваженого ВРУ з прав людини, 2022–2024 роки характеризуються значним зростанням кількості звернень громадян щодо порушення їхнього права на доступ до інформації [5]. Найчастіше це стосується необґрунтованого обмеження доступу до інформації. Незважаючи на те, що Закон України «Про доступ до публічної інформації» містить вичерпний перелік підстав для обмеження доступу та визначає «трискладовий тест», на практиці органи влади нерідко зловживають категоріями «службова інформація», «конфіденційна інформація» або «державна таємниця» [2]. Дослідження Інституту масової інформації свідчать, що близько 20–25% інформаційних запитів громадян отримують незаконні або неповні відповіді.

Наступною суттєвою перешкодою у реалізації права на інформацію є надмірне засекречення інформації. Формальне посилання на державну таємницю або службову інформацію нерідко використовується не для захисту

національної безпеки, а для приховування даних, які можуть викликати суспільний резонанс або критику на адресу влади. Така практика суперечить принципам демократичної держави та порушує право громадян на доступ до суспільно важливої інформації. Надмірне обмеження доступу до даних може призводити до зростання недовіри до влади, поширення чуток та дезінформації, що в кінцевому підсумку шкодить національним інтересам.

Також одним із найскладніших викликів сьогодення є проблема дезінформації та маніпулювання інформаційним простором. У роботах науковців підкреслюється, що цифровізація суспільства призвела до збільшення швидкості поширення інформації, але водночас створила ризик масового розповсюдження фейків. Інформаційні атаки, спрямовані на дестабілізацію політичної ситуації в Україні, стали системним явищем. Країна-агресор активно використовує медіа, соціальні мережі та псевдоаналітичні ресурси як інструмент інформаційної війни. У таких умовах важливим елементом реалізації права на інформацію є забезпечення громадян правдивими, перевіреними даними. Проте механізми протидії дезінформації в Україні перебувають на етапі розвитку, а законопроєкти про боротьбу з фейками часто викликають дискусії через ризики надмірного втручання держави у свободу слова.

Цифрова нерівність є ще одним фактором, який ускладнює реалізацію права на інформацію. За даними Міністерства цифрової трансформації, близько 20% населення України має обмежений доступ до високошвидкісного інтернету. Особливо це стосується сільської місцевості та гірських регіонів. У таких умовах право на інформацію реалізується нерівномірно, що призводить до соціальної ізоляції певних груп громадян.

Значну роль у забезпеченні доступу до інформації відіграє журналістика. Саме журналісти виступають посередниками між громадянами та органами влади. Проте в Україні рівень свободи журналістської діяльності залишається недостатнім. Міжнародна організація «Репортери без кордонів» регулярно фіксує випадки тиску на журналістів, напади, перешкоджання професійній діяльності, використання судових механізмів для залякування медіа [4]. Наявність прямого або непрямого контролю медіа власниками-олігархами також впливає на об’єктивність подання інформації. У результаті право суспільства на інформацію реалізується не повністю, оскільки медіа не завжди виконують роль незалежного інструменту контролю влади.

Нерозривно з реалізацією права на інформацію пов’язане також питання захисту персональних даних. У Законі України «Про захист персональних даних» визначено принципи законного та пропорційного оброблення інформації про особу [3]. Проте численні дослідження демонструють, що рівень захисту персональних даних в Україні залишається низьким. Часто відбуваються витоки баз даних, порушуються правила їх обробки та зберігання. Наприклад, у 2020–2023 роках було зафіксовано кілька випадків масового продажу персональних даних громадян у даркнеті. Такі порушення

створюють загрозу приватності та безпеці людини і прямо суперечать нормам Європейського Союзу, зокрема вимогам Загального регламенту про захист даних (GDPR).

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що право на інформацію в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, а його реалізація потребує чіткої, збалансованої державної політики, що враховує як потребу забезпечення національної безпеки, так і необхідність дотримання стандартів прав людини. Подолання окреслених проблем є ключовою умовою зміцнення демократичних інститутів, розвитку правової держави та забезпечення довіри суспільства до органів влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення: 24.11.2025).
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (Дата звернення: 24.11.2025).
3. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (Дата звернення: 24.11.2025).
4. Reporters Without Borders. *World Press Freedom Index 2023*. Paris, 2023.
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина (2022–2024). URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/ , https://ombudsman.gov.ua/report-2024/.

Альберт КУБАРЄВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Світлана КОРОГОД
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Забезпечення прав людини під час досудового розслідування – один із ключових індикаторів правової держави. Досудове розслідування перебуває на передовій контакту держави з особою, яка підозрюється або може бути

причетна до злочину, тому саме на цій стадії найбільш імовірні як помилки слідчих органів, так і порушення прав. Конституція України проголошує людину вищою соціальною цінністю та гарантує право на свободу й особисту недоторканність, а також судовий захист прав і свобод – ці конституційні приписання формують фундаментальні обмеження й обов'язки держави під час кримінального провадження [1, ст. 29, ст. 55].

Сучасне українське кримінальне процесуальне законодавство встановлює чіткі гарантії прав підозрюваних і обвинувачених на стадії досудового розслідування. Нормативна основа – Кримінальний процесуальний кодекс України – передбачає принцип верховенства права, презумпцію невинуватості, право на захист, право бути поінформованим про причини затримання; КПК також детально регламентує процедури накладення запобіжних заходів, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, а також порядок застосування примусових заходів. Зокрема, КПК передбачає обов'язок слідчого роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити можливість отримання кваліфікованої правової допомоги [2, ст.20].

Окремий пласт нормативного регулювання становить оперативно-розшукова діяльність (ОРД), яка за природою своїх завдань потребує збір інформації прихованим способом і тому містить підвищені ризики для приватності та інших прав. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає межі й підстави для застосування відповідних заходів, а також передбачає гарантії від незаконного втручання в приватне життя; практичне запровадження ОРД потребує суворого дотримання процедурних строків, судового контролю та документування дій для уникнення свавілля [4].

Гарантії, встановлені в національному законодавстві, набувають особливого значення в контексті міжнародних зобов'язань України. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язує національні органи враховувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) при тлумаченні і застосуванні норм, що стосуються прав під час досудового розслідування (наприклад, право на правовий захист, право на ефективне засіб судового захисту, заборона катувань та нелюдського поводження, право на повагу до приватного життя). Українські судові органи і слідчі повинні враховувати рішення ЄСПЛ при формуванні доказової бази та при здійсненні процесуальних дій [3].

Найважливішими практичними гарантіями прав людини на етапі досудового розслідування є: забезпечення права на захист (доступ до адвоката з моменту затримання); прозорість процедур затримання й тримання під вартою (вмотивованість рішень, негайне повідомлення про підстави обмежень); процесуальний контроль (судовий контроль за обшуками, арештом коштів, прослуховуванням та іншими обмежувальними заходами); документування всієї процесуальної діяльності й збереження доказової цінності матеріалів; встановлення механізмів відшкодування та відновлення прав у разі порушень. Ці гарантії не лише формальні – вони визначають якість

розслідування: дотримання прав людини підвищує легітимність зібраних доказів і знижує ризик відхилення справ у суді або притягнення України до міжнародної відповідальності [2, ст. 20].

Проте практика свідчить про системні виклики. Огляд рішень ЄСПЛ та національної судової практики вказує, що порушення на стадії досудового розслідування – неправомірні затримання, неналежне інформування про права, відсутність ефективного доступу до захисника, незаконні обшуки або неповна мотивація запобіжних заходів – досі трапляються, і саме вони становлять джерело найчастіших заяв до ЄСПЛ від українських заявників. Аналіз судової практики також підкреслює важливість ролі слідчого судді та судового контролю як стримуючого механізму проти свавілля під час застосування заходів примусу [5].

Серед прикладних проблем – низький рівень документування процесуальних дій, неповне або формальне інформування підозрюваних про їхні права, а також обмежений доступ до безоплатної правової допомоги в критичний момент (зокрема в умовах воєнного стану або на тимчасово окупованих територіях). Наукові дослідження останніх років фіксують також ризики, пов’язані з використанням інструментів ОРД без належного судового контролю та із залученням до розслідувань широкого кола правоохоронців без спеціалізованого навчання з питань прав людини [6].

Практичні кроки можуть підвищити відповідність досудового розслідування стандартам прав людини. По-перше, посилення процедурного контролю: для всіх дій, що можуть обмежити свободу чи приватність, має бути чітко встановлена судова санкція або інший незалежний контроль із публічною мотивацією рішення. По-друге, метрологія та аудит – створення стандартів документування слідчих дій (аудіо- та відеофіксація допитів, протоколів обшуку, обґрунтування доступу до інформації) з уніфікованими правилами збереження й захисту матеріалів. По-третє, доступ до захисника має бути не декларативним, а реальним: держава повинна забезпечувати належні можливості для оперативного призначення адвоката у випадках, коли підозрюваний не може оплатити послуги. По-четверте, посилення підготовки слідчих і прокурорів у сфері прав людини і міжнародних стандартів, а також внутрішній моніторинг дотримання таких стандартів у роботі підрозділів. Ці заходи не лише зменшать ризики порушень, але й підвищать ефективність розслідувань шляхом збереження доказів, які будуть допустимими в суді.

Важливу роль відіграє також співвідношення «безпека – права людини». В умовах, коли державі необхідно реагувати на загрози (терористичні, воєнні тощо), можливе введення тимчасових обмежень; проте навіть у таких умовах міжнародні і конституційні обмеження мають верховенство: заборонено застосовувати катування, вимагати самообвинувачення, тотально відмовляти в доступі до правової допомоги. Будь-які винятки повинні бути пропорційними, чітко обґрунтовані та обмежені у часі [1].

Нарешті, важливим елементом системи гарантій є механізми

відновлення порушених прав: ефективні процедури оскарження процесуальних рішень, незалежні розгляди скарг на дії слідчих органів, можливість цивільно-правового або кримінально-правового притягнення винних осіб, а також доступ до відшкодування заподіяної шкоди. На практиці реалізація таких механізмів вимагає політичної волі, ресурсів та інституційної спроможності – від ефективної роботи судів до дієвості системи безоплатної правової допомоги.

У висновку: забезпечення прав людини під час досудового розслідування є не лише питанням формального дотримання норм КПК чи міжнародних договорів – це запорука легітимності й результативності самого кримінального процесу. Неприпустимість свавілля, прозорість процедур, реальний доступ до захисту, документування процесуальних дій і ефективний судовий контроль – складові, які разом утворюють систему гарантій. Пропонований комплекс практичних заходів (посилення судового контролю, стандарти фіксації дій, реальний доступ до захисту, професійна підготовка персоналу) відповідає і національним нормам, і міжнародним зобов'язанням України, і має бути реалізований через законодавчі уточнення, стандарти і навчальні програми для слідчих та прокурорів [2, ст.20].

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 14.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL тупу: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 14.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.): ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 14.11.2025).

4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12 (дата звернення: 14.11.2025).

5. Огляд рішень ЄСПЛ - узагальнення практики для національних судів. Верховний Суд України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_05_2025.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

6. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90: частина 4. С. 239-244.

Софія КУДРИЦЬКА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АНТИКОРУПЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯНИНА

Корупція є однією з найсерйозніших загроз розвитку правової та демократичної держави, адже підриває довіру до влади, деформує правопорядок і породжує серед населення відчуття несправедливості. Формування антикорупційної культури особистості – необхідна умова запобігання корупційним проявам як на рівні окремого громадянина, так і на рівні суспільства [1].

Антикорупційна культура розуміється як сукупність знань, цінностей, переконань і моделей поведінки, спрямованих на запобігання корупції та неприйняття будь-яких її проявів [1]. У політико-правовому контексті вона визнається складовою частиною загальної правової культури громадянина [2]. Саме правова культура є базовою основою для розвитку антикорупційної культури: без належних правових знань, правосвідомості та поваги до закону неможливе формування антикорупційних цінностей [3]. Натомість антикорупційна культура забезпечує реальне втілення принципів законності, прозорості та підзвітності в поведінці громадян [1].

До основних складових антикорупційної культури громадянина належать: цінності та переконання: нетерпимість до корупції, доброчесність, етичність [4]; знання: розуміння антикорупційного законодавства та правових механізмів запобігання корупції [1]; навички: уміння виявляти корупційні ризики, повідомляти про правопорушення, діяти в межах закону [3]; громадянська активність: участь у громадському контролі, прозорості, антикорупційних ініціативах [1].

Серед причин недостатнього рівня антикорупційної культури виділяють низьку правову обізнаність та поширений правовий нігілізм [3], відсутність сталих морально-етичних орієнтирів у суспільстві [4], а також недостатню системність у формуванні антикорупційної свідомості через освітні інституції [1].

Наслідки низької антикорупційної культури включають поширення

корупційних практик, падіння довіри до державних інституцій [3], підрив принципів законності та ефективності державного управління [1], а також зростання соціальної несправедливості та обмеження реалізації прав і свобод громадян [4].

Формування антикорупційної культури передбачає такі напрями: упровадження антикорупційних освітніх програм у школах та закладах вищої освіти [1]; активізація громадянської участі в антикорупційних ініціативах [3]; удосконалення законодавства та забезпечення його реального виконання [2]; популяризація доброчесності, етичних цінностей та формування суспільного осуду корупції [4].

Правова культура громадянина є ключовим елементом побудови правової держави та правового суспільства, оскільки охоплює систему правових знань, цінностей, переконань і моделей поведінки, що забезпечують реалізацію правових норм у суспільному житті. Традиційно виокремлюють три рівні правової культури: суспільства, соціальних груп та окремої особистості. Форма її становлення – правова освіта, виховання та самовиховання [5].

Так, антикорупційна культура є фундаментальною умовою ефективного функціонування демократичної, правової держави, бо формує здатність громадянина не лише розуміти норми закону, а й діяти відповідно до них у повсякденних ситуаціях, створюючи суспільну атмосферу нетерпимості до корупції. Сформована антикорупційна культура забезпечує повагу до принципів прозорості, підзвітності, справедливості та доброчесності, що є основою довіри між громадянами та владою.

Її зміцнення потребує системної роботи: якісної правової освіти, виховання етичних стандартів, формування особистої відповідальності, а також залучення громадян до контролю та участі у публічних процесах. Лише поєднання правового знання, моральних переконань і активної громадянської позиції здатне перетворити антикорупційну культуру на дієвий інструмент суспільних змін. Такий підхід не тільки знижує рівень корупції, а й стимулює розвиток правової свідомості, зміцнює демократичні інститути та сприяє утвердженню верховенства права як реальної, а не декларативної цінності в житті держави.

Список використаних джерел

1. Горник В., Євмєшкіна О., Сімак С. Формування антикорупційної культури українського суспільства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. №. 6. С. 13–18.

2. Кресіна І. О., Кушнарьов І. В. Політична корупція: український вимір. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. № 9. С. 28-33.

3. Клименко І. В. Формування антикорупційної культури особистості майбутнього правоохоронця в системі вищих навчальних закладів МВС України. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 37. С. 131–141.

4. Культура-етика-доброчесність-антикорупція. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. URL: http://lisproekt.gov.ua.

5. Правова культура та правова свідомість Лекційні матеріали. URL: arm.navs.edu.ua.

Вікторія КУЗЬМИЧ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІТЬ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

Соціальна справедливість є одним із фундаментальних принципів, що лежить в основі правової системи будь-якої демократичної держави. І Україна не є винятком. У контексті правової доктрини України цей принцип відіграє ключову роль у формуванні законодавства, судової практики та суспільних уявлень про справедливість. Зароджуючись на перетині моральних, філософських і юридичних ідей, соціальна справедливість у праві відображає прагнення до рівності, захисту прав вразливих верств населення та забезпечення балансу між індивідуальними та суспільними інтересами. У процесі становлення української державності, особливо після здобуття незалежності в 1991 році, концепція соціальної справедливості еволюціонувала, набуваючи конкретних рис у Конституції України, кодексах та інших нормативних актах. Аналіз її місця в правовій доктрині дозволяє не лише зрозуміти історичні та сучасні виклики, але й окреслити перспективи розвитку правової системи, орієнтованої на гармонійний розвиток суспільства.

Історично ліберальна ідея справедливості формувалася під впливом утилітаризму. Однак Джон Ролз у своїй праці «Теорія справедливості» критично переосмислив ці підходи, запропонувавши бачити соціальну справедливість як результат суспільного договору. Він ввів концепцію «справедливості як чесності», за якою правила суспільства обираються в «початковій позиції» – коли люди не знають, яке місце вони займуть у майбутньому. Це робить вибір неупередженим і загальним [1, с. 7-12]. Ролз визначає два головні принципи: максимальна свобода для кожного, яка не обмежує свободу інших, та рівність можливостей для всіх. Додатково він формулює принцип відмінності: нерівність допустима лише тоді, коли вона приносить користь найменш забезпеченим через справедливий розподіл ресурсів і рівний доступ до основних благ.

Реалізація принципу соціальної справедливості в сучасному суспільстві ґрунтується на діалектичному підході, який інтегрує різні сфери життя. Основні засади включають:

- перехід до інформаційного суспільства, де знання та інтелектуальна власність стають стратегічним ресурсом;
- культурно-історичний дуалізм як джерело саморозвитку держави;
- провідну роль прогресивних соціальних груп у політичних і правових процесах;
- багатоступеневу економіку з регульованим ринком і ключовою роллю держави;
- механізм гармонізації особистих, групових і державних інтересів;
- принцип «від кожного – за можливостями, кожному – за працею»;
- соціальний захист вразливих груп;
- демократичну участь громадян;
- виховання відповідальної особистості;
- розвиток науки і культури, особливо в правовій сфері [2, с. 203-205].

Соціальна справедливість як ключова категорія правової, економічної та політичної думки є визначальною для побудови стабільного і гармонійного суспільства. Вона включає недопущення надмірної диференціації доходів, створення рівних стартових умов, зобов'язання держави підтримувати вразливі верстви населення та забезпечення рівного доступу до базових соціальних гарантій [3, с. 261-265].

Соціальна справедливість у правовій доктрині України має низку суттєвих недоліків, що обумовлюються як історичними, так і сучасними соціально-економічними, політичними та правовими чинниками. Однією з головних проблем є відсутність цілісного, концептуально узгодженого розуміння цієї категорії на рівні як теоретико-правової науки, так і практичного правозастосування. Правова доктрина України досі не виробила єдиного підходу до визначення сутності соціальної справедливості, що ускладнює її імплементацію в національну систему права та правову політику [4, с.112-115].

Внаслідок перехідного розвитку України у правовому і політичному сенсі постали дві взаємопов'язані негативні тенденції, які потребують якомога скорішого розв'язання. Першою з таких тенденцій є виникнення розриву між позитивним правом і життям, особливостями української правової культури, утвердження надмірного прагнення щодо нормативно правової формалізації всіх сфер суспільного життя. Другою негативною тенденцією можна вважати розрив між Конституцією України та реаліями суспільно-політичного розвитку українського суспільства. Цей розрив, або «уявний конституціоналізм», як він визначається сучасною наукою, з одного боку, спровокований попередньою системою соціалізації населення, орієнтованою на формальний характер існування конституції. З іншого боку, в сучасних умовах його провокують відсутність необхідної кількості активних,

компетентних, принципових суб'єктів політико-правового реформування та недостатній розвиток стійких елементів громадянського суспільства [5, с. 8].

На думку О.В. Талдикіна, декларування держави як соціальної передбачає реалізацію в галузі внутрішньої політики низки заходів, які б забезпечували високий рівень життя населення відповідно до загальноприйнятих міжнародних соціальних стандартів, які в свою чергу потребують незалежної оцінки за допомогою різних міжнародних інституцій [6, с. 66].

Варто відмітити, що, зрештою, принцип соціальної справедливості є фундаментальним елементом правової доктрини України, який визначає не лише зміст законодавства, а й напрям розвитку суспільства загалом. Його реалізація забезпечує гармонійний баланс між правами людини, інтересами держави та суспільства, сприяючи зміцненню демократії, правопорядку та довіри громадян до інститутів влади. Разом з тим українська правова система все ще перебуває на етапі становлення у формуванні цілісного теоретико-правового підходу до соціальної справедливості. Відсутність єдиної доктринальної основи, розрив між нормами права та реальними суспільними відносинами, а також недосконаліть механізмів правозастосування гальмують її ефективну реалізацію.

А отже, подолання цих проблем можливе лише за умови поєднання правових, соціально-економічних і культурно-освітніх реформ, спрямованих на розвиток правової культури, громадянської активності та утвердження справжнього конституціоналізму. У перспективі принцип соціальної справедливості має стати не лише декларативним, а реально дієвим чинником формування правової держави, у якій гідність людини, рівність можливостей і соціальний захист виступають найвищими цінностями.

Список використаних джерел

1. Барабаш О. О. Ефективність правового виховання у забезпеченні соціальної рівності. *Правові новели.* 2022. № 22. С. 7–12.

2. Кліменчук О. О. Проблемні аспекти реалізації принципів соціально-правової держави в Україні. Наукова робота. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2018. 376 с.

3. Сіренко В. Ф. До питання про соціально-правову природу і співвідношення понять «право», «справедливість», «свобода». *Часопис Київського університету права.* 2023. № 2. С. 261-265.

4. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 625-627.

5. Горбатенко В. П. Справедливість як індикатор правового і політичного розвитку: аксіологічний підхід. *Політичне життя*. 2025. № 3. С. 5-12.

6. Талдикін О. В. Гідний рівень життя як категорія соціальної держави. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 63-68.

Володимир КУКЛІС
курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ (ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕТИЦІЇ) ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Запровадження інституту конституційної скарги в Україні стало важливим етапом становлення сучасної системи конституційного правосуддя та наближення національної правової системи до європейських стандартів захисту прав людини. Конституційна скарга як механізм індивідуального захисту дозволяє громадянину звертатися безпосередньо до Конституційного Суду України (КСУ) із вимогою перевірити конституційність закону, застосованого в остаточному судовому рішенні, якщо саме його застосування призвело до порушення прав і свобод особи. Ця модель відповідає європейській практиці, зокрема досвіду Німеччини, Іспанії, Польщі, де індивідуальна конституційна скарга вже тривалий час є важливим елементом ефективного правового захисту [1].

Відповідно до статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на захист своїх прав усіма не забороненими законом засобами, а стаття 151-1 Конституції визначає конституційну скаргу як інструмент звернення громадянина до КСУ з приводу неконституційності закону (його окремих положень), застосованого в остаточному судовому рішенні. Закон України «Про Конституційний Суд України» деталізує підстави та порядок подання такої скарги: вона має бути подана протягом трьох місяців після набрання чинності остаточним судовим рішенням, а скаржник зобов’язаний довести, що оскаржувана норма була фактично застосована у справі (ст. 55–57 Закону) [2].

Зарубіжний досвід демонструє різноманіття моделей індивідуальної конституційної скарги. У Німеччині інститут «конституційної скарги» (Verfassungsbeschwerde) діє з 1951 року та розглядається Федеральним конституційним судом як один із найдієвіших механізмів захисту прав особи, що забезпечує розвиток конституційної доктрини й формування високих стандартів фундаментальних прав [3]. В Іспанії конституційна скарга (recurso de amparo) має дві цілі: захист прав та корекцію недоліків у функціонуванні системи правосуддя, що робить її поліфункціональним інструментом. Натомість у Польщі акцентується увага на можливості прямого оскарження неконституційних законів і відновлення порушених прав шляхом перегляду справи після рішення Конституційного Трибуналу [4].

Українська модель конституційної скарги ще перебуває у процесі становлення, проте вже демонструє значний потенціал. Практика КСУ засвідчує, що інститут скарги дозволив громадянам оскаржувати норми, які роками застосовувалися судами всіх інстанцій, але не відповідали принципу верховенства права. Наприклад, у Рішенні КСУ від 13 червня 2019 року суд визнав неконституційними положення щодо обмеження перерахунку військових пенсій, що дало змогу відновити справедливість для тисяч військовослужбовців [5]. Подібні рішення демонструють, що конституційна скарга не лише відновлює порушені права індивіда, а й усуває неконституційні положення із правової системи, виконуючи превентивну функцію.

Однак практика застосування конституційної скарги в Україні стикається з певними проблемами. Значна частина скарг визнається неприйнятною через недостатню аргументацію або неправильне розуміння умов прийнятності. Відсутність єдиного методичного підходу до доведення того, що саме оскаржувана норма спричинила порушення прав, створює труднощі для заявників. Крім того, інститут потребує подальшого нормативного вдосконалення: законодавство не визначає чіткої процедури виконання рішень КСУ у зв’язку з конституційною скаргою, що ускладнює практичну реалізацію відновлених прав. Також залишається актуальним питання надмірного строку розгляду скарг, що суперечить вимогам ефективного судового захисту, сформульованим Європейським судом з прав людини.

Загалом інститут конституційної скарги відкрив для громадян України новий рівень правового захисту, дозволивши забезпечити прямий діалог між особою та органом конституційної юрисдикції. Він сприяє формуванню правосвідомості, розвитку національної конституційної доктрини, усуненню юридичних колізій та підвищенню якості законодавства. Враховуючи позитивний зарубіжний досвід, в Україні необхідно удосконалити процедури прийнятності скарг, розширити інституційну спроможність КСУ та забезпечити ефективний механізм виконання рішень. Це дасть змогу перетворити конституційну скаргу на повноцінний, дієвий і щоденно використовуваний інструмент захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19
3. Kommers D. Comparative Constitutional Law: German Federal Constitutional Court Practice. URL: https://www.iuscomp.org/gla
4. Polish Constitutional Tribunal. Individual Complaint Procedure Overview. URL: https://trybunal.gov.pl
5. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 2-р(II)/2019. URL: https://ccu.gov.ua

Інна КУЧАЙ
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Руслан ФРОСІНЯК
старший викладач кафедри
економіки та публічного управління
Донецького державного університету
внутрішніх справ, доктор філософії

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Введення воєнного стану в Україні призвело до необхідності перегляду системи дотримання та захисту прав людини. Очевидним є те, що Конституція України та Президент України виступають гарантами захисту прав людини в країні, котра втягнута в затяжний воєнний конфлікт. На законодавчому рівні визначено перелік прав людини, які можуть бути обмежені в умовах надзвичайної ситуації, проте законодавець у відповідності з міжнародними правовими нормами та стандартами визначив види права людини, що не підлягають обмеженню. Постало питання необхідності обґрунтування прийнятого рішення та встановлення базового підґрунтя його прийняття. Окрім цього, доцільним є визначення змісту ключових проблем, які виникають в системі збереження прав людини в умовах дії воєнного стану, що вплинуло на вибір напряму дослідження.

Слід зазначити, що питання збереження прав людини залишається одним з ключових в дослідженнях вітчизняних вчених. Науковці вивчають проблематику з різних позицій, звертаючи увагу на надзвичайні умови розвитку країни. Серед науковців, які присвятили свої праці зазначеній темі, варто відзначити таких як

А.Г.Баштанник [1], С.В.Вородін [2], М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко [3], С.М.Мельничук [4] та інші.

Нагадаємо, у відповідності до ст. 64 Конституції України [5] законодавцем було встановлено ряд обмежень щодо захисту та дотримання прав людини в умовах дії воєнного стану. Указом Президента України введення воєнного стану відбулося з 24.02.2022, окрім цього, на території України діє Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015. Зазначені законодавчі акти виступають правовою основою у сфері збереження та захисту прав людини в умовах наявних воєнних дій.

Важливо звернути увагу на той факт, що законодавець ст. 64 Конституції України [5] закріпив не лише види прав людини, які підлягають обмеженню, а й надав у ІІ частині даної статі види прав людини, що не можуть бути обмежені з огляду на ситуацію, яка склалася в країні. Постало питання збереження прав людини в умовах правового режиму воєнного стану.

Як зауважує Н.Г.Маслова [5], «…навіть в умовах надзвичайного стану держава не має юридичних підстав для їхнього обмеження, а зобов'язана забезпечувати їхнє дотримання так, як збереження недоторканних прав є ознакою правової держави, що функціонує на принципах гуманізму, верховенства права та демократичних цінностей».

До складу прав людини в Україні, котрі не підлягали обмеженню, було включено [5]: право на життя, заборона катування, нелюдського або принизливого поводження, заборона рабства і примусової праці, дотримання принципу рівноправності, особиста свобода та недоторканність та повага до людської гідності.

Варто усвідомити те, що система дотримання прав людини в Україні в умовах дії воєнного стану висвітлює низку проблематичних аспектів, які підлягають негайному вирішенню як на національному, так і міжнародному рівнях. Мається на увазі наявність таких проблем [4]:

- обмежений доступ до наднаціональної юрисдикції (люди не завжди можуть реалізувати право на звернення до міжнародних судів);
- недостатня ефективність механізмів контролю (відсутність дієвих інструментів моніторингу порушень у зонах бойових дій);
- відсутність прозорих компенсаційних механізмів (немає чіткого алгоритму виплат за зруйноване житло);
- умовність прав людини без механізму реалізації (за відсутності механізмів реалізації права є лише декларативними), а також проблеми з правдивою інформацією з окупованих територій (відсутність даних про порушення прав на тимчасово окупованих землях).

Таким чином, в умовах дії воєнного стану в Україні залучаються конституційні інструменти з метою збереження прав людини. Проте зазначений процес має ряд проблематичних аспектів, які підлягають вирішенню як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вирішення окреслених проблем підвищить дієвість механізмів збереження прав людини в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Баштанник А.Г. Механізм захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень Конвенції про захист прав і основоположних свобод. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 1. С. 29–34

2. Вородін С.В. Захист прав і свобод постраждалих в умовах збройної агресії рф: сучасні виклики правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 87–9.

3. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія / М.С. Кельман, А.С. Токарська, Л.В. Ярмол, С.Б. Цебенко, А.О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

4. Мельничук С.М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка. 2023. № 4. С. 24–34.

5. Маслова Н. Г.Проблеми дотримання прав людини в умовах воєнного стану на прикладі України. Український політико-правовий дискурс. 2025. DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.15825983

Денис КУЧУК
здобувач вищої освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Науковий керівник –
Андрій КУЧУК
професор кафедри
права та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ЛЮДСЬКІ ПРАВА У ФОКУСІ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ: ВИКЛИКИ ТА МЕЖІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Через повномасштабне вторгнення та подовження воєнного стану в Україні існує безпрецедентна потреба глибоко осмислити правові механізми, за допомогою яких обмежуються права та свободи людини. Законодавчі акти, укази Президента і рішення органів влади, прийняті в умовах воєнного стану, встановлюють особливі обмеження – і питання їхньої конституційної є важливим питанням для подальшого удосконалення національного законодавства.

Зауважу, що Конституційний Суд України має провідне значення у

захисті прав людини: він здійснює контроль за відповідністю нормативних актів Конституції навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. Однак практика здійснення такого контролю в кризових обставинах поки що не є до кінця систематизованою та проаналізованою. Наприклад, Конституційний Суд вже розглядає справи, пов'язані з кримінальним процесом під час воєнного стану, зокрема стосовно застосування утримання під вартою [1].

Деякі права, зокрема право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29 Конституції), право на судовий захист (ст. 55), презумпція невинуватості (ст. 62), право на захист (ст. 63), згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, «не можуть бути обмежені» навіть під час воєнного стану [2]. Однак на практиці існують складнощі в інтерпретації цих положень, що спричиняє правову невизначеність і потенційний ризик порушення цих основоположних прав.

Судді та науковці звертають увагу на конфлікт між потребами національної безпеки та захистом фундаментальних прав. В окремих думках до рішень Конституційного Суду України зазначається, що без захисту прав може бути складно реалізувати ефективні заходи для захисту держави в умовах війни [3]. Такий баланс – між легітимністю дій влади та конституційними обмеженнями – є складним викликом для правової системи. Як вказав суддя Городовенко в окремій думці, доктрина обмеження прав в період воєнного стану потребує подальшого розвитку насамперед у практиці Конституційного Суду України, який має здійснити ґрунтовне дослідження положень частини другої статті 64 Конституції України у взаємозв'язку з міжнародно-правовою доктриною дерогації від зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. У своєму Рішенні Суд уперше підійшов до аналізу доктрини обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, проте сформулював категоричні та передчасні висновки, абсолютизувавши, відповідно до частини другої статті 64 Конституції України, заборону на обмеження окремих прав і свобод людини в період воєнного стану, при цьому не провівши комплексного дослідження самої доктрини [3].

З огляду на міжнародні зобов'язання України у сфері людських прав людини (наприклад, за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права), питання відповідності обмежень, запроваджених під час воєнного стану міжнародним стандартам, набуває не меншої ваги. Крім того, дослідження цих питань має значення для подальшої конституційної та судової реформи після завершення воєнного стану та в період післявоєнного відновлення.

Крім того, актуальність теми зумовлена потребою вироблення сталих критеріїв, за допомогою яких Конституційний Суд України може оцінювати пропорційність та необхідність обмежень прав за надзвичайних умов. У воєнний час роль Суду не зводиться лише до формального контролю за текстуальною відповідністю актів Конституції; навпаки, вона передбачає глибоку оцінку співвідношення між інтересами демократичної держави, що

обороняється, та невідчужуваними правами. Відсутність чітких методологічних орієнтирів ускладнює забезпечення єдності судової практики, спричиняє різночитання та створює ризик надмірної дискреції органів публічної влади, що в умовах війни може мати особливо небезпечні наслідки. Не менш важливою є й потреба аналізу інституційної спроможності Конституційного Суду ефективно виконувати свою функцію гаранта людських прав під час воєнного стану. Тривалий розгляд, складність доступу до конституційної юрисдикції, а також обмеження, пов'язані з особливим режимом функціонування державних органів, впливають на здатність Суду оперативно реагувати на нормативні акти, що зачіпають фундаментальні права. За цих умов наукове осмислення оптимальних моделей організації конституційного контролю, підвищення його ефективності та забезпечення реального захисту людських прав стає не лише теоретичним завданням, а й практично необхідною умовою зміцнення правовладдя в Україні.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024 у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24#Text.

2. Конституція України. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4378.

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb08d710-24#n2.

Артем ЛЕБІДЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дмитро КАЗНАЧЄЄВ
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Методологічні засади пізнання прав людини в діяльності підрозділів тактико-спеціальної підготовки становлять комплекс теоретичних, правових і практичних підходів, які забезпечують усвідомлене, професійно обґрунтоване та правомірне виконання службових завдань працівниками сектору безпеки. Оскільки діяльність таких підрозділів безпосередньо пов'язана із застосуванням сили, спеціальних засобів, втручанням у приватну сферу особи, обмеженням свободи руху та навіть потенційним створенням загрози життю й здоров'ю, фундаментальним принципом їх підготовки є пріоритет прав і свобод людини. У ст. 3 Конституції України [1] визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави. Саме ця норма формує вихідну методологічну позицію для організації системи тактико-спеціальної підготовки, адже вона вимагає, щоб будь-які практичні дії співробітника базувалися на повазі до людини як до абсолютної цінності.

Пізнання прав людини в діяльності підрозділів тактико-спеціальної підготовки неможливе без урахування міжнародних стандартів, які задають рамки правомірності й етичності застосування сили. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2], Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку ООН 1979 року [3], а також Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї 1990 року містять універсальні вимоги щодо пропорційності [4], необхідності, мінімізації шкоди й захисту людської гідності. Ці акти становлять концептуальну основу для формування змісту навчальних програм тактико-спеціальної підготовки, адже визначають межі допустимого впливу на особу

й обмеження її прав у контексті правоохоронних завдань. Водночас чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про Національну поліцію» [5], Кримінальний кодекс України [6] та Кримінальний процесуальний кодекс [7], конкретизують ці принципи, надаючи їм юридично зобов'язуючого характеру. Статті 43–46 Закону «Про Національну поліцію» регламентують застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, наголошуючи на необхідності пропорційності, законності та неминучості таких дій, а ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України визначає правові підстави для затримання особи без ухвали слідчого судді.

Методологічні засади пізнання прав людини ґрунтуються на низці фундаментальних принципів, що формують внутрішній зміст професійної діяльності поліцейських. Передусім це принцип верховенства права, який вимагає, щоб будь-які службові дії були не лише формально правомірними, а й відповідали духу закону, його ціннісним підвалинам. Верховенство права передбачає пріоритет людини перед державними інститутами, а отже – неприпустимість жодних порушень прав людини навіть у найскладніших тактичних ситуаціях. Важливим є й принцип гуманізму, що зобов'язує співробітника ставити людське життя та гідність на перше місце, мінімізувати застосування сили та уникати будь-яких проявів жорстокості чи приниження. Принцип пропорційності визначає, що втручання у права особи може бути лише таким, яке є необхідним для досягнення легітимної мети, і не більше. У практичній площині ці принципи зводяться до уміння обирати найменш шкідливий спосіб дії, діяти виважено, уникати ескалації конфлікту та запобігати надмірному застосуванню сили. Нарешті, принцип професійної компетентності передбачає глибоке знання законодавства, володіння тактичними прийомами, здатність діяти в екстремальних умовах, приймати швидкі рішення та водночас залишатися у межах правових вимог.

Окремо варто підкреслити, що методологія пізнання прав людини у тактико-спеціальній підготовці включає використання комплексу правових, філософських, психологічних та практично-орієнтованих методів. Нормативно-правовий метод дозволяє формувати чітке розуміння юридичних меж службових повноважень, у тому числі щодо обмеження свободи, застосування спецзасобів чи втручання у приватне життя особи. Порівняльно-правовий метод сприяє вивченню кращих міжнародних практик, зокрема стандартів європейських поліцейських підрозділів щодо деескалації, ведення переговорів та взаємодії з агресивною або психоемоційно нестабільною особою.

Важливою складовою є психолого-педагогічні методи, що забезпечують формування стійких поведінкових моделей, спрямованих на дотримання прав людини навіть у стресових умовах. Тренінги стресостійкості, ситуаційні моделювання, симуляційні навчання є необхідною частиною методології. Тактико-практичні методи забезпечують відпрацювання конкретних дій, пов'язаних із затриманням, конвоюванням, евакуацією, роботою під час

масових заходів, а їх ефективність оцінюється не лише за тактичною правильністю, а й за дотриманням прав людини на кожному етапі виконання завдання. Етичний метод формує у співробітників ціннісні орієнтири, основу професійної етики та службової доброчесності, що також є ключовим елементом методології пізнання прав людини.

Якісне пізнання прав людини сприяє формуванню високої правової культури, забезпечує ефективність службових завдань, підвищує рівень безпеки як співробітників, так і громадян, а також забезпечує відповідність Української держави міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141..

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 27.11.2025).

3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: Резолюція ГА ООН 34/169 від 17 грудня 1979 р. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials (дата звернення 27.11.2025).

4. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку: ООН, 1990 р. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement (дата звернення 27.11.2025).

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379..

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

Михайло ЛЕВИЦЬКИЙ
здобувач вищої освіти факультету
службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної
гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМНІ ЧИННИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ У СВІТЛІ НЕОБХІДНОСТІ ДОТРИМАННЯ ВОЮЮЧИМИ СТОРОНАМИ ЇЇ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ

Чинність міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини під час воєнних дій та забезпечення прав і встановлення пересторог для легітимних суб’єктів збройних конфліктів є важливими аспектами сучасного міжнародного права. У XXI столітті воєнні конфлікти зазнали значних трансформацій, відображаючи динаміку геополітичних змін, появу нових методів і технологій ведення збройної боротьби, а також ескалацію інших гібридних форм протистояння. У цих умовах постає питання ефективності чинних міжнародно-правових механізмів забезпечення «права війни», насамперед норм міжнародного гуманітарного права, конвенцій ООН, багатосторонніх, регіональних та рамкових договорів з питань дотримання правил та звичаїв війни і забезпечення безпеки та прав некомбатантів, а також механізмів їх забезпечення.

Як зазначає дослідник Л.В. Пашинна, аналіз чинності міжнародно-правових норм у контексті сучасних воєнних конфліктів засвідчує, що їх адаптація до нових викликів залишається єдиною з ключових у діяльності та сприйнятті проблематики міжнародними співтовариствами. Права людини та норми, що регулюють статус і дії легітимних суб'єктів воюючих сторін, вимагають не тільки формального закріплення, але й ефективного застосування на практиці [1, с. 328].

Інструкція Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Мінстерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164, позиціонує міжнародне гуманітарне право (МГП, право збройних конфліктів) як систему міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [2].

Як відомо, закони та звичаї війни на даний час становлять певну сукупність міжнародно-правових і моральних принципів, що регулюють права та обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав під час війни, мета якої – усунення найбільш жорстоких форм ведення бойових дій, покращення долі поранених, хворих та військовополонених, захист мирного населення, недопущення надмірного насильства між ворогуючими сторонами стосовно як один одного, так і осіб, які безпосередньо не беруть участь у воєнних діях.

Найбільш значущою у сфері міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини в умовах війни є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (від 12 серпня 1949 року). Основна мета усіх чотирьох Женевських конвенцій полягала в тому, щоб встановити гуманітарні правила, яких слід дотримуватися у міжнародному збройному конфлікті. У IV Женевській конвенції, від яких сторони повинні утримуватися за будь-яких обставин. Сюди входять дії, які визнані такими, що порушують основні права людини, спричиняють насилля над життям й особистістю, зокрема: всі види вбивств, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження й тортури, захоплення заручників, використання «живого щита», наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження тощо. Вказана IV Женевська конвенція рішуче забороняє примусову працю цивільних осіб в інтересах держави-окупанта, якщо не дотримано певних суворих пересторог і т.п. (стаття 51 Конвенції).

Дослідженню міжнародних норм, спрямованих на дотримання гуманітарних обов'язків та пересторог воюючих сторін, зокрема щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів, присвячені праці ряду вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема, таких, як: Авдошин І.В., Березняк В.С., Бігняк О.В., Гнатовський М.М., Громовенко К.В., Демичева А.В., Кіндзера Р.І., Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Лисик В.М., Поєдинок О.Р., Сенаторова О.В., Топольницька М.І., Щербіна М.Г., Хендель Н.В. та інші.

Як цілком слушно вказують нам В.С. Березняк та А.В. Демичева, проблема військових конфліктів має багатовікову історію. І це говорить про те, що «придушити та викорінити таке явище як війна не є можливим, однак єдиним можливим варіантом є максимальне забезпечення і захист цивільних осіб в умовах збройного конфлікту. Дотримання прав людини в умовах військових конфліктів є доволі проблематичним в плані забезпечення та

реалізації у зв'язку з масштабністю воєнних дій та, апріорі, тягне за собою порушення прав та свобод мирного населення [3, с. 3].

Разом з тим, як зазначає К.В. Громовенко, методи ведення військових конфліктів не є сталими і постійно змінюються, що ставить перед міжнародним гуманітарним правом завдання враховувати ці зміни, аби не допустити прогалин в захисті прав людини. Тому питання захисту прав людини в умовах сучасних збройних конфліктів привертає все більшу увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі міжнародного гуманітарного права та прав людини [4, с. 101].

Особливості сучасних збройних конфліктів: їх нерегулярний, мінливий характер, різноманітність прийомів, методів та засобів збройної боротьби, широка участь нелегітимних (з точки зору норм міжнародного гуманітарного права) учасників, використання новітніх технологій, зокрема, таких, як кіберзброя, намагання знищити державну інфраструктуру, що забезпечує життєдіяльність населення та інші порушення правових меж конфліктів, – визначають сумніви щодо можливості ефективного забезпечення прав людини саме нормами МГП. Крім того, означені аспекти значно ускладнюють як саму кваліфікацію ймовірних порушень, так і можливість застосування норм міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті вбачається вкрай актуальним дослідження чинності таких норм через призму реалій сучасних збройних конфліктів, зокрема, російсько-української війни.

Ця тематика дослідження має важливе практичне значення, оскільки від можливості моніторингу і слідкування за належним дотриманням міжнародних правил, норм і стандартів воюючими сторонами залежить, зокрема, відновлення миру та міжнародної стабільності.

Отже, як відомо, міжнародні стандарти у галузі прав людини – це обов'язкові для всіх держав правила поводження з людьми, що полягають у необхідності гарантувати особам, які перебувають під їх юрисдикцією, встановлені універсальними і регіональними міжнародно-правовими актами права і свободи, а також обов'язок не зазіхати на такі права [5, с. 246].

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські вимоги дотримання прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства. Обсяг прав і свобод людини в сучасному суспільстві визначається не лише особливостями певного співтовариства людей, а й розвитком людської цивілізації в цілому, рівнем інтегрованості міжнародного співтовариства [6, с. 37].

Відповідно сучасне міжнародне право передбачає фундаментальну гуманітарну складову, а саме: відповідальність кожної окремої держави за

забезпечення певних правових стандартів під час збройних конфліктів як всередині країни, так і за її межами.

У зв'язку із зазначеними вище нормативами цивільне населення потребує захисту нормами міжнародного гуманітарного права з таких позицій:

1) під час активної фази збройного конфлікту – від того, щоб стати об'єктом збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових об'єктів і комбатантів противника;

2) коли воно потрапляє під владу супротивника (зокрема, коли опиняється під юрисдикцією супротивної держави на захопленій нею частині території суверенної країни) [7].

Д. Казначеєв систематизував основні права, щодо яких відбуваються найбільш масові порушення під час збройних конфліктів, а саме: 1) право на життя, захист від катувань та нелюдського поводження; 2) право на справедливий судовий розгляд; 3) право на повагу до сімейного та особистого життя; 4) свобода вільного пересування; 5) право на свободу та особисту недоторканність; 6) свобода думки, совісті та релігії; 7) свобода мирних зібрань і асоціацій; 8) свобода об'єднань; 9) право на свободу слова і вираження поглядів; 10) право власності; 11) право на гідний рівень життя; 12) право на освіту; 13) право на протидію всім проявам дискримінації; 14) права внутрішньо переміщених осіб; 15) права жінок; 16) права дітей; 17) права людей з інвалідністю; 18) права вразливих груп населення; 19) право на участь в управлінні державними справами [8, с. 82-83].

Як зазначає Ф. Бані-Насер, незалежно від того, мирний чи воєнний час, норми міжнародного права в частині забезпечення прав людини за своєю природою продовжують застосовуватися в обох випадках, оскільки вони стосуються людей та їхніх прав. Однак необхідно враховувати особливості воєнного часу, оскільки саме під час дії правового режиму воєнного стану, під час активної фази збройного конфлікту, не можна повністю забезпечити недоторканність усіх прав, наприклад, права на життя. Але коли є порушення норм МГП, то виникає питання: які саме права людини чи норми міжнародного гуманітарного права були порушені? І тут також є різниця: у випадку збройного конфлікту першочергова увага приділяється дотриманню сторонами конфлікту норм міжнародного гуманітарного права, але зрозуміло, що необхідно враховувати природу того чи іншого права, оскільки міжнародне гуманітарне право традиційно застосовується під час збройного конфлікту, і, відповідно, у першу чергу застосовуються саме ці норми і правила, а вже потім звертається увага на норми «загального» міжнародного публічного права у сфері дотримання прав і свобод людини [9, с. 83-84].

Як відомо, Україна, як сторона російсько-української війни, суворо дотримується законів і звичаїв війни. На виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань застосовуються норми міжнародного гуманітарного права щодо захисту жертв війни, насамперед цивільного населення, осіб, які

припинили безпосередню участь у збройному конфлікті, цивільних об’єктів, захисту небезпечних об’єктів та культурних цінностей тощо.

Отже, сучасні воєнні конфлікти, зокрема російсько-українська війна, характеризуються гібридними методами ведення війни та новими формами агресії, і, відповідно, висвітлюють прогалини в чинній системі міжнародного права. Таким чином, як вбачається, важливим завданням є вдосконалення механізмів відповідальності, передбаченими як нормами МГП, так і іншими міжнародними нормативами, за порушення й інші форми недотримання норм міжнародного гуманітарного права, а також посилення інституцій, які уповноважені здійснювати контроль і примус до виконання відповідних міжнародно-правових норм. Однак для досягнення реальних результатів необхідне об’єднання політичної волі країн – стратегічних партнерів нашої держави, посилення міжнародного, зокрема військового співробітництва, та подальша імплементація норм діяльності країн НАТО та ЄС національним урядом. Лише за цими умовами міжнародне гуманітарне право може залишитися дієвим інструментом для захисту прав людини та забезпечення примусу щодо агресора – російської федерації хоч якогось дотримання норм та принципів міжнародного гуманітарного права. Отже, чинність міжнародно-правових норм у цій сфері залежить від здатності міжнародної спільноти реагувати на нові виклики, забезпечувати рівновагу між суворим дотриманням законодавства та забезпечення його адаптації до умов сучасних збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Пашинна Л. В. Критерії визначення «збройного конфлікту» у міжнародному гуманітарному праві: історичні передумови, сучасні виклики та правові реалії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2024. Вип. 84: частина 4. С. 326-333.

2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Мінстерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 20.11.2025).

3. Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні : аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.

4. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Правові новели.* 2022. № 17. С. 101–107. DOI : https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14..

5. Шеховцова Т. Права людини в умовах воєнних конфліктів: глобалізацій ні трансформації. *Юридичний вісник*, 2024. № 4. С. 245-255.

6. Іванків І. Права людства : монограф. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.

7. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ 154#Text (дата звернення: 20.11.2025).

8. Казначеєв Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 берез. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 81-84.

9. Бані-Насер Ф. Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 79–87.

Максим ЛЕВЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ

Європейська система захисту прав людини посідає провідне місце серед міжнародних механізмів контролю за дотриманням прав і свобод людини. Її створення стало закономірною реакцією на усвідомлення того, що захист прав людини не може обмежуватися лише національним рівнем – він повинен мати міжнародні гарантії. Внаслідок цього після Другої світової війни європейські держави заснували спільний правовий простір, побудований на принципах демократії, верховенства права та поваги до людської гідності. Центральним елементом цього простору став Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), діяльність якого базується на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1].

Конвенція стала першим міжнародним документом, який не лише проголосив основні права, а й запровадив механізм їх судового захисту. Її прийняття означало створення системи, де держава може бути притягнута до відповідальності перед наднаціональним судом. До базових прав, гарантованих Конвенцією, належать право на життя, заборона катувань, право на свободу і особисту недоторканність, право на справедливий суд, свобода думки, совісті, релігії та вираження поглядів, право на повагу до приватного і сімейного життя тощо. Протоколи до Конвенції доповнили цей перелік правом на освіту, власність, вільні вибори та інші фундаментальні гарантії.

Європейський суд з прав людини офіційно розпочав діяльність у 1959 році, але його сучасна ефективна модель сформувалася після прийняття Протоколу № 11 (1998 р.), який створив постійно діючий Суд та надав право будь-якій особі або організації звертатися до нього безпосередньо. Подальші реформи, зокрема Протокол № 14 (2010 р.) і Протокол № 15 (2021 р.), посилили роль національних

судів, запровадивши принцип субсидіарності: саме на державі лежить первинний обов'язок забезпечити ефективний захист прав людини, тоді як ЄСПЛ втручається лише тоді, коли національні механізми не спрацювали [2, с.115-116].

Для України питання застосування практики ЄСПЛ має особливе значення. Вступ України до Ради Європи у 1995 році та ратифікація Конвенції у 1997 році означали визнання юрисдикції Суду і зобов'язання виконувати його рішення. Водночас, відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», суди зобов'язані при розгляді справ застосовувати практику Суду як джерело права [3]. Це стало принциповим кроком до європейської інтеграції української правової системи.

Однак гармонізація національного судочинства з практикою ЄСПЛ залишається складним і багатоаспектним процесом. Серед основних проблем можна виділити кілька напрямів.

По-перше, значна частина рішень ЄСПЛ, винесених проти України, не виконується у повному обсязі або виконання відбувається із суттєвими затримками. Причини цього – як інституційна неефективність механізмів контролю, так і відсутність політичної волі до усунення системних порушень (зокрема, катування, неналежні умови тримання під вартою, надмірна тривалість судових процесів, невиконання рішень національних судів).

По-друге, спостерігається недостатня обізнаність суддів, прокурорів і адвокатів із практикою ЄСПЛ. Хоча Національна школа суддів України проводить тематичні навчання, у практиці нижчих судів часто зустрічаються випадки формального посилання на рішення ЄСПЛ без реального аналізу його змісту.

По-третє, відсутня єдина методологія тлумачення рішень Суду в національній практиці. Різні суди нерідко по-різному застосовують положення Конвенції та стандарти, визначені ЄСПЛ, що створює правову невизначеність.

Особливе місце у відносинах України з ЄСПЛ посідають справи, пов'язані з воєнною агресією російської федерації. Після окупації Криму, подій на Донбасі та повномасштабного вторгнення у 2022 році Україна подала низку міждержавних скарг проти рф. ЄСПЛ визнав, що росія здійснювала «ефективний контроль» над окупованими територіями, і встановив численні порушення Конвенції – права на життя, свободу, власність, освіту, пересування, а також заборони катувань і дискримінації. Навіть після виходу росії з Ради Європи (2022 р.) Суд продовжує розгляд справ, поданих до цієї дати, що має не лише юридичне, але й історичне значення – рішення ЄСПЛ документують факти масових порушень прав людини, які можуть стати доказами у майбутніх міжнародних процесах.

Проте гармонізація української судової практики з європейськими стандартами потребує подальшого інституційного зміцнення. Насамперед необхідно створити дієвий механізм моніторингу виконання рішень ЄСПЛ на рівні уряду та парламенту, удосконалити процедуру перегляду національних рішень у зв'язку з новими рішеннями Суду, розширити практику звернень Верховного Суду до ЄСПЛ за консультативними висновками згідно з Протоколом № 16 [4].

Перспективним напрямом є і підвищення ролі правової освіти – систематичне навчання суддів, прокурорів і юристів стандартам Конвенції. Важливо, щоб ці знання не залишалися теоретичними, а застосовувалися у щоденній практиці. Крім того, необхідно посилити громадський контроль за виконанням рішень ЄСПЛ і забезпечити прозорість державної звітності перед Радою Європи.

Отже, застосування практики ЄСПЛ у національному судочинстві України є не лише правовим, а й цивілізаційним викликом, що визначає ступінь зрілості держави як європейської правової демократії. Проблеми, які сьогодні існують – формальний підхід, затримки у виконанні рішень, недостатня узгодженість судової практики, – можна подолати лише через послідовне впровадження стандартів ЄСПЛ у всі рівні судової системи.

На мою думку, гармонізація українського правосуддя з практикою ЄСПЛ повинна стати пріоритетом правової політики України, особливо в контексті євроінтеграції та післявоєнного відновлення держави. Це не просто питання юридичної техніки – це питання довіри громадян до правосуддя, міжнародного авторитету України та утвердження верховенства права. Застосування рішень ЄСПЛ у національних судах має перетворитися з формальної вимоги на реальний механізм захисту людської гідності, прав і свобод, які є фундаментом сучасної європейської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.10.2025).

2. Ночовна К. А., Славна О. В. Європейська система захисту прав людини: історія, структура, ефективність. *Сучасний український конституціоналізм і муніципалізм та їх трансформація в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України*: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 26 червня 2025 року). Київ, 2025. С. 115-117.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 29.10.2025).

4. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 02.10.2013 : станом на 5 жовт. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#Text (дата звернення: 29.10.2025).

Надія ЛІВІЦЬКА
здобувач вищої освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»

Науковий керівник –
Ярослава ФЛЯЖНІКОВА
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»,
доктор філософії

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) ставить перед цивільним правом фундаментальне питання: чи може ШІ бути суб'єктом правовідносин і яким має бути його правовий статус? Ця проблематика набуває особливої актуальності в контексті автономізації систем ШІ та необхідності врегулювання відповідальності за їхні дії. Масове впровадження ШІ в медицину, транспорт, фінансовий сектор, правосуддя та інші сфери суспільного життя вимагає негайного формування належної правової бази.

Традиційна цивільно-правова доктрина ґрунтується на дихотомії суб'єктів та об'єктів права. Фізичні та юридичні особи визнаються суб'єктами, які наділені правосуб'єктністю, тоді як усі інші елементи правовідносин класифікуються як об'єкти. ШІ, створений людиною, формально підпадає під категорію об'єктів права як результат інтелектуальної діяльності. Однак зростання автономності ШІ-систем, здатних самостійно приймати рішення, навчатися та адаптуватися до нових обставин без втручання людини, створює ситуацію, коли традиційні правові конструкції стають недостатніми для врегулювання відносин, що виникають [1, с. 45].

У сучасній правовій науці сформувалося декілька концептуальних підходів до визначення правового статусу ШІ. Перший, консервативний підхід, передбачає збереження status quo, де ШІ розглядається виключно як об'єкт права – складна річ або сукупність алгоритмів, а вся відповідальність за його дії покладається на розробників, власників або операторів. Другий, реформістський підхід, пропонує створення нової правової категорії

«електронної особи» з обмеженою правосуб'єктністю, аналогічно до юридичних осіб. Третій, диференційований підхід, передбачає різне правове регулювання залежно від рівня автономності, складності та сфери застосування конкретної ШІ-системи [2, с. 112].

Європейський Союз демонструє прагматичний та виважений підхід до регулювання ШІ. Регламент ЄС про штучний інтелект (AI Act), остаточно прийнятий у 2024 році, класифікує системи ШІ за рівнем ризику на чотири категорії: неприйнятний ризик (заборонені системи), високий ризик (суворе регулювання), обмежений ризик (вимоги прозорості) та мінімальний ризик (мінімальне регулювання). До систем неприйнятного ризику віднесено, зокрема, системи соціального рейтингування громадян та маніпулювання поведінкою. Однак цей акт не надає ШІ статусу суб'єкта права, зосереджуючись на регулюванні діяльності з його розробки, впровадження та використання [3, с. 23].

Резолюція Європейського Парламенту 2017 року містила революційну пропозицію щодо створення правового статусу «електронної особи» для найбільш автономних роботів та систем ШІ. Ця концепція передбачала можливість наділення ШІ певними правами та обов'язками, включаючи здатність бути стороною у цивільно-правових відносинах та судових процесах. Проте ця ініціатива викликала гостру критику з боку провідних науковців, які вказували на передчасність таких кроків, етичні ризики та можливість зниження відповідальності людей за наслідки застосування ШІ. В результаті концепція електронної особи не була реалізована в законодавстві ЄС [4, с. 67].

Ключовою проблемою є питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну діями або рішеннями ШІ. Традиційні деліктні конструкції, що ґрунтуються на вині, протиправності поведінки або причинному зв'язку між діями та наслідками, є недостатніми у випадках, коли алгоритми ШІ приймають рішення автономно. У таких ситуаціях виникає «проблема чорної скрині», коли навіть розробники не можуть повністю пояснити, чому система прийняла саме таке рішення. Це створює складнощі у встановленні відповідальної особи: чи має нести відповідальність розробник алгоритму, виробник фізичної системи, постачальник тренувальних даних, оператор чи власник [5, с. 89].

Деякі правові системи експериментують з концепцією об'єктивної відповідальності для систем ШІ, де відповідальність настає незалежно від вини особи, подібно до відповідальності за джерело підвищеної небезпеки. Інші юрисдикції пропонують запровадження обов'язкового страхування відповідальності для операторів автономних систем. Ще один підхід передбачає створення спеціальних компенсаційних фондів для відшкодування шкоди, заподіяної ШІ, коли неможливо встановити конкретного винуватця.

Директива ЄС про відповідальність за недоліки продукції поступово адаптується до реалій цифрової епохи. У 2022 році Європейська Комісія

запропонувала оновлення цієї директиви, яке передбачає розширення поняття «продукт» на програмне забезпечення та ШІ-системи, спрощення доведення причинно-наслідкового зв'язку у випадках зі складними цифровими продуктами та встановлення презумпції дефектності у певних випадках [6, с. 134].

В Україні питання правового регулювання ШІ перебуває на початковій стадії становлення. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів у 2020 році, окреслює стратегічні напрями розвитку та впровадження технологій ШІ. Однак цей документ має рамковий характер і не вирішує фундаментальних питань правосуб'єктності ШІ та детального регулювання відносин у цій сфері. Окремі проєкти законодавчих актів переважно фокусуються на регулюванні етичних аспектів використання ШІ та захисті персональних даних, залишаючи поза увагою фундаментальні цивільно-правові аспекти [7, с. 201].

Договірні відносини також потребують переосмислення в контексті ШІ. Хто несе відповідальність за невиконання договору, якщо рішення приймалися алгоритмом ШІ? Чи можна визнати недійсним договір на підставі помилки, якщо ця помилка виникла внаслідок некоректної роботи ШІ? Сучасне законодавство не дає чітких відповідей на ці питання.

Питання захисту прав споживачів потребує нових відповідей у контексті ШІ. Алгоритмічна дискримінація, коли ШІ-системи приймають упереджені рішення на основі некоректних тренувальних даних, може порушувати права людини. Регулювання має забезпечувати прозорість алгоритмічних рішень, право на пояснення та можливість оскарження автоматизованих рішень.

Для України актуальним є завдання гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Необхідним є внесення змін до Цивільного кодексу України щодо деліктної відповідальності за використання автономних систем, уточнення правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, створених за допомогою ШІ, та врегулювання договірних відносин за участю автоматизованих систем.

Таким чином, правовий статус штучного інтелекту в цивільному праві залишається предметом активних наукових дискусій. Сучасні тенденції вказують на поступову еволюцію правового регулювання щодо створення спеціальних правових режимів для ШІ-систем різного рівня автономності, збереження за ШІ статусу об'єкта права з паралельним удосконаленням механізмів розподілу відповідальності, а також формування міжнародних стандартів етичного впровадження технологій штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Баранов О. А. Правове забезпечення відносин у сфері штучного інтелекту: поняття, виклики, ризики. Інформація і право. 2021. № 2(37). С. 43-52.

2. Harari Y. N. Homo Deus: A Brief History of Tomorrow. London: Harvill Secker, 2016. 440 p.

3. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down

harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels: European Commission, 2021. 108 p.

4. Радутний О. Е. Правосуб'єктність штучного інтелекту у цивільному праві: теорія та практика. Приватне право і підприємництво. 2020. Вип. 20. С. 65-72.

5. Stefancik R., Benko V. Artificial Intelligence and Legal Personality: Challenges for Contemporary Law. "Slovak Journal of Political Sciences". 2020. Vol. 20, No. 1. P. 85-103.

6. Карчевський М. В. Концептуальні засади правового регулювання штучного інтелекту в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Серія Право. Вип. 69. С. 132-138.

7. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми становлення та розвитку інституту інтелектуальної власності в Україні: монографія. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2019. 512 с.

Аріна ЛІСОГОР
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав ветеранів в умовах воєнного стану є одним із ключових завдань конституційного права, яке спрямоване на забезпечення соціальної справедливості, гарантування гідного рівня життя та реалізації прав і свобод осіб, які брали участь у захисті держави. Воєнний стан, як особливий правовий режим, передбачений статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», вводиться в умовах збройної агресії або загрози національній безпеці, що суттєво впливає на функціонування державних інститутів, економічні та соціальні процеси. У таких умовах ветерани, які часто стикаються з фізичними, психологічними та соціальними наслідками участі у бойових діях, потребують посиленого правового захисту, що ґрунтується на принципах рівності, недискримінації та соціальної справедливості, закріплених у Конституції України.

Конституція України, зокрема статті 3, 21, 24 та 46, встановлює основи для захисту прав людини, включаючи право на соціальний захист, гідне життя та рівність перед законом. У контексті ветеранів ці норми набувають особливого значення, оскільки вказана категорія громадян часто стикається з обмеженнями у

реалізації своїх прав через травми, отримані під час служби, або через економічні труднощі, спричинені воєнним станом. Воєнний стан відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» може передбачати тимчасові обмеження конституційних прав і свобод, однак такі обмеження не повинні порушувати невід'ємні права, зокрема право на життя, здоров'я та соціальний захист [1].

Основними напрямами захисту прав ветеранів в умовах воєнного стану є: 1) забезпечення медичної та психологічної реабілітації; 2) надання соціальних гарантій, включаючи пільги, пенсії та компенсації; 3) сприяння працевлаштуванню та професійній реінтеграції; 4) захист від дискримінації та забезпечення рівного доступу до правосуддя. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлює правові основи для реалізації цих напрямів, однак в умовах воєнного стану виникають виклики, пов'язані з обмеженими фінансовими ресурсами, перевантаженням медичних і соціальних установ, а також бюрократичними перепонами. Наприклад, процедура отримання статусу ветерана війни або оформлення пільг часто є складною і потребує вдосконалення, особливо в умовах активних бойових дій [3, с. 156].

Конституційне право як основа правової системи відіграє ключову роль у формуванні механізмів захисту ветеранів. Зокрема, Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що соціальний захист є не лише правом, але й обов'язком держави, який не може бути скасований або суттєво обмежений навіть в умовах надзвичайного стану. При цьому міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, до якої Україна приєдналася, встановлюють додаткові зобов'язання щодо забезпечення прав ветеранів, які отримали інвалідність внаслідок війни. У контексті воєнного стану особливого значення набуває імплементація цих стандартів у національне законодавство, а також створення ефективних механізмів їх реалізації.

Одним із проблемних аспектів є недостатня координація між органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері соціального захисту ветеранів. В умовах воєнного стану, коли ресурси держави спрямовуються переважно на оборону, виникає ризик зниження фінансування соціальних програм. Це вимагає вдосконалення правового регулювання, зокрема шляхом внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інших нормативно-правових актів, які б передбачали спрощення процедур, підвищення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів. Крім того, важливим є залучення громадських організацій та міжнародних партнерів до реалізації програм підтримки ветеранів, що сприятиме розподілу навантаження між державними та недержавними інституціями [2].

Також викликом є психологічна реабілітація ветеранів, яка в умовах воєнного стану часто залишається недооціненою. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який є поширеним серед ветеранів, потребує комплексного підходу, включаючи доступ до кваліфікованих психологів, соціальну підтримку та програми реінтеграції. Конституційне право хоча й не регулює безпосередньо ці

аспекти, створює правову основу для забезпечення права на здоров'я, закріпленого у статті 49 Конституції України. Таким чином, держава має розробити спеціалізовані програми, які б враховували особливості воєнного стану, зокрема мобільні психологічні служби та онлайн-консультації.

Отже, захист прав ветеранів в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який поєднує конституційні гарантії, міжнародні стандарти та практичні механізми реалізації. Держава повинна забезпечити не лише формальне закріплення прав ветеранів, але й їх фактичну реалізацію, враховуючи виклики воєнного часу. Це передбачає вдосконалення законодавства, підвищення інституційної спроможності, залучення громадськості та міжнародної спільноти, а також створення умов для гідного життя ветеранів як важливої складової національної безпеки та соціальної стабільності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 12.11.2025).

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 13.11.2025).

3. Малюга Л. Ю. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2023. № 6. С. 150–159.

Микита ЛІЛІКОВИЧ
здобувач вищої освіти
Львівського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ (МАТЕРІАЛЬНИХ ТА МОРАЛЬНИХ)

У сучасній юридичній практиці особливе місце займають спори про відшкодування матеріальної шкоди. Сторонами у таких спорах можуть виступати не тільки фізичні, юридичні особи, а й державні органи. Особа, яка зазнала матеріальних збитків, має надати відповідні докази, які обґрунтовують розмір відшкодування.

Матеріальний збиток – це витрати, які особа повинна здійснити на

відновлення свого порушеного права. Особливістю визначення розмірів матеріальної шкоди полягає в тому, що якщо це відбувається в судовому порядку, готується висновок судового експерта.

Воно може відбуватися в добровільному порядку, коли винна сторона згодна на досудове врегулювання спору, а також в судовому порядку, коли до згоди не вдалось дійти. При цьому в кожному з випадків треба визначити розміри збитків, потерпілий має надати докази для того, щоб підтвердити його вимоги.

Не весь матеріальний збиток можна підтвердити товарними чеками та договорами. Експертиза може проводитись як за зверненням фізичних або юридичних осіб, так і за рішенням суду або правоохоронних органів [1].

Законодавством визначено принцип «повного» відшкодування збитків, тому суд не може зменшити чи збільшити заявлений в суді розмір збитків. Розмір відшкодування має відповідати понесеним витратам на відновлення попереднього стану речей (до моменту їх пошкодження).

Дуже важливим є правильне оформлення документів на підтвердження факту отриманої шкоди. Неправильне оформлення може поставити під питання процедуру стягнення, адже в таких справах важлива кожна деталь [2]. Питання відшкодування моральної шкоди є досить обширне, з цього питання навіть є постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. Там визначено, що відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов’язковому з’ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача, вини останнього в її заподіянні.

Суд, зокрема, повинен з’ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Підставами для відшкодування моральної шкоди можуть бути: порушення майнових чи особистих немайнових прав особи, а також зобов’язань у випадках, передбачених договором або законом, або розірвання договору, прийняття неправомірних рішень, а також дій чи бездіяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров’я або смерті особи тощо.

Моральна шкода, завдана неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Незалежно від наявності вини відшкодовується шкода у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1176 ЦК України.

Нормативно не встановлено мінімальний і максимальний розміри відшкодування моральної шкоди та методику його визначення. В той же час при оцінці розміру відшкодування моральної шкоди необхідно враховувати, що моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, бо немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. Розмір відшкодування моральної шкоди одразу оцінюється самим потерпілим та визначається у позовній заяві. Остаточне рішення про розмір компенсації моральної шкоди приймається судом.

Критерії, які суд має оцінювати при визначенні розміру моральної шкоди: характер правопорушення (це може бути адміністративний проступок, злочин як середньої тяжкості, так і тяжкий, інше порушення цивільних прав, яке не є злочином або проступком. Оцінці також має підлягати об'єкт порушення, тобто на що правопорушення було спрямоване – на життя та здоров'я чи на майно самого потерпілого або близьких йому осіб тощо); глибина фізичних та душевних страждань, яка визначається в залежності від особистих властивостей психіки потерпілого та характеру шкоди, яка йому завдана; погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації (тут йдеться як про професійну працездатність потерпілого, так і про інші навички, які втрачаються внаслідок, наприклад, заподіяння шкоди здоров'ю); ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування. За загальним правилом вина є підставою для відшкодування моральної шкоди. Отже, суд має брати до уваги як форму вини завдавача шкоди (умисел або необережність), так і наявність вини самого потерпілого. Випадки компенсації моральної шкоди незалежно від вини завдавача шкоди встановлюються ст. 1167 ЦК України; інші обставини, що мають істотне значення (тривалість страждань, істотність вимушених змін у способі життя потерпілого, можливість усунення негативних наслідків, які виникла в результаті посягання на права особи тощо).

При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди мають враховуватися вимоги розумності та справедливості. У разі заподіяння особі моральної шкоди неправомірно вчиненими діями кількох осіб розмір відшкодування визначається з урахуванням ступеня вини кожної з них. На осіб, які заподіяли моральну шкоду спільно (взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдиним наміром), покладається солідарна відповідальність по її відшкодуванню [3].

Судова практика показує, що рішення на користь позивача є можливими, якщо є достатньо доказів і доведено факт завданої шкоди. Наприклад, у справі, де особа звернулася до суду через моральні страждання, спричинені розповсюдженням неправдивої інформації, суд ухвалив рішення про виплату значної компенсації. Рішення було прийнято через те, що інформація була неправдивою та завдала серйозних емоційних травм [4].

Таким чином, присуджене відшкодування не повинно бути надмірним і має відповідати ступеню та інтенсивності страждань, яких зазнав потерпілий

унаслідок порушення його прав, а також враховувати поведінку особи, що завдала шкоди.

Компенсація моральної шкоди проводиться незалежно від відшкодування майнової шкоди. Хоча на практиці часто позови про відшкодування майнової шкоди та компенсацію моральної шкоди подаються одночасно, такі вимоги можна і розділити. Факт завдання майнової шкоди та її розмір не впливає на можливість вимагати компенсації моральної шкоди.

Список використаних джерел

1. Визначення розміру матеріальних збитків. ТОВ «Судова незалежна експертиза України»: веб-сайт. URL: https://ekspertiza.com.ua.
2. Відшкодування шкоди майну. Адвокатське бюро «Романа Сацика»: веб-сайт. URL: https://satsyk.com.ua.
3. Відшкодування моральної шкоди. WikiLegalAid: веб-сайт. URL: https://legalaid.wiki/index.php.
4. Відшкодування шкоди: судова практика. ТОВ Юридична компанія «ПРИХОДЬКО ТА ПАРТНЕРИ»: веб-сайт. URL: https://prikhodko.com.ua.

Діана ЛИПОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішних справ,
доктор філософії в галузі права

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України сімейні правовідносини зазнали суттєвих трансформацій, що відобразилося і на механізмах судового розгляду спорів про поділ спільного сумісного майна подружжя. Воєнний стан спричинив складнощі організаційного, доказового та процесуального характеру, які впливають на доступ до правосуддя, збирання доказів та можливість участі сторін у судовому процесі. Зокрема, значна частина населення була змушена змінити місце проживання, втратила доступ до документів або можливість своєчасно звертатися до суду, що створює

додаткові бар'єри для реалізації права на судовий захист.

В. С. Гаврилюк зазначає, що однією з особливостей є ускладнення доказування складу та вартості спільного майна, яке в окремих випадках може бути знищене, пошкоджене або залишене на тимчасово окупованих територіях. В таких ситуаціях суди дедалі частіше застосовують підходи, спрямовані на забезпечення справедливості, зокрема допускають використання альтернативних доказів – електронних документів, фотоматеріалів, даних з державних реєстрів, банківських виписок, чеків або гарантійних талонів у цифровому вигляді. Верховний Суд у своїй практиці наголошує на пріоритеті принципу добросовісності та на обов'язку сторони, яка заперечує факт наявності майна, обґрунтовувати відповідні твердження навіть за відсутності повного документального підтвердження через форс-мажорні обставини воєнного часу [1, с. 143].

Розгляд справ про поділ майна подружжя в умовах війни також характеризується зростанням кількості спорів, пов'язаних із роздільним проживанням, коли один із подружжя тривалий час перебуває за кордоном, у зоні бойових дій або проходить військову службу. Це ускладнює визначення моменту припинення фактичних шлюбних відносин, який має істотне значення для з'ясування обсягу майна, що підлягає поділу. Суди з урахуванням соціального контексту війни застосовують підхід, за яким факт вимушеної розлуки не може сам собою свідчити про припинення сімейних відносин, якщо не доведено протилежне. У постанові від 17.05.2023 року у справі № 752/14236/20 Київський апеляційний суд зазначив: окреме проживання подружжя, яке зумовлене проходженням військової служби, само собою не свідчить про припинення фактичних шлюбних відносин та не може бути підставою для визнання майна особистою власністю одного з подружжя. Відсутність спільного проживання повинна бути доведена як фактичне припинення сімейних відносин, а не як їх вимушений тимчасовий характер. Подружжя проживало окремо: чоловік проходив військову службу у зоні бойових дій, дружина проживала за межами області. Виник спір про визнання певного майна особистою власністю через нібито припинення фактичних шлюбних відносин [5].

Важливою особливістю є і збільшення кількості справ, пов'язаних із військовими виплатами, грошовим забезпеченням та компенсаціями, які отримує один із подружжя. Виходить із того, що такі виплати мають спеціальний правовий режим: одноразові страхові суми або компенсації за поранення чи смерть є особистою приватною власністю, тоді як щомісячне грошове забезпечення військовослужбовця визнається спільним доходом подружжя, якщо шлюбні відносини фактично зберігалися. В постанові від 22.11.2022 у справі № 755/10977/20 Верховний Суд зазначив, що поділ майна подружжя не поширюється, зокрема, на виплати, отримані чоловіком-військовослужбовцем під час служби, щомісячне грошове забезпечення, додаткову грошову винагороду за участь у бойових діях, одноразову страхову

виплата за поранення [6].

Окремою проблемою є обмеження процесуальних строків у зв'язку з воєнним станом. Законодавець запровадив спеціальні положення щодо зупинення процесуальних строків у випадку неможливості здійснення правосуддя або участі у справі через небезпеку, евакуацію чи окупацію. Це призводить до неоднозначного застосування норм щодо позовної давності при поділі майна, зокрема у спорах про розподіл боргових зобов'язань подружжя. Суди враховують реальні обставини, які унеможливили своєчасне звернення до суду, та застосовують положення про поважність причин пропуску строків. Значна частина спорів стосується майна, яке перебуває в зоні активних бойових дій або на окупованих територіях. У таких випадках суди змушені вирішувати питання щодо можливості визнання за сторонами права власності без фактичного отримання майна, а також визначати порядок компенсації вартості втраченого майна. Застосовуються принципи еквівалентності, рівності часток та врахування реального внеску сторін у набуття спільного майна, що має особливе значення, коли один із подружжя проходив військову службу або був мобілізований. Постанова Верховного Суду від 15.03.2023 року у справі № 753/13945/19 розглядала питання поділу спільного майна подружжя, частина якого знаходилася на тимчасово окупованій території, а звернення до суду відбулося з пропуском строку позовної давності. Суд визнав, що введення воєнного стану, активні бойові дії на території проживання позивачки, неможливість безпечного переміщення та евакуація є об'єктивними підставами, які унеможливили своєчасне звернення до суду, тому ці обставини були визнані поважними причинами пропуску строку позовної давності [7].

У рішенні Запорізького апеляційного суду від 30 червня 2025 року у справі № 333/273/25 суд розглядав спір, що виник із правовідносин споживчого кредитування. Аналіз фактичних обставин свідчить, що відповідач оспорював обсяг кредитної заборгованості, посилаючись на невідповідність нарахованих банком процентів і штрафних санкцій вимогам Закону України «Про споживче кредитування». Суд апеляційної інстанції, дослідивши умови договору, платежі та графік погашення, підтвердив обов'язковість виконання кредитних зобов'язань та застосував правову позицію Верховного Суду щодо недопустимості стягнення подвійних штрафних санкцій та комісій, не передбачених договором. Водночас суд звернув увагу на те, що боржник не довів форс-мажорних обставин, які перешкоджали належному виконанню договору, що є важливим у практиці розгляду кредитних спорів у період воєнного стану [2]. Таким чином, рішення демонструє послідовність судової практики щодо захисту прав споживачів, але одночасно підтверджує принцип обов'язковості виконання договірних зобов'язань.

Інше рішення Київського апеляційного суду від 30.07.2025 у справі № 361/8460/23 стосується визначення місця проживання дитини, що належить до

категорії сімейних спорів підвищеної соціальної значущості. Суд при вирішенні спору виходив із пріоритету найкращих інтересів дитини, спираючись на ст. 161 Сімейного кодексу України [4]. Ключовими доказами стали висновки органу опіки та піклування, психологічне обстеження дитини та аналіз умов проживання обох батьків. Суд віддав перевагу тому з батьків, хто забезпечував стабільне середовище, можливість виховання, доступ до освіти та безпеку в умовах воєнного стану, що було особливо вагомим [3].

Таким чином, особливості розгляду спорів про поділ майна в умовах війни формують нову правозастосовчу парадигму, що ґрунтується на принципах гнучкості, справедливості та адаптивності до викликів воєнного часу. Судова практика продовжує розвиватися, забезпечуючи баланс інтересів сторін та захист прав найбільш уразливих категорій громадян, зокрема військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб. Вирішення таких спорів сьогодні потребує всебічного аналізу життєвих обставин кожної сторони, ретельної оцінки доказів і врахування соціально-правового контексту, що зумовлено викликами, які переживає українське суспільство в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк В.С. Проблематика питання поділу майна подружжя: основні аспекти та принципи. Актуальні проблеми приватного права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Ірпінь, 29 жовтня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 143 с. URL: https://dpu.edu.ua/images/2023/Photo_dlya_novyn_2023/Kafedra%20pryvatnogo%20prava/Zbirnik.pdf (дата звернення: 20.11.2025)
2. Постанова Запорізького апеляційного суду від 30 червня 2025 року у справі № 333/273/25. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128476819 (дата звернення: 20.11.2025)
3. Постанова Київського апеляційного суду від 30 липня 2025 року у справі № 361/8460/23. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129253835 (дата звернення: 20.11.2025)
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 20.11.2025)
5. Постанова Київського апеляційного суду від 17 травня 2023 р. у справі № 752/14236/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ (дата звернення: 26.11.2025).
6. Постанова Дніпровського районного суду м. Києва від 22 листопада 2022 р. у справі № 755/10977/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ (дата звернення: 26.11.2025).
7. Постанова Дарницького районного суду міста Києва від 15 березня 2023 р. у справі № 753/13945/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ (дата звернення: 26.11.2025).

Артьом ЛИСЮК
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Оксана ПЧЕЛІНА
професор кафедри
кримінального процесу
та організації досудового слідства
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на професійну правничу допомогу гарантовано низкою нормативно-правових актів. Зокрема, вказане право закріплено в ст. 59 Конституції України [1], положеннях міжнародно-правових договорів, які ратифікувала Україна, наприклад, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [2]. Проте більш детальну регламентацію право на професійну правничу допомогу отримало в положеннях спеціального законодавчого правового акта, що регулює надання безоплатної правничої допомоги, – Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». В останньому безоплатну правничу допомогу визначено як «правничу допомогу, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [3].

Доступ до безоплатної правничої допомоги є одним із ключових аспектів реалізації права на захист у кримінальному провадженні, адже саме він гарантує кожному громадянину рівні можливості відстоювати свої інтереси незалежно від матеріального становища. Ба більше, правова обізнаність і доступ до кваліфікованого захисника нерідко визначають результат досудового розслідування та судового розслідування. Відповідно забезпечення доступності правничої допомоги стає запорукою дотримання справедливості, рівності та верховенства права. Тому можна стверджувати, що якість, своєчасність та доступність цієї допомоги безпосередньо впливають на легітимність будь-якого кримінального провадження, оскільки забезпечують належне виконання норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які деталізують підстави, умови та порядок участі

захисника в провадженні (ст. ст. 48–53 КПК України) [4]. Водночас відсутність ефективного захисту, особливо на важливих початкових стадіях кримінального провадження, може призвести до незворотного порушення прав особи.

Міжнародним орієнтиром, що має імперативне значення в досліджуваній сфері суспільних відносин, є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема, в рішенні «Пантелеєнко проти України» Суд чітко наголошує, що право на юридичну допомогу за рахунок держави не може бути зведене до простої формальності і воно вимагає, щоб така допомога була не лише доступною, але й ефективною та практичною, тобто дозволяла обвинуваченому адекватно відстоювати свої права та інтереси протягом усього провадження [5]. Мова йде про те, що недостатньо просто декларувати право на юридичну допомогу – держава повинна гарантувати її реальну доступність і, що не менш суттєво, практичну ефективність. Часто в українських реаліях можна спостерігати ситуації, коли захист надається формально, без належної глибини опрацювання справи, що зводить нанівець саму ідею справедливого судочинства. Саме тому держава має забезпечити такий рівень правничої допомоги, щоб кожен підозрюваний, обвинувачений міг повною мірою реалізувати своє право на захист, незалежно від обставин чи матеріального становища. Вважаю, що впровадження дієвого контролю якості, підвищення кваліфікації захисників та забезпечення належного фінансування системи безоплатної правової допомоги (далі – БПД) – це ті кроки, без яких неможливо досягти стандартів, визначених ЄСПЛ. Лише тоді, коли допомога буде не тільки формально наданою, а й реально ефективною, можна буде говорити про справжнє дотримання права людини на захист у кримінальному провадженні.

Комплексне вдосконалення системи БПД як фундаментального елемента права на захист у кримінальному провадженні мусить охоплювати законодавчі, організаційні та фінансові аспекти, оскільки поточна система зіткнулася із проблемою забезпечення не стільки доступності, скільки якості послуг. З огляду на це першочерговим завданням є підвищення професійного рівня адвокатів, які надають БПД [6, с. 159]. Хоча Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» [3] передбачає механізм залучення адвокатів на конкурсній основі, необхідно посилити критерії їхнього відбору, зокрема шляхом впровадження обов’язкової спеціалізації та підвищених вимог до досвіду ведення кримінальних справ, а також запровадити регулярну, об’єктивну атестацію чи оцінку їхньої кваліфікації. У цьому контексті доцільно переглянути положення, що регулюють проведення конкурсу, з метою акцентування на практичному досвіді у складних категоріях кримінальних проваджень, зокрема про корупційні або організовані злочини.

Вважаємо, що для забезпечення ефективності та подолання проблеми формального захисту необхідно запровадити дієві механізми контролю за

діяльністю адвокатів. Такий контроль дозволить гарантувати особам, які звернулися по допомогу, якість послуг, а адвокатам чи юристам системи БПД забезпечить захист від необґрунтованих претензій [7, с. 203]. Цей контроль має включати посилення ролі центрів БПД у моніторингу якості наданої допомоги, а також встановлення деталізованих та уніфікованих стандартів надання правничої допомоги. Це дозволить суттєво мінімізувати ризики поверхневого або формального виконання адвокатами своїх обов'язків, забезпечуючи захист прав людини з перших хвилин провадження.

Ще одним важливим аспектом вдосконалення функціонування системи БПД є фінансове стимулювання оплати послуг адвокатів з державного бюджету, що вплине на затребуваність адвокатів системи, що може включати розмір оплати праці адвокатів, які працюють у системі БПД [8, с. 78]. Невідповідна оплата праці є основною перешкодою для залучення та утримання висококваліфікованих фахівців у системі, що прямо впливає на якість захисту.

Крім того, необхідно вдосконалити процедуру залучення захисника відповідно до КПК України [4]. Потрібно усунути часові прогалини, що виникають між моментом фактичного затримання особи згідно зі ст. 208 КПК [4] та прибуттям адвоката БПД. Це є ключовим для дотримання права на свободу та особисту недоторканність, про що йдеться у ст. 5 ЄКПЛ [2], та запобігання використанню протиправних методів отримання доказів до моменту початку ефективного захисту. Необхідне впровадження сучасної, цілодобової, автоматизованої електронної системи розподілу доручень, яка б забезпечувала максимально швидке реагування та прибуття адвоката до місця проведення процесуальних дій, незалежно від часу доби чи географічного розташування.

Отже, вдосконалення системи БПД є імперативом, фундаментальною вимогою для забезпечення верховенства права та критичним чинником у відновленні суспільної довіри до інститутів кримінальної юстиції в Україні. Головні виклики, які стоять перед системою, є забезпечення якості послуг, оперативності їх надання та належного, економічно обґрунтованого фінансування. Вирішення цих проблем вимагає не точкових, а системних законодавчих та організаційних змін, починаючи від посилення вимог до професійного рівня адвокатів, які залучаються до системи, і закінчуючи підвищенням рівня оплати їхньої праці, що є потужним стимулом до якісного виконання обов'язків.

Перспективи подальшого розвитку системи БПД мають бути чітко орієнтовані на широку цифровізацію процесів, поглиблену спеціалізацію адвокатів для роботи зі складними категоріями кримінальних проваджень, а також на створення ефективного механізму незалежного, зовнішнього контролю за їхньою діяльністю.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-17.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17.
5. Справа «Пантелеєнко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 29.06.2006 № 974_274. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/974_274.
6. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса: Нац. у-т «Одес. юрид. акад.», 2017. 487 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/2798.
7. Ільків Н.В. Перспективи впровадження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному та кримінальному процесі: національний та європейський досвід Collective monograph. - Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С.190–205. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3660.
8. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 3. С. 74–79. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/12.pdf.

Єгор ЛОБОДЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Сергій БАБАНІН
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (КПОІ), ухвалена 13 грудня 2006 року, стала першим міжнародним правовим документом, який системно закріпив права людей з інвалідністю як невід’ємну частину прав людини. Вона означила фундаментальний зсув у парадигмі від моделі

милосердя або соціального захисту до моделі прав, де особа з інвалідністю розглядається як повноправний суб'єкт з усіма правами й свободами. Основна мета Конвенції – забезпечити повну й рівну реалізацію прав людини для осіб з інвалідністю, зокрема через визнання їхньої гідності, автономії, рівних можливостей і доступності.

Після підписання документа Україною (24 вересня 2008) та ратифікації його Верховною Радою 16 грудня 2009 року, а згодом набрання імплементуючих актів, Конвенція набула чинності на території держави 6 березня 2010 року. Згідно з державними зобов'язаннями Україна взяла на себе обов'язок привести національне законодавство, політику та практику у відповідність до норм, передбачених Конвенцією. Це передбачає заходи на законодавчому, адміністративному, інституційному й практичному рівнях від зміни термінології до забезпечення доступності середовища, послуг, інформаційних комунікацій [4].

Однак на шляху імплементації виникає низка системних перешкод. Перша недостатня координація між різними рівнями влади та відомствами: формальна ратифікація документа не завжди супроводжується реальними практичними діями. У таких умовах державні зобов'язання залишаються декларацією, а не перетворюються на реальні інструменти захисту та рівності. Це ускладнює створення сталого середовища, яке забезпечило б права осіб з інвалідністю.

Доступність – ще одна ключова проблема. Конвенція передбачає, що держави забезпечують безбар'єрний доступ до фізичної інфраструктури, транспорту, комунікацій, інформації, державних і соціальних послуг. Однак на практиці інфраструктурні перешкоди, недостатнє фінансування, брак адаптованих сервісів та слабке впровадження принципів універсального дизайну призводять до того, що люди з інвалідністю часто не мають реального доступу до умов, необхідних для повноцінної участі в житті суспільства [2, с. 703].

Особливо складною лишається ситуація з реалізацією політичних і громадянських прав: права голосу, участі у виборах, участі в управлінні, в суспільному житті. Хоча Конвенція прямо гарантує право осіб з інвалідністю на участь у політичному та громадському житті на рівних умовах з іншими, фактичні механізми реалізації цих прав у багатьох випадках або відсутні, або недосконалі. Відсутність доступних виборчих дільниць, механізмів для голосування, адаптованих комунікацій – усе це створює бар'єри, які на практиці дискредитують формальні гарантії.

Крім інфраструктурних і технічних перепон, є також культурні та інформаційні упередження, стигма, недостатня обізнаність суспільства про права людей з інвалідністю, а також недостатня інформаційна підтримка у форматах, доступних для людей з різними видами порушень. Це означає, що навіть там, де формально відсутні правові обмеження, реальна участь осіб з інвалідністю у політичному та громадському житті часто залишається

недосяжною [3, с. 8].

Ще одним системним викликом є моніторинг і звітність. Згідно з положеннями Конвенції, держави-учасниці зобов'язані створювати механізми контролю за виконанням її норм, надавати регулярні звіти, залучати зацікавлених сторін, включно з представниками спільноти людей з інвалідністю. Проте на практиці часто бракує ресурсів, чітких процедур контролю, незалежності цих механізмів та реального представництва осіб з інвалідністю у процесах оцінки, що підриває довіру до того, що задекларовані стандарти змінюють реальність [5].

У сучасних умовах з урахуванням як соціальних, так і викликів, пов'язаних із воєнним станом, масштабними переміщеннями, кризами гуманітарного характеру, проблеми імплементації набувають додаткової гостроти. Особи з інвалідністю часто є найбільш вразливими: доступ до соціальних послуг, безпечних укриттів, транспорту, адекватного інформування та участі у громадянському житті – усе це може бути значно обмежене. У таких умовах декларативні зобов'язання, навіть якщо закріплені законодавчо, не виконуються на практиці [1, с.177].

Отже, хоча Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю створює міцну міжнародну правову основу та формує необхідні стандарти і зобов'язання для держав учасниць, її імплементація в національній системі державотворення – це складний, багаторівневий і тривалий процес. Лише поєднання правових змін, політичної волі, ресурсного забезпечення, інклюзивної інфраструктури, доступної комунікації, постійного моніторингу та реального залучення самих людей з інвалідністю до прийняття рішень може забезпечити, щоб декларативні гарантії стали дієвими механізмами рівності, доступності та повноцінної участі в суспільному житті.

Список використаних джерел:

1. Боднарчук І., А. Удич. «Правове регулювання забезпечення прав дітей-інвалідів в Україні». Тернопільський національний економічний університет Актуальні проблеми права , № 4, вересень 2018 р., с. 176-179.

2. Волошин Ю.О., Марцеляк О.В., Янчук А.О. Омбудсман з питань охорони здоров'я як фактор гарантування прав людини в умовах медичної реформи в Україні. Запорізький медичний журнал. 2019. Т. 21. № 5(116). С. 702–706.

3. Дайнеко К., Івашура Н., Шрамко І., Ясеновська М. Захист прав дітей та молоді з інвалідністю: рекомендації для батьків. Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. 2022. 32 с. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18893.pdf.

4. Agency Position on Inclusive Education Systems. Second edition. Odense, Denmark. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2022. URL: http//www.european-agency.org/resources/publications/agency-position-inclusive-educationsystems-second-edition.

5. Celebrating 25 years on the path to inclusive education. Odense, Denmark. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2022. URL: http//www.www.european-agency.org/resources/publications/celebrating-25-years.

Елла ЛОГОЙКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Працевлаштування молоді – це один із ключових індикаторів соціальної справедливості й стабільності в державі, бо від того, чи має молода людина можливість реалізовувати свої професійні амбіції, залежить не лише її особистий добробут, але й економічний розвиток, демографічна ситуація, соціальний клімат. В Україні існують досить широкі законодавчі гарантії для молоді, зафіксовані в Конституції, трудовому, соціальному законодавстві, а також у спеціальних законах та програмах, але на практиці реалізація цих гарантій часто стикається з численними перепонами. Вивчення проблем, а також вироблення перспектив розвитку в цій сфері – актуальне завдання для державної політики, науки й громадянського суспільства.

По-перше, правові основи соціальних гарантій для молоді у сферах освіти та працевлаштування в Україні закладені в законодавчих актах, що визначають мінімальні стандарти, права та обов'язки молоді, роботодавців і держави. Серед них – Кодекс законів про працю, Закони України «Про зайнятість населення», «Про основи соціальної захищеності осіб, які мають статус безробітного», інші нормативні акти, які регулюють аспекти стажування, навчальної практики, сприяння працевлаштуванню, захисту від дискримінації. Існують програми з підтримки молоді, гранти, державні ініціативи, які мають на меті полегшити перехід від навчання до роботи, створити умови, щоб молоді люди могли здобути перший досвід роботи [1, с.80]. Наприклад, держава інколи встановлює преференції для роботодавців, які працевлаштовують молодь, або субсидії для молодіжних стартапів та підприємництва.

Однак на практиці молодь часто стикається з проблемами, які серйозно

обмежують реалізацію їхніх прав на працевлаштування. Однією з головних є нерівність – за віком, за місцем проживання, за соціальним статусом чи рівнем освіти. Молоді люди з сільської місцевості, з гірських районів, з віддалених областей мають обмежений доступ до інформації, до якісної освіти, до можливостей працевлаштування. Молодь без «зв'язків», досвіду роботи чи додаткових засобів (наприклад, інтернету, засобів пересування) часто опиняється в ситуації, коли законні гарантії існують, але вони фактично недоступні.

Ще однією проблемою є невідповідність між запитами ринку праці та тими навичками, які здобуває молода людина під час навчання. Система освіти інколи не встигає оновлюватись під сучасні потреби, нові технології, інновації. Часто для випускників університетів і коледжів реальність полягає в тому, що вони мають теоретичні знання, але не володіють практичними навичками й компетенціями, яких очікують роботодавці. Це створює так званий «бар'єр входу» на ринок праці: молода людина хоче працювати, але не знаходить роботу, яка б відповідала її кваліфікації, або вимоги роботодавців вищі, ніж здобуті навички [2].

Юридичні гарантії часто формулюються загально та відсторонено від механізмів реального впровадження. Часто бракує фінансових ресурсів на реалізацію програм, бракує контролю за дотриманням норм законодавства роботодавцями, є проблеми адміністративної спроможності у місцевих органах влади. Молоді люди часто не знають про свої права – про можливості стажування, безкоштовного професійного навчання, інтернатури, працевлаштування. І тому не можуть ними скористатись.

Дискримінація, хоч і заборонена законом, проте залишається у різних формах: за віком (наприклад, молодь часто сприймається як недостатньо професійний персонал), за місцем проживання чи регіоном, за статтю, за типом освіти. Молоді жінки, молодь із незаможних сімей, внутрішньо переміщені особи або представники національних меншин мають обтяжені ресурси і додаткові перепони.

Ще одна значна проблема – це нестабільність законодавства і відсутність системного підходу. Закони, програми чи ініціативи часто змінюються, уряд чи місцева влада видає багато постанов, які не завжди реалізуються, або реалізуються частково. Це створює невизначеність, зменшує довіру з боку молоді до державних гарантій.

Фінансова нестабільність – і на рівні держави, і на рівні працедавців – теж суттєвий бар'єр. Багато підприємств у регіонах не можуть дозволити собі велику кількість молодих працівників з мінімальною кваліфікацією або інвестувати у їх навчання та адаптацію. Молоді люди, які могли б працювати, змушені погоджуватись на неформальні роботи, нерегулярну зайнятість або з оплатою нижче законодавчо встановленої, що порушує їхні права.

У стані війни, кризи і переміщення населення проблеми ще більш посилюються: молодь із прифронтових територій чи з окупованих районів

часто має проблеми з легальним документуванням, має руйнування інфраструктури освіти і праці, має обмеження у доступі до інформації чи можливостей пересування. Війна загострює нерівності, робить багато законодавчих гарантій декларативними [3, с. 62].

Правові гарантії працевлаштування молоді в Україні становлять важливу складову державної соціальної політики, спрямованої на реалізацію конституційного права кожної особи на працю (ст. 43 Конституції України). Молодь, як стратегічний ресурс розвитку суспільства, потребує особливої правової та соціально-економічної підтримки під час входження у трудове життя. Забезпечення можливостей для першого працевлаштування, набуття професійного досвіду та кар'єрного зростання – це не лише індивідуальна гарантія, а й елемент національної безпеки та сталого розвитку держави.

Нормативно-правова база, що регулює працевлаштування молоді, включає Кодекс законів про працю України, Закон України «Про зайнятість населення», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», постанови Кабінету Міністрів України та програми державної служби зайнятості [4, с. 85]. Ці акти визначають систему гарантій – від професійної підготовки, стажування і першого робочого місця до пільгового оподаткування роботодавців, які приймають на роботу молодих спеціалістів.

Водночас воєнний стан, спричинений збройною агресією рф, створив додаткові виклики у сфері молодіжної зайнятості. Тисячі молодих людей втратили роботу або можливість навчатися, значна частина вимушено перемістилася, багато хто став на захист держави у лавах Збройних Сил. За таких умов держава була змушена переорієнтувати свою політику – зокрема розширити програми підтримки самозайнятості, запровадити гранти на відкриття власної справи («єРобота»), розвивати систему дистанційного навчання та електронного працевлаштування через «Дію».

Важливо, що в Україні діють спеціальні програми сприяння працевлаштуванню молоді, які мають ознаки позитивної дискримінації: компенсація роботодавцям єдиного соціального внеску при прийомі молодих фахівців, надання державних дотацій на створення робочих місць для випускників закладів освіти, підтримка молодих підприємців. Це сприяє формуванню конкурентоспроможного молодіжного ринку праці та запобігає трудовій міграції.

Разом з тим ефективність цих механізмів залежить від комплексності підходу. Необхідно поєднати державне регулювання, соціальне партнерство та інституційні реформи системи освіти і працевлаштування. Слід активніше залучати місцеві громади, роботодавців, освітні заклади та міжнародні організації (МОП, ПРООН, ЄС) до спільної реалізації програм працевлаштування молоді, особливо в регіонах, які постраждали від бойових дій.

Молодь є рушійною силою післявоєнного відновлення України. Тому гарантії її працевлаштування мають бути не лише формально закріплені у

законодавстві, а й реально забезпечені через ефективні механізми підтримки – доступ до якісної освіти, стажування, менторські програми, кредитування молодіжного підприємництва та розвиток інноваційного сектору.

Отже, правові гарантії працевлаштування молоді в Україні – це не лише питання трудових прав, а й чинник формування людського потенціалу нації. Їх зміцнення в умовах війни є запорукою соціальної стабільності, відновлення економіки та побудови європейського майбутнього, у якому кожен молодий українець матиме не лише право, а й реальну можливість працювати, розвиватися й жити гідно на своїй землі.

Список використаних джерел

1. Мірченко І. О. Кодекс законів про працю України у системі джерел трудового права. Правове регулювання прав людини у сфері приватного права: матер. круг. столу (м. Острог, 12 травня 2020 р.). Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2020. С. 80-81.

2. Тесленко Д. С., Гбур З. В. Державне управління сферою зайнятості населення. Інвестиції: практика та досвід. 2022. No 5-6. С. 57-63.

3. Наливайко О. Роль конституційних норм у формуванні соціальних стандартів: аспекти американського, європейського та українського права. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 1. С. 60-66.

4. Обушенко Н.М. (2016) Правозастосування та його місце в трудовому праві, Дніпропетровськ: Дніпроп. Держ. Ун-т. внутр. Справ. 2016. 160 с.

Тетяна МАЛА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ, МОБІЛІЗОВАНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Правове регулювання трудових гарантій для працівників, призваних на військову службу, посідає важливе місце у національному трудовому та соціальному праві України, особливо в умовах збройної агресії та дії правового режиму воєнного стану. Мобілізація спричинила масштабне

залучення громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту держави, що у свою чергу потребує належного забезпечення їхніх трудових, соціальних та економічних прав. Гарантії для мобілізованих працівників спрямовані на запобігання втраті роботи, збереження соціальної стабільності, захист доходів та забезпечення післяслужбової адаптації, що відповідає положенням ст. 43, 46, 65 Конституції України та міжнародним стандартам МОП.

Однією з гарантій є збереження місця роботи та посади за працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації. Згідно з ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю України за ними зберігається місце роботи, посада та середній заробіток на весь період проходження служби. Однак у березні 2022 року внесено суттєві зміни: середній заробіток більше не компенсується роботодавцем, а забезпечення грошового забезпечення мобілізованих працівників перейшло до держави. Отже, чинна редакція ст. 119 КЗпП гарантує лише збереження місця роботи та посади, тоді як компенсація доходу здійснюється в межах грошового забезпечення військовослужбовців. Це відповідає Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та нормам Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3-5].

Важливою трудовою гарантією є заборона звільнення працівників, мобілізованих на військову службу, з ініціативи роботодавця. Відповідно до ст. 40 та ст. 119 КЗпП звільнення мобілізованого працівника допускається лише у випадку повної ліквідації підприємства, коли подальше збереження робочого місця стає неможливим. Така правова конструкція спрямована на максимальний захист працівника від незаконного звільнення, що узгоджується з підходами ЄС щодо забезпечення гарантій військовослужбовців у трудових відносинах [2].

Особливу увагу в законодавстві приділено збереженню трудового стажу та страхових гарантій. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», період військової служби зараховується до страхового стажу як період, за який сплачено єдиний соціальний внесок за рахунок держави. Це забезпечує неперервність страхового стажу для нарахування пенсій, допомоги по безробіттю, тимчасовій непрацездатності та інших соціальних виплат.

Значний блок правових гарантій пов'язаний із особливостями повернення до роботи після демобілізації. Частина 4 ст. 119 КЗпП передбачає обов'язок роботодавця допустити працівника до роботи після завершення служби протягом одного дня після його звернення. При цьому працівник має право на відновлення всіх умов трудового договору, включно з посадою, кваліфікаційними характеристиками та умовами оплати праці. Якщо посаду ліквідовано, роботодавець зобов'язаний запропонувати рівноцінну роботу або провести процедуру вивільнення відповідно до гарантій ст. 42 КЗпП.

Законодавство також містить додаткові соціальні гарантії для членів

сімей мобілізованих працівників, зокрема право на соціальні виплати, державну допомогу, психологічну підтримку та збереження пільг у сфері освіти, охорони здоров'я, житлового забезпечення. Такі норми закріплені у Законах України «Про статус ветеранів війни», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про охорону дитинства», а також у постановах Кабінету Міністрів.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що важливою проблемою залишається недостатня узгодженість трудових норм із соціальним законодавством, а також відсутність механізму реінтеграції демобілізованих працівників, зокрема їхньої професійної адаптації, перекваліфікації та психологічної підтримки. Водночас існує потреба у посиленні контролю за роботодавцями, які незаконно звільняють мобілізованих осіб або ухиляються від виконання гарантій ст. 119 КЗпП. Не менш актуальним є питання компенсацій роботодавцям у випадку збереження за працівником робочого місця, що є поширеним європейським механізмом [1, с. 18].

Отже, у цілому трудові гарантії мобілізованих працівників формують важливий елемент системи соціального захисту населення та забезпечення обороноздатності держави. Наявність ефективних норм трудового законодавства сприяє виконанню конституційного обов'язку громадян без ризику втрати роботи та соціальних гарантій, забезпечує збереження економічної стабільності в суспільстві та підтримує баланс між інтересами держави, працівників та роботодавців.

Список використаних джерел

1. Зубрицький М. І., О. М. Ганечко. Особливості трудових прав призваних на військову службу осіб: правові реалії сучасності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. С. 18.

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

Анастасія МАХОВА
здобувач вищої освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИСДИКЦІЙНІ ТА НЕЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Захист прав учасників господарських відносин є ключовим елементом функціонування економіки та правової системи держави. В умовах сучасної ринкової економіки суб'єкти господарювання здійснюють широкий спектр угод, укладають договори, беруть участь у конкурсах, виконують зобов'язання у сфері товарного, фінансового та інвестиційного обігу. При цьому виникає необхідність у правовому механізмі, який гарантує відновлення порушених прав, запобігає незаконним діям та забезпечує стабільність господарської діяльності.

Захист прав суб'єктів господарювання та споживачів здійснюється у межах, визначених законом, із використанням встановлених форм, способів і засобів захисту. Сукупність таких елементів формує динамічну систему, яка варіюється залежно від характеру правовідносин, що підлягають охороні [1, с. 7-8].

Спосіб захисту визначається як комплекс заходів, що дають можливість постраждалій особі відновити порушене становище та повернути втрачені майнові або немайнові блага [2, с. 147].

Науковці пропонують різні підходи до класифікації захисту прав суб'єктів господарювання на форми та способи. У літературі існує традиційний поділ форм захисту на досудову, позасудову та судову, проте більшість сучасних дослідників виділяють два основні види – юрисдикційну та неюрисдикційну форми.

Юрисдикційна форма передбачає звернення особи, права якої порушені, до державних або інших компетентних органів (суд, арбітраж, третейський суд та інші інстанції), які уповноважені відновити порушене право і припинити

правопорушення. Неюрисдикційний захист охоплює дії громадян і організацій, спрямовані на захист прав та охоронюваних законом інтересів самостійно, без залучення державних органів або уповноважених структур [3, с. 136].

Юрисдикційні форми характеризуються обов'язковим виконанням рішень, винесених уповноваженим органом. Неюрисдикційні ж дії можуть здійснюватися самим правомочним суб'єктом або передбачати звернення до осіб чи організацій, рішення яких не мають обов'язкового характеру (наприклад, до медіатора або через альтернативні методи вирішення спорів) [4, с. 218].

М. Ю. Левченко зазначає, що досудові та позасудові механізми вирішення господарських спорів можуть бути не менш ефективними, ніж судові, для відстоювання прав підприємців [3, с. 2].

З цих міркувань можна зробити висновок, що позасудовий або несудовий захист є окремою формою, яка має власні особливості і посідає важливе місце у системі захисту прав суб'єктів господарювання.

Л. В. Діденко підкреслює, що позасудовий захист передбачає самостійні дії громадян і юридичних осіб для відстоювання прав і охоронюваних законом інтересів без звернення до суду. Він ефективний у випадках, коли особа може врегулювати спір безпосередньо з порушником або звернутися до відповідних державних органів [5, с. 44]. Такий спосіб захисту найбільш дієвий, якщо сторони прагнуть зберегти ділові відносини або налагодити подальшу співпрацю, а конфлікт має незначний характер.

В. В. Петруня виділяє судові, несудові та змішані способи захисту, зокрема адміністративні, причому особливістю несудових способів є можливість суб'єкта господарювання самостійно обирати метод захисту прав чи інтересів. Основною умовою для несудового захисту є дотримання закону або договору, що передбачає застосування такого способу [1, с. 9-10].

Д. С. Матящук підкреслює, що кожен суб'єкт господарювання має право захищати свої права та законні інтереси шляхом, встановленим законодавством або угодою сторін, причому основні форми такого захисту – судова та несудова [6, с. 68].

Не слід оминути увагою такий спосіб правового захисту, як самозахист, що застосовується у випадках, коли суб'єкт господарювання самостійно реалізує надані йому законом або передбачені договором права. Законний самозахист розглядається як реалізація суб'єктивного права власними засобами без звернення до органів публічної влади. Незважаючи на зміни у законодавчому середовищі, самозахист зберігає своє значення як неюрисдикційна форма захисту, що виступає альтернативою юрисдикційним способам.

У Цивільному кодексі УРСР 1963 року поняття «самозахист прав» прямо не фігурувало. Допускалося лише застосування самозахисту у межах необхідної оборони (ст. 444) та у випадках крайньої необхідності (ст. 445). У

сучасному розумінні самозахист отримав визначення в ст. 19 Цивільного кодексу України [7], де зазначено, що це використання засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Особа має право обирати спосіб самозахисту самостійно або скористатися захистом, передбаченим договором чи цивільним законодавством.

В історичному контексті самозахист і третейський суд вважалися первісними формами захисту суб'єктивних прав. Проте третейський суд має суттєве обмеження: він можливий лише за взаємною згодою сторін, тому не завжди застосовується. Натомість на сьогодні найбільш ефективними та адаптованими є державні форми захисту, які передбачають звернення до органів державної влади та надають більш зручні й офіційні механізми відстоювання прав суб'єкта господарювання.

Таким чином, захист прав учасників господарських відносин є багаторівневим і комплексним процесом, що поєднує судові, позасудові, адміністративні та договірні інструменти. Ефективне застосування цих способів сприяє стабільності економічного середовища, підвищує рівень довіри між суб'єктами господарювання та забезпечує реалізацію принципів справедливості й законності у сфері господарських відносин.

Список використаних джерел

1. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.04. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 21 с.

2. Правове регулювання господарської діяльності: Навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Мачуського. Київ: КНЕУ, 2015. 152 с.

3. Левченко М.Ю. Деякі аспекти досудових та позасудових механізмів захисту прав та інтересів підприємців. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/102.pdf (дата звернення - 15.11.2025).

4. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання / за заг. ред. М.С. Долинської. Львів: Галицька видавнича спілка, 2019. 247 с.

5. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 44—49.

6. Матящук Д.С. Форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. *Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами II круглого столу (16 листопада 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 65-69.

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.

Роман МАЦЮК
здобувач вищої освіти
Львівського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЇХ МАЙНОВІ ПРАВА

З 2014 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (надалі – ВПО) в Україні почала все більше зростати. Дане явище зумовлене збройною агресією сусідньої країни та її повномасштабним вторгненням 2022 року.

Правовий статус ВПО, їх гарантії, свободи та законні інтереси регламентуються Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року (далі – Закон).

Відповідно до Закону ВПО – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Тобто ми можемо стверджувати, що статус ВПО – це юридично закріплене положення особи в нашому суспільстві, при якому особа наділяється юридичними правами та обов’язками.

М. В. Старинський залежно від особливостей поєднання теоретичних елементів правового статусу в юриспруденції виділяє: загальний правовий статус (конституційний); спеціальний правовий статус певної категорії осіб; індивідуальний правовий статус. В основі свого поділу вони співвідносяться як загальне, особливе та одиничне, де кожен індивід володіє всіма статусами. Наприклад, статусом громадянина своєї країни (конституційний статус), приналежність до певної категорії чи прошарку громадян (науково-педагогічні працівники (спеціально правовий статус) та є при цьому

неповторною окремою особистістю (індивідуальний статус) [2, с. 4].

Слід зауважити, що громадяни зі статусом ВПО наділяються й іншими правами та обов'язками відповідно до ст. 9 Закону [1].

Статус ВПО – це як фундамент, що встановлює принципи взаємодії громадян із державними і місцевими органами влади та інститутами громадянського суспільства. Держава у свою чергу має на меті забезпечити чіткий механізм їх взаємодії та співпраці.

Реалізація статусу ВПО має стати запорукою покращення соціального статусу, активної участі в суспільному житті при формуванні своєї ідентичності [3, с. 113-114].

Одним із майнових прав є право на власність. Тобто це право на майно, яке залишилось на непідконтрольних територіях або в зонах бойових дій, і яке залишається у власності, поки власник не забажає здійснити певний правочин (наприклад: договір дарування, договір купівлі-продажу). У разі пошкодження або знищення майна така особа має право на компенсацію відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, що була прийнята у 2023 році [4].

Підтверджувати право власності на майно не потрібно, оскільки вся інформація міститься в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Наступним є право на доступ до банківських депозитів. Грошові кошти особи є її власністю, якою вона має право вільно розпоряджатися. Договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу або на умовах повернення вкладу із закінченням встановленого договором строку. Одностороння відмова від зобов'язань за відповідним договором або одностороння зміна його умов не допускається [5, с. 15].

Отже, ВПО – це спеціальний правовий статус, який поєднує в собі права та обов'язки, що закріплені в чинному законодавстві України. Цей статус можна оформити шляхом подачі зібраних документів та заяви до найближчого Центру надання адміністративних послуг або через електронний застосунок «Єдиний портал державних послуг Дія». За своєю суттю особливий статус ВПО має адміністративно-правову природу.

Що стосується майнових прав ВПО, то все майно, яке є у власності, залишається за ними до самого повернення. Але, на жаль, на практиці громадяни мають з цим проблеми.

Найпоширенішою проблемою є фактично повністю обмежений доступ до окупованих територій, тому не варто сподіватись, що держава зможе захистити майно, оскільки не може продовжувати повноцінну діяльність на цих територіях. Не менш важливою проблемою лишається втрата документів, через що потім громадяни майже не можуть довести факт пошкодження чи втрати майна.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України: від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua.
2. Старинський М. В. Особливості набуття правового статусу «внутрішньо переміщена особа» та його правова природа. *Академічні візії.* 2024. № 29. С. 1-9.
3. Долуда А. Ю. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 12. С. 111-114.
4. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: Постанова КМУ від 30.05.2023 р. № 600. URL: https://zakon.rada.gov.ua.
5. Права внутрішньо переміщених осіб та правова допомога в їх реалізації. Безоплатна правова допомога. Київ: ТОВ-Видавництво «ЛОГОС», 2017. С. 1-22.

Ірина МЕТАШОП
здобувач вищої освіти
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ГУЗЕНКО
доцент кафедри економіки
та публічного управління
ННІ права та соціального менеджменту
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИЧНІ СЕГМЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Запровадження воєнного стану в Україні супроводжується масштабною трансформацією механізмів державного управління та забезпечення національної безпеки, що неминуче впливає на реалізацію конституційних прав і свобод громадян. Відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм і стандартів, тимчасове обмеження прав людини допускається лише за умов суворого дотримання принципів законності, пропорційності та необхідності, що вимагає від державних органів високого рівня відповідальності та прозорості.

В умовах затяжної повномасштабної війни актуалізується питання прав людини в контексті взаємодії з різними військовими організаціями. В контексті адміністративного права підвищений інтерес викликає діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП). Цілком зрозумілим є той факт, що на тлі мобілізаційних заходів

особливої уваги набуває діяльність ТЦК та СП, оскільки саме ці структури безпосередньо взаємодіють із громадянами та здійснюють заходи щодо військового обліку, мобілізації та перевірки документів.

Доволі негативним явищем в системі дотримання та захисту прав людини в Україні вважається поступове накопичення повідомлень про правопорушення, пов'язані з неправомірними діями окремих представників ТЦК та СП, що свідчить про наявність суттєвих організаційних і правових прогалин, які потребують негайного врегулювання.

Слід зазначити, що у багатьох випадках громадяни фіксували факти незаконного затримання, застосування фізичного тиску, спроб силоміць доставити осіб до військових частин без належного оформлення документів або без встановлення правових підстав для таких дій, що порушує норми Кримінального кодексу та законодавства про військовий обов'язок.

Нагадаємо, що правовою площиною діяльності ТЦК та СП виступають: Закони України «Про правовий режим надзвичайного стану» [1], «Про військовий обов'язок і військову службу» [2], Кодекс законів про працю України [3], а також Указ Президента України «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [4]. В контексті безпосередньої діяльності ТЦК та СП правове регулювання представлено Постановою КМУ «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» [5] та Наказом Міноборони України «Про затвердження Інструкції зі складання територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки протоколів та оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення» [6].

Незважаючи на наявність правової платформи, відмічаються окремі випадки порушень працівниками ТЦК та СП функціональних обов'язків. Особливо порушення мають місце як щодо чоловіків призовного віку, так і щодо жінок, які мають військово-облікові спеціальності, що свідчить про системний характер проблеми та можливу нестачу професійної підготовки персоналу ТЦК та СП.

Військові експерти зазначають, що в окремих випадках має місце невідповідність між нормативними вимогами та реальними практиками взаємодії ТЦК та СП з населенням, що може проявлятися у порушенні вимог до порядку вручення повісток, відсутності належної ідентифікації працівників, спробах вручення документів у непризначених для цього місцях або здійсненні облікових перевірок всупереч встановленим процедурам. Такі порушення безпосередньо зачіпають права людини, формують атмосферу напруги, посилюють соціальну недовіру та здатні підривати авторитет державних інституцій у період, коли підтримка населення є критично важливою.

Цілком зрозумілим є той факт, що важливим аспектом проблеми є недостатня правова обізнаність як працівників ТЦК та СП, так і громадян, що

ускладнює конструктивну взаємодію та сприяє поширенню конфліктних ситуацій. Підвищення рівня юридичної культури та забезпечення доступу до правової інформації є невід'ємною частиною захисту прав людини у воєнний час, адже саме знання дозволяє громадянам ефективно користуватись гарантіями, передбаченими законом.

Для створення ефективної системи контролю над діями ТЦК та СП особливого значення набуває роль судової влади, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та громадських правозахисних організацій, які мають здійснювати нагляд за дотриманням стандартів прав людини та реагувати на випадки перевищення службових повноважень. Своєчасне інформування суспільства про результати розслідувань і притягнення винних до відповідальності є важливою умовою формування довіри до держави в умовах тривалого воєнного стану.

Таким чином, забезпечення належного захисту прав людини в умовах війни передбачає не лише юридичне реагування, але й системне реформування роботи мобілізаційних органів, що включає підвищення професійної підготовки персоналу, розробку чітких стандартів комунікації з населенням, впровадження електронних сервісів та мінімізацію корупційних ризиків.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/1550-14#Text. (дата звернення: 26.11.2025).

2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03 1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 27, ст.385. (дата звернення: 26.11.2025).

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради України, додаток до № 50, ст. 375. URL: https:// zakon.rada. gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 26.11.2025).

4. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1153/2008#Text. (дата звернення: 27.11.2025).

5.Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154. *Офіційний вісник України*. 2022. № 43. Ст. 2325(дата звернення: 27.11.2025).

6. Про затвердження Інструкції зі складання територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки протоколів та оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення: Наказ Міноборони України від 01.01.2024 № 3. *Офіційний вісник України*. 2024. № 14. Ст. 922. (дата звернення: 27.11.2025).

Валерія МИРОНЕНКО
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Віталій КАДАЛА
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах реформування правоохоронної системи України питання дотримання та захисту прав людини набуває особливої актуальності. Ефективність правозастосовної діяльності безпосередньо залежить від того, наскільки працівники НПУ та інші суб'єкти владних повноважень дотримуються конституційних гарантій та міжнародних стандартів у сфері прав людини. Саме Конституція України як головний правовий акт життєдіяльності суспільства закріпила ст. 3 людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, що зобов'язує державні органи, зокрема правоохоронні, здійснювати свої повноваження з пріоритетом захисту прав людини. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що обраний напрям дослідження є не лише актуальним, а й сучасним з огляду на складні умови розвитку України.

Ватро звернути увагу на те, що проблематичні аспекти щодо питань дотримання прав людини представниками правоохоронної діяльності постійно знаходяться в наукових розвідках вітчизняних вчених. Науковці висвітлюють не лише проблематичні сегменти, а й звертають увагу на напрями можливого їх уникнення. Доволі змістовні результати проведених досліджень виклали такі науковці як Н.В.Заяць [1], В.В. Коваленко [2], К. В. Громовенко та Я.О.Тицька [3] та інші.

Сучасна правоохоронна діяльність стикається з низкою актуальних проблем, серед яких – воєнний стан, зростання рівня кримінальних правопорушень та проступків, поява нових форм протиправної поведінки та зміна суспільних очікувань щодо прозорості та професійності правоохоронців. У цих умовах особливого значення набуває дотримання принципів законності, пропорційності та недискримінації, закріплених у Законі України «Про Національну поліцію» [4], де наголошується, що поліцейський під час

виконання службових обов'язків повинен поважати права і свободи людей та утримуватися від будь-яких дій, які можуть їх порушити.

Актуальною проблемою є належне забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканність, гарантованого ст. 29 Конституції України [5] та ст. 5 Європейської конвенції з прав людини [6]. У практиці правоохоронців нерідко виникають ситуації, коли затримання може здійснюватися з порушенням вимог щодо законності, обґрунтованості та фіксації правопорушення. Саме це зумовлює ризики для визнання доказів недопустимими та формує недовіру громадян до працівників правоохоронних органів.

Особливої уваги потребує також забезпечення права на захист та право не зазнавати жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Стаття 28 Конституції України [5] та стаття 3 Європейської конвенції [6] прямо забороняють такі дії, проте окремі випадки перевищення службових повноважень або неправомірного застосування сили свідчать про необхідність подальшого вдосконалення професійної підготовки та контролю за діями працівників правоохоронних органів.

Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію» [4] наголошує, що застосування фізичної сили, спецзасобів або зброї має бути виключно крайнім заходом, а кожен такий випадок підлягає негайному документуванню та перевірці.

Важливо також відзначити проблему захисту права на приватність, яке особливо чутливе в умовах ведення оперативно-розшукової діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] чітко регламентує підстави та порядок проведення таких заходів, проте на практиці існують ризики надмірного втручання в особисте життя людей. Від правоохоронців вимагається дотримання принципів необхідності та мінімального втручання, що є основоположними у практиці Європейського суду з прав людини [7].

Таким чином, у підсумку доцільно зробити висновок, що дотримання прав людини у правозастосовній діяльності є неформальною вимогою, а фундаментальною умовою функціонування демократичної держави. Правоохоронці повинні діяти професійно, в межах закону, своїх повноважень і з повагою до кожної людини, адже саме від цього залежить рівень довіри суспільства, ефективність боротьби зі злочинністю та міжнародний імідж України як правової держави. Забезпечення прав людини – це не перешкода у роботі правоохоронних органів, а її основа та стратегічний пріоритет.

Список використаних джерел

1. Заяць Н. В. Повага до прав людини в діяльності правоохоронних органів. Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку Київ.: Істина, 2017. С. 42-45.

2. Коваленко В. В. Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 81-87

3. Громовенко К.В., Тицька Я.О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект. Держава і регіони. 2021. Серія: Право, № 2 (72). С.120-125.

4.Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII URL https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19(дата звернення: 26.11.2025).

5.Конституція України від 28.06.1997. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. ст.141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96- вр#Text (дата звернення: 26.11.2025).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/about ISSN: 3041-2110 (дата звернення: 27.11.2025)

7.Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12. (дата звернення: 27.11.2025).

Маша МИРОШНИЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Питання забезпечення доступності господарського правосуддя для малих підприємців набуває особливої ваги, оскільки саме цей сектор економіки є одним із провідних рушіїв розвитку держави.

Стаття 4 Господарського процесуального кодексу України встановлює загальну гарантію, відповідно до якої право на звернення до господарського суду не може бути обмежене. Її положення закріплюють засадничий принцип, що будь-який суб'єкт господарювання має право на розгляд своєї справи тим судом, до компетенції якого вона віднесена законом. Це створює юридичну основу доступності правосуддя, однак реальність її застосування залежить від того, наскільки малий підприємець здатний подолати процедурні ускладнення, фінансові витрати та інші фактори, що фактично можуть

перешкодити реалізації цього права.

Важливою складовою доступності судового захисту є забезпечення можливості отримання кваліфікованої правничої допомоги. Стаття 16 Господарського процесуального кодексу підкреслює, що учасники справи можуть користуватися правничою допомогою, а представництво у суді здійснюється виключно адвокатом. Такий підхід спрямований на забезпечення високої професійної якості юридичної підтримки, однак для малого підприємця це може означати необхідність нести додаткові витрати, інколи надмірні у порівнянні з масштабом спору або рівнем прибутковості бізнесу. У цьому аспекті рівність сторін у судовому процесі може бути порушена, коли одна сторона має доступ до значно ширших ресурсів, ніж інша.

Досудове врегулювання спорів, відображене у статті 19 Господарського процесуального кодексу, формує можливість розв'язання конфлікту до звернення до суду [1]. Ця норма передбачає, що сторони можуть вживати заходів щодо мирного врегулювання спору за домовленістю або коли такі дії визначені законом як обов'язкові. Наявність такої стадії здатна знизити витрати та прискорити вирішення спору, що є особливо значущим для малого підприємця. Проте вона не повинна набувати характеру перепони, яка змушує сторону витрачати додаткові ресурси або затягувати час перед поданням позову.

Незважаючи на чітке нормативне закріплення базових гарантій доступності правосуддя, практичний аспект участі малого бізнесу у господарському процесі залишається складним. Формально гарантоване право на звернення до суду може втратити ефективність через високі судові збори, витрати на правничу допомогу, обмеженість часу та знань для правильного оформлення процесуальних документів. Малий підприємець нерідко стикається з проблемою надмірно складних процедур, суворих вимог до процесуальних документів, необхідністю дотримання чітких строків, що вимагає високого рівня юридичної обізнаності. У поєднанні з нерівністю у ресурсах порівняно з великими компаніями або державними суб'єктами це створює відчутну різницю у можливостях сторін. Значним викликом для доступу малого бізнесу до правосуддя є також ситуації, коли суперником у спорі виступає більш потужна структура, яка володіє фінансовими й організаційними перевагами. Це може проявлятися в можливості систематично залучати адвокатів, використовувати складні процесуальні механізми, затягувати розгляд справи або впливати на його перебіг за допомогою професійно підготовлених стратегій. Такі умови ставлять під сумнів реальність рівності сторін у процесі навіть за наявності чітких гарантій у законодавстві.

А. Ю. Шумілова зазначає, що удосконалення чинного регулювання є одним із шляхів посилення гарантій доступності правосуддя для малого бізнесу [2, с. 81]. Законодавчі зміни можуть передбачати запровадження пільг щодо сплати судового збору, що значно зменшило б фінансове навантаження

на малих підприємців. Крім того, можливо врегулювати питання представництва у спрощених видах провадження так, щоб не обмежувати його виключно адвокатською участю, дозволяючи залучати інші форми фахової правничої допомоги. Наприклад, це розширило б можливості підприємців реалізовувати право, закріплене у статті 16, без надмірних витрат.

Отже, незважаючи на формальні законодавчі гарантії доступності господарського правосуддя, закріплені в ГПК України, реальний доступ малих підприємців до суду суттєво обмежений через високі фінансові витрати (судові збори, обов'язкова адвокатська допомога), складність процедур та ресурсну нерівність із потужнішими суперниками. Це призводить до ситуації, коли малий бізнес часто змушений відмовлятися від захисту своїх прав через непомірні ризики та витрати. Для вирішення цієї проблеми необхідні законодавчі зміни, спрямовані на запровадження пільг щодо судового збору та розширення можливостей для представництва інтересів у спрощених провадженнях, що дозволить зменшити фінансове навантаження і забезпечити реальну, а не формальну доступність правосуддя.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 25.11.2025).

2. Шумілова А.Ю. Актуальні проблеми малого бізнесу в Україні / А.Ю. Шумілова, О.М. Шевченко // Сучасна економічна наука: теорія і практика : матеріали XIV Всеукр. наук.–практ. Інтернет–конф. з міжнар. участю, 07 листоп. 2024 р. Полтава: Нац. ун-т ім. Ю. Кондратюка, 2024. – С. 81–82.

3. Докази і доказування в господарському процесі: практика Верховного Суду. В. Уркевич, 2025. Офіційний веб-портал Судової влади України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Dokazy%20ta%20dokazyvanna%20gospodarskyi%20proces.pdf (дата звернення 24.11.2025).

4. Ухвала Господарського суду Харківської області від 19.05.2025 у справі № 922/1102/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127458962 (дата звернення 24.11.2025).

Михайло МІЛЬЧЕВСЬКИЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

«Чим менше хаосу – тим сильніше право,
а сильне право є необхідною умовою успішного
розвитку держави та перемоги у війні»

ЩОДО ПИТАННЯ ЕНТРОПІЇ У ПРАВІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Ентропія у праві – метафора, що описує поступове накопичення хаосу, суперечностей, надмірної кількості норм, їх дублювання, які руйнують передбачуваність правового регулювання. На відміну від економічної інфляції, тут «знецінення» відбувається не щодо валюти, а відносно юридичних норм. Цю проблему ми чітко можемо побачити в Україні – з моменту здобуття незалежності до сьогодення. В умовах триваючої війни, швидких реформ, інтеграції до ЄС та загальної соціальної турбулентності рівень правової ентропії в Україні зріс, що створює як практичні труднощі, так і загрозу якісному функціонуванню самої правової системи.

Актуальність теми полягає у тому, що в Україні щороку ухвалюються тисячі змін до законів, причому значна їх частина суперечить чинним нормативно-правовим актам. Постійне «латання» законів створює хаос. Також це відображається і у правозастосуванні, зокрема Верховний Суд змінює правові позиції, інколи – кардинально. Тому однакові справи можуть мати різні рішення. До того ж євроінтеграція викликає потребу в інтенсивній модернізації законодавства, що також призводить до перевантаження правової системи новими правилами, котрі часто не корелюються з вже існуючими.

О. Данильян і О. Дзьобань у своїй науковій статті «Соціальна ентропія та право: філософсько-правовий аналіз» наголошують: «Соціальна ентропія безпосередньо впливає на ефективність права, адже хаос у соціальних зв'язках зумовлює хаос у правових нормах» [1]. Тобто, за їх думкою, відсутність морального і соціального консенсусу призводить до того, що правові норми

перестають бути ефективними та стають лише формальними вимогами. Аналізуючи працю вчених, можна зробити висновок, що ентропія суспільства проявляється у хаотичності взаємодії між громадянами та державними інститутами, а право – не лише є нормативною системою, а ще тісно пов'язується з соціальною комунікацією.

О. Радзівілл акцентує: «Чим більша невизначеність у правовій системі, тим менша довіра до неї серед громадян, і тим сильніше проявляються соціальні процеси розбалансованості» [2]. Тобто він зазначає, що постійні зміни законодавства та суперечливі норми збільшують невизначеність, що підвищує рівень хаосу у системі правових відносин. У підсумку дослідження О. Радзівілл наголошує, що невизначеність у праві – не просто технічна проблема, а соціальний ризик, що має вплив на стабільність держави, а вона в свою чергу втрачає передбачуваність, а громадяни – впевненість у майбутньому [2]. Отже, зниження ентропії у правовій системі – одна із умов для зміцнення суспільної довіри та правового порядку, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану.

К. Джаффе, Е. Мартінес, А. С. Соарез також розглядають цю проблему у міжнародному дослідженні «Relation between Constitutions, Socioeconomics and The Rule of Law: a quantitative thermodynamic approach» («Взаємозв'язок між конституціями, соціальною економікою та верховенством права: кількісний термодинамічний підхід»), застосовуючи концепцію ентропії для оцінки стану правової системи. Аналізуючи роботу, ми розглядаємо нестабільні конституційні механізми та суперечливі правові норми, які підвищують системну невизначеність, що негативно впливає на верховенство права. Висловлювання дослідників: «The increase in legal and social entropy correlates with decreased rule of law effectiveness, highlighting the need for a stable normative and institutional framework» [3] («Зростання правової та соціальної ентропії корелює зі зниженням ефективності верховенства права, що підкреслює необхідність стабільної нормативної та інституційної бази»), тобто для стабілізації правової системи необхідне одночасне дотримання формальної та соціальної визначеності, що знову ж таки ще більше актуалізується невизначеністю умов воєнного стану та необхідністю розробки комплексної концепції повоєнного відновлення всіх сфер життєдіяльності в Україні.

Враховуючи міжнародний аспект, у політичному житті багатьох держав світу досить часто спостерігається явище, яке можна описати як «імітацію бурхливої діяльності»: значна частина депутатського корпусу демонструє активність насамперед для підтримання власної політичної присутності, а не для реального реформування державних інститутів.

У зазначених вище умовах законодавча діяльність нерідко перетворюється на процес без чіткої стратегії [4], що лише збільшує нормативну ентропію. Водночас суспільно-політичний порядок подекуди залежить від впливу великих фінансово-промислових груп /

транснаціональних компаній, які значною мірою формують «правила гри», адже мають можливість спрямовувати політичні рішення через розгалужені мережі впливу, що включають корупційні практики. У результаті частина ухвалених законів орієнтується не на національний інтерес, а на захист економічних і політичних привілеїв окремих груп. Це створює замкнене коло: корупція підживлює залежність політиків від неформальних центрів влади, а ті своєю чергою підтримують законодавче середовище, яке дозволяє зберігати й примножувати «приватні вигоди». Саме так виникає ситуація, коли держава формально функціонує як демократична, але де-факто певною мірою підпорядкована інтересам економічних еліт, що унеможливлює справжню правову визначеність та забезпечення принципу верховенства права.

Отже, правова ентропія – не абстрактне поняття, а реальна проблема, яка впливає на всі сфери життєдіяльності у багатьох державах світу: від економіки до обороноздатності. Її причини лежать у надмірній динамічності законодавства, суперечливій судовій практиці, корупції, інституційній неспроможності та чиннику війни. Думки науковців дозволяють побачити проблему з різних боків: морального, правничого, системного тощо. Україна може знизити рівень правової ентропії лише шляхом стабілізації законодавства, підвищення прозорості інституцій, зміцнення судової практики та гармонізації своїх норм зі стандартами ЄС.

Список використаних джерел

1. Данильян О. Г., Дзьобань О.П. Соціальна ентропія та право: філософсько-правовий аналіз. *Проблеми законності.* 2010. Вип. 109. С. 194-203. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3148

2. Радзівілл О. А. Причини зростання соціальної ентропії і соціологічно-правові засоби його стримування. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2010. Вип. 2. С. 71-77. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3104

3. Jaffe K., Martinez E., Soarez A. C., Contreras J. G., Correa J. C., Canova A. Relation between Constitutions, Socioeconomics and The Rule of Law: a quantitative thermodynamic approach. SSRN/ 2021. Vol. 3898521. P. 1-28. URL: https://ssrn.com/abstract=3898521

4. Савчин М. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар) : монографія. Київ : Юрінком Інтер. 2024. 680 с.

Валерія НАЗИМКО
здобувач вищої освіти
Державного біотехнологічного
університету

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Процесуальна правосуб'єктність учасників цивільного процесу в умовах воєнного стану зазнала суттєвих трансформацій, зумовлених потребою адаптації правосуддя до реалій збройної агресії та територіальних обмежень. Воєнні дії спричинили зміни у доступності судів, можливості особистої участі сторін, реалізації їхніх процесуальних прав і виконання обов'язків. Відповідно законодавець та судова практика сформували нові підходи до забезпечення учасникам процесу ефективного доступу до правосуддя, що проявляється у розширенні можливостей дистанційної участі, гнучкому застосуванні процесуальних строків, особливому захисті вразливих категорій осіб та забезпеченні балансу між правами сторін і вимогами безпеки.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить системний комплекс норм, що визначають зміст і межі процесуальної правосуб'єктності учасників цивільного процесу, забезпечуючи їх здатність набувати процесуальні права та нести процесуальні обов'язки. Насамперед стаття 13 ЦПК України [4], яка закріплює принцип диспозитивності, гарантує учасникам можливість самостійно визначати межі захисту своїх прав та інтересів. Водночас на практиці реалізація цього принципу ускладнюється умовами воєнного стану, що впливає на можливість своєчасного звернення до суду, подання доказів чи забезпечення участі в засіданні. Судова практика враховує переміщення осіб унаслідок бойових дій, втрату документів, мобілізацію чи проходження служби в Збройних Силах України, що може об'єктивно перешкоджати повноцінній реалізації процесуальних прав. У таких випадках суди визнають поважними причини пропуску строків, допускають участь у засіданнях у режимі відеоконференції, а також застосовують спрощені процедури комунікації із судом.

Однією з тенденцій є розширення електронних форм реалізації процесуальної правосуб’єктності, зокрема застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. У воєнний час суди дедалі частіше визнають участь через відеоконференцію повноцінною формою реалізації права на участь у процесі. Верховний Суд у постанові від 12.04.2023 у справі № 753/1234/21 зазначив, що проведення засідання в режимі відеоконференції не може вважатися привілеєм, а є рівноцінним способом участі, що гарантує особі можливість бути почутою навіть за умов переміщення чи проживання в небезпечному регіоні [1]. Це свідчить про формування прецедентного підходу до тлумачення процесуальних прав з урахуванням принципу пропорційності та реалій воєнного стану.

У постанові від 28.09.2023 у справі № 161/874/22 Верховний Суд наголосив, що зміна місця проживання через воєнні дії не може обмежувати процесуальної ініціативи особи. Суд підкреслив, що відсутність доступу до певних документів не є підставою для відмови у відкритті провадження, якщо є інші докази, що підтверджують правосуб’єктність [2]. Такий підхід сприяє формуванню стандарту «процесуальної гнучкості» для осіб, які втратили документи або не можуть їх швидко відновити.

В умовах воєнного стану основною перешкодою для учасників цивільного процесу є їхня обмежена здатність реалізувати процесуальну правосуб'єктність через ускладнений доступ до судової інфраструктури та механізмів захисту прав. Руйнування або пошкодження приміщень судів, окупація територій, а також перебої з транспортним сполученням та зв'язком суттєво ускладнюють фізичну участь у судових засіданнях. Найбільш уразливими в цьому контексті є внутрішньо переміщені особи (ВПО), мобілізовані громадяни, військовослужбовці та жителі прифронтових зон, яким часто не вдається вчасно подати необхідні докази, дотриматися процесуальних строків чи отримати судові документи.

Для подолання цих критичних викликів необхідний системний розвиток цифрових інструментів та адаптація процесуальних норм. Насамперед необхідно розширити практику дистанційної участі у процесі, забезпечивши усі суди стабільними та захищеними каналами відеозв'язку та уніфікувавши технічні стандарти відеоконференцій. Це дозволить сторонам реалізовувати свої права незалежно від їхнього фактичного місця перебування. Не менш важливим є нормативне закріплення гнучкого та адаптивного підходу до процесуальних строків, який би об'єктивно враховував умови воєнного часу. Цей підхід має дозволяти поновлення строків без надмірних доказових вимог, запобігаючи надмірному формалізму. Актуальним кроком також є створення централізованого реєстру спрощених процедур ідентифікації та механізмів підтвердження юридично значущих фактів для громадян, які втратили свої документи внаслідок бойових дій чи вимушеного переміщення.

В. В. Наліжитий стверджує, що для військовослужбовців доцільно запровадити спеціальний механізм представництва через офіційні юридичні

підрозділи Збройних Сил України, що забезпечить їхню участь у процесі навіть під час виконання бойових завдань. Для юридичних осіб – спрощення форм підтвердження повноважень та можливість подавати документи в електронній формі, навіть за відсутності печатки чи паперових оригіналів. Комплексне впровадження цих заходів сприятиме підвищенню доступності правосуддя та забезпеченню повної реалізації процесуальної правосуб'єктності учасників цивільного процесу в умовах воєнного стану [3, с. 158].

Загалом аналіз судових рішень свідчить, що сучасні тенденції розвитку процесуальної правосуб'єктності у цивільному процесі визначаються гуманізацією та гнучкістю процесуальних механізмів. Судова практика відходить від жорсткого формалізму, натомість орієнтується на реальні можливості учасників процесу та рівність доступу до правосуддя незалежно від умов війни. Принципи справедливості, пропорційності, доступності та добросовісності стають центральними критеріями оцінювання процесуальної поведінки сторін.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 02.09.2025 року у справі № 753/1234/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129911545 (дата звернення: 24.11.2025).

2. Постанова Верховного Суду від 03.06.2022 року у справі № 161/874/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 24.11.2025).

3. Наліжитий В.В. Процесуальна форма цивільного судочинства під час воєнного стану. Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в правоохоронній діяльності: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, аспірантів та молодих учених: Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. 158 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/6662?locale=uk (дата звернення: 24.11.2025)

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. RL: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_protsesualniy_kodeks_ukraini/ (дата звернення: 24.11.2025).

Даніїл НАУМЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПОЛОЖЕНЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини, яка законодавчо на міжнародному рівні закріпила право на життя, наголошуючи на тому, що кожна людина має право на життя. Положення Декларації формує основний нормативний орієнтир для держави, визначає моральну відповідальність органів влади перед громадянами та створює основу для побудови демократичного суспільства, де права людини є пріоритетними у державній політиці.

На думку Х. Романівної, право на життя з погляду правової аксіології варто розглядати як надбання людства, конкретизоване в окремих цивілізаціях і культурах. Як категорія права, «право на життя», будучи частиною універсальної правової структури, входить передусім у систему мінімальних правових засобів, спрямованих на захист людини як основоположної цінності [1, с. 315]. Для України цей принцип має практичне значення при формуванні законодавства щодо захисту від дискримінації, забезпечення рівних можливостей для різних соціальних груп та розвитку інститутів громадянського суспільства. Універсальність прав виступає гарантією того, що держава не може вибірково обмежувати права окремих груп, що є критично важливим для стабільності та справедливості в суспільстві.

Право на життя закріплене статтею 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [2]. Ширше поняття права на життя визначене у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У статті 6 вказано, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [3]. В Україні право на життя закріплене статтею 27 Конституції України: «Кожна

людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [4]. Це положення дозволяє створювати ефективні механізми контролю за діяльністю органів влади, захищати права громадян у реальних умовах і сприяє формуванню правової культури, де держава і суспільство діють у рамках закону та міжнародних стандартів.

На думку В. Дорошенко, в умовах війни беззахисним стає основне право людини – право на життя. Збройна військова агресія призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність [5, с. 324]. В Україні це проявляється у примусовому переміщенні населення, втраті житла та обмеженні доступу до базових соціальних послуг. Положення Декларації виступають морально-правовим дороговказом для держави, змушуючи органи влади адаптувати правові механізми так, щоб забезпечити баланс між національною безпекою та дотриманням прав людини, навіть у кризових умовах.

Органи державної влади повинні впроваджувати дієві механізми співпраці із громадськими організаціями задля здійснення ефективного розслідування випадків порушення права на життя, а також обов'язком держави як перед громадянами України, так і перед міжнародною спільнотою [6, с. 167]. Це свідчить про активне впровадження міжнародних норм у внутрішнє право та про прагнення держави формувати сучасну культуру прав людини. Розвиток судових і адміністративних процедур забезпечує доступ громадян до справедливого правосуддя, а спеціальні програми соціальної підтримки відображають принципи людської гідності та рівності, закріплені у Декларації.

Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ця фундаментальна норма визначає універсальний характер прав людини та слугує основою сучасного правового порядку. Універсальність прав полягає в тому, що вони належать кожній людині від народження, незалежно від її походження, статусу чи умов існування. Саме тому держава зобов'язана забезпечувати їх дотримання не лише в умовах стабільності, а й у періоди суспільних потрясінь. У воєнний час потреба в ефективних правових механізмах зростає, адже саме вони покликані гарантувати збереження гідності та безпеки людини.

Отже, Загальна декларація прав людини залишається актуальним і життєво важливим орієнтиром для сучасної України. Вона не лише визначає стратегічні напрями розвитку держави, а й формує ціннісну основу для суспільних відносин, побудованих на гуманізмі, рівності та справедливості. В умовах війни положення Декларації набувають особливої ваги, виступаючи правовим і моральним дороговказом, який забезпечує збереження гідності та прав громадян навіть у найскладніших обставинах.

Список використаних джерел:

1. Романів Х. Б. Жити гідно як зміст права на життя. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 314-316. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/81.pdf (дата звернення: 20.11.2025)
2. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. №995_015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 20.11.2025)
3. Міжнародномий пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 19 жовтня 1973 р. №995_043: URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (дата звернення: 20.11.2025)
4. Конституція України: Закон України від 8 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 20.11.2025)
5. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 323-326. URL: http://lsej.org.ua/2_2023/74.pdf (дата звернення: 20.11.2025)
6. Ковальчук О. Б., Редько А. В. Захист права на життя: окремі аспекти в контексті сучасних ризиків. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 24. С. 161-169. URL:https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21479/26.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

Олена НОВАК
здобувачка вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПОМИЛКИ В ОФІЦІЙНОМУ ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА

На сьогоднішній день правова система України налічує енну кількість нормативно-правових актів (далі – НПА), що регулюють різні сфери суспільних відносин. Дана кількість нормативно-правових актів постійно змінюється. Законодавцем вносяться певні зміни чи відбувається скасування актів на основі джерел права, які включають Конституцію України як основний закон з найвищою юридичною силою тощо.

Цей факт є ключовим, оскільки кількісні досягнення не завжди супроводжуються високим рівнем якості НПА. Це призводить до недоліків у правовому регулюванні, що значно ускладнює реалізацію прав громадян і

сприяє низькій оцінці суспільством діючої правової системи. Так, наприклад, прогалини у законодавчих актах, конкуренція правових норм та колізії, дефекти, нечіткі формулювання, упущення та мовностилістичні помилки – це все прояви правових помилок, які є порушенням правил-вимог юридичної техніки. Існування правових недоліків ускладнюють розуміння та трактування нормативно-правових актів, а також виконання правових норм [1].

У своїй роботі Гаврилюк С. В. акцентує увагу на тому, що юридичні помилки визначаються правознавцями як негативний результат, що виникає внаслідок ненавмисної та неправильної дії суб'єкта юридичної діяльності (органу чи посадової особи). Це можуть бути випадкові, недобровільні дії суб'єкта юридичної діяльності у процесі прийняття рішень, які відображають дефект волевиявлення суб'єкта права. Такі помилки здатні призвести до негативних наслідків і можуть виникати на будь-якому етапі правового регулювання, маючи характер добросовісної помилки [2, с. 61].

С. В. Гаврилюк також виділяє наступні три типи помилок у праві залежно від видів професійної юридичної діяльності, а саме: *правотворчі, правозастосовні та правоінтерпретаційні помилки* [2, с. 61].

Наявність правоінтерпретаційних помилок в офіційному тлумаченні призводить до неправильного сприйняття та, відповідно, неправильного використання правових норм, що має негативні наслідки для правової системи та соціальної сфери держави.

У процесі дослідження правоінтерпретаційних помилок доцільним є попереднє роз'яснення поняття «тлумачення» через те, що воно становить першорядний елемент зазначеної проблематики та визначає методологічні засади її аналізу. Відповідно, тлумачення – це процес визначення змісту, роз'яснення, аналіз суті чого-небудь та надання певних ґрунтовних пояснень. Процес тлумачення надає змогу висвітлити розуміння того чи іншого діяння, завдяки логічній послідовності уявлень. Первісним значенням даного поняття вважається, безпосередньо, переклад з однієї мови на іншу (про це свідчить офіційна посада в козацькому війську «тлумач» – перекладач). Метод тлумачення є часто використовуваним серед філософів, істориків, філологів, психологів, правознавців тощо [3, с. 9].

Варто погодитися з думками Міневич О. І., яка у своєму загальнотеоретичному дослідженні «Поняття та види правових помилок» звертається до тверджень В. К. Антошкіної та зауважує, що теоретичне й практичне вивчення правоінтерпретаційних помилок має актуальне значення для інтерпретатора, законодавця та правозастосувача, оскільки проблема неякісного тлумачення правових приписів стосується інтересів усіх суб'єктів правотворчості, правореалізації та правозастосування. Що зі свого боку, дозволить інтерпретатору уникнути неправильного тлумачення, законодавцю – донести норму до користувача в її належному змістовому значенні та запобігти подальшим викривленням, а суб'єкту правозастосовної діяльності – коректно зрозуміти її зміст і ефективно реалізувати на практиці [4, с. 127].

Важливим аспектом також є те, що проблема правоінтерпретаційних помилок пов'язана з питанням істинності тлумачення норм права. Тлумачення – це не просто відтворення змісту норми. Інтерпретатор має забезпечити цій нормі право на подальше існування та можливість її реалізації, тобто виконати «творчу» функцію вдосконалення законодавства. Істинне тлумачення повинно бути точним, доцільним і корисним для суспільства. Відповідно, правоінтерпретаційна помилка – це результат тлумачення, який не відповідає критеріям істинності [4, с. 127].

На думку О. І. Міневич істинним тлумаченням правової норми є таке, що реалізується з дотриманням правил тлумачення та є ефективним, адже дозволяє повністю розкрити зміст норми й забезпечити її правильне застосування [4, с. 128].

«Правоінетрпретаційна помилка – це відхилення від правил тлумачення/результат інтерпретації, що не є ефективним і не відображає точного змісту правової норми. Як і інші правові помилки, вона виникає внаслідок добросовісної омани суб'єкта правоінтерпретаційної діяльності, який переконаний у правильності власного розуміння цієї норми (тлумачення-з'ясування) та пояснення змісту іншим суб'єктам (тлумачення-роз'яснення). Формуванню такої омани сприяє низка чинників, які в юридичній науці зазвичай розглядають як причини виникнення правоінтерпретаційних помилок» – зазначає Міневич О. І. [4, с. 128].

Далі, вивчаючи зазначену проблематику, доцільно звернути увагу на види таких помилок. Отож, правоінтерпретаційні помилки поділяються:

- за способом тлумачення на: помилки при здійсненні граматичного, історичного, логічного, системного, телеологічного, функціонального тлумачення;
- за обсягом тлумачення: необґрунтовано обмежувальне чи необґрунтовано поширювальне;
- за суб'єктами на: помилки в офіційному та неофіційному тлумаченні [5, с. 11].

Як і будь-яка інша правова помилка, правоінтерпретаційна також провокує негативні наслідки. До таких наслідків, за дослідженням Міневич О. І., відноситься неадекватне розуміння змісту правової норми як самим інтерпретатором, так і іншими учасниками процесу (у разі тлумачення-роз'яснення), що призводить до її неправильного застосування. Внаслідок цього мета, яка закладена законодавцем при прийнятті норми – не досягається, а її соціальна цінність знижується. Хоч такі наслідки можуть бути неочевидними відразу, згодом вони суттєво впливають на ефективність правового регулювання [5, с. 11]. Наявність правоінетрпретаційної помилки суттєво впливає на вимоги доцільності правозастосовної діяльності, а саме: обирання рішення, яке найповніше відображає зміст закону; діяльності з урахуванням місця і часу застосування; врахування індивідуальних особливостей справи [6, с. 121].

Отже, підсумовуючи вищевикладений матеріал доречно виокремити

подальші твердження. Правоінтерпретаційні помилки в офіційному тлумаченні – це проблемне явище сьогодення у правовій системі України, яке впливає на ефективність правового регулювання суспільних відносин у різних сферах. Тобто, правоінтерпретаційні помилки являють собою вади в процесі роз'яснення змісту правової норми інтерпретатором, далі – законодавцем та правозастосувачем. Такі помилки деформують істинний зміст норм і призводять до хибного використання закону. Причинами їх виникнення є невідповідність інтерпретації принципам логіки, системності права тощо.

Список використаних джерел:

1. Юридичне документознавство. Мультимедійний навчальний посібник. Навчальні матеріали: Тема 5. Правозастосовні помилки: визначення поняття, види, причини появи, методи усунення. НАВС. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/legal_ documentation/info/lec5.html.

2. Гаврилюк С. В. Юридичні помилки: поняття, класифікація, причини виникнення та шляхи подолання (усунення). *Часопис Київського університету права.* Юридичний науково-теоретичний щоквартальник. 2021.№1. С. 60–65.

3. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

4. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис.. … канд.. юрид наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 237 с.

5. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.01. Одеса, 2021. 23 с.

6. Талдикін О. В. Соціологія права. Структурно-логічні схеми і таблиці : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 144 с.

Євгеній ОВСІЄНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дмитро КАЗНАЧЄЄВ
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Роль Національної поліції у забезпеченні прав дитини в сучасних умовах, зокрема під час дії воєнного стану, набуває системоутворюючого значення. Діти є найбільш вразливою групою населення, для якої війна є не

лише загрозою життю та здоров'ю, але й втратою сімейних зв'язків, дому, доступу до освіти, медичної допомоги та соціального оточення. Саме тому діяльність поліції виходить далеко за межі «класичної» охорони громадського порядку та передбачає комплекс превентивних, захисних, евакуаційних та реабілітаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту прав дитини.

Базові орієнтири ролі поліції у сфері захисту прав дитини закладені в Законі України «Про Національну поліцію» [4], який визначає поліцію як орган виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, у тому числі прав дитини, та протидії злочинності. Відповідні повноваження деталізуються у статтях закону, що закріплюють завдання поліції з охорони прав дитини, участі у попередженні домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми та іншим формам експлуатації.

Спеціальним актом, що окреслює державну політику у сфері дитинства, є Закон України «Про охорону дитинства» [3]. Він визначає завдання законодавства про охорону дитинства – розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, морального та соціального розвитку дитини, а також систему заходів, спрямованих на реалізацію цих прав і свобод. У системі суб'єктів охорони дитинства Національна поліція виступає ключовим правоохоронним органом, що забезпечує реалізацію превентивних та захисних механізмів.

Нормативний контекст доповнюють положення Кодексу України про адміністративні правопорушення (зокрема, стаття 180 щодо доведення неповнолітнього до стану сп'яніння), положення Кримінального кодексу України щодо відповідальності батьків за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною (стаття 166 КК України), а також спеціальні закони про запобігання домашньому насильству, протидію торгівлі людьми та ін. Сукупність цих актів формує правове поле, в межах якого поліція зобов'язана реагувати на будь-які порушення прав дитини.

У мирний час діяльність поліції щодо захисту прав дітей традиційно орієнтується на три головні блоки: превентивний, правоохоронний і соціально-комунікаційний. Превентивний блок включає індивідуальну та загальну профілактику правопорушень серед неповнолітніх, проведення бесід у навчальних закладах, участь у програмах «школа – поліція – громада», моніторинг сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Ювенальна поліція здійснює облік дітей, схильних до девіантної поведінки, та координує свою діяльність із службами у справах дітей та органами освіти.

Правоохоронний компонент передбачає виявлення та документування адміністративних і кримінальних правопорушень, де дитина виступає або потерпілою або правопорушником. Поліція застосовує механізми адміністративної відповідальності (наприклад, за доведення неповнолітнього до стану сп'яніння, втягнення у пияцтво, невиконання обов'язків щодо

виховання дітей) не лише як каральний, але й як виховний інструмент, спрямований на зміну поведінки дорослих, відповідальних за дитину. Одночасно реалізуються положення кримінального законодавства щодо жорстокого поводження з дітьми, сексуальної експлуатації, торгівлі людьми, насильства в сім'ї тощо.

Соціально-комунікаційний напрям включає інформаційно-просвітницькі кампанії, участь у програмах протидії булінгу, формування безпечного освітнього середовища, розвиток довірливих взаємин між дітьми та правоохоронцями. Поліція виступає важливим посередником між дитиною, родиною, школою та іншими державними інституціями, що забезпечують реалізацію прав дитини.

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану з 24.02.2022 року радикально змінило контекст реалізації прав дитини та завдання для Національної поліції. Воєнні дії, тимчасова окупація територій, масові переміщення населення, зникнення людей, руйнування інфраструктури та закладів освіти створили ситуацію системних ризиків для життя та розвитку дітей. У цих умовах поліція виступає одним із ключових суб'єктів організації безпеки дітей як усередині країни, так і на етапах евакуації з небезпечних територій. На нормативному рівні порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей у період воєнного стану визначений постановою Кабінету Міністрів України від 27.03.2022 № 385, якою затверджено Порядок евакуації дітей та осіб, що перебувають у закладах різних типів на цілодобовому утриманні. Цей акт закріплює механізм прийняття рішень щодо евакуації, вимоги до супроводу та безпеки дітей, процедури взаємодії між органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами [2].

На практичному рівні Національна поліція забезпечує безпеку та супровід дітей під час евакуаційних заходів, у тому числі при тимчасовому переміщенні вихованців інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу, закладів охорони здоров'я та соціального захисту. У межах реалізації програм на кшталт «Безпечна освіта в умовах воєнного стану» підрозділи поліції забезпечували супровід дітей під час переміщення, організовували охорону громадського порядку на маршрутах евакуації, здійснювали перевірку документів дорослих, які супроводжують дітей, для запобігання торгівлі людьми та незаконному вивезенню неповнолітніх за кордон [5].

Наукові дослідження останніх років підкреслюють, що в умовах воєнного стану основним підрозділом, який цілеспрямовано захищає права та інтереси дітей, є саме ювенальна превенція Національної поліції. У роботах, присвячених захисту прав і інтересів дітей під час війни, акцент робиться на тому, що зміна політичних обставин, військова агресія та масові переміщення населення вимагають від поліції нових підходів до організації розшуку зниклих дітей, повернення їх у сімейне середовище, забезпечення психологічної підтримки та взаємодії з міжнародними організаціями [1,

с. 180].

Ефективне забезпечення прав дитини поліцією в умовах війни неможливе без міжвідомчої взаємодії. На практиці йдеться про постійну співпрацю з органами опіки та піклування, службами у справах дітей, освітніми закладами, центрами соціальних служб, органами охорони здоров'я, військовими адміністраціями, міжнародними та громадськими організаціями. Саме через такі механізми забезпечується супровід евакуації дітей, їхнє розміщення у безпечних місцях, відновлення документів, доступ до освіти та психологічної підтримки.

Напрями вдосконалення включають: подальше оновлення та деталізацію законодавства у сфері евакуації та захисту дітей у воєнний час; посилення кадрового та ресурсного забезпечення ювенальної поліції; розширення програм підготовки поліцейських з дитячої та кризової психології; розвиток цифрових інструментів розшуку зниклих дітей; поглиблення співпраці з міжнародними організаціями, які мають досвід роботи в умовах збройних конфліктів.

Таким чином, роль Національної поліції України у забезпеченні прав дитини, особливо в умовах воєнного стану, є комплексною та багатовимірною. Вона включає захист базових прав дитини на життя, безпеку, свободу від насильства, доступ до освіти й медичної допомоги; організацію та супровід евакуації з небезпечних територій; розшук зниклих та незаконно переміщених дітей; протидію девіантній поведінці та правопорушенням, у яких дитина виступає як потерпіла або правопорушник.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Д.Н. Специфіка роботи Національної поліції України у сфері охорони прав дітей в умовах воєнного стану. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тези доп. учасників наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 180-183.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності підрозділів ювенальної превенції : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 12. (дата звернення: 16.11.2025)
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142. (дата звернення: 16.11.2025)
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст. 379. (дата звернення: 16.11.2025)
5. Міністерство освіти і науки України. Безпечна освіта в умовах воєнного стану: рекомендації та організація евакуаційних заходів. МОН України. 2023. URL: https://mon.gov.ua/ (дата звернення: 16.11.2025).

Юлія ОРЕЛ
здобувач вищої освіти
Державного біотехнологічного
університету

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРОБЛЕМАТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ УЧАСНИКАМИ ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Зловживання процесуальними правами учасниками цивільного судочинства є однією з найгостріших проблем сучасної судової практики в Україні. Воно проявляється у використанні наданих законом процесуальних повноважень не з метою реалізації справедливого правосуддя, а для досягнення власних тактичних або стратегічних цілей, які часто суперечать принципам ефективності та добросовісності судового процесу. Такі дії створюють штучні перепони в розгляді справ, затягують процес, викликають необхідність додаткових витрат часу та ресурсів, а також шкодять інтересам інших учасників процесу. Унаслідок цього значно підривається довіра суспільства до судової системи, що є критично важливим фактором у забезпеченні правової стабільності та верховенства права.

Правове регулювання цього явища закріплене в Цивільному процесуальному кодексі України. Зокрема, частина перша статті 44 Цивільного процесуального кодексу встановлює обов'язок усіх учасників процесу добросовісно користуватися наданими їм процесуальними правами, водночас забороняючи їхнє зловживання [5]. Цей нормативний припис відображає фундаментальний принцип цивільного судочинства, що зобов'язує учасників процесу діяти чесно, відкрито та у межах, визначених законом.

К. М. Гуртова зауважує, що зловживання процесуальними правами може мати різноманітні прояви – від очевидних до більш тонких. Найчастіше вони виявляються через подання завідомо необґрунтованих позовів, скарг або клопотань, що не мають реальної правової основи, але вимагають реагування суду та витрат часу на їх опрацювання. До цієї категорії належать і випадки штучного затягування розгляду справи шляхом безпідставних відводів суддів

чи експертів, а також ухилення від виконання процесуальних обов'язків, таких як подання доказів, явка на засідання або належне інформування суду про обставини справи [2, с. 26].

Зловживання процесуальними правами має серйозні наслідки для всіх учасників судового процесу та для системи правосуддя загалом. Такі дії призводять до затягування розгляду справ, що порушує право громадян на своєчасний і справедливий судовий розгляд. У результаті страждає ефективність судочинства, знижується довіра до судової влади та порушується принцип доступності правосуддя.

Актуальність проблеми зловживання процесуальними правами підтверджується сучасною судовою практикою. Так, у ухвалі Вінницького міського суду від 18 лютого 2025 року у справі № 127/41472/24 суд зазначив, що «зловживання процесуальними правами … не допускається» (ч. 1 ст. 44 ЦПК) та вважав за необхідне витребувати виписку з банківського рахунку позивача через сумніви в добросовісності виконання обов'язків щодо подання доказів [6].

Аналогічно в ухвалі Ленінського районного суду м. Полтави від 6 січня 2023 року у справі № 641/5180/21 суд звернув увагу на зловживання процесуальними правами як одну з процесуальних підстав у справі, підкресливши недопустимість використання учасниками процесу своїх прав способом, що порушує принципи добросовісності та економії судового часу [7]. Такі рішення демонструють, що суди активно реагують на випадки штучного затягування процесу, забезпечуючи баланс між правом на захист і обов'язком сумлінного користування процесуальними правами.

Реагування суду на зловживання процесуальними правами регламентується законодавством, яке надає суддям право вживати заходів для припинення таких дій. Зокрема, частина третя статті 44 Цивільного процесуального кодексу передбачає, що суд може залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву чи клопотання, якщо вони визнаються зловживанням процесуальними правами [5]. Суд, аналізуючи обставини справи, має оцінити мотиви та цілі учасника процесу, і на підставі цього приймати рішення щодо припинення неприпустимих дій.

Особлива роль у протидії зловживанням належить суддям, оскільки саме вони забезпечують дотримання процесуальної дисципліни та рівності сторін. Судді повинні своєчасно виявляти ознаки недобросовісного використання процесуальних прав і вживати відповідних заходів, передбачених законом. Важливо, щоб судді діяли виважено, не допускаючи свавільного обмеження прав учасників, проте водночас забезпечували ефективність процесу та недопущення штучного затягування розгляду справи [1, с.138].

Зловживання процесуальними правами суттєво впливає на судову практику, оскільки створює умови для формування сумнівних прецедентів, що можуть бути використані в майбутніх справах для маніпуляцій процедурою. Це ускладнює встановлення усталеної судової практики у певних категоріях

справ, призводить до неоднорідності судових рішень та підриває передбачуваність правового регулювання. В умовах постійного збільшення навантаження на судову систему такі негативні фактори стають серйозною перешкодою для ефективного здійснення правосуддя.

О. А. Тимошенко зазначає, що міжнародний досвід демонструє, що ефективна протидія зловживанням процесуальними правами можлива лише за умов наявності чітких та однозначних процесуальних норм, які визначають допустимі межі використання прав. Забезпечення незалежності та безсторонності суддів, впровадження ефективних механізмів контролю за дотриманням норм процесу та підвищення правової культури учасників процесу є критично важливими [4, с.107].

Отже, зловживання процесуальними правами учасниками цивільного судочинства є серйозною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. Законодавство України, зокрема положення Цивільного процесуального кодексу, закладає основу для запобігання та протидії таким явищам, проте на практиці ефективність цих механізмів залежить від виваженої та послідовної діяльності суддів. Підвищення правової свідомості учасників процесу, удосконалення законодавства та належне застосування процесуальних норм дозволяють забезпечити дотримання принципу добросовісності, своєчасність та справедливість судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Бачинська Н., Сампара Н. Зловживання процесуальними правами учасниками цивільного процесу. *Актуальні проблеми правознавства*. № 1 (33). 2023 С. 135–141. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48757 (дата звернення: 17.10.2025).

2. Гуртова К. М. Деякі аспекти зловживання правом у цивільному та господарському судочинстві. *Право і безпека*. № 1 (92). 2024 С. 23–31. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/49b469c0-6b1a-42cd-ade6 302e6b726d70 (дата звернення: 17.10.2025).

3. Красовський О. О. Національна доктрина добросовісності в цивільному судочинстві: огляд основних наукових праць / О. О. Красовський // Аналітичне-порівняльне правознавство / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Бєлов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2024. № 5. С. 175–181. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/70374 (дата звернення: 17.10.2025).

4. Тимошенко О. А. Інститут неприпустимості зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві крізь призму практики Європейського Суду з прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично порівняльне правознавство».* № 6. 2022 р. С. 105–110. URL: https://app.journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/20.pdf (дата звернення: 17.10.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 17.10.2025).

6. Ухвала Вінницького міського суду від 18.02.2025 у справі № 127/41472/24, провадження № 2/127/6229/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228453 (дата звернення: 19.11.2025).

7. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави від 06.01.2023 у справі № 641/5180/21, провадження № 2/553/1035/2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108286394 (дата звернення: 19.11.2025).

Каріна ОСІПОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕКОМБАТАНТІВ ТА ЙОГО ОБГРУНТУВАННЯ ІЗ ПОЗИЦІЇ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ МОРАЛІ

У сучасних умовах збройних конфліктів проблема правового статусу некомбатантів набуває особливого значення через систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права та зростання кількості випадків насильства щодо осіб, які не беруть участі у бойових діях. Події, що відбуваються в Україні, наочно демонструють недостатню ефективність існуючих механізмів захисту цивільного населення, медичного персоналу, волонтерів та інших некомбатантів. Це вимагає глибшого аналізу і вдосконалення правових норм, спрямованих на забезпечення їх безпеки.

Питання правового статусу некомбатантів та їхнього захисту було об'єктом доктринальних досліджень Гасера Х., Губера М., Давида Е., Келленбергера Я., Короткого Т.Р, Лисика В.М, Репецького В.М, Розенблада Е., Сандо І., Сассолі М., Свінарскі К., Скубішевскі К., Фостера Д., Хауга Х., Хоффмана К. та інших науковців. Водночас у цих роботах питання правового регулювання статусу некомбатантів розглядається лише опосередковано, що підкреслює необхідність спеціального дослідження цього аспекту міжнародного гуманітарного права та розробки ефективних механізмів їх захисту з урахуванням принципів гуманності, гідності та справедливості.

Норми загальнолюдської моралі, що формуються в суспільстві, виступають регулятором поведінки людини в усіх сферах суспільного життя. З моральної точки зору, визначення правового статусу некомбатантів стосується фундаментальних цінностей – гідності, гуманності та справедливості, які повинні зберігатися навіть у воєнний час [1, с. 40].

До некомбатантів відносять осіб, які входять у склад збройних сил воюючої сторони, надають їм всіляку допомогу у досягненні військових успіхів, але безпосередньо не беруть участь у військових діях – це особлива ознака правового статусу некомбатантів. До такої категорії відносять:

військовий духовний та медичний персонал, інтендантів, військових кореспондентів і юристів. Ці особи не можуть бути об'єктом військових дій противника, але можуть застосовувати зброю для особистого захисту та охорони майна, за збереження якого вони відповідають [2, с.123].

Проблема розвитку міжнародно-правового механізму захисту прав людини, зокрема під час збройних конфліктів, що відбувався після Другої світової війни, призвів до низки як позитивних, так і негативних явищ. Одним із негативних аспектів є те, що держави, надаючи особі правовий статус, часто надають його так, що це переважно вигідно державі, але менш вигідно самій особі. Особливо це стосується захисту некомбатантів, яким іноді надають статус незаконного комбатанта, що обмежує їхні права та захист [3, с.173].

До некомбатантів належать військовий духовний і медичний персонал, інтендантський персонал, військові кореспонденти, юристи тощо. З одного боку, ці особи не можуть бути об´єктом воєнних дій супротивника, а з іншого – можуть застосовувати наявну у них зброю лише з метою самооборони та охорони ввіреного їм майна. Тому некомбатанти мають право на заступництво з боку ворога, якщо вони опиняться у нього [4]. Дотримання гарантій захисту некомбатантів є важливою умовою реалізації принципів гуманності у міжнародному гуманітарному праві. На практиці ж ці норми часто порушуються, що свідчить про необхідність посилення міжнародного контролю за їх дотриманням та удосконалення механізмів відповідальності за порушення прав некомбатантів у збройних конфліктах.

Міжнародне право відіграє вирішальну роль у захисті прав комбатантів і некомбатантів під час збройного конфлікту. Женевські конвенції та додаткові протоколи до них визначають права і захист, що надаються тим, хто не бере участі у бойових діях, зокрема цивільним особам, медичному персоналу та гуманітарним працівникам. Ці угоди також встановлюють правила поводження з військовополоненими та використання певних видів зброї під час конфлікту. Порушення цих законів можуть становити воєнні злочини, а винні можуть бути притягнуті до відповідальності згідно з міжнародним кримінальним правом [5].

Кримінальна відповідальність за військові злочини є важливою складовою міжнародного права. Вона охоплює правові норми, що керують поведінкою держав і окремих осіб у періоди збройних конфліктів. Така відповідальність спрямована на захист прав людини та підтримку гуманітарних цінностей [6, с.767].

Приклади воєнних злочинів проти комбатантів та некомбатантів включають: напад на цивільних осіб або цивільні об'єкти, такі як школи, лікарні та релігійні об'єкти; використання забороненої зброї, такої як хімічна або біологічна зброя, наземні міни або касетні боєприпаси; катування або нелюдське поводження з військовополоненими чи затриманими; примусове переміщення або депортація цивільного населення; згвалтування або інші форми сексуального насильства щодо цивільних осіб або військовополонених

[5]. Перелічені приклади ілюструють серйозність порушень міжнародного гуманітарного права та підкреслюють необхідність посилення механізмів контролю і відповідальності за воєнні злочини. Вони свідчать про те, що навіть існуючі правові гарантії не завжди забезпечують ефективний захист комбатантів і некомбатантів, тому міжнародна спільнота повинна активно працювати над удосконаленням норм і процедур, що гарантують дотримання гуманітарних принципів у конфліктах.

Отже, правовий статус некомбатантів є ключовим елементом міжнародного гуманітарного права, що забезпечує захист осіб, які не беруть участі у бойових діях. Аналіз сучасних конфліктів, зокрема ситуації в Україні, демонструє, що існуючі механізми захисту не завжди ефективні, а порушення норм міжнародного права залишаються поширеними. Це підкреслює необхідність подальшого розвитку міжнародно-правових норм, удосконалення процедур контролю та посилення відповідальності за воєнні злочини. Водночас дотримання прав некомбатантів є важливою складовою реалізації принципів гуманності, справедливості та гідності, що є фундаментальними для міжнародної спільноти навіть у періоди збройних конфліктів. Підвищення рівня правової обізнаності та активна участь держав у виконанні міжнародних угод здатні значно посилити захист комбатантів і некомбатантів, мінімізуючи шкоду цивільному населенню під час воєнних дій.

Список використаних джерел

1. Талдикін О. В. Соціологія права. Структурно-логічні схеми і таблиці : навч. посібник / О. В. Талдикін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 144 с.
2. Сокиринська О. А. Міжнародне публічне право : курс лекцій : навч. посіб. / ред. О. М. Грубчак. Біла Церква : Вид-во Білоцерк. нац. аграр. ун-ту, 2018. 156 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/806/2/kurs_%20lektsii.pdf.
3. Ольшаневська С. В. Правовий статус незаконних комбатантів // Актуальні проблеми держави і права. 2012. № 68. С. 173–178. URL: http://www.apdp.in.ua/v68/26.pdf
4. Правовий статус учасників збройних конфліктів. URL: :http://megalib.com.ua/content/10532_Pravovii_statys_ychasnikiv_zbroinih_konfliktiv.html.
5. Комбатант і некомбатант - хто це, їх права та відмінності. URL: https://termin.in.ua/kombatant-i-nekombatant.
6. Малетова О. С., Тригуб О. М. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 6 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/129.pdf.

Руслана ОТКИДАЧ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПРАЦЕЮ ТА ВІДПОЧИНКОМ

У сучасних умовах специфічних соціально-економічних змін в українському суспільстві проблема забезпечення балансу між роботою та відпочинком набуває особливого значення. Динамічний ритм життя, цифровізація праці, поява дистанційних та гнучких форм зайнятості значно розмивають межі між робочим і особистим часом, що негативно впливає як на ефективність працівників, так і на їхнє психічне та фізичне здоров'я. За таких умов правове регулювання робочого часу потребує системного переосмислення та адаптації до викликів сучасного ринку праці.

Для України зазначене питання має особливе значення у контексті триваючої реформації трудового законодавства та поступового наближення його до європейських стандартів. Активні процеси діджиталізації, наслідки пандемії, збройний конфлікт, поява нових форм зайнятості, зокрема гіг-праці, дистанційної роботи та гнучких графіків, вимагають оновленого підходу до визначення меж робочого часу та відпочинку [1, с. 242]. Правове забезпечення цих процесів має гарантувати не лише стабільність трудових відносин, а й належний рівень соціального захисту працівників. Забезпечення балансу між працею та відпочинком у таких умовах виступає ключовим чинником формування справедливого, ефективного й гуманного трудового права.

Вважаємо доречним почати розгляд теми із загального огляду нормативно-правового регулювання робочого часу в Україні. Він ґрунтується на положеннях Кодексу законів про працю, Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а також низки підзаконних актів, що деталізують порядок встановлення, обліку та компенсації робочого часу. Регулюватися трудові правовідносини можуть й іншими актами компетентних органів держави, зокрема міжнародними договорами за участю України;

указами Президента України; постановами Кабінету Міністрів України, статутами та наказами суб'єктів господарювання, рішеннями органів місцевого самоврядування [3, с. 162]. Головним принципом є недопущення перевищення встановленої законом тривалості робочого часу, яка, відповідно до ст. 50 КЗпП, не може перевищувати 40 годин на тиждень [2]. Водночас для окремих категорій працівників, зокрема неповнолітніх або тих, хто працює у шкідливих умовах, передбачено скорочену тривалість робочого часу.

Разом із тим сучасні умови господарювання та поширення нестандартних форм зайнятості – надомної, гнучкої, дистанційної – актуалізують потребу перегляду підходів до обліку робочого часу, особливо зараз, коли економічна і соціальна стабільність є вкрай вразливими, і гнучка зайнятість стає необхідним інструментом для подолання цих проблем [4, с. 41-42]. З'являється необхідність розширення правового регулювання у сфері контролю за дотриманням трудового навантаження, визначення меж робочої доступності працівника та закріплення гарантій «права на відключення». Такий підхід сприяє не лише охороні праці, а й підвищенню якості життя працівників, що відповідає загальноєвропейським тенденціям розвитку трудового права.

Але попри належне нормативне підґрунтя, на практиці забезпечення балансу між працею та відпочинком залишається проблемним моментом трудових відносин в Україні. Одним із ключових недоліків є фактичне перевантаження працівників, що виникає через надмірну інтенсифікацію праці, поєднання кількох видів зайнятості або використання гнучких форм роботи без належного контролю. Часто роботодавці зловживають положеннями про ненормований робочий день, фактично примушуючи працівників до понаднормової роботи без відповідної компенсації. Такі порушення не лише підривають фізичне та психоемоційне здоров'я працівників, але й суперечать базовим принципам охорони праці, визначеним у ст. 6 КЗпП України [2].

Ще одним викликом є недостатня адаптованість трудового законодавства до нових форм зайнятості, зокрема дистанційної праці. Незважаючи на наявність законодавчих змін стосовно цього у 2021–2022 роках, питання фіксації робочого часу, режиму доступності працівника та забезпечення періодів відпочинку залишаються дискусійними, основною проблемою є нечіткість правових норм та суперечливість судової практики [5, с. 196]. Відсутність єдиних підходів до визначення меж робочого часу у таких умовах ускладнює контроль за дотриманням трудових прав і створює ризики надмірної експлуатації праці. У цьому контексті важливо враховувати досвід Європейського Союзу, де запроваджується принцип «права на відключення» – тобто можливість працівника не бути доступним поза межами робочого часу без негативних наслідків [5, с. 195].

Окрім того, недосконалою залишається система державного контролю за дотриманням режиму праці та відпочинку. Інспекційні перевірки часто носять формальний характер, а працівники через страх втратити роботу

уникають повідомлення про порушення. Внаслідок цього зберігається високий рівень «тіньової» зайнятості, що унеможливлює належне забезпечення трудових гарантій [6, с. 18-19]. Вирішення зазначених проблем вимагає не лише оновлення правового регулювання, а й підвищення рівня правової культури як роботодавців, так і працівників, а також реального зміцнення інституцій контролю у сфері праці.

Вдосконалення правового регулювання робочого часу в Україні має ґрунтуватися на поєднанні національних особливостей ринку праці з європейськими стандартами охорони трудових прав. Одним із провідних напрямів розвитку є гармонізація законодавства з положеннями Директиви 2003/88/ЄС Європейського парламенту та Ради про певні аспекти організації робочого часу, яка визначає мінімальні гарантії щодо тривалості робочого тижня, перерв, щоденного та щотижневого відпочинку; Директиви (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці, яка, крім загальних вимог щодо інформування працівників про умови трудового договору, містить положення, важливі для дистанційної та гнучкої зайнятості та вимагає чіткого визначення місця роботи, режиму та порядку виклику до офісу; Директиви (ЄС) 2019/1158 про баланс між роботою та особистим життям, її норми переважно стосуються відпусток по догляду за дитиною та гнучкого режиму роботи для батьків, проте директива закріплює принцип, за яким працівники з сімейними обов'язками можуть просити про гнучкі умови праці, зокрема дистанційну роботу [6, с. 170-171]. Імплементація як мінімум цих директив дозволила б системно закріпити право працівників на відновлення працездатності та забезпечити обмеження тривалості робочого часу не лише на папері, а й у реальному трудовому середовищі.

Важливим кроком у цьому напрямі має стати подальше нормативне уточнення режимів гнучкого робочого часу, дистанційної та надомної праці. Законодавець повинен запровадити чіткі правила фіксації відпрацьованого часу для таких працівників, визначити межі «права на відключення» та встановити обов'язкові гарантії мінімального відпочинку. Особливу увагу варто приділити забезпеченню рівного доступу до соціальних і трудових гарантій для осіб, які працюють у гібридному або дистанційному форматі, щоб уникнути формування «нового виду трудової нерівності».

Тож баланс між працею та відпочинком – це не лише питання законодавчих норм, а й показник рівня цивілізованості трудових відносин у державі. Україна, рухаючись у напрямі євроінтеграції, має всі передумови для побудови сучасної, людиноцентричної моделі правового регулювання робочого часу, у якій продуктивність праці поєднується із турботою про добробут і здоров'я працівника.

Список використаних джерел

1. Севост'янова К. А. Правове регулювання трудових прав працівників в сучасних умовах: крізь призму концепцій гідної праці та сталого розвитку. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2025. № 1 (49). С. 241-260.

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 12 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 25.10.2025).

3. Волківська А. М., Руденко М. С. Нормативно-правове регулювання соціально-трудових відносин в Україні. Science, Theory And Practice : Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference (Tokyo, Japan October 12 – 15, 2021). С. 161-167.

4. Ачкасова О. В. Гнучка зайнятість як засіб збереження робочих місць на українських підприємствах під час війни. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 3. С. 41 – 46

5. Татаренко Г. В. Модернізація трудового законодавства України в контексті нестандартної зайнятості: національні і міжнародні орієнтири. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2025. № 2 (50). С. 189-206.

6. Севост'янов С. С. Трудовий договір в умовах дистанційної зайнятості: дис. … д-ра філософії. Київ, 2025. 220 с.

Андрій ПАВЛЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ

Права людини в міжнародному праві не постають лише як перелік етичних або політичних ідеалів, вони перетворюються на об'єкт міжнародного захисту, що передбачає їх юридичне закріплення, моніторинг і притягнення до відповідальності держав-суб'єктів міжнародних відносин.

У сучасному світі розуміння сутності прав і свобод людини має ключове значення для формування правосвідомості громадян і розвитку демократичного суспільства. Як зазначає С.Ю. Іванов, права людини є результатом формування стандартів, що стали нормою демократичного суспільства. Їхнє становлення та еволюція мають глибоке історичне підґрунтя, пов'язане з розвитком цивілізації, філософської думки та правових систем. Формування інституту прав людини відбувалося поступово, проходячи кілька етапів, кожен з яких відображав специфічні соціальні, політичні та економічні реалії свого часу. Саме тому дослідження історико-політичних аспектів

розвитку прав людини залишається актуальним для розуміння сучасних демократичних процесів і вдосконалення національного законодавства [4, с. 65].

Концепція прав людини як об'єкта міжнародного захисту ґрунтується на визнанні принципів невід'ємності, рівності і гідності. Це задекларовано у преамбулі Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р.: «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав» є засадою свободи, справедливості й миру у світі. У цьому контексті дотримання й захист прав людини перестає бути виключно національною компетенцією, вони стають предметом колективної відповідальності міжнародного суспільства.

Так, О. Б. Онишко зазначає, що дотримання і захист права людини у сучасному світі перестали бути компетенцією окремо взятої держави, а стали важливим завданням усього міжнародного співтовариства. Суб'єктами захисту виступають як сама особа, так і міжнародні інституції, а суб'єктами обов'язків – держави [2, с. 80]. Такий підхід вимагає переходу від декларативного усвідомлення прав до системи імперативних зобов'язань, які реалізуються через договірні механізми, моніторинг та процедури притягнення до відповідальності. Суттєвим є те, що конституційно закріплені фундаментальні права в Україні перебувають у взаємозв'язку з міжнародними нормами, що створює підстави для їхньої кодифікації та імплементації на національному рівні. Конституційні гарантії співвідносяться з міжнародно-правовими стандартами і утворюють національну систему захисту прав людини.

В теорії міжнародного права міжнародний захист прав людини являє собою систему механізмів: універсальні, регіональні, конвенційні та інституційні механізми захисту прав людини.

Універсальні та регіональні механізми захисту прав людини становлять цілісну систему міжнародно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення дотримання, контроль і розвиток стандартів у сфері прав людини. І. Л. Литвиненко описує універсальні механізми міжнародного захисту прав людини, а саме діяльність міжнародних органів, які діють у межах усієї світової спільноти, незалежно від політичних чи регіональних кордонів, і саме тому мають найбільшу легітимність у сфері глобального захисту прав [3, с. 272-273].

Конвенційні органи системи ООН створюються на основі міжнародних договорів і застосовують квазі-судові процедури для розгляду індивідуальних скарг, повідомлень або періодичних звітів держав [2, с. 115]. Їх діяльність має превентивний і контрольний характер, а їхні висновки мають рекомендаційне значення, проте відіграють істотну роль у формуванні міжнародних стандартів і практики застосування прав людини.

Регіональні механізми міжнародного захисту прав людини функціонують у межах окремих регіональних об'єднань і враховують

історичні, політичні та культурні особливості регіону. До ефективних механізмів належать міжамериканська, африканська та європейська системи.

Європейська система є найефективнішою та найрозвиненішою серед регіональних. Вона функціонує в межах Ради Європи та ґрунтується на низці договорів, серед яких ключовим є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Головним органом системи є Європейський суд з прав людини, рішення якого є обов'язковими для виконання державами-членами Ради Європи. Крім того, важливими елементами є Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція про запобігання катуванням, Європейська конвенція про права дитини та інші договори, що формують комплексну структуру правозахисних стандартів [2, с. 112].

Ефективність захисту прав залежить від взаємодії цих рівнів, зокрема від можливості індивідуальної та колективної скарги, діяльності спеціалізованих моніторингових органів. Механізми контролю та звітності створюють правові інструменти для дотримання норм і стимулювання змін у національному законодавстві.

Незважаючи на розгалужену систему міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, проблема їх ефективної реалізації залишається надзвичайно актуальною. Значна кількість міжнародних договорів і декларацій створює правову основу, однак без належної імплементації у національні правові системи вони часто залишаються декларативними. Таким чином, актуальним завданням сучасного міжнародного права є вдосконалення процедур моніторингу, підвищення рівня відповідальності держав та зміцнення ролі міжнародних судових органів у сфері захисту прав людини.

У підсумку слід відзначити, що розгляд прав людини як об'єкта міжнародного захисту відкриває можливість суб'єктам захисту прав брати юридично зобов'язувачі ролі, для міжнародних інститутів виступати не лише як дорадчі, але як контрольні й виконавчі механізми, а також для осіб мати засоби міжнародного захисту власних прав. Саме цей правозахисний підхід створює передумови для переходу від декларативного до імперативного характеру міжнародного захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.11.2025).

2. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

3. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. *Університетські наукові записки.* 2005. № 4. С. 271-279. – URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2005_4_48.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

4. Іванов С. Ю. Історичний розвиток прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. Вип. 86: ч. 1. С. 64–70. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/11.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

Максим ПАВЛІЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВІД КАТУВАНЬ В УКРАЇНІ: КАТУВАННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНИЙ ЗЛОЧИН

Проблема заборони катувань залишається однією з ключових у сфері забезпечення прав людини, особливо в умовах воєнного стану та тривалої збройної агресії проти України. Катування є найбільш тяжким порушенням права на гідність, закріпленого у статті 28 Конституції України, а також абсолютною забороною міжнародного права, від якої не допускаються жодні відступи навіть під час надзвичайних ситуацій.

Незважаючи на розвинену нормативну базу, проблема катувань в Україні не втратила актуальності. Щороку фіксуються десятки випадків перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних органів, насильства у місцях несвободи, жорстокого поводження із затриманими. Складність полягає не лише у факті порушення, а й у системній безкарності винних осіб, формальному розслідуванні скарг та недостатньому контролі за дотриманням стандартів поводження з людьми у поліцейських і пенітенціарних установах.

Україна є учасницею Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року (ратифікована у 1987 р.) [2]. Відповідно до статей 1 і 4 Конвенції, катування визначається як навмисне заподіяння сильного фізичного або психічного болю чи страждання з метою отримання відомостей, покарання або примусу. Держава зобов'язується визнати такі дії кримінальним злочином, а також проводити ефективне розслідування кожного повідомлення про катування. Ці положення деталізовані у Протоколі № 2 до Конвенції (2002 р.), який передбачає створення Національного превентивного механізму (НПМ), що діє в Україні під егідою Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

У Кримінальному кодексі України стаття 127 визначає катування як умисне заподіяння сильного фізичного або морального страждання шляхом насильства чи

погрози, вчинене службовою особою або за її підбуренням [3]. Проте проблемою залишається розмежування катувань, перевищення влади та службових зловживань. Часто такі дії кваліфікуються за статтями 365 чи 373 КК України, що знижує рівень відповідальності. Необхідним є уніфікація термінології кримінального законодавства з положеннями міжнародного права, щоб уникнути подвійного тлумачення.

Відповідно до статті 206 Кримінального процесуального кодексу України, кожен слідчий суддя зобов'язаний реагувати на будь-які ознаки катування, навіть без офіційної скарги [4]. Також важливими є положення про обов'язкову відеофіксацію допиту, негайне інформування адвоката про затримання та проведення незалежної медичної експертизи. Проте в реальності ці гарантії часто мають декларативний характер: відсутність технічного забезпечення, небажання фіксувати порушення або тиск з боку керівництва призводять до того, що докази катування не визнаються належними.

Європейський суд з прав людини неодноразово констатував порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо України. У справах Kaverzin v. Ukraine (2012), Afanasyev v. Ukraine (2005) та Belousov v. Ukraine (2013) Суд встановив факти катувань з боку правоохоронців і неефективності розслідувань. ЄСПЛ підкреслив, що держава несе позитивний обов'язок проводити ефективне розслідування кожного випадку, забезпечуючи незалежність слідства і доступ потерпілих до правосуддя [5].

Для реального забезпечення гарантій захисту від катувань в Україні необхідно:

1. Створити спеціалізований підрозділ прокуратури з розслідування злочинів, пов'язаних із катуваннями.
2. Удосконалити процедуру незалежної фіксації тілесних ушкоджень, впровадивши єдину електронну систему медичного обліку затриманих.
3. Забезпечити відеофіксацію всіх слідчих дій і транспортувань осіб під вартою.
4. Розширити повноваження НПМ і надати йому можливість негайного доступу до всіх місць несвободи.
5. Внести зміни до статті 127 КК України щодо конкретизації мотивів катування відповідно до визначення Конвенції ООН.

Захист від катувань – це не лише формальне дотримання міжнародних зобов'язань, а й показник реального стану прав людини в державі. Україна має всі правові інструменти для протидії цьому злочину, однак потребує ефективної імплементації та системного контролю. Лише за умови невідворотності покарання, відкритості правоохоронних процедур і незалежності слідства можна створити середовище, у якому катування буде не просто забороненим, а неможливим за своєю суттю.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості*

Верховної Ради України. 996. –№ 30. Ст. 141.

2. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. UN General Assembly, 10 December 1984. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture (Дата звернення: 12.11.2025).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (Дата звернення: 12.11.2025).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (Дата звернення: 12.11.2025).

5. European Court of Human Rights. Kaverzin v. Ukraine (Application no. 23893/03). Judgment of 15 May 2012. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/ (Дата звернення: 12.11.2025).

Анастасія ПАЛІЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ЗАХИСТІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Питання захисту культурної спадщини на міжнародному рівні почали порушувати ще у XIX столітті, зокрема на засіданнях архітектурних секцій Всесвітніх виставок. Одним із перших кроків у цьому напрямі стала Брюссельська міжнародна конференція 1874 року, що порушила проблему збереження культурних цінностей під час збройних конфліктів. Гаазькі конференції 1899 і 1907 років заклали основи правового захисту історичних пам’яток, а Пакт Реріха 1935 року вперше визнав культурні об’єкти нейтральними, що підлягають захисту. Після Другої світової війни було ухвалено Гаазьку конвенцію 1954 року, що закріпила визначення поняття «культурні цінності», запровадила символ Блакитного щита та встановила міжнародний захист культурних об’єктів. Другий протокол 1999 року деталізував механізми їх охорони, передбачивши загальний і спеціальний захист та обмеження, що допускають відступ лише у випадку «неодмінної військової необхідності» [1, с. 506].

Подальші міжнародні акти – Додаткові протоколи 1977 року до Женевських конвенцій, Римський статут 1998 року, Конвенції ЮНЕСКО 1970 та 1972 років, а також Конвенція ЮНІДРУА 1995 року – розширили систему

міжнародного права. Вони встановили правила боротьби з незаконним вивезенням і торгівлею культурними цінностями, закріпили принципи реституції, започаткували інститут Всесвітньої спадщини та запровадили механізми відповідальності за злочини проти культурних об'єктів. На сучасному етапі, в умовах агресії Росії проти України, ці норми набули особливого значення: ЮНЕСКО надало низці українських пам'яток статус під посиленим захистом, що гарантує їм міжнародний імунітет та підвищує рівень відповідальності за їх руйнування чи пошкодження [2, с. 132].

Важливу роль у збереженні культурної спадщини відіграють міжнародні організації. ЮНЕСКО та ІККРОМ координують дії держав, здійснюють моніторинг руйнувань та допомагають відновлювати знищені об'єкти. Окремі конвенції передбачають внесення культурних цінностей до Міжнародного реєстру під особливою охороною та їх маркування спеціальною емблемою. Прикладом практичної реалізації міжнародної відповідальності є справа Ахмада Махді, засудженого Міжнародним кримінальним судом за руйнування історичних пам'яток у Тімбукту [1, с. 508].

Слід зазначити, що в Україні охорону культурної спадщини регулюють Конституція, Закони «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини», а також міжнародні договори. Захист здійснюється на двох рівнях: безпосередньо у районах бойових дій (евакуація та збереження об'єктів) і шляхом повернення незаконно вивезених цінностей. Важливими є координація між державними органами, ресурсне забезпечення та активна співпраця з міжнародними ініціативами, зокрема Блакитним щитом та ЮНЕСКО. Україна вже має позитивний досвід у цій сфері, зокрема повернення скіфського золота з тимчасово окупованого Криму [3, с. 50–51].

Отже, міжнародне право створює універсальну систему захисту культурної спадщини, що поєднує норми, механізми відповідальності та інституційну підтримку. Для України ключовим завданням є ефективна імплементація міжнародних конвенцій у національне законодавство та посилення практичних заходів захисту і відновлення культурних цінностей у період війни.

Список використиних джерел

1. Таратенко М., Дряпка Д. Міжнародно-правове регулювання охорони культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 3. С. 506-508. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/121.

2. Калишников В., Калишникова О. Міжнародно-правові засади захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту як гарантії реалізації прав людини на користування надбанням культури. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. Вип. 4. С. 132. URL: https://share.google/FQ9qoXqJ5zomFHEAz.

3. Кошиков Д.О. Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії Російської Федерації. *Наукові записки Національного університету «Одеська юридична академія».* 2022. Вип. 6, ч. 9. С. 50 – 51. URL: https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.9.

Дмитро ПЕРМЯКОВ
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ГАРАНТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В епоху, коли digital-технології глибоко інтегрувалися у всі сфери життєдіяльності, проблематика кібернетичної безпеки стає одним із пріоритетних напрямів. Охорона інформаційних мереж, конфіденційних відомостей громадян та стратегічних об'єктів держави від цифрових загроз потребує комплексного підходу, що поєднує як технологічні інновації, так і досконалу законодавчу базу. Очевидно, що постійна еволюція телекомунікаційних та інформаційних технологій впливає на характер суспільної комунікації та створює нові вразливості для об'єктів стратегічного значення. Загальновідомо, що російська агресія проти України супроводжується інтенсивним протиборством у кіберпросторі між українськими фахівцями та супротивником. Цілями подібних кібернападів стають: системи електронного керування, автоматизовані комплекси виробничих процесів, медіа-платформи та комунікаційні канали. У таких реаліях першочерговим завданням стає забезпечення інформаційного та кібернетичного суверенітету на рівні держави, соціуму та індивіда, що включає модернізацію законодавчої системи.

Варто відзначити наявність значної кількості наукових робіт, присвячених правовим аспектам забезпечення інформаційної безпеки в українському контексті. Стосовно глобального виміру юридичного регулювання інформаційної та кібернетичної сфер потрібно згадати дослідження К.С. Шахбазяна, який проаналізував міжнародні правові механізми регулювання інтернет-простору. І.М. Забара у своїх працях розглянув різноманітні грані цієї проблеми: нормативне забезпечення

міждержавного інформаційного обміну, юридичні засади інформаційної взаємодії у структурах ООН та інше. Дисертація А.В. Пазюка охоплює теоретичні та прикладні виміри правового впорядкування інформаційного простору з погляду його захищеності. З. О. Кукіна зосередила увагу на міжнародних правових нормах і досвіді регулювання медійної діяльності. Окремі напрями міжнародної кооперації України у царині кібербезпеки вивчає Т. Станіславський. А.Ю. Нашинець-Наумова розробляла фундаментальні теоретичні засади юридичного забезпечення інформаційної безпеки. Широкий спектр питань щодо гарантування інформаційної захищеності досліджує Б.А. Кормич, чия докторська робота присвячена організаційно-правовим засадам політики інформаційної безпеки нашої держави. Д.В. Дубов вивчає державну стратегію у галузі кібербезпеки, акцентуючи на потребі інтегрованого підходу до законодавчого врегулювання, що охоплює і технологічну, і гуманітарну складові кіберзахисту. Н.І. Ткачук концентрується на глобальних правових вимірах кібербезпеки, наголошуючи на критичності міжнародної координації у боротьбі з кіберзагрозами та узгодженні національних правових систем. О.А. Баранов вивчає юридичні інструменти захисту стратегічної інфраструктури від цифрових атак; науковець констатує, що чинне законодавство недостатньо адаптовано до актуальних викликів і вимагає кардинального перегляду. Фахівець зі США Mark Goodman підкреслює важливість проактивного законодавчого регулювання, яке передбачало б майбутні технологічні зміни та супутні ризики. Зазначені наукові доробки мають істотну теоретичну та прикладну цінність, проте трансформації у правовому полі функціонування соціуму, держави та громадянина в умовах протидії широкомасштабній воєнній агресії росії вимагають продовження наукових розвідок у цьому напрямі [1-14].

Таким чином, відповідно до положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека визначається як стан захищеності фундаментальних інтересів індивіда та громадянина, соціуму й держави при функціонуванні у кіберпросторі, що гарантує стабільний прогрес інформаційного суспільства та цифрової комунікативної сфери, оперативне розпізнавання, профілактику та ліквідацію наявних і потенційних ризиків для національної безпеки України в цифровому середовищі [15].

Із наведеного формулювання випливає, що структуру інформаційної та кібернетичної безпеки можна представити як три взаємопов'язані компоненти: захищеність держави, захищеність соціуму, захищеність індивіда. Водночас гарантування безпеки для індивіда, соціуму та держави реалізується на трьох рівнях: національному, регіональному та глобальному.

Детальне вивчення актуального законодавчого простору у галузі кібербезпеки демонструє наявність цілого ряду критичних проблем, що вимагають розв'язання. Передусім варто зазначити невідповідність темпів оновлення законодавства та швидкості технологічних інновацій, що породжує лакуни в юридичному врегулюванні нових типів цифрових загроз. Ця

проблематика загострюється через глобальний характер кіберпростору, який стирає класичні територіальні кордони юрисдикції та створює складнощі у застосуванні державного законодавства до правопорушень транснаціонального характеру.

Окремої уваги потребує проблема знаходження рівноваги між інтенсифікацією механізмів кіберзахисту та дотриманням базових прав на конфіденційність і вільний доступ до інформації. Ця колізія стає особливо актуальною як у контексті експансії цифрових технологій у побут громадян, так і «закономірного» звуження окремих прав і свобод особи за умов спеціальних правових режимів. До того ж особливості віртуального простору створюють істотні труднощі для класичних методик збирання та подання доказової бази в судових розглядах, що вимагає формування інноваційних правових та технологічних рішень.

Різноманітність національних моделей регулювання кібербезпеки є серйозною перепоною для результативної міжнародної взаємодії у даній царині. Брак стандартизованих норм та алгоритмів ускладнює синхронізацію зусиль різних країн у протистоянні кіберзагрозам планетарного рівня.

Вивчення кібербезпеки у глобальному контексті зумовлене такою характеристикою кіберпростору, яку ми вже підкреслювали, – транснаціональністю. Ця особливість створює додаткові складнощі для регулювання цифрового простору і гарантування кіберзахисту. Мова йде про експансію сучасної сфери міжнародного юридичного впорядкування, її поширення на взаємовідносини у глобальному інформаційному соціумі та його віртуальній проекції – кіберпросторі. З термінологією кібербезпеки та кіберпростору безпосередньо корелює концепція кіберправа. Сьогодні кіберправо являє собою окрему правову галузь, що перебуває у стадії активного розвитку та кристалізації у самостійний комплекс суспільних взаємин. Кіберправо може функціонувати як складова міжнародного права, так і як автономна національна галузь. Якщо ж розглядати кіберправо та кібербезпеку, то доцільно говорити про транснаціональний незалежний правовий режим юридичного врегулювання. Складність правового впорядкування кібербезпеки у сучасній глобальній політиці пов'язана з динамічним характером цієї сфери міжнародного права, яка відзначається безперервним і стрімким розвитком, а також браком досвіду комплексного юридичного регулювання багаторівневих транснаціональних взаємодій в мережі Інтернет. Також проблематика полягає у відсутності єдиної позиції на міжурядовому рівні, у планетарному масштабі, багаторівневій і багатосуб'єктній участі у створенні правового регулювання інтернет-відносин. До проблемних питань правового регулювання кібербезпеки належить також факт відсутності міжнародних угод щодо регламентації цієї галузі суспільних взаємин. Стосовно впорядкування вказаного аспекту на європейському рівні, варто відзначити такі нормативні документи. Комітет Міністрів Ради Європи у вересні 2011 року схвалив Декларацію про принципи керування Інтернетом.

У даному акті сформульовано десять засад управління Інтернетом та акцентується, що «Інтернет створює простір свободи через підтримку реалізації та використання фундаментальних прав, активної залученості та демократичних процесів, соціальної та економічної активності». Також варто згадати Політичну декларацію і Резолюцію «Свобода Інтернету», прийняті на Конференції міністрів, що відповідають за медіа та інформаційне суспільство, під патронатом Ради Європи у Белграді 2013 року. У них декларується непохитне прагнення до свободи Інтернету, що тлумачиться як «колективна відповідальність», що охоплює «забезпечення відкритої архітектури Інтернету, підтримуваної та посиленої відкритими стандартами, процесами розвитку, та стимулювання інновацій у децентралізований багатосторонній спосіб знизу вгору, що продемонстрував свою ефективність для динамічної еволюції та розширення доступу до Інтернету, його відповідних технологій та застосувань» [16, с. 87-88].

Водночас зазначені міжнародні нормативи охоплюють лише фрагментарні аспекти порушеної проблематики.

Як видається, для розв'язання означених проблем потрібна цілісна стратегія модернізації правового регулювання кібербезпеки. Фундаментальним компонентом такої стратегії повинно стати запровадження гнучких правових інструментів, спроможних оперативно відповідати на виникнення нових технологічних викликів. Це може бути втілено через застосування механізмів «м'якого права», які уможливлюють апробацію нових підходів до регулювання без кардинального перегляду законодавства.

Одночасно з цим необхідно активізувати міжнародну кооперацію у царині кібербезпеки, зокрема через створення та ратифікацію нових міжнародних угод, які б враховували унікальність кіберпростору. Важливим вектором, як видається, є формування спеціалізованого законодавства про кібербезпеку, яке б однозначно встановлювало права та зобов'язання всіх учасників у цифровому середовищі.

Вдосконалення процедур збирання та подання цифрових доказів у судових процесах потребує міждисциплінарного підходу, що інтегрує юридичні та технологічні виміри. Це може передбачати розробку нових процесуальних положень та технічних стандартів для опрацювання цифрових доказів.

Узгодження національних правових систем у царині кібербезпеки на базі міжнародних норм та передового досвіду є життєво необхідним для забезпечення дієвої глобальної боротьби з кіберзагрозами. Цей процес має супроводжуватися інтенсивним обміном практикою та знаннями між державами – нашими стратегічними союзниками.

Водночас існують концепції щодо проблематики транскордонних інформаційних взаємин, що унеможливлює виключно національне юридичне впорядкування і належне гарантування згаданої галузевої безпеки. Така транскордонність суспільних взаємин у царині забезпечення інформаційної та

кібернетичної безпеки є одним із проблемних моментів, оскільки видається надзвичайно важким формування універсальних нормативних документів, до яких зможе долучитися більшість держав. Складність юридичного врегулювання кібербезпеки у сучасній глобальній політиці визначається динамічним характером цієї сфери міжнародного права, яка відзначається безперервним і інтенсивним розвитком, а також браком практики комплексного правового впорядкування багаторівневих транснаціональних взаємодій у мережі Інтернет. Також проблематика криється у відсутності єдиного бачення на міжурядовому рівні, у планетарному масштабі, багаторівневій і мультилатеральній участі у створенні правового регулювання інтернет-взаємин. До проблемних питань юридичного врегулювання кібербезпеки належить також відсутність міжнародних угод між численними державами-учасницями щодо регламентації вказаної сфери суспільних взаємин [17].

Впровадження концепції «безпека з проектування» у створення нових технологій та відповідне юридичне регулювання може стати превентивним інструментом, що дозволить знизити вразливість систем до кібернападів вже на стадії їх розробки. Це потребує тісної взаємодії між законотворцями, технологічними корпораціями та фахівцями з кібербезпеки.

Зрештою, розбудова державно-приватного партнерства на загальнонаціональному рівні у галузі кібербезпеки та формування відповідних юридичних інструментів для його втілення дасть змогу консолідувати ресурси та експертизу державного та бізнес-секторів для більш результативного протистояння кіберзагрозам.

Отже, модернізація правового регулювання кібербезпеки потребує системного підходу, що враховує технологічні, соціальні та міжнародні виміри проблеми. Тільки через комплексне впровадження зазначених ініціатив можна сформувати ефективну правову основу для гарантування кібербезпеки в умовах динамічного розвитку цифрових технологій. Юридичне впорядкування кібербезпеки є складним та динамічним процесом, який вимагає безперервної адаптації до нових викликів цифрової ери. Дієве правове забезпечення кібербезпеки потребує інтегрованого підходу, що враховує технологічні, соціальні та міжнародні аспекти проблематики. Важливо також гарантувати рівновагу між заходами безпеки та охороною фундаментальних прав і свобод особистості. Тільки через системний підхід до юридичного регулювання кібербезпеки можна створити міцний фундамент для захисту цифрового середовища та забезпечення стабільного розвитку інформаційного соціуму [18].

Охорона всіх об'єктів та компонентів критичної інфраструктури від кіберзагроз вимагає комплексного підходу, що інтегрує як технологічні рішення і організаційні ініціативи, так і належне національне нормативно-правове забезпечення та міжнародну кооперацію.

Безперечно, що кібероперації у збройних протистояннях відкривають новітню еру у веденні воєнних дій, яка потребує переосмислення чинних правових норм. Хоча МГП залишається релевантним для регулювання кібероперацій, його адаптація до реалій цифрового світу є неминучою. Формування технічної експертизи, міжнародна кооперація та інтеграція кіберзасобів у правові системи стають ключовими кроками на шляху до результативного регулювання кібервійни. І досвід російсько-української війни у протидії та нейтралізації кіберзагроз слугує цінним прикладом для наших партнерів, демонструючи необхідність комплексного підходу до розв'язання цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет: *дис. ... канд. юрид. наук:* 12.00.11; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 219 с.

2. Забара І. М. Правове регулювання міждержавного обміну інформацією у багатосторонніх договорах. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 50–56.

3. Забара І. М. Міжнародно–правове регулювання обміну інформацією. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 56–62.

4. Забара І. М. Правове регулювання обміну інформацією в діяльності міжнародних організацій системи ООН. *Український часопис міжнародного права*. 2012. №1. С. 113–120.

5. Забара І. М. Міжнародно–правове регулювання поширення інформації: теоретичні і практичні аспекти. *Форум права*. 2012. № 4. С. 362–366.

6. Пазюк А. В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти): *дис. … д.ю.н.*, Київ, 2016. 465 с.

7. Кукіна З. О. Правові стандарти і практика регулювання діяльності засобів масової інформації в міжнародному праві: *автореф. дис ... канд. юрид. наук:* 12.00.11; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 18 с.

8. Станіславський Т. Розвиток міжнародного співробітництва України у сфері кібербезпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 3. С. 58-67.

9. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: *монографія*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.

10. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис. … док. юрид. наук*:* 12.00.07. Одеса, 2004. 427 с.

11. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: *монографія*. Київ: НІСД, 2014. 328 с.

12. Ткачук Н. І. Інформаційна безпека: сучасні проблеми та основні методи їх вирішення. *Безпека інформації*. 2019. Т. 25, № 1. С. 150-155.

13. Баранов О. А. Правові проблеми "електронної демократії". *Інформація і право*. 2017. № 1(20). С. 28-38.

14. Goodman M. Future Crimes: Everything Is Connected, Everyone Is Vulnerable and What We Can Do About It. New York: Doubleday, 2015. 464 p.

15. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 17.11.2025).

16. Новицький В. Я. Проблематика правового регулювання інформаційної та кібербезпеки в сучасній світовій політиці: міжнародно-правовий аспект. *Європейські перспективи*. № 2. 2021. С. 84-91. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/84-_Novyts-kyj.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

17. Довгань О. Д. Правові аспекти забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури: національний та міжнародний вимір. *Інформація і право*. № 4(51). 2024. URL: http://il.ippi.org.ua/article/view/317970 (дата звернення: 17.11.2025).

18. Бондар Г. Російські APT-групи продовжують атакувати Україну. (УНІАН, 31.01.2023). URL: https://www.unian.ua/techno/communications/rosiyski-apt-grupi-prodovzhuyut-atakuvati-ukrajinu-12128238.html (дата звернення: 17.11.2025).

Юліана ПІСКЛОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ МЕДІАТОРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

У сучасних умовах розвитку правової системи альтернативні способи врегулювання спорів, зокрема медіація, посідають дедалі важливіше місце. Медіатор як нейтральна та незалежна третя сторона відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності цього процесу, адже його завдання полягає не лише в технічному фасилітуванні переговорів, а й у створенні атмосфери довіри та конструктивності. Саме тому особистісні якості медіатора виступають одним із базових чинників формування культури правового врегулювання конфліктів, що орієнтована на діалог, повагу до прав і гідності учасників та відповідальне ставлення до результатів процесу [1].

Особистісні характеристики фахівця визначають рівень його професійної етики, правової свідомості та комунікативної компетентності. Медіатор, взаємодіючи зі сторонами, фактично транслює певні правові й моральні стандарти: манера спілкування, вміння бути неупередженим, здатність утримувати конструктивний тон дискусії створюють основу для формування атмосферної довіри. Без такої довіри медіаційна процедура втрачає свою сутність, адже її результат значною мірою залежить від внутрішньої мотивації сторін та їх готовності співпрацювати.

До визначальних індивідуальних рис медіатора належать емоційна стабільність, висока етичність, емпатія, толерантність, навички активного слухання, комунікативна майстерність, а також готовність до саморефлексії та

самокорекції. Емоційна врівноваженість дозволяє зберігати контроль над ситуацією в умовах напружених перемовин, не піддаючись зовнішньому тиску. Емпатія сприяє глибшому розумінню позицій і переживань сторін, що дає можливість знайти точки перетину інтересів. Толерантність і відсутність осуду забезпечують дотримання принципу нейтральності, що є основним у всьому медіаційному процесі [2].

Медіатор не лише сприяє прийняттю взаємоприйнятного рішення, а й формує етичні орієнтири та моделі поведінки, що підвищують рівень правової культури учасників конфлікту. На відміну від судового процесу, побудованого за змагальним принципом, медіація орієнтована на відновлення відносин, пошук балансу інтересів і мінімізацію руйнівних наслідків спору. Тому особисті якості медіатора – це не лише «інструментарій» для врегулювання конфлікту, а й практична демонстрація правової культури у дії, що сприяє формуванню в суспільстві моделі цивілізованого діалогу [3].

Важливим аспектом є здатність медіатора забезпечувати конфіденційність та відповідально ставитися до приватності сторін. Дотримання етичних норм, безумовна повага до інформації, що стала відомою в процесі медіації, та професійна відповідальність зміцнюють довіру не лише до конкретного спеціаліста, але й до інституту медіації загалом. Добровільність участі у процедурі та визнання рівності сторін підсилюються саме через прояв особистої доброчесності медіатора, який втілює ці принципи у своїй поведінці [4].

Таким чином, особистісні якості медіатора формують важливий елемент правової культури, що лежить в основі сучасної системи врегулювання спорів. Вони виступають каталізатором ефективності, етичності та гуманістичної спрямованості медіаційного процесу, сприяючи поширенню в суспільстві моделей поведінки, заснованих на діалозі, толерантності та відповідальності. У цьому контексті одним із пріоритетів розвитку правової держави має стати підтримка високих стандартів професійної та особистісної підготовки медіаторів, оскільки саме через їх діяльність утверджується культура конструктивного, цивілізованого й справедливого врегулювання конфліктів.

Список використаних джерел

1. Медіація у професійній діяльності юриста / Т. Білик та ін. Нац. ун-т "Од. юрид. акад.", 2019. URL: https://doi.org/10.32837/11300.12406.

2. Лях Т., Спіріна Т. Медіація як соціальна технологія посередництва у конфліктних ситуаціях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2015. № 291 (2). С. 52–60.

3. Єнін М., Макаренко Д., Северинчик О. Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3 (43).

4. Кацьора О. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. *Grani*. 2021. Т. 24, № 7-8. С. 21–25. URL: https://doi.org/10.15421/172174.

Аліна ПРИХОДЬКО
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Віталій КАДАЛА
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

БАЛАНС СВОБОДИ Й БЕЗПЕКИ ЯК КРИТЕРІЙ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проблема співвідношення свободи та безпеки є однією з найбільш фундаментальних та вічних у політичній філософії та юриспруденції. В ідеалі ці дві цінності мають бути синергетичними: безпека створює умови для реалізації свобод, а свобода в свою чергу є метою існування безпеки. Однак на практиці вони часто перебувають в стані напруги, де посилення однієї веде до неминучого обмеження іншої. Отже, центральним завданням сучасної демократичної та правової держави є не вибір на користь однієї з цих цінностей, а постійний пошук динамічної та справедливої рівноваги між ними. Цей баланс і виступає ключовим критерієм легітимного обмеження прав і свобод людини.

Нагадаємо, класик філософії права Джон Стюарт Мілль зазначав, що «…єдиною законною метою обмеження свободи індивіда є запобігання шкоди іншим людям» [1, с. 15]. Вчений вважає: «безпека (як стан відсутності шкоди) прямо визначає межі свободи, однак пошук балансу між ними представляє собою перманентний процес, оскільки надмірний акцент на безпеці призводить до авторитаризму та згортання свобод, тоді як абсолютний пріоритет свободи – до анархії та соціальної нестабільності». Цей баланс не є статичною величиною, а динамічним рівнянням, що залежить від історичного контексту, рівня загроз та суспільного розвитку.

Очевидно, що кожна нова загроза від тероризму до пандемії виступає іспитом для правової системи, змушуючи її заново відкалібрувати ці ваги, не дозволяючи їм схилитися остаточно в один бік. Ці критерії закріплені в міжнародних документах, зокрема Загальній декларації прав людини (ст. 29) [2], Європейській конвенції з прав людини (ст. 8-11) [3] та Конституції України (ст. 64) [4]. Зазначені правові акти формують триєдину формулу легітимності, котра включає [2-4]:

по-перше, законність (будь-яке обмеження має бути прямо передбачено чинним законом. Це усуває свавільне тлумачення чи адміністративне втручання без правових підстав);

по-друге, необхідність у демократичному суспільстві (обмеження має відповідати нагальній суспільній потребі, такої як захист національної безпеки та територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я населення або прав та свобод інших осіб);

по-третє, пропорційність (найважливіший та найскладніший для оцінки критерій, який вимагає, щоб заподіяна свободі шкода була мінімально можливою та строго пропорційною досягнутому позитивному результату для безпеки. Мається на увазі, обмеження має бути найменш обтяжливим засобом для досягнення законної мети).

Міжнародне право прямо визнає правомірність обмеження окремих прав і свобод за певних умов. Ключовим документом тут є Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [3]. Важливо пам’ятати, що ст. 15 Конвенції дозволяє державам-учасницям у надзвичайних ситуаціях, що «загрожують існуванню нації», вживати заходів, що відхиляються від їх зобов'язань за Конвенцією, в мірі, якою це викликано обставинами [3].

Слід звернути увагу на той факт, що Конвенція [3] забороняє порушувати право на життя (крім випадків ведення бойових дій), катування та рабство, а також забороняє застосовувати закон зі зворотною силою. Це свідчить про те, що навіть у найкритичніші моменти існує «нерухомий ядер» прав людини, який не підлягає обмеженню, визначаючи тим самим нижню межу втручання у свободу. Цей ядер є морально-правовим фундаментом, що відокремлює правовий лад від варварства. Він заснований на ідеї, що гідність людини є абсолютною цінністю, яка не може бути інструментом навіть для найвищої суспільної мети.

Очевидним є те, що в XXI столітті традиційний баланс свободи та безпеки постав перед новими викликами. Боротьба з тероризмом призвела до запровадження масштабних заходів нагляду, превентивних арештів та розширення повноважень спецслужб. Це викликає серйозні побоювання щодо ерозії права на приватність та свободу людини від самозвинувачення.

Водночас кіберпростір створив нове поле для конфлікту: боротьба з кіберзлочинністю та дезінформацією часто суперечить свободі вираження поглядів та свободі інформації. Викликом нового покоління стало використання штучного інтелекту для предикативної поліції (прогнозування злочинності), що гостро ставить питання про презумпцію невинуватості та право на «бути забутим» у цифровому середовищі. У цих умовах роль незалежного суду як арбітра в оцінці пропорційності обмежень стає найбільш важливою.

З цього приводу цікавою є думка українського правознавця С. В. Шевчука [5], який дійшов висновку, що «…у разі суперечності між інтересами

безпеки та свободи, останні не повинні приноситися в жертву, якщо тільки цього не вимагають життєво важливі інтереси суспільства».

Таким чином, баланс свободи та безпеки не є грою з нульовою сумою, де виграш однієї сторони неминуче означає програш іншої. Істинний баланс полягає у знаходженні такого рівня обмежень, який, по-перше, є мінімально необхідним для забезпечення функціонування суспільства, а по-друге, залишає достатній простір для реалізації особистості та громадянської активності. Ключем до підтримки такого балансу є прозорість та постійний суспільний діалог, коли влада зобов'язана пояснювати необхідність кожного обмеження, а громадяни мають право це обмеження оскаржити. Демократія відрізняється від тоталітаризму не відсутністю обмежень, а наявністю прозорих, законних і судово контрольованих процедур для введення таких обмежень.

Список використаних джерел

1. Мілль Дж. С. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок: есе / перекл. з англ. Є.Мирошніченко, В.Єрмоленко. Київ: Видавництво «Основи», 2001. 463 с.

2. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_015#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 04.11.1950: зі змін. і допов.. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/995_004.pdf (дата звернення 25.11.2025).

4. Конституція України : Закон Українивід 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 25.11.2025).

5. Шевчук С. В. Процесуальні гарантії статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як основа формування конституційного права України. Конституційна та адміністративна процедура: міжнародний досвід та національна практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (02 травня 2023 р., Чернівці). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2023. С. 133-139.

Крістіна ПУЗИРЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія РАШЕД
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Період воєнного стану супроводжується не лише інтенсивними бойовими діями, а й глибокими соціальними зрушеннями, масовими психоемоційними навантаженнями, руйнуванням звичного способу життя, ослабленням контролю та загальною нестабільністю. У таких надзвичайних умовах істотно зростає ймовірність проявів різних форм насильства, зокрема домашнього, яке набуває особливо загрозливого характеру.

У законодавчій площині держава закріпила ключовий підхід: домашнє насильство не є приватною справою, а становить порушення прав і безпеки людини, що потребує обов'язкової державної реакції. Нормативно-правові акти деталізують форми насильства, визначають принципи запобігання та передбачають систему органів, відповідальних за захист потерпілих. Одним із таких актів є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [1], який формує загальну рамку політики рівності та недискримінації. Ці положення забезпечують правову основу для втручання держави навіть за умов воєнного стану.

Як зазначає Ю. О. Пундор, механізм реагування на домашнє насильство охоплює не лише поліцію, але й служби соціального захисту, служби у справах дітей, заклади охорони здоров'я, центри безоплатної правової допомоги, спеціалізовані притулки, кризові кімнати та мобільні бригади [2, с. 119]. Незважаючи на війну, в Україні продовжують функціонувати притулки, кімнати кризового реагування, гарячі лінії, психологічні та соціальні центри підтримки. Це свідчить про прагнення держави забезпечити доступ до допомоги навіть у разі руйнування інфраструктури чи переміщення населення. Разом із тим воєнна реальність формує складні виклики. У зонах бойових дій

та серед внутрішньо переміщених осіб зростає вразливість до всіх форм насильства. Погіршення економічної ситуації, постійний стрес, нестача житла, втрата соціальних зв'язків створюють умови, у яких домашнє насильство може виникати частіше, а реагування на нього — ускладнюватися. Як підкреслюють Д. М. Миргородська та С. А. Рижкова, документування випадків насильства, особливо сексуального чи пов'язаного з воєнними діями, потребує спеціальних процедур, часу та фахової підготовки. За умов бойових дій, перевантаженості правоохоронних органів і масштабних переміщень населення ці вимоги реалізувати значно складніше [3, с. 114].

За таких умов державна політика має діяти одночасно на кількох рівнях: 1. Законодавчому — забезпечити стабільність, адаптивність і дієвість норм, спрямованих на протидію всім формам насильства з урахуванням воєнних реалій. 2. Інституційному — гарантувати безперебійну роботу притулків, кризових сервісів, мобільних бригад, гарячих ліній, а також розвивати дистанційні та мобільні формати допомоги. 3. Соціально-психологічному та медичному — забезпечити доступ постраждалих до психологічної підтримки, медичного обстеження, юридичного супроводу та реабілітації. 4. Правозастосовному — удосконалити стандарти документування насильства, адаптувати протоколи взаємодії та забезпечити притягнення кривдників до відповідальності. 5. Інформаційному — формувати культуру нульової толерантності до насильства, підвищувати обізнаність населення щодо шляхів звернення.

Таким чином, у період війни роль держави як гаранта прав і безпеки людини суттєво посилюється. Пріоритетом має бути багаторівнева, гнучка та скоординована стратегія, здатна враховувати умови нестабільності, переміщення, травматизації та руйнування інфраструктури. Розвиток системи соціальної, психологічної, медичної та правової допомоги, а також співпраця з громадськими й міжнародними організаціями є ключовими чинниками ефективної політики захисту постраждалих від домашнього насильства. Лише комплексні та узгоджені дії забезпечать потерпілим реальний доступ до правосуддя, підтримки та реабілітації, що становить необхідний елемент захисту прав людини та профілактики повторних випадків насильства.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2013, № 32, ст.412.

2. Пундор Ю. О. Про необхідність запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*, 2023. № 2. С. 117–120.

3. Миргородська Д. М., Рижкова С. А. Запобігання та протидія домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Актуальні питання адміністративного права та процесу:* матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 02 грудня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 113–115.

Сергій П'ЯНОВ
здобувач вищої освіти
Державного біотехнологічного
університету

Науковий керівник –
Дар'я КОРОБЦОВА
професор кафедри правового
забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ У ПРОЦЕСІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ: ПРАВОТВОРЧИЙ ТА ПРАВОЗАХИСНИЙ АСПЕКТИ

Права людини – це не лише політичні свободи чи соціальні гарантії. Це ще й можливість кожної людини брати участь в економічному житті держави. Право розпоряджатися власністю, вкладати кошти, впливати на розвиток компаній. Усе це – частина сучасного розуміння прав та свобод. Інвестор – не абстрактна фігура. Це громадянин, який користується своїми економічними правами. Він вкладає кошти та розраховує на захист. Його участь у фондовому ринку має бути не формальною, а реально забезпеченою. Сьогодні фондовий ринок України швидко переходить у цифровий формат. Набувають поширення електронні сервіси: від відкриття рахунку до участі в загальних зборах [1]. Ці зміни мають покращити доступність фондового ринку для людини. Але разом з тим виникають нові загрози (технічні збої, кібератаки, маніпуляції тощо). Тому питання гарантій прав інвесторів стає частиною ширшої дискусії про права людини в умовах цифрових трансформацій. Законодавство адаптується до цих викликів [2]. Проте залишається чимало ділянок, де захист інвестора не є достатнім. Тому важливо оцінити, як правові зміни впливають на інвесторів. І чи дійсно надані законодавством гарантії працюють.

Сучасні інвестори очікують не стільки паперових документів, скільки прозорого та швидкого доступу до інформації. Саме доступність даних визначає можливість захисту прав. Законодавство про ринки капіталу встановлює вимоги до розкриття інформації емітентами та професійними учасниками [2]. Це важливо для прийняття зважених інвестиційних рішень. Цифрові сервіси надають інвесторам особисті рахунки та електронні системи управління активами. Однак це також збільшує залежність інвесторів від технологічних рішень та їхньої безпеки. Простий збій у роботі платформи

може обмежити доступ до рахунку або корпоративних прав. Певний ступінь захисту інвесторів забезпечується Кодексом корпоративного управління, який містить рекомендації щодо прозорості діяльності професійних учасників ринку капіталу [3]. Однак це радше рекомендації, ніж суворі вимоги. Не всі компанії дотримуються таких стандартів. Як наслідок, доступ до інформації залишається нерівномірним.

Здійснення корпоративних прав інвесторів не обмежується володінням акціями. Воно також передбачає участь у прийнятті рішень. Нове законодавство про акціонерні товариства передбачає можливість дистанційного голосування та участі у загальних зборах через електронні системи [1]. Це створює відчуття причетності, навіть якщо інвестор знаходиться в іншому місті чи країні. Важливу роль у цьому процесі відіграють спеціальні нормативно-правові акти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Вони визначають детальні правила скликання та проведення дистанційних та електронних загальних зборів акціонерів [4; 5]. Таке регулювання зменшує ризики маніпуляцій та технічних порушень. Інвестори отримують чіткі підстави для захисту своїх прав, якщо участь обмежена. Однак повний захист вимагає гарантування стабільності та надійності електронних систем. Важливо, щоб кожен інвестор був впевнений, що жодні технічні збої не вплинуть на його корпоративні права. Наразі такі гарантії не є абсолютними.

Існування правових норм – це лише один елемент гарантій. Іншим є наявність практичних механізмів захисту. Інвестори повинні мати можливість швидко реагувати на порушення та мати доступ до ефективних процедур. Такі механізми вже розробляються на українському фондовому ринку. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку впроваджує ризик-орієнтований нагляд та розробляє цифрові інструменти моніторингу. Компанії поступово впроваджують політики кібербезпеки та системи внутрішнього контролю. З'являються можливості для електронного подання заяв або скарг. Однак навіть за наявності цих інструментів інвестори часто залишаються наодинці зі своєю проблемою. Ситуації, пов'язані з блокуванням доступу до рахунку, неправильним відображенням транзакцій або підозрілими маніпуляціями, вимагають швидких дій. Якщо платформа або інвестиційна фірма не має добре продуманої системи підтримки, інвестори фактично позбавлені можливості оперативно захистити свої інтереси.

Захист прав у цифровому середовищі має спиратися на кілька ключових елементів:

1) чіткі інструкції для інвестора у разі технічних інцидентів;

2) обов’язкові регуляторні стандарти для всіх електронних платформ;

3) прозорі процедури відшкодування шкоди;

4) ефективні канали комунікації з наглядовими органами.

Застосування вищезазначених елементів дозволить компенсувати технологічні ризики та забезпечити реальну, а не декларативну захищеність

інвесторів.

Висновки. Цифровізація українського фондового ринку відкриває багато можливостей, але також спричинює нові виклики для інвесторів. Технологічні послуги роблять ринок доступнішим, але водночас створюють ризики втручання, маніпуляцій та технічних збоїв. Тому гарантії прав інвесторів повинні бути комплексними. Вони повинні включати не лише законодавчі вдосконалення, а й створення ефективних механізмів правового захисту. Правотворчі процеси в Україні рухаються у правильному напрямку. Однак деякі аспекти цифрової інфраструктури залишаються неврегульованими або врегульованими лише частково. Це питання слід вирішити, щоб забезпечити рівні та передбачувані умови для всіх учасників фондового ринку. Не менш важливим є правозахисний аспект. Інвестори повинні мати чіткі процедури та доступ до ефективних інструментів захисту. Лише поєднання законодавчих змін та практичних механізмів забезпечення дотримання законодавства забезпечить високий рівень довіри до українського фондового ринку капіталу в контексті цифровізації.

Список використаних джерел

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2465-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 24.11.2025)

2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text (дата звернення: 24.11.2025)

3. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації: НКЦПФР. URL: https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/ (дата звернення: 24.11.2025)

4. Про затвердження Порядку скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерного товариства: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.03.2023 р. № 236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text (дата звернення: 24.11.2025)

5. Про затвердження Порядку скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерного товариства: Рішення НКЦПФР від 02.06.2023 № 595/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#Text (дата звернення: 24.11.2025).

Антон РИДУН
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ганна ТУРЧАНІКОВА
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ДІЙ У КРИЗОВІЙ КІМНАТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ З ПСИХОЛОГАМИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Сучасне суспільство, на жаль, не є вільним від явищ насильства, особливо в сімейному колі. У цьому контексті особливої уваги потребують діти, які є найбільш вразливою категорією постраждалих. Забезпечення їхніх прав та надання кваліфікованої допомоги вимагає від правоохоронних органів не лише неухильного дотримання чинного законодавства, а й високого рівня професійної підготовки, зокрема, при роботі в таких специфічних умовах, як кризова кімната.

Кризова кімната, за визначенням, є спеціалізованим приміщенням тимчасового перебування осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Це своєрідний притулок, що надає безпечне середовище для жінок, дітей та чоловіків, які опинилися в складній життєвій ситуації. З метою убезпечення постраждалих, адреса кризової кімнати є інформацією з обмеженим доступом, а потрапити туди можливо виключно за направленням уповноважених суб'єктів – соціальних служб або органів Національної поліції [1].

Перебування в кризовій кімнаті обмежене десятиденним строком, протягом якого постраждала особа має змогу отримати комплексну допомогу, включаючи психологічну підтримку, правову допомогу та задоволення першочергових фізіологічних потреб. Облаштування кімнати спрямоване на створення максимально комфортних та безпечних умов, що унеможливлюють будь-який вплив з боку кривдника [2].

У контексті прав дитини роль поліцейського в кризовій кімнаті набуває особливого значення. Він є першою особою, яка контактує з дитиною, що пережила травматичний досвід. Від його професіоналізму, тактовності та здатності встановити контакт залежить подальший психоемоційний стан дитини та її готовність до співпраці з іншими фахівцями.

Професійна підготовка поліцейських, які залучаються до роботи в кризових кімнатах, повинна включати не лише знання норм кримінального та сімейного законодавства, що регулюють питання насильства та захисту прав дитини, а й розуміння вікових особливостей дитячої психіки, ознак психологічної травми та методів первинної психологічної допомоги. Важливим аспектом є навчання технікам комунікації з дітьми, які зазнали насильства, вміння слухати та співпереживати, не завдаючи при цьому повторної травматизації [3].

Особливої уваги потребує організація ефективної взаємодії поліцейських з психологами в кризовій кімнаті. Психолог є ключовою фігурою у наданні спеціалізованої психологічної допомоги дитині та її законному представнику. Поліцейський, зі свого боку, забезпечує безпеку та правопорядок, а також надає психологу необхідну інформацію, отриману в ході первинного опитування.

Взаємодія повинна базуватися на чіткому розподілі функцій, взаємній повазі та узгодженні дій. Поліцейський має розуміти межі своєї компетенції та своєчасно передавати дитину під опіку психолога. Спільні консультації та обговорення стратегії допомоги дозволять забезпечити комплексний та індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її унікальні потреби та обставини.

Необхідно наголосити, що найкращі інтереси дитини повинні бути пріоритетом у будь-яких діях поліцейських та психологів у кризовій кімнаті. Найкращі інтереси дитини – це сукупність індивідуальних потреб, що враховують її вік, стать, стан здоров'я, емоційний стан, рівень розвитку та життєві обставини. Вони мають на меті забезпечити безпечне, стабільне та гармонійне середовище, необхідне для повноцінного зростання дитини. Простими словами, це означає повагу до дитини як особистості, визнання її права на власну думку, свободу вираження та активну участь у процесах, що стосуються її життя [4].

У контексті професійної підготовки поліцейських до дій у кризовій кімнаті основним є формування здатності оперативно і коректно реагувати на ситуації за участю дітей, дотримуючись принципу найкращих інтересів дитини. Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок ефективної комунікації, емоційної чутливості та співпраці з психологами, які відіграють важливу роль у створенні безпечного психологічного клімату та забезпеченні підтримки дитині у стресових обставинах. Така міжвідомча взаємодія сприяє не лише захисту прав дитини, а й підвищенню ефективності реагування правоохоронців у кризових ситуаціях.

Підсумовуючи, можна сказати: професійна підготовка поліцейських до дій у кризовій кімнаті та налагоджена взаємодія з психологами є запорукою ефективного захисту прав дитини, яка опинилася в ситуації насильства. Поєднання юридичних знань, психологічної компетентності та емпатії дозволить правоохоронцям не лише зафіксувати факт правопорушення, а й

забезпечити дитині необхідну підтримку та створити умови для її подальшого безпечного розвитку. Це є важливим кроком на шляху до побудови суспільства, вільного від насильства, де кожна дитина почувається захищеною та має можливість реалізувати свої права.

Список використаних джерел:

1. Що таке «кризова кімната»? Управління соціального захисту населення Добропільської міської ради. 2021. URL: https://uszn-dobr.gov.ua/2021/08/10/що-таке-кризова-кімната/

2. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Каб. Міністрів України від 21.08.2019 № 824 : станом на 14 груд. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-п#Text (дата звернення: 25.11.2025)

3. Особливості спілкування з дитиною. Поняття і складові спілкування. Care in Action. 2020. URL: https://care-in-action.org/en/news/osoblyvosti-spilkuvannia-z-dytynoiu-poniattia-i-skladovi-spilkuvannia

4. Найкращі інтереси дитини — це індивідуальні потреби відповідно до віку, статі, стану здоров'я, що забезпечують повноцінний та гармонійний розвиток. Косівська районна державна адміністрація. Івано- Франківська область. Державні сайти України. URL: https://kosivrda.gov.ua/news/1711626089/#:~:text=Косівщина%20туристична-,Найкращі%20інтереси%20дитини%20—%20це%20індивідуальні%20потреби%20відповідно%20до%20віку%2C%20статі,забезпечують%20повноцінний%20та%20гармонійний%20розвиток.&text=Простими%20словами%20—%20це%20повага%20до,дитини%20і%20можливості%20права%20голосу.

Владислав РІЗВАНОВ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ООН

Міжнародно-правові гарантії захисту прав біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у системі ООН сформувалися як відповідь на стале зростання примусового переміщення населення, зумовленого війнами, змінами режимів, грубими порушеннями прав людини та катастрофами. Уже в Статуті ООН закладено ціль «сприяти повазі до прав людини й основних свобод для всіх», що стало політико-правовою підставою для створення спеціалізованого механізму захисту переміщених осіб. Ключове місце тут займає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН, UNHCR), мандат якого визначено Статутом 1950 р. та конкретизовано в Конвенції про статус біженців 1951 р. і Протоколі 1967 р. [1]. Ці акти закріпили універсальне визначення «біженця», встановили обсяг прав (право на працю, освіту, соціальне забезпечення, доступ до суду) та найбільш фундаментальну гарантію – принцип невислання, який забороняє повернення особи до держави, де їй загрожують переслідування чи нелюдське поводження. Саме цей принцип нині розглядається як норма звичаєвого міжнародного права і обов'язковий мінімум поведінки для всіх держав, навіть тих, що не є сторонами Конвенції 1951 р. [2].

Разом з тим система ООН стикається з категорією осіб, які не перетнули міжнародний кордон і тому не підпадають під класичне поняття «біженець», внутрішньо переміщені особи. Для них не існує універсального обов'язкового договору, тож ООН у 1998 р. представила «Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення», які кодифікували вже наявні норми міжнародного гуманітарного та прав людини й застосували їх до ситуацій внутрішнього переміщення. Принципи визначили ВПО як осіб, змушених покинути місце постійного проживання в межах власної держави через збройний конфлікт, масові порушення прав людини, лиха чи проєкти розвитку, і зафіксували три групи

гарантій: захист від довільного переміщення, захист під час переміщення та гарантії довгострокових рішень (повернення, інтеграція, переселення). Хоча ці принципи мають «м'який» характер, вони стали універсальним стандартом для діяльності УВКБ ООН, Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА) та держав, що приймають або продукують ВПО [3].

Система гарантій у межах ООН зараз вибудувана багаторівнево. На політичному рівні Генеральна Асамблея ухвалює резолюції, що визначають глобальні пріоритети у справах біженців, внутрішнього переміщення, гендерного захисту, протидії торгівлі людьми; Раді Безпеки належить повноваження включати гуманітарний доступ і захист цивільного населення до мандатів миротворчих операцій. На інституційному рівні УВКБ ООН виступає «охоронцем» Конвенції 1951 р. і координатором міжнародного захисту, а в ситуаціях масового внутрішнього переміщення – бере на себе провідну роль у захисті, житлі та управлінні таборами разом з іншими агентствами (ВООЗ, ЮНІСЕФ, МОМ) [4]. Окремі договірні органи ООН (Комітет з прав людини, Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок) при розгляді індивідуальних звернень і державних доповідей неодноразово тлумачили заборону вислання та зобов'язання держав забезпечувати мінімальні стандарти поводження з шукачами притулку й ВПО як похідні від загальних прав людини. Це показує, що захист біженців і ВПО в системі ООН не ізольований, а «вбудований» у загально-правозахисну архітектуру ООН [5].

Актуальність і водночас напруженість цієї системи добре видно з останніх даних УВКБ ООН: станом на середину 2025 р. кількість людей, змушених вдаватися до переміщення, перевищила 120 млн, причому близько 60 % з них – це саме внутрішньо переміщені особи, а не класичні біженці. Частка переміщених через конфлікти в Судані, Сирії, Афганістані та Україні залишається визначальною, при цьому 67 % біженців і далі перебувають у сусідніх державах, переважно з низьким і середнім рівнем доходу. Одночасно 2025 р. позначився різким дефіцитом гуманітарного фінансування: УВКБ ООН повідомляє, що потреби фактично вдвічі перевищують рівень виділених коштів, особливо після скорочення внесків окремих великих донорів, що безпосередньо впливає на реалізацію навіть базових гарантій – від реєстрації та документування до програм з гендерного захисту й запобігання сексуальному насильству [6]. Це означає, що міжнародно-правові гарантії закріплені, але їх фактичне забезпечення нині залежить від політичної волі держав та стабільності фінансування системи ООН.

Особливість міжнародно-правових гарантій у системі ООН полягає в поєднанні універсальних норм із гнучкими інструментами реагування. З одного боку, Конвенція 1951 р. і Протокол 1967 р. створюють «твердий» каркас прав біженців (статус, заборона колективного вислання, доступ до суду, свобода віросповідання), з іншого – Керівні принципи щодо ВПО, рамкові резолюції ГА ООН, глобальні пакти про біженців та про міграцію формують «м'яке» право, яке дозволяє оперативно охоплювати нові категорії осіб, що потребують захисту (жертви кліматичних лих, внутрішні переміщені внаслідок окупації, масові

евакуації). Саме тому в сучасних конфліктах (зокрема в Україні) УВКБ ООН може застосовувати універсальні стандарти до осіб, які не виїхали за кордон, але постраждали від війни, окупації чи руйнування житла, та підтримувати державу у створенні національної системи обліку, виплат і соціальних гарантій для ВПО [7, с. 278].

Узагальнюючи, можна сказати, що міжнародно-правові гарантії захисту прав біженців і ВПО в системі ООН мають комплексний характер: вони спираються на універсальні договори, доповнюються «керівними» та політичними документами, а реалізуються через спеціалізовані інституції й гуманітарні операції. Водночас вони залишаються вразливими до глобальних політичних коливань, недофінансування та небажання окремих держав брати на себе зобов'язання з прийому і тривалого утримання переміщених осіб.

Список використаних джерел

1. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.unhcr.org/ua/convention-1951
2. Протокол, що стосується статусу біженців, від 31.01.1967 р. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.unhcr.org/ua/protocol-1967
3. United Nations. Guiding Principles on Internal Displacement. ООН, 1998. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guiding-principles-internal-displacement
4. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Global Trends: Forced Displacement in 2025. UNHCR, 2025. URL: https://www.unhcr.org/global-trends-2025
5. Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Internal Displacement and Humanitarian Response Report 2025.United Nations, 2025. URL: https://www.unocha.org
6. Global Compact on Refugees: Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, A/73/12 (Part II), 2018. URL: https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf
7. Шамраєва, В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2.76. 2023. С. 278-284.

Ксенія РІЗВАНОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Організація Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у гарантуванні реалізації та дотримання положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), прийнятого Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 2200А (XXI) від 16 грудня 1966 року. Пакт є одним із головних міжнародних документів у сфері прав людини, що конкретизує положення Статуту ООН і Загальної декларації прав людини 1948 року. Його метою є встановлення загальновизнаних стандартів у сфері прав і свобод особи, зокрема права на життя, свободу думки, совісті, релігії, участі в управлінні державними справами, справедливий суд та захист від дискримінації [1].

Найважливішим інституційним механізмом контролю за виконанням державами зобов'язань за МПГПП є Комітет з прав людини ООН, створений відповідно до статті 28 Пакту. Цей Комітет складається з 18 незалежних експертів, які здійснюють моніторинг виконання положень документа шляхом розгляду періодичних доповідей держав-учасниць. Комітет оцінює, наскільки національне законодавство узгоджується з нормами Пакту, і надає рекомендації для усунення виявлених порушень. Такий механізм сприяє підвищенню прозорості, формуванню правових стандартів і розвитку демократичних інститутів у державах-учасницях [2].

Попри розвинену систему міжнародного моніторингу, ефективність механізмів реалізації Міжнародного пакту про громадянські і політичні права в межах ООН стикається з низкою проблем. По-перше, Комітет з прав людини не має реальних примусових повноважень для забезпечення виконання своїх рішень – держава може проігнорувати рекомендації без юридичних наслідків. По-друге, нерідко звітність держав є формальною: доповіді подаються із запізненням, без

об'єктивної оцінки ситуації. Також проблемою залишається політична заангажованість окремих членів Ради ООН з прав людини, що знижує рівень неупередженості її рішень. Значною перешкодою є й відсутність ефективних національних механізмів імплементації міжнародних норм, особливо у державах із низьким рівнем демократії, де громадянське суспільство обмежене у доступі до правового захисту [3].

Організація Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП) через систему договірних органів, насамперед Комітет з прав людини. Станом на 26 березня 2025 р. сторонами Пакту є 174 держави, 116 держав приєдналися до Факультативного протоколу про індивідуальні повідомлення, а 92 – до Другого факультативного протоколу про скасування смертної кари, що свідчить про глобальне визнання стандартів МПГПП [4].

Упродовж трьох сесій 2024–2025 рр. Комітет розглянув 437 індивідуальних повідомлень, у 378 справах ухвалив рішення по суті й у 375 з них встановив порушення прав, гарантованих Пактом, що підкреслює як затребуваність механізму ООН, так і реальну ефективність його квазі-судової практики. Комітет систематично ухвалює заключні зауваження до періодичних доповідей держав і застосовує процедуру «follow-up», підтримуючи тривалий діалог щодо виконання своїх Рішень та рекомендацій. Водночас саме практика 2024–2025 рр. демонструє низку гострих проблем у сфері реалізації МПГПП. По-перше, сам Комітет вказує на хронічну нестачу ресурсів, що загрожує якості та оперативності розгляду зростаючого масиву індивідуальних скарг [5].

По-друге, глобальні тренди свідчать про погіршення ситуації з громадянськими й політичними правами: за даними доповіді Freedom in the World 2025, у 2024 р. населення країн, де зафіксовано погіршення політичних прав і громадянських свобод, було майже втричі чисельнішим за населення країн з покращенням показників, що означає системне звуження «простору свободи» у світі. У 2025 р. Міжнародна конфедерація профспілок відзначила, що в 52 % країн працівникам відмовляли в доступі до правосуддя або істотно його обмежували (проти 32 % у 2024 р.), що вказує на деградацію верховенства права й механізмів захисту від свавільних обмежень прав. Нарешті, за доповідями Amnesty International 2024/25 рр., у багатьох регіонах спостерігаються масштабні «зачистки» інакомислення, надмірне застосування сили під час протестів та посилення цифрового спостереження, що безпосередньо зачіпає свободу вираження поглядів, мирних зібрань і право на приватність, гарантовані МПГПП [6].

Шляхи вирішення цих проблем на рівні ООН передбачають, по-перше, інституційне посилення договірних органів: стале фінансування, збільшення секретаріату й удосконалення процедури «follow-up» (у тому числі через використання Єдиного індексу прав людини UHRI, який систематизує рекомендації Комітету, спеціальних процедур і УПО, полегшуючи їх імплементацію на національному рівні). По-друге, важливим є інтегрування

правозахисного виміру в усі напрями діяльності ООН: новий інструментарій ПРООН із правозахисного підходу до програмування (HRBA Toolkit 2025) прямо орієнтує держави й агентства ООН на те, щоб цілі сталого розвитку, мир і безпека розглядалися крізь призму МПГПП [7].

Таким чином, роль ООН у забезпеченні дотримання Міжнародного пакту про громадянські і політичні права є комплексною. Вона охоплює нормативно-правовий, моніторинговий, консультативний і освітній рівні. Через Комітет з прав людини, Факультативний протокол, спеціальні механізми Ради з прав людини та діяльність УВКПЛ Організація створює багаторівневу систему міжнародного контролю, що забезпечує не лише формальне, а й фактичне виконання державами своїх зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2200А (XXI). Нью-Йорк : Організація Об'єднаних Націй, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 25.11.2025)

2. Бундак О.А. Деякі міркування про національний захист громадянських прав людини. Серія: Право. 2024. С. 16-25.

3. International Covenant on Civil and Political Rights. Status of Ratification : United Nations Human Rights Treaty Bodies. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CCPR&Lang=en (дата звернення: 25.11.2025)

4. Human Rights Committee. Annual Report 2024–2025 : United Nations Human Rights Office. URL: https://www.ohchr.org (дата звернення: 25.11.2025)

5. Freedom in the World 2025 : Freedom House. URL: https://freedomhouse.org (дата звернення: 25.11.2025)

6. Global Rights Index 2025 : International Trade Union Confederation (ITUC). URL: https://www.ituc-csi.org (дата звернення: 25.11.2025)

7. Amnesty International Report 2024/25 : Amnesty International. URL: https://www.amnesty.org (дата звернення: 25.11.2025).

Софія РОСЯК
здобувач вищої освіти
Львівського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Іванна ПРОЦЬ
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНА ПРИРОДА АКТІВ РНБО

Питання взаємозв'язку між національною безпекою та правами людини в Україні безпосередньо пов'язане зі становищем та повноваженнями Ради національної безпеки і оборони (далі – РНБО). Згідно зі ст. 107 Конституції України, «Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України» [1]. РНБО конституційно визначена як координуючий орган, покликаний забезпечувати узгодженість діяльності у сфері національної безпеки, проте фактичний режим її діяльності демонструє значне розширення впливу через систему реалізації рішень РНБО Президентом у формі указів. Це зумовлює необхідність оцінки таких актів з точки зору їх конституційної природи та відповідності правам людини та нормам правової визначеності.

РНБО не є інституцією з власними владно-розпорядчими повноваженнями щодо встановлення нових правових норм. Згідно з Конституцією, «Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони… Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України» [1]. Отже, правові наслідки виникають не з рішення РНБО, а з указу Президента, який за своєю правовою природою є підзаконним актом. Це означає, що будь-яке обмеження прав людини на підставі рішення РНБО є законним лише за умови відповідності вимогам статті 64 Конституції та критерію «встановлено законом». Поточна практика показує, що укази Президента, що запроваджують санкції чи інші заходи у сфері безпеки, фактично замінюють законодавче регулювання, оскільки встановлюють обмеження особистих та майнових прав без прийняття відповідного закону та без чіткого правового механізму судового перегляду.

Питання конституційності таких актів одночасно пов'язане з принципом

верховенства права, який передбачає достатню якість закону, передбачуваність правових наслідків та ефективний контроль за діяльністю державних органів. Рішення РНБО часто містять оціночні поняття загрози національній безпеці та недостатньо детальні критерії віднесення особи до суб'єкта санкцій. Це створює ризик свавільного втручання в приватне життя, права власності та свободу пересування. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть у сфері національної безпеки втручання має ґрунтуватися на достатньо чітких процедурах та містити гарантії від зловживань [2]. Українська модель санкційної політики, що реалізується через РНБО, демонструє певний дисбаланс, продовжуючи концентрувати значні повноваження у виконавчій гілці влади поза механізмами попереднього судового контролю та без наявності достатньо детального закону, що визначає підстави, процедури та межі таких обмежень.

Конституційний характер рішень РНБО ускладнюється тим, що вони в деяких сферах фактично набувають рис нормативного регулювання. Незважаючи на формальну індивідуальність більшості рішень щодо санкцій, практика свідчить про їх систематичність та повторюваність, що стає квазіправовою основою у сфері безпеки, яка не підлягає парламентському розгляду. Це викликає питання щодо дотримання принципу розподілу влади та меж делегованих повноважень президента. Конституційний Суд України неодноразово наголошував у своїй практиці, що підзаконні акти не можуть доповнювати закон або регулювати питання, що належать виключно до компетенції законодавця [3]. Викладення рішень РНБО у спосіб, що створює нові правила поведінки та встановлює обмеження прав, ставить під сумнів відповідність таких актів вимогам статей 6 та 106 Конституції.

Окремого аналізу потребує вплив рішень РНБО на права власності. Заморожування активів, припинення діяльності, анулювання ліцензій та заборона використання майна – це втручання, які держава має право здійснювати лише на підставі закону, за умови дотримання принципу пропорційності. Рішення про санкції часто не містять детального обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою особи та необхідністю втручання. Факт «загрози національній безпеці» часто формулюється як твердження, яке не дозволяє оцінити наміри держави та не дає особі можливості ефективно спростувати такі висновки. Відсутність прозорого стандарту доказування суттєво послаблює процедуру з точки зору дотримання вимог статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ [4].

Також важливим залишається питання доступності судового перегляду. Оскільки рішення набирають чинності через укази Президента, їх оскарження у звичайних адміністративних процедурах практично неможливе, оскільки це конституційне положення про неюрисдикцію актів Президента, які мають нормативний характер. Це створює конфлікт між необхідністю контролю та конституційною моделлю повноважень Глави держави. Наявність індивідуальних санкцій не забезпечує ефективності перегляду, оскільки суди

часто оцінюють такі акти політично та утримуються від їх розгляду за фактичними підставами. В результаті особа залишається без реального доступу до механізмів захисту, що суперечить вимогам статті 55 Конституції та стандартам ЄСПЛ щодо ефективного засобу правового захисту [5, с. 387].

Проблематичним також є питання відповідності діяльності РНБО принципу пропорційності. Обмеження прав людини повинні досягати легітимної мети, бути необхідними та не виходити за межі того, що необхідно для досягнення цієї мети. Практика показує, що режим санкцій часто застосовується до великої кількості осіб одночасно без індивідуального аналізу, що ставить під сумнів реальну оцінку необхідності втручання. Замість диференційованого підходу держава часто застосовує широкі обмеження, включаючи заморожування активів, обмеження економічної діяльності та інші втручання, що мають значні соціально-економічні наслідки. Такий підхід вимагає чіткої законодавчої бази та незалежної процедури перевірки.

Забезпечення громадської безпеки як конституційної функції держави не може вважатися підставою для необмеженої дискреції. Конституційний характер законів РНБО вимагає суворого дотримання принципів законності, верховенства права, пропорційності та передбачуваності. Необхідною умовою законності є наявність парламентського контролю та чітко визначеного закону, що регулює підстави, порядок та межі застосування заходів безпеки. Відсутність таких гарантій створює можливість перетворення РНБО на інститут, що замінює законодавче регулювання та впливає на основні права без належного демократичного та судового контролю.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. CASE OF KLASS AND OTHERS v. GERMANY. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57510%22]}

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text

4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

5. Задирака Н.Ю., Мацелюх І.А. Практика оскарження рішень РНБО в порядку адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2024. С. 386-388.

Вікторія САПУН
здобувачка вищої освіти
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник –
Вадим БІЛИК
професор кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження стандартів захисту прав людини в діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, під час воєнного стану зумовлюється тим, що саме цей орган щоденно працює в умовах підвищених ризиків, коли необхідність оперативного реагування поєднується з обов'язком суворо дотримуватися Конституції України, Закону України «Про Національну поліцію», норм міжнародного гуманітарного та правозахисного права. Посилення загроз безпеці, розширення повноважень поліції для забезпечення громадського порядку, протидії диверсіям, охорони стратегічних об'єктів і взаємодії з військовими формує потребу в чітких, перевірених та юридично бездоганних орієнтирах, що дозволяють уникати надмірного втручання у права людини.

Відповідно до Закону «Про Національну поліцію», одним із завдань поліції є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Тому дотримання прав і свобод людини є одним з основоположних принципів діяльності поліції. Його реалізація забезпечується тим, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації [1, с. 120].

Євроінтеграція в поліцейській діяльності означає прийняття та впровадження поліцейських стандартів, методів та практик, які відповідають європейським нормам та цінностям. Цей процес передбачає реформування системи правоохоронних органів шляхом розробки нових законів, розширення повноважень поліції, впровадження кардинально нових методів роботи, навчання поліцейських та підвищення їх професійної кваліфікації. Саме європейські стандарти в сфері правопорядку та прав людини надають важливий фреймворк для оцінки та вдосконалення діяльності правоохоронних органів. Вони є важливим кроком для забезпечення здійснення поліцією своїх

обов'язків у відповідності до принципів правової держави, незалежно від обставин. Ця теза досліджує роль європейських стандартів як інструменту для покращення ефективності діяльності органів поліції в умовах воєнного стану. Європейські стандарти в сфері поліції представляють собою набір норм, правил і принципів, розроблених та прийнятих в рамках європейських міжнародних організацій, таких як Рада Європи та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [2, с. 244].

Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності є не лише настановою для національних поліцейських структур, але й визначають загальноприйняті принципи гуманного та законного поводження зі всіма особами, незалежно від їхнього статусу чи положення в суспільстві [3, с. 43].

Виходячи з цього, основні аспекти ролі європейських стандартів у сфері поліції включають: захист прав і свобод громадян (таких як право на життя, право на недоторканність, свобода від катувань та нелюдського поводження, право на справедливий судовий процес та інші, що надають орієнтацію для дій поліції з метою забезпечення цих прав навіть у воєнних умовах. Рада ЄС ввела в дію Директиву про тимчасовий захист громадян України на території країн об'єднаної Європи. Цей механізм передбачає доступ до ринку праці, житла, соціального забезпечення, медичної допомоги, освіти для мільйонів громадян України, які тимчасово перебувають у країнах ЄС); професійна компетентність та етика (підвищення рівня професійності поліції та її здатності виконувати завдання відповідно до закону та моральних норм); забезпечення сталого функціонування правоохоронних органів (побудова ефективних та стійких інституцій поліції, що є вкрай важливим, особливо в умовах воєнного конфлікту, коли функціонування поліції є вирішальним для забезпечення безпеки та порядку в суспільстві) [2, с. 245].

У період воєнного стану діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини набуває особливої важливості. При цьому слід зазначити, що в умовах правового режиму воєнного стану діяльність органів і підрозділів НПУ щодо забезпечення прав і свобод людини здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану». Закон визначає, що «під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Таким чином, правовий режим воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження певних прав і свобод людини, визначених Конституцією України, із обов'язковим дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності таких обмежень. У той же час, попри можливі

обмеження окремих прав, поліція зобов'язана діяти в межах Конституції України, національного законодавства та міжнародних стандартів захисту прав людини [1, с. 120].

Під час воєнного стану поліція України зіштовхується з унікальними викликами, які вимагають швидкого й ефективного рішення. Основним викликом є забезпечення безпеки громадян у складних умовах, де загроза фізичного насильства значно зростає. Також важливим є контроль за дотриманням публічного порядку та протидія злочинності, яка може збільшуватися через соціальну нестабільність і економічні труднощі. Водночас поліція мусить уникати зловживань владою та забезпечувати дотримання прав людини, що стає складнішим у воєнний час. Рішення цих викликів полягає у збалансуванні між силовими та правовими підходами. Ефективна робота поліції передбачає не лише використання фізичної сили та спеціальних заходів, а й активне спілкування з громадянами, щоб підтримувати довіру та взаєморозуміння [4, с. 209].

Потребує вдосконалення і правова база діяльності поліції, а також чітке та повне визначення повноважень поліції, та вирішення проблеми з обмеженням важливих прав людини в умовах воєнного стану. Наразі особливо гострою невідповідністю європейським практикам та стандартам є відсутність громадського контролю за діяльністю поліції, що певною мірою стало «кроком назад» у прозорості та підзвітності даного правоохоронного органу. Звичайно, дане обмеження зумовлено введенням в Україні правового режиму воєнного стану, але ми маємо розуміти, що підзвітність правоохоронних органів є надзвичайно важливою за будь-яких умов [3, с. 45].

Отже, ефективний захист прав людини під час воєнного стану в діяльності поліції можливий лише за умови поєднання розширених повноважень з посиленими гарантіями контролю, прозорості та дисциплінарної відповідальності. Важливим є належне документування кожної дії, що впливає на свободи громадян, дотримання процедурних стандартів під час перевірок, затримань і фільтраційних заходів, а також забезпечення доступу осіб до правової допомоги. Роль набувають внутрішні механізми превенції порушень, підготовка поліцейських до роботи в умовах воєнних ризиків, постійне оновлення інструкцій відповідно до вимог Конституції України, профільних законів та міжнародних зобов'язань держави. Підтримання балансу між безпекою і правами людини формує основу для законної та професійної діяльності поліції, що зміцнює довіру суспільства і забезпечує стабільність у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел

1. Зозуля Є.В. Захист прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. 2025. С. 120-125. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Politova-2/publication/393092178_Politova_AS_Zlocini_proti_ludanosti_ak_realnist_miznarodnogo_zbrojnogo_konfliktu_v_Ukraini_pitanna_kriminalnoi_vidpovidalnosti_Sucasnij_rozvitok_derzavot

vorenna_ta_pravotvorenna_v_Ukraini_problemi_teo/links/685edd4cb991270ef3ffc23a/Politova-AS-Zlocini-proti-ludanosti-ak-realnist-miznarodnogo-zbrojnogo-konfliktu-v-Ukraini-pitanna-kriminalnoi-vidpovidalnosti-Sucasnij-rozvitok-derzavotvorenna-ta-pravotvorenna-v-Ukraini-problemi-teo.pdf#page=121 (дата звернення: 26.11.2025).

2. Жмуровська К.Р. Європейські стандарти як крок до покращення ефективності діяльності органів поліції в умовах воєнного стану. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця). 2023. С. 244-246. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1cfb734a-7bfd-4c75-bb4e-d67a3f6bf1c6/content (дата звернення: 26.11.2025).

3. Шаповалов Д. А. Розширення повноважень поліцейських на період введення в Україні воєнного стану: проблеми забезпечення захисту прав і свобод людини : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра: спец. 293 – міжнародне право / наук. кер. Т. В. Маланчук. Суми : Сумський державний університет, 2024. 54 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1144b14-f940-463d-bda2-44bddda7f9a9/content (дата звернення: 26.11.2025).

4. Шатрава С.О. Права людини та діяльність поліції в Україні під час воєнного стану. 2024. С. 209-211. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a0fa487-cee8-434a-acd7-accec4636807/content (дата звернення: 26.11.2025).

Анна СЕРГІЄНКО
здобувач вищої освіти
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник –
Наталія ПОЛІШКО
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

МЕЖА ЖИТТЯ І СМЕРТІ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД НА ЕВТАНАЗІЮ

Процес становлення та еволюція особистих немайнових прав особи – результат розвитку свободи особистості, її природних прав і гуманізації громадянського суспільства, що знайшло своє правове відображення в Конституції України, Сімейному кодексі України, Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), міжнародних договорах та інших нормативних правових актах.

Прийняття ЦК України забезпечило найповніший галузевий розвиток конституційних положень. Причому цивільне законодавство не тільки інкорпорувало у свій зміст більшість прав людини, перенісши їх у категорію особистих немайнових прав, чим надало їм характеру приватноправових, але

й забезпечило їх ефективне здійснення та всебічну охорону компенсаційно-відновлювальним методом, що ґрунтується на юридичній рівності сторін [5].

У другій книзі ЦК України (в ч. 1 ст. 269) зазначається, що: «Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом», а в ч. 4 ст. 269 ЦК України йдеться, що особистими немайновими правами фізична особа володіє довічно.

В даній роботі зупинимося і розглянемо більш детально право на життя.

У статті третій Конституції України проголошено, що життя людини є найвищою соціальною цінністю [1].

Відповідно до ЦК України життя є особистим немайновим благом, яке охороняється цивільним законодавством та є найважливішим серед інших, оскільки за його відсутності всі решта благ та відповідні права, що виникають стосовно них, втрачають сенс [2].

Не менш важливим для реалізації права на життя, а також інших особистих немайнових прав фізичної особи є момент припинення права на життя. Це питання не викликає жодних дискусій, оскільки одностайною є позиція, яка пов'язує момент припинення права на життя з моментом смерті [5].

Однак тут мова йде про природню (біологічну) смерть, яка не підвладна волі особи.

Та чи має особа право на припинення її життя шляхом застосування евтаназії?

У медико-правовій науці ведуть мову про різні форми евтаназії, зокрема активну і пасивну. Активна (позитивна) евтаназія: її сутність полягає у застосуванні активних дій щодо пришвидшення смерті людини, що страждає з безнадійним прогнозом на останньому етапі хвороби. Пасивна (негативна) евтаназія – це відмова від заходів, що сприяють підтриманню життя безнадійно хворої людини.

Що стосується активної форми евтаназії, то вона також диференціюється на декілька форм:

1. «Вбивство з милосердя» – відбувається у тих формах, коли лікар бачить нестерпні страждання безнадійно хворої людини та не в силах їх усунути, вводить йому надмірну дозу знеболювального препарату, внаслідок чого настає бажаний смертельний кінець.

2. «Самовбивство, що асистується лікарем» – відбувається, коли лікар лише допомагає хворій людині покінчити з життям.

3. «Власне активна евтаназія» – може відбуватися і без допомоги лікаря, наприклад, коли пацієнт сам включає пристрій, який призводить його до швидкої та безболісної смерті, ніби сам накладає на себе руки [5].

Також варто звернути увагу, що в суспільстві точаться дискусії з даного питання. Думки розділяються.

Основними аргументами прихильників є:

- відмова від евтаназії може розглядатися як застосування до людини

тортур, насильства, жорстокого і такого, що принижує гідність;

- підтримка життя на стадії вмирання, здійснювана за допомогою передових технологій, обходиться дуже дорого, а засобів, котрі витрачаються на підтримку життя у безнадійних ситуаціях, вистачило б на те, щоб лікувати десятки, сотні людей, котрі піддаються лікуванню;

- евтаназія все одно існує поза правовим полем, а спеціальний закон дозволить проконтролювати цей процес;

- евтаназія здійснюється руками медиків і таким чином позбавляє членів сім'ї невиліковно хворої людини докорів сумління та фінансових витрат;

- безнадійно хвора людина могла б виступити в якості донора органів для пацієнтів, яким життєво необхідною є трансплантація.

Противники евтаназії висувають свої аргументи:

- евтаназія суперечить медичній етиці;

- родичі осіб, які знаходяться в тяжкому стані, у випадку легалізації евтаназії можуть зловживати своїми правами з метою майнового збагачення;

- формальний дозвіл евтаназії може стати певним психічним «гальмом» для пошуку нових, більш ефективних засобів діагностики і лікування важкохворих, а також сприяти недобросовісності в наданні медичної допомоги таким хворим;

- навіть у тому випадку, коли добровільна згода пацієнта є очевидною, необхідно враховувати, що психологічний стан людини, яка знаходиться на грані життя і смерті, є недостатньо вивченим;

- одним з найсерйозніших аргументів проти евтаназії залишається ризик зловживання серед медичного персоналу, а також особливо небезпечна можливість діагностичної лікарської помилки [7].

Також дане питання набуло нового розголосу в період повномасштабного вторгнення рф.

Громадяни формують петиції щодо легалізаці евтаназії, посилаючись на тяжкі травми і пожиттєві каліцтва військових і мирного населення. Та петиції з цього приводу не набирають потрібної кількості підписів для розгляду.

Тому незважаючи на дискусійний характер даного питання, в законодавстві України чітко сформована позиція про заборону здійснення евтаназії, тобто в частині четвертій статті двісті вісімдесят один ЦК України зазначається: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [2].

У статті п'ятдесят другій Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» зазначається: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [3].

Також на сьогодні вже склалася певна судова практика щодо застосування евтаназії. До прикладу, у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Заява N 2346/02) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) дійшов висновку, що хоча б якими були ті переваги, що їх, на думку

багатьох, обіцяє добровільна евтаназія, самогубство та суїцид, учинений за допомогою лікаря чи без участі лікаря, вони не становлять права, на яке мають поширюватися гарантії статті, призначеної захищати священність життя. Статтю 2 неможливо, якщо не перекручувати її текст, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме: право померти; не може вона й створювати право на самовизначення, тобто надавати людині право обирати не життя, а смерть. Тому Суд вважає, що жодного права померти – чи то з допомогою третьої особи, чи з допомогою державного органу – випливати зі статті 2 Конвенції не може. Цей висновок Суду підтримується в нещодавній Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи [6].

Список використаних джерел

1. .Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 26.11.2025).

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 18.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 26.11.2025).

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992р. № 2801-XII. Дата оновлення 27.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12 (дата звернення 26.11.2025).

4. Справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Заява N 2346/02) Європейський суд з прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210

5. Особисті немайнові права особи : Навчальний. посібник / За редакцією А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.

6. Кіптенко Н.Г. Чи доцільно в Україні ухвалити закон про евтаназію? Юридичний інтернет ресурс Протокол від 03.11.2022 URL: https://protocol.ua/ua/chi_dotsilno_v_ukraini_uhvaliti_zakon_pro_evtanaziyu/

7. Кубрак О.В. Право на евтаназію: світовий досвід та перспективи для україни. Юридичний науковий електронний журнал №1/2025 УДК 342.7 DOI 10.32782/2663-5666.2025.1.5 С. 28-34.

Максим СИВЧ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року та ратифікований Україною 19 жовтня 1973 року, є фундаментальним документом системи міжнародного захисту прав людини. Він встановлює обов'язкові стандарти щодо права на життя, свободи думки, совісті, релігії, вираження поглядів, мирних зібрань та асоціацій, а також гарантій справедливого судового розгляду. Україна, як держава-учасниця, періодично звітує перед Комітетом з прав людини ООН про виконання положень Пакту.

Звітування України на 133-й сесії Комітету (11 жовтня – 5 листопада 2021 року) стало важливим етапом оцінки національної практики. У доповіді акцентовано на впровадженні рекомендацій попередніх циклів, зокрема щодо реформування судової системи, боротьби з корупцією та захисту прав осіб, позбавлених волі. Водночас Комітет висловив стурбованість щодо обмежень свободи вираження поглядів у контексті боротьби з дезінформацією [1, с. 78].

Стаття 20 (2) МПГПП забороняє пропаганду війни та будь-які заклики до національної, расової чи релігійної ненависті, що становлять підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства. Тлумачення цієї норми в українському контексті ускладнене через триваючу збройну агресію Російської Федерації. Національне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України (статті 436, 436-1), імплементує цю заборону, але виникають питання балансу з правом на свободу слова.

У період воєнного стану, запровадженого з 24 лютого 2022 року, Україна тимчасово відступила від окремих зобов'язань за МПГПП відповідно до статті 4 Пакту. Повідомлення про дерогацію надіслано Генеральному секретарю ООН, з вказівкою на обмеження права на свободу пересування, мирні зібрання

та недоторканність житла. Такі заходи визнані необхідними для національної безпеки, але Комітет наголошує на принципі пропорційності та недискримінації [2, с. 239].

Імплементація МПГПП в національну правову систему відбувається через пряме застосування норм Пакту судами. Конституційний Суд України у низці рішень посилається на МПГПП як частину національного законодавства (стаття 9 Конституції). Зокрема, у справі щодо права на мирні зібрання Суд підкреслив обов'язковість попереднього повідомлення, а не дозволу органів влади.

Практика Комітету з прав людини щодо індивідуальних скарг (Факультативний протокол) демонструє ефективність механізму. Україна визнала компетенцію Комітету у 1991 році, і станом на 2025 рік розглянуто понад 50 комунікацій. Більшість стосується порушень права на справедливий суд (стаття 14 МПГПП) та умов тримання під вартою. Рішення Комітету, хоча не мають прямої виконавчої сили, є обов'язковими для врахування у національній практиці [3].

Сучасні виклики імплементації МПГПП пов'язані з цифровізацією. Обмеження онлайн-контенту під час воєнного стану, блокування російських соціальних мереж та моніторинг телекомунікацій потребують чітких правових підстав. Комітет у Загальному коментарі № 34 наголошує, що будь-які обмеження свободи вираження мають бути передбачені законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідними в демократичному суспільстві. У контексті окупації частини території України імплементація Пакту ускладнена. Російська Федерація, як окупаційна держава, несе відповідальність за дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях Криму та Донбасу відповідно до міжнародного гуманітарного права та МПГПП. Україна документує порушення та подає міждержавні скарги до Комітету [1, с. 80].

Реформування пенітенціарної системи залишається пріоритетом. Рекомендації Комітету щодо скорочення переповненості СІЗО, покращення медичного забезпечення та боротьби з тортурами частково виконані через пілотні проєкти пробації та електронного моніторингу. Закон України «Про пенітенціарну систему» у редакції 2023 року враховує стандарти МПГПП щодо гуманного поводження з ув'язненими.

Перспективи розвитку імплементації МПГПП в Україні пов'язані з післявоєнним відновленням. Планується створення перехідного правосуддя, реституція майна та реабілітація жертв порушень. МПГПП стане основою для оцінки ефективності цих механізмів. Крім того, посилення освіти з прав людини в юридичних вишах сприятиме кращому розумінню міжнародних стандартів [2, с. 240].

Таким чином, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права є невід'ємною частиною правової системи України. Його імплементація, попри виклики воєнного часу, демонструє прихильність держави до міжнародних

зобов'язань. Подальший прогрес залежить від судової практики, законодавчих реформ та ефективного діалогу з Комітетом з прав людини ООН.

Список використаних джерел

1. Адамович С. Звітування Україною про виконання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права на 133 сесії Комітету з прав людини ООН (11.10 – 5.11.2021). *Особливості прийняття та реалізації Міжнародних пактів з прав людини 1966 року: міжнародний та національний досвід* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2022. С. 76–82.
2. Коруц У. З. Окремі питання тлумачення та імплементації статті 20 (2) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Publishing House "Baltija Publishing". 2021. С. 238–241.
3. Про ратифікацію Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: Закон України від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1973. № 44. Ст. 385.

Олена СИТНІКОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

БАЛАНС ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОСНОВА ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

У системі трудового права України важливе місце посідає забезпечення балансу між правами та обов'язками сторін трудового договору, адже саме цей баланс визначає рівень трудової дисципліни, стабільність трудових відносин і продуктивність праці. Трудовий договір виступає не лише інструментом юридичного оформлення трудових відносин, але й механізмом реалізації принципів справедливості, взаємної відповідальності та соціального партнерства між роботодавцем і працівником.

Згідно зі статтею 21 Кодексу законів про працю України (КЗпП), трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з

підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець – забезпечити умови праці, необхідні для виконання роботи, та своєчасно виплачувати заробітну плату. Таким чином, законодавець закладає основу балансу: взаємна обумовленість прав і обов'язків сторін, що створює правову рівновагу та формує трудову дисципліну [3].

Поняття трудової дисципліни розкривається у статті 139 КЗпП, де зазначено, що працівники зобов'язані чесно й сумлінно виконувати свої трудові обов'язки, дотримуватись трудової та технологічної дисципліни, вимог нормативних актів, що регулюють безпеку праці. Водночас роботодавець відповідно до статті 141 КЗпП зобов'язаний організувати працю належним чином, створити безпечні умови, забезпечити необхідні засоби праці та своєчасно виплачувати заробітну плату. Таким чином, дотримання дисципліни є двостороннім процесом – результатом взаємного виконання обов'язків і дотримання прав обома сторонами. Важливим інструментом підтримання балансу виступає внутрішній трудовий розпорядок, який встановлює правила поведінки працівників на підприємстві. Його положення повинні відповідати нормам КЗпП і колективного договору. У цьому контексті значення має стаття 142 КЗпП, яка визначає, що трудовий розпорядок затверджується роботодавцем за погодженням із представницьким органом працівників, що відображає принцип рівності сторін у регулюванні дисциплінарних відносин.

Баланс прав і обов'язків сторін трудового договору ґрунтується на принципах рівності, добросовісності та взаємної відповідальності, закріплених у статті 2^1 КЗпП України. Працівник має право на належні умови праці, захист своїх прав і участь у профспілкових організаціях, а роботодавець – на ефективну організацію трудового процесу, дотримання дисципліни, право притягати до відповідальності порушників трудової дисципліни. Порушення цього балансу – надмірна суворість або, навпаки, безконтрольність – веде до зниження дисципліни, конфліктів і зменшення продуктивності праці.

Законодавство передбачає механізми дисциплінарного впливу, які одночасно захищають і права працівника, і законні інтереси роботодавця. Згідно зі статтею 147 КЗпП, за порушення трудової дисципліни можуть бути застосовані такі стягнення: догана або звільнення. Однак при цьому роботодавець зобов'язаний дотримуватися встановленої процедури, зокрема отримати від працівника пояснення, застосувати стягнення не пізніше одного місяця з дня виявлення порушення (ст. 148 КЗпП). Ці гарантії спрямовані на недопущення зловживань з боку адміністрації [2, с. 543].

Колективний договір є важливим інструментом забезпечення рівноваги між правами та обов'язками сторін. Відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди» він визначає взаємні зобов'язання сторін щодо забезпечення продуктивної зайнятості, нормування праці, оплати, умов і охорони праці, а також дисциплінарної відповідальності. Таким чином, колективний договір не лише деталізує норми трудового законодавства, а й

виступає основою для превенції конфліктів і підтримання трудової дисципліни на рівні підприємства [4]. Важливо зазначити, що з 2023 року в Україні діє оновлений Закон «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», який посилює роль соціального діалогу. Залучення представників працівників до ухвалення локальних нормативних актів підвищує довіру між сторонами та сприяє внутрішньому дотриманню трудової дисципліни [1].

Отже, баланс прав і обов'язків сторін трудового договору є фундаментальною передумовою ефективної трудової дисципліни. Дотримання цього балансу забезпечує стабільність трудових відносин, мінімізує конфлікти, підвищує мотивацію працівників і рівень соціальної відповідальності роботодавців. Українське законодавство, зокрема норми КЗпП, Закони «Про колективні договори і угоди» та «Про організації роботодавців», закріплюють правові механізми рівноваги між сторонами, проте потребують подальшого вдосконалення в умовах цифровізації праці, розвитку дистанційних форм зайнятості та посилення міжнародних стандартів охорони праці.

Список використаних джерел

1. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 № 5026-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17
2. Бегун Б. А., Д. В. Морозюк, Н. В. Кобрин. Окремі питання правового регулювання трудового та колективного договору в Україні. Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 2025. С. 543-548.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08
4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12

Владислав СЛИВКА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ І ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) поняття «цивільна процесуальна правосуб'єктність» охоплює здатність особи бути носієм процесуальних прав та обов'язків (правоздатність) і здатність своїми діями їх здійснювати (дієздатність). Відповідно до статті 46 ЦПК України, цивільну процесуальну правоздатність мають усі фізичні та юридичні особи [1]. Це означає, що громадянство не є визначальним чинником для участі у цивільному процесі, а право на доступ до правосуддя є універсальним і гарантується кожній особі, яка перебуває під юрисдикцією України. Таким чином, іноземці та особи без громадянства можуть бути позивачами, відповідачами, третіми особами чи представниками в суді на рівних правах із громадянами України.

Базовий матеріально-правовий орієнтир рівності у правах закріплено в Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». У статті 3 цього закону зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть ті самі обов'язки, що й громадяни України, за винятками, встановленими законом або міжнародним договором. Норма застосовується незалежно від законності перебування іноземця на території України, що є принципово важливим у контексті процесуальної правосуб'єктності. Вона гарантує, що навіть особи, які не мають громадянства або перебувають без належних документів, не позбавляються права на судовий захист своїх прав та інтересів [2].

Крім загальних положень ЦПК України (зокрема статей 46–47), спеціальні норми щодо справ з «іноземним елементом» містяться в розділі XIII

ЦПК України – «Міжнародне співробітництво у цивільному процесі». Також важливу роль відіграє Закон України «Про міжнародне приватне право», який визначає правила міжнародної підсудності, колізійні норми та умови застосування іноземного права [8]. Питання підсудності справ з іноземним елементом врегульовано статтею 497 ЦПК України [1], де зазначено, що підсудність визначається на момент відкриття провадження.

Законодавство передбачає можливість укладення угод щодо визначення підсудності справ, а також містить положення про випадки, коли юрисдикція українських судів є виключною. Такі норми формують чіткі правові гарантії для участі іноземців та осіб без громадянства у судових провадженнях на території України.

Верховний Суд у постанові від 08.02.2024 року у справі № 500/3925/22 підтвердив, що іноземці та особи без громадянства, незалежно від законності їхнього перебування, мають право на визнання своєї правосуб'єктності та реалізацію основних процесуальних прав. Цей підхід унеможливлює дискримінацію за ознакою громадянства та гарантує кожній особі доступ до правосуддя [6]. У щомісячних оглядах практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за 2024–2025 роки неодноразово наголошувалося, що ефективний доступ до суду означає реальну можливість оскаржити порушення прав, незалежно від статусу особи. Така позиція узгоджується зі стандартами Європейського суду з прав людини [3]. Касаційний цивільний суд у своїй практиці за 2024-2025 роки неодноразово підкреслював, що підсудність справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження і не змінюється в разі подальшої зміни обставин (наприклад, виїзду сторони за кордон). Особливої уваги заслуговує позиція Великої Палати Верховного Суду 2025 року щодо виключної підсудності: у справах між батьками і дітьми, якщо обидві сторони постійно проживають в Україні, юрисдикція залишається виключно за українськими судами. Це підтверджує, що постійне проживання є визначальним критерієм для участі іноземців у цивільних справах в Україні [4]. У практиці Великої Палати Верховного Суду останніми роками закріплено, що юрисдикція українських судів над сімейними правовідносинами із іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження та не змінюється навіть у разі зміни місця проживання сторони. Наприклад, у постанові від 11 вересня 2024 року у справі № 201/5972/22 Верховний Суд підкреслив, що якщо обидва батьки постійно проживають в Україні, виключна підсудність належить саме українським судам [7].

О. Кавин зазначає, що іноземці та особи без громадянства мають повне право звертатися до українських судів для захисту своїх прав, незалежно від законності перебування на території країни. Вони користуються усіма процесуальними гарантіями – можуть подавати докази, користуватися правом представництва, оскаржувати судові рішення. Суди у свою чергу зобов'язані забезпечити належне повідомлення таких осіб про розгляд справи відповідно

до міжнародних стандартів. Підсудність у справах з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження, що гарантує стабільність процесу і запобігає маніпуляціям із юрисдикцією. Також суди розмежовують примусове виконання іноземних рішень і їхнє «просте» визнання, що спрощує процедуру легалізації рішень щодо статусних питань [5].

Отже, правосуб'єктність іноземців і осіб без громадянства у цивільному процесі України базується на принципі рівності всіх осіб перед законом і судом, незалежно від громадянства чи законності перебування на території держави. Законодавство України підтверджує, що іноземці та особи без громадянства мають повну цивільну процесуальну правоздатність і дієздатність, можуть реалізовувати свої права на звернення до суду, участь у процесі, оскарження рішень і захист інтересів.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-42. Ст. 492. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T04_1618 (дата звернення: 28.10.2025)

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text (дата звернення: 28.10.2025)

3. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 08.02.2024 у справі № 500/3925/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025)

4. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за 2024–2025 роки. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025)

5. Кавин О., Х. Ю. Тарасенко. Визнання іноземців недієздатними в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. №3. 2025. С. 332-336. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335724 (дата звернення: 28.10.2025)

6. Постанова Верховного Суду від 08 лютого 2024 року у справі № 500/3925/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043792 (дата звернення: 28.10.2025)

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 р. у справі № 201/5972/22. Справи № 201/5972/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/121753944?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.10.2025)

8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 28.10.2025).

Ганна СМАГЛОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ СТОРІН У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЕННЯ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Принцип рівності сторін у господарському процесі становить собою фундаментальне процесуальне положення, що має безпосереднє конституційне походження та забезпечує однакові умови для всіх учасників судового розгляду. Він полягає у гарантуванні кожній стороні однакових можливостей для реалізації процесуальних прав, зокрема щодо подання доказів, викладення вимог або заперечень, висловлення позиції під час дебатів, участі у дослідженні доказів та здійсненні інших дій, передбачених законом. Цей принцип випливає з конституційних положень про рівність усіх людей перед законом та рівність учасників процесу перед судом [1]. У господарському процесі він органічно пов’язаний з низкою інших засад – верховенством права, змагальністю, диспозитивністю, пропорційністю та правом на доступ до правосуддя, які у сукупності визначають, яким чином рівність забезпечується практичними процесуальними механізмами [2]. Норми процесуального законодавства формалізують ці положення, закріплюючи рівність як один із ключових принципів судочинства.

На практичному рівні рівність сторін реалізується шляхом надання кожній стороні однакових формально зафіксованих прав: подавати докази, заявляти клопотання, брати участь у дебатах, ініціювати забезпечення позову та здійснювати інші дії, визначені законом. Важливу роль відіграє дотримання процесуальних строків, адже своєчасне інформування сторін про хід розгляду та надання належного часу для підготовки позиції гарантує можливість ефективного захисту. Особливе значення мають правила доказування і розподілу тягаря доказування, що забезпечують однакові умови для дослідження обох позицій у справі [3, с. 35]. Суд у свою чергу зобов’язаний контролювати, щоб жодна сторона не отримувала фактичну перевагу в доступі

до доказової бази чи інформації.

Водночас існує значна кількість проблем правотворення, які ускладнюють повноцінну реалізацію принципу рівності. Нерідко суди застосовують забезпечувальні заходи без достатньої аргументації або без врахування інтересів протилежної сторони, що може паралізувати діяльність підприємства та фактично позбавити його права на захист. Аналогічно виникають ситуації, коли сторона, яка має доступ до закритих інформаційних ресурсів, отримує фактичну перевагу у доказуванні [4]. Також спостерігається різний підхід до учасників, що діють без професійного юридичного захисту: у деяких випадках суди виявляють гнучкість, у інших – суворо дотримуються формальних вимог, що створює додаткові ризики нерівності.

У господарському процесі принцип забезпечення рівності сторін передбачає створення таких умов, за яких кожен учасник спору має однакові можливості для подання доказів, пояснень та захисту своєї позиції. Це чітко простежується в ухвалі Господарського суду Харківської області у справі № 922/1102/25, у якій суд, посилаючись на норми ГПК України та практику ЄСПЛ, дозволив стороні подати додаткові пояснення з метою забезпечення справедливого балансу між учасниками провадження [5]. Суд акцентував, що рівність процесуальних прав є невід'ємною частиною справедливого розгляду, а тому кожній стороні має бути надана повноцінна можливість висловити свою позицію у відповідь на докази опонента, що є проявом реального, а не формального дотримання принципу рівності сторін.

Подолання зазначених труднощів вимагає органічного поєднання зусиль правотворчих органів та судової практики. Законодавець має деталізувати механізми застосування забезпечувальних заходів, удосконалити правила доступу до доказів, сформувати адаптаційні норми для учасників без юридичної освіти та врегулювати процесуальне законодавство в умовах надзвичайних станів. Судова практика повинна забезпечувати однорідність застосування стандартів доказування, посилювати увагу до права бути почутим та вимагати ретельної мотивації рішень, що тимчасово обмежують права сторін.

Таким чином, принцип рівності сторін є конституційно гарантованою засадою та ключовим елементом господарського процесу, однак його ефективність значною мірою залежить від точності нормативного регулювання та від узгодженості судової практики. Основні загрози для повноцінного його застосування виникають через нечіткість законодавства, нерівний доступ до доказів та інформації, вибірковість у застосуванні забезпечувальних заходів і відсутність узгодженості судових рішень. Для забезпечення реальної рівності необхідна комплексна робота щодо вдосконалення процесуальних норм, уніфікації підходів судів та адаптації цифрових інструментів з метою забезпечення рівного доступу до правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 24.11.2025).
2. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 24.11.2025).
3. Bida, K. Рівність сторін у спорах про захист господарських прав за участю прокурора: на матеріалах судової практики. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, (9-10). 2023. С. 26–36.
4. Докази і доказування в господарському процесі: практика Верховного Суду. В. Уркевич, 2025. Офіційний веб-портал Судової влади України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Dokazy%20ta%20dokazyvanna%20gospodarskyi%20proces.pdf (дата звернення 24.11.2025).
5. Ухвала Господарського суду Харківської області від 19.05.2025 у справі № 922/1102/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127458962 (дата звернення 24.11.2025).

Валерія СНИТКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРАХ: ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року стало важливим кроком у формуванні національної системи альтернативного вирішення спорів [1]. Водночас процес імплементації медіації у господарську практику потребує ґрунтовного аналізу відповідності законодавчого регулювання міжнародним стандартам.

Медіація в господарських спорах, будучи сучасним інструментом

альтернативного врегулювання конфліктів, повинна здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини, насамперед принципу рівності сторін у процесі. Цей принцип є невід'ємною складовою справедливого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначається доступ до правосуддя, справедливий розгляд. Медіація допускається як добровільна альтернатива суду [2]. Потрібно зазначити, що медіація допустима лише як опція, а не примусовий бар'єр.

Оцінюючи українське законодавство з точки зору відповідності міжнародним стандартам, варто зазначити, що воно охоплює базові принципи, які є спільними для більшості моделей медіації: добровільність, рівність сторін, незалежність медіатора та конфіденційність. Одним із них є питання фактичної обов'язковості медіації, що може виникати через умови договорів, внутрішні корпоративні політики або судові роз'яснення, які вимагають звернення до медіатора до ініціювання судового процесу. У таких випадках необхідно врегулювати процедури, які б запобігали зловживанням та не створювали реальних бар'єрів для доступу до суду.

Пряме закріплення інституту медіації у господарському процесі здійснюється через Господарський процесуальний кодекс України. Так, стаття 186 ГПК України передбачає врегулювання спору за участю судді за згодою сторін, стаття 187 ГПК України регламентує проведення процедури врегулювання спору за участю судді та одночасне зупинення провадження у справі, стаття 192 ГПК України визначає порядок укладання та затвердження мирової угоди і закриття провадження, а стаття 227 ГПК України закріплює обов'язок суду зупинити провадження на підставі клопотання сторін, зокрема у зв'язку з проведенням медіації [3]. У свою чергу Закон України «Про медіацію» деталізує принципи, процедури, статус медіатора та юридичні наслідки досягнутих домовленостей. Зокрема, стаття 5 Закону України «Про медіацію» встановлює принцип добровільності медіації, забороняючи примус сторін, а стаття 6 Закону України «Про медіацію» гарантує конфіденційність інформації, отриманої під час медіації, забороняючи її використання у судовому процесі [1]. Медіація, заснована на принципах справедливості та взаємної поваги, сприяє ефективному вирішенню господарських спорів, проте лише тоді, коли її механізми узгоджені з європейськими підходами до забезпечення прав людини. Дотримання цих стандартів робить медіацію не лише альтернативою суду, а повноцінним інструментом правового захисту, який відповідає вимогам верховенства права та європейської правової традиції.

Медіація у господарському процесі виступає як позасудовий, добровільний і конфіденційний механізм вирішення конфліктів між суб'єктами господарських відносин. Це структурована процедура, у рамках якої нейтральна та незалежна третя особа – медіатор – надає сторонам посередницькі послуги для визначення їхніх інтересів, налагодження

переговорного процесу та сприяння укладенню спільної медіаційної угоди [4, с. 48]. Важливо враховувати і специфіку господарських правовідносин, де часто укладаються договори з умовами про обов'язкове проходження медіації. Подібні положення можуть бути сумісні з міжнародними стандартами, якщо вони містять обмежені часові рамки, передбачають винятки та гарантують, що учасники спору зберігають право звернутися до суду без надмірних затримок. Іншим практичним аспектом є питання примусового виконання мирових угод. Для цього необхідно передбачити процедури, які б одночасно забезпечували юридичну чинність таких угод і не порушували конфіденційності.

Отже, українське законодавство загалом відповідає ключовим міжнародним орієнтирам, однак потребує суттєвих уточнень та інституційного зміцнення. Йдеться про формування чітких механізмів контролю за добровільністю процедури, запровадження деталізованих винятків з конфіденційності, створення національної системи акредитації медіаторів та посилення гарантій для вразливих учасників комерційних правовідносин. Також важливо гармонізувати процедури визнання і виконання мирових угод із міжнародними моделями для підвищення передбачуваності та привабливості медіації у сфері господарських відносин. Медіація може стати дієвим інструментом удосконалення господарського правосуддя в Україні. Проте для цього необхідно не лише адаптувати законодавство, а й запровадити систему практичних та інституційних гарантій, що забезпечуватимуть реальний захист прав учасників, створюватимуть умови для доступності процедури та відповідатимуть міжнародним вимогам.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2022, № 7, ст.51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення 25.11.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#Text (дата звернення 25.11.2025).

3. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1992, № 6, ст.56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 25.11.2025).

4. Добровольська В. В., Прилуцька А. В. Господарський спір (конфлікт) як об'єкт медіації. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2023. № 2. С. 40-49.

Софія СНІЖКО
здобувач вищої освіти
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена ШИШКАРЬОВА
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету
внутрішніх справ

РОЛЬ ОМБУДСМЕНА У ЗМІЦНЕННІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Інститут омбудсмена є ключовим елементом демократичної правової держави, оскільки він забезпечує додатковий механізм контролю за діяльністю органів державної влади та гарантує дотримання прав і свобод людини. В Україні цей інститут офіційно закріплений у Конституції України [1] та врегульований спеціальним законодавством, що визначає його правовий статус, повноваження й процедури діяльності. Значення омбудсмена суттєво зросло в умовах політичних трансформацій, суспільних криз, воєнного стану та процесів державотворення, оскільки саме він виступає незалежним захисником громадянина у відносинах із державою.

Український омбудсмен виконує важливу функцію парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, опираючись на Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [2]. Особливістю цього інституту є його незалежність від виконавчої влади, що дає змогу безперешкодно реагувати на порушення та забезпечувати додатковий баланс у системі стримувань і противаг. Омбудсмен має право проводити перевірки в органах влади, установах і організаціях незалежно від форм власності, вимагати необхідні документи, ініціювати дисциплінарні, адміністративні чи кримінальні провадження у випадку встановлення фактів порушення прав людини.

Особливо важливою є роль омбудсмена під час воєнного стану та тривалих викликів, пов’язаних із зовнішньою агресією проти України. Воєнні дії спричинили масові порушення прав людини, зокрема щодо життя й безпеки, пересування, недоторканності житла, приватності, доступу до медичних та соціальних послуг. У таких умовах омбудсмен виконує функцію фіксації фактів порушень, збору доказів для подальшого реагування держави та міжнародних організацій, а також забезпечує комунікацію між постраждалими й органами влади. Важливою сферою є моніторинг прав

внутрішньо переміщених осіб, що зіштовхуються з проблемами доступу до соціальних гарантій, працевлаштування, освіти та медичної допомоги. Контроль за дотриманням їхніх прав є необхідним елементом державної політики у сфері відновлення та реінтеграції.

Омбудсмен також активно бере участь у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами прав людини, зокрема тими, що передбачені Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Співпраця з міжнародними інституціями, такими як Рада Європи та ООН, сприяє запровадженню нових механізмів захисту прав, підвищенню ефективності національного моніторингу та розвитку інституційної спроможності. Участь омбудсмена у формуванні національних доповідей, імплементації міжнародних рекомендацій і контролі за виконанням рішень міжнародних судових органів підкреслює його важливу роль у процесі європейської інтеграції України.

Крім правозахисної та контрольної функцій, омбудсмен виконує просвітницьку місію, спрямовану на формування культури поваги до прав людини в суспільстві. Поширення інформації про механізми захисту прав, проведення інформаційних кампаній, робота з молоддю, громадськими організаціями й освітніми закладами сприяють підвищенню рівня правової свідомості населення. Зміцнення системи прав людини неможливе без активної участі громадян у захисті своїх прав, а діяльність омбудсмена в цьому напрямі є невід'ємною частиною демократичного розвитку держави.

Суттєвою є й роль омбудсмена в удосконаленні законодавства. Уповноважений може подавати пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів, якщо вони порушують або можуть порушувати права людини. Багато прогресивних змін у сферах доступу до публічної інформації, захисту персональних даних, протидії дискримінації були ініційовані або підтримані саме інститутом омбудсмена. Таким чином, омбудсмен не лише реагує на порушення, а й формує стратегічний напрям розвитку державної політики у сфері прав людини.

Важливо зазначити, що довіра громадян до омбудсмена й ефективність його роботи безпосередньо залежать від незалежності цього інституту та достатності його ресурсів. В умовах реформування державних інституцій і зміцнення демократичного врядування держава має забезпечувати належні умови для роботи омбудсмена, включно з фінансуванням, доступом до інформації та гарантіями від політичного тиску. Ефективна діяльність уповноваженого сприяє не тільки захисту індивідуальних прав, а й загальному зміцненню довіри до держави та її здатності забезпечувати верховенство права.

У підсумку можна зазначити, що інститут омбудсмена відіграє комплексну і стратегічно важливу роль у державотворчих процесах сучасної України. Він є одночасно інструментом контролю, підтримки громадян, консультативним органом у сфері формування політики та партнером

міжнародних інституцій у питаннях прав людини. У часи інституційних реформ та викликів національній безпеці його діяльність стає ще більш значущою, адже саме системний та незалежний нагляд за дотриманням прав людини формує основу для побудови демократичної та справедливої держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст.99.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. Рада Європи. Ратифікована Україною 17 лип. 1997 р. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2025).

Дмитро СОБЧУК
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Особливості правового режиму воєнного стану в Україні тісно пов’язані з конституційними засадами обмеження прав людини, розподілом повноважень між органами влади та змістом спеціального Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (у чинній редакції). Саме цей Закон визначає, що воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується в разі збройної агресії чи загрози нападу, передбачає тимчасове, обумовлене воєнною необхідністю обмеження прав і свобод та покладає на органи влади й військове командування додаткові повноваження для оборони держави.

Конституція України встановлює як можливість, так і межі запровадження воєнного стану. Стаття 64 дозволяє встановлювати «окремі обмеження прав і свобод» в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, але при цьому встановлює «ядро» прав, які не можуть бути обмежені (ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–63). Це формує ключову особливість правового режиму: навіть у стані війни держава зобов'язана забезпечувати недоторканність права на життя, заборону катувань, рівність громадян, право на судовий захист, презумпцію невинуватості тощо. Верховний Суд у своїх роз'ясненнях наголошує, що право на доступ до суду та ефективний засіб юридичного захисту не можуть бути скасовані навіть в умовах збройної агресії [1].

Повноваження щодо введення воєнного стану Конституція відносить до Президента України (п. 20 ч. 1 ст. 106), а Верховна Рада затверджує відповідний указ законом. Це означає, що воєнний стан не може бути введений лише актом Президента – обов'язковою є парламентська легітимація, що покликано запобігти узурпації влади. Закон № 389-VIII деталізує процедуру запровадження воєнного стану (ст. 4–6). Пропозиції щодо його введення готує Рада національної безпеки і оборони України; на їх підставі Президент видає указ, у якому обов'язково зазначаються: підстави введення, територія дії, строк, перелік заходів правового режиму, органи, відповідальні за їх реалізацію. Указ набирає чинності одночасно з набранням чинності законом Верховної Ради про його затвердження.

Практичним прикладом є Указ Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», яким воєнний стан був запроваджений з 05:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб у зв'язку з широкомасштабною агресією РФ. Указ був затверджений Законом № 2102-IX того ж дня [2].

Надалі строк дії воєнного стану неодноразово продовжувався шляхом нових указів Президента, затверджуваних Верховною Радою; наприклад, Указ № 478/2025 продовжив воєнний стан з 14 липня 2025 р., що демонструє гнучкість режиму, але й потребує постійної політичної та правової оцінки необхідності таких продовжень. Стаття 8 Закону містить перелік заходів правового режиму воєнного стану, які можуть бути запроваджені на всій території України або в окремих місцевостях. Серед них: запровадження комендантської години, встановлення особливого режиму в'їзду-виїзду, обмеження свободи пересування, посилена охорона стратегічних об'єктів, заборона діяльності політичних партій та громадських об'єднань, якщо вона загрожує суверенітету й безпеці; примусове відчуження майна для потреб оборони (реквізиція), трудова повинність для працездатних осіб, особливий режим роботи підприємств тощо.

Верховний Суд у своїх позиціях підкреслює, що навіть за умов воєнного стану не допускається нівелювання права на справедливий суд, а суди зобов'язані забезпечити ефективний контроль за діями органів влади, зокрема при застосуванні обмежувальних заходів (затримання, обмеження

пересування, конфіскація майна тощо). Це формує ще одну важливу рису правового режиму: він не замінює конституційний порядок, а лише модифікує його в умовах війни.

Правовий режим воєнного стану передбачає посилення ролі військового командування та можливість створення військових адміністрацій. Закон визначає правовий статус військових адміністрацій населених пунктів як тимчасових органів публічної влади, які можуть перебирати на себе частину повноважень органів місцевого самоврядування, якщо ті не можуть здійснювати свої функції. Останні законодавчі зміни (Закон № 4391-IX від 14.05.2025) стосувалися, зокрема, уточнення найменувань військових адміністрацій населених пунктів, що має значення для чіткості правового статусу цих органів, їх ідентифікації в нормативних актах та офіційних документах.

Науковці підкреслюють, що адміністративно-правовий режим воєнного стану поєднує централізацію управління обороною з необхідністю зберігати певну децентралізацію для оперативного реагування на місцевому рівні, що створює складну систему суб'єктів – від Президента і РНБО до військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування [3, с. 17].

Практика дії воєнного стану з 24.02.2022 р. виявила низку проблемних аспектів чинного Закону. По-перше, окремі заходи (наприклад, трудова повинність, обмеження діяльності політичних партій чи ЗМІ) виписані досить загально, що залишає значний простір для розсуду виконавчих органів і потребує детальнішої процедурної регламентації (критерії «загрози національній безпеці», порядок оскарження рішень тощо). По-друге, спостерігається «нашарування» спеціального законодавства (закони про мобілізаційну підготовку, про національну безпеку, про боротьбу з колабораціонізмом тощо), що інколи призводить до колізій і дублювань із базовим Законом про воєнний стан.

Отже, особливості правового режиму воєнного стану в Україні полягають у поєднанні жорстких оборонних і безпекових заходів з конституційно гарантованим «ядром» прав людини, обов'язковій парламентській легітимації президентських рішень та складній системі суб'єктів реалізації режиму – від загальнодержавних органів до військових адміністрацій на місцях. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у редакціях, які неодноразово змінювалися у 2022–2025 рр., довів свою здатність забезпечувати правову основу для відсічі збройної агресії, але водночас потребує подальшого вдосконалення з урахуванням досвіду тривалого воєнного стану: чіткішого визначення окремих заходів, посилення процесуальних гарантій та парламентського контролю, системного узгодження зі спеціальними законами у сферах національної безпеки, мобілізації, прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Синявська О.Ю. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії*. 2023. С. 17-24.

Богдан СТЕПАНЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ПОРУШЕННЯ ЗАБОРОНЕНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИДІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року актуалізувало питання дотримання міжнародного гуманітарного права та заборони на використання певних засобів і методів ведення війни. Міжнародне співтовариство протягом останніх десятиліть виробило систему договірних та звичаєвих норм, спрямованих на обмеження жорстокості збройних конфліктів та захист цивільного населення. Основу цієї системи становлять Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них [1], Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року [2], а також Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року [3]. Проте практика сучасних збройних конфліктів демонструє масштабні порушення цих міжнародно-правових актів, що потребує ґрунтовного аналізу механізмів притягнення до відповідальності та вдосконалення системи міжнародного правосуддя.

Відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, до воєнних злочинів відносяться серйозні порушення Женевських

конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосовних у міжнародних збройних конфліктах [2]. Зокрема, забороненими засобами ведення війни визнаються: застосування отруйних речовин або іншої зброї, боєприпасів і матеріалів, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання, або які за своєю суттю мають невибіркову дію. До таких засобів належать хімічна та біологічна зброя, касетні боєприпаси, протипіхотні міни певних типів, а також зброя, що завдає невидимих уламків [4].

Однією з найбільш небезпечних категорій забороненої зброї є касетні боєприпаси. Конвенція про касетні боєприпаси, що прийнята у Дубліні 30 травня 2008 року та набула чинності 1 серпня 2010 року, забороняє використання, виробництво, придбання, передачу та накопичення касетних боєприпасів [4]. Станом на 2025 рік учасниками Конвенції є 111 держав, проте ні Україна, ні російська федерація не приєдналися до неї. Дослідження правозахисної організації Human Rights Watch засвідчує, що з початку повномасштабного вторгнення російські війська неодноразово застосовували касетні боєприпаси в Україні, що призвело до сотень жертв серед цивільного населення [5]. Особлива небезпека касетних боєприпасів полягає у їхній невибірковій дії та високому відсотку суббоєприпасів, які не спрацьовують і залишаються на території як міни, створюючи загрозу на десятиліття. Водночас слід зазначити, що українська правозахисна організація ZMINA документувала численні випадки застосування Російською Федерацією заборонених засобів ведення війни, включаючи касетні боєприпаси з високим відсотком відмови, що становить пряме порушення принципу розрізнення між цивільними та військовими об'єктами [6].

Не менш критичним є питання застосування хімічної зброї. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року є першим багатостороннім договором у галузі роззброєння, який передбачає ліквідацію цілого виду зброї масового ураження під глобальним міжнародним контролем [3]. Україна ратифікувала цю Конвенцію 16 жовтня 1998 року і суворо дотримується своїх зобов'язань. Контроль за виконанням Конвенції покладено на Організацію із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), штаб-квартира якої розташована в Гаазі. Попри існування цього міжнародного механізму, у світовій практиці зафіксовано численні випадки порушення заборони на хімічну зброю, зокрема, під час збройного конфлікту в Сирії, де документально підтверджено застосування зарину, хлору та іприту проти цивільного населення.

Важливим кроком у вдосконаленні системи міжнародного правосуддя стала ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду 21 серпня 2024 року, яка набрала чинності 1 січня 2025 року [7]. Це рішення відповідає зобов'язанням України за статтею 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та створює додаткові можливості для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найтяжчі злочини міжнародного характеру. Ратифікація надає Україні статус повноправного члена

Асамблеї держав-учасниць Римського статуту з правом голосу та можливістю висувати кандидатури на обрання до складу суду. Водночас Україна скористалася правом, передбаченим статтею 124 Римського статуту, і протягом семи років після набрання чинності не визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду стосовно своїх громадян щодо вчинення злочинів, передбачених статтею 8 Римського статуту (воєнні злочини) [2]. Це рішення викликало дискусії серед міжнародної спільноти, проте воно відповідає національним інтересам України у період збройної агресії. Перспективи вдосконалення міжнародно-правової системи протидії застосуванню заборонених засобів ведення війни пов'язані з декількома напрямами. По-перше, необхідно посилити міжнародний контроль за дотриманням існуючих конвенцій та розширити коло держав-учасниць. Зокрема, критично важливим є приєднання до Конвенції про касетні боєприпаси держав, які є основними виробниками або власниками таких боєприпасів.

Перспективи вдосконалення системи міжнародного правосуддя пов'язані з посиленням міжнародного контролю, розвитком механізмів документування та розслідування, а також активізацією використання принципу універсальної юрисдикції. Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду є важливим кроком у цьому напрямі та створює додаткові правові інструменти для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів. Комплексний підхід до вирішення цих проблем, що поєднує національні та міжнародні механізми, дозволить забезпечити ефективну протидію застосуванню заборонених засобів ведення війни та захист фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 10.11.2025)
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 10.11.2025)
3. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення : Міжнародний документ від 13.01.1993 р. Дата оновлення: 18.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182 (дата звернення: 10.11.2025)
4. Конвенція про касетні боєприпаси від 30.05.2008 р. URL: https://www.clusterconvention.org/ (дата звернення: 10.11.2025)
5. Касетні боєприпаси: для їх заборони вкрай необхідно поновити глобальний імпульс. Human Rights Watch. 2 червня 2023. URL: https://www.hrw.org/uk/news/2023/06/02/cluster-munitions-renew-global-momentum-ban (дата звернення: 10.11.2025)
6. Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України / Т. Короткий, І. Заворотько. ZMINA. 13 червня 2022. URL: https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/ (дата звернення: 10.11.2025)
7. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text (дата звернення: 10.11.2025).

Даніїл СТРИГУН
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності НГУ Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник –
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ВОЄННОЇ БЕЗПЕК ТА ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Дослідження теоретичних проблем правового регулювання функціонування суб'єктів Сил оборони та сектору безпеки, зокрема, проблематики змістового навантаження та взаємоузгодженості базових понятійних категорій національного безпекового законодавства, особливо в умовах повномасштабної війни, має винятково важливе як теоретичне, так і практичне значення для діяльності означених суб'єктів. Беззаперечно, що національна безпека є однією з базових державницьких цінностей України, а її забезпечення – одним із стратегічних пріоритетів України.

Серед наукових праць, присвячених проблемам правового забезпечення національної і воєнної безпеки, оборони держави, насамперед, у контексті визначення та взаємоузгодження галузевого термінологічного апарату, доцільно виділити дослідження таких вчених: Балинської О.М., Богдановича В.Ю., Богуцького П.П., Григоренка Є.І., Дороніна В.М., Колюха В.О., Коропатніка І.М., Красницького І.В., Кривенка О.В., Пашинського В.Й., Пилипчука В.Г., Прохоренка М.М., Свиди І.Ю., Скулиша Є.Д., Тищенка М.М., Хворостянкіна А.В., Шопіної І.М. та інших.

Отже, на погляд Колюха В.О. та ряду інших дослідників, адміністративно-правове регулювання відносин у сфері оборони – це цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини у сфері оборони, який здійснюється органами публічної влади шляхом застосування адміністративно-правових засобів з метою їх (відносин) регулювання та встановлення прав і обов'язків суб'єктів таких відносин. Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері оборони здійснюється

нормативно-правовими актами, які становлять систему військово-адміністративного законодавства, що включає законодавчі, підзаконні нормативно-правові та правозастосовні акти у сфері оборони держави. Відповідно нормативно-правові акти військово-адміністративного законодавства приймаються суб'єктами публічної влади в межах повноважень, визначених законом, для реалізації конституційної функції забезпечення оборони держави [1, с. 34].

До означених завдань публічної влади належить і визначена Конституцією України (ст. 17) функція (завдання) щодо забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, які є як найважливішими функціями держави, так і справою всього українського народу. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про оборону України», оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, що здійснюються органами публічної влади [2].

Разом з тим у наукових колах присутнє розуміння того, що якість правового регулювання відносин у сфері національної безпеки і оборони не в останню чергу залежить від коректності та узгодженості термінологічного апарату, що є базовим і визначальним для галузевого законодавства.

На погляд ряду науковців, саме правове регулювання сектору безпеки і оборони відбувається у спосіб: закріплення і охорони нових суспільних відносин (наприклад, встановлення додаткових пільг суб'єктам сектору безпеки і оборони, а також визначення нових прав у правовому полі їх діяльності); заборони певних суспільних відносин і поведінки (наприклад, встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу, державну зраду, порушення територіальної цілісності та інші злочини проти державного ладу); зміни характеру відносин у певній сфері (наприклад, активізація функціонування Ради національної безпеки і оборони України, що володіючи санкційним інструментарієм дозволяє здійснювати превентивні та попереджувальні заходи щодо недопущення антиукраїнських настроїв). Водночас саме поняття сектору безпеки і оборони також тлумачиться вченими неоднозначно, оскільки кожен із них надає нового забарвлення у спосіб виокремлення нових його ознак [3, с. 132-133; 4].

У багатьох наукових джерелах це поняття трактується розширено, є спроби охопити ним всю систему національної безпеки держави або підмінити це поняття іншим, або звести його лише до однієї сфери (воєнної) чи структурного компонента (суб'єкта забезпечення воєнної безпеки). Наведене свідчить про багатокомпонентність поняття «сектор безпеки і оборони», що в свою чергу має ряд функцій, котрі регулюються законодавчими інструментами – Конституцією та законами України [5].

Окрім понятійної категорії сектору безпеки і оборони, вживається багато інших понять з нормативних актів означеної галузі: «сфера національної безпеки та оборони», «сфера воєнної безпеки», «воєнна сфера», «сектор безпеки», «сили оборони» тощо. Навіть досі ще інколи застосовується фразеологічний вираз «воєнна організація держави».

Разом з тим ряд науковців мають свої аргументовані погляди щодо змістового навантаження та етимології базових понятійних категорій національно-безпекового законодавства.

Так, на погляд Гордієнко С., «… сучасне визначення державної безпеки – «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру», відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», не витримує будь-якої критики, про що можна дискутувати досить довго, і це є окремою темою для обговорення» [6, с. 50].

Теорією національна безпека структурно окреслюється як визначений законодавчо якісний стан захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особи (громадянина), суспільства (народу, нації) і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства й держави [7]. У системі безпеки держави головними пріоритетами, як вбачається, є державно-політичний, у тому числі воєнно-політичний, та соціально-економічний аспекти. Тобто, можна припустити, що безпеку держави, як апарату влади та управління, так само як і національну безпеку забезпечує велика кількість органів та організацій, але у кожного з них, апріорі має бути чітко визначена нормами права своя компетенція. Таким чином, означений вище науковець схиляється до думки, що понятійні категорії: «національна безпека» та «державна безпека» – це не відповідний стан захищеності, а обсяг функцій та компетенції суб'єктів, що забезпечують відповідний вид безпеки [6, с. 52].

Отже, проблеми, що стосуються визначення базових категорій національно-безпекового законодавства, є ключовими для розуміння шляхів ефективного забезпечення правової реакції на повномасштабну збройну агресію російської федерації та інші критичні зовнішні виклики національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Колюх В. О. Правове регулювання оборони України: теоретичні аспекти. 2022. 434 с. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/ download/256/7171/14926-1?inline=1 (дата звернення: 24.11.2025).

2. Про оборону України: Закон України. (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 9, ст.106). 6 грудня 1991 року. № 1932-XII. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 24.11.2025).

3. Бейкун А. Л., Ромашко О. М. Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст. *Юридична наука*, 3(105), 130–136. URL: https:// journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/145/139 (дата звернення: 24.11. 2025).

4. Пилипчук В. Г., Доронін В. М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. № 2(25) / 2018. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/ files/8_8.pdf. (дата звернення: 24.11.2025).

5. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: *колективна монографія* / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака,Т. Коломоєць, В. Клинчук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: "Baltija Publishing", 2022. 986 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/256-Chapter-Manuscript-14911-1-10-20221014_compressed.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

6. Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення: *матеріали Науково-практичної конференції*. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. 376 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/rozvitok_zakonodavstva_ukrayini_u_sferi_ oboroni_maket.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

7. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: *матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 636 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/ lib/57834/1/ПОСАДОВЕ СТАНОВИЩЕ.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

Анастасія СТУКАЛО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ООН У ПІДТРИМАННІ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Питання ролі Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у забезпеченні міжнародного миру та безпеки набуває особливої актуальності в умовах зростання кількості міжнародних конфліктів і появи нових форм загроз. Від моменту заснування у 1945 році ООН виступає центральним механізмом колективної безпеки, покликаним запобігати війнам і сприяти мирному врегулюванню спорів. Проте трансформаційні процеси у міжнародних відносинах, поширення тероризму, гібридних та кіберзагроз демонструють

необхідність модернізації підходів до миротворчої діяльності. Ефективність Ради Безпеки, як ключового органу ООН, нерідко блокується застосуванням права вето, що суттєво ускладнює ухвалення рішень у критичні моменти. Це, зокрема, проявилося в контексті російської агресії проти України. Водночас ООН залишається унікальним майданчиком міжнародного діалогу, що об'єднує 193 держави та забезпечує вироблення глобальних підходів до збереження миру [1, с. 1].

Основним органом, відповідальним за підтримання миру, є Рада Безпеки ООН. У її повноваження входить запровадження санкцій щодо держав-порушників, санкціонування миротворчих операцій, розміщення миротворчих контингентів у зонах конфліктів, а також організація постконфліктного врегулювання. Крім того, Рада може застосовувати економічні та політичні санкції, обмежувати поїздки окремих осіб, рекомендувати розрив дипломатичних відносин, а також створювати міжнародні трибунали для розгляду воєнних злочинів та злочинів проти людяності [2]. З метою стабілізації ситуації в кризових регіонах Рада Безпеки впроваджує політичні місії, що сприяють відновленню державних інституцій. До важливих інструментів також належать збройні ембарго, спрямовані на припинення надходження зброї сторонам конфліктів.

Вагому роль у забезпеченні міжнародного миру відіграє й Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Його діяльність охоплює як негайне реагування на гуманітарні кризи, так і довгострокові програми інтеграції або добровільної репатріації біженців. До компетенції Управління входить забезпечення виконання міжнародних угод щодо захисту біженців, взаємодія з урядами та міжнародними організаціями, моніторинг умов перебування біженців, сприяння їх доступу до території безпечних держав [2]. Комплексний підхід УВКБ ООН поєднує механізми запобігання кризам, оперативного реагування та довгострокових рішень для постраждалих.

Історія миротворчої діяльності ООН розпочалася у 1948 році, і відтоді організація реалізувала понад 70 місій у різних регіонах світу. Миротворчі сили ООН виконують функції моніторингу дотримання режиму припинення вогню, контролю за відведенням військ, а також створюють умови для політичного діалогу між сторонами конфлікту. За своєю природою місії ООН не є наступальними: їхнє завдання – стабілізувати ситуацію, сприяти дипломатичним зусиллям і усувати чинники, що призводять до ескалації [3]. Такий підхід дозволяє забезпечувати мінімізацію насильства і формувати передумови для відновлення миру.

У підсумку слід відзначити, що хоча ООН і надалі залишається ключовим елементом глобальної системи безпеки, її ефективність суттєво залежить від політичної волі держав-членів та здатності Ради Безпеки діяти узгоджено. Сучасні загрози – від гібридних воєн до масштабних гуманітарних криз – вимагають переосмислення ролі Організації та реформування її механізмів реагування. Попри існуючі обмеження, ООН продовжує

виконувати незамінну функцію міжнародного посередника та координатора спільних дій держав. Саме тому модернізація системи колективної безпеки є ключовою умовою її здатності ефективно відповідати викликам XXI століття.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй: Сан-Франциско, 1945 р.: Хартія. URL: https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text.
2. Строїч М. Роль Організації Об'єднаних Націй в сфері забезпечення міжнародної безпеки. URL: https://law.chnu.edu.ua/oon-v-sferi-zabezpechennia-mizhnarodnoi-bezpeky/.
3. Карапозюк А. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. URL: https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/.

Віктор СУПРОНЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ (на прикладі ООН, Ради Європи, GRECO)

Корупція є однією з найсерйозніших загроз для демократичного розвитку держави, верховенства права та захисту прав людини. У сучасному глобалізованому світі боротьба з корупцією неможлива без координованих міжнародних зусиль, оскільки корупційні схеми часто мають транснаціональний характер. Саме тому міжнародні організації відіграють ключову роль у створенні універсальних стандартів протидії корупції, моніторингу їх імплементації та захисті основоположних прав людини.

Корупція безпосередньо порушує права людини, підриваючи доступ до правосуддя, освіти, охорони здоров'я та інших публічних послуг. Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та спеціалізовані моніторингові механізми, такі як GRECO, створили комплексну систему міжнародно-правових

інструментів для боротьби з цим явищем. Для України, яка перебуває на шляху європейської інтеграції, імплементація міжнародних антикорупційних стандартів має особливе значення.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року, є єдиним універсальним юридично обов'язковим антикорупційним інструментом. Конвенція набрала чинності 14 грудня 2005 року і станом на жовтень 2023 року налічує 190 держав-учасниць, що робить її одним з найуспішніших міжнародних договорів.

Унікальність UNCAC полягає у її всеохоплюючому підході до боротьби з корупцією. Конвенція охоплює п'ять основних напрямів: превентивні заходи (Розділ II), криміналізація та правоохоронна діяльність (Розділ III), міжнародне співробітництво (Розділ IV), повернення активів (Розділ V) та технічна допомога й обмін інформацією (Розділ VI). Така структура забезпечує комплексний підхід до протидії корупції на національному, регіональному та глобальному рівнях [1].

Конвенція встановлює обов'язок держав-учасниць криміналізувати широкий спектр корупційних діянь, включаючи хабарництво національних та іноземних публічних посадових осіб (статті 15-16), розкрадання майна (стаття 17), зловживання впливом (стаття 18), незаконне збагачення (стаття 20) та перешкоджання правосуддю (стаття 25). Особливе значення має стаття 20 про криміналізацію незаконного збагачення, яка, однак, не є обов'язковою та має дискусійний характер у деяких юрисдикціях.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції Законом від 18 жовтня 2006 року № 251-V. Імплементація положень Конвенції стала одним з пріоритетів антикорупційної реформи після Революції Гідності 2014 року. Зокрема, було прийнято Закон України "Про Національне антикорупційне бюро України" від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII, який створив спеціалізований правоохоронний орган для розслідування корупційних злочинів високопосадовців.

Рада Європи розробила власну систему антикорупційних стандартів, яка доповнює універсальні механізми ООН та враховує специфіку європейського правового простору. Ключовими інструментами є Кримінально-правова конвенція про боротьбу з корупцією (Criminal Law Convention on Corruption, ETS № 173) та Цивільно-правова конвенція про боротьбу з корупцією (Civil Law Convention on Corruption, ETS № 174).

Конвенція встановлює обов'язок держав-учасниць криміналізувати активне та пасивне хабарництво національних та іноземних публічних посадових осіб, хабарництво у приватному секторі, зловживання впливом в корисливих цілях та відмивання доходів від корупції. Важливою особливістю є положення про відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення, що відповідає сучасним тенденціям корпоративної відповідальності [2].

Група держав проти корупції (Group of States against Corruption, GRECO) була створена Радою Європи у 1999 році як розширена часткова угода для моніторингу дотримання державами-членами антикорупційних стандартів Ради Європи. GRECO є одним з найефективніших міжнародних моніторингових механізмів, що використовує динамічний процес взаємної оцінки та однорангового тиску (peer pressure) для покращення спроможності держав боротися з корупцією.

Станом на 2025 рік GRECO налічує 50 держав-членів, включаючи всі 46 держав-членів Ради Європи, а також Сполучені Штати Америки, Казахстан, Білорусь (з обмеженим представництвом) та Косово. Автоматичне членство в GRECO набувають держави, які ратифікують Кримінально-правову або Цивільно-правову конвенції про боротьбу з корупцією [3].

Діяльність GRECO базується на циклічних раундах оцінки. Перший раунд оцінки (2000-2002) стосувався незалежності, спеціалізації та засобів національних органів з запобігання та боротьби з корупцією, а також обсягу імунітетів публічних посадових осіб. Другий раунд (2003-2006) зосереджувався на ідентифікації, арешті та конфіскації доходів від корупції, запобіганні корупції у публічній адміністрації та запобіганні використанню юридичних осіб як прикриття для корупції. Третій раунд оцінки (започаткований у 2007 році) охоплював криміналізацію корупційних діянь відповідно до Кримінально-правової конвенції та прозорість фінансування політичних партій.

Механізм роботи GRECO включає три основні етапи: оцінку (evaluation), яка базується на аналізі відповідей на опитувальники та візитах до країни; формулювання рекомендацій у відповідних доповідях; процедуру дотримання (compliance procedure), під час якої оцінюється імплементація рекомендацій державами-членами. Така циклічна система забезпечує постійний моніторинг та стимулює держави до проведення необхідних реформ [4].

Створення в Україні інституційної системи боротьби з корупцією (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС) відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям GRECO і Європейського Союзу. Однак ефективність цієї системи залежить не лише від належного законодавчого регулювання, а й від забезпечення реальної незалежності антикорупційних органів, достатнього фінансування, політичної волі керівництва держави та підтримки громадянського суспільства.

Боротьба з корупцією нерозривно пов'язана із захистом прав людини. Корупція підриває верховенство права, обмежує доступ до правосуддя та публічних послуг, порушує принципи рівності та недискримінації. Саме тому антикорупційні зусилля повинні розглядатися не лише як економічна або політична проблема, а як питання забезпечення основоположних прав і свобод людини.

Перспективи міжнародного антикорупційного співробітництва пов'язані з подальшим зміцненням механізмів взаємної правової допомоги, спрощенням процедур повернення активів, посиленням ролі громадянського суспільства та використанням цифрових технологій. Для України успішна імплементація

міжнародних антикорупційних стандартів є не лише умовою європейської інтеграції, а й необхідною передумовою для побудови демократичної, правової держави, що поважає та захищає права людини.

Список використаних джерел

1. About the UNCAC. UNCAC Coalition. URL: https://uncaccoalition.org/the-uncac/about-the-uncac/ (дата звернення: 12.11.2025)
2. Criminal Law Convention on Corruption. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/criminal-law-convention-on-corruption (дата звернення: 12.11.2025)
3. GRECO Members. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/greco/members (дата звернення: 12.11.2025)
4. GRECO's evaluation procedure. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/evaluation-procedure (дата звернення: 12.11.2025)

Марк СУРКОВ
здобувач вищої освіти Національного університету «Запорізька політехніка»

Науковий керівник –
Марина СМОЛЯРОВА
доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка», кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ ПІСЛЯ ВІДБУТТЯ ПОКАРАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Питання реалізації трудових прав осіб після відбуття покарання набуває особливої актуальності в умовах формування в Україні правової та соціальної держави. Саме праця є ключовим інструментом ресоціалізації, що сприяє відновленню соціальних зв’язків і зниженню ризику рецидивної злочинності. Однак існуючий інституційно-правовий механізм забезпечення цих прав залишається недостатньо ефективним.

Попри конституційне закріплення права на працю, на практиці колишні засуджені стикаються з правовими обмеженнями, адміністративними бар’єрами та суспільною стигматизацією, що перетворює доступ до роботи на формальну гарантію.

Наукові дослідження (І. Богатирьов, О. Джужа) підкреслюють, що саме працевлаштування є базовим індикатором успішної ресоціалізації, проте післяпенітенціарний аспект досі недостатньо опрацьований [1, с. 327; 2, с. 28].

Нормативно-правове забезпечення є фрагментарним: Конституція України, КЗпП, Кримінально-виконавчий кодекс та спеціальні закони містять переважно декларативні положення і не створюють дієвого механізму реалізації трудових прав. Законодавчі обмеження, зокрема щодо зайняття посад у державній службі, освіті чи медицині, часто мають узагальнений характер та не враховують тяжкість злочину чи ступінь ресоціалізації.

Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція МОП №111 та практика ЄСПЛ, вимагають забезпечення реальної можливості інтеграції особи в суспільство, включаючи доступ до праці, та орієнтують держави на інклюзивний підхід [3].

Основними перешкодами доступу осіб із судимістю до праці є: прихована дискримінація роботодавців; відсутність спеціалізованих державних програм професійної адаптації; стійка суспільна їх стигматизація.

На нашу думку, перспективи удосконалення інституційно-правового механізму повинні включати:

– встановлення чітких критеріїв допустимості обмеження доступу до певних видів діяльності;

– запровадження процедурного механізму захисту від дискримінації та можливості ефективного оскарження;

– створення економічних стимулів для роботодавців;

– розвиток професійної підготовки у місцях позбавлення волі та системи післяпенітенціарної підтримки;

– формування інклюзивної політики зайнятості та зміну суспільних установок.

Отже, ефективний інституційно-правовий механізм реалізації трудових прав осіб після відбуття покарання є необхідною умовою їх успішної інтеграції та показником зрілості правової системи держави. Його вдосконалення має ґрунтуватися на принципах недискримінації, справедливості та інклюзивності ринку праці. Для ефективної інтеграції осіб після відбуття покарання необхідно удосконалити правове регулювання їх трудових прав, запровадити дієві механізми запобігання та оскарження дискримінації, створити економічні стимули для роботодавців, розвивати систему професійної підготовки й перекваліфікації, а також формувати толерантне суспільне ставлення до осіб із кримінальним минулим.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Ресоціалізація як засіб виправлення засуджених у світлі нового кримінального кодексу (науково-теоретичний аспект). Наук. вісн. Юрид. акад. М-ва внутр. справ: зб. наук. пр. №3. Київ: 2004. С. 326-334.

2. Кримінально-виконавче право України: Підручник /О.М. Джужа, за заг. Ред І.Г. Богатирьова. К.: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

3. Конвенція Міжнародної організації праці № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять: Конвенція МОП від 25.06.1958 р. (1960). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (дата звернення: 10.11.2025).

Вероніка СЮСЮКАЛО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку правових систем та постійного збільшення кількості судових спорів зростає потреба в альтернативних механізмах врегулювання спорів. Особливого значення набувають процедури, що забезпечують швидкість розгляду, економічність та збереження конструктивних взаємин між сторонами. Одним із найбільш дієвих інструментів альтернативного вирішення спорів виступає медіація – добровільна, конфіденційна процедура, спрямована на пошук взаємоприйнятного рішення за участю нейтрального посередника.

Згідно із Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX, медіація визначається як структурований процес, у межах якого сторони за допомогою медіатора прагнуть запобігти виникненню спору або врегулювати вже існуючий шляхом переговорів [1]. Такий підхід сприяє розвитку культури діалогу та створює умови для цивілізованого розв'язання конфліктів у позасудовий спосіб.

У науковій літературі медіація оцінюється як ефективний правовий інструмент. Зокрема, О. Бойко, аналізуючи положення українського Закону «Про медіацію», відзначає низку її переваг: добровільність участі, орієнтацію на досягнення взаємовигідного результату, відносно короткий строк проведення процедури, високий рівень конфіденційності та порівняльну економічність у порівнянні з судовим провадженням. Серед виявлених недоліків дослідник наголошує на недостатній кількості кваліфікованих медіаторів і ризиках невиконання медіативних угод через їх необов'язковий правовий характер [2, с. 265–266]. Це підкреслює потребу у подальшому розвитку інституційних механізмів медіації в Україні.

Слід зауважити, що міжнародний досвід свідчить, що медіація є ефективною на різних стадіях кримінального процесу – як на досудовій, так і

в межах судового розгляду. Її широке впровадження у зарубіжних країнах зумовлене необхідністю зменшення навантаження на судову систему, підвищення якості правосуддя та відновлення довіри громадян до судових інститутів. При цьому моделі правового регулювання медіації значно різняться залежно від національних традицій та особливостей юридичних систем.

У США медіація почала активно застосовуватися у 1970-х роках у межах програм victim-offender mediation, спрямованих на налагодження діалогу між потерпілим і правопорушником та забезпечення реальної компенсації шкоди. Такий підхід є складовою концепції відновного правосуддя, що ставить у центр не лише покарання злочинця, а й відновлення соціальної справедливості, реінтеграцію правопорушника та підтримку потерпілого. Дослідження М. Сороки підтверджує, що американська модель базується на добровільності, рівності сторін, нейтральності медіатора та конфіденційності, що забезпечує баланс інтересів і підвищує результативність процедури [3, с. 143–144].

У європейських країнах медіація є інституційно закріпленою частиною кримінального правосуддя: результати процедури враховуються судами при ухваленні рішень щодо покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності. У скандинавських державах діють спеціальні служби примирення, у США й Канаді – програми відновного правосуддя з активним залученням громади. Як зазначає К. Добкіна, скандинавська практика демонструє високу ефективність безпосереднього діалогу між потерпілим та правопорушником, що часто є недосяжним у традиційному судовому провадженні [4, с. 133].

Значний внесок у дослідження зарубіжних моделей зробили Г. Муляр та А. Петренко, які проаналізували механізми інтеграції медіації в кримінальне законодавство різних країн. Автори наголошують, що німецька модель передбачає пряму законодавчу фіксацію наслідків медіації (§46a Strafgesetzbuch – Кримінального кодексу Німеччини; §153a Strafprozessordnung – Кримінально-процесуального кодексу Німеччини), норвезька система спирається на діяльність спеціальної державної Служби врегулювання конфліктів (Konfliktrådet), а канадський досвід демонструє ефективність залучення громади до процесу примирення [5]. На їхню думку, ці моделі можуть стати основою для формування ефективної української практики.

Підсумовуючи, зазначимо, що міжнародний досвід, зокрема США, Канади, Німеччини та країн Скандинавії, підтверджує результативність медіації як інструменту ресоціалізації правопорушників, підвищення задоволеності потерпілих та зміцнення довіри до системи кримінального правосуддя. Для України впровадження інституту медіації має стратегічне значення у контексті гуманізації кримінальної політики, оптимізації роботи судової системи та розвитку сучасної моделі відновного правосуддя.

Подальше нормативне вдосконалення, підготовка фахових медіаторів і створення спеціалізованих служб можуть забезпечити ефективну імплементацію цього механізму в національну правову систему.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

2. Бойко О. Медіація у кримінальному провадженні України: досвід іноземних держав. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (123). С. 264–270. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12058.

3. Сорока М. В. Особливості функціонування механізму медіації в США. The XXXVI International Scientific and Practical Conference «Modern problems and the latest theories of development», September 11–13, 2023, Munich, Germany. 2025. С. 143. URL: https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/07/MODERN-PROBLEMS-AND-THE-LATEST-THEORIES-OF-DEVELOPMENT.pdf#page=144.

4. Добкіна К. Застосування медіації у випадках домашнього насильства: національні тенденції та зарубіжний досвід. Dictum factum. 2023. № 2. С. 127–140. URL: https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/290.

5. Муляр Г. В., Петренко А. С. Міжнародні підходи до медіації в кримінальному провадженні: порівняльно-правовий аналіз та перспективи імплементації в Україні. Вісник ОНДІСЕ. 2025. № 17. С. 54–62. URL: https://journals.ondise.in.ua/index.php/herald/article/view/81/75.

Ангеліна ТАРНАРУЦЬКА
здобувач вищої освіти Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Науковий керівник –
Надія ДЕМЧИК
доцент кафедри адміністративної діяльності факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА РІШЕННЯМИ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Особливості судового контролю за рішеннями військових адміністрацій нерозривно пов’язані з подвійною природою цих органів. Вони одночасно реалізують повноваження військового командування та органів цивільної

влади на територіях, де звичайна система публічного управління не може діяти належним чином. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає підстави утворення військових адміністрацій, їх компетенцію та підпорядкування, але не скасовує конституційного принципу судового захисту прав і свобод людини та громадянина [1; 2]. Саме тому судовий контроль за їхніми рішеннями виступає механізмом, що стримує можливі зловживання надзвичайними повноваженнями та забезпечує дотримання стандартів верховенства права навіть у час збройної агресії.

Окремої уваги потребують види актів військових адміністрацій, які стають предметом судового перегляду. Йдеться як про індивідуальні акти (рішення щодо обмеження пересування, використання об'єктів інфраструктури, реквізиції майна, встановлення режимних правил тощо), так і про нормативні акти локальної дії, наприклад, накази про запровадження комендантської години або спеціального режиму в'їзду та виїзду з певної території. Суд, розглядаючи такі спори, має перевірити дотримання суб'єктом повноважень вимог компетенції, процедури, відповідності закону та Конституції, а також співмірності обмеження прав особи із заявленою метою захисту національної безпеки чи оборони. У цьому сенсі судовий контроль виконує функцію «фільтра», що не допускає перетворення надзвичайних заходів на інструмент свавільного управління.

Специфіка судового контролю за рішеннями військових адміністрацій суттєво проявляється у сфері доступу до публічної інформації та прозорості їхньої діяльності. Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних і військових адміністрацій у період дії воєнного стану не поширюються окремі вимоги щодо попереднього оприлюднення проєктів актів та застосування процедур регулятивної політики [1]. Разом з тим загальні правила щодо обмеження доступу до інформації, зокрема «трискладовий тест» (легітимна мета, необхідність обмеження та перевага шкоди від розголошення над суспільним інтересом у доступі), зберігають чинність і під час воєнного стану. Суд, оцінюючи правомірність відмови військової адміністрації в доступі до інформації, фактично перевіряє, чи дотримано цього тесту, чи наведено конкретні й достатні обґрунтування щодо ризиків для оборони або безпеки.

Судовий контроль за рішеннями військових адміністрацій відзначається також підвищеними вимогами до мотивації судових рішень. Оскільки внаслідок дій цих органів часто обмежуються одразу кілька груп прав (майнові, політичні, соціальні), суди мають докладно аргументувати, чому визнають певні втручання допустимими або надмірними [3]. У рішенні необхідно чітко викласти, яка саме законна мета переслідується, як суд оцінив наявні ризики для безпеки, які критерії співмірності застосовано, чому певні доводи сторін були відхилені. Такий підхід важливий не лише для конкретних сторін спору, а й для формування судових стандартів, якими згодом керуватимуться інші суди та самі військові адміністрації при прийнятті

рішень.

Підсумовуючи, можна відзначити, що особливості судового контролю за рішеннями військових адміністрацій у період воєнного стану проявляються у поєднанні надзвичайного обсягу публічної влади цих органів із збереженням для них статусу підконтрольних і підсудних суб'єктів владних повноважень. Судові інстанції мають забезпечити, щоб будь-які обмеження прав людини, зумовлені воєнними потребами, були чітко врегульовані законом, виправдані конкретними обставинами, спрямовані на легітимну мету оборони держави та не виходили за межі необхідного. Водночас ефективність судового контролю значною мірою залежить від здатності судів поєднувати чутливе ставлення до безпекових аргументів із послідовною вимогою дотримання процедурних гарантій, належної мотивації рішень і поваги до фундаментальних прав людини навіть за умов триваючої збройної агресії російської федерації на території України.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 22.11.2025).
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 22.11.2025).
3. Судовий захист політичних і громадянських прав: тези доповідей міжнародної конференції (Київ, 4–5 липня 2024 р.). Київ: Верховний Суд, 2024. 40 с. URL: /mnt/data/240701_1120_Sud_tezy_4-5lypnya_prew#2.pdf (дата звернення: 22.11.2025).

Данило ТЕРАЩЕНКО
здобувач вищої освіти Державного біотехнологічного університету

Науковий керівник –
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Право на свободу мирних зібрань є однією з ключових демократичних цінностей, яке гарантується як національним, так і міжнародним правом. У Конституції України, зокрема в статті 39, передбачено, що кожен громадянин має право мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, походи та демонстрації з попереднім повідомленням органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування. Це положення не лише формально закріплює певне право,

але й відображає глибоку повагу до свободи вираження думки, плюралізму в суспільстві та участі громадян у процесах ухвалення рішень [4].

На міжнародному рівні одним із головних документів, що закріплює свободу зібрань, є стаття 11 Європейської конвенції з прав людини. Вона передбачає, що кожен має право на свободу мирних зібрань, і це право може бути обмежене лише у вузько визначених випадках, як-от в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моральності, а також для захисту прав інших осіб. Такі обмеження мають бути встановлені законом і відповідати принципу пропорційності. Сіракузькі принципи та стандарти ОБСЄ додатково підкреслюють, що держави не можуть свавільно втручатися в реалізацію цього права, а будь-яке втручання має бути виправдане легітимною метою [1, с. 205].

В українському законодавстві передбачено, що організатори мирних акцій повинні завчасно повідомляти органи влади про свій намір провести зібрання. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що такий обов'язок є розумним і сприяє належній організації безпеки. При цьому важливо, що йдеться саме про повідомлення, а не про дозвіл – це суттєва відмінність, яка унеможливлює запровадження необґрунтованих обмежень за волею державних органів [2, с. 87].

Конституційний Суд чітко окреслив, що свобода мирних зібрань не підлягає ліцензуванню – тобто жоден державний орган не має права вимагати попереднього дозволу на їх проведення. Це особливо важливо в контексті забезпечення рівності всіх громадян перед законом. Незалежно від політичних, релігійних чи інших переконань організатора, державні органи зобов'язані діяти однаково і не допускати дискримінаційного підходу у прийнятті рішень.

Разом з тим певні обмеження свободи мирних зібрань можуть бути застосовані, але лише у чітко визначених законом випадках. Це, зокрема, необхідність захисту громадського порядку, здоров'я, прав і свобод інших осіб. Усі подібні обмеження повинні відповідати принципу законності, бути необхідними у демократичному суспільстві та пропорційними поставленій меті. Судова практика вимагає ретельної оцінки обґрунтованості втручання у право на зібрання, що знайшло своє закріплення і в рішеннях українських судів, і в практиці ЄСПЛ [3, с. 872].

Організатори, яким відмовлено у проведенні зібрання, мають право звернутися до адміністративного суду, відповідно до статей 280–281 Кодексу адміністративного судочинства України. Суд у такому разі зобов'язаний оцінити законність заборони, її необхідність та пропорційність. На жаль, в Україні досі не ухвалено спеціального закону, який би цілісно врегулював механізм реалізації права на мирні зібрання. Така правова невизначеність створює умови для зловживань і свавільних обмежень з боку влади.

Особливо гостро питання реалізації цього права постало з початком повномасштабного вторгнення рф. У період воєнного стану органи влади,

зокрема військові адміністрації, отримали додаткові повноваження щодо обмеження мирних зібрань. Проте Конституція України встановлює, що навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану втручання в права громадян має відбуватися виключно на підставі закону та за рішенням суду [4]. Практика, яка склалася після 24 лютого 2022 року, показує, що мирні ініціативи громадян не припинилися – проводилися акції на підтримку ЗСУ, вшанування пам'яті загиблих тощо. Але одночасно це супроводжувалося складнощами, зумовленими відсутністю чіткого механізму врегулювання таких зібрань під час війни.

Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість обмеження конституційних прав, однак не встановлює чітких критеріїв та процедур щодо свободи мирних зібрань. Це створює ризики порушення принципу правової визначеності, який є фундаментальним у правовій державі. Відсутність конкретного механізму породжує простір для свавілля з боку військових адміністрацій, що суперечить стандартам Європейського суду з прав людини, які вимагають чіткого законодавчого регулювання навіть у кризових умовах [5, с.141].

У відповідь на такі виклики було розроблено проєкт закону, який має запровадити низку важливих змін: зокрема закріпити повідомчий, а не дозвільний характер зібрань, заборонити дискримінаційні обмеження за будь-якими ознаками, зобов'язати органи влади дотримуватися принципів пропорційності, законності й необхідності [3, с. 874].

Отже, право на свободу мирних зібрань виступає невід'ємною частиною демократичного суспільства, і його повноцінне забезпечення є обов'язком держави. Попри наявність конституційних гарантій, в Україні досі спостерігається недостатній рівень законодавчої конкретизації, що створює ризики зловживань, особливо у періоди надзвичайних викликів. Тому важливим кроком є завершення розробки спеціального закону, який би гармонізував національне регулювання зі стандартами міжнародного права, закріпив чіткі процедурні гарантії та забезпечив баланс між громадянськими свободами та вимогами безпеки.

Список використаних джерел

1. Бабков А. В., І. А. Невмержицька. Сторінка молодого вченого обмеження права на свободу мирних зібрань органами влади (практика ЄСПЛ). Науковий комітет: Скидан О. доктор економічних наук, професор Жуковскис Я. доктор наук, професор (Литва) Галушка З. доктор економічних наук, професор Дацій Н. доктор наук з державного управління, професор: 2021р. 201 – 206с.

2. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник. – 2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

3. Качурінер В. Л. Роль Міжнародної організації праці у забезпеченні права на свободу мирних зібрань та об'єднань / В. Л. Качурінер // Аналітично-порівняльне правознавство / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Бєлов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ» – Ужгород, 2025. №1. С. 871-875.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532).

5. Онищенко С.М. Особливості реалізації права на свободу мирних зібрань в умовах проведення операції об'єднаних сил. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 4. С. 140-143.

Анна ТЕРЕЩЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану забезпечення доступу до правосуддя набуває особливого значення, адже йдеться не лише про формальне право на судовий захист, а про реальну можливість його здійснення за надзвичайних обставин. Відповідно до статті 55 Конституції України, права і свободи людини захищаються судом, а згідно зі статтею 64 Конституції, навіть під час воєнного чи надзвичайного стану не допускається обмеження основних прав, зокрема права на судовий захист. Ця конституційна норма визначає пріоритетність принципу верховенства права навіть у кризових умовах [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] (ст. 8, 12) передбачає, що діяльність судів не може бути припинена, а їхня робота має забезпечуватися в межах можливостей, визначених ситуацією в регіоні. Зокрема, допускається зміна територіальної підсудності судових справ (ст. 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів») [3].

Важливою процесуальною гарантією є реалізація права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці, зокрема у справах A. and Others v. the United Kingdom (2009), Al-Skeini

and Others v. the United Kingdom (2011), наголошував, що навіть за умов війни держава не звільняється від обов'язку гарантувати ефективний доступ до суду, якщо її юрисдикція поширюється на відповідну територію. Українські суди у своїх рішеннях часто застосовують цю практику, що відповідає положенням статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5].

Судова практика Верховного Суду у 2022–2025 роках свідчить про адаптацію процесуальних механізмів до реалій воєнного часу. Так, у постанові Касаційного цивільного суду від 14 липня 2023 року у справі № 759/1849/22 суд визнав правомірним проведення судових засідань у режимі відеоконференції поза приміщенням суду, розцінюючи це як реалізацію принципу доступності правосуддя та дотримання розумних строків [4].

С. Короєд зазначає, що попри наявність цих механізмів, проблемним залишається питання фактичного доступу до судів у зонах активних бойових дій або тимчасової окупації. Держава зобов'язана забезпечити ефективні засоби правового захисту навіть у разі надзвичайних ситуацій. У цьому контексті українська судова система поступово розширює практику відновлення втрачених судових справ, відновлення процесуальних строків та поновлення доступу до реєстрів [6, с. 45].

Таким чином, процесуальні гарантії доступу до правосуддя в умовах воєнного стану – це система норм і практик, спрямованих на збереження верховенства права, безперервності судочинства та реалізації конституційного права на захист. Їх ефективність залежить не лише від нормативної бази, а й від адаптивності судової системи до воєнних викликів. Забезпечення процесуальних гарантій доступу до правосуддя у період воєнного стану вимагає балансування між безпекою, ефективністю судочинства та дотриманням прав людини. Українська держава, зберігаючи дієвість судової системи, демонструє прагнення до дотримання міжнародних стандартів правосуддя. Подальший розвиток електронного правосуддя, розширення практики дистанційного розгляду справ, удосконалення комунікації між судами та учасниками процесу є ключовими напрямами зміцнення процесуальних гарантій у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Офіц. Вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 05.11.2025)

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Верховна Рада України. Офіц. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 05.11.2025)

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Верховна Рада України. Офіц. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (дата звернення: 05.11.2025).

4. Постанова Верховного Суду від 14 липня 2023 р. у справі № 759/1849/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112233445 (дата звернення: 05.11.2025).

5. Case of A. and Others v. the United Kingdom (Application no. 3455/05) : Judgment of the European Court of Human Rights, 19 February 2009. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403 (дата звернення: 05.11.2025).

6. Короєд С. Застосування принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану. Юридичний вісник №4. 2023. С. 45-52. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2023/4_2023.pdf#page=45 (дата звернення: 05.11.2025).

Софія ТИЩЕНКО
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валерій ШИШКО
доцент кафедри загальноправових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У ході повномасштабної збройної агресії проти України сфера трудових відносин зазнала найбільш масштабних і швидких трансформацій за весь період незалежності. Війна змінила характер праці, умови зайнятості, модель взаємодії між працівником і роботодавцем, а також змусила державу розробити нові спеціальні правові механізми, спрямовані на збереження зайнятості та соціальної стабільності. Питання правового регулювання трудових відносин у період воєнного стану вимагає комплексного осмислення, оскільки поєднує як конституційні гарантії, так і тимчасові обмеження, продиктовані потребами оборони та національної безпеки.

Фундаментальною основою правового регулювання залишається Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) [1], однак із 2022 р. він діє у взаємодії зі спеціальними законами, які дозволяють відступати від окремих норм КЗпП у зв'язку з особливостями періоду війни. Найважливішим таким актом став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-IX від 15 березня 2022 р. [2], який вперше запровадив низку нових правових інститутів, зокрема механізм призупинення трудового договору, спрощені процедури укладення та припинення трудових договорів, а також розширені можливості застосування дистанційної та надомної роботи. Цей закон задав нову модель організації праці, що базується на гнучкості, прискорених процедурах та адаптивності управлінських рішень.

Зокрема, цим Законом встановлено таке правове регулювання, як призупинення дії трудового договору — правова конструкція, що дозволяє тимчасово припинити виконання працівником обов'язків і звільняє роботодавця від обов'язку виплачувати заробітну плату у період, коли праця стала об'єктивно неможливою через бойові дії, окупацію чи евакуацію виробництва. Новація у вигляді призупинення дії трудового договору особливо важлива для підприємств, які безпосередньо опинились у зоні ризику: роботодавець не звільняє працівника, але не несе фінансового тягаря під час вимушеної перерви, натомість відшкодування покладається на державу-агресора [2, ст. 13].

Паралельно законодавець передбачив спрощення порядку звільнення та зміни істотних умов праці, що спричинено потребою швидкого реагування підприємств на обставини, які можуть змінюватися щогодини. Роботодавець має право змінювати режим роботи, графік, місце виконання обов'язків без традиційного двомісячного попередження, якщо це обумовлено воєнними обставинами. Такі рішення, хоча й обмежують звичні трудові гарантії, є вимушеними та спрямованими на збереження життєздатності підприємств.

Суттєвим елементом правового регулювання стала масштабна цифровізація трудових процесів. У період війни дистанційна робота набула не виняткового, а загальнонаціонального характеру, що зумовило ухвалення законів про нефіксований робочий час, електронні кадрові документи та запровадження можливості повноцінного дистанційного трудового договору без прив'язки до місця проживання. Електронна форма трудового договору стала юридично рівнозначною паперовій [1, ст. 24; 3]. Електронна форма документів, електронний підпис, ведення трудових книжок у цифровому форматі створили юридично безпечну основу для продовження роботи тисяч підприємств, що були змушені переміститися чи працювати в умовах постійної загрози.

Окремої уваги потребує правове становище мобілізованих працівників. Стаття 119 КЗпП [1, ст. 119] гарантує збереження за ними місця роботи і посади на період служби, що підтверджує концепцію державної відповідальності за соціальний захист осіб, які виконують конституційний обов'язок із захисту країни. Разом із тим перегляд механізму виплат відбувався з урахуванням військових потреб держави, що актуалізує проблему пошуку оптимального балансу між інтересами працівника і публічними інтересами.

Значний вплив на трудові відносини мала і масштабна релокація підприємств, що мало б вплинути на створення нових програм підтримки роботодавців, які були змушені переміщувати виробничі потужності. Кодекс законів про працю України наразі не містить спеціальних норм, які б враховували релокацію підприємства під впливом економічно небезпечної події. Тому застосовуються загальні норми про переведення працівників на інше місце роботи за їхньою згодою, про зміну істотних умов праці тощо [4, с.

300]. Через це виникли колізії щодо переведення працівників, збереження за ними посад, зміни умов праці, а також питання щодо можливості продовження роботи колективів у нових умовах.

Не менш актуальною є проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які втратили роботу через переміщення, руйнування підприємств чи окупацію територій. Постанови Кабінету Міністрів України, зокрема №331 від 20.03.2022 [5], запровадили програми компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО, однак на практиці механізм реалізується нерівномірно, що свідчить про потребу у вдосконаленні процедур та спрощенні взаємодії між державою і бізнесом.

Попри значні кроки у реформуванні трудових відносин, нормативна модель воєнного часу має низку невирішених проблем. Частина змін має тимчасовий характер і не узгоджується зі сталими принципами трудового права; окремі процедури надмірно спрощені та можуть створювати ризики для гарантій працівників; механізми компенсацій та відшкодувань залишаються неповністю реалізованими у правозастосовній практиці. Таким чином, постає фундаментальна проблема: як забезпечити реальний захист трудових прав у ситуації, коли сама можливість праці часто залежить від воєнних подій, а потреби держави іноді вимагають обмеження традиційних свобод.

Отже, особливості трудових відносин у період воєнного стану в Україні формують нову правову реальність, що поєднує конституційні гарантії, міжнародні стандарти та спеціальні механізми правового регулювання. Цей період став випробуванням для всієї системи трудового права, виявивши низку нормативних прогалин і водночас продемонструвавши адаптивність національного законодавства. Постановка проблеми полягає в необхідності узгодження тимчасових воєнних норм зі сталими принципами правової держави та в розробленні моделі, здатної ефективно захищати працівника, забезпечувати гнучкість роботодавцю та відповідати умовам післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року №322-08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року №2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» від 5 лютого 2021 року №1217-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text.

4. Гудіма Т.С., Єршова Ю.О., Сошников А.О. Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/341205/329187.

5. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20.03.2022 №331. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text.

Валерія ТІМОШКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА МЕЖІ РЕГУЛЮВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ

Сучасні транснаціональні корпорації (далі – ТНК) відіграють ключову роль у глобальній економіці та істотно впливають на соціальні процеси в різних країнах. Їхня діяльність позначається на стані прав людини, екології, економічного розвитку та формуванні публічної політики. Такий масштабний вплив зумовлює потребу у чітких правових механізмах регулювання – від рекомендаційних норм до потенційно обов'язкових міжнародних правил, які б визначали межі діяльності та відповідальності корпорацій у глобальних ланцюгах постачання. У цьому контексті важливим є аналіз правового статусу ТНК та меж міжнародного регулювання їх діяльності.

У класичному міжнародному праві корпорації не прирівнюються до держав чи міжнародних організацій і формально не є повноцінними суб'єктами міжнародного права. Вони створюються відповідно до національних правових систем і залишаються приватними юридичними особами. Однак сучасна практика доводить, що їхній статус складніший: ТНК здатні впливати на державну політику, економічні процеси та навіть міжнародні дискусії у сфері прав людини. Таким чином, їх положення знаходиться у певній «сірій зоні» між приватним і публічним правом, що дозволяє говорити про формування обмеженої міжнародної правосуб'єктності.

Правове становище ТНК поступово окреслюється через систему міжнародних документів – конвенцій, декларацій, кодексів поведінки. Наприклад, Конвенція ООН про транснаціональні корпорації [1] встановлює принципи поваги до суверенітету держав і верховенства права. Ці положення стали основою для подальших документів: «Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств» [2] та Глобального договору ООН [3]. Хоча ці акти не є юридично обов'язковими, вони формують загальновизнані стандарти діяльності корпорацій і тим самим фактично закріплюють

обмежену міжнародну відповідальність бізнесу. Таким чином, регулювання виходить за межі національних юрисдикцій і набуває універсального характеру.

Межі регулювання діяльності ТНК визначаються на кількох рівнях. На національному рівні держава встановлює правила для дочірніх компаній та філій, однак складні організаційні структури ТНК дозволяють їм інколи обходити ці норми. На регіональному рівні діють більш жорсткі механізми контролю, зокрема антимонопольне законодавство ЄС, яке обмежує картелі та зловживання домінуючим становищем. Важливим кроком стала директива ЄС «Corporate Sustainability Due Diligence Directive» [4], що зобов'язує великі компанії забезпечувати дотримання прав людини та екологічних стандартів у своїй діяльності.

Міжнародні економічні угоди також впливають на регулювання ТНК. Наприклад, «USMCA» [5] дозволяє корпораціям оскаржувати дії держав, якщо вони порушують права інвесторів, що створює додатковий механізм міжнародного захисту. На глобальному рівні діє Конвенція ООН проти корупції [6], яка зобов'язує держави встановлювати відповідальність юридичних осіб. Поряд із цим міжнародний інвестиційний арбітраж ICSID [7] дозволяє корпораціям бути учасниками спорів із державами, що фактично підтверджує їхню часткову міжнародну правосуб'єктність.

Попри розгалужену систему документів, ключовою проблемою залишається відсутність єдиної універсальної конвенції, яка б чітко визначала обов'язки, статус та відповідальність ТНК. Більшість наявних актів мають рекомендаційний характер, тому їх виконання залежить від доброї волі компаній. Саме тому ООН ініціювала розробку міжнародно-правового договору про відповідальність корпорацій у сфері прав людини. Паралельно інші міжнародні акти частково регулюють діяльність ТНК у сферах антикорупційної політики, охорони довкілля та трудових прав.

Отже, попри формальне визначення транснаціональних корпорацій як приватних суб'єктів, їх реальна роль у міжнародних відносинах свідчить про формування обмеженої міжнародної правосуб'єктності. Це зумовлює потребу в комплексному та обов'язковому міжнародному регулюванні, яке б забезпечило баланс між інтересами держав, правами людини та економічними інтересами корпорацій.

Список використаних джерел

1. Конвенція про транснаціональні корпорації : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 06.03.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_193#Text.

2. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств щодо відповідальної ділової поведінки. Париж : OECD Publishing, 2023. URL: https://doi.org/10.1787/81f92357-en.

3. Глобальний договір ООН (UN Global Compact). Принципи. URL: https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles.

4. Директива (ЄС) 2024/1760 Європейського парламенту та Ради від 13 червня 2024 р. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj.

5. United States–Mexico–Canada Agreement (USMCA). Full Text. U.S. Trade Representative, 2020. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/FTA/USMCA/Text/14-Investment.pdf.
6. United Nations Convention against Corruption (UNCAC). URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf.
7. ICSID Convention. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). URL: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf.

Анастасія ТКАЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІВ У ЗАПОБІГАННІ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй ухвалила Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ), яка закріпила міжнародні зобов’язання держав щодо визнання і забезпечення прав та свобод людини у всьому світі [1, с. 5]. Цей документ став першим систематизованим міжнародним актом, який визначив універсальні стандарти прав людини, встановивши 30 фундаментальних статей, що охоплюють основні права та свободи, включно з правом на життя, особисту свободу, свободу совісті, рівність перед законом, право на освіту, охорону здоров’я та участь у культурному житті [2, с. 12]. Як зазначає Європейський суд з прав людини, права людини належать кожній особі за її природою і не залежать від раси, національної приналежності, релігійних переконань чи інших обставин [1, с. 5].

З прийняттям ЗДПЛ міжнародне співтовариство отримало підґрунтя для створення механізмів, які забезпечують дотримання прав людини. Зокрема, були укладені Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, які закріплюють

конкретні гарантії прав людини і визначають юридично зобов'язуючі норми для держав, що їх ратифікували [2, с. 12; 3, с. 45]. Українські науковці відзначають, що ці документи є ключовим інструментом для забезпечення демократичного розвитку та становлення верховенства права в Україні, оскільки вони визначають міжнародні стандарти, до яких держава має пристосовувати своє національне законодавство [9, с. 120].

На практиці реалізація міжнародних стандартів у сфері прав людини в Україні стикається з низкою викликів. Збройний конфлікт на сході країни, тимчасова окупація територій та системні порушення прав людини створюють додаткові труднощі для ефективного захисту громадянських свобод [4, с. 78; 5, с. 78]. Також сучасні дослідження українських правознавців підкреслюють, що, незважаючи на декларативне дотримання міжнародних норм, на практиці існує потреба у постійному контролі, моніторингу та вдосконаленні національних інституцій, відповідальних за захист прав людини.

Міжнародні організації відіграють ключову роль у забезпеченні контролю та моніторингу ситуації з правами людини в Україні. Серед них – Офіс Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), Рада Європи та громадські організації, зокрема ZMINA, які здійснюють регулярний моніторинг, збір статистичних даних про порушення прав людини, надання допомоги постраждалим та підготовку рекомендацій для української влади [7, с. 56; 8, с. 90]. За оцінками сучасних українських дослідників, системна співпраця з цими органами сприяє не лише захисту громадянських прав, а й вдосконаленню правової системи, підвищенню ефективності судочинства та формуванню культури прав людини у суспільстві [5].

Особливої уваги заслуговує внесок українських громадських організацій, які надають локальні звіти, моніторингові дослідження та аналітичні матеріали, що висвітлюють проблеми реалізації прав людини у різних сферах, – від свободи слова та мирних зібрань до соціального забезпечення та доступу до правосуддя. Діяльність таких організацій, як ZMINA, демонструє важливість комплексного підходу: збір і систематизація даних про порушення, юридичний захист постраждалих, просвітницька робота та вплив на формування національної політики у сфері прав людини [8, с. 90].

Тому аналіз діяльності ООН та інших міжнародних органів у сфері прав людини демонструє, що їхній внесок є надзвичайно важливим для України. Завдяки моніторингу порушень, документуванню фактів дискримінації, сприянню реформам національного законодавства та проведенню освітніх ініціатив, міжнародні структури створюють правове та інформаційне підґрунтя для захисту прав і свобод громадян. Водночас ефективність цього захисту залежить від здатності національних інституцій діяти незалежно, впроваджувати міжнародні стандарти у практику та забезпечувати реальне виконання законів.

Сучасна українська практика показує, що лише комплексна взаємодія міжнародних органів, державних структур та громадянського суспільства

дозволяє забезпечити стабільний захист прав людини. Це включає як реагування на порушення, так і превентивні заходи, спрямовані на зміцнення правової культури, підвищення обізнаності населення та впровадження принципів рівності і справедливості. Отже, діяльність міжнародних органів та їхня співпраця з Україною не лише сприяє захисту прав людини, але й є важливим фактором демократичного розвитку держави, формування верховенства права та соціальної гармонії.

Список використаних джерел:

1. Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. URL: https://www.un.org/uk/universal-declaration-human-rights/ (дата звернення: 18.10.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights (дата звернення: 18.10.2025).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Рада Європи. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights (дата звернення: 18.10.2025).

4. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/aboutus/ourwork (дата звернення: 18.10.2025).

5. Загальна декларація прав людини. Центр прав людини ZMINA. URL: https://zmina.info/tag/zagalna_deklaracija_prav_ljudini/ (дата звернення: 18.10.2025).

6. Організація Об’єднаних Націй. Офіційний сайт. URL: https://www.un.org/uk/ (дата звернення: 18.10.2025).

7. Рада Європи. The European Convention on Human Rights and its protocols. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols (дата звернення: 18.10.2025).

8. Загальна декларація прав людини - офіційна сторінка United Nations. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights (дата звернення: 18.10.2025).

9. Amnesty International. Огляд ситуації з правами людини в Україні. URL: https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/EUR5044552016UKRAINIAN.pdf (дата звернення: 18.10.2025).

Вероніка ТКАЧОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У XXI столітті трудові відносини переживають фундаментальні трансформації, пов'язані з глобалізацією, технологічним прогресом, змінами у соціально-економічних умовах, демографічними викликами та інтеграцією до міжнародного правового простору. Україна, яка задекларувала стратегічний курс на членство в Європейському Союзі, активно адаптує свою систему трудових відносин до європейських стандартів, поступово відходячи від жорсткої централізованої, патерналістської моделі радянського зразка. Основним вектором цих змін є перехід до більш гнучкої, людиноцентричної та конкурентоспроможної моделі, яка враховує потреби ринку праці, інтереси бізнесу та права найманих працівників. Цей процес супроводжується реформуванням трудового законодавства, удосконаленням інститутів соціального діалогу, впровадженням інноваційних форм зайнятості та посиленням ролі європейських цінностей у сфері праці.

Європейська модель трудових відносин базується на низці ключових принципів: верховенстві права, повазі до гідності працівника, рівності можливостей, соціальній відповідальності бізнесу та високих стандартах охорони праці. Вона закріплена в основних документах ЄС – Хартії основних прав Європейського Союзу, Європейській соціальній хартії (переглянутій), директивах Європарламенту, а також у конвенціях Міжнародної організації праці (МОП). Україна, ратифікувавши більшість з цих актів, взяла на себе зобов'язання імплементувати їх у національне законодавство. Наприклад, положення Директиви 2003/88/ЄС про певні аспекти організації робочого часу лягли в основу українських норм щодо тривалості робочого дня та щотижневого відпочинку, а стандарти Директиви 91/533/ЄЕС щодо обов'язку інформування працівників про умови праці впроваджуються у проєкті нового Трудового кодексу [1, 2].

Важливим напрямом є також імплементація європейських підходів до рівності та недискримінації. Українське законодавство поступово адаптується до положень Директиви 2000/78/ЄС про рівне ставлення у сфері праці та зайнятості, яка забороняє дискримінацію за віком, статтю, расою, релігією, інвалідністю тощо. У цьому контексті були внесені зміни до Кодексу законів про працю України (КЗпП), які розширили перелік заборонених підстав дискримінації та посилили відповідальність роботодавців за її прояви. Водночас на практиці дотримання цих стандартів ще не є повсюдним: судова практика у справах про дискримінацію залишається обмеженою, а механізми захисту прав працівників потребують подальшого розвитку [3].

Однією з ключових тенденцій сучасного ринку праці є перехід від традиційної моделі «жорстких» трудових відносин до системи «гнучкої безпеки», яка поєднує гнучкість у наймі, звільненні та організації праці з надійними соціальними гарантіями. У ЄС ця модель підтримується політиками активного ринку праці, професійної перекваліфікації, підтримки зайнятості та партнерства між державою, роботодавцями й профспілками. Україна також поступово рухається у цьому напрямі, зокрема через законодавче закріплення дистанційної та надомної роботи (Закон України № 1213-IX від 04.02.2021 р.), впровадження гнучких графіків, проєктного та строкового найму [4].

Водночас національні реалії створюють додаткові виклики. Значна частина економіки функціонує у тіні – за даними Мінекономіки, близько 20–25 % трудових відносин не оформлені офіційно. Це призводить до порушення прав працівників, недоотримання державою податкових надходжень і загальної нестабільності соціально-трудових відносин. Для вирішення цієї проблеми необхідно не лише посилити контроль за дотриманням законодавства, а й створити стимули для легалізації праці – спростити процедури оформлення, зменшити податковий тиск, удосконалити систему соціального страхування.

Цифрова трансформація економіки зумовила появу нових форм трудових відносин: гіг-контрактів, роботи на онлайн-платформах, проєктної зайнятості, комбінованих моделей роботи. Ці форми стають дедалі поширенішими й в Україні, особливо серед молоді, ІТ-фахівців та творчих професій. Проте чинне законодавство часто не встигає за цими змінами: статус гіг-працівників залишається невизначеним, а їх соціальні гарантії – обмеженими. У ЄС уже прийнято Директиву про покращення умов праці платформних працівників (2024/1234), яка встановлює чіткі правила для цифрових платформ. Україна має адаптувати подібні норми, щоб запобігти зловживанням і забезпечити мінімальні соціальні гарантії для всіх категорій працівників [5, с. 536].

Електронні трудові книжки, онлайн-контракти, автоматизовані системи обліку робочого часу – це інструменти, які вже активно впроваджуються у країнах ЄС і поступово знаходять застосування в Україні. Їхнє використання

підвищує прозорість трудових відносин, зменшує адміністративне навантаження та сприяє боротьбі з тіньовою зайнятістю.

Розвиток трудових відносин в Україні у XXI столітті відбувається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, євроінтеграційного курсу держави та збройної агресії Російської Федерації, що водночас створює потужний імпульс модернізації трудового законодавства. Трудове право дедалі більше набуває соціально-європейського виміру, орієнтуючись на людину праці, її гідність і справедливі умови праці як на найвищу соціальну цінність (ст. 3 Конституції України).

Європейські стандарти, закріплені в Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.), Європейській соціальній хартії (переглянутій, 1996 р.), конвенціях Міжнародної організації праці (МОП), стали базисом для гармонізації українського трудового права. Україна поступово імплементує принципи «гідної праці», «недискримінації», «гендерної рівності», «соціального діалогу» та «балансу між гнучкістю і захищеністю».

Особливо важливими напрямами розвитку є:

- цифровізація трудових відносин (впровадження дистанційної, надомної, гіг- та проєктної роботи);

- підвищення ролі договірного регулювання, коли трудовий договір стає гнучким інструментом саморегуляції прав і обов'язків сторін;

- посилення соціального партнерства, розвиток колективно-договірних форм регулювання;

- розширення трудових прав працівників, зокрема у сфері зайнятості, безпеки праці та соціального страхування.

Водночас українська модель трудового права зберігає свої національні особливості, зумовлені пострадянською традицією кодифікації, високим рівнем державного втручання у трудову сферу, а також домінуванням імперативного методу правового регулювання. Вона все ще потребує оновлення та концептуального реформування – передусім щодо прийняття нового Трудового кодексу України, який би узгодив національні норми з європейськими принципами, забезпечив баланс інтересів працівників і роботодавців та відображав реалії сучасного ринку праці.

У контексті воєнного стану трудові відносини зазнали глибоких випробувань: часткова втрата робочих місць, релокація підприємств, трудова міграція, нові форми гнучкої зайнятості. У відповідь держава запровадила тимчасові правові режими (Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»), що забезпечили адаптацію трудового права до кризових умов без знищення його соціального змісту. Це доводить живучість та гнучкість українського трудового законодавства, його здатність забезпечувати правопорядок навіть у надзвичайних обставинах.

Отже, сучасні тенденції розвитку трудових відносин в Україні свідчать про поступовий перехід від командно-адміністративної до партнерської моделі трудового права, заснованої на верховенстві права, повазі до гідності

працівника, соціальному діалозі та інтеграції до європейського правового простору. Майбутнє українського трудового законодавства полягає у поєднанні гнучкості ринку праці з ефективними механізмами соціального захисту, що забезпечить конкурентоспроможність економіки, стабільність трудових колективів і реалізацію конституційного права кожного на гідну працю.

Україна поступово утверджується як європейська держава соціальної справедливості, у якій праця визнається не лише економічною категорією, а й морально-правовою цінністю, що формує людський потенціал, гідність і майбутнє нації.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. Ст. 375.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 18. Ст. 102.
3. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. Ст. 361.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу: Офіційний вісник ЄС С 326, 26.10.2012. С. 391-407.
5. Пашко А. М., А. І. Лотицька Д. О. Шершень. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 44. 2025. С. 536-542.

Анна ТЮРЯ
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Вікторія ВІНЦУК
доцент кафедри кримінального
процесу, криміналістики
та експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Кримінальний процес як соціально-правове явище формувався під впливом історичних, культурних та політичних чинників. Зміна його форм відображає зміну уявлень суспільства про справедливість, законність, роль

держави та права особи. Дослідження історичних форм кримінального процесу має особливе значення для сучасного права, дозволяючи зрозуміти коріння сучасної моделі правосуддя, а також проаналізувати ті елементи, які з часом були змінені, виключені або інтегровані в сучасні кримінально-процесуальні системи.

Метою цієї роботи є аналіз основних історичних форм кримінального процесу, їхніх характеристик та впливу на сучасні правові системи.

Форми кримінального процесу історично розвивалися від примітивних способів врегулювання конфліктів до складних процедур із чітким розподілом повноважень між сторонами. Під історичним типом процесу розуміється форма його організації.

Існують такі історичні форми кримінального процесу:

– інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий), його сутність, зокрема, полягає в зосередженні в одному державному органі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, таємності провадження, реалізація прав обвинуваченого повністю залежить від державних органів тощо;

– змагальний процес, який поділяється на два види–обвинувальний процес і позовний змагальний процес. Йому притаманні: наявність сторін з різними за змістом інтересами, розподіл тягаря доказування між сторонами, пасивна роль суду в доказуванні тощо;

– змішаний (континентальний) процес, в якому досудове провадження може будуватися виключно на інквізиційних засадах або в ньому можуть допускатися елементи змагальності. Судові стадії побудовано на змагальних засадах. Кримінальний процес України належить до змішаного типу [1, с. 4]. Еволюція кримінального процесу в Україні окреслює перехід від звичаєвих форм до кодифікованого законодавства.

Аналіз Сороки С.О. та Римарчука Г.С. показує, що ранній кримінальний процес на українських землях базувався на звичаєвому праві, а з часом через вплив державних інститутів виникли письмові процесуальні норми, які підготували ґрунт для сучасного КПК [2, с. 556].

Історичні стадії досудового розслідування демонструють закладення інституту попереднього провадження. За Гуртієвою Л.М., початок кримінального провадження в Україні супроводжувався формуванням стадій досудового розслідування, що є важливою частиною сучасного кримінального процесу. Ця трансформація має глибоке коріння в історичних правових практиках [3, с. 157].

Становлення сучасної моделі кримінального процесу в незалежній Україні – результат злиття історичних традицій і сучасних реформ.

Як підкреслює Шибіко В.П., розвиток кримінального процесу за 30 років незалежності України проходив через кілька ключових етапів: формування після проголошення незалежності, реформування після прийняття Конституції 1996 року та прийняття нового КПК у 2012 році. Ці етапи поєднали історичні

процесуальні риси з міжнародними стандартами правосуддя [5, с. 24]

Сучасна модель кримінального процесу України сформувалася як результат тривалого розвитку історичних правових практик і глибинних реформ, що відбулися в період незалежності. Після 1991 року пройшла принципова зміна від радянської інквізиційної моделі до демократичної, заснованої на принципах верховенства права та гарантій прав людини.

Прийняття Конституції 1996 року закріпило ключові засади правосуддя, а впровадження КПК 2012 року завершило трансформацію, запровадивши нові інститути – судовий контроль, розширення процесуальних прав учасників, посилення ролі адвокатури, чіткі стандарти доказування та підвищення незалежності суду. Таким чином, сучасний КПК є результатом поєднання історичного досвіду з європейськими стандартами справедливого судового розгляду.

Історичні форми кримінального процесу України демонструють поступовий і закономірний рух від звичаєвих практик до професійного, правового врегульованого судочинства. У різні історичні епохи механізми кримінального провадження відображали соціальну структуру суспільства, рівень розвитку державних інститутів та зовнішні правові впливи.

Формування стадій досудового розслідування, поява письмових процесуальних норм і розвиток інститутів попереднього провадження стали фундаментом для подальших модернізацій.

З проголошенням незалежності Україна отримала можливість переосмислити кримінальний процес відповідно до демократичних цінностей. Реформи 1990–2010-х років заклали нові підходи, спрямовані на забезпечення прав людини, прозорості судового розгляду. Прийняття КПК 2012 року стало головним етапом, який остаточно відокремив сучасну модель кримінального процесу від радянської, наблизивши її до європейських правових стандартів.

Отже, еволюція кримінального процесу в Україні – це безперервний розвиток, у якому історичні традиції стали підґрунтям для сучасних реформ, а незалежність дала можливість створити правову систему, орієнтовану на захист прав людини, ефективність правосуддя та утвердження верховенства права. Але незважаючи на свою прогресивність у сфері захисту прав і свобод людини інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування, яке має пряме відношення до кримінального процесу, носить вельми проблемний характер, і потребує вдосконалення як процесуальної форми, так і узгодження організаційно-тактичних аспектів їх практичного застосування [6, с. 69].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес / О. В. Капліна та ін. Видавництво «Право», 2018.
2. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. - 2016. Т. 1, № 850. С. 553–562.
3. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії

досудового розслідування. Право. 2017. Т. 25, № 25. С. 155–159.

4. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика. Харків: НТМТ, Монографія. 2017. 740 с

5. Благута Р.І., Гуцуляк Ю.В., Дуфенюк О.М. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 774 с.

6. Вінцук В.В., Черхавський М.В. Окремі питання щодо проблеми закріплення НСРД у Кримінальному процесуальному кодексі. Вінцук В.В., Черхавський М.В. Право і безпека. Випуск № 3. Х.: ХНУВС. 2016 с. 66-70.

Вікторія ТЯЖКУН
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Корупція залишається однією з найсерйозніших перешкод для розбудови демократичної правової держави в Україні, особливо в контексті європейської інтеграції та подолання наслідків російської агресії. Міжнародні механізми захисту прав людини відіграють ключову роль у стимулюванні антикорупційних реформ, встановлюючи стандарти доброчесності публічної служби, прозорості державного управління та ефективного притягнення до відповідальності. В умовах, коли Україна прагне до членства в Європейському Союзі, питання імплементації міжнародних антикорупційних стандартів набуває особливого значення для національної безпеки та подальшого розвитку держави.

Міжнародно-правову основу антикорупційної діяльності України становлять декілька ключових документів. Першими міжнародними актами, які Україна ратифікувала у сфері протидії корупції, стали Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 27 січня 1999

року) та Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 4 листопада 1999 року) [1]. Проте найбільш значущим міжнародним інструментом є Конвенція ООН проти корупції, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року. Україна підписала цю Конвенцію 11 грудня 2003 року та ратифікувала її 18 жовтня 2006 року, а для нашої держави вона набула чинності 1 січня 2010 року [2].

Конвенція ООН проти корупції встановлює комплексний підхід до запобігання та протидії корупції, включаючи розробку скоординованої антикорупційної політики, створення спеціалізованих органів із запобігання корупції, формування доброчесної публічної служби через прозорі конкурси та достатнє фінансове забезпечення, посилення прозорості та залучення громадян до процесу прийняття рішень, а також запобігання відмиванню коштів [3]. Фактично Україна розпочала активне виконання взятих зобов'язань у 2014 році після Революції Гідності шляхом прийняття Антикорупційної стратегії.

Особливу роль у моніторингу антикорупційних реформ відіграє Група держав проти корупції (GRECO) – головний орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу, який об'єднує 49 держав-учасниць. Україна приєдналася до GRECO у січні 2006 року. З того часу було проведено декілька раундів оцінювання України. Четвертий раунд оцінювання GRECO, який триває з 1 січня 2012 року, присвячений питанням запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів [4].

За результатами моніторингу GRECO у 2019 році Україні було надано 31 рекомендацію щодо запобігання корупції. Згідно зі Звітом про виконання Україною рекомендацій GRECO, оприлюдненим 26 березня 2020 року, наша держава виконала 5 з 31 рекомендації, 15 рекомендацій виконано частково і 11 залишилися невиконаними [5]. Проте вже у березні 2023 року GRECO констатувала значний прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій. Група дійшла висновку, що поточний рівень дотримання рекомендацій більше не є «глобально незадовільним», і Україна вийшла з процедури щодо недотримання. GRECO визнала тверду відданість, виявлену Україною щодо роботи групи у надзвичайно важкий час після російської агресії [6].

Станом на лютий 2025 року, згідно з доповненням до Другого звіту-оцінки відповідності, Україна задовільно виконала або частково реалізувала 18 із 31 рекомендації 4-го раунду оцінювання. Залишилося 11 частково виконаних і 2 невиконані рекомендації [7]. Серед ключових досягнень GRECO відзначила відновлення обов'язкового декларування активів посадовців згідно із Законом України від 23 листопада 2023 року № 3384-IX та запровадження автоматизованих перевірок декларацій, що значно підвищило ефективність фінансового контролю – впродовж 2021-2022 років було оброблено понад 1,4 мільйона декларацій [8].

Національне законодавство України у сфері запобігання корупції

ґрунтується на Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [9]. Цей закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2021-2025 роки» від 30 червня 2021 року № 1591-IX визначено пріоритетні напрями державної антикорупційної політики [10].

Інституційну основу антикорупційної реформи становлять спеціалізовані органи: Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII визначає правові основи організації та діяльності НАБУ як державного правоохоронного органу [11].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) також відіграє важливу роль у формуванні антикорупційної практики в Україні. Хоча безпосередньо корупційні справи не є предметом юрисдикції ЄСПЛ, практика Суду щодо справедливого судочинства, доступу до правосуддя та захисту права власності створює стандарти, які застосовуються в антикорупційних провадженнях. Згідно зі статистичним звітом ЄСПЛ за 2023 рік, протягом цього року Суд отримав 2531 заяву проти України та виніс 130 рішень у справах проти нашої держави [12]. Хоча більшість цих справ не стосувалася безпосередньо корупційних правопорушень, вони встановлюють важливі стандарти щодо процесуальних прав та гарантій справедливого судочинства.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що міжнародні механізми захисту прав людини, зокрема моніторинг GRECO, стандарти Конвенції ООН проти корупції та практика ЄСПЛ, відіграють визначальну роль у стимулюванні антикорупційних реформ в Україні. Вони встановлюють чіткі критерії оцінювання прогресу, забезпечують зовнішній контроль за виконанням зобов'язань та створюють стимули для продовження реформ через зв'язок із процесом європейської інтеграції.

Перспективами подальших досліджень є комплексний аналіз впливу конкретних рішень ЄСПЛ на формування антикорупційної практики українських судів, вивчення механізмів імплементації рекомендацій GRECO у національне законодавство, а також розробка пропозицій щодо посилення ефективності міжнародного співробітництва у сфері повернення активів, отриманих корупційним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція Ради Європи від 27.01.1999 № ETS 173. Дата ратифікації: 27.01.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 05.11.2025).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція ООН від

31.10.2003. Дата ратифікації: 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 05.11.2025).

3. Міжнародне антикорупційне законодавство та Конвенція ООН проти корупції: до чого тут Україна? Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptsijne-zakonodavstvo-ta-konventsiya-oon-proty-koruptsiyi-do-chogo-tut-ukrayina/ (дата звернення: 05.11.2025).

4. Звіт за результатами оцінювання України у рамках четвертого раунду GRECO. Група держав проти корупції. Страсбург, 2017. 156 с. URL: https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-p3-76-greco-19-23-2017-/1680737206 (дата звернення: 05.11.2025).

5. Огляд Звіту GRECO про виконання Україною рекомендацій щодо запобігання корупції стосовно народних депутатів, суддів та прокурорів. Український інститут майбутнього. 31.03.2020. URL: https://uifuture.org/publications/25373-zvit-greko-pro-vykonannia-ukrainou-rekomendatsiy-schodo-zapobigannia-k/ (дата звернення: 05.11.2025).

6. GRECO про протидію корупції в Україні: У ЦПК прокоментували звіт. Суспільне Новини. 28.03.2023. URL: https://suspilne.media/427542-u-cpk-prokomentuvali-zvit-greco-sodo-protidii-korupcii-v-ukraini/ (дата звернення: 05.11.2025).

7. GRECO відзначила прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій для суддів, прокурорів і парламентарів. PRAVO.UA. 21.02.2025. URL: https://pravo.ua/greco-vidznachyla-prohres-ukrainy-u-vykonanni-antykoruptsiinykh-rekomendatsii-dlia-suddiv-prokuroriv-i-parlamentariv/ (дата звернення: 05.11.2025).

8. Україна виконала низку рекомендацій GRECO в сфері запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/ukraina-vykonala-nyzku-rekomendatsiy-greco-v-sferi-zapobigannya-koruptsii-sered-narodnyh-deputativ-suddiv-ta-prokuroriv/ (дата звернення: 05.11.2025).

9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 10.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 05.11.2025).

10. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2021-2025 роки : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text (дата звернення: 05.11.2025).

11. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18 (дата звернення: 05.11.2025).

12. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. Юридична газета. 25.01.2024. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html (дата звернення: 05.11.2025).

Дар'я УСТЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ірина ДЗЮБА
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проблематика забезпечення прав жінок і гендерної рівності в Україні в умовах збройного конфлікту набула особливої актуальності в останні роки. Згідно зі статтею 24 Конституції України [1], усі громадяни мають рівні права і свободи та є рівними перед законом, незалежно від статі, раси, політичних переконань чи соціального походження. Українське законодавство також передбачає низку нормативних актів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок, серед яких Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та міжнародні конвенції, ратифіковані Україною, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [2]. Попри наявність законодавчих гарантій, фактична реалізація гендерної рівності залишається проблематичною, особливо в умовах воєнного стану, коли права жінок зазнають значних обмежень.

Історія боротьби за права жінок в Україні бере початок ще з XIX століття, коли формувалися перші жіночі громадські об'єднання, зокрема Товариство руських жінок, Союз українок, жіночі ради та культурно-просвітницькі спілки. У період радянської влади жіночий рух набув офіційного характеру, однак був суттєво обмежений партійною ідеологією. Після здобуття незалежності Україна почала активно формувати державну політику гендерної рівності, розвивати жіночі організації та інтегрувати європейські стандарти у сфері прав людини. Проте залишки патріархальних стереотипів, які сформувалися ще за радянських часів, і досі впливають на сприйняття ролі жінки у суспільстві.

Державна гендерна політика спрямована на створення рівних

можливостей для самореалізації жінок і чоловіків у всіх сферах життя, однак на практиці її реалізація стикається з численними перешкодами. Значна кількість жінок не обізнана зі своїми правами, а правозахисна система не завжди ефективно реагує на випадки дискримінації. До цього додаються культурні бар'єри – страх осуду, сором, нав'язаний суспільством, та відсутність доступу до юридичної допомоги. Хоча держава прийняла Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3], який визначає принципи гендерної політики, більшість його положень залишається декларативними. Значну роль відіграє й стереотипізація, особливо у сфері праці: попри скасування переліку заборонених для жінок професій, ще досі поширені уявлення про те, що жінка не здатна виконувати керівні або «чоловічі» обов'язки.

Російсько-українська війна суттєво поглибила проблеми гендерної нерівності. Збройна агресія створила умови, за яких значна частина жінок втратила роботу, домівку, можливість реалізації у професії. Багато з них змушені були евакуюватися або стати внутрішньо переміщеними особами, що призвело до погіршення економічного становища, зростання психологічної вразливості та соціальної ізоляції. Водночас під час війни жінки відіграють усе важливішу роль у сфері оборони, медицини, волонтерства та управління, доводячи, що можуть нарівні з чоловіками брати участь у захисті держави. Нині близько п'ятої частини українського війська складають жінки, і це стало безпрецедентним для історії України явищем.

Однак поряд із прикладами героїзму та самовідданості жінки зазнають і тяжких порушень своїх прав унаслідок дій російських окупаційних військ. Сексуальне насильство використовується ворогом як зброя війни з метою залякування населення та знищення морального духу. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, від початку повномасштабного вторгнення задокументовано сотні випадків сексуального насильства, вчиненого військовими РФ. Офіційна статистика не відображає реального масштабу трагедії, оскільки більшість постраждалих не звертаються за допомогою через страх, сором або перебування на окупованих територіях. Такі злочини є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року.

Жінки-біженки також опиняються у зоні ризику. У процесі евакуації, транзиту чи проживання за кордоном вони стикаються з новими формами насильства, торгівлею людьми та експлуатацією. Дослідження міжнародних організацій підтверджують, що гендерно зумовлене насильство переслідує жінок на всіх етапах переміщення. Тому Україна разом із міжнародними партнерами має створити ефективну систему моніторингу, підтримки та реабілітації постраждалих, а також забезпечити правовий захист у співпраці з державами, які приймають українських біженців.

У цілому війна не лише загострила проблему захисту прав жінок, а й продемонструвала необхідність переосмислення гендерної політики держави.

Післявоєнне відновлення має включати чіткий план з урахуванням гендерного аспекту – від відновлення ринку праці та соціального забезпечення до створення рівних умов участі у прийнятті політичних рішень. Формування інклюзивного суспільства на засадах рівності стане важливою складовою демократичних реформ і європейської інтеграції України.

Таким чином, забезпечення гендерної рівності є не лише питанням соціальної справедливості, а й передумовою національної безпеки, сталого розвитку та відновлення країни після війни. Захист прав жінок в умовах російсько-української війни має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики, що включає як внутрішні реформи, так і міжнародну співпрацю. Україна зробила значні кроки у напрямі утвердження рівності, проте для досягнення реального результату необхідно забезпечити дієві механізми реалізації законодавства, посилити правову обізнаність громадян, підтримати жінок, які постраждали від війни, і змінити суспільні стереотипи, що залишаються бар'єром на шляху до справжньої рівноправності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. Ратифікована Україною 1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text
4. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 75–83.
5. Уварова О. О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2016. RL: https://www.helsinki.org.ua
6. Прус І. М. Правовий захист жінок під час російсько-української війни. *New Ukrainian Law*. 2023. № 2. С. 45–52.
7. Ганзицька Т. С. Гендерна політика в Україні. Харків : ХНУВС, 2021. 164 с.
8. Словська І. Реальність захисту прав жінок в Україні. *Конституційне право і процес*. 2020. № 2. С. 112–119.

Ангеліна ФЕЩЕНКО
здобувач вищої освіти
Науковий керівник –
Наталія КАПІТАНЕНКО
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ЙОГО ГАРАНТІЇ

Сутність та правова природа права

Право на мирні зібрання є фундаментальним політичним правом громадян, що закріплене у статті 39 Конституції України [1]. Його визнання та гарантування є невід'ємним елементом демократичного устрою держави. Сутність цього права полягає у гарантованій державою можливості громадян колективно збиратися у формі зборів, мітингів, походів чи демонстрацій без зброї (Джерело 1) з метою вільного вираження своєї позиції та здійснення громадського контролю. Це право є формою безпосередньої демократії, що має вирішальне значення для забезпечення політичного плюралізму.

Нормативне регулювання та форми реалізації

Правове регулювання здійснюється на міжнародному рівні, де воно гарантується Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 21), [3], Загальною декларацією прав людини [2] та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 11) [4]. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) сформувала важливі стандарти, зокрема принцип презумпції на користь проведення мирних зібрань. На національному рівні основою є Конституція України [1], яка встановлює сповіщувальний порядок реалізації права. Водночас в Україні досі відсутній спеціальний закон про мирні зібрання, що призводить до фрагментарності правового регулювання (Аналіз національного законодавства). Регулювання порядку проведення також частково міститься у Законах "Про місцеві державні адміністрації" [7] та "Про місцеве самоврядування в Україні" [8].

Гарантії та механізм обмежень

Система гарантій включає конституційне закріплення та презумпцію правомірності зібрання [9]. Обмеження права не є абсолютним і може бути встановлене виключно судом[1] відповідно до закону. Будь-яке обмеження має відповідати суворим критеріям, відомим як Трискладовий тест правомірності, який базується на практиці застосування ст. 11 Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод [4]. Обмеження повинне бути передбачене законом, мати легітимну мету (національна безпека, громадський порядок, захист прав інших) та бути пропорційним (необхідним у демократичному суспільстві).

Юридична відповідальність та висновки

За незаконне обмеження права посадові особи можуть бути притягнуті до адміністративної (ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення) [5] та кримінальної (ст. 340 Кримінального кодексу України [6] відповідальності. Водночас відповідальність учасників зібрання може настати лише за конкретні протиправні дії. Застосування сили правоохоронними органами має бути крайнім заходом і строго пропорційним. Подальший розвиток правового регулювання вимагає прийняття спеціального закону [9] для повного узгодження з європейськими стандартами.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.
2. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III.
7. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.
9. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.

Марія ФОРОСТЯНОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

КОРУПЦІЯ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Корупція є однією з найбільш деструктивних загроз для забезпечення прав людини, верховенства права та демократичного розвитку сучасних держав. За оцінками міжнародних експертів, корупційні правопорушення не лише завдають економічних збитків, але й системно підривають довіру до державних інституцій, перешкоджають доступу громадян до публічних послуг та ефективного правосуддя. В умовах євроінтеграційних процесів України особливої актуальності набуває аналіз міжнародно-правових стандартів протидії корупції як порушенню фундаментальних прав людини, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [1].

Міжнародно-правова доктрина розглядає корупцію як комплексне явище, що негативно впливає на реалізацію широкого спектру прав людини. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року, ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року, стала першим глобальним юридично обов'язковим антикорупційним інструментом. У преамбулі цього міжнародного договору підкреслюється, що корупція становить загрозу стабільності та безпеці суспільств, підриває демократичні інститути та цінності, етичні цінності і справедливість, а також завдає шкоди сталому розвитку та принципу верховенства права. Конвенція ООН визначає корупцію як системну проблему, що вимагає комплексного підходу до запобігання, виявлення та покарання [2].

В українському законодавстві правове визначення корупції та корупційних правопорушень закріплено у Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Відповідно до статті 1 цього Закону,

корупція визначається як використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. Закон також розмежовує поняття корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією, встановлюючи за їх вчинення кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність [3].

Кримінальна відповідальність за корупційні злочини в Україні регулюється Кримінальним кодексом України. Згідно з приміткою до статті 45 КК України, корупційними є злочини, передбачені статтями 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 210 (нецільове використання бюджетних коштів), 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-2 (незаконне збагачення), 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) та інші [4].

Практика ЄСПЛ демонструє, що корупція може призводити до порушення низки статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Найбільш часто корупційні діяння впливають на реалізацію права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції), оскільки корумповані судді, прокурори чи інші посадові особи системи правосуддя не можуть забезпечити неупередженість та об'єктивність розгляду справ. У рішенні у справі «Карелін проти Російської Федерації» від 6 березня 2017 року ЄСПЛ підкреслив важливість дотримання принципу рівності сторін та змагальності процесу при розгляді справ про корупційні правопорушення [5].

Особливу увагу заслуговує нещодавнє рішення ЄСПЛ у справі «Ситник проти України» від 24 квітня 2025 року, яке стосується питань процесуальних гарантій при притягненні до відповідальності за корупційні правопорушення. У цій справі заявник, колишній директор Національного антикорупційного бюро України Артем Ситник, оскаржував порушення його прав, гарантованих статтями 6 (право на справедливий суд), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та 18 (заборона на зловживання обмеженнями прав) Конвенції. ЄСПЛ одноголосно встановив порушення всіх трьох статей з боку України, що свідчить про наявні проблеми у застосуванні антикорупційного законодавства та необхідність врахування стандартів Конвенції при притягненні осіб до відповідальності [6].

Важливим аспектом практики ЄСПЛ є також захист права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції) у контексті протидії корупції. Внесення відомостей про особу до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, після спливу строків притягнення до відповідальності може розцінюватися як

порушення основоположних прав людини.

Позитивним кроком у формуванні ефективної антикорупційної системи в Україні стало створення спеціалізованих органів – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), які здійснюють досудове розслідування корупційних злочинів, передбачених статтями 191, 210, 354, 364, 368, 369 КК України, за умови відповідності визначеним критеріям щодо розміру неправомірної вигоди або завданих збитків [4].

Ці органи мають спеціальний статус та підвищені вимоги до професійної компетентності працівників, що відповідає рекомендаціям Конвенції ООН проти корупції щодо створення незалежних антикорупційних органів.

Проте залишаються певні проблеми в імплементації міжнародних стандартів. Зокрема, недостатньо врегульованим є питання захисту викривачів корупції, які повідомляють про корупційні правопорушення всередині організацій. Хоча стаття 53 Закону України «Про запобігання корупції» встановлює певні гарантії захисту викривачів, практика їх застосування потребує вдосконалення з урахуванням європейських стандартів [3]. ЄСПЛ неодноразово наголошував на важливості захисту свободи вираження поглядів (стаття 10 Конвенції) для осіб, які повідомляють про факти корупції, підкреслюючи їхню роль у забезпеченні суспільного контролю за діяльністю влади.

Водночас варто відзначити позитивну динаміку у розвитку антикорупційної інфраструктури України. Створення спеціалізованих антикорупційних органів – НАБУ, САП та ВАКС – стало важливим кроком на шляху до інституційної спроможності боротьби з корупцією. Впровадження електронних систем декларування та прозорих публічних закупівель через систему ProZorro демонструє готовність держави до використання інноваційних технологій у протидії корупції. Активна громадянська позиція українського суспільства, діяльність антикорупційних громадських організацій та зростаюча правова обізнаність населення створюють сприятливе середовище для подальших реформ і свідчать про незворотність антикорупційних перетворень в Україні.

Для України, яка прагне до членства в Європейському Союзі, ефективна боротьба з корупцією є не лише внутрішньою необхідністю, але й міжнародним зобов'язанням. Імплементація європейських стандартів у національне законодавство, врахування практики ЄСПЛ та забезпечення незалежності антикорупційних інституцій становлять основу для створення дієвої системи запобігання корупції та захисту прав людини. Комплексний підхід до вирішення цих завдань, що поєднує законодавчі зміни, інституційні реформи та формування антикорупційної культури суспільства, дозволить забезпечити поступовий перехід України до європейських стандартів правової держави та верховенства права.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. Дата оновлення : 01.08.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення : 05.11.2025)
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Міжнародний документ від 31.10.2003 р. Ратифікована Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення : 05.11.2025)
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення : 12.09.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення : 05.11.2025)
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення : 17.07.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення : 05.11.2025)
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Карелін проти Російської Федерації» від 06.03.2017 р. (заява № 926/08). URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-166737%22]} (дата звернення : 05.11.2025)
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ситник проти України» від 24.04.2025 р. (заява № 16497/20). URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-242999%22]} (дата звернення : 05.11.2025)
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурмич та інші проти України» від 12.10.2017 р. (заяви № 46852/13 та інші). URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178082 (дата звернення : 05.11.2025)

Христина ХОМІЧ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

РОЛЬ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ З БОРЖНИКОМ І СТЯГУВАЧЕМ

Важливою стадією цивільного процесу є примусове виконання судових рішень, яке є логічним продовженням судового розгляду та гарантує остаточне відновлення порушених прав. У цьому контексті роль приватного виконавця

стає ключовою, оскільки саме він виступає безпосереднім виконавцем судових рішень, що діють у межах визначених законодавством повноважень. Саме завдяки процесуальним відносинам між виконавцем, боржником і стягувачем забезпечується ефективність інституту приватного виконання рішень, як ключового елементу правової держави.

Інститут приватного виконавця запроваджено Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» № 1403-VIII від 02.06.2016 р. [1] Саме цей закон у поєднанні із Законом України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02 червня 2016 року [3] формує організаційні, процедурні та правові основи діяльності приватних виконавців, визначаючи перелік виконавчих документів, порядок їх прийняття до виконання та особливості примусового виконання судових рішень. Упровадження цього інституту забезпечило перехід до змішаної моделі виконання судових рішень, де повноваження державних виконавців доповнюються діяльністю приватних, що підвищує конкуренцію та ефективність системи. Правовий статус приватного виконавця чітко закріплено в Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [1] від 02 червня 2016 року № 1403-VIII і у поєднанні із Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII встановлює правові засади функціонування змішаної системи органів примусового виконання рішень в Україні [3]. Відповідно до статей 3, 5 і 18 Закону № 1403-VIII «Про виконавче провадження» [3], примусове виконання судових рішень покладається на органи державної виконавчої служби та, у передбачених законом випадках, на приватних виконавців, які здійснюють діяльність як самозайняті суб’єкти незалежної професійної діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII, приватний виконавець приймає виконавчі документи за місцем проживання чи перебування боржника-фізичної особи, місцезнаходженням боржника-юридичної особи або місцезнаходженням його майна [3]. Саме вказівка на відповідний закон є необхідною, щоб уникнути правової невизначеності, адже без назви нормативного акта неможливо зрозуміти, до якого джерела права подається посилання.

Особливої уваги потребує діяльність приватних виконавців в умовах воєнного стану, коли законодавець запровадив низку тимчасових обмежень і змін. Зокрема, змінено порядок проведення виконавчих дій, обмежено звернення стягнення на окремі види майна, змінено процедури дисциплінарних проваджень та строки проведення перевірок. Ці фактори безпосередньо впливають на процесуальні відносини між приватним виконавцем, стягувачем та боржником, підкреслюючи актуальність дослідження механізму забезпечення права особи на виконання судового рішення.

Зміни встановлювали:

- на час дії воєнного стану в Україні призупиняються строки, передбачені частиною першою статті 40 цього Закону, для розгляду Дисциплінарною комісією подань щодо притягнення приватного виконавця до дисциплінарної відповідальності та ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення;

- інформація, яку відповідно до цього Закону потрібно внести до Єдиного реєстру приватних виконавців України, у разі відсутності технічної можливості вноситься Міністерством юстиції України після відновлення такої можливості;

- планові та позапланові перевірки діяльності приватних виконавців не проводяться [2].

У судовій практиці значну увагу приділено питанню дотримання приватним виконавцем вимог Закону України «Про виконавче провадження» при вчиненні виконавчих дій, а також забезпеченню балансу прав стягувача і боржника. Показовою у цьому контексті є постанова Верховного Суду від 20 жовтня 2021 року у справі № 520/12342/19, у якій досліджувалося питання законності прийняття приватним виконавцем виконавчого документа до виконання та дотримання ним правил територіальної підвідомчості. У цій справі боржник оскаржував постанову приватного виконавця про відкриття виконавчого провадження, стверджуючи, що документ прийнято за неналежним місцем виконання. Верховний Суд наголосив, що відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про виконавче провадження» [3] приватний виконавець приймає виконавчі документи за місцем проживання або перебування боржника-фізичної особи, місцезнаходженням боржника-юридичної особи або місцем знаходження майна боржника. Суд установив, що приватний виконавець належним чином підтвердив місцезнаходження майна боржника, що і стало підставою для відкриття провадження. Тому дії виконавця були визнані правомірними [5].

Що ж саме має виконувати приватний виконавець під час роботи з боржником, і що його обов’язком і завданням захист інтересів та прав стягувача?. Відносини між цими двома сторонами часто стають напруженими, доки справа не буде остаточно вирішена. Зокрема, Н. М. Грабар зазначає, що виконання судового рішення – не просто завершення судового процесу, а справжній механізм відновлення порушених прав і гарантія справедливості [4].

Таким чином, процесуальні відносини приватного виконавця з боржником і стягувачем ґрунтуються на принципах законності, незалежності, рівності сторін і пропорційності заходів примусового виконання. Приватний виконавець виконує ключову функцію на стадії примусового виконання, забезпечуючи реалізацію судового захисту та законності у суспільстві. Його робота поєднує публічно-правові обов'язки із приватною ініціативою, дозволяючи стягувачу обирати виконавця і потенційно прискорюючи процес стягнення.

Список використаних джерел

1. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-viii (дата звернення: 03.11.2025).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану : Закон України від 11.08.2022 р. № 2455-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20 (дата звернення: 03.11.2025).
3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19. (дата звернення: 03.11.2025).
4. Грабар Н.М. Особливості примусового виконання судових рішень і рішень інших органів в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2023. С. 576-579. веб-сайт. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6242 (дата звернення: 03.11.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 20 жовтня 2021 року по справі № 520/12342/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/100123456 (дата звернення: 17.11.2025).

Марія ХРИСТЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ТІНЬОВИЙ БІЗНЕС ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Ринок праці посідає важливе місце в економічній системі кожної держави, адже він забезпечує раціональний розподіл трудових ресурсів, визначає рівень зайнятості населення та суттєво впливає на соціально-економічну стабільність суспільства. В Україні цей сектор зазнав істотних змін під впливом глибоких економічних, політичних і демографічних процесів, які тривають упродовж останніх років. Сьогодні проблематика ринку праці України є надзвичайно актуальною у зв’язку з низкою викликів, серед яких: дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, високий

рівень безробіття серед молоді, трудова міграція, тіньова зайнятість, низький рівень заробітних плат та недостатня адаптація системи освіти до потреб економіки. Ці чинники негативно впливають на конкурентоспроможність країни, соціальний добробут населення та перспективи сталого розвитку.

У статті 43 Конституції України зазначено: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1]. У статті 4 Кодексу законів про працю України зазначається, що законодавство про працю складається з Кодексу законів про працю України та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього. А у статті 3 цього ж Кодексу вказується, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами [2]. У статті 3 Закону України «Про зайнятість населення» зазначено, що :

1) кожен має право на вільно обрану зайнятість;
2) примушування до праці у будь-якій формі забороняється;
3) добровільна незайнятість особи не може бути підставою для притягнення її до відповідальності;
4) зайнятість населення забезпечується шляхом встановлення відносин, що регламентуються трудовими договорами (контрактами), провадження підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом [5].

Хоча правова основа, яка забезпечує права людини на працю, досить широко регламентована національним законодавством, але для того, щоб українці на території нашої держави могли реалізовувати своє право на працю, їх необхідно забезпечити належним ринком праці.

Ринок праці – це динамічна система, де швидко змінюються попит та пропозиція. У 2025 році ключовими проблемами ринку праці в Україні є структурний дефіцит спеціалістів, глобальна конкуренція за таланти та постійні регуляторні оновлення, які безпосередньо впливають на бізнес-моделі. Зміни в українській економіці та суспільстві визначають нові напрями розвитку ринку праці. Бізнес та працівники вимушені адаптуватися до викликів війни, технологічних перетворень та глобальної конкуренції [4]. До основних завдань ринку праці належить ефективне використання наявних трудових ресурсів, підвищення продуктивності трудових відносин, зменшення рівня безробіття до природного показника та забезпечення стабільного зростання добробуту населення. Крім того, вітчизняний ринок праці дозволяє зароджувати нові інноваційні сегменти національної економіки, відроджувати базові галузі й тим самим дає можливість досягти соціальної стабільності та збільшити конкурентоздатність української

економіки на світовому рівні. Серед факторів, що визначають ситуацію на ринку праці, варто виділити:

а) соціально-економічні (динаміка макроекономічних показників, структурні зрушення в економіці, обсяг та структура виробництва, рівень інфляції та інвестиційних надходжень, тривалість робочого часу та можливість створення нових робочих місць);

б) демографічні (кількість та статево-вікова структура працездатного населення, природне відтворення населення, рівень смертності та народжуваності, мобільність населення та його територіально-галузевий розподіл) [3].

На сьогодні на ринку праці спостерігається складна ситуація. Одним з найбільш впливових факторів на нього є перебіг політико-економічних подій, що мають місце в країні. Розгортання повномасштабної війни у 2022 році суттєво позначилося на усіх секторах національної економіки, серед яких ринок праці не став винятком [3]. Головною проблемою, яка ускладнює ситуацію в цій сфері, є поширення неформальної та тіньової зайнятості, що у свою чергу створює тіньову економіку. Тіньова економіка – надзвичайно актуальна та болюча проблема для української економіки. Вона приймає форми корупції, порушення законодавства з метою отримання незаконного прибутку або ж певного фінансового результату. Прикладами тіньової економічної діяльності в Україні є: випуск необлікованих товарів, а також подальша їх реалізація; контрабандне ввезення товарів; нелегальні операції на валютному ринку; незаконна приватизація державного майна; незаконне використання природних ресурсів; нелегальний вивіз капіталу з країни; приховування реальних доходів суб'єктів господарювання та громадян [6].

До причин тіньової економіки належать: Соціально-економічні (Низький рівень життя населення; кризоваий стан економіки, економічна нестабільність; високий рівень оподаткування; неефективна діяльність держави); Політичні(політична нестабільність; корупція; завищена регламентація економіки); Правові (недосконаліть законодавства; недостатня діяльність правоохоронних структур з припинення незаконної і кримінальної економічної діяльності; недосконаліть механізму координації по боротьбі з економічною злочинністю) і морально-етичні (лояльне ставлення до тіньової діяльності з боку суспільства) [6].

З позитивного боку, діяльність у тіньовому секторі забезпечує частину населення роботою та доходом. Але з негативного – підприємства, що функціонують поза правовим полем, ухиляються від сплати податків. Такі дії призводять до підвищення податкового навантаження на легальний бізнес, зменшення його конкурентоспроможності та обмеження можливостей розвитку. У результаті це гальмує створення нових робочих місць і перешкоджає підвищенню рівня заробітної плати. Зростання масштабів тіньової економіки призводить до звуження податкової бази, збільшення дефіциту державного бюджету та скорочення соціальних витрат. У свою чергу

це негативно позначається на добробуті населення.

І тому у цьому контексті одним із пріоритетних напрямів державної політики має бути заохочення переходу тіньової економічної діяльності у легальний сектор. Такий крок дозволить не лише знизити рівень корупції, але й підвищити ефективність функціонування державного механізму, створити сприятливі умови для сталого економічного розвитку та зростання продуктивної зайнятості населення.

У висновку до даної роботи необхідно зазначити, що станом на сьогодні головною проблемою ринку праці є тіньовий бізнес. Він призводить до звуження податкової бази та збільшення дефіциту державного бюджету. Дана проблема потребує вирішення, адже для України ринок праці має досить велике значення. Ефективне вирішення проблем, які перешкоджають повноцінному функціонуванню ринку праці, позитивно вплине на економічну складову в Україні, а також сприятиме вирішенню багатьох фінансових проблем.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 31.10.2025).

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n33 (дата звернення 31.10.2025).

3. Крилов Д. В. Сучасні аспекти розвитку ринку праці в Україні. Modern Aspects of Labor Market Development in Ukraine. С. 1-5. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-04.

4. Школа бізнесу «Нова Пошта». Ринок праці в Україні 2025: тенденції, виклики та можливості для бізнесу. URL: https://online.novaposhta.education/blog/rinok-praci-v-ukraini-2025-tendencii-vikliki-ta-mozhlivosti-dlya-biznesu.

5. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n33 (дата звернення 31.10.2025).

6. Кучеренко А., Повстин О.В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності - С. 1-3. URL:https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/6702.

Артем ЧЕПІК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК ГАРАНТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейський Союз є унікальним інтеграційним об'єднанням, що створило наднаціональну систему захисту прав людини, яка стала взірцем для країн, що прагнуть до європейської інтеграції. Для України, яка з 2014 року реалізує Угоду про асоціацію з ЄС, питання дотримання європейських стандартів прав людини набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних прагнень, закріплених у Конституції України з 2019 року. Відповідно до преамбули Конституції України визнається європейська ідентичність Українського народу і незворотність європейського курсу України [1].

Система захисту прав людини в Європейському Союзі формувалася поетапно. Спочатку основоположні права захищалися через практику Суду ЄС, який визнавав їх загальними принципами права Співтовариств. Важливим етапом стало прийняття Хартії основних прав Європейського Союзу у 2000 році, яка набула повної юридичної сили з набранням чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 року. Хартія містить преамбулу та 54 статті, згруповані у сім розділів: гідність, свободи, рівність, солідарність, права громадян, правосуддя та загальні положення.

Нормативно-правову основу захисту прав людини в контексті європейської інтеграції України становлять Конституція України, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікована Україною 17 липня 1997 року, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 2014 року, а також Хартія основних прав Європейського Союзу.

Згідно з статтею 2 Угоди про асоціацію повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, а також повага до

принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди [2].

Угода про асоціацію, підписана політичною частиною 21 березня 2014 року та економічною частиною 27 червня 2014 року, стала наймасштабнішим міжнародно-правовим документом за всю історію України. Одним із ключових зобов'язань України за цією Угодою є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до статті 14 Угоди співробітництво у галузі прав людини та основоположних свобод включає обмін інформацією про ратифікацію державами відповідних міжнародних документів з прав людини, запобігання всім формам дискримінації, захист прав меншин тощо [3].

Першою проблемою на шляху інтеграції України до європейського правового простору є необхідність приведення національного законодавства у відповідність із acquis communautaire - сукупністю правових актів та принципів ЄС. За даними Звіту про виконання Угоди про асоціацію за 2014-2024 роки, станом на 2023 рік виконано 77% від загального обсягу зобов'язань за Угодою. Однак процес гармонізації законодавства у сфері прав людини вимагає не лише формального прийняття законів, а й створення ефективних механізмів їх реалізації та контролю за дотриманням.

Другою проблемою є захист прав в умовах воєнного стану. З 24 лютого 2022 року Україна перебуває у стані війни, що створює додаткові виклики для дотримання європейських стандартів прав людини. Як зазначається у Звіті про виконання Угоди про асоціацію за 2023 рік, Україна стикається з порушеннями прав людини та гуманітарного права з боку Російської Федерації, включаючи свавільні вбивства, тортури, насильницькі зникнення, депортацію цивільного населення. Водночас Україна повинна забезпечувати високий рівень захисту прав людини навіть в умовах війни [4].

Третьою проблемою є імплементація рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у національну правову систему. Відповідно до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23 лютого 2006 року суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Проте на практиці виникають труднощі з виконанням рішень ЄСПЛ, зокрема щодо системних порушень прав людини, які вимагають законодавчих змін та структурних реформ [5].

Для подолання зазначених проблем необхідно реалізувати комплекс заходів. По-перше, прискорити процес гармонізації законодавства шляхом створення систематизованої бази даних про стан виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію у сфері прав людини. По-друге, посилити роль громадянського суспільства у моніторингу дотримання прав людини та забезпечити його участь у розробці відповідних законопроєктів. По-третє, впровадити систематичне навчання для суддів та юристів щодо практики застосування європейських стандартів прав людини, включаючи практику

ЄСПЛ та Суду ЄС.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Європейський Союз відіграє ключову роль як гарант прав людини у процесі інтеграції України до європейського правового простору. Система захисту прав людини в ЄС, заснована на Хартії основних прав та практиці Суду ЄС, встановлює високі стандарти, до яких має прагнути Україна. Угода про асоціацію створила правову основу для поглиблення співпраці у сфері прав людини, закріпивши повагу до цих прав як основний елемент відносин між Україною та ЄС.

Водночас процес європейської інтеграції України у сфері прав людини стикається з численними викликами: від необхідності гармонізації законодавства та імплементації рішень ЄСПЛ до забезпечення верховенства права та захисту прав в умовах воєнного стану. Подолання цих проблем вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни, інституційні реформи, підвищення правової культури та активну участь громадянського суспільства.

Реалізація запропонованих заходів дозволить Україні не лише формально наблизитися до європейських стандартів прав людини, а й забезпечити їх реальний захист на практиці. Це у свою чергу сприятиме зміцненню демократії, верховенства права та правової держави в Україні, що є необхідною передумовою для успішної європейської інтеграції та набуття членства в Європейському Союзі. Європейський Союз як гарант прав людини створює не лише правові рамки, а й надає практичну підтримку Україні на шляху до європейської спільноти цінностей.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.11.2025)

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu (дата звернення: 11.11.2025)

4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf (дата звернення: 11.11.2025)

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 11.11.2025).

Злата ЧЕРНЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Запровадження воєнного стану в Україні стало не лише політико-правовою необхідністю, а й чинником, що вплинув на функціонування всієї правової системи держави, зокрема – судочинства. В умовах війни постає потреба забезпечити баланс між захистом національної безпеки та збереженням гарантій основоположних прав і свобод людини, серед яких особливе місце посідає право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Воєнний стан суттєво змінив роботу судової системи в Україні. Багато судів були змушені адаптуватися до нових умов: частині з них змінили територіальну підсудність, а судові процедури почали швидко переходити в цифровий формат. Активно розширюється використання онлайн-платформ для участі в засіданнях, тому традиційний порядок розгляду цивільних справ змінюється. У контексті війни набуває значення також застосування відеоконференцій згідно зі ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України [1], що дозволяє сторонам брати участь у засіданнях дистанційно. Нарешті, матеріальні та процесуальні строки – позовна давність і процесуальні строки звернення до суду чи апеляції – в таких умовах зазнали коригування з огляду на обставини воєнного стану.

За даними системи правосуддя, у 2024 р. до судів усіх інстанцій надійшло приблизно 5,3 млн справ, із них розглянуто близько 4,4 млн, отже залишок нерозглянутих справ сягав майже 1 млн. Орієнтовно третина цих проваджень – справи цивільної юрисдикції (понад 1 млн). Це свідчить про значне навантаження на судову систему в умовах воєнного стану. Одночасно Державна судова адміністрація України (ДСАУ) зазначила, що станом на 31 грудня 2024 р. в Україні функціонувало 596 місцевих і апеляційних судів, а на

певних територіях діє режим зміненої територіальної підсудності. Також Рада суддів України оприлюднила дані про дисбаланс між штатною чисельністю суддів і фактичним навантаженням у регіонах станом на 2024 р. – І півріччя 2025 р., що підкреслює проблеми забезпечення своєчасності правосуддя [2].

З точки зору реалізації процесуальних прав учасників цивільного процесу, в умовах воєнного стану простежуються такі тенденції. По-перше, право на доступ до суду та ефективну комунікацію із судом. У постанові Верховний Суд України від 24.06.2024 р. по справі № 554/7669/21 підтвердив право звернення до суду в електронній формі через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему; для фізичних осіб винятково допускається надсилання процесуальних документів на офіційну електронну адресу суду [4]. Надсилання та вручення рішень можливе як через е-кабінет, так і рекомендованою поштою. У постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27.06.2024 р. по справі № 643/17028/20 деталізовано технічні та юридичні аспекти доступу до підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема щодо моменту вручення та комунікації, що має безпосереднє значення для недопущення порушення права сторони бути почутою [5].

Як зазначає О. С. Кочина, особливе місце посідає право на справедливий розгляд справи у розумний строк. Теоретично це право є складовою гарантій ефективного правосуддя, але під час воєнного стану воно зазнає об'єктивних обмежень через скорочення суддівського корпусу, знищення судової інфраструктури, зміну підсудності. Відповідно держава має забезпечувати не абсолютну, а функціональну реалізацію цього права – шляхом перерозподілу навантаження, запровадження електронних засобів участі у засіданнях, оптимізації документообігу. Загалом вплив воєнного стану на цивільне судочинство слід оцінювати через призму принципу пропорційності. Цей принцип, закріплений у правовій доктрині та практиці Європейського суду з прав людини, дозволяє встановлювати співвідношення між втручанням держави у сферу прав людини та досягненням легітимної мети – забезпечення національної безпеки. Тому обмеження процесуальних прав учасників мають бути тимчасовими, мінімально необхідними й виправданими обставинами війни [3, с. 53].

Отже, вплив воєнного стану на реалізацію прав учасників цивільного процесу проявляється у зміні форм, але не сутності судового захисту. Право на звернення до суду, на участь у процесі та на оскарження рішень зберігає свій зміст, однак реалізується через електронні механізми, спрощені комунікаційні засоби та гнучке застосування строків. Така еволюція відображає адаптивність української правової системи, яка навіть у надзвичайних умовах прагне забезпечити верховенство права та зберегти довіру громадян до суду як інституту захисту прав.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Документ 1618-IV, чинний, поточна редакція. Редакція від 17.07.2025, підстава. 4496-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 28.10.2025).
2. Судова статистика України за 2024 рік. Pravo.ua. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 28.10.2025).
3. Кочина О.С. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. Нове українське право. Вип. 2. 2022. С. 53-58. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/232 (дата звернення: 28.10.2025).
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24.06.2024 р. у справі № 554/7669/21. court.gov.ua. 2024. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025).
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27.06.2024 р. у справі № 643/17028/20. court.gov.ua. 2024. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua (дата звернення: 28.10.2025).

Максим ЧЕРНИШ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТ ПРАВА НА ЖИТТЯ, СВОБОДУ ТА БЕЗПЕКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) виступає інститутом захисту основоположних прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. У контексті воєнного стану в Україні його діяльність набуває особливої ваги, оскільки саме Суд забезпечує ефективні механізми контролю за дотриманням прав, які можуть бути обмежені або поставлені під загрозу через збройний конфлікт.

Право на життя є одним із найвищих правових і моральних принципів, що не підлягає дерогації навіть у час війни. ЄСПЛ у низці справ (зокрема McCann and Others v. the United Kingdom, 1995; Isayeva v. Russia, 2005)

наголошував, що держава не лише повинна утримуватися від свавільного позбавлення життя, а й має позитивний обов'язок забезпечувати ефективні заходи захисту життя осіб під своєю юрисдикцією. У випадку України, в умовах воєнного стану, цей обов'язок трансформується в забезпечення належного розслідування фактів загибелі цивільних осіб унаслідок бойових дій, обстрілів чи актів терору. ЄСПЛ уже розглядає заяви, пов'язані з порушенням статті 2 унаслідок російської агресії проти України (наприклад, міждержавна заява Ukraine v. Russia (re Crimea), № 20958/14, 2023 р.), що підтверджує його юрисдикційну роль у забезпеченні відповідальності держави за порушення права на життя навіть у зоні конфлікту [1].

Під час воєнного стану виникають підстави для обмеження свободи особи, зокрема у зв'язку з мобілізаційними, безпековими чи контррозвідувальними заходами. Проте ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що навіть у таких умовах держава повинна дотримуватись принципу правової визначеності та контролю суду за будь-яким позбавленням волі.

В українських реаліях це означає, що затримання осіб за підозрою у колабораційній діяльності чи з метою запобігання диверсіям повинно ґрунтуватися на чітких підставах, передбачених законом, із забезпеченням права на оскарження у суді. Статистика показує, що за 2022–2024 роки до ЄСПЛ від громадян України надійшло понад 400 скарг, пов'язаних із порушенням статті 5 Конвенції, переважно у зв'язку з воєнними затриманнями та умовами тримання під вартою.

Право на безпеку у практиці ЄСПЛ тлумачиться не лише як фізична безпека, але і як гарантія від свавільного втручання держави у приватне життя, особисту свободу, власність чи інформаційну сферу (Osman v. the United Kingdom, 1998). В умовах війни Україна зобов'язана забезпечити баланс між національною безпекою та захистом прав людини. Це, зокрема, стосується обмежень свободи пересування, контролю за інформацією, діяльності журналістів і прав затриманих осіб [2, с. 30].

ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці визнає, що держави можуть застосовувати дерогацію від окремих статей Конвенції відповідно до статті 15, однак така дерогація має бути пропорційною, тимчасовою та офіційно повідомленою Раді Європи. Україна зробила таке повідомлення у 2022 році, що забезпечило правову основу для законних обмежень, але не зняло з держави зобов'язання дотримуватися «ядра» основоположних прав [4].

Попри воєнний стан, ЄСПЛ продовжує виконувати функцію міжнародного судового контролю, а його рішення мають пряму юридичну силу для України. Механізм тимчасових заходів відповідно до Правила 39 Регламенту Суду (наприклад, щодо евакуації цивільних чи захисту полонених) дозволяє оперативно реагувати на загрози життю і безпеці людей. У 2022–2025 рр. Суд прийняв низку таких заходів на користь українських заявників, що підтверджує його актуальність як гуманітарного гаранта навіть під час збройного конфлікту [3, с. 9].

Європейський суд з прав людини залишається одним із найефективніших міжнародних інструментів захисту права на життя, свободу та безпеку в Україні навіть у період воєнного стану. Його діяльність забезпечує правовий зв'язок між національними судами та міжнародною системою прав людини, стимулюючи реформування українського законодавства й практики правозастосування.

Перспективним напрямом розвитку є підвищення ефективності виконання рішень ЄСПЛ в Україні, створення національного механізму моніторингу їх імплементації та вдосконалення нормативної бази щодо дерогації прав у надзвичайних ситуаціях. У майбутньому практика ЄСПЛ відіграватиме визначальну роль у формуванні нових стандартів правового захисту під час воєнних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Case of Ukraine v. Russia (re Crimea) (Application no. 20958/14), European Court of Human Rights, 2023
2. Гета Д. Роль конституційного суду у захисті громадянських прав під час воєнного стану. *Академічні візії.* 2024. С. 30-38.
3. Данильян О. Г., О. П. Дзьобань. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. С. 9-21.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Рада Європи.

Софія ЧЕРНИШЕВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА КЛЮЧОВІ ОЗНАКИ

У сучасному світі транснаціональні корпорації (далі – ТНК) впливають не лише на економічні процеси, а й на політичні, соціальні та екологічні аспекти розвитку держав, формуючи нові виклики для національних урядів і міжнародних організацій. В умовах глобалізації вивчення сутності ТНК, їх правового статусу, ознак і механізмів функціонування є необхідним для

розуміння сучасної системи світового господарства, забезпечення економічної безпеки та вироблення ефективної державної політики щодо регулювання їх діяльності.

Також слід наголосити, що для ефективного відновлення України після війни нагальним є активне залучення міжнародних інвестицій, що стануть основою для розвитку промисловості та створення нових підприємств. Саме іноземні капіталовкладення сприятимуть модернізації виробництва, впровадженню інноваційних технологій та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Одними з головних джерел таких інвестицій виступають ТНК, що володіють значними фінансовими ресурсами та сучасним управлінським досвідом. Їх діяльність може забезпечити не лише надходження капіталу, а й створення нових робочих місць і розвиток інфраструктури. Тому співпраця з ТНК є стратегічно важливим напрямом економічного відновлення та інтеграції України у світовий економічний простір.

Наразі в науці не існує єдиного та сталого визначення ТНК, тому дане питання лишається дискусійним. Проте існують поняття, що найбільш повно охоплюють сутність даного явища. Конференція ООН з торгівлі та розвитку у 2002 році надала офіційне визначення поняття «транснаціональна корпорація», згідно з яким останні становлять підприємства, що складаються з материнського підприємства та його закордонних філій [1, с. 3]. Тобто, з цього визначення можна зробити висновок, що ТНК вважаються суб'єктами підприємницької діяльності, що володіють або контролюють виробничі активи в декількох країнах.

У Кодексі поведінки транснаціональних корпорацій від 1983 року вказується, що «транснаціональна корпорація» – це підприємство, що складається з підрозділів у двох або більше країнах, що мають узгоджену політику та спільну стратегію, і є взаємопов'язаними спільними системами ухвалення рішень одного або декількох центрів, котрі мають значний вплив на діяльність інших компонентів, зокрема обмін знаннями, ресурсами та відповідальність [2, с. 192].

Щодо ключових ознак ТНК, то однією з їх головних ознак є наявність материнського підприємства, розташованого в одній країні, та численних філій або дочірніх структур у різних державах світу. Така організаційна модель дозволяє ефективно розподіляти ресурси, використовувати переваги різних економічних систем і зменшувати виробничі витрати. Наприклад, корпорація «Toyota» має головний офіс у Японії, але її виробничі потужності розміщені в Європі, Північній Америці та Південно-Східній Азії. Це сприяє наближенню виробництва до ринків збуту та забезпечує швидшу реакцію на зміни споживчого попиту.

Міжнародна присутність на ринку збуту – ще одна характерна риса ТНК, що свідчить про їх інтегрованість у світову економіку. Такі корпорації виробляють та реалізовують товари й послуги у багатьох країнах,

забезпечуючи диверсифікацію джерел доходу та зменшення залежності від економічної ситуації в окремих регіонах. Наприклад, «Coca-Cola Company» реалізовує свою продукцію більш ніж у 200 країн світу, підтримуючи єдиний бренд і стандарти якості. Такий масштаб дозволяє компанії не лише збільшувати прибутки, а й впливати на споживчі звички мільйонів людей [3, с. 424-427].

Зазначимо, що ТНК діють як єдина економічна система, незважаючи на територіальну розпорошеність своїх підрозділів. Керівництво та контроль за діяльністю всіх структурних одиниць здійснюється з головного офісу, що визначає фінансову, маркетингову та виробничу політику. Так, корпорація «Microsoft» має численні офіси у різних країнах, однак стратегічні рішення приймаються у штаб-квартирі в США. Централізоване управління дозволяє забезпечити узгодженість дій між усіма філіями та ефективне використання глобальних ресурсів.

Єдність стратегії діяльності є важливою умовою функціонування ТНК, що забезпечує узгодженість цілей і завдань між усіма рівнями управління. Материнська компанія визначає основні напрями розвитку, стандарти якості, корпоративну культуру та політику взаємодії з ринками. Зокрема, «Google» реалізує єдину інноваційну стратегію, орієнтовану на розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту, якої дотримуються всі її підрозділи по всьому світу. Така стратегічна єдність дозволяє досягати ефекту синергії та підвищувати конкурентоспроможність компанії на глобальному рівні [4, с. 155-159].

Диверсифікація є стратегічною ознакою ТНК, що дозволяє зменшити ризики та забезпечити стабільність у довгостроковій перспективі. Пов'язана диверсифікація передбачає розвиток нових напрямів у межах однієї галузі, тоді як непов'язана – розширення діяльності на зовсім інші сектори економіки. Наприклад, корпорація «Campbell» розвиває свою діяльність у межах харчової промисловості, тоді як «Nestlé» має активи у харчовій, косметичній і готельно-ресторанній сферах. Така стратегія дозволяє компаніям залишатися стійкими до кризових явищ і забезпечує можливість отримання прибутку в різних ринкових умовах.

Важливо, що ТНК відзначаються високою інвестиційною активністю, спрямованою на розширення своєї присутності на міжнародних ринках. Вони вкладають значні кошти у створення нових підприємств, розробку технологій, наукові дослідження та інфраструктуру. Зокрема, корпорація «Intel» інвестує мільярди доларів у будівництво заводів з виробництва мікрочипів у США, Ірландії, Ізраїлі та Польщі, що сприяє розвитку високотехнологічних галузей у цих країнах. Інвестиційна діяльність ТНК стимулює економічне зростання, створення нових робочих місць і трансфер сучасних технологій.

Таким чином, ТНК є одними з найвпливовіших суб'єктів світового господарства, оскільки володіють значними фінансовими, виробничими, інтелектуальними ресурсами, контролюють більшу частину міжнародних інвестиційних потоків, технологічних розробок і світової торгівлі [5, с. 98-107].

Підсумовуючи, слід зазначити, що ТНК є провідними суб'єктами сучасної світової економіки, діяльність яких базується на поєднанні міжнародного виробництва, інвестицій та управління. Їхні характерні ознаки: наявність материнської компанії та філій у різних країнах, єдина стратегія діяльності, централізоване управління, диверсифікація бізнесу та активна інвестиційна політика, забезпечення ефективного функціонування на глобальному рівні. Завдяки цьому ТНК не лише сприяють розвитку міжнародної торгівлі та поширенню інновацій, а й суттєво впливають на економічні процеси в окремих державах і світі загалом. Водночас їх потужність вимагає належного правового регулювання та балансу інтересів між національними економіками й глобальними структурами.

Список використаних джерел

1. Transnational corporations and export competitiveness. / ed. by United Nations Conference on Trade and Development. New York : United Nations, 2002. 347 p.

2. United Nations Commission on Transnational Corporations: Draft U.N. Code of Conduct on Transnational Corporations. *International Legal Materials*. 1983. Vol. 22, № 1. P. 192–206. URL: https://doi.org/10.1017/s0020782900058460.

3. Птиця В.А., Гнітій А.О., Ісянов А.Р. Проблема міжнародної правозданості транснаціональних корпорацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 424–427.

4. Бусарєва Т.Г. Конкурентоспроможність ТНК у парадигмі економіки знань: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. Західноукраїнський національний університет. 2020. 555 с.

5. Варламова М.; Завидовська А. Вплив провідних азіатських транснаціональних корпорацій на економіки країн світу. *Галицький економічний вісник*. 2022. С. 98-107.

Віолетта ЧЕЧЕРИНДА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція є наслідком як недосконалості інститутів публічної влади, так і певних особливостей людської природи, тому протягом історії людства вона постійно супроводжувала суспільний розвиток. Це явище спотворює соціальні

відносини, руйнує моральні засади та послаблює довіру громадян до держави. В окремі періоди становлення України у суспільстві формувалася толерантність до корупційних практик, що закріпило у свідомості ідею їх неминучості. Такий підхід є небезпечним, адже він гальмує демократичні трансформації та створює сприятливі умови для збереження системної корупції, яка суперечить ідеї побудови правової, розвиненої та мирної держави.

Питання участі громадськості у сфері запобігання корупції визначається тим, що попри постійні зусилля держави, це явище й надалі зберігає значне поширення. Високий рівень корупційних проявів в Україні підтверджується даними міжнародного рейтингу Corruption Perceptions Index, який щорічно укладається організацією Transparency International: у 2022 році наша держава посіла 116 місце серед 180 країн світу. Такий показник демонструє необхідність посилення антикорупційних заходів, у тому числі шляхом ширшого залучення громадськості, що має розглядатися як одне з пріоритетних завдань державної антикорупційної політики.

Багато теоретичних напрацювань та аналіз практики як вітчизняної, так і зарубіжної протидії корупції підтверджують актуальність цього питання. Серед науковців, які приділяють увагу ролі громадянського суспільства у подоланні корупційних проявів, можна назвати Д. Брауна, А. Михненка, С. Кравченка, В. Мартиненка, І. Валюшко, І. Пантелейчук та інших. У своїх працях вони наголошують, що активна діяльність громадських організацій та їхня співпраця з органами державної влади є одним із найефективніших інструментів запобігання й протидії корупції.

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції» закріплено наступне поняття корупції: корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей [1].

Одна із головних проблем конструктивного запобігання та ефективної протидії антисоціальному явищу корупції полягає у тому, що залучення до цього процесу лише одного чи декількох суб’єктів, наприклад таких, як державні інституції, не може забезпечити надпозитивного результату. Запорука ефективності боротьби з корупцією полягає у необхідності залучення до цього процесу якомога більшої кількості суб’єктів антикорупційної діяльності, провідним із яких сьогодні вбачається громадянське суспільство [2, с. 6].

Під суб’єктами протидії корупції розуміються не тільки органи

державної влади, органи місцевого самоврядування, але й інститути громадянського суспільства, організації, фізичні особи в межах їх повноважень, які є безпосередніми учасниками антикорупційних відносин. Так само існують суб'єкти протидії корупції – спеціалізовані міждержавні, державні та муніципальні органи, недержавні громадські організації, підприємства та/або установи, наділені повноваженнями щодо формування і реалізації антикорупційної політики в межах своєї компетенції [3, с.265].

Як зазначає доктор юридичних наук, професор А.Й. Француз, для формування зрілого розвинутого громадського суспільства потрібна свідома, цілеспрямована, реальна державна підтримка. Громадянське суспільство покликане стати локальним фактором недопущення криміналізації та олігархізації суспільства та влади, запобігання знищенню реальної демократії та свободи. Неприйняття інститутів громадянського суспільства, які повинні функціонувати в напрямі контролю, призводить до створення благодатних умов системної корупції, процвітання «кланової олігархії» [4, с.150].

Основними організаційно-правовими передумовами ефективної участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні назвемо: 1) підвищення інформаційної відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, вчасного ними інформування про свої рішення, вичерпних пояснень про наміри; 2) забезпечення доступності та підзвітності органів публічної влади, особливо в тих питаннях, що стосуються безпосередньо громадян; 3) здійснення подальшого вдосконалення чинного законодавства, що забезпечить дієві механізми для участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики; 4) налагодження стійких форм конструктивного діалогу між громадськістю та владою щодо формування та реалізації державної антикорупційної політики на принципах партнерства та взаємодії.

Однією із найавторитетніших організацій є Transparency International, що з часу свого заснування (1993 р.) і досі справляє значний вплив на організацію антикорупційних кампаній у всьому світі. Більшість існуючих глобальних антикорупційних ініціатив пов'язані саме з діяльністю цієї організації, це Міжнародна Антикорупційна Конференція, Індекс сприйняття корупції (1995 р.), Індекс хабародавців (1999 р.), Глобальний Барометр корупції (2003 р.). Місією організації є зниження рівня корупції у світі. Ця організація має свої філії у багатьох країнах світу: Transparency International присутня більш ніж у 110 державах, не винятком є і Україна.

Окрім протидії корупції, громадські організації зосереджуються на превентивних заходах. Вони працюють над розбудовою інституційної доброчесності, сприянням етичній поведінці та прищепленням цінностям протидії корупції в суспільстві. Незалежність громадських організацій дає змогу їм неупереджено оцінювати ефективність антикорупційних заходів, а їхня просвітницька діяльність формує культуру доброчесності та нетерпимості до корупції в суспільстві.

Отже, громадянське суспільство виступає ключовим елементом системи запобігання та протидії корупції в Україні. Його активна участь забезпечує комплексний контроль за реалізацією антикорупційних заходів, сприяє формуванню прозорості та підзвітності органів влади, а також поширенню етичних норм і цінностей доброчесності серед громадян. Незалежні громадські організації здатні не лише виявляти прогалини у політиці протидії корупції, а й пропонувати шляхи їх усунення, що робить їхню діяльність ефективним інструментом зміцнення демократичних принципів і створення стійких механізмів запобігання корупції.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700- VII. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 6, ст.35.
2. Абдуллаєв В.А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 3 (30), 2021. С. 5-10.
3. Гребенюк Б.О. Громадянське суспільство як один із головних елементів протидії корупції. *Public Administration and Regional Development*. 2018. №2. С. 260-275.
4. Француз А.Й. Роль громадянського суспільства у протидії корупції. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 24. С.19-23.

Єлизавета ЧЕРНЕЦЬКА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЮ ТА НЕЛЮДСЬКОМУ ПОВОДЖЕННЮ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Нелюдське катування, як явище, є одним із найбільш кричущих порушень прав людини та основоположних норм гуманності. Воно зачіпає не лише фізичну цілісність особи, а й її психіку, гідність, моральні засади існування. У періоди воєнного стану, коли держави та суспільства стикаються з екстремальними умовами, інциденти застосування катувань стають надзвичайно актуальною проблемою, що привертає увагу міжнародної спільноти, правозахисних організацій та науковців у сфері права та кримінології. Воєнні конфлікти

створюють середовище, де соціальні, політичні та військові обставини часто обґрунтовують або прикривають порушення базових прав людини, включно з тортурами, що підриває не лише окрему особистість, а й самі основи демократичного суспільства.

Катування в умовах воєнного стану може набувати різних форм. Це фізичні побиття, нанесення тілесних ушкоджень, утримання у жахливих умовах, позбавлення сну або їжі, психічний тиск, загрози та примус до дій, що суперечать власній волі. Військові та силові структури іноді застосовують такі методи як засіб отримання інформації або залякування населення. Водночас психологічний ефект катувань є не менш руйнівним, ніж фізичні ушкодження. Жертви часто страждають від посттравматичного стресового розладу, депресії, тривалих психологічних травм, що зберігаються навіть після закінчення конфлікту [1].

Міжнародне право суворо регламентує заборону катувань, підкреслюючи їхню неприпустимість у будь-яких обставинах. Стаття 3 Європейської Конвенції з прав людини та стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права чітко визначають заборону нелюдського поводження. Конвенція проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження чи покарання, ухвалена ООН у 1984 році, встановлює обов'язок держав забезпечувати, щоб ніхто не піддавався катуванням, незалежно від воєнного стану чи надзвичайного стану. Однак практика свідчить, що у воєнних умовах реалізація цих норм часто залишається декларативною через слабкість контролю, військові дії та інформаційну ізоляцію [2].

У воєнних конфліктах катування нерідко використовується як метод примусу, покарання або залякування цивільного населення та військовополонених. Особливу тривогу викликають випадки, коли жертви не мають доступу до захисників прав людини, адвокатів або медичної допомоги. Нерідко катування супроводжується систематичними порушеннями права на справедливий судовий процес, що ще більше підсилює моральну шкоду та безправність постраждалих. У таких умовах науковці та правозахисники наголошують на необхідності створення незалежних механізмів контролю та моніторингу порушень.

Ключовим аспектом аналізу катувань є їх криміналістична та психолого-соціальна складова. З точки зору криміналістики, катування можуть залишати фізичні сліди, які, за відсутності належної документації, часто стають недоступними для доказового використання. Медичні експертизи та незалежні огляди постраждалих є необхідними для встановлення фактів насильства, але у воєнний час доступ до них обмежений або неможливий. Психологічний аналіз дозволяє оцінити масштаб наслідків для психіки жертв, їх здатність до адаптації та потребу у психологічній реабілітації. Дослідження свідчать, що тривалість та інтенсивність психологічного стресу після катувань прямо корелює з ефективністю соціальної реабілітації та повернення до нормального життя [3].

В умовах воєнного стану особлива увага приділяється захисту вразливих категорій населення – жінок, дітей, осіб похилого віку та цивільних, які не беруть участі у

воєнних діях. Міжнародні гуманітарні стандарти, зокрема Женевські конвенції, визначають обов'язок держав і збройних формувань забезпечувати гуманне ставлення до цивільного населення та військовополонених. Порушення цих норм тягне за собою міжнародну відповідальність, кримінальну відповідальність осіб та держави, а також правові наслідки на міжнародній арені.

Одним із серйозних викликів є документування катувань у зоні воєнного конфлікту. Для ефективного розслідування потрібні надійні методики збору доказів, фото- та відеофіксація, медичні висновки, свідчення очевидців. У сучасних умовах цифрових технологій та мобільних засобів комунікації з'являється можливість дистанційного документування, що дозволяє правозахисним організаціям фіксувати порушення навіть у зонах, де фізично перебувати небезпечно. Водночас це створює додаткові виклики щодо перевірки достовірності інформації та захисту персональних даних постраждалих.

Важливою складовою протидії катуванням є система підготовки та освіти військовослужбовців, правоохоронців та посадових осіб. Навчання повинно включати міжнародні стандарти прав людини, психологічну підготовку, практику гуманного поводження з цивільними та військовополоненими. Освітні програми формують усвідомлення неприпустимості насильства, що у свою чергу знижує ризик порушень у критичних умовах [4].

Проблема катувань у воєнний час має і соціально-політичний вимір. Їх використання не лише завдає шкоди окремим особам, а й підриває довіру до державних інститутів, формує атмосферу страху та невпевненості, провокує ескалацію конфліктів і створює цикли насильства, що продовжуються навіть після завершення воєнних дій. Досвід міжнародних конфліктів свідчить, що постконфліктна реабілітація, включно з розслідуванням злочинів, судовим переслідуванням винних і психологічною підтримкою постраждалих, є ключовою для відновлення стабільності та довіри до правової системи.

В умовах воєнного стану особлива увага приділяється міжнародній взаємодії. Організації на кшталт ООН, Міжнародного комітету Червоного Хреста та правозахисних структур координують моніторинг, розслідування та документування порушень. Міжнародні трибунали, такі як Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний суд, демонструють практику притягнення до відповідальності осіб, винних у катуваннях, навіть у умовах військових конфліктів.

Таким чином, нелюдське катування в умовах воєнного стану є багатовимірною проблемою, яка поєднує юридичний, психологічний, соціальний та гуманітарний аспекти. Воно підриває права людини, гідність особистості та основи демократичного суспільства. Ефективна протидія катуванням вимагає дотримання міжнародних стандартів, незалежного контролю, освітньої роботи серед військових та посадових осіб, застосування сучасних методів документування та комплексної підтримки жертв. Лише поєднання правових, психологічних та соціальних механізмів здатне зменшити масштаби цього явища та забезпечити справедливість навіть у умовах війни.

Список використаних джерел

1. Російський наступ на релігійну свободу в Україні. Дослідження, аналітика та рекомендації / За заг. ред. О.В.Зайця, М.С.Васіна. К.: Пугач О.В., 2022. URL: https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-UKR.pdf.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Катеринчук, К., & Леган, І. (2023). Правові засади запобігання катуванням: національний та міжнародний рівні. Society and Security. (1(1). 100–107. URL: https://doi.org/10.26642/sas-2023-1(1)-100-107.

Уляна ЧИЖМАК
здобувач вищої освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник –
Наталія КАПІТАНЕНКО
доцент кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА ЙОГО ГАРАНТІЇ

Здоров’я людини, згідно зі ст. 3 Конституції України, визнається найвищою соціальною цінністю. Право на медичну допомогу є ключовим конституційним правом (ст. 49 КУ), реалізація якого в сучасних умовах зазнає суттєвих трансформацій. Перехід від бюджетного утримання лікарень до оплати конкретних послуг через Національну службу здоров’я України (НСЗУ) докорінно змінив механізм забезпечення цього права. В умовах правового режиму воєнного стану питання доступності та якості медицини набуло критичного значення, адже руйнування інфраструктури та міграція населення створюють нові виклики для системи державних гарантій.

Право на охорону здоров’я та медичну допомогу посідає центральне місце в системі соціальних прав людини. У юридичній науці та законодавстві розмежовуються два взаємопов’язані поняття. Право на охорону здоров’я є ширшим і включає комплекс заходів (екологічних, санітарних, безпекових), спрямованих на збереження здоров’я. Натомість право на медичну допомогу має інструментальний характер і є суб’єктивним правом особи вимагати від

держави та медичних закладів надання професійних послуг з діагностики, лікування та реабілітації [1].

Важливим теоретико-правовим аспектом є тлумачення поняття «безоплатності медичної допомоги». Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року [4], це положення означає, що суб'єктом надання допомоги є державні та комунальні заклади, а суб'єктом оплати виступає держава. У сучасних реаліях це трансформувалося в гарантію оплати послуг через Програму медичних гарантій (ПМГ), адміністратором якої є НСЗУ. Держава фінансує не утримання будівель, а конкретні послуги, надані пацієнту, що відповідає принципу «гроші ходять за пацієнтом».

Міжнародні стандарти, зокрема практика Європейського суду з прав людини та положення Європейської соціальної хартії, покладають на державу позитивні зобов'язання щодо забезпечення доступності, прийнятності та якості медичних послуг. Імплементація цих стандартів в Україні відбувається через реформування системи охорони здоров'я та забезпечення прозорості фінансування.

Введення воєнного стану стало серйозним випробуванням для національної системи охорони здоров'я. Військова агресія призвела до значних втрат інфраструктури: станом на кінець 2024 року пошкоджено 1938 об'єктів медзакладів, а 297 зруйновано вщент [2]. Це створює фізичні перепони для реалізації права на здоров'я, особливо на прифронтових територіях.

Водночас держава продемонструвала здатність до швидкої адаптації нормативно-правової бази. Для забезпечення безперервності надання послуг було запроваджено принцип екстериторіальності для внутрішньо переміщених осіб. Громадяни, які вимушено змінили місце проживання, отримали право звертатися до будь-якого закладу первинної ланки без переукладання декларації.

Особливої актуальності набуло питання реабілітації. Програму медичних гарантій було розширено новими пакетами послуг для військовослужбовців та цивільних осіб, постраждалих від бойових дій. За даними МОЗ, лише протягом 2024 року безоплатну реабілітаційну допомогу отримали майже 366 тисяч пацієнтів, а фінансування цього напряму склало понад 4 млрд гривень [3].

Важливим елементом системи залишається механізм захисту прав пацієнтів. Законодавство гарантує право на вільний вибір лікаря, право на згоду та відмову від втручання, право на медичну таємницю та доступ до інформації про стан здоров'я. Захист цих прав здійснюється як у позасудовому порядку (скарги до керівництва закладу, НСЗУ, Уповноваженого ВРУ з прав людини), так і в судовому порядку.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що попри виклики війни, Україна продовжує виконувати конституційні зобов'язання щодо забезпечення права на медичну допомогу. Трансформація системи фінансування через НСЗУ дозволила зберегти керованість галуззю, а впровадження гнучких механізмів

сприяє захисту прав пацієнтів в екстраординарних умовах. Подальший розвиток системи має зосереджуватися на відновленні зруйнованої інфраструктури та удосконаленні якості медичних послуг відповідно до європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text.

2. Руйнування українських лікарень у цифрах: за час повномасштабної війни рф пошкодила 1938 та зруйнувала ще 297 об'єктів українських медзакладів. 2024. 23 груд. URL: https://moz.gov.ua/uk/rujnuvannya-ukrayinskih-likaren-u-cifrah-za-chas-povnomasshtabnoyi-vijni-rf-poshkodila-1938-ta-zrujnuvala-she-297-ob-yektiv-ukrayinskih-medzakladiv.

3. Пропускна спроможність системи реабілітації в Україні зросла вчетверо. 2024. 14 груд. URL: https://moz.gov.ua/uk/propuskna-spromozhnist-sistemi-reabilitaciyi-v-ukrayini-zrosla-vchetvero.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#Text.

Владислава ЧИРВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ДІЯЛЬНІСТЬ ООН ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Окупація частини територій України створює серйозні загрози для реалізації прав людини. Масові порушення відбуваються внаслідок збройної агресії російської федерації, включаючи незаконні затримання, тортури, переслідування за національною ознакою та примусове переміщення цивільного населення. У цьому контексті робота Організації Об'єднаних

Націй (ООН) стає надзвичайно важливою для збору достовірної інформації, документування порушень та формування міжнародної правової реакції.

Ключовими структурами ООН, які опікуються цією проблемою, є Управління Верховного комісара Структури ООН з прав людини, зокрема УВКПЛ та Моніторингова місія ООН, в Україні (ММПЛУ). Вони здійснюють регулярний моніторинг, фіксують порушення та готують звіти, що лягають в основу міжнародних рекомендацій і резолюцій Генеральної Асамблеї та Ради ООН з прав людини. Так, резолюція 79/184 Генеральної Асамблеї ООН закликає до регулярного інформування про стан прав людини на тимчасово окупованих територіях та містить пропозиції щодо захисту постраждалих [1].

За даними доповідей УВКПЛ, у період від липня по грудень 2024 р. протягом року на окупованих територіях Криму, Севастополя та південно-східних областей України відзначено найбільшу активність численних порушень прав людини, зокрема: незаконні затримання цивільних, викрадення людей, тортури, переслідування за етнічною та культурною ознакою, обмеження доступу до освіти та медичної допомоги, примусова зміна громадянства та обмеження свободи слова й віросповідання [2, 3]. Зокрема, у Криму та Севастополі значну увагу приділено примусовому навчанню дітей за російськими програмами та тиску на українські культурні організації, що суперечить Конвенції про права дитини та міжнародним положенням, що визначають правові рамки забезпечення прав національних меншин [2].

Науковці та правозахисники України також аналізують цю проблему. Так, М. О. Кравченко зазначає, що «системні порушення прав людини на окупованих територіях ускладнюють реалізацію як національного, так і міжнародного правового захисту, вимагаючи комплексних заходів із залученням міжнародних організацій та державних структур» [4]. О. П. Іваненко підкреслює, що «особливо уразливими є діти, жінки та етнічні меншини, для яких порушення прав супроводжуються значними психологічними та соціальними наслідками» [5]. Зокрема, психологічний тиск та постійна загроза насильства ведуть до високого рівня стресу, депресії та травматичного синдрому серед населення, що створює додаткові труднощі для відновлення соціальної стабільності на окупованих територіях [5].

Проте діяльність ООН стикається з низкою труднощів. До них належать: обмежений доступ спостерігачів через проблеми безпеки, відсутність співпраці з боку окупаційної влади, ризики для свідків, а також брак ресурсів для надання юридичної допомоги. Внаслідок цього повне документування всіх порушень та притягнення винних до міжнародної відповідальності залишається складним завданням [2, 3]. Крім того, значною проблемою є інформаційна ізоляція регіонів: окупаційна влада контролює медіа та інтернет-простір, що ускладнює оперативне отримання даних про порушення та їх перевірку.

Для ефективного забезпечення реалізації прав людини є необхідним координація між ООН, українською владою, правозахисними організаціями та

громадським суспільством. Це включає забезпечення безпеки свідків, посилення відповідальності винних, контроль за забезпеченням прав людини з одночасним сприянням рівному доступу до освіти, медичної допомоги та культурної ідентичності [6]. Крім того, важливим є розвиток механізмів правової допомоги для постраждалих, організація навчання українських правозахисників міжнародним стандартам фіксації порушень та розробка ефективних процедур для подання справ до міжнародних судових інстанцій.

Отже, діяльність ООН на тимчасово контрольованих окупаційними силами територіях України є багатоплановою і включає: збір та документування порушень, підготовку звітів і рекомендацій, формування міжнародної правової позиції, підтримку національних і міжнародних заходів із здійснення заходів щодо гарантування прав людини та підтримки соціальної й психологічної стабільності серед населення, яке не бере участі у бойових діях. Комплексний підхід, що поєднує моніторинг, правовий захист та співпрацю з місцевим населенням, є першочерговим для забезпечення реальної реалізації та охорони прав людини.

Список використаних джерел

1. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція 79/184 «Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих територіях України», 2024. URL: https://undocs.org/A/RES/79/184 (дата звернення: 11.10.2025).
2. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. A/HRC/59/67: Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна, 1 липня – 31 грудня 2024 р. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/node/493 (дата звернення: 11.10.2025).
3. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, грудень 2024. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 11.10.2025).
4. Кравченко М. С. Міжнародний захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Київ, 2023.
5. Іваненко О. П. Права людини на окупованих територіях України. Харків, 2024.
6. Офіційний портал ООН в Україні. Рекомендації щодо захисту прав людини, 2024. URL: https://ukraine.un.org/uk/rights (дата звернення: 11.10.2025).

Поліна ЧИРІНА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану механізми регулювання трудових відносин зазнали суттєвих трансформацій, зумовлених необхідністю забезпечення безперервності функціонування критично важливих сфер та одночасним захистом трудових прав працівників. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX встановив спеціальні правила, що діють паралельно з Кодексом законів про працю України. Особливої уваги потребує питання припинення трудових відносин, оскільки саме у цій площині найвиразніше проявляється баланс інтересів роботодавця та працівника за умов форс-мажорних обставин, пов'язаних із збройною агресією.

Відповідно до ч. 6 ст. 43 Конституції України кожен громадянин має гарантований захист від незаконного звільнення [1]. Реалізація цієї гарантії забезпечується через встановлення чітких вимог до процедури припинення трудових правовідносин. Розірвання трудового договору можливе лише за наявності визначених законом підстав, перелік яких міститься у КЗпП України.

Як зазначено у статтях 36 і 40 КЗпП України, припинення трудових відносин може здійснюватися за взаємною згодою сторін за ініціативою роботодавця або на інших підставах, визначених пунктами 2–8 статті 36 Кодексу [2]. У зв'язку з прийняттям нового закону необхідно проаналізувати застосування цих положень в умовах воєнного стану. Так, стаття 4 Закону передбачає, що працівник, який перебуває у зоні бойових дій або в умовах реальної загрози для життя і здоров'я, має право достроково розірвати трудовий договір у строк, визначений у власній заяві, за винятком випадків його примусового залучення до суспільно корисних робіт або робіт на критичній інфраструктурі [3].

Попри воєнні події, припинення трудових відносин повинно відбуватися

відповідно до законодавчих норм, що продовжують діяти. Аналіз статті 41 КЗпП України дає підстави стверджувати, що як безстроковий, так і строковий трудовий договір можуть бути припинені роботодавцем лише у випадках змін в організації виробництва чи праці, таких як ліквідація, реорганізація, банкрутство, перепрофілювання підприємства або скорочення чисельності працівників [2].

Доцільним є також розгляд інших підстав для звільнення з ініціативи роботодавця. Наприклад, у питаннях, що стосуються прогулів, Міністерство економіки наголошує: працівники, які не виходять на роботу через воєнні дії чи обставини, пов'язані з ними, не можуть бути звільнені за пунктом 4 частини першої статті 40 КЗпП України, оскільки така відсутність вважається поважною причиною. За відсутності оголошення простою за ними зберігаються робоче місце та посада [4].

Разом із тим виникає питання, чи має роботодавець оголошувати простій у ситуації, коли працівник самовільно залишив робоче місце, виїхав за кордон та фактично не виконує роботу, у той час як підприємство продовжує функціонувати, а бойові дії у цьому регіоні не ведуться. Державна служба з питань праці вказує, що простій застосовується лише тоді, коли відсутні організаційні або технічні можливості для продовження роботи; добровільне залишення робочого місця працівником не може вважатися підставою для оголошення простою. Водночас роботодавцю не рекомендується звільняти працівника за прогул до отримання від нього пояснень [5].

За статтею 13 Закону у таких випадках можливим є призупинення дії трудового договору. Це поняття означає тимчасове звільнення роботодавця від обов'язку забезпечувати працівника роботою та тимчасове звільнення працівника від обов'язку її виконувати. Призупинення не веде до припинення трудових відносин, а здійснюється тоді, коли військова агресія робить виконання роботи неможливим. Виплати, які несе працівник у період призупинення, має компенсувати держава-агресор. Ініціатором призупинення може виступати як роботодавець, так і працівник.

Щодо звільнення за ініціативою працівника, Закон також визначає, що у разі ведення бойових дій або виникнення загрози життю і здоров'ю працівник може у будь-який момент звільнитися у строк, зазначений ним у заяві, за винятком випадків залучення до суспільно корисних робіт чи робіт у сфері критичної інфраструктури.

Під час воєнного стану повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та умов оплати праці повинно здійснюватися не пізніше моменту введення таких змін [2]. Також у цей період допускається звільнення працівника роботодавцем під час його тимчасової непрацездатності або перебування у відпустці (крім відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами та доглядом за дитиною до трьох років). Днем звільнення у такому разі вважається перший робочий день після завершення непрацездатності чи відпустки [3].

Закон визначає особливості регулювання трудових відносин працівників

усіх підприємств та організацій незалежно від форми власності у період дії воєнного стану. Його норми діють протягом усього часу воєнного стану та припиняють силу з моменту його скасування. Норми КЗпП застосовуються лише у частині, що не суперечить спеціальному Закону.

Отже, припинення трудових відносин за ініціативою працівника чи роботодавця здійснюється відповідно до загальних правил КЗпП України. Водночас стаття 5 Закону передбачає, що у період воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця під час тимчасової непрацездатності або відпустки, що раніше було прямо заборонено ч. 3 ст. 40 КЗпП [2].

Також у цей період не застосовується вимога статті 43 КЗпП щодо необхідності отримання згоди профспілки у випадках звільнення з підстав, передбачених пунктами 1 (крім ліквідації), 2–5, 7 ст. 40 та пунктами 2 і 3 ст. 41 КЗпП. Водночас ця норма не поширюється на працівників, обраних до профспілкових органів.

Крім того, роботодавець має право звільнити працівників у разі повної ліквідації підприємства, виплативши вихідну допомогу в обсязі не менш ніж середній місячний заробіток (ст. 44 КЗпП України) [2]. З урахуванням особливостей воєнного стану Закон також дозволяє припинення трудових відносин у випадках, які раніше були прямо заборонені, що покликано забезпечити адаптацію трудового законодавства до умов воєнного часу.

Отже, особливості припинення трудових відносин в умовах воєнного стану формують нову парадигму правового регулювання, основою якої є баланс між потребами обороноздатності держави, безперервною діяльністю підприємств та захистом прав працівників. Законодавство встановило гнучкі механізми припинення трудових відносин, проте їх ефективність залежить від належної юридичної техніки, дотримання гарантій працівників та узгодженості із загальними принципами трудового права. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері потребує систематизації накопиченої практики та коригування нормативної бази відповідно до реалій воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

4. Роз'яснення Мінекономіки від 05.03.2022 р. «Відповіді на поширені питання зі сфери трудових відносин в умовах воєнного часу». URL: https://document.vobu.ua/doc/10321.

5. Рекомендації для роботодавців та працівників на період воєнного стану. Державна служба України з питань праці. URL: https://dsp.gov.ua/pidpryiemstvo-pratsiuie-pratsivnyky-vykonuiut-robotu-u-prymishchenni-robotodavtsia-boiovi-dii-ne-provodiatsia-odyn-zpratsivnykiv-bez-poperedzhennia-zalyshyv-roboche-mistse-ta-vyikhav-za-kordon-robot/.

Кирило ЧОБОТЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ганна ТУРЧАНІКОВА
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ

Забезпечення прав людини під час застосування поліцейських заходів є одним із ключових аспектів діяльності правоохоронних органів. Поліцейські щодня виконують завдання, пов'язані з охороною громадського порядку, запобіганням правопорушенням та реагуванням на правові конфлікти, тому у їхній роботі надзвичайно важливо дотримуватися принципів законності та верховенства права, поваги до гідності людини, визначених українським законодавством і міжнародними документами. Закон України «Про Національну поліцію» наголошує, що поліція покликана служити суспільству, а її діяльність має здійснюватися виключно на основі поваги до прав та свобод людини, що є головним критерієм для забезпечення правомірності заходу.

Під час виконання службових обов'язків поліцейські застосовують попереджувальні, превентивні й примусові заходи, однак кожен з них має використовуватися лише у випадках, чітко визначених законом. Принцип законності вимагає, щоб будь-яке втручання в права людини ґрунтувалося на правовій нормі та було обґрунтованим. Водночас важливою умовою є пропорційність: навіть у ситуаціях небезпеки поліцейський повинен обирати захід, що призведе до найменших негативних наслідків. Застосування сили чи спецзасобів допускається винятково тоді, коли інші методи не є ефективними або вичерпані. При цьому поліцейський не має права використовувати примус у спосіб, що може спричинити надмірну шкоду здоров'ю чи гідності людини. Повага до гідності людини є основою поліцейської служби. Поліцейські не можуть допускати жорстокої або принизливої поведінки, а кожна дія повинна відповідати стандартам гуманності. Під час затримання особі мають роз'яснити її права, дати можливість зв'язатися з адвокатом та родичами, а при необхідності — надати першу медичну допомогу, у тому числі після використання поліцейських заходів. Особлива увага приділяється вразливим категоріям осіб: неповнолітнім, людям з обмеженими можливостями, особам

у стані шоку чи стресу. Під час взаємодії з ними поліцейський зобов'язаний забезпечити додаткові гарантії безпеки та уникати дій, які можуть негативно вплинути на їхній психічний чи фізичний стан.

Важливе місце у забезпеченні прав людини займає фіксація поліцейських дій. Прозорість і підзвітність досягаються через належне документування всіх випадків застосування заходів що створює можливість подальшого контролю. Рапорти, протоколи, відеофіксація, пояснення учасників подій та свідків — усе це сприяє об'єктивному розгляду скарг і перевірці правомірності застосованих заходів. Внутрішні служби моніторингу, дисциплінарні комісії, прокуратура та омбудсман здійснюють контроль за діями поліцейських, що дозволяє вчасно реагувати на можливі порушення, а також забезпечувати довіру громадян до правоохоронних органів.

Сучасні вимоги до діяльності поліції підкреслюють необхідність постійного підвищення рівня професійної підготовки. Поліцейські проходять навчання з питань прав людини, методів комунікації, врегулювання конфліктів, поводження з уразливими групами та порядку застосування сили. Таке навчання дозволяє формувати культуру спілкування, засновану на повазі, взаєморозумінні та мінімізації ризиків для громадян у складних ситуаціях. Особливе значення це має під час масових заходів, коли велика кількість людей створює додаткові загрози та потребує від поліції чіткої організації дій, а також під час виконання службових завдань у період воєнного стану.

У воєнний час та під час надзвичайних ситуацій виникають нові виклики, однак навіть за умов підвищеної небезпеки базові стандарти забезпечення прав людини залишаються незмінними. Поліцейські мають діяти так, щоб мінімізувати втручання в приватне життя, необґрунтовані перевірки чи обмежень свободи. Міжнародні організації, зокрема ООН, Європейський Союз та ОБСЄ, наголошують у своїх рекомендаціях, що в період конфліктів контроль за діями силових структур повинен бути ще суворішим, а реагування на порушення — оперативним і прозорим.

Отже, забезпечення прав людини під час застосування поліцейських заходів є комплексним завданням, яке включає правову грамотність, професійні вміння, дисципліну, контроль і повагу до людини. Поліцейський повинен діяти відповідально, дотримуючись принципів законності та гуманності, щоб виконання службових обов'язків не порушувало фундаментальних прав громадян. Ефективність правоохоронної діяльності вимірюється не лише здатністю забезпечити порядок, а й умінням робити це з повагою до людської гідності.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII (редакції та зміни). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19. (дата звернення 23.11.2025)

2. Міністерство внутрішніх справ України – «Правила застосування спеціальних засобів» (наочні нормативні матеріали). (документ МВС). URL: https://mvs.gov.ua (дата

звернення 23.11.2025).

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – звіти та спецдоповіді (моніторинг дотримання прав у правоохоронних установах, 2023–2025). URL: https://ombudsman.gov.ua/. (дата звернення 23.11.2025)

4. Національна поліція України – річні звіти та матеріали щодо дотримання прав людини у діяльності поліції (2023–2024). URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist (дата звернення 23.11.2025)

5. Збірник матеріалів з реалізації прав людини у діяльності правоохоронних органів. ДонДУВС, 2024. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf.

Артур ЧОРНИЙ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції України до європейського правового простору особливої актуальності набуває питання ефективного міжнародного захисту прав людини. Одним із найбільш дієвих механізмів такого захисту є Європейський суд з прав людини (далі -- ЄСПЛ, Суд), юрисдикцію якого Україна визнала у 1997 році. ЄСПЛ виступає унікальною інституцією, яка забезпечує не лише індивідуальний захист порушених прав, а й сприяє формуванню єдиних європейських стандартів у сфері прав людини, впливає на розвиток національного законодавства та практики його застосування. У зв'язку з цим дослідження правової природи, повноважень та механізму функціонування ЄСПЛ має важливе теоретичне та практичне значення для розуміння системи міжнародного захисту прав людини та її впливу на національну правову систему України. Правовою основою функціонування ЄСПЛ є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 4 листопада 1950 року та ратифікована Україною 17 липня

1997 року.

Конституція України у статті 55 гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав до міжнародних судових установ. Порядок виконання рішень ЄСПЛ та застосування його практики в Україні регламентується спеціальним законодавством. Конвенція та протоколи до неї є частиною національного законодавства України, що підкреслює їхню особливу роль у правовій системі держави [1].

Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію, і включає всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції. Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення однією з Високих Договірних Сторін їхніх прав, визнаних у Конвенції або протоколах до неї. Крім індивідуальних заяв, передбачена можливість подання міждержавних скарг, коли одна держава-учасниця звертається до Суду із заявою про порушення положень Конвенції іншою державою-учасницею [2].

Процедура розгляду справ у ЄСПЛ включає кілька етапів. Після подання заяви Секретаріат Суду здійснює її попередній розгляд та комунікує державі-відповідачу, якщо заява відповідає формальним вимогам. Держава надає свої письмові зауваження щодо прийнятності та суті заяви. Після обміну письмовими доказами та аргументами Суд вирішує питання прийнятності заяви, а потім, якщо заяву визнано прийнятною, розглядає її по суті. У виняткових випадках Суд може присудити справедливу сатисфакцію (грошову компенсацію) на користь потерпілої сторони.

Рішення ЄСПЛ є остаточними та обов'язковими для виконання державами-учасницями. Держави зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, в яких вони є сторонами. Виконання рішень ЄСПЛ включає як індивідуальні заходи (виплата справедливої сатисфакції, відновлення порушених прав), так і заходи загального характеру (внесення змін до законодавства, зміни в адміністративній практиці, забезпечення професійної підготовки суддів та інших правозастосовувачів).

В Україні механізм виконання рішень ЄСПЛ детально врегульовано на законодавчому рівні. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини здійснює координацію виконання рішень, представництво України в Суді та готує подання до Кабінету Міністрів України щодо заходів загального характеру. Виплата відшкодування, присудженого рішеннями ЄСПЛ, здійснюється протягом трьох місяців від дня отримання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного за рахунок Державного бюджету України [3].

Особливе значення має інститут пілотних рішень ЄСПЛ, який застосовується у випадках виявлення системних проблем у державах-

відповідачах. Прикладом такого рішення є справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2009 рік), де Суд констатував системну проблему тривалого невиконання остаточних рішень національних судів та відсутності ефективного національного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. ЄСПЛ зобов'язав Україну запровадити протягом одного року ефективний національний засіб правового захисту або комбінацію таких засобів для забезпечення адекватного та достатнього відшкодування у зв'язку з невиконанням або несвоєчасним виконанням рішень національних судів [4].

У 2017 році Велика палата ЄСПЛ прийняла безпрецедентне рішення у справі «Бурмич та інші проти України», об'єднавши понад 12 тисяч подібних скарг в один кейс [5].

Суд констатував, що Україна не виконала зобов'язання, визначені у пілотному рішенні «Іванов проти України», та вилучив усі ці заяви з реєстру ЄСПЛ, передавши їх на розгляд Комітету міністрів Ради Європи для забезпечення контролю за виконанням. Це рішення підкреслило критичність проблеми невиконання судових рішень в Україні та необхідність термінових системних реформ.

Важливими прикладами справ проти України, які мали значний вплив на національне законодавство та практику, є: справа «Левчук проти України» (2020 рік), де ЄСПЛ вперше визнав порушення Україною статті 8 Конвенції у контексті домашнього насильства та зобов'язав державу вжити заходів для ефективного розслідування таких випадків [6].

Справа «Закарпатська обласна спілка споживчих товариств та інші проти України» (2022 рік), що стосувалася обмеження права на доступ до суду після рішення Конституційного Суду України [7].

Практика ЄСПЛ має прецедентний характер та є обов'язковою для застосування національними судами. Принцип правової визначеності вимагає, щоб остаточне рішення суду не могло бути оскаржене, за винятком випадків, коли цього вимагають відповідні вагомі та непереборні обставини. Цей принцип активно застосовується українськими судами при посиланні на практику ЄСПЛ.

Важливим спрямуванням є також реформування національних засобів правового захисту з метою зменшення кількості звернень до ЄСПЛ. Це передбачає створення ефективних механізмів оскарження порушень прав людини на національному рівні, забезпечення своєчасного та повного виконання рішень національних судів, підвищення якості правосуддя та доступу до суду.

Резюмуючи, можна констатувати, що Європейський суд з прав людини є найбільш ефективним міжнародним механізмом захисту прав людини в європейському правовому просторі. Для України ЄСПЛ виступає важливим інструментом забезпечення європейських стандартів захисту прав людини, впливу на розвиток національного законодавства та практики його застосування. Рішення ЄСПЛ у справах проти України виявляють системні

проблеми національної правової системи та визначають напрями необхідних реформ. Подальше вдосконалення механізму взаємодії ЄСПЛ та національної правової системи України має здійснюватися щодо підвищення ефективності виконання рішень Суду, забезпечення широкого застосування практики ЄСПЛ національними судами, реформування національних засобів правового захисту та усунення системних проблем, які є джерелом масових звернень до Суду.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. Дата оновлення : 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.11.2025).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. Дата оновлення : 02.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 11.11.2025).
4. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009, заява № 40450/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення: 11.11.2025).
5. Справа «Бурмич та інші проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 12.10.2017, заява № 46852/13 та інші. URL: https://minjust.gov.ua/m/4600 (дата звернення: 11.11.2025).
6. Справа «Левчук проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 03.09.2020, заява № 17496/19. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204522 (дата звернення: 11.11.2025).
7. Справа «Закарпатська обласна спілка споживчих товариств та інші проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 15.09.2022, заяви № 14305/11 та інші. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219177 (дата звернення: 11.11.2025).

Анастасія ЧОРНОРОТ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Михайло ФРОЛОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Забезпечення прав учасників господарських правовідносин в Україні розглядається як показник рівня цивілізованості ринкової економіки та передбачуваності правового клімату для бізнесу. Стабільність корпоративних прав, рівність учасників та гарантований доступ до правосуддя формують фундамент довіри інвесторів і корпоративних учасників, що безпосередньо впливає на інвестиційну активність, конкуренцію та формування стійких ділових практик. У цих умовах розвиток сучасної економічної політики України лише посилює значення ефективного судового захисту як ключового механізму забезпечення прав учасників господарських правовідносин.

Судова статистика та висновки Верховного Суду за 2024-2025 роки свідчать про зростання корпоративних спорів і розвиток юридичних підходів. За оцінками Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, кількість корпоративних справ активно зростає після спаду в роки загострення зовнішньої агресії [1]. Це відображає відновлення ділової активності та актуалізує потребу в ефективних механізмах судового захисту корпоративних прав, які відповідали б сучасним економічним реаліям та міжнародним стандартам.

У постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 907/922/21 суд зайняв позицію, що ухвалення рішення про визначення розміру статутного капіталу та часток учасників ТОВ не є втручанням у виключну компетенцію загальних зборів. Крім того, у прес-релізі Верховного Суду зазначається, що це рішення демонструє, як судовий захист може відтворювати справедливість, не порушуючи корпоративного порядку, а також забезпечує можливість для учасника, який був виключений чи зазнав

перерозподілу часток, звернутися до суду за відновленням своїх прав [2].

Ще більш значущим є рішення у справі № 910/8714/18, де у постанові від 3 лютого 2025 року Касаційний господарський суд підтвердив, що міноритарний акціонер, якому було примусово викуплено акції у процедурі сквіз-ауту, має право на справедливу компенсацію, навіть звертаючись не тільки до покупця, а й до афілійованих осіб чи кінцевого бенефіціара. Суд при цьому застосував доктрину «підняття корпоративної завіси», визнавши економічну єдність структури [3]. Це рішення є проривним, оскільки демонструє готовність українських судів переходити від суто формального корпоративного права до економічного аналізу реальних відносин власності та контролю, що є характерним для розвинених правових систем.

У постанові від 27 січня 2025 року у справі № 910/14503/23 Верховний Суд підтвердив, що корпоративні права охоплюють гарантоване право на участь в управлінні та отримання дивідендів й визначив це як суттєвий елемент прав учасника [4]. Така позиція закріплює широке тлумачення корпоративних прав, що виходить за межі формального володіння часткою чи акціями та включає реальну можливість впливати на діяльність товариства та отримувати економічну вигоду від участі.

Науковці та практики наголошують, що такі рішення відображають перехід до більш «економічно чутливого» корпоративного права, коли суди враховують не лише формальність статутних норм, а економічну сутність правовідносин – особливо в ситуаціях зловживань або структурованих груп власності. Узагальнення практики Касаційного господарського суду за ІІ півріччя 2023 – І півріччя 2024 року підтверджує, що суди дедалі частіше розділяють корпоративні й некорпоративні спори, застосовують доктрину «підняття корпоративної завіси», а також посилюють захист прав міноритаріїв.

Паралельно українські науковці й практики відзначають, що зміни економічної політики безпосередньо впливають на корпоративне право. Голова Касаційного господарського суду Лариса Рогач підкреслює значення поступової інтеграції українського корпоративного регулювання до європейського правового простору, що включає розвиток інституту похідних позовів, впровадження доктрини "alter ego", посилення захисту міноритарних учасників та адаптацію корпоративних процедур до стандартів прозорості й підзвітності. Така трансформація забезпечує зміну правової культури управління бізнесом та узгодження бізнес-середовища з міжнародними вимогами, що є критично важливим для підвищення інвестиційної привабливості держави [5]. Цей підхід узгоджується з інтеграційним курсом України до європейських стандартів корпоративного врядування та відображає модернізацію правозастосовної практики.

Таким чином, в сучасних умовах економічної політики України права учасників господарських правовідносин забезпечуються механізмами, які вже не є декларативними. Судова практика 2024-2025 років демонструє реальні,

дієві способи захисту – як через судове визначення часток і статутного капіталу, так і через стягнення компенсації навіть з афілійованих осіб або кінцевих бенефіціарів. Впровадження доктрини «підняття корпоративної завіси» та економічний аналіз корпоративних структур свідчать про якісний перехід правозастосування на новий рівень, що відповідає міжнародним стандартам. Ця динаміка сприяє підвищенню правової передбачуваності, захищеності учасників та довіри до корпоративної системи, що є необхідним для стійкого економічного розвитку та залучення інвестицій в умовах післявоєнного відновлення економіки.

Список використаних джерел:

1. Корпоративні спори: останні тенденції у практиці Верховного Суду // Судова влада України. 07.11.2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1697969/ (дата звернення 25.11.2025)
2. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 907/922/21 – Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859002 (дата звернення 25.11.2025)
3. Юридична газета. Корпоративні спори у 2025 році: вісім ключових висновків КГС ВС [Електронний ресурс] // Національна асоціація адвокатів України. 28.04.2025. URL: https://unba.org.ua/publications/10219-korporativni-spori-u-2025-roci-visim-klyuchovih-visnovkiv-kgs-vs.html (дата звернення 25.11.2025)
4. Постанова Верховного Суду від 27 січня 2025 року у справі № 910/14503/23 – Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124897505 (дата звернення 25.11.2025)
5. Європеїзація українського корпоративного права: ВС провів міжнародну науково-практичну конференцію // Судова влада України. 30.05.2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1820382 (дата звернення 25.11.2025).

Поліна ЧУФЕЩУК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ЗМІНА ЗМІСТУ ТА ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану трудові відносини в Україні зазнають значних змін, що обумовлено необхідністю швидкого реагування на надзвичайні обставини та забезпечення безперервності діяльності підприємств, установ і організацій. Особливості регулювання цих відносин визначені Законом України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Закон встановлює комплекс норм, спрямованих на адаптацію трудових відносин до ситуацій, пов'язаних із збройною агресією проти України, та окремо регламентує питання зміни змісту та припинення трудового договору, що є ключовими для забезпечення прав працівників та роботодавців у період воєнних дій.

Призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану передбачає тимчасове припинення виконання трудових обов'язків працівником та відповідно тимчасове звільнення роботодавцем від обов'язку надавати роботу. Це обумовлено неможливістю сторін виконувати трудові функції через надзвичайні обставини, спричинені воєнними діями. Законодавець чітко визначає, що призупинення дії трудового договору є тимчасовим заходом, який не скасовує трудові відносини, а лише адаптує їх до нових умов [2, с. 59].

Строк призупинення трудового договору під час воєнного стану регламентується законом і не може перевищувати 90 календарних днів без згоди сторін. У разі досягнення цього строку та за наявності взаємної домовленості сторін можливе продовження призупинення до закінчення або скасування воєнного стану. Така норма надає сторонам гнучкість у визначенні строку тимчасового припинення дії трудового договору та враховує динамічну зміну умов роботи, характерну для періоду воєнних дій. Законодавча

регламентація строків також гарантує, що працівники не залишаються без правового захисту і зберігають можливість відновлення трудових відносин після закінчення призупинення [5, с.145].

Оформлення призупинення трудового договору здійснюється шляхом видання роботодавцем наказу або розпорядження, у якому зазначаються обставини, що зумовили призупинення, конкретний строк дії цього заходу та порядок відновлення трудових відносин. Документ також визначає механізм обміну інформацією між сторонами, що важливо для забезпечення прозорості та правової безпеки процесу [1].

Відновлення дії трудового договору після закінчення строку призупинення відбувається автоматично, якщо не виникає об'єктивної неможливості продовжувати виконання обов'язків. У разі, якщо умови для нормальної роботи не відновлені, трудовий договір може бути припинений за обґрунтованих підстав, передбачених законодавством. Це дозволяє сторонам планувати подальші дії, зберігаючи правову визначеність і забезпечуючи баланс між інтересами працівників та роботодавців, навіть у випадках значних руйнувань чи неможливості функціонування підприємства.

Припинення трудового договору під час воєнного стану регламентується окремими положеннями Закону № 2136 і відбувається у випадках, коли виконання трудових обов'язків стає неможливим через обставини, пов'язані з військовими діями. Це може включати знищення або значне пошкодження виробничих потужностей, неможливість забезпечити робочі місця та технологічний процес. Законодавець передбачає такі підстави як форс-мажорні, що дозволяє роботодавцям діяти в рамках закону і одночасно забезпечує захист прав працівників, зокрема їх соціальних гарантій і обов'язкових виплат [3, с. 471].

Процедура звільнення працівників під час воєнного стану також передбачає встановлений законом строк попередження, який не може бути меншим за десять днів. Працівник при цьому отримує вихідну допомогу у розмірі середньомісячного заробітку, що сприяє мінімізації соціальних ризиків і забезпечує підтримку у період тимчасової втрати роботи. Важливим є те, що закон встановлює чіткі умови та строки виплати компенсацій, що знижує ризик конфліктів і гарантує своєчасне забезпечення матеріальних прав працівника.

Особлива увага приділяється звільненню працівників, робочі місця яких розташовані на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках традиційні положення КЗпП щодо строків розрахунку не застосовуються, а нараховані суми виплачуються після звільнення території або за іншими умовами, передбаченими законодавством. Це дозволяє враховувати специфіку надзвичайних умов і забезпечує правовий механізм для збереження матеріальних прав працівників, які опинилися у зоні тимчасової окупації.

Захист прав працівників у період воєнного стану також передбачає можливість оскарження наказу про призупинення дії трудового договору до

центрального органу виконавчої влади або його територіального органу, що здійснює контроль за додержанням законодавства про працю. Така процедура забезпечує баланс інтересів працівників і роботодавців, дозволяючи сторонам відстоювати свої права у законний спосіб і мінімізуючи ризики порушень трудових прав у період воєнного стану [4, с. 239].

Отже, зміна змісту та припинення трудового договору в умовах воєнного стану є складним і багатогранним правовим процесом. Закон № 2136-IX забезпечує чітку регламентацію цих відносин, сприяючи збереженню трудових прав і соціальних гарантій працівників, а також надає роботодавцям правові механізми для ефективного управління трудовими ресурсами в умовах надзвичайних обставин. Дотримання встановлених процедур та норм законодавства є гарантією правової визначеності та стабільності трудових відносин навіть у складних умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Жернаков В.В. Стабільність трудового договору і стабільність трудового правовід ношення: сучасні проблеми теорії і практики. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/ 123456789/7023/1/Gernakov_130.pdf.
2. Капітаненко Н. П., Киян В. Я. Особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану. Міжнародний науковий журнал «Colloquium-journal» Część 1 (Warszawa, Polska).2022. №32 (155). С. 57-62.
3. Киян В. Щодо призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2022. - Спеціальний випуск № 2 (121). – С. 469-475
4. Менів Л. Д. Нові підстави розірвання трудового договору в умовах воєнного стану/ Л. Д. Менів // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т.1. Вип. 76. – С. 236-242.
5. Хатнюк Н. Побіянська Н., Шляхи адаптації трудового законодавства до умов воєнного стану. Європейська перспектива. № 4, 2022, с. 143–151.

Дар'я ШАБАЛІНА
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні забезпечення прав військовослужбовців набуває особливого значення, оскільки вони захищають державний суверенітет та територіальну цілісність, ризикуючи власним життям. Важливою складовою є дотримання балансу між необхідними обмеженнями прав і свобод, спричиненими воєнним станом, та всебічним захистом соціальних, економічних, медичних та особистих прав військовослужбовців, що передбачені статтею 64 Конституції України.

Тему забезпечення прав військовослужбовців в умовах воєнного стану досліджували: Макарова Т.П., Малюга Л.Ю., Чистякова А.С., Безушко А.П., Габлей Н.Г., Оніщенко Н.М.

Соціально-правовий захист військовослужбовців під час воєнного стану є, перш за все, перспективним захистом. Його головна мета – забезпечити соціально безпечне буття військовослужбовця шляхом гарантування та реалізації його соціальних та суміжних прав, що набуває критичного значення в умовах війни. Цей захист створює умови соціальної безпеки та компенсує неможливість реалізувати певні права у повній мірі. Основні напрями соціального захисту об'єктивуються у таких ключових формах: житлово-побутова, оздоровчо-рекреаційна, страхова та пенсійна (звільнення від штрафних санкцій та пені, право на отримання одноразової грошової допомоги у разі звільнення) [1, с. 5].

Економічне забезпечення військовослужбовців – це конституційний обов'язок держави, що є фундаментом їхнього соціального захисту. Згідно зі Статтею 17 та Статтею 46 Конституції України, держава гарантує військовим достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення (залежно від посади, звання та вислугу років), які повинні відповідати умовам військової служби.

Це означає, що держава зобов'язана фінансово підтримувати військових на гідному рівні, незалежно від складності умов, у яких вони несуть службу [2].

Медичні права військовослужбовців закріплені статтею 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яка гарантує право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Військовослужбовці мають право на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військових закладах, забезпечення ліками, санаторно-курортне лікування, а також на психологічну реабілітацію. Турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців – обов'язок командирів (начальників). На них покладається забезпечення вимог безпеки при проведенні навчань, інших заходів бойової підготовки, під час експлуатації озброєння і військової техніки, проведення робіт та виконання інших обов'язків військової служби.

Особисті права військовослужбовців – це комплекс гарантій, які забезпечують їхню індивідуальну свободу, гідність та особисті потреби, попри особливий характер військової служби та обмеження, що можуть встановлюватися в умовах воєнного стану. Військовослужбовцям гарантується недоторканність особи (стаття 7 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»): особа не може бути заарештована інакше, як на підставі судового рішення. Крім того, військовослужбовці мають право на честь і гідність, що включає захист від будь-якої дискримінації, сексуального домагання чи насильства. Право на охорону здоров'я: військовослужбовці мають право на безоплатну кваліфіковану медичну та соціально-психологічну допомогу у військово-медичних закладах (стаття 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»). Право на відпочинок включає право на визначення тривалості службового часу і часу відпочинку, а також право на відпустки, хоча їхнє надання може бути обмежене в умовах воєнного стану [3].

Права військовослужбовців регулюються українським законодавством, зокрема Конституцією України та Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також міжнародними документами, такими як Женевські конвенції (1949), які захищають учасників бойових дій та військовополонених, та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує загальні права людини.

У разі недотримання прав військовослужбовців, вони можуть подати скаргу посадовій особі, звернутися до суду або до Тимчасової слідчої комісії (ТСК) ВРУ, «Військової служби правопорядку», ДБР чи вищого командування (Генштаб, Міноборони). Винні можуть отримати дисциплінарні стягнення (догана, пониження в посаді/званні) або притягнутись до кримінальної відповідальності (штрафи, позбавлення волі), залежно від тяжкості порушення. У необхідних випадках можуть проводитися службові перевірки

або службові розслідування. Якщо порушення не виявлено, заявнику надається офіційна письмова відповідь із посиланням на законодавчі норми, з поясненням причин відмови та порядком оскарження.

Забезпечення прав військовослужбовців в умовах воєнного стану є пріоритетним завданням демократичної держави. Незважаючи на об'єктивні обмеження, спричинені правовим режимом воєнного стану, держава зобов'язана гарантувати військовослужбовцям належний рівень соціального, економічного, медичного та особистого захисту. Ефективне забезпечення прав є не лише виконанням законодавчих норм, а й інвестицією у стійкість нації, що підтверджує, що держава цінує та захищає своїх захисників.

Список використаних джерел

1. Малюга Л.Ю: Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. URL:http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/22.pdf.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.16.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991. ВВР, 2025, № 9, ст.21.

4. Чистякова А.С., Безушко А.П: Правові механізми гарантування соціального захисту військовослужбовців в Україні. URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/469.

5. Макарова Т.П: Актуальність захисту прав військовослужбовців під час воєнного стану в Україні відповідно до Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/53/6.pdf.

Владислава ШАНДРОВСЬКА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Треті особи – це учасники цивільного процесу, які приєднуються до вже відкритої судової справи з метою захисту власних суб’єктивних прав або законних інтересів. Їх участь пов’язана з матеріально-правовою

заінтересованістю, яка зазвичай не збігається, а іноді й суперечить інтересам позивача чи відповідача.

Окрім сторін, за результатами розгляду цивільної справи можуть бути зачеплені інші особи, які не є безпосередніми учасниками спору. Такі особи називаються третіми, оскільки приєднуються до справи між двома основними сторонами. Ця назва є умовною і має лише процесуальне значення.

В.В. Комаров, В.А. Бігун, С.С. Бичкова виділяють такі характерні риси третіх осіб: вступають до вже розпочатої судової справи; втручаються у наявний спір між сторонами; мають особисту правову заінтересованість у результатах справи [1, с. 148].

Метою їх участі є захист індивідуальних прав, свобод або інтересів, які відрізняються від інтересів сторін. Їх правовий статус частково подібний до статусу сторін, тож до третіх осіб можуть застосовуватись норми про процесуальну співучасть і правонаступництво. Незважаючи на це, інститут третіх осіб залишається самостійним правовим механізмом, який забезпечує захист охоронюваних законом прав та інтересів.

Згідно з чинним законодавством, треті особи у справі не є стороною у цивільному процесі. Як зазначено у частині першій статті 42 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), у справах позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи, проте відповідно до частини першої статті 48 ЦПК України сторонами є виключно позивач і відповідач [2].

Верховний Суд у постанові від 19 жовтня 2023 року у справі № 308/14307/18 (провадження № 61-550св23) підкреслив, що правове становище третіх осіб у процесі посідають особи, які мають юридичний інтерес до справи, але інтерес, який не є рівноцінним інтересам сторін (позивача чи відповідача). Інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлений передусім необхідністю забезпечити можливість здійснення відповідними суб’єктами права регресу [3].

Правове становище третіх осіб визначається їх особистою заінтересованістю у наслідках судового рішення. Хоча ця заінтересованість не дорівнює інтересам сторін, судове рішення може безпосередньо вплинути на їхні суб’єктивні права або законні інтереси. Наприклад, воно може встановити правовідносини між сторонами, що призведе до порушення прав третіх осіб.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12 червня 2019 року у справі № 916/542/18 встановила важливий критерій розмежування третіх осіб із самостійними вимогами та без них. Позовна заява третьої особи має містити самостійні вимоги саме на предмет спору у справі. При цьому як предмет спору слід розуміти матеріально-правовий об’єкт, з приводу якого виник правовий конфлікт між позивачем і відповідачем [4].

Самостійність вимог полягає в тому, що саме третя особа перебуває у правовідносинах із відповідачем, і що саме її право порушене. Тобто третя особа із самостійними вимогами заперечує або частково заперечує вимогу

позивача і переслідує мету вирішити спір не на користь позивача, а на свою користь. Такий висновок підтверджено у постанові Верховного Суду від 30 серпня 2023 року у справі № 910/12744/22 [5].

Водночас Верховний Суд у постанові від 1 березня 2023 року у справі № 757/55549/17 (провадження № 61-1294св22) наголосив, що не можна покладати на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, будь-які матеріально-правові обов'язки, а також встановлювати чи захищати їх права, тобто винести рішення або ухвалу суду про права чи обов'язки цих третіх осіб [6].

Отже, інститут третіх осіб у цивільному процесі є важливим інструментом захисту прав осіб, не залучених до спору безпосередньо, але на яких може вплинути судове рішення. Судова практика Верховного Суду чітко визначила, що третя особа у цивільній справі не є стороною, а є де-факто зацікавленою особою з обмеженою можливістю пред'явити самостійні вимоги на предмет спору.

Участь третіх осіб у процесі сприяє більш повному та ефективному розгляду справи. Їх залучення дозволяє зібрати ширший доказовий матеріал, що покращує як захист їхніх інтересів, так і загальну якість судового розгляду. Завдяки їх участі у справі відбувається повніша концентрація доказового матеріалу, що допомагає не тільки захистити права та інтереси третіх осіб, а й правильно розглянути розпочату з ініціативи первісного позивача цивільну справу загалом.

Список використаних джерел

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: ПРАВО. № 78 (1). 2023. С. 147–151.: URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/25-1.pdf (дата звернення - 05.11.2025)

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України.: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення - 07.11.2025).

3. Постанова Верховного Суду у справі № 308/14307/18, провадження № 61-550св23 від 19.10.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114323058 (дата звернення: 07.11.2025).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 916/542/18 від 12.06.2019р. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82637244 (дата звернення: 07.11.2025).

5. Постанова Верховного Суду у справі № 910/12744/22 від 30.08.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень: URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113121834 (дата звернення: 07.11.2025).

6. Постанова Верховного Суду у справі № 757/55549/17, провадження № 61-1294св22 від 01.08.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364437 (дата звернення: 07.11.2025).

Сергій ШАПОВАЛ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

В умовах глобальних викликів та розбудови правової держави інститут конституційного контролю виступає як фундаментальний механізм забезпечення верховенства права та головний гарант захисту прав і свобод людини. Його ключова місія – підтримання режиму конституційної законності шляхом перевірки відповідності законів та інших нормативно-правових актів Основному Закону. Цей інститут не є статичним; він пройшов складний шлях історичного розвитку, який викристалізував дві фундаментальні моделі – американську та європейську. Ці моделі й досі визначають архітектуру провідних правових систем світу.

Дослідження цієї еволюції має не лише теоретичне, але й практичне значення. Вибір Україною конкретної моделі конституційної юрисдикції при ухваленні Конституції 1996 року був свідомим та зумовленим саме цим історичним досвідом. Розуміння витоків, ідеологічних засад та відмінностей цих моделей є критично важливим для оцінки ефективності сучасного українського конституційного судочинства, особливо в контексті триваючих правових реформ та інтеграційних процесів.

Хоча ідеї про "вище право" (higher law), яке стоїть над волею поточного суверена, можна простежити ще з часів Античності (Арістотель, Цицерон) та Середньовіччя (концепція природного права), практична реалізація конституційного контролю є надбанням Нового часу. Його генеза нерозривно пов'язана з американською правовою традицією.

І тут слід погодитись з думкою В. М. Шаповала, що саме рішення Верховного Суду США у прецедентній справі «Marbury v. Madison» (1803 р.) стало тим рубіконом, який заклав доктринальні та практичні основи інституту судового контролю [1]. У цій справі, що виникла з політичного конфлікту

щодо призначення суддів ("опівнічні судді"), Голова Суду Джон Маршалл сформулював логіку, що стала аксіомою американського конституціоналізму: Конституція є вищим правом; будь-який закон, що їй суперечить, є недійсним; і саме обов'язком судової влади є тлумачити закон та відмовляти у застосуванні неконституційних актів.

Таким чином народилася "американська" (або "дифузна") модель контролю. Її ключова особливість, як зазначають фахівці у галузі порівняльного правознавства, полягає у тому, що право (і обов'язок) здійснювати конституційний контроль належить усім судам загальної юрисдикції – від найнижчої ланки до Верховного Суду [2]. Цей контроль є "розсіяним" (дифузним) по всій судовій системі. Він здійснюється не в порядку окремого абстрактного провадження, а виключно інцидентно – у зв'язку з вирішенням конкретної судової справи (кримінальної, цивільної, адміністративної). Якщо суддя при вирішенні справи доходить висновку, що закон, який він має застосувати, суперечить Конституції, він просто не застосовує цей закон у конкретній справі, обґрунтувавши своє рішення.

Принципово інший підхід був запропонований у Європі значно пізніше, у міжвоєнний період, що був позначений кризою парламентаризму та пошуком механізмів стримування законодавчої гілки влади. Теоретичним «батьком» цієї нової моделі став видатний австрійський правник Ганс Кельзен. Він, критикуючи американський підхід з позицій континентальної традиції права, обстоював ідею "концентрованого" контролю. Як зазначає І. Д. Сліденко, Кельзен вважав, що функцію контролю має виконувати не вся судова система, а один спеціалізований, відокремлений від загальних судів, орган – Конституційний Суд [3]. Цей орган Кельзен метафорично називав "негативним законодавцем" – на противагу парламенту, "позитивному законодавцю". Ця "європейська" (або "кельзенівська", "концентрована") модель вперше була закріплена в Конституції Австрії 1920 року.

Її кардинальні відмінності від американської полягають у наступному: лише один орган (Конституційний Суд) має монополію на здійснення конституційного контролю. Суди загальної юрисдикції позбавлені такого права; окрім конкретного контролю (за зверненнями судів), ця модель допускає й абстрактний контроль – перевірку конституційності акта за зверненням уповноважених суб'єктів (Президента, групи депутатів тощо) незалежно від конкретного судового спору; якщо американський суд лише "не застосовує" закон у справі, то рішення європейського Конституційного Суду про неконституційність має загальнообов'язкову силу (erga omnes) і призводить до анулювання неконституційного акта [4].

Масового поширення європейська модель набула після Другої світової війни (ФРН, Італія). Згодом, як підкреслює М. Д. Савенко, саме ця модель була обрана переважною більшістю нових демократій Центральної та Східної Європи, що постали після 1990-х років, включно з Україною [5]. Цей вибір був зумовлений прагненням чітко утвердити верховенство нової Конституції та

створити потужний, незалежний арбітраж для захисту Основного Закону від порушень з боку політичних гілок влади.

Тож можемо стверджувати, що аналіз історичного розвитку інституту конституційного контролю свідчить про його глибоку еволюцію: від судового прецеденту в США до завершеної теоретичної доктрини в Європі. Американська дифузна модель та європейська концентрована модель стали двома стовпами сучасного конституціоналізму. Вибір Україною європейської моделі був історично та доктринально обґрунтованим кроком. Подальше вдосконалення цього інституту залишається запорукою реального забезпечення режиму верховенства права та захисту прав кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 288–294.
2. Порівняльне конституційне право: підручник / за ред. В. О. Копєйчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 412 с.
3. Сліденко І. Д. Конституційний контроль в системі стримувань і противаг (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 45–51.
4. Скомороха В. Є. Конституційний Суд України: досвід і проблеми становлення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 64–72.
5. Савенко М. Д. Конституційний контроль і стабільність Основного Закону України. *Право України*. 2016. № 9. С. 37–45.

Аліна ШАХПАЗОВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ

У сучасних реаліях збройні конфлікти є однією з ключових проблем для глобальної безпеки. Попри численні зусилля міжнародної спільноти, воєнні дії й надалі супроводжуються масовими порушеннями гуманітарних норм, що

ставить під сумнів ефективність чинних правових механізмів. Особливо гостро ці проблеми постають у контексті подій в Україні, що привернули увагу міжнародних інституцій, правозахисних організацій та ЗМІ до масштабів вчинених злочинів. За цих обставин міжнародне гуманітарне право набуває особливого значення як система норм, що спрямована на обмеження методів ведення бойових дій і захист осіб, які не беруть участі у конфлікті. Тому ця тема є надзвичайно актуальною, адже стосується не лише правового реагування на конфлікти, а й захисту основних прав і свобод людини в умовах війни.

У наукових дослідженнях, зокрема працях українських фахівців, аналізується співпраця України з Міжнародним кримінальним судом, документування воєнних злочинів та вдосконалення національних механізмів відповідальності. Вагомий внесок у розвиток цього напряму зробили такі вчені, як Я. Фокін, М. Смирнов, Р. Тополевський, А. Цевух, М. Якимчук та Ю. Градиська, В. Маньгора, Л. Горобець, Г. Забелін, М. Антонович, І. Зозуля та О. Довгань [1, 2, 3]. Їхні напрацювання сприяють глибшому розумінню ролі міжнародних інституцій у забезпеченні справедливості та захисті жертв збройних конфліктів.

Головна мета міжнародного гуманітарного права полягає в зменшенні страждань людей у воєнний час, обмеженні використання жорстоких методів ведення війни та забезпеченні захисту цивільного населення, поранених, медичного персоналу і військовополонених. Ця галузь визначає межі, за якими навіть під час війни сторони зобов’язані дотримуватися гуманності та міжнародних норм.

Основу міжнародного гуманітарного права становлять Женевські конвенції 1949 року та Римський статут Міжнародного кримінального суду, що визначають відповідальність за найтяжчі злочини – геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та агресію [4, 5, 6].

Слід акцентувати увагу, що порушення міжнародного гуманітарного права в Україні мають масовий і систематичний характер, що підтверджується численними розслідуваннями міжнародних організацій. До основних категорій порушень належать навмисні атаки на цивільне населення, застосування заборонених засобів ведення війни, катування та нелюдське поводження, а також утримання мирних громадян у полоні або як заручників. Зазначене безпосередньо порушує головні принципи міжнародного гуманітарного права, що зобов’язує сторони збройного конфлікту відрізняти військові цілі від цивільних об’єктів і не застосовувати насильства щодо мирного населення.

За даними Міжнародного комітету Червоного Хреста, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Amnesty International та Human Rights Watch, на території України зафіксовано численні атаки щодо цивільних об’єктів, у тому числі з житловими районами, школами, лікарнями та гуманітарними коридорами. Одним із найрезонансніших випадків стала

атака на Маріупольський драматичний театр у березні 2022 року, де перебували сотні цивільних осіб, що кваліфікується міжнародною спільнотою як воєнний злочин [7]. Також зафіксовані випадки катувань та жорстокого поводження з цивільними на окупованих територіях, зокрема в містах Буча та Ізюм, що становить порушення положень Женевських конвенцій щодо захисту цивільного населення [8].

Також слід зазначити, що використання касетних боєприпасів і некерованих ракет у густонаселених районах призвело до значної кількості жертв серед цивільних, що суперечить забороні на невибіркові атаки, передбаченій міжнародним гуманітарним правом [9].

Зокрема, ці випадки демонструють серйозне нехтування міжнародними нормами та підкреслюють необхідність проведення незалежних розслідувань і притягнення винних до відповідальності. Досвід України під час цих подій є трагічним, проте водночас слугує важливим прикладом дотримання принципів гуманності під час сучасних збройних конфліктів.

У цьому контексті механізми міжнародної відповідальності відіграють критичну роль у забезпеченні справедливості за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Центральне місце в цьому процесі займає Міжнародний кримінальний суд, що уповноважений розслідувати та переслідувати осіб, відповідальних за найтяжчі злочини. Серед сучасних ініціатив активно обговорюється створення спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності за злочин агресії, що має компенсувати обмеження чинної юрисдикції Суду [7].

Не менш важливою є тісна співпраця держави з міжнародними інституціями. Україна демонструє відкритість до такої взаємодії – через створення спільних слідчих груп, обмін інформацією, а також залучення незалежних правозахисних організацій. Водночас національні правові інструменти, хоч і активно застосовуються для розслідування воєнних злочинів, мають об’єктивні обмеження. Зокрема, відсутність фізичного доступу до багатьох підозрюваних та недостатню адаптованість законодавства до міжнародних стандартів. Тому ефективне поєднання національних і міжнародних механізмів залишається ключовою умовою притягнення винних до відповідальності.

У контексті збройної агресії проти України дотримання та впровадження норм міжнародного гуманітарного права супроводжується суттєвими перешкодами, серед яких: обмеження можливості збору доказів порушень під час активних бойових дій; постійна зміна ситуації на фронті; руйнування цивільної інфраструктури; загроза для фахівців, які займаються документуванням злочинів; відсутність доступу до тимчасово окупованих територій.

Додатковими викликами також є нестача ефективних механізмів притягнення до відповідальності та супротив з боку держав, що не визнають юрисдикцію міжнародних судових органів. Виходом із цієї ситуації може

стати розширення міжнародної підтримки, удосконалення координації з іноземними партнерами, а також зміцнення внутрішніх механізмів правосуддя. Дотримання міжнародних стандартів, підвищення кваліфікації відповідних фахівців та впровадження новітніх методик розслідування – важливі кроки для посилення ролі права в умовах війни.

Отже, міжнародне гуманітарне право відіграє ключову роль у захисті цивільного населення в умовах збройних конфліктів, однак події в Україні виявили серйозні труднощі з його практичною реалізацією. Масові злочини проти мирних жителів свідчать про недостатню ефективність існуючих механізмів відповідальності та потребу в їх оновленні. Подолання зазначених викликів потребує посилення взаємодії національних та міжнародних структур, реформування правової системи й запровадження сучасних підходів до розслідування. Лише за таких умов право здатне стати справжнім гарантом справедливості й запорукою майбутнього миру.

Список використаних джерел

1. Фокін Я. Співробітництво України з Міжнародним кримінальним судом як механізм притягнення до відповідальності Росії за злочинну агресію проти України. Innovations and Problems in Science : abstracts of the 52nd International scientific and practical conference, Manchester. 2023. С. 91–94. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/GB_230523.pdf/

2. Tsevukh A., Yakymchuk M., Hradiska Y. Responsibility for violations of international humanitarian law. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2023. Vol. 3, no. 75. P. 204–209. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.33.

3. Зозуля І., Довгань О. Грубість і серйозність порушень норм міжнародного гуманітарного права як ознак воєнних злочинів. Форум Права. 2024. Т. 78, № 1. С. 131–139. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.10870787.

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154/

5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Додаток) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153/

6. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Amnesty International Ukraine. Створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії має забезпечити правосуддя, орієнтоване на постраждалих. 15.05.2025. URL: https://www.amnesty.org.ua/stvorennya-speczialnogo-trybunalu-shhodo-zlochynu-agresiyi-maye-zabezpechyty-pravosuddya-oriyentovane-na-postrazhdalyh/

8. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. Кількість загиблих та поранених цивільних осіб в Україні досягла найвищого рівня за три роки у червні — 10.07.2025. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/Civilian-casualties-in-Ukraine-reach-three-year-high-in-June-UN-human-rights-monitors-say/

‘’ 9. Human Rights Watch. Україна: цивільні жертви від касетних боєприпасів. 06.07.2023. URL: https://www.hrw.org/news/2023/07/06/ukraine-civilian-deaths-cluster-munitions/

Єлизавета ШЕВЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Першоосновою сучасного міжнародного правопорядку, який спрямований на підтримання глобальної безпеки, є Статут Організації Об'єднаних Націй, ухвалений 26 червня 1945 року. Цей документ започаткував нову еру у правовому регулюванні міжнародних відносин, визначивши основну мету запобігання війнам і захист людства від катастроф, що спричиняються збройними конфліктами. У преамбулі Статуту закріплено прагнення «вберегти майбутні покоління від лиха війни» та «утверджувати повагу до прав людини і міжнародного права». Таким чином, міжнародне право набуло функції не лише регулятора міждержавних відносин, а й гаранта миру, справедливості та безпеки.

У статті 1 пункту 1 Статуту визначено, що однією з головних цілей ООН є «підтримання міжнародного миру та безпеки». Цей припис має юридичну силу і зобов'язує держави-учасниці неухильно дотримуватися принципів мирного співіснування, невтручання у внутрішні справи інших країн та поваги до територіальної цілісності. На відміну від політичних декларацій минулого, Статут ООН установив чіткі правові обов'язки, за недотримання яких передбачені конкретні заходи впливу, включно з міжнародними санкціями [2, с.86].

Особлива роль у підтриманні глобальної безпеки належить Раді Безпеки ООН, якій у розділах V–VII Статуту надані виключні повноваження визначати наявність загрози миру, порушення миру або акту агресії. Відповідно до статей 39–51, Рада може ухвалювати рішення про запровадження економічних обмежень, дипломатичних заходів або навіть застосування військової сили. Це створює унікальний механізм колективної безпеки, який поєднує політичну волю держав із юридичними зобов'язаннями, що забезпечують реальну дієвість міжнародного права [4, с.72].

Міжнародне право у сфері безпеки постійно розвивається, реагуючи на нові виклики. Прикладом є резолюції Ради Безпеки ООН №1373 (2001) щодо протидії міжнародному тероризму за №1540 (2004), яка запровадила обов'язок держав запобігати розповсюдженню зброї масового знищення серед недержавних суб'єктів. Такі акти засвідчують, що міжнародне право здатне не лише регулювати класичні міждержавні конфлікти, а й протидіяти транснаціональним загрозам, які не мають чітких територіальних меж [3, с.104].

Поняття безпеки у міжнародному праві істотно еволюціонувало. Якщо раніше воно зосереджувалося переважно на збройному захисті держав, то сьогодні включає більш широкий спектр аспектів – економічну, гуманітарну, екологічну, кібернетичну та людську безпеку. У звітах Генерального секретаря ООН наголошується, що сучасні загрози миру – це не лише війни, а й зміна клімату, епідемії, тероризм, організована злочинність та деградація природного середовища. Відповідно міжнародне право дедалі більше виконує інтегративну функцію, об'єднуючи правові, політичні та гуманітарні механізми для комплексного реагування.

Важливою складовою системи глобальної безпеки є принцип верховенства міжнародного права. У доповідях ООН неодноразово підкреслювалося, що rule of law – це фундаментальний щит, який захищає мир та стабільність. Дотримання державами міжнародних угод, рішень Ради Безпеки, а також рішень Міжнародного Суду ООН створює передбачуваність у міжнародних відносинах і зміцнює довіру між учасниками світового співтовариства [1, с. 67].

Не менш вагомим є принцип мирного врегулювання спорів, закріплений у статтях 2(3) та 2(4) Статуту ООН. Держави зобов'язані вирішувати суперечки засобами переговорів, посередництва, арбітражу або судового розгляду та утримуватися від погроз чи застосування сили. Ця норма має імперативний характер і становить основу сучасного міжнародного порядку. Саме її дотримання забезпечує попередження конфліктів і формування культури правового розв'язання суперечностей.

Міжнародне право також формує превентивну складову глобальної безпеки. Згідно зі статтею 40 Статуту ООН, Рада Безпеки має право вживати превентивних заходів до ескалації конфлікту. Це можуть бути рекомендації, переговорні місії, введення тимчасових обмежень чи санкцій [6, с.118].

Однак, попри розгалужену правову основу, міжнародне право у сфері безпеки стикається з низкою проблем. Серед головних викликів – вибіркове виконання резолюцій Ради Безпеки, надмірне використання права вето, суперечності між принципом суверенітету та колективною відповідальністю, а також поява нових загроз, таких як кіберзлочинність, автономні системи озброєнь, інформаційні війни. Ефективність міжнародного права можлива лише за умови належної імплементації його норм у національні правові системи та реальної політичної волі держав [5, с.101].

Отже, міжнародне право є стрижнем глобальної системи безпеки. Воно

забезпечує юридичні основи миру, формує механізми колективної відповідальності, встановлює обов'язки держав і водночас адаптується до нових викликів сучасності. Статут ООН, резолюції Ради Безпеки, принципи верховенства права та мирного врегулювання спорів залишаються ключовими інструментами збереження стабільності у світі. Глобальна безпека, заснована на міжнародному праві, можлива лише за умови дотримання його норм усіма державами, що підтверджує його роль як універсального гаранта миру та правового порядку на планеті.

Список використаних джерел

1. Войціховський, А. В. Міжнародне право : підручник. Х. : ХНУВС, 2020. 544с.
2. Гбур З. В. Роль НАТО як оборонного союзу в безпеці Європи. Інвестиції: практикатадосвід. 2022. № 9-10. С. 84–91.
3. Денисенко С. І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарногоправавсучасних збройних конфліктах. Реформування правової системи в контексті 32 євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції,м. Суми, 19–20 травня 2022 р. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 103-107.
4. Примуш Р. Б. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародноїбезпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 5-6. С. 71–75.
5. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навчальний посібник. Київ:Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 208 с.
6. Dr. Derar Fares Masoud. The Effectiveness of International Law in Resolving InternationalArmed Conflicts. Journal of Law, Policy and Globalization. Vol. 91, 2019. P. 117–129.

Дарина ШЕВЧУК
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Оксана ПЧЕЛІНА
професор кафедри
кримінального процесу
та організації досудового слідства
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ СПРОЩЕНИХ ПРОЦЕДУР ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією із засад кримінального провадження (ст. 17 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) є презумпція невинуватості, що гарантує кожній особі захист від необґрунтованого обвинувачення та покарання.

Цей принцип є невід'ємною складовою демократичної правової держави та забезпечує справедливість судового розгляду.

Засада презумпції невинуватості закріплено в ст. 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [1]. Вказана засада є абсолютною і не може бути обмеженою серед іншого в умовах воєнного стану.

В умовах розвитку сучасного кримінального процесу в Україні дедалі ширше впроваджуються спрощені процедури досудового розслідування, спрямовані на оптимізацію роботи слідчих органів і судів. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» було запроваджено нову процедуру розслідування кримінальних проступків, що передбачає скорочені строки, спрощений порядок доказування та можливість судового розгляду без виклику сторін [2].

Спрощені процедури (зокрема, угоди про визнання винуватості, провадження у формі скороченого розслідування) були запроваджені з метою зменшення навантаження на органи досудового розслідування та скорочення строків розгляду кримінальних справ. Такі механізми покликані підвищити ефективність системи, але їх використання без належних гарантій створює ризик для прав особи.

Попри певну ефективність у зменшенні навантаження на органи досудового розслідування, такі зміни створюють ризики порушення презумпції невинуватості, яка є одним із основоположних принципів кримінального процесу. Як зазначає Конституційний Суд України, презумпція невинуватості діє на всіх стадіях кримінального процесу, зокрема під час досудового розслідування, і включає обов'язок держави забезпечити рівність сторін, належний збір доказів та недопущення тиску на особу [3]. У спрощених процедурах ці гарантії часто зводяться до формальності, адже зменшення строків розслідування обмежує можливості сторони захисту реалізувати свої права.

Одним із головних елементів спрощеної процедури, а саме угоди про визнання вини, є визнання обвинуваченим своєї вини. На перший погляд, така практика відповідає засаді диспозитивності та вимогам процесуальної економії. Проте у реальних умовах сторони часто укладають угоди під тиском, щоб уникнути тривалого тримання під вартою чи суворішого покарання. Таким чином, згода обвинуваченого на спрощену процедуру може бути не результатом добровільного вибору, а вимушеним кроком через страх перед репресивною системою. Це спотворює презумпцію невинуватості, адже особа фактично визнає себе винною не через переконливі докази, а через процесуальний тиск.

У спрощених процедурах зменшується обсяг слідчих (розшукових) дій як засобів доказування, а отже і можливості сторони захисту для збору доказів. Тобто спрощене провадження часто передбачає відмову від повноцінного дослідження доказів, допиту свідків і проведення експертиз. У результаті захист позбавляється

можливості ефективно спростовувати обвинувачення, а суд – всебічно перевірити достовірність доказової бази. Такий підхід суперечить статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує право на справедливий суд [4].

Одним із ключових механізмів забезпечення презумпції невинуватості є присутність захисника під час всіх допитів підозрюваного. Відповідно до ст. 48 КПК України підозрюваний має право на захист з моменту затримання або повідомлення про підозру [5]. Захисник контролює дотримання прав підозрюваного, запобігає неправомірному тиску та фальсифікації доказів, що особливо важливо під час застосування спрощених процедур досудового розслідування.

Не менш важливим аспектом реалізації презумпції невинуватості в умовах спрощених процедур досудового розслідування є протокольне оформлення всіх слідчих (розшукових) дій (ст. 104 КПК України), яке своєю чергою фіксує законність проведення процесуальних дій, присутність захисника та волевиявлення підозрюваного [5]. Навіть при спрощеному кримінальному провадженні протокол повинен містити повну інформацію про дії слідчого та підозрюваного, що забезпечує можливість перевірки законності дій у суді та захист прав особи.

У цьому контексті важлива роль також відводиться відеофіксації слідчих (розшукових) дій, яка гарантує прозорість і об’єктивність доказів. Відеозапис дозволяє суду перевірити дотримання законності та прав підозрюваного під час проведення процесуальних дій, що зменшує ризики порушень прав, свобод і законних інтересів у спрощеному кримінальному провадженні. Крім цього, ризики порушення прав підозрюваного можна мінімізувати за допомогою дотримання визначених кримінальним процесуальним законодавством строків і процедур, попереднього інформування підозрюваного про його права, здійснення незалежного судового контролю та нагляду прокурора, коректного документування та збереження доказів, обмеження впливу третіх осіб.

Поєднання всіх вищеперелічених механізмів створює передумови для реалізації презумпції невинуватості і гарантує дотримання прав підозрюваного навіть у спрощених процедурах досудового розслідування, забезпечуючи баланс між ефективністю розслідування й правами людини.

Отже, презумпція невинуватості є фундаментальною засадою кримінального провадження і діє на всіх його стадіях. Водночас спрощені процедури досудового розслідування підвищують ефективність кримінального провадження, але створюють ризики порушення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного. Саме тому особливо важливо забезпечити належний баланс між швидкістю розслідування та гарантіями захисту, дотримуючись вимог законності та справедливості. Необхідно впроваджувати ефективні механізми контролю, залучати захисника на всіх етапах процесу, фіксувати належним чином слідчі (розшукові) дії та дбати про дотримання процесуальних прав, щоб кожен підозрюваний мав можливість реалізувати право на справедливий суд і захист від

необґрунтованого звинувачення. Лише так можна забезпечити справжню дію презумпції невинуватості навіть у спрощених процедурах кримінального провадження, не відступаючи від європейських стандартів прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.10.2025)

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII: станом на 3 лип. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text (дата звернення: 19.10.2025).

3. 4.3.9.11. Презумпція невинуватості. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/43911-prezumpciya-nevynuvatosti?utm_source (дата звернення: 19.10.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.10.2025).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 19.10.2025).

Олександр ЩЕРБИНА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Актуальність дослідження в Україні зумовлена триваючим збройним конфліктом, що почався у 2014 році та істотно загострився після повномасштабного вторгнення РФ. У цих умовах особливого значення набуває проблема ризику залучення дітей до бойових дій. Попри імплементацію міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про права дитини та її Факультативного протоколу щодо участі дітей у збройних конфліктах, практичні механізми захисту залишаються недостатньо ефективними. Це обумовлює потребу вдосконалення законодавства та системи превентивних і реабілітаційних заходів.

Неповнолітні (до 18 років) нерідко взаємодіють зі збройними формуваннями, що створює суттєві ризики для їх фізичного й психологічного розвитку. За даними ЮНІСЕФ, понад мільярд дітей у світі проживають у регіонах, охоплених конфліктами, і близько 300 мільйонів із них – діти віком до п'яти років [1]. Це підкреслює масштабність проблеми та необхідність посилення міжнародно-правового захисту неповнолітніх.

Участь дітей у конфліктах може мати як примусовий, так і так званий «добровільний» характер і включає виконання не лише бойових, а й допоміжних функцій. У міжнародному праві вербування та використання дітей у конфлікті визнається серйозним порушенням прав дитини і кваліфікується як воєнний злочин. Римський статут МКС встановлює відповідальність за набір чи використання дітей віком до 15 років для активної участі у війні.

В умовах війни в Україні постала нова категорія неповнолітніх – діти-комбатанти, тобто особи, які фактично брали участь у конфлікті або були залучені до його забезпечення. Є дані про використання дітей для розвідки або виконання допоміжних завдань, однак точна статистика відсутня [2, с. 63–67], що ускладнює формування ефективної державної політики.

Міжнародно-правове регулювання участі дітей у конфліктах ґрунтується на низці документів, серед яких Женевські конвенції та Додаткові протоколи, Римський статут МКС, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини (2000), Декларація ООН про захист дітей у збройних конфліктах та резолюції Ради Безпеки ООН [3; 4, с. 437–440]. Вони містять заборону вербування, вимоги щодо демобілізації неповнолітніх та принципи їх реінтеграції.

Факультативний протокол 2000 року посилює стандарти Конвенції, однак має й недоліки. Зокрема, він зобов’язує держави лише «вживати всіх можливих заходів» для запобігання добровільній участі осіб до 18 років у бойових діях, а також не охоплює непряму участь дітей у конфліктах – діяльність, що також становить високий ризик для їхнього здоров’я та розвитку [5]. Водночас його позитивним аспектом є встановлення підвищеного віку призову.

В Україні відсутня окрема кримінальна норма, котра б прямо встановлювала відповідальність за вербування та використання неповнолітніх у воєнних діях. Нині такі дії частково підпадають під ст. 304 КК України, що передбачає відповідальність за втягнення дітей у протиправну діяльність [6]. Однак для приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів доцільним є запровадження спеціальної статті у Розділі XX КК України, яка б безпосередньо регламентувала кримінальну відповідальність за такі діяння.

До головних сучасних проблем належать: відсутність достовірних даних про факти залучення дітей; недостатня законодавча визначеність; брак програм психологічної та соціальної реабілітації.

Їх вирішення потребує комплексного підходу: створення єдиної системи моніторингу випадків залучення дітей, оновлення кримінального

законодавства, формування програм підтримки неповнолітніх та їхніх сімей, розвитку спеціалізованих реабілітаційних центрів.

Тож участь неповнолітніх у збройних конфліктах є складною соціально-правовою проблемою, що потребує узгоджених міжнародних та національних заходів. Міжнародні документи встановлюють базові стандарти захисту, однак їх ефективна імплементація в Україні потребує посилення законодавчого регулювання, створення систем превенції та розбудови реабілітаційної інфраструктури. Комплексний підхід дає можливість забезпечити реальний захист дітей, запобігти їх залученню до конфліктів та мінімізувати наслідки війни для неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Children. Manual on education in the field of human rights with the participation of youth. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/ru/web/compass/children.
2. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Чернобук В.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. № 3. С. 437–440.
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.
6. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Ярослав ЯДЛОСЬ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Дмитро КАЗНАЧЄЄВ
доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Права людини є фундаментальним елементом правового розвитку сучасної держави, виступаючи не лише етичним імперативом, але й стратегічним орієнтиром, що визначає напрями державотворення,

правотворчості та правозастосування. У контексті глобалізації, трансформації суспільних відносин та зростання викликів безпеці права людини набувають особливого значення як універсальний стандарт, що забезпечує баланс між індивідуальними свободами та інтересами суспільства. Вони формують основу демократичного правового порядку, сприяючи гармонізації національних правових систем із міжнародними стандартами.

Концепція прав людини базується на принципах невід'ємності, універсальності та недискримінації, що закріплені в ключових міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини (1948) [1], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) [5], Європейська конвенція з прав людини (1950) [2]. Ці принципи визначають права людини як природні та невідчужувані, що належать кожній особі незалежно від соціального, економічного чи політичного контексту. У сучасному світі права людини охоплюють не лише класичні громадянські та політичні права, але й соціально-економічні, культурні, екологічні права, а також права нових генерацій, пов'язані з цифровими технологіями та штучним інтелектом.

У правовому розвитку держави права людини виконують низку основних функцій. По-перше, вони є критерієм легітимності державної влади. Будь-яка держава, що претендує на демократичний статус, зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод людини, що передбачає створення ефективних механізмів їх реалізації та захисту. По-друге, права людини слугують інструментом соціальної інтеграції, сприяючи формуванню суспільного консенсусу та зменшенню конфліктів через гарантування рівності та справедливості. По-третє, вони виступають орієнтиром для правотворчої діяльності, визначаючи зміст і межі законодавчого регулювання.

Стратегічна роль прав людини у правовому розвитку держави полягає в їх здатності формувати довгострокові цілі державотворення. Права людини визначають вектор розвитку правової системи, спрямовуючи її на забезпечення гідності особи, верховенства права та соціальної справедливості. У цьому контексті держава має не лише закріплювати права людини на нормативному рівні, але й створювати умови для їх фактичної реалізації. Це передбачає вдосконалення інститутів правосуддя, забезпечення незалежності судової влади, розвиток механізмів громадського контролю за діяльністю державних органів, а також підвищення правової культури населення [4, с. 23]. Особливого значення набуває імплементація міжнародних стандартів прав людини в національне законодавство. У процесі інтеграції до глобального правового простору держави стикаються з необхідністю гармонізації своїх правових систем із міжнародними зобов'язаннями. Це вимагає не лише адаптації законодавства, але й трансформації правозастосовної практики, зокрема у сферах захисту прав меншин, гендерної рівності, свободи слова та права на приватність. Водночас імплементація міжнародних стандартів має враховувати національні особливості, щоб уникнути механічного копіювання

чужих моделей, які можуть бути неефективними в іншому соціокультурному контексті.

Сучасні виклики, такі як глобальні міграційні процеси, зміна клімату, цифровізація та зростання впливу транснаціональних корпорацій, ускладнюють забезпечення прав людини. Наприклад, цифрова трансформація породжує нові загрози, пов'язані із захистом персональних даних, кібербезпекою та свободою вираження поглядів в інтернеті. У цьому контексті держава має розробляти нові правові інструменти, які б відповідали викликам цифрової ери, зберігаючи при цьому баланс між безпекою та свободою.

Права людини також відіграють суттєву роль у забезпеченні сталого розвитку. Концепція сталого розвитку, проголошена ООН, передбачає, що економічний прогрес не може досягатися за рахунок порушення прав людини чи деградації довкілля. У цьому сенсі права людини стають інтегральною частиною стратегій розвитку, спрямованих на забезпечення добробуту нинішніх і майбутніх поколінь. Зокрема, право на безпечне довкілля та доступ до чистої води набувають статусу основоположних у контексті екологічних криз [6, с. 217].

В Україні права людини є особливо актуальними в умовах триваючої агресії, що порушує основоположні права громадян, зокрема право на життя, безпеку та свободу. У таких умовах стратегічний розвиток держави має ґрунтуватися на принципах захисту прав людини як основи для відновлення справедливості та побудови демократичного суспільства. Це передбачає не лише захист прав постраждалих від конфлікту, але й створення умов для реінтеграції тимчасово окупованих територій через гарантування прав і свобод усіх громадян [3, с. 13].

Отже, права людини є не лише правовою, але й моральною основою сучасної держави. Вони формують стратегічний орієнтир, який дозволяє державі адаптуватися до сучасних викликів, забезпечуючи при цьому захист гідності та свобод кожної людини. Успішна реалізація цього орієнтиру вимагає політичної волі, ефективних інституційних механізмів та активної участі суспільства. Лише за таких умов права людини можуть стати реальним інструментом правового розвитку, що сприятиме побудові справедливого, демократичного та сталого суспільства.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.11.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.11.2025).

3. Кучук А.М. Імплементація західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2018. № 3(96). С. 12–15.

4. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі

століть. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 21–23.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 28.11.2025).

6. Размєтаєва, Юлія Сергіївна. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

Мирослав ЯКОВЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РАДА ЄВРОПИ ЯК ГАРАНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ЄДНОСТІ

Рада Європи є одним із найважливіших гарантів європейської правової єдності, оскільки саме через її діяльність формуються, закріплюються та реалізуються спільні стандарти прав людини, верховенства права та демократії. Як міжнародна міжурядова організація, створена у 1949 році, Рада Європи відіграє унікальну роль у забезпеченні гармонізації національних правових систем держав-членів через механізми правотворчості, судового контролю, моніторингу та технічної підтримки. Основною метою діяльності Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами на основі спільних принципів права і демократії, що забезпечують захист прав людини [1]. У сучасних умовах динамічних політичних і соціальних змін у Європі саме Рада Європи виступає системним координатором процесів юридичної конвергенції, створюючи загальноєвропейський правовий простір, побудований на принципах спільних цінностей і норм.

Інституційна структура Ради Європи побудована таким чином, щоб забезпечити баланс між політичними та юридичними інструментами. Її ключові органи – Комітет міністрів, Парламентська асамблея, Конгрес місцевих і регіональних влад, а також Європейський суд з прав людини(ЄСПЛ) – діють у тісній взаємодії, створюючи багаторівневу систему контролю та координації.

ЄСПЛ, як найвищий судовий орган Ради Європи, є безпосереднім інструментом реалізації та тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а його прецеденти формують основи європейського правопорядку, який зобов'язаний враховувати кожен національний суд держави-учасниці [2]. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання, а їхня правова сила фактично уніфікує правозастосовчу практику держав Європи, тим самим забезпечуючи правову єдність на континенті [2, с. 97].

Нормативна діяльність Ради Європи базується на системі міжнародних конвенцій, які охоплюють найрізноманітніші сфери – від захисту особистих і політичних прав до боротьби з корупцією, кіберзлочинністю, торгівлею людьми та дискримінацією. Найвідомішим і базовим документом є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яку Україна ратифікувала у 1997 році [2]. Проте важливе значення мають і спеціалізовані конвенції, як-от Конвенція Ради Європи про запобігання катуванням, Конвенція про боротьбу з насильством щодо жінок (Стамбульська конвенція), Конвенція про захист професії адвоката [6]. Їх ратифікація створює для національних законодавств держав-членів однакові правові орієнтири, забезпечуючи можливість для уніфікації підходів до тлумачення і застосування правових норм у межах єдиного європейського простору.

Механізм контролю за дотриманням стандартів Ради Європи передбачає постійний моніторинг, експертні оцінки, рекомендації та технічну допомогу державам-членам. Особливо важливим цей механізм є для України, яка з моменту вступу до Ради Європи у 1995 році отримала значну підтримку в проведенні реформ у сфері правосуддя, децентралізації, захисту прав людини та боротьби з корупцією [5]. Рада Європи здійснює численні програми технічної допомоги через свій Офіс у Києві, який координує проєкти з реформування судової системи, адвокатури, системи правосуддя неповнолітніх, свободи медіа тощо [1]. Саме такі практичні проєкти дозволяють не лише адаптувати законодавство до європейських стандартів, а й підвищити кваліфікацію фахівців, що зміцнює правову культуру в державі.

Участь України в Раді Європи має значення не лише для її внутрішньої правової системи, але й для міжнародної легітимності. Рішення ЄСПЛ проти України стали важливими орієнтирами для вдосконалення судочинства, дотримання прав затриманих осіб, свободи слова, права власності та права на справедливий суд. Зокрема, у результаті виконання рішень Суду було прийнято низку законодавчих змін – від реформування кримінального процесу до створення механізму конституційної скарги [3, с. 184]. Таким чином, взаємодія України з Радою Європи є не лише декларативною, а й практичною формою розвитку верховенства права та посилення демократичних інститутів.

Водночас діяльність Ради Європи не позбавлена викликів. Існує певна асиметрія між високим рівнем правових стандартів та їх фактичним виконанням у державах-членах. Політичні фактори, воєнні конфлікти, а також економічна нерівність впливають на здатність країн забезпечити ефективну імплементацію

рішень ЄСПЛ і виконання рекомендацій Комітету міністрів. У цьому контексті актуальним залишається питання зміцнення внутрішніх механізмів контролю та підвищення відповідальності держав за недотримання зобов'язань перед Радою Європи [4, с. 53].

Для України співпраця з Радою Європи в умовах війни з рф набула особливого значення. Організація послідовно підтримує українську державу у сфері документування воєнних злочинів, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану. Офіційні проєкти Ради Європи в Україні спрямовані на відновлення судової системи, зміцнення антикорупційної інфраструктури, підтримку діяльності правозахисників та журналістів [5]. Саме через такі програми Рада Європи реалізовує свою місію гаранта європейської правової єдності навіть у надзвичайних умовах, допомагаючи державам утримувати правову стабільність і людяність у періоди кризи [1].

Таким чином, Рада Європи виконує функцію не просто міжнародного координатора, а справжнього гаранта правової єдності на континенті. Вона створює спільний простір права, де базові принципи – права людини, демократія, верховенство права – мають однакове тлумачення у всіх країнах-членах. Через діяльність ЄСПЛ, мережу конвенцій і систематичну моніторингову діяльність забезпечується уніфікація правозастосування. Для України Рада Європи є стратегічним партнером, який допомагає закріпити європейські цінності в національному праві, посилити механізми захисту прав людини та наблизити систему правосуддя до європейських стандартів. У сучасних геополітичних умовах роль Ради Європи лише зростає, адже саме вона гарантує, що навіть у складні часи війни, соціальних змін і політичної турбулентності Європа зберігає свій спільний правовий простір і моральну єдність на основі права.

Список використаних джерел:

1. Рада Європи - Офіс у Києві. Unity of constitutional and administrative justice: challenges and prospects. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/unity-of-constitutional-and-administrative-justice-challenges-and-prospects-for-the-protection-of-human-rights-results-of-the-international-seminar (дата звернення: 05.11.2025).

2. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 05.11.2025).

3. Путівник з адаптації законодавства України до права ЄС. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32597.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

4. Лекційний посібник. Правові аспекти діяльності Ради Європи. URL: https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Naukova%20biblioteka/Navcalno-metodicna%20literatura/P/Pravovi%20aspekti%20dialnosti%20Radi%20Evropi.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

5. Основні напрямки співпраці між Україною та Радою Європи в умовах повномасштабного російського вторгнення. URL: https://naub.oa.edu.ua/osnovni-napryamky-spivpratsi-mizh-ukrayinoyu-ta-radoyu-yevropy-v-umovah-povnomasshtabnoho-rosijskoho-vtorhnennya

6. Національна асоціація адвокатів України. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката. URL: https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-

tekst-ukrains-koyu.html (дата звернення: 05.11.2025).

7. Кельман М. С., Токарська А. С. Сучасні механізми захисту прав людини: монографія. Львів, 2020. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/6/19/paragraphs/50930/monografiyakelmantokarskayarmolcebenko.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

8. Взаємодія Ради Європи та України в захисті прав людини. Одеський національний університет. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/d137174d-027a-4936-acbf-e4b10b75c29c/download (дата звернення: 05.11.2025).

Надія ЯХНО
здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Вадим МАЛЬЦЕВ
викладач кафедри
протидії кіберзлочинності
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ НОСИМИХ ВІДЕОРЕЄСТРАТОРІВ ПОЛІЦІЄЮ ЯК МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Забезпечення прав людини у сфері поліцейської діяльності становить фундаментальний принцип демократичної правової держави, який визначає рівень довіри суспільства до державних інституцій та ефективність правозастосовних механізмів. В умовах зростання вимог до прозорості, відкритості та підзвітності правоохоронних органів особливої актуальності набуває використання технічних засобів фіксації дій поліцейських, зокрема носимих відеореєстраторів (нагрудні камери, body-cams). Їх впровадження розглядається не лише як технологічна інновація, але й як ефективний правовий інструмент запобігання порушенням прав людини, підвищення рівня професійності правоохоронців та довіри громадян до системи правопорядку.
Носимі відеореєстратори суттєво впливають на характер взаємодії між поліцією та громадянами. Завдяки фіксації подій у режимі реального часу вони значно мінімізують ймовірність неправомірного застосування сили, образливого поводження, дискримінаційних дій і водночас захищають самих правоохоронців від провокацій, необґрунтованих скарг та безпідставних звинувачень.

Досвід США, Великої Британії, Нідерландів та інших держав свідчить, що після впровадження нагрудних камер кількість конфліктних ситуацій під

час поліцейських контактів зменшилася в десятки разів, а кількість скарг на правоохоронців – у середньому на 20–40%. Таким чином, нагрудні камери виступають подвійним гарантом прав людини – захищають як громадян, так і поліцейських, що є однією з їхніх особливих переваг.

Водночас ефективність цих пристроїв повністю залежить від того, як юридично врегульовано порядок їх застосування. Відсутність чітких правил часто перетворює технічний засіб на формальність: поліцейський може вимкнути пристрій у проблемний момент, відеозапис може не зберегтися або бути недоступним стороні захисту, а громадянин може бути не повідомлений про ведення відеофіксації. Усе це нівелює потенційну правозахисну функцію технології. Саме тому міжнародні стандарти – рекомендації Ради Європи, позиції Європейського суду з прав людини, документи ЄС – наполягають на законності, пропорційності та передбачуваності використання відеореєстраторів. Особливо важливим є принцип мінімізації дискреції: поліцейський не повинен мати можливість вимкнути камеру на власний розсуд. Відомо, що у країнах, де нагрудні камери працюють у режимі автоматичного увімкнення під час ключових поліцейських дій, рівень недовіри до поліції помітно знижується.

Українське законодавство наразі не забезпечує належного рівня регламентації застосування відеореєстраторів. Норми, що стосуються фіксації поліцейських дій, розпорошені у різних підзаконних актах та інструкціях, а тому мають фрагментарний та несистемний характер. Відсутній єдиний закон, який визначав би порядок використання нагрудних камер, строки та процедури зберігання матеріалів, чіткі правила доступу до інформації, відповідальність за маніпуляції з відеофайлами. Через це виникає низка правових ризиків: вибірковість застосування відеореєстрації, можливість приховування або знищення відеоматеріалів, непрозорість щодо доступу адвокатів та потерпілих до записів, а також можливі порушення приватності громадян. Такий стан справ не відповідає принципам правової визначеності та захисту прав людини, які є базовими для демократичних держав.

У багатьох державах Європи створені незалежні центри або сервери, підконтрольні не поліції, а спеціальним наглядовим органам. Така модель унеможливлює втручання у дані з боку самих правоохоронних органів, забезпечує їхню об’єктивність та захищеність. На думку автора, створення подібного незалежного центру зберігання відеоданих в Україні є ключовою передумовою успішного та правомірного функціонування системи нагрудних камер. У межах цього центру мають працювати стандартизовані протоколи доступу, автоматичний аудит дій із файлами, суворі механізми захисту персональних даних.

Ще одним важливим елементом є технічна неможливість вибіркового вимкнення камери. Концепція “антидискреційного стандарту”, яка передбачає автоматичний старт зйомки в ситуаціях підвищеного ризику, таких як затримання, перевірка документів, застосування спецзасобів, вхід до

приватних приміщень, взаємодія з вразливими групами. Усі випадки вимкнення пристрою повинні фіксуватися автоматично з поясненням причини, а інформація про такі дії – зберігатися окремо для наглядових органів. Запровадження такого стандарту дозволило б значно зменшити можливість приховування порушень та посилило б довіру до поліції.

У контексті забезпечення доказів у кримінальних провадженнях відеозаписи з нагрудних камер мають відігравати роль надійного, об'єктивного джерела інформації. Вони здатні зменшити рівень суб'єктивності під час оцінки доказів, забезпечити відтворення реальної картини подій та запобігти маніпуляціям із протоколами. Проте для цього необхідно чітко закріпити процесуальний статус таких записів, визначивши їхню юридичну силу, допустимість, порядок огляду та можливість отримання копій сторонами провадження. Такі зміни сприятимуть зміцненню права на справедливий суд та підвищенню якості слідчих дій.

Тобто носимі відеореєстратори здатні стати одним із найдієвіших інструментів демократизації правоохоронної системи. Їх впровадження створює реальні умови для підвищення рівня довіри до поліції, забезпечення прозорості поліцейських втручань, зміцнення гарантій проти жорстокого поводження, а також формування об'єктивної доказової бази у кримінальних провадженнях. Проте максимальний правозахисний ефект нагрудних камер можливий лише за умови створення комплексної системи правового регулювання, що відповідатиме міжнародним стандартам та включатиме незалежний контроль, захист персональних даних, технічну неможливість вибіркового вимкнення пристроїв і зрозумілі процедури доступу до відеозаписів. Вирішення цих питань дозволить перетворити нагрудні камери на реальний інструмент утвердження верховенства права та гарантування прав людини в Україні.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII (дата звернення: 28.11.2025).
2. Про затвердження Порядку використання технічних засобів відеофіксації в діяльності Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України № 1456 від 12.10.2020 (дата звернення: 28.11.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (дата звернення: 28.11.2025).
4. Рекомендації Ради Європи щодо використання відеофіксації у діяльності поліції (Rec(2020)1).
5. Омельченко О. О. Носимі відеореєстратори в діяльності поліції: правові аспекти використання. *Юридична наука*, 2020. 12 с.
6. Савчин М. В. Права людини та правоохоронна діяльність: сучасні виклики. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 256 с.

Софія ЯЦЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник –
Володимир КИЯН
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОРІЧНИХ ВІДПУСТОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вважаємо, що інститут щорічної відпустки в умовах воєнного стану є одним із найбільш актуальних для дослідження у сучасному трудовому праві України. У мирний час Кодекс законів про працю України гарантує працівникам право на щорічну основну відпустку тривалістю не менше 24 календарних днів [2]. Це право є невід'ємною складовою забезпечення відновлення працездатності, охорони здоров'я та реалізації принципу гідних умов праці. Проте в умовах воєнного стану законодавець був змушений внести зміни, які обмежують можливість реалізації цього права. Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає, що роботодавець може відмовити у наданні відпустки працівнику, якщо він залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури або у сфері оборони [1]. Погоджуємося, що такі обмеження є вимушеними, адже забезпечення безперервної роботи підприємств та установ у критичних сферах є питанням національної безпеки. Водночас вважаємо, що тривале позбавлення працівників можливості відпочинку може призвести до негативних соціальних та економічних наслідків. Працівники, які роками працюють без відпустки, стикаються з фізичним та психологічним виснаженням, що знижує їхню продуктивність і може спричинити зростання кількості професійних захворювань [1].

Вважаємо, що навіть у воєнний час держава повинна забезпечувати мінімальні гарантії відпочинку, адже відновлення сил працівників є запорукою ефективної роботи та майбутнього відновлення країни. Погоджуємося з тим, що скорочення тривалості щорічної відпустки до 24 календарних днів [3] може бути виправданим у кризових умовах, проте вважаємо за необхідне передбачити механізми компенсації після завершення

воєнного стану. Зокрема, вважаємо, що необхідно дозакріпити у законодавстві норму про надання додаткових днів відпустки або спеціальних програм реабілітації для працівників, які були позбавлені можливості використати відпустку у період війни. Також доцільним є запровадження гнучких форм відпочинку, наприклад, короткострокових відпусток або додаткових вихідних днів, які можуть надаватися навіть у період воєнного стану без шкоди для обороноздатності держави.

Тож погоджуємося, що інститут щорічної відпустки у воєнний час зазнає суттєвих трансформацій, проте вважаємо, що законодавець має забезпечити баланс між інтересами держави та правами працівників. Також доцільно було б внести зміни до Закону № 2136-IX, передбачивши обов'язкову компенсацію невикористаних відпусток після завершення воєнного стану, а також закріпити можливість надання короткострокових відпусток навіть у період війни. Це дозволить зберегти працездатність працівників, забезпечити їхнє право на відпочинок та сприятиме відновленню країни після перемоги.

Список використаних джерел

1.Закон про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022р. № 2136-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

2. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971р. № 322-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Тривалість робочого часу під час війни: скільки можна працювати і відпочивати. Kadroland. URL: https://kadroland.com/news/7033-trivalist-robocogo-casu-pid-cas-viini-skilki-mozna-pracyuvati-i.

Марія ЯШИНА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН І ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний етап розвитку України позначений безпрецедентними викликами, спричиненими повномасштабною війною, що розпочалася 24 лютого 2022 року через вторгнення Російської Федерації. У цей період

воєнний стан, передбачений Конституцією України, став ключовим інструментом забезпечення національної безпеки. Він суттєво впливає на функціонування державних інститутів, зокрема на процеси внесення змін до Конституції України та організацію і проведення виборів.

Ця проблематика набула особливої актуальності після введення воєнного стану, адже вона зачіпає фундаментальні принципи народовладдя, верховенства права та захисту прав і свобод громадян. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 р. № 389-VIII, воєнний стан є спеціальним правовим режимом, який вводиться в разі збройної агресії проти України або загрози її незалежності. Цей режим передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень для відвернення загрози, а також допускає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина [1].

Ця тема викликає значний інтерес у науковій спільноті України, адже вона стосується не лише правових, а й соціальних, політичних та етичних аспектів. Проблематика конституційних змін і виборчих процесів в умовах воєнного стану активно досліджується провідними українськими науковцями, такими як О. Петришин, Д. Лавренко, О. Совгиря, О. Кулініч, А. Крусян, Р. Гринюк, О. Талдикін, М. Хаустова, В. Топольницький, О. Чепік-Трегубенко, О. Гуцуляк та інші. У своїх працях вони акцентують увагу на необхідності знаходження балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних принципів, адаптацією правового регулювання до умов війни, а також на строки втрати чинності актів, визнаних неконституційними під час війни, а саме на праві Конституційного Суду України відтермінувати цю втрату чинності (на визначений або невизначений строк), що необхідно для забезпечення роботи інших органів влади, зокрема парламенту, та надання їм часу для приведення актів у відповідність до Конституції України та коригування політики [2 с. 146].

Такі обмеження створюють численні виклики для реалізації конституційних змін і виборчих процесів, оскільки ст. 157 Конституції України забороняє вносити зміни до Основного Закону в умовах воєнного або надзвичайного стану, а ст. 83 унеможливлює проведення референдумів та виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування [3]. Тобто блокування виборчих процесів ставить під загрозу принцип ротації влади та може спричинити кризу легітимності чинних органів у довгостроковій перспективі. Хоча ці обмеження і є вимушеним кроком для забезпечення безпеки та стабільності держави, вони створюють очевидну напругу між національною безпекою та збереженням демократичних інститутів.

Зокрема, воєнний стан призводить до відкладення виборів, що може підірвати принцип періодичності та змінюваності влади, закріплений у ст. 71 Конституції України, де вибори визначаються як ключова форма безпосередньої демократії [3]. Саме це і викликає занепокоєння щодо

легітимності влади, оскільки тривале відтермінування виборів може сприйматися суспільством як обмеження права громадян на вільне волевиявлення.

У контексті конституційних змін однією з центральних проблем є неможливість їхнього впровадження під час воєнного стану. Згідно зі ст. 157 Конституції України, внесення змін до Конституції заборонено в умовах воєнного або надзвичайного стану, що блокує реформування ключових державних інститутів. Наприклад, у 2022–2024 роках активно обговорювалися пропозиції щодо внесення змін до Розділу XV "Перехідні положення" Конституції для закріплення стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та НАТО. Проте воєнний стан унеможливлює такі зміни, що створює серйозні перешкоди для реалізації стратегічних реформ. Науковці зазначають, що заборона на внесення змін до Конституції в умовах воєнного стану є важливим механізмом захисту від можливих зловживань владою в періоди політичної нестабільності. Водночас вона створює ситуацію, коли необхідні реформи відкладаються, що може призводити до накопичення системних проблем у правовій системі та державному управлінні [4 с. 94].

Щодо виборчих процесів, то Закон про воєнний стан (ст. 19) чітко забороняє проведення виборів Президента України, народних депутатів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, а також референдумів [1]. Ця заборона призвела до відкладення чергових парламентських виборів, запланованих на жовтень 2023 року, та президентських виборів, які мали відбутися у березні 2024 року. Центральна виборча комісія України (ЦВК) у своїх роз'ясненнях від 2022 року зазначила, що воєнний стан унеможливлює забезпечення основних принципів виборчого права, таких як рівність, безпека виборців і дільниць, а також вільне волевиявлення. Це зумовлено як окупацією значної частини території України, так і масовою міграцією населення, що ускладнює організацію виборчого процесу [5].

Проблематика легітимності влади є особливо гострою, оскільки продовження повноважень чинного парламенту та Президента без виборів може бути розцінено як порушення принципу народовладдя, закріпленого в ст. 5 Конституції України [3]. Крім того, обмеження свободи слова, зібрань і пересування, передбачені ст. 8 Закону про воєнний стан, ускладнюють проведення передвиборчої агітації та незалежного спостереження за виборами, що є ключовими елементами демократичного процесу [1; 6]. Тимчасова відмова від виборів, хоч і обґрунтована безпековими чинниками, вимагає особливої уваги до прозорості та підзвітності чинної влади, аби мінімізувати ризики порушення демократичних засад і запобігти ерозії довіри до державних інститутів.

Підсумовуючи, проблематика конституційних змін і проведення виборчих процесів в умовах воєнного стану в Україні є багатогранною і складною. Вона охоплює правові заборони, безпекові виклики, етичні дилеми

та ризики для демократичних інститутів. Воєнний стан відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, але водночас блокує реформи та вибори, що створює напругу між надзвичайними заходами та конституційними принципами. Для вирішення цих проблем необхідний комплексний підхід, який включатиме скасування воєнного стану після стабілізації ситуації, відновлення демократичних процесів, а також врахування міжнародних стандартів і національних реалій. Тільки так можна уникнути ерозії конституційного ладу та забезпечити стійкий розвиток демократичної системи України в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
2. Совгиря О. Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства україни. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції. С. 146 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/sovgyrya_o._verhovenstvo_prava_v_umovah_viyny_vyklyky_dlya_konstytuciynogo_sudochynstva_ukrayiny_2023_0.pdf.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) Відомості Верховної Ради України. 2019, № 38, ст.160.
4. Топольніцький В., Тична Б. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Правова позиція, № 4 (25), 2019. С. 94 URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/4/13.pdf.
5. ЦВК інформує про рішення Верховної Ради щодо місцевих виборів під час воєнного стану. 2025. URL: https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-informuie-pro-rishennya-verhovnoi-radi-shhodo-mistsevih-viboriv-pid-chas-voiennogo-stanu.html.
6. Центр протидії дезінформації. Чому у воєнний період недоцільно проводити вибори URL: https://cpd.gov.ua/main/chomu-u-voyennyj-period-nedoczilno-provodyty-vybory/.

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ: В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 77-ій річниці проголошення
Загальної декларації прав людини

(м. Дніпро, 10 грудня 2025 р.)

Укладачі:
к.ю.н., доц. *І. А. Сердюк*;
к.ю.н., доц. *Ю. П. Завгородня*

Відповідальна за випуск
д.ю.н., проф. В. О. Боняк

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 08.12.2025. Формат 60х84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 45,80. Обл.-вид. арк. 49,25.
Наклад – 7 прим. Зам. № 10/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024